

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

2018 [XI] - 1

ISSN 2148-9289

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

2018 [XI] 1

Erzincan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 2148-9289

C. XI Haziran 2018

Sahibi
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Müdür Prof. Dr. Faruk GÜRBÜZ

Sorumlu Müdür
Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Mahmut YAKAR
Ed. Yrd. Arş. Gör. Bekir Sittik KILIÇ

Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle Dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ERZSOSDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimizde yayımlanan tüm makaleler ASOS indekste ful text (tam metin) olarak yayımlanmaktadır.

İletişim Bilgileri

eusosbe_dergi@erzincan.edu.tr

Adres: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Eğitim Fakültesi Binası, Kat: 2,

Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN

Tlf.: +90 446 224 29 00

Faks: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Murat NİŞANCI (*Erzincan Üniversitesi İİB. Fakültesi*)

Prof. Dr. Cem BAYGIN (*Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi*)

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA (*Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*)

Doç. Dr. H. Hüsni BAHAR (*Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi*)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ (*Erzincan Üniversitesi*)

Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (*Balıkesir Üniversitesi*)

Prof. Dr. Mukim SAĞIR (*Erzincan Üniversitesi*)

Prof. Dr. Hakkı YAZICI (*Afyon Kocatepe Üniversitesi*)

Prof. Dr. Hasan ŞAHİN (*Erciyes Üniversitesi*)

Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN (*Gaziantep Üniversitesi*)

Prof. Dr. Mehmet AKAD (*Kadir Has Üniversitesi*)

Prof. Dr. Nihat EDİZDOĞAN (*Uludağ Üniversitesi*)

Prof. Dr. Vehbi Selim ATAERGİN (*Marmara Üniversitesi*)

Prof. Dr. Nuray KARANCI (*Orta Doğu Teknik Üniversitesi*)

TEŞEKKÜR

Bu dergi, değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır.
İlgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Mehmet Bekdemir Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk Gürbüz Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. A. Özgür Güvenç Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Baş Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Hadi Sağlam Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. M. Abdullah Arslan Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Sönmez Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Selimler İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan Yılmaz Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Papatya Karakurt Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin Yavuz Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Çalık Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Servet Tiken Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Topal Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Mahmut Yakar Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Yüksel Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sena Coşgun Kandal Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Dinçer Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç Köse Tuncer Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Saydam Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Samet Altınbilek Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Gedik Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Akif Etgü Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Şahin Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Cihat Üstün Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Alpaslan Ay Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Vedat Bayraktar Gazi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Güray ALPAY

Osmanlı'nın Son Döneminde Ordu Yapısı ve Savaş Kültürü

.....1-20

During The Last Military Structure And War Ottoman Culture

N. Fahri TAŞ

Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kazanımları

.....21-32

Outcomes Of the Ottoman State After World War

Alpaslan AY, Adem BAŞIBÜYÜK

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğrenme Amaçlı

Yazma Etkinlikleri Hakkında Görüşleri

.....33-42

Opinions About Writing Activities For Learning

Purposes Of Social Studies Teacher Candidates

Oben KANBOLAT, Selahattin ARSLAN

Dış Uzmanların Katılımıyla Gerçekleştirilen Ders İmecesinde

Katılımcıların Materyal Kullanımı ile İlgili Paylaşımları

.....43-54

Participant's Sharing About Material Usage In Lesson Study

With Participaion of Knowledgeable Others

Sevinç AKDOĞAN ÖZTÜRK, Yaprak Türkan TAŞ

Fransa'daki Üçüncü Kuşak Türklerin Kültürel

Uyum Durumlarının İncelenmesi

.....55-66

An Investigation Of The Acculturation Of Third Generation

Turks In France

Murat Saltuk BİLGİLİ, Muhammet Emin RUHİ 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü	67-84
<i>The Procedure For Lifting The Parliamentary Immunity Under The Constitution 1982</i>	
Hami AYDIN, Tolga ALA İşletmelerde Yapılan Çek Hileleri: Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi	85-96
<i>Check Fraud In Enterprises: Detection And Prevention</i>	
Selahattin YAVUZ, Turgut KARABULUT Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Erzincan Kent Memnuniyeti ile İlgili Görüşleri	97-110
<i>Views Of Erzincan University Students On City Satisfaction Of Erzincan</i>	
Burak Erhan TARLAKAZAN, Merve TINGİR Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi	111-128
<i>Studying Of Municipality Symbols Which Contain Marks Of Seljuks In Terms Of History, Culture And Design</i>	
Elif EKİNCİ İslam Dini'nin Çevreye ve Çevre Sorunlarına Bakış Açısı	129-140
<i>The Vision Of Islamic Religion About Environment And Environmental Problems</i>	

Süleyman TULÜCE, Bahattin ABAK Seyyid Ahmed B. Mustafa Es-Sârûhânî El-Leâlî ve Şerhu'l-Emsile Adlı Eseri	141-154
<i>Sayyid Ahmed B. Mustafa Es-Sârûhânî Al-Leâlî And His Work Named Sharh Al-Amsila</i>	
Kadir KAPLAN Yunus Emre'nin Şiirlerinde İnsan ve Doğa	155-166
<i>Human And Nature In The Poems Of Yunus Emre</i>	
Serkan DEMİRDÖĞEN Şehir Markası Bileşenlerinin İncelenmesi: Erzincan İli Üzerinde Bir Saha Araştırması	167-188
<i>Investigation Of Urban Brand Components: Erzincan On A Field Research</i>	
Mustafa YALÇINKAYA Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktülün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım	189-212
<i>As A Problem Theological Appointed And The Victim's Comparative The Appointed Time Matter Of Approach</i>	
Talat AYTAN, Özge ÖZCAN Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Varlığını Geliştirmede Çevresel Öğrenmenin Etkisi	213-232
<i>The Effect Of Environmental Learning In The Development Of Vocabulary Of Secondary School Students</i>	

Mehmet Can DANACI, Fatma ALDIRMAZ AKKAYA Kemaliye (Eğin)'de Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Ekseninde Gelecek Projeksiyonu	233-250
<i>The Future Projection With Sustainable Tourism Management's Route In Kemaliye (Egin)</i>	
Gaye Belkız YETER, Azize ALTUNSOY Recaizade Mehmet Celâl'in <i>Hayal-İ Celâl</i> Adlı Eserinin Sadeleştirilmiş Metninin Diliçi Çeviri Bağlamında Değerlendirilmesi	251-264
<i>Analysing Of Simplified Text Of Recaizade Mehmet Celâl's Work Named Hayal-i Celâl In The Context Of Intralingual Translation</i>	
Nuray ÖZTAŞAN, Onur ORAL Obezitenin Genetiği ve Patofizyolojisi	265-272
<i>Genetics And Pathophysiology Of Obesity</i>	
Utku ÜTÜK Bir İçsel Lider: Ferrari'sini Satan Bilge Kitap İncelemesi	273-282
<i>A Domestic Leader: Ferrari's Sales Bilge Book Review</i>	
Vedat KARADENİZ, M. Samet ALTINBİLEK Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırlar İlişkisi, Bazı Sorunlar	283-304
<i>Topographic Analysis And Administrative Relationship Between Erzincan Province, Some Problems</i>	

Erdiñ PARLAK

Edward Bond, *The Children*, Sevgi ve Şiddet

.....305-312

Edward Bond, The Children, Love And Violence

Hatice BEKİR, Remzi AYDIN

Erzincan İlinde Canlı Doğan ve Yaşayan Çocuk Sayılarının
Türkiye Verileri İle Karşılaştırılması

.....313-320

Number Of Born-Alive Infants And Living In Erzincan

Live Turkey Data By Comparison

Ahmet EFE

Kamu Sektöründe Süreç Olgunluk Düzeyi Ölçümü:
Kalkınma Ajansları Üzerinden Analiz ve Modelleme

.....321-335

An Analysis Of Cobit-5 Process Capability Level For

Regional Development Agencies At Public Sector

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE ORDU YAPISI VE SAVAŞ KÜLTÜRÜ

ARMY STRUCTURE AND WAR CULTURE IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMANS

Güray ALPAR¹

ÖZET: Osmanlı Kırım'ı kaybettikten sonra büyük devlet kategorisinden çıkmaya başlamış ve 1915 Viyana Kongresinden sonra ise Avrupalı büyük devletlerin kendi aralarındaki sorunları bir süre için çözmesinden sonra onlar için bir hedef ülke haline gelmiştir. Kırım Osmanlı'nın süvari kaynağı olması bakımından çok önemli bir bölge özelliği taşımaktaydı. Bu nedenle 19. Yüzyıl Osmanlı için hiç de kolay olmamıştır. 1827 tarihinde Osmanlı-Mısır donanmasının İngiliz, Fransız ve Rus donanması tarafından Navarin önlerinde yakılması önemli bir dönüm noktasıdır. Bu olayda Osmanlı donanması, Rusya'ya avantaj sağlayacak şekilde yok edilmiş oluyordu. Bundan sonra Osmanlılar, bir anda donanması olmayan bir deniz imparatorluğuna dönüşmüştür.

Navarin Savaşının sonuçları Osmanlı'nın yıkılışına kadar gider. Her şeyden önce Osmanlı'nın büyük kayıpları bu olaydan sonra başladı. Donanmasının yok edilmesi yanında, Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ancak yerine yeni bir ordunun oluşturulamaması felaketlere varan sonuçlara yol açtı. Ordu bir kültürdü ve bir kez bu kültür ortadan kaldırıldıktan sonra yeni kültürün oluşturulması kısa bir sürede mümkün olmamaktadır.

Ancak Osmanlılar yüzyılların birikimi ile bu zor olayı başarmışlar ve en kötü şartlar altında bile yüzyılların verdiği birikimle yeni bir orduyu oluşturabilmişlerdir. Kurulan bu ordu I. Dünya savaşında dünyanın önde gelen devletlerine karşı umulmadık bir direnç göstermiş ve dünya güç dengelerinin değişmesinde etkili rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Savaş Kültürünün incelenmesi ve bu kültürü oluşturan dinamiklerin ortaya çıkarılması Harp Tarihi açısından önemli bir kazanç olacaktır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı, Osmanlı Ordusu, Savaş Kültürü, Harp Tarihi, I. Dünya Savaşı

ABSTRACT: After losing the Crimea, the Ottoman Empire began to leave from the large state category and after the Congress of Vienna in 1915, it became a target country for the great European states which solved the problems among themselves. The Crimea was a very important region in that it was the Ottoman's cavalry. For this reason, the 19th century was not easy for the Ottoman Empire. The burning of the Ottoman-Egyptian navy in front of Navarin by British, French and Russian navy was an important turning point in 1827. In this case, the Ottoman navy was destroyed in an attempt to give Russia an advantage. After this, the Ottomans turned into a sea empire without a navy.

The results of the Navarin War are one of the events that led to the collapse of the Ottoman Empire. After all, the great losses of the Ottoman Empire started after this event. Besides the destruction of the navy, the removal of the Janissaries and the inability to replace a new army led to disastrous consequences. The army is a culture and once this culture is destroyed, the creation of a new culture is not possible in a short time.

However, with the accumulation of centuries, the Ottomans succeeded this difficult situation and could create a new army even under the worst conditions. This army established an unexpected resistance to the world's leading powers during World War I and played an effective role in the change of world power balances. From this point of view, the examination of the Ottoman War Culture and the discovery of the dynamics that make up this culture will be an important gain in terms of the History of War.

Keywords: Ottoman, Ottoman Army, War Culture, History of War, World War I

¹ Dr., akadem2010@yahoo.com

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu güç kaybetse de 18. yüzyılın ortalarında bile hala büyük bir devletti.² Osmanlı'nın dünyada, "I. Sınıf Devlet" kategorisinin dışına çıkması, Ruslar tarafından Kırım'ın ele geçirmesinden sonra olmuştur.³ Kırım, Rusya'nın geleceğinin belirlendiği alandır. 1774 yılında, küçük bir Bulgar köyü olan Kaynarca'da imzalanan antlaşma ile Türklerin, Kırım Tatarları üzerindeki hâkimiyetini sona erdirdiğinde artık Ruslar'ın da geleceği şekillenmişti. Ardından 1783 yılında Kırım'ı ilhak etti. Bundan sonra Karadeniz ve Boğazlar Ruslara açılmıştı.⁴ Bu Osmanlı için maddi ve manevi anlamda büyük bir kayıptı. Osmanlı hâkimiyetinden çıkan ilk Müslüman halk Tatarlar oldu. Tatarlar, Osmanlı için aynı zamanda insan gücü olarak büyük ve kuvvetli bir kaynaktı ve bu kaybediliyordu. Üstelik Ruslar Ortodoksların koruyucusu oluyordu.

Bu tarihten sonra Osmanlı'nın iç sorunları dış sorunlarının önüne geçmeye başlayacaktır. Bunun anlamı, diğer devletler gelişmeye devam ederken, Osmanlıların giderek dünyaya ilgisiz kalması ve kopmasıdır. Fark öylesi büyümeye başlamıştı ki, 1807 yılında Yeniçeriler Kabakçı Mustafa önderliğinde isyan edip III. Selim'i iktidardan uzaklaştırdığı tarihlerde Amerika'da buharla çalışan ilk gemi⁵ dolaşmaya başlamıştı.⁶ Bu ise 19. yüzyılı Osmanlı için zorlaştırmıştır. 1915 Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'da doğrudan birbirini hedef almayan Avrupalılar, hedeflerini başka alanlara yöneltmişlerdi. Bu ise genelde Osmanlı toprakları öne çıkaracaktır.

VİYANA KONGRESİ SONRASI DURUM

Gerçekten de Viyana Kongresinden sonra yayılcı büyük devletler kendileri için en uygun hedefler Osmanlı'nın elindeki topraklardı. İngilizler için Mısır, Fransızlar için Kuzey Afrika ilgi çekiciydi. Ancak buralarda rahat hareket edebilmeleri için Osmanlı donanmasının ortadan kaldırılması gerekiyordu. 1827 tarihinde Osmanlı-Mısır donanması İngiliz, Fransız ve Rus donanması tarafından Navarin⁷ önlerinde yakılması önemli bir dönüm noktası oldu.⁸ II. Mahmut Mora'da başlayan isyanı bastırmak için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmişti. İngiliz, Rus ve Fransız donanması, Osmanlı ve Mısır kuvvetlerinin Yunanistan'dan çekilmemesi üzerine gayelerinin savaşmak olmadığını beyan ederek limana girmek istemişler kabul edilmeyince de Osmanlı donanmasına saldırmışlardı.⁹

Müttefik gemilerin kaptan ve mürettebatı Napolyon Savaşları'nda savaş tecrübesi kazanmışlardı. Mısır ve Osmanlı savaş gemileri ise hilal şeklinde birbirine rampa etmiş durumda üç sıra halinde tertiplenmişlerdi. Limana giren müttefik gemileri savaş için bahane aramışlar ve gemilerin yerinin değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bu istek kabul edilmeyince de, bir Mısır savaş gemisinden kendilerine ateş açıldığı, gibi saçma bir gerekçe bularak ani olarak ateş açmışlardır. Atış yaklaşık üç saat kadar devam etmiş ve bu olay sonucu Osmanlı, bir anda

² Ponting, Clive. *Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2011. s.666.

³ 13 Temmuz 1771 yılında Kırım Hanlığı Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Rusların Karadeniz'e kesin olarak yerleşmesi ise 1784 yılında olmuştur. Osmanlı bu durumu 1798 yılında kabul etmiştir.

⁴ Roberts, a.g.e., s.375,376.

⁵ New York şehrinin Hudson Nehri'nde denenmişti.

⁶ Ertürk, M. Fatih. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Kalipso yayımları, İstanbul, 2009. s.225.

⁷ 1560'lı yıllarda Osmanlıların eline geçmiş Mora'nın batısında yer alan bir liman bölgesidir. Savaş Navarin kalesinin açıklarında meydana gelmiştir. Osmanlılar bu kaleyi Venediklilerden almışlardı.

⁸ Danişmend, Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972. s.112.

⁹ Bu savaşta müttefiklerin elinde 22 büyük modern savaş gemisi vardı. Osmanlıların ise 3 küçük zırhlı ve 17 firkateyni bulunuyordu. Kalan gemiler küçük gemilerdi. Bazı kaynaklar Osmanlıların gemi sayısını Mısır kuvvetleriyle birlikte 78 olarak verir. Müttefik gemiciler önceki savaşlardan büyük tecrübe edinmişlerdi.

donanması olmayan bir deniz imparatorluğuna dönüşmüştür.¹⁰ Bu olayla Osmanlı donanmasını Rusya lehine yok edilmiş oluyordu.¹¹ Navarin'de Osmanlı donanması, 6000 askerle birlikte 60'dan fazla gemisini kaybetmişti ancak İngiliz Dışişleri Bakanı "savaşta olmadıklarını" açıklamıştı.¹² Sultan II. Mahmut Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması karşısında gözyaşlarına hâkim olamamış ve Avrupalı bir diplomata: "Tek başıma Rusları durdurmaya çalıştığım sırada Avrupa'nın Ruslarla birleşmesine ne demeli. Benden sonra Avrupa'nın Rus kontrolüne girmesi mi isteniyor?" demişti.¹³ Güçlü olmayan kendisini düşmanlarının insafına terk ediyor ve gözyaşı dökmesi de bir sonuç vermiyordu.

NAVARİN'DE OSMANLI DONANMASININ YOK EDİLMESİNİN SONUÇLARI

Navarin olayının sonuçları Osmanlı'nın tükenişine kadar gider. Bu dönemde İngiltere, ülkesinden Hindistan'a giden bir güvenlik zinciri meydana getirmeye ve bunu sürdürmeye çalışıyordu.¹⁴ Osmanlı'nın büyük kayıpları da bundan sonra başladı. Donanmasının yok edilmesi yanında, Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ancak yerine yeni bir ordunun oluşturulamaması felaketlere varan sonuçlara yol açtı. Ordu bir kültürdü ve bir kez bu kültür ortadan kaldırıldıktan sonra yeni kültürün oluşturulması kısa bir sürede mümkün olmuyordu. Osmanlı belki de mecburiyetten yapmış olduğu bu hatayı çok pahalı ödeyecektir.

Ortada ne ordu, ne de donanma kalmıştı. Bundan sonra doğan boşluktan istifade ile 1829 yılında Ruslar ilk defa batıda Edirne, doğuda Erzurum'a kadar geldiler.¹⁵ Askerler daha sınırda Ruslarla ilk çatışmalarda kendi memleketlerine kadar kaçmışlardı. 1829 yılında ise ilk defa bir devlet Yunanistan, başka devletlerin desteği ile de olsa, Osmanlı'dan bağımsızlığını kazandı.¹⁶ Yine bu dönemde Mısır Valisi isyan etti, ordusu Anadolu'ya girerek, neredeyse İstanbul önlerine kadar geldi.¹⁷ Daha kötüsü Çanakkale'deki Osmanlı donanması Mısır'a götürülerek Mısır Valisine teslim edildi, buna dayanamayan Padişah II. Mahmut 1839 yılında kahrından öldü.¹⁸ Aslında Osmanlı karşısında hızla ilerleyen Mısır ordusu öyle güçlü de değildi. Öyle ki yardıma gelen birkaç bin Avusturyalı asker karşısında hezimete uğramış¹⁹ ve Mısır'a kadar geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

1815 tarihindeki Viyana Kongresi sonrası Fransızlar da boş durmadı. Cezayir, 1533 yılında Barbaros Hayrettin Paşa tarafından ele geçirilmişti.²⁰ 19. yüzyılda Avrupalılar, Cezayir'e saldırarak deniz gücünü yok ettiler.²¹ Böylece Fransızlar, 1830 yılında Cezayir'e rahatça saldırarak işgal edebildiler.²² Ancak yerel halkın direnişi 1847 tarihine kadar devam etti.

¹⁰ Şimşir, N. Bilal. *Ege Sorunu Belgeler*, C.1, Ankara, 1976.s. XLII.

¹¹ Lamartine de Alphonse. *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011. s.xxx.

¹² Müttefiklerin kaybı 1000 asker civarındaydı.

¹³ Lamartine,a.g.e., s.xxviii.

¹⁴ Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih*, HAK Yayınları, İstanbul, 2005.s.260.

¹⁵ Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih*, HAK Yayınları, İstanbul, 2005.s.116,117.

¹⁶ Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, Ankara, 1957.s.297. Bundan sonra Yunanlılar I. Dünya Savaşı'na kadar, çoğu kez savaş kazanamadan ve dış destekle Osmanlılar aleyhine, topraklarını üç kat büyütecektir. Bunun başlıca sebebi, dışa açık olan Yunanlıların Batı'yı, onların medeniyetini ve geçmişini temsil ettiklerine inandırmalarıdır.

¹⁷ Altundağ, S. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi*, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 1988.s.44.

¹⁸ Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, C.V. TTK Basımevi, Ankara, 1983.s.142.

¹⁹ Lamartine,a.g.e., s.xxix.

²⁰ Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih*, HAK Yayınları, İstanbul, 2005.s.121.

²¹ Kuran, Ercüment. *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, İstanbul, 1957.s.3.

²² Kuran,a.g.e.,s.17.

YENİ BİR ORDU VE SAVAŞ KÜLTÜRÜ OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI

Büyük sorunların üstesinden gelebilecek bir ordu ve yönetimi oluşturmak zordur. Osmanlı yüzlerce yıllık tecrübesi ile çöküşü durdurmaya çalıştı. Masraflı olsa da 1840 yılında 300.000 kişilik bir ordu kuruldu. 1843 yılında çıkarılan fermanla ordu yeniden düzenlendi ve standartlar belirlendi. Ancak yeni ordu, ancak 1870'lerde Ruslara karşı etkili bir direniş gösterebildi. Sadece bir ordu oluşturmak yetmiyordu. Asıl sorun kurulan ordunun savaş ve savaşma kültürünün oluşturulmasıydı.

Yenilikleri içeren yeni uygulamada 1847 yılında gayrimüslimlerin de askerlik yapmasına ve albay rütbesine kadar yükselmesine imkân tanındı. Ancak bu durum, o zamana kadar askerlik yapmayan gayrimüslimler arasında huzursuzluk yarattığı için uygulanması durduruldu.²³

Osmanlılarda "Mirliva", bir veya iki yıldızlı tuğgeneral ve tümgeneralin karşılığı olarak, Erkan-ı Devlet denilen devletin üst görevli tabakasını oluşturuyordu. Klasik zamanların "Sancak Beyi" ve "Emir" rütbesinin, Avrupa'da ise "Baron" unvanının karşılığıydı. 19. yüzyıla kadar "Mekke Payesi" unvanı olarak biliniyordu. Yine klasik dönemlerde "Paşa" unvanı, "Beylerbeyi" veya "Vezir" karşılığı kullanılırken, 19. yüzyıldan sonra bütün generaller için kullanılmaya başlanmıştı.²⁴ Osmanlı paşaları öyle iyi yetiştiriliyordu ki, özellikle 19. yüzyılın ikinci döneminden itibaren Osmanlı paşaları dünyanın en kültürlü askerleri olarak tanınmıştır.

Eğer Osmanlı ortadan kalkarsa, bu boşluğu Rusya'nın dolduracağı muhakkaktı. Navarin Savaşının sonrası bunu önce Fransızlar, sonra İngilizler anladı. İngilizler bu nedenle Rusların Osmanlıyı paylaşma planının reddettiler.²⁵ Ardından Rusların daha fazla ilerlemesi İngilizleri tedirgin ettiğinden, 1841 tarihindeki Londra Antlaşması ile boğazlardan geçişi uluslararası bir statüye bağladılar. Bu antlaşma, İngilizlerin, Rusların isteklerinin karşısında çıkardığı, ilk ciddi engeldi.²⁶ İkinci engel ise 1854 yılındaki Kırım Savaşı olacaktı. Osmanlının zayıf durumundan istifade etmek isteyen sadece Ruslar değildi. İngilizler "kuzeyde tehdit olabilecek Rusları durdur, güneyden kendin devam et" stratejisini uyguluyorlardı. Navarin'de Osmanlı donanmasını yok etmelerinin altındaki ana neden de buydu. Aceleleri yoktu. Planlı bir şekilde stratejinin gereği olan; zaman, mekân ve kuvvetin uygun şekilde bir araya gelmesini bekliyorlardı. 1839 yılında Aden'i²⁷ ele geçirerek Arabistan yarımadasına ilk defa çıktılar.²⁸ 1873 yılında ise Yemen'i işgal ettiler. Daha sonra bu bölgede Osmanlı ile arasında bir rekabet başladı.²⁹ Diğer taraftan Osmanlı egemenliği devam etmekle birlikte, İngilizler 1882 yılında Kahire'ye girerek Mısır'a fiilen yerleştiler.³⁰ Rusların, Ayestefanos Antlaşması ile Osmanlı'ya yaklaşımlarının Berlin Kongresi'nde durdurulması ve 1878 yılında ise Balkan Krizi'nde yardım vaadiyle Kıbrıs'a el konulması da, İngilizlerin aynı stratejik düşünceyi uygulamaya geçirme aşamalarıydı. Kıbrıs Süveyş Kanalı dâhil Akdeniz'i kontrol eden kritik bir adaydı ve İngilizlerin buna ihtiyacı vardı.

Plevne Tuna Nehri'nin 30 kilometre güneyinde bir ilçedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Bulgaristan'daki Plevne kentinin Osman Paşa tarafından savunulması bir kahramanlık hikâyesine dönüşmüştü. Bu başarılı savunmada Osmanlı ordusunda İngiliz danışmanlar vardı. İngilizler bir yandan güneyden kazanımlar sağlarken, kuzeyden Rusların ilerlemesini kontrol etmeye çalışıyorlardı. İngiliz danışmanlar Sava Nehri üzerindeki Barboşi Köprüsü'nün uçurulmasını tavsiye etmişlerdi. Böylece Osmanlı ordusu en az iki ay vakit kazanacaktı. Ancak Osmanlı Tuna donanması komutanı gecikince Ruslar buradan geçti, ardından Şipka Geçidi de

²³ Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, VII, Ankara, 1977.s.182,183.

²⁴ Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1996.s.931,932.

²⁵ Esmer, Şükrü Ahmet. *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1944.s.177-178.

²⁶ Erkin, Cemal Feridun. *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.s.29.

²⁷ Kızıldeniz girişinde Yemen'de bir şehirdir.

²⁸ Uçarol,a.g.e.,s.275.

²⁹ Uçarol, Rıfat. *Bir Osmanlı Paşası Dönemi*, İstanbul, 1976.s.23.

³⁰ Uçarol,a.g.e.,s.166.

tutulmadığından, Osman Paşa'nın bulunduğu hatların gerisine sarktılar. Osmanlılar askerlere günde iki peksimet veriliyordu. Su çok azdı ve asker başı 70 fişek vardı. Ancak bu askerler aylarca direndi. Osman Paşa siper savaşlarını bizzat kendisi planlamıştı. Plevne Savunması'nda tarihte ilk defa siperleri yer altına değil, yer üstüne yapıldı ve yeni model Avrupa Askeri Akademilerinde yıllarca ders olarak okutuldu. Yeniçeri sisteminin ortadan kaldırılmasından sonra Osmanlı Ordusu savaş kültürü yerine oturmaya başlamış ve küçük de olsa sonuçlar vermeye başlamıştır.

İNGİLİZLERİN OSMANLI POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİKLİK VE OSMANLININ ALDIĞI TEDBİRLER

Daha önceki dönemlerde Osmanlı fazla güçlenmesine fırsat verilmeden ayakta tutulmaya, böylece Osmanlıların bulunduğu coğrafya'ya Rusya ve diğer bir güçlü devletin yerleşmesinin önüne geçilmeye çalışılıyordu. Ancak bu politikanın iki kırılma noktası vardı. Birinci ayağı Navarin'de Osmanlı donanmasının yok edilmesiydi. İkinci aşama ise 1875'li yıllarda başladı. 1875 yılında İngiltere Başbakanı Gladstone ile başlayarak İngiltere'nin uluslararası politikasını değiştiren süreç sırasında Osmanlı Devleti büyük oyunun dışında bırakıldı.³¹ Gladstone'a açık bir Osmanlı düşmanıydı. Dikkatle incelenirse Mısır'ın işgal edilmesinden, Ermeni Sorununa ve hatta Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesine kadar Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı bütün sorunların arkasından İngiltere Başbakanı William Edward Gladstone çıkar. Osmanlı Devleti'ni yıkıma sürükleyen en önemli isim de Gladstone oldu.³² Ancak Gladstone'un, özellikle Osmanlı ve Balkan politikaları başta olmak üzere, önyargıya dayalı duygusal politikaları sadece Osmanlı'nın değil, kendi imparatorluğunun da aleyhine olacaktır.

Yine de Osmanlı 19. yüzyılda, merkezi gücünü artırması ve yaptığı reform hareketleri sayesinde, ayakta kalmayı başarmıştır.³³ Öyle ki bitti denildiği dönemlerde dahi gücünü ülke dışına yansıtılabiliyordu. Osmanlı son döneme kadar her yerde vardı. Etki alanına Mısır, Sudan, Etiyopya, Mali, Somali, Çad, Kongo, Uganda ve Ekvator bölgesi dâhildi. Osmanlı'nın son döneminde Ekvator Valisi olarak atanan Mehmet Emin Paşa, Tanzanya sınırları içinde mücadele ederken ölmüştü. 19. yüzyılın ikinci yarısında Güney Afrika'ya gönderilen Ebubekir Efendi³⁴ ise buradaki Müslümanları Osmanlıya bağlamıştı.³⁵

Devletin kendini koruması için askere ihtiyacı vardı. Osmanlı'nın son dönemlerinde II. Abdulhamid mecburi askerliği imparatorluk sınırları içerisindeki bütün Müslümanlara yaymaya çalıştı. Yine de Osmanlı denetimi dışındaki kabileler muafiyetlerini koruyorlardı. Yüksekokul öğrencileri de muafı. Osmanlı'nın kaybettiği bölgelerden gelen Müslüman muhacirler ise önemli bir asker kaynağıydı.³⁶ 1908 yılında gayrimüslimlerin de askere alınması öngörüldü. Askerlik yaşı 20 idi, ancak aileleri izin vermişse 18 yaşındakiler de askere yazılabiliyorlardı. 1908 yılında Bosna-Hersek, Girit, Bulgaristan gibi ülkeler fiilen elden çıktı. Devlet, toprak kaybedip Anadolu'ya çekildikçe, doğal olarak imparatorluk da giderek Türkleşti.

³¹ Karaca, Taha Niyazi. *Büyük Oyun, Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, Timas Yayınları, İstanbul, 2011.s.493.

³² Karaca,a.g.e.,s.11,12.

³³ Pamuk, Şevket. *Seçici Kurumsal Değişim ve Osmanlı'nın Uzun Ömürlülüğü*, *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, Şubat, 2005.s.34,35.

³⁴ Din âlimi olan Ebubekir Efendi 1863 yılında Cape Town'a ulaştı. İngilizler bir süre kendisinin halife temsilcisi olduğunu sakladılar ancak daha sonra 13.000 civarında bir nüfusa sahip olan buradaki Müslümanlar onun etrafında toplandı. Gelişinden 15 gün sonra orada bir okul açtı ve 300'den fazla öğrenci topladı. Halife adına camilerde hutbe okudu ve halkı bilinçlendirdi. Madagaskar'a da giden Ebubekir Efendi adına günümüzde Güney Afrika'da bir müze bulunmaktadır.

³⁵ Sabah Gazetesi, 30 Eylül 2006.

³⁶ Niccolle, David. *Osmanlı Piyadesi 1914-1918*, Çev. Osman Çakmakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.s.11.

I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI ORDU KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİMLER

Osmanlı ordusu 1909 yılında meclisten geçen yeni askeri yasalarla bir modernleşme programı uygulamaya başlamıştı ancak elinde bu programı uygulayacak yetenekli üst düzey subay yoktu. 1914 yılında savaş başladığında neredeyse beş yıldır tatbikat yapılmamıştı. Ulaştırma hatlarının zayıflığı yüzünden kuvvet kaydırmada zorluklar vardı. Yine de ihtiyatlar yeniden düzenlendi, sıhhiye ve veterinerlik hizmetleri iyileştirildi. Osmanlı piyadesi, karargâh çalışması, yürüyüş, taarruz ve savunma düzenleri ile talimatlar açısından danışmanlık veren Almanlar sayesinde onların taktik ilkelerini benimsemişti. Talimnameler de neredeyse birebir Almanca çeviriydi.³⁷

Osmanlı, Balkan Savaşları'nda askerin politikaya bulaşması ve çekememezlik yüzünden 40 günlük bir sürede Balkanlara veda etmişti. Lüleburgaz Savaşı dört gün sürdü ve Türkler kaybetti. Çünkü ekmekleri ve telgraf hatları yoktu. Savaş sonunda Bulgar Albay Azmanof yabancı ataşelere gurur içinde şöyle diyordu: "Bu savaş Fransız Harp Okulu'nda öğretilen yöntemler ile kazanılmıştır." Yenilenler istediği gibi konuşuyor, yenilenler ise suskundu. Uyguladıkları "Karşıdaki çemberin tam merkezine saldırmak." metoduydu ve yüzyıllar önce Osmanlı Kosova, Niğbolu ve Varna'da aynı stratejiyi defalarca uygulamıştı.

Aslında Bulgarlar korkmadan taarruz hızını devam ettirebilseler, İstanbul'a kadar gitme ihtimalleri vardı. Ancak hala eskiden kalan bir korkuyla, Osmanlı askerlerinin hızla geri çekilmesini bir tuzak olarak algılayıp duraksayınca, Osmanlı kuvvetleri Çatalca Hattında tertiplenecek zamanı kazandılar. Bulgarlar, hep olmayan bir Osmanlı süvari birliğinin kendilerine aniden saldıracağı korkusu içinde beklemişlerdi.

Balkan yenilgisi bir yıkım olmuştu. Rumeli vilayetleri elden çıkarken, 36 tümen ve 250.000'e yakın asker kaybedilmişti. Bunun yanında büyük bir malzeme ve teçhizat stoku da yitirilmişti. Stratejideki hatalar, siyasi hatalar, askeri hazırlıktaki eksiklikler, taktik konulardaki hatalar, çekememezlik, ordunun düşük morali bu yenilgide başlıca sebeplerdi. Muharip birliklerle ihtiyat birlikleri arasında irtibat iyi değildi, seferberlik yetersizdi, topçu ve piyade işbirliği zayıftı ve yürüyüş kollarından muharebe düzenlerine geçişte zayıf kalıyordu.

Bu savaşta büyük hatalar yapılmıştı ama Osmanlılar bundan da ders çıkarmayı bildiler. Eksik hususlar gerçekçi olarak tespit edildi ve çalışmalar başlatıldı. 1913 yılının sonbaharında bu girişimleri üslenen Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa oldu. 11 Aralık 1913 tarihinde Yeni Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi'ne göre yeniden yapılandırma programı başlatıldı ve seferberlik sistemi ve birlikler yeniden düzenlendi.³⁸

I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı ordusunun büyük kısmı okuma yazma bilmiyordu. Askerler farklı etnik kökenden gelmeydi. Subaylarla askerler arasında ara kademe olarak görev yapacak tecrübeli bir astsubay sınıfı yoktu. Savaş coşkusu halkta oluşturulamamıştı. Dahası para yoktu, maaşlar ödenemiyordu ve kıtlık vardı. Savaş öncesi Ruslar, Avrupalılar, Amerikalılar herkes Osmanlı ordusunu merakla takip ediyordu. 1913 ile 1914 yılları arasında İstanbul'da görev yapan Amerika'nın İstanbul ataşesi, Savaş Bakanlığına Osmanlı ordusunun durumu ile ilgili 160'a yakın mesaj göndermişti. İngiliz Askeri Harekât Başkanı Henry Wilson, "Türk ordusu ciddi anlamda modern bir ordu değil. Ordu çok kötü sevk ve idare edilmektedir. Güruh halindedir." şeklinde ifade ederken, İstanbul'da görev yapan İngiliz gazeteci Graves,³⁹ 10 Kasım 1914 tarihinde, "Türk ordusunu bütün olarak ele aldığımda yeterince eğitilmemiş, beklenilmeyen olaylar karşısında paniğe kapılmaya eğilimli, kalın kafalı köylülerden oluşan bir milis ordusu

³⁷ Niccolle, a.g.e., s.17.

³⁸ Erickson, J. Edward. *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.13,14.

³⁹ Sheffy, Yigal. *British Military Intelligence in the Palestine Campaign, 1914-1918*, Frank Cass&Co.Ltd., New York, 2013. Graves, P.P. Report on Turkish Military Preparations and Political Intrigues Having an Attack on Egypt as their Object, 10 November 1914.

olduğunu söylemeliyim.” demişti.⁴⁰ Aynı büyüklük duyguları savaş esnasında da devam edecektir. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler ve Avustralyalılar arasında rahatsızlık verici ölçüde bir ırkçılık görülüyordu.

Çanakkale Seferi sırasında İtilaf Sefer Kuvvet Komutanı İskoç General Hamilton, Türkleri açıkça aşağı bir tür olarak tanımlıyor ve şöyle diyordu: “Bırakın gençlerimi açık alanda Türklerle karşı karşıya getireyim, onları her seferinde yeteriz; çünkü İngiliz gönüllüler, Anadolu, Suriyeli ya da Arap askerlerden üstün bireylerdir ve üstün bir ideal ve savaşma coşkusuyla donatılmışlardır... Problem, makineli tüfek başına yerleştirilen tek bir pis Türk'e dikenli tellerde, on, yirmi, elli askerimizi-ki bunların her biri düzinelerce Türk'e bedeldir-kırdırarak çözmeye çalışmak Kutsal Ruh'un gözünde bir günahtır.”⁴¹

I. Dünya Savaşında askere alınan Osmanlı askerleri savaşın sonuna kadar terhis edilmediler. Osmanlı seferberliği yavaş ve olayların gerisinde kalıyordu. Savaşın başında sırf bu yüzden iki ay süre ile tarafsız kalınması, seferberlik için zaman kazandırmışsa da, yeterli olmadı. Osmanlı'nın bu dönemde yeterli bir ihtiyat sistemi olmadığı gibi, müttefiklerinin aksine ihtiyat kolordularını süratle muharebe alanına süremiyordu. Bunun yerine eğer piyadeye ihtiyaç olursa tümenler kullanılıyordu.⁴²

Osmanlılar daha önce de Alman yardımı almıştı. 1883 yılında Alman Goltz askeri okulları ıslah etmekle görevlendirilmişti. Savaş boyunca Alman uzman desteği 25.000 kişiye ulaştı.⁴³ Aslında Osmanlı ordusundaki düzenlemeler 1910 yılında başlamış ve ordunun komuta yapısı Von der Goltz'un⁴⁴ taktik düşüncelerine dayanan bir anlayışla temelden değiştirilmişti. Osmanlı subaylarının da görüşlerinin alınarak yapılan bu değişimde, Osmanlı piyade tümenleri doktriner yönüyle çağdaş Avrupa ordularıyla aynı, taktik yönden ise onların önüne geçmişti. Bu değişimde, taktik seviyede direk topçu ateşiyle desteklenen taarruz esas alınmıştı. Buna göre tümenlerde üçlü kuruluş esas olacak, her tümen üç piyade alayından oluşacaktı.

Aynı yıl temmuz ayında “Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi” yayımlandı ve ordu Avrupa ordularında olduğu gibi kolordu kuruluşunu benimsedi. Ancak buradaki kritik konu, Avrupalıların iki tümenli standart kolordusu yerine üç tümenli kolordu modelinin getirilmesiydi. Her kolordunun 41.000 askeri olacaktı. Osmanlı ordusu, piyade tümenleri kadrosuna üç taburdan oluşan bir topçu alayını da dâhil etmişti. Her tûmende ayrıca bir nişancı taburu ile bir mızıkâ bölüğü de bulunuyordu. Osmanlı ordusunda tatbikatlarda bu değişimler denendi. Bu kuruluş o kadar isabetliydi ki, Avrupalıların siper savaşlarındaki dört alaylı tümenlerinin hantal kaldığı ortaya çıktı. Böylece siper savaşlarında Türk Modeli piyade tümeninin ideal kuruluşu ortaya çıkıyor, tümen iki alayını cephede tutarken bir alayını ihtiyatta bekletebiliyordu.⁴⁵ Alman ordusu da bu Türk Modelini esas alarak 1915 yılında yapısını değiştirdi. Ardından Avrupa'nın büyük muharip güçleri 1918 yılına kadar Türklerle aynı kuruluşa geçtiler.⁴⁶

3 Ocak 1914 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına Enver Paşa getirilmişti. Enver Paşa derhal modernizasyona engel olacaklarını düşündüğü 1300 yaşlı subayı emekliye ayırdı. 14 Mart

⁴⁰ Erickson, a.g.e., s.11,12.

⁴¹ Alıntılaman J. Macleod, Reconsidering Gallipoli, Manchester, 2004.s.189.

⁴² Niccolle, a.g.e., s.11-13.

⁴³ Ancak Almanların yürüttüğü reformlar, savaşın başladığı yıla kadar, İstanbul yakınlarında konuşlandırılmış kıtalarla sınırlı kaldı.

⁴⁴ 1843-1916 yılları arasında yaşayan Prusyalı asker ve yazardır. Osmanlı ve Alman ordularından Mareşal rütbesi almıştır. Kutülamare'de yapılan savaş esnasında hastalanarak Bağdat'ta vefat etmiştir. Berlin'de askeri akademi de hocalık yapmış, “Silahlanan Millet” isimli kitabını 1883 yılında bastırmıştır. Binbaşı rütbesindeyken aynı yıl Osmanlı ordusuna danışman olarak atanmıştır. Herkesten daha modern olma ve askeri yenilikleri takip etme bilincini aşlamış ve demiryolu yapımı ile Almanya'dan modern tüfeklerin alınmasını sağlamıştır. Modern silahların alınması ile Osmanlılar başarılı olmuş ve 1897 yılındaki Yunan savaşında Atina'ya kadar ilerlemiştir.

⁴⁵ Bu örnek sistemin iyi işlediği görülüyordu. Bu nedenle diğer bazı ordular tarafından da örnek alınıp uygulanacaktır.

⁴⁶ Erickson, a.g.e., s.273-278.

tarihinde ise “1 Numaralı Ordu Emirnamesi” yayımlandı. Bu emirname; ordunun ateş gücünü artırmasının önemini ortaya koyuyor ve düşman üzerinde karma sınıfların ateş üstünlüğünü süratli bir şekilde tesis etmesi gerektiğini belirtiyordu. Emirnamenin başlangıç bölümünde komutanın bizzat cepheden yürütülmesi gerektiğiyle ilgiliydi. 1914 yılı bahar ve yaz aylarında ordunun etkinliği hızla artıyordu. İlerleme öylesine barizdi ki, Avusturyalı bir tarihçi; “Türk ordusu tamamen Prusya ordusuna benzetildi. Ocak ayındaki disiplinsiz perişan yığın şimdi kaz adımlarıyla geçit yapıyor.”⁴⁷ diyerek şaşkınlığını bildiriyordu.

I.DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI ORDUSU

Gerçekten de I. Dünya Savaşı’nda en fazla şaşırtan taraf Osmanlılardı. Almanlar yanında savaşa katılarak, Ruslara destek için giden gemilere Çanakkale Boğazı’nı kapadı. 500.000’den fazla İngiliz ve Fransız askeri burayı açmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Osmanlılar Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Arabistan’da da İngiliz kuvvetleriyle savaştılar ve onların gücünü tükettiler.

İngilizlerin Çanakkale’ye gönderdiği kuvvetler, sanki Afrika’daki bir sömürgesinde yaşayan, kültürel ve teknolojik olarak geri, bir hakla karşı gönderilme önyargısı ile hazırlanmıştı. Bu sefer daha başından hataydı. Bir sömürge seferi gibi hazırlanan harekât öyle de yönetildi ve başarısız oldu. Bu sefer, stratejik hedeflere ancak taktik başarılarla ulaşılabileceğini göstermesi bakımından ilginçti. Savaşın kazanılacağı asıl alan Batıdaki cepheydi (Fransa sınırı) ve Türklerin savaş dışı kalması Almanların gücünü fazla etkilemeyeceği gibi, müttefikler Balkanlara yerleşse bile birkaç ay sonra Selanik’e yerleştiklerinde görüldüğü üzere, lojistik sorunlar nedeniyle zaten Almanlar karşısında zorlanacaklardı.⁴⁸ Komutanlarının karşı çıkmasına rağmen Churchill, Çanakkale’ye bir harekâtı ısrarla savunduğu için hatasını kabul edecek ve bir sonraki dünya savaşında daha dikkatli olacaktır.

1915 yılı sonlarında İngilizlerin, Bağdat’ı ele geçirmek üzere yaptığı saldırılar başarısız olunca, daha önce Türkleri küçümseyen İngiliz general hatıra defterine: “Avrupa’da hiçbir asker yoktur ki, savunmada Türklerle mukayese edilebilsin. Talihsizliğimin cezasını çekiyorum.” diye yazmak zorunda kalmıştı. Ardından Kutülmare’ye çekildiler.⁴⁹ Bu savaşlarda İngiliz ordusu başarılı olamasa da, Dicle üzerindeki askeri üsten üç adet deniz uçağı kullanarak dünyada ilk defa havadan ikmal denemesi yaptı. Hintli⁵⁰ ve İngiliz askerlerden oluşan ordusu Halil Paşa tarafından kuşatılan İngiliz Generali Townshend ve kuvvetleri 29 Nisan 1916’da kayıtsız şartsız teslim oldular.⁵¹ Osmanlılar tarafından, İngilizler yanında savaşan Müslüman askerler için isyan edip İngiliz subayları öldürmeleri ve Türklere katılmaları yönünde broşürler atılmıştı. Savaş sonunda komutan mirliya Halil Paşa Townshend’in tabanca ve kılıcını kendisine iade etti. Halil Paşa kendi askerlerine hitabında, Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı ilk zaferin Çanakkale, ikincisinin de burada görüldüğünü gururla ifade ederken, İngiliz tarihçi James Morris bunu, “İngiltere tarihindeki en aşağılık teslim” olarak yorumluyordu.

Diğer taraftan, daha önce Türk askerini aşağılayan General Hamilton, Çanakkale Komisyonu’na 1916 yılında şöyle diyecektir: Gerçeği söylemek gerekirse, onların bu kadar başarılı olacaklarını bilmiyordum. İngiliz, Fransız ve Rus orduları Osmanlı ordusunu küçümsüyordu ancak Osmanlılar eksikliklerinin çokluğuna rağmen onlara karşı çok cepheli bir

⁴⁷ Erickson, a.g.e.,s.17-20.

⁴⁸ Kennedy, Paul. *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, Çev. Ahmet Fethi, Totem Yayıncılık, Temmuz 2014.s.49.

⁴⁹ Bağdat’ın 170 kilometre kuzeyinde bulunan bir kasaba olup o yıllardaki nüfusu 6500 kişi civarındadır. Basra körfezinin 350 kilometre kuzeyinde bulunur.

⁵⁰ Hintli askerler arasında Müslüman askerler de vardı ve bunlar savaş sırasında aç kaldıklarında at ve katır eti yemeyi reddetmişlerdi. Bunun üzerine Hindistanlı âlimlerden bu etlerin yenilebileceğine dair telgrafla fetva alınmıştır.

⁵¹ 31 general yanında, 500’e yakın subay ve 13.000’den fazla er teslim olmuştu.

savaşı başarıyla gerçekleştirdi.⁵² Bu kez sıra Türklerdeydi. Çanakkale Savaşı'nda bir Türk subayı İngiliz subayları için:"Cesur ancak tecrübesizdiler. Muharebede askerleri nasıl sevk ve idare edeceklerini bilmiyor gibiydiler." diyecektir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi belirgin bir "Türk Strateji"sinden söz etmek mümkün değildi. Stratejik tercihler Alman önceliklerine göre yapılmış, savaş için gerekli silah ve cephane umutları Almanlara bağlanmıştı.⁵³ Stratejik düzeyde de büyük hatalar yapılmıştı. Doğuda muharebeler büyük birliklerle değil, daha küçük birliklerle yapılabilir ve bunlar lojistik yönden daha iyi desteklenebilirdi. Kanal harekâtında intihar hücumu yerine, önceden kuvvetli bir topçu ateşi ile hedef baskı altına alınabilir ve zayıflayan bölgelerden geçiş yapılabilirdi. Çanakkale'deki İtilaf kuvvetleri geri çekilince, buradaki kuvvetleri kaydırmakta geç kalınmış, bunun sonucunda Erzurum ve Trabzon elden çıkmıştı. İngilizler Bağdat'a 200.000 kişilik bir ordu ile girmişlerdi. Burayı geri almak için takviyeler Bağdat'a kaydırılınca, İngilizler Kudüs'ü ele geçirdi. Bütün bunlar olurken 100.000 Türk askerinin, günümüzde Güneydoğu Polonya ve Batı Ukrayna arasında kalan, Galiçya ve Makedonya'da Almanların yerine savaşması ise düşündürücüdür.⁵⁴ Diğer taraftan 19 Eylül 1918 günü İngilizler Sina'da büyük bir yığınak yaparak saldırıya geçtiğinde ordunun bir kısmı İran ve Kafkasya'ya kaydırmıştır. Bu hatalar neticesi İngilizler 8. Orduya karşı 7 kat, 22. Kolorduya karşı ise 14 kat bir üstünlük elde ederek yarma harekâtını zorlanmadan gerçekleştirdiler.

Avrupalı askeri uzmanlar, belki de geçmişten gelen bir önyargıyla, Osmanlı ordusundaki değişimi görememişlerdi. Normalde modern muharebe etkinlik ölçeğine göre böyle bir ordunun savaş alanında kalması mümkün değildi. Modern ordularıyla Rusya, Avusturya-Macaristan, Romanya ve hatta siper savaşlarında çok az zayıat vermiş ve Balkan devletlerinin en savaşçısı gözükken Bulgaristan bile savaşın sonunda çökmüştü. Hâlbuki 1918 yılı sonunda Osmanlılar bir milyona yaklaşan ordularıyla hala ayakta ve savaşıyordu. Ordu kaybetse de, Ruslara karşı doğuda soğuk kış şartları altında, üç günde 75 kilometre yürümüş, geri çekilse bile Süveyş kanalına taarruz ederek, kurulan seyyar köprü ve teknelerle kanaldan karşıya geçmişti. Osmanlılar nasıl olmuştu da dört yıl süreli böylesi uzun bir savaşta orduyu savaş alanında tutmayı başarabilmişti?

Her ne kadar Almanların düşüncesi olsa da, cihat ilanı ile bir kutsal savaşın başlatılması, böylece Hint, Pakistan, Endonezya ve Arap ülkelerinin harekete geçirilmesi hedef alınıyordu.⁵⁵ Cihat ilanı sanılanın aksine, bazı bölgelerde oldukça etkili olmuştu. I. Dünya Savaşı başlayınca, Etiyopya İmparatoru kendisini Türklerle müttefik ilan ederek İngilizlere cihat ilan etti. Aynı şekilde Darfur Sultanı da, Fransız ve İngilizlere cihat ilan etti ve onları epey uğraştırdı. Libya'daki "Sufi Kardeşlik Örgütü" ise Libya ve Mısır'da cihada katıldı. Nijerya'nın bazı bölgeleri ile Gambiya ve Senegal başta olmak üzere Batı Afrika'da yer yer ayaklanmalar oldu.⁵⁶ İlan edilen cihad, Kürt ve Arapları da etkiledi ve gönüllü gruplarla Osmanlı yanında savaşa katıldılar. Osmanlı topraklarında özellikle kentli Kürtler gruplar halinde Osmanlı ordusuna yazılırken, birçok Kürt aşireti de yığınlar halinde gayrinizamî orduya katıldı. Bunun dışında çoğu Balkan muhaciri ve Mevlevi olmak üzere binlerce gönüllü askere yazıldı. Kafkas kökenli Çerkezler de gönüllü katılanlar arasındaydı. Diğer taraftan bu savaşta, çoğu zaman göz ardı edilse de, Arap askerler Osmanlı ordusunda önemli görevler yaptı. Çanakkale Savaşı sırasında Liman von Sanders Arap askerlerin önemli rolünü görmüştü. Aralık 1917 tarihli raporunda, "Eğer onlara sert ama adaletli davranılırsa iyi ve yararlı asker olabiliyorlar" diyordu. Bu tespit çok doğrudu çünkü askerlere adaletli davranmak için sırrıydı. Yine Osmanlıların Süveyş Kanalı'na

⁵² Erickson, J. Edward. *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.s.1-3.

⁵³ Akad, Tanju Mehmet. *Osmanlıların Stratejik Sorunları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.s.270.

⁵⁴ Bu bölgede Osmanlıların 15. Kolordusu Almanya ve Avusturya-Macaristan'la birlikte Ruslara karşı savaşmıştır.

⁵⁵ Bardakçı İlhan. *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınları, İstanbul, 2002.s.416.

⁵⁶ Adu Boahen, *General History of Africa*, USA, 1985,s..283-298.

yaptıkları taarruzlarda, kuvvetlerin çoğu Arap askerlerden oluşuyordu. Irak'ta Kutülmare'de İngilizleri başarısızlığa uğratarak destan yazan fırkalardan en az ikisi de büyük ölçüde Araplardan oluşuyordu.

Ancak bunun bazı istisnaları da vardı. Savaş ilanı Osmanlıları birbirine bağlarken, 3. Ordu'nun neredeyse bütün Ermeni asker ve subayları kaçarak Ruslara katılmıştı. Bunun üzerine Kafkas cephesindeki geri kalan Ermeni askerleri silahsızlandırılıp, onlardan hizmet ve nakliye birlikleri kuruldu. Bundan sonra, kuşkuyla bağlılıklarına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde Ermeni askerler geri hizmetlerde ve karargâh işlerinde başarılı hizmetler verdiler. Gürcülerden 1917 yılında oluşturulan tabur ise daha savaşa girmeden lağvedildi. İran'dan oluşturulan gönüllü taburları da Ruslar ortaya çıkınca firar ettiler.⁵⁷ Diğer taraftan I. Dünya Savaşı'nda Yahudiler siyasi birlik oluşturmaya başlamışlar ve savaşta aktif rol almak için İngiltere'ye başvurmuşlardı. Böylece onların sempatisini kazanıp Filistin'de bir devlet kurmayı planlıyorlardı. İngilizlerin amacı ise Amerika'nın savaşa kendi yanlarında girmesi için Yahudi Lobisi'nin desteğini sağlamaktı. Bunun üzerine 500 kişilik bir Yahudi birliği, 20 subay ve 750 katır olduğu halde İngilizler yanında Gelibolu'ya gönderildi. Osmanlılar Yahudi gençlerden, diğer gayrimüslimler gibi, çalışma taburları oluştursalar da, Yahudiler bu savaşta pek ortada görülmediler.

Resmi rakamlara göre Osmanlılar, jandarma ve donanma dâhil, savaş sırasında 2.875.000 askeri seferber ettiler. Askeri statülü bir kolluk kuvveti olan Jandarma kuvvetleri, Balkanlarda çete ve eşkıyalara karşı başarılar kazanınca, Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı.⁵⁸ İmparatorluğun yarı askeri gücü olan jandarmalar seçkin bir kuvvetti. Fransızlar tarafından eğitilmiş ve yapılandırılmıştı. I. Dünya Savaşı'nda bu teşkilatın askeri gücünden yararlanılması düşünüldü. Asıl görevi iç güvenliği sağlamak ve sınırlar korumak olsa da her kentte en az seyyar bir jandarma taburu ve büyük şehirlerde seyyar jandarma alayları vardı. Sayıları 40.000 kadar olan Jandarmalar ağır silahlı, iyi eğitimliydi. Jandarma Birliklerinin ikisi Irak, dördü ise Çanakkale cephesi'ne gönderildiler.⁵⁹ Jandarmalar Çanakkale dışında; Kafkasya, Galicya, Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde savaşlara katıldı, Van Jandarma Tümeni ise savaşarak Azerbaycan'a girdi. Erzurum Seyyar Jandarma Taburu Kargapazarı Dağlarında 20 gün piyade birlikleri ile birlikte çetin kış koşullarında direnerek Erzurum önlerinde savunan ordunun imha olmadan geri çekilmesini sağladı. Diğer taraftan Çanakkale ve Gelibolu jandarma taburlarının Çanakkale Savaşları esnasında kendisinden çok büyük birlikleri durdurması karşısında İngiliz Generali Oğlander, "Elinde hiçbir topçusu bulunmayan bu iki jandarma taburunun takviyeli 29. Tümenin karaya çıkışını makineli tüfeklerle durdurmuş olduğunu henüz İngiltere'de bilen olmadığı gibi, senelerce de olmayacaktır."⁶⁰ derken, Başkomutan Vekili Enver Paşa, Osmanlı Meclisi'ndeki konuşmasında, "10.000 tüfekliye karşılık 800'er mevcutlu Jandarma Taburları düşmanı durdurdular. Gerçi bu taburlar eridiler ama hilafetin merkezi (İstanbul) emindir."⁶¹ diyordu.

Savaşlar esnasında Türk kadınının desteği ve fedakârlığı inanılmazdı. Kadınlardan amele taburları kuruldu ve bunlar askeri fabrikalarda çalıştılar. Bunlar savaşın son yılında üniforma giydiler.⁶²

Amele taburlarının ilk subayları erkekti ancak daha sonra kadın subaylar eğitilince onların yerini alacağı düşünülmüyordu. Bazen onların ön cephede savaştıklarına da rastlanıyordu. Çanakkale Savaşı'na katılan Avustralyalı asker J.C. Davies yazmış olduğu mektupta Türk kadın savaşçılar hakkında şu bilgiyi veriyordu:⁶³ "Benim vurulduğum gün keskin nişancı bir Türk kızı pusuda savaşıyordu. Gizlendiği yerden gün boyunca ateş etti ve çok sayıda

⁵⁷ Niccolle,a.g.e.,s.14-16.

⁵⁸ Özel, M. *Türk Ordusu*, TC. Kültür Bakanlığı Yayını, 2.Basım, Plaka Matbaası, Ankara, 1999.s.276.

⁵⁹ Niccolle,a.g.e.,s.12-14.

⁶⁰ Isık, Hüseyin. *Çanakkale Savaşında Türk Jandarması*, J.Gn.K.İği Basımevi, Ankara, 1974.s.XIV.

⁶¹ *J.Gn.K.İği Tarihi*, J.Gn.K.İği Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 2002.s.2.

⁶² Emin, A. (Yalman), *Turkey in the World War*, Newhaven, 1930.s.236.

⁶³ Çimen, Ali. Göğebakan Gökür. *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.s.294.

askerimizi vurdu. Güzel yapılı ve tahminen 19-21 yaşlarında bir kızdı. Onu ölü olarak ele geçirdiğimizde bedeninde tam 52 kurşun yarası vardı...”

Savaşın başında Osmanlı ordusu 36 tümenenden oluşuyordu. Seferberlikte buna 9 tümen daha ilave edilebiliyordu. 1. ve 2. Ordular İstanbul'daydı. 3. Ordu Rus tehdidine karşı Erzurum civarında konuşlandırıldı. 4. Ordu ise savaş başladıktan sonra oluşturuldu ve karargâhı Şam olmak üzere Suriye ve Filistin'de konuşlandı. Çanakkale ve Batı Anadolu'yu korumak için oluşturulan 5. Ordu silah gücü ve topçu yönünden zayıftı ve bazı askerlerin tüfeği olmadığı gibi hemen hemen hiç makineli tüfek yoktu. Altıdan dokuza kadar olan ordular ise savaş sürerken teşkil edildiler. Ancak birlikler tam mevcuduna bir türlü yaklaşamadılar.

Bir piyade bölüğünün; bir yüzbaşı, bir üsteğmen, iki teğmen, bir başçavuş, bir başçavuş muavini, altı çavuş, bir bölük çavuşu, bir ambulans ve dört sedyeci ile onsekiz onbaşı, bir depocu, üç emir eri, dört borazançı, birer ayakkabıcı, terzi, saka ve aşçı ile 216 erden oluşması gerekiyordu. Her alay üç tabur ve bir makineli tüfek bölüğünden oluşuyordu. Tümenler ise üç piyade alayı ile bir sahra topçu alayı, bir süvari grubu, bir istihkâm ve sıhhiye bölüğü olmak üzere 10.000 kişi olmalıydı. Ancak mevcutlar bunun çok çok altındaydı ve başlarında tek subay kalmış 20 kişilik bölükler vardı. Savaşın sonlarına doğru 16 yaşındakiler bile askerlik yapar durumdaydı.

İngiliz istihbaratına göre, savaş başladığında Osmanlı ordusunda 700.000 mızmer tüfeği ile 1878 yılındaki Rus savaşından kalma 500.000 mızmer tüfeği vardı. Modası geçmiş tüfeklerden oluşan yedeklerin ise cephanesi azdı.⁶⁴ 06 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı ordusunun Almanlardan; 200.000 tüfek ve 500.000 top mermisi yanında, mızmer, obüs, kamyon, elektrik donanımı; bot, battaniye ve konserve yiyecek talepleri oldu. Almanların yardımda isteksiz oluşu yanında, Akdeniz'de deniz üstünlüğünün karşı tarafta olması ve karadan da yardım gelememesi nedeniyle bunların çok azı savaşa girmeden temin edilebildi. Şüphesiz kahramanların bile silah ve mermiye ihtiyacı vardı.⁶⁵ Bir kısım ihtiyaçlar düşmandan ele geçirilenlerle karşılanıyordu. Almanlar tarafından ele geçirilen Rus silahları da Türklere verilmişti. Bunun dışındaki silahlar genelde Alman tasarımı idi. Askerler Alman yapımı süngüler, mızmer tüfekleri ve kılıçlarla donanmıştı. Tüfeği olsa bile askerlerin bir kısmının süngüsü veya tabancası yoktu. Subayların çoğu beylik tabancalarını kendileri alıyordu.

Balkan savaşından sonra Osmanlı ordusunda az sayıda Alman Maksim Makineli Tüfeği ile Fransız makineli tüfeği kalmıştı. Savaş boyunca Almanlardan alınan makineli tüfekler de yeterli olmadı. El bombalarının ise çok azı İstanbul'da üretiliyordu. El bombası sıkıntısı hep devam etti. Osmanlılar cephaneyi İstanbul ve çevresinde üretebiliyorlardı. Ancak fabrikalar için gerekli olan günlük 300 ton kömürün Zonguldak'tan getirilmesi gerekiyordu ve bu, Karadeniz'deki Rus tehdidi nedeniyle, küçük gemilerle ve dağlardan yük hayvanlarıyla taşınarak yapılabildi.⁶⁶

Osmanlı Ordusunda gaz maskesi yoktu. Askerler İngilizlerden ele geçirilen gaz maskeleriyle eğleniyorlardı. 1 Temmuz 1916 tarihinde Galiçya cephesinde ilk kez gaz saldırısına maruz kaldılar ancak yine de çekilmeyip savunma hatlarını ellerinde tuttular. Muhabere sistemi zayıftı ve telgraf ağının bile olmadığı cephelerde haberleşme atlı habercilerle sağlanıyordu. Savaş öncesi telsiz haberleşmesi yoktu ancak savaşın sonlarına doğru ilkel de olsa bir şebeke kurmak mümkün olabildi. Sıhhiye desteği de zayıftı. Savaş süresinde 500.000'e yakın sıtma ve 150.000'e yakın dizanteri, 100.000 civarında humma, 90.000'in üzerinde tifo olayı tespit edildi.

Savaşın başında Osmanlı askerleri topluca ilerliyor ve el bombalarıyla taarruz ediyorlardı. Bu Irak ve Çanakkale'de ağır zayıat verilmesi pahasına denenmişti. Ancak daha sonra

⁶⁴ Niccolle, a.g.e., s.34-41.

⁶⁵ McCarthy, J., *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, London, 2001. s.103.

⁶⁶ Niccolle, a.g.e., s.35.

Bulgaristan savaşa girince, Almanya'dan yeni silahlar geldi ve bu taktikleri değiştirdi. Çanakkale'de hücum taburları Almanların "fırtına birlikleri" gibi eğitildi. Artık kademeli ve ayrı ayrı ilerliyorlardı. 1917 yılından itibaren eğitim, Almanlar yerine Türk subayları tarafından yapılmaya başlandı.

Dünyada ilk elektronik harp; Çanakkale Savaşları sırasında, Türkler tarafından uygulanmıştı. İtilaf Devletleri'nin gemileri ile uçakları arasında telsiz iletişimi vardı. Türkler uyguladıkları telsiz karıştırması ile bu irtibatı zaman zaman önlediler. Bu karıştırma ise bombardımanın başarısını düşürdü. Tarihte ilk defa uçak gemileri de bu savaşta kullanılmıştı.

Osmanlı askeri, sıkı bir disipline tabiydi. Önce kişisel yeteneklerin geliştirilmesine dayalı bireysel eğitime, sonra da küçük birlikler halinde birlik eğitimine alınıyorlardı. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre Osmanlı ordusunun o dönemde en güçlü tarafı, en üst yönetici kademesi ile en altta bulunan kademelerdi. Çok iyi eğitilmiş subaylar ile savaşçı bir erat sınıfına sahipti ve bunlar dayanıklı ve inatçıydılar. Kolay kolay pes etmiyorlardı. Bunun dışındaki ara kademeler, özellikle muvazzaf astsubay sınıfı yoktu ve bu durum askerlerin süratli bir şekilde eğitilmelerine engel oluyordu. Bu nedenle gerek bu savaş, gerekse dünya savaşı sonrası muharebelerde, bu boşluğu kapatmak için üst düzey subaylar kritik anlarda kendilerini öne atmış ve bu yüzden subay zayıyatı hep fazla olmuştur.⁶⁷

Çanakkale Savaşı'nda, Libya'da İtalyanlara karşı yapılan kıyı muharebelerinde elde edilen tecrübelerden çok iyi yararlanmıştı.⁶⁸ Çanakkale'de, çok az sayıda makineli tüfek vardı ancak kara mayınları ile dikenli tel hemen hemen hiç yoktu. Askerler çevredeki çiftliklerden topladıkları dikenli telleri, karaya çıkacak düşmanı tuzağa düşürmek için geceleri gizlice denizin altına geldiler ve baskın etkisi sağladılar. Ancak askerlere siper kazdırmak oldukça zordu. Bir Alman subayı olan Hans Kannengiesser, "Onlara kendilerini korumak için gerekli şeyleri yaptırmak neredeyse günlük bir savaştı... Türk askerleri, İngilizler gelirse derhal onların icabına bakabiliriz. Bütün bu kaygı ve baskı da neyin nesi?" diyorlardı.⁶⁹

Aynı şekilde Alman pilotlar da, dost ve düşman fark etmeden, Türk askerinin gördüğü her uçağa ateş açmasından şikâyetçiydiler. Türk askerleri düşmanların bir savaş hilesi olarak bütün uçaklara haç işareti koyduğunu düşünüyorlardı ve Alman uçaklarında haç işareti vardı. Ancak Kannengiesser'in anıları incelendiğinde, birçok olayı kendisi açısından yorumladığı ve çoğu zaman tarafsızlıktan uzaklaştığı da görülmektedir. İngiliz ve Fransızlardaki üstünlük duygusu Almanlarda da vardı. Alman askeri danışmanların Türkler hakkında önyargıları karşısında Alman komuta kademeleri araya girmek ve Alman subaylarına, "Alman yurtseveri olmanın getirdiği üstünlük duygusuyla, Doğuya özgü değerleri göz ardı ettiklerini" belirten konuşmalar yapmak, hatta yazılı emirler vermek zorunda kalıyorlardı.

*Bu emirlerde, "Doğulular çok çabuk idrak eder, ancak ayrıntılar içinde kılı kırk yaran işgüzarlıklar onları çok çabuk sıkır. İlgi ve merak uyandırarak ona mesleğine sevgi duymasını sağlayan kişi iyi niyetle karşılanacaktır. Onu başlangıçta ürkütmemek için beklenen şeylerin çok önemli şeyler olmaması gerekir. Önemli işlere alışkanlık arkadan yavaş yavaş gelecektir. Savaşa ilişkin pratik, anlamlı bilgiler ön plana çıkarılmalı ve elden geldiğince heyecan uyandırarak anlatılmalıdır."*⁷⁰ denilerek uygulamaları gereken yöntemler gösteriliyordu.

⁶⁷ 1921 yılındaki Sakarya Meydan Muharebesi'nde böyle bir durum yaşanmış, kritik anlarda subaylar ön saflarda çarpışarak dünya ortalamalarının çok üzerinde kayıp vermiştir. Bu nedenle savaşa "Subaylar Savaşı" da denilir. Bu durum daha sonraları düzeltilmeye çalışılsa da, neredeyse 100 yıl sonra İç Güvenlik Harekâtı esnasında da subay zayıyatı ara kademelere göre fazla olması dikkat çekicidir. Bu eğitimde onlara verilen vatanseverlik ve fedakârlık duygusunun bir sonucu oldu.

⁶⁸ Niccolle, a.g.e., s.18.

⁶⁹ Kannengiesser, Hans. The Campaign in Gallipoli, Londra, 1927.s.145.

⁷⁰ Bröckling, Ulrich. *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.s.19.

Bu tespitler, eğitimlerde dikkat edilmesi gereken ana hususları belirtmesi açısından önemliydi. Doğal olarak Almanlar, Türkler'in eğitimini yeterli bulmuyorlardı ancak Türkler'in de kendine göre üstün özellikleri vardı.

Türkler asker olarak, başka askerlerin kendilerine saygıda kusur etmelerini hoş karşılamıyor ve müsaade etmiyorlardı.⁷¹ Onlar; kötü teçhizat, kısıtlı imkânlar ve bulamaç ve sudan ibaret yemekleriyle yıllarca savaştılar. Maaş alamıyorlardı, yiyecekleri sınırlıydı ama Kannegeisser'in de belirttiği gibi, birbirlerine; "Bu gerçek bir savaş değil. Her gün yemek çıkıyor." diye şaka yapabiliyor, durumlarını soran komutanlarına halleri perişan olduğu halde şikâyet etmeden ve memnun bir şekilde toplu olarak, "Eyi bey" diyerek karşılık verebiliyorlardı. Kannegeisser de komutası altındaki askerlerin sekizerli gruplar halinde bir sini etrafında yemek yediğini gözlemlemiş ve "açlık ne kadar büyük olursa olsun kimsenin bir başkasının lokmasına göz koyduğunu görmedim." demişti.⁷²

Çanakkale'de Türk askerlerinin mevzileri su kaynaklarına yakındı ve bol miktarda suları vardı. Ayrıca minder ve kilimleri olduğu sürece nerede olsa yatabiliyorlardı. Yine İngiliz ve Fransızlar tüfek ve süngüleriyle savaşa girdiğinde, kemerlerinden çıkardıkları bıçaklarla buna karşı koyanların da Türk askeri olduğunu söyleyen Alman subay Kannegeisser'in kendisiydi.⁷³ Başlangıçta Türklerin eğitimi ve nişancılığına gülen ve bunu anılarında yazan Kannengeisser, daha sonraki safhada, Türklerin eğitim ve nişancılıkta giderek uzmanlaştığını ve hedef tahtasını tam 12'den vurduklarını itiraf etmek durumunda kalacaktır. Ayrıca savaş sonunda İngiliz ve Fransızlar da, Türk askerlerinin nişancılıkta kendilerinden daha iyi olduğunu kabul etmişlerdir.

Limon von Sanders, hatıralarında, Osmanlı yerel üretiminin büyük oranda asker için üniforma üretimine odaklandığından bahsediyordu. Ancak yine de üniformaların yarısına yakınının dışarıdan alınması gerekiyordu. İhtiyaç büyüktü. Gerçekten de özellikle Kafkas Cephesi'nde olmak üzere yiyecek yanında kışlık giyecek yokluğundan büyük kayıplar verilmişti.⁷⁴

Çanakkale Cephesi'nde, kış günlerinde askerlerin kum torbalarının kumaşlarından kendilerine elbise yaptıkları görülmüyordu. O dönemin donatımında; kahverengi palaska, yeşil su geçirmez branda bezinden sırt çantası, çift kütüklük, su matarası, kumanya torbası ve bir kaput vardı. Her askere bir çift yedek postal verileceği de söyleniyordu ama bu pek mümkün olmadı. 1917 yılında bazı subayların bile doğru düzgün postalı yoktu. Deri kütüklükler kemere asılıyordu. Her asker kemerinde 120, çantasında ise 30 fişek taşıyabiliyordu. Her 12 kişiye bir kazma, her üç kişiye bir kürek, 10 kişiye bir bakır tencere verilmişti. Başlangıçtaki düzenli kıyafetler bile savaş uzadıkça standardın dışına çıkmıştı. Hayırsever halk elindeki elbiseleri askerlere bağışlıyordu. Yokluktan düşmanın üniforması bile kullanılabilir olmuştu. Artık bazı askerler sadece başlarındaki askeri başlıktan anlaşılabilirlerdi. Osmanlı ordusundan bir Ermeni asker, 1917 yılında Filistin'deki İngilizlere teslim olmaya kalkmıştı da, teslim alanlar onun Osmanlı askeri olduğuna inanmamışlardı. Çünkü askerin üzerinde, Almanya'da yapılmış bir üniforma bulunuyordu.⁷⁵

Çanakkale'deki Alman subayları Türk askerlerinin mevzi kazmadıklarından şikâyet ediyorlardı. Diğer taraftan Irak'taki Osmanlı askerleri ise siper kazma konusunda İngilizlerden daha uzmandılar. 1915 yılında Şam yakınlarında El-Sin'de⁷⁶ mevcut sulama ve drenaj kanalları ile bataklıkları birbirine bağlamışlar, aralarını ise hendekler kazarak tamamlamışlardı. Dikenli tellerden engeller yapmışlar, mayın döşemişler, avcı çukurlarının içini keskin kazıklarla

⁷¹ Bardakçı, İlhan. *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınları, İstanbul, 2002.s.454.

⁷² Kannegeisser,1927,s.149.

⁷³ Kannengeisser, s.133.

⁷⁴ Sanders,1920,s.131.

⁷⁵ Pye, 1938,s.131-143.

⁷⁶ Suriye'nin Şam şehri yakınlarında bir bölge olup günümüzde ülkenin en büyük havaalanı bu bölgede bulunmaktadır.

donatmışlardı. Siperler düşmanınkinden daha derin ve korunaklıydı. İngilizlerin siperlerini su basarken, Türklerin yapmış olduğu iki metre derinliğindeki siperler su almıyordu. Ayrıca siperlerin önünde atışa engel olacak her ne varsa kaldırılmıştı. Siperleri hazırlarken, bölgeyi bilen Arap askerlerden yararlanmışlardı. Siperleri ele geçiren İngilizler düzenli aralıklarla büyük içme suyu kaplarının yerleştirildiğini görünce şaşırılmışlardı. Aslında Anadolu askeri çölün susuzluğundan çok etkilenmişti. Türk askeri için tarih boyunca savaşıacağı bölge yakınında bol miktarda kaliteli içme suyu bulunması çok önemliydi. Alman subay Kannengiesser de Çanakkale Savaşı anılarında; “Bir Türk suyu sadece içmekle kalmaz onu tanır ve tıpkı bizim şarabı ayırt etmemiz gibi o da su türlerini ayırabilir” diyordu.

Irak cephesinde İngilizlere karşı çoğu Araplardan oluşan kuvvetlerle, geleneksel taktiklerin yanında gerilla taktikleri de uygulanmış ve özellikle Güneybatı İran’daki petrol boru hattı kesilince, İngilizler için büyük sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu cephedeki İngilizlerin harekâtı, Osmanlılar’ın oyalama muharebeleri ve ulaştırma hatlarına yönelik saldırıları nedeniyle önlemler ve ardından İngilizler’in teslim olmak zorunda kaldıkları “Kut’ül Ammare” kuşatma savaşı geldi. Normalde bir ordunun dağılmasıyla, emniyetli bir şekilde ilerlenebileceği hatasına, İngilizler Irak’ta düştüler ve Türklerin kendisinden daha üstün bir gücü durdurabileceğini anladılar.

Osmanlılar, Dünya Savaşı esnasında özel harekât kapsamında başka muharebeler de yaptılar. Bunlardan birisi, İzmir Körfezi’nde bulunan ve savaşın başında İngilizlerin eline geçen Uzun Ada’nın, 6 Mayıs 1916 tarihinde römorkör ve takalardan oluşan küçük bir filo ile geri alınmasıdır.

1916 yılında Arap Ayaklanması sonucu imparatorlukla irtibatı kesilen, Hicaz ve Yemen’deki VII. Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa, İngilizleri Aden limanı ve çevresindeki küçük bir alana hapsedmişti. Ayrıca Somali ve Elitre’de İngiliz ve İtalyanlara karşı isyanları desteklemiş ve Etiyopya’da eski bir Osmanlı yöneticisinin tekrar işbaşına gelmesine katkıda bulunmuştu. Yine İtalyanlar Libya’da, Mısır’dan karayoluyla gizlice gelen subaylar yanında, Alman denizaltılarıyla gelen küçük bir Osmanlı subayının direniş gruplarını komuta etmesiyle, sahil şeridinde hapsedilmişti. Lojistik yetersizlikler nedeniyle soğuk kış şartlarında kaybedilen Sarıkamış Harekâtı, telafisi yıllarca sürecek büyük bir moral çöküntüsüyle sonuçlanmıştı ancak aynı tarihlerde, kâğıt üzerinde de olsa, Osmanlı kendisinde Mısır’a sefer düzenleyebilecek özgüvene sahipti.

I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI DURUM

I. Dünya Savaşı’na 22 milyon kişinin yaşadığı 2.410.000 kilometrekare toprakla giren Osmanlı’nın elinde, savaş sonrası 10 milyon kişinin yaşadığı 1.283.000 kilometrekarelik bir toprak parçası kalmıştı.⁷⁷ Çanakkale Savaşı’nda 200.000’in üzerinde subay ve er kaybedilmesi insan gücüne büyük bir darbe vurdu. Bunların arasında; binlerce Mülkiyeli, Tıbbiyeli ve Harbiyeli vardı. Savaş sonunda ülke 300.000 askerle işgal edilmişti. Karadeniz’de 25.000, Güneyde ise 10.000 Ermeni⁷⁸ terörist silahlı isyana kalkışmıştı. Bazı Ermeniler, Batılılar yanında, Rusların da elinde kullanılmaya hazır bir maşa görevini gönüllü kabul etmişti. Amerikan Dışişleri Bakanı: “Asla yerine getirilemeyecek sözler, korkarım binlerce hayata mal olacak.” diyordu ve öyle de oldu.

İngilizler ve Fransızlar kazanmalarına rağmen tükenmişlerdi. Savaşta Almanya 40 milyar, İngiltere 37, Fransa 34, ABD 26 milyar dolar harcamıştı.⁷⁹ I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa üretimi, savaş önceki dönemin neredeyse dört katı azalmıştı. Bir İngiliz iktisatçı,

⁷⁷ Çimen,a.g.e.,s.307.

⁷⁸ Çimen,a.g.e.,s.317.

⁷⁹ Lucas, S. Henry. *A Short History of Civilization*, MCGraw-Hill Book Company, New York, 1953.s.826.

“Dayanabileceğimiz noktanın ötesine geçtik ve artık dinlenmeye ihtiyacımız var.” diyordu.⁸⁰ İstanbul işgal altındayken, İngiltere’de 1922 yılında enflasyon % 22’nin üstüne çıkmış, iş dünyası büyük sıkıntılara girmişti. Ayrıca sosyal huzursuzluklar da baş göstermişti ve toplumsal olayların yayılma tehlikesi vardı. Böyle bir ortamda Anadolu’daki savaşı nasıl daha fazla devam ettirebilirlerdi? Fransa ve İngiltere, savaş sonrası düşmanlarının zayıf durumundan yararlanamadı ve onları savaştan önceki durumlarına göre daha kuvvetli yapacak, tek yanlı bir barış uğruna, en önemli kaynaklarını feda ettiler.⁸¹ Bugünün “Vekâlet Savaşları” gibi o dönemde de kendileri savaşmak yerine, Ermeniler gibi bu işe gönüllü maşa olarak kullanabilecekleri saf bir ülke arıyorlardı ve bu iş için Yunanlılar gönüllüydü.

Yunanlılar Kızılırmak’a,⁸² “tuz ırmağı” anlamına gelen “Halys” diyorlardı. Yüzyıllar önce ünlü Lidya Kralı Krezüs’e bir kâhin: “Eğer bu ırmağın öbür tarafına geçersen, büyük bir imparatorluğu yok edeceksin.” kehanetinde bulunmuştu. Ancak MÖ 6. yüzyılda Krezüs bu ırmağı geçmeye çalıştığında, tam tersi olmuş ve krallığını kaybetmişti. Aynı hatayı I. Dünya Savaşı bittikten sonra fırsattan istifade ile Anadolu’yu ele geçirmeye çalışan Yunanlılar tekrar yapacak, ancak tarihi iyi bilmemelerinin sonucunu 1922 yılında, neredeyse ordularının tamamını aynı topraklarda bırakmak zorunda kalarak görecektlerdi.⁸³ Yunanlılar iyi tarih yazıyorlardı ancak okumayı pek bildikleri söylenemezdi.

Osmanlı yıkıldığı anda bile güçlüydü. Üstelik yıllarca süren savaşlar, zaten var olan savaş kültürünü daha da geliştirmiş ve gerçekten kaliteli bir komuta sınıfı oluşmuştu. Bu sınıf savaşmayı biliyordu ve sadece taktik alanda değil, aynı zamanda strateji konusunda da uzmanlaşmıştı. İngilizlerin ve yandaşlarının durumunu çok iyi analiz etmişlerdi. İç cephe sağlam olduğu sürece tecrübesiz Yunan ordusunun etkisiz hale getirilmesi, en zor şartlarda bile, sorun değildi.

Yunan ordusu Anadolu’ya çıkmış kendinden emin ilerliyordu. Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri’ni kazanan Yunan ordusu karşısında, Batı Cephesindeki durum kritik bir hal almıştı. Bunun üzerine Türk ordusu önce Eskişehir-Seyitgazi hattına, daha sonra da cesaretli bir kararla Yunan ordusu ile arasında 100 kilometrelik bir mesafe bırakarak Sakarya Nehri’nin⁸⁴ doğusuna çekildi. Anadolu coğrafyası derinliğine savunma için müsaitti. Böylece ülke coğrafyasının derinliğinden istifade edilerek Yunan ordusunun taarruzları boşa çıkarılmış, yeniden tertiplenmek için zaman kazanılmış ve ikmal hatları kısaltılmıştır. Bunun aksine Yunan ordusunun ikmal hatları uzamıştı. İkmal hatları uzayan ve zaman kaybeden Yunan ordusu, Sakarya’da Türk savunmasının tek bir hatta değil, bölgedeki her noktaya yayılması sonucu azar azar eritilerek geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Büyük bir güçle, zayıf bir bölgesel gücün çatışması farklı olduğu gibi birbirine eşit iki gücün karşılaşmasında da uygulanacak stratejiler farklı olmak zorundaydı. Yunanlıların, Anadolu’yu işgal girişiminde de gereksiz bir toprak kazanma hırsı yanında elde bulundurma yetenekleri üzerindeki geniş alanları ele geçirmeye çalışma hatasıydı ve ele geçirdikleri bölgeleri koruyacak güç ve stratejik ihtiyatları bulunmadığından ağır bir yenilgiye uğramışlardı. Savaş uzadıkça ve derinliklere gidince hedeflerin ele geçirilmesi zorlaşır. Bunun için Sun Tzu, güçlü bir düşmanla asla “göğüs göğüse çarpışma” derken, doğrudan karşılaşmak yerine onu yormayı, bozgun yaratmayı, öfke ve gururunu kendine karşı kullanmayı önermişti. Yine anayurttan uzakta girilen savaşların uzatılmaması da onun yıllar önce verdiği tavsiyeler arasındaydı.

⁸⁰ Roberts,a.g.e.,s.612.

⁸¹ Kissenger,a.g.e.,s.215.

⁸² Türkiye’nin en uzun akarsuyu olup aynı ülkeden doğar ve denize dökülür. 1.355 kilometre uzunluğundadır.

⁸³ Brandou, Birgit.a.g.e.,s.16.

⁸⁴ Kızılırmak ve Fırat nehirlerinden sonra Türkiye’nin üçüncü büyük nehri olup Afyon ve Eskişehir’den doğar ve Karadeniz’e dökülür. 824 kilometre uzunluğundadır.

Oysa bu savaş öncesi Türk askerinin yiyeceği bile yoktu.⁸⁵ Ekinler toplandı ve ancak saldırı başlamadan hemen önce askere ekmek verilebildi. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusu 26.000, Yunan ordusu ise 46.000 zayıat vermiştir. Ancak Türk ordusunun subay zayıatı %80'ler gibi çok büyük oranlara çıkmıştır. Bunun esas nedeni ara kademelerin olmaması ve kritik anlarda kaçan askerlerin yerine subayların kendilerini cephenin önlerine atmalarıdır. Bu savaş muharebelerde liderliğin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha öne çıkarmıştı.⁸⁶

Bunun ardından gelen Büyük Taarruz esnasında da Türkler tarafından modern harplerin bütün prensipleri ustalıkla uygulanmıştır. Batı Cephesi'nin her iki ordusunun da, sıklet merkezini Eskişehir-Afyon arasındaki bölgede oluşturarak, Marmara ve Ege Denizi'ne kadar olan bölgede kuvvet tasarrufu yapmaları önemliydi. Böylece, kendisinden üstün düşmana karşı belirli bir bölgede üstünlük sağlanarak, karşı tarafı yenilgiye uğratmak mümkün olabilmişti.

Bu savaşta Türk ordusunda; 200.000 asker, 100.000'e yakın tüfek, 2800'e yakın makineli tüfek, 300 civarında top ve 10 uçak vardı. Yunan ordusunda ise 225.000 asker, 90.000 tüfek, 4500'yakın makineli tüfek, 419 top ve 50 uçak bulunuyordu. Normalde bu şartlarda taarruz edilemezdi ancak taktik alandaki zayıflık, yetenekli bir komuta heyeti tarafından stratejik alanda üstünlüğe dönüştürülebiliyordu. Savaş sonunda Türk ordusu 2300'e yakın şehit, 9300 civarında yaralı vermişti. Yunan ordusunda ise 130.000'e yakın ölü, yaralı ve esir vardı.⁸⁷ Sadece bu savaşın incelenmesi bile yüzyıllardır oluşturulan savaş kültürünün inceliklerinin, topyekûn savunmadan aldatma harekâtına, iç hat manevrasından yıldırım harbine kadar birçok prensibin ustalıkla savaş meydanlarına yansıtıldığını göstermeye yetecektir.

Savaş sonunda Türkler, savaşçı devlet oluşturma kültürlerinin birikimi ile bitti sanılan bir imparatorluğun küllerinden, genç ve dinamik bir devlet çıkarmayı başarmışlardı. Madagaskar'ın fakir halkı 1977 yılındaki Rus harbinde, topladıkları paraları Osmanlı'ya göndermişlerdi. I. Dünya Savaşı'ndan önce de, binlerce Afrikalı; Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda savaşmak için Osmanlıya müracaat etmişti. Türk Milli Mücadelesi esnasında bu devam etti. Madagaskarlılar Kurtuluş Savaşı'nda da para toplayarak Türkiye'ye gönderdi. Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildiğinde ise bir hafta süre ile Türk bayrakları ile kutlama yaptılar. Aynı şekilde diğer Afrika ülkelerinden ve Güney Afrika'dan yardımlar toplanarak Türkiye'ye gönderilmişti. Bu yardımların, maddi taraflarından ziyade manevi önemi büyüktü. Türklerin başarısıyla sevinen daha başka birçok mazlum milletler de vardı. Savaşlarda Türklerin direnişi, sadece savaşın uzamasına ve maliyetinin artmasına neden olmamış, aynı zamanda sömürge olan ülkelere de, "direnirlerse başarabileceklerini" göstermişti. Bu özellikle İngilizler için affedilemez bir olaydı ve uzun süre affetmediler de.⁸⁸

SONUÇ

Osmanlı için Kbir dönüm noktası olmuş, 1827 yılında Akdeniz'de bulunan donanmasının yok edilmesiyle bir anda donanması olmayan bir deniz imparatorluğuna dönüşmüştür. Bu olayın sonuçları Osmanlı'yı yıkılışına kadar etkilemiştir. Bu olaydan sonra Yeniçeri Ocağının da kaldırılmasıyla büyük kayıplar başlamıştır. Ordu bir kültürdü ve bir kez bu kültür ortadan kaldırıldıktan sonra yeni kültürün oluşturulması kısa bir sürede mümkün olmuyordu. Osmanlı belki de mecburiyetten yapmış olduğu bu hatayı çok pahalı ödeyecek ancak devlet tecrübesinin getirdiği düzenlemelerle varlığını 1918 yılına kadar sürdürmeyi başaracaktır.

Avusturya televizyonu "Anadolu Türkleri ve Osmanlı İmparatorluğu" konulu belgeselini şöyle bitirir: "Osmanlı İmparatorluğu ölürken bile güzeldi..."⁸⁹ Osmanlılar I. Dünya Savaşı'na

⁸⁵ Ilgar, İhsan. *Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

⁸⁶ Yılmaz, Veli. *Yakın Dünya Harp Tarihi Özellikleri*, HAK Basımevi, İstanbul, 1993.s.34,36.

⁸⁷ Çimen,a.g.e.,s.320-322.

⁸⁸ İngilizler ve destekçileri, İstanbul'daki büyükelçiliklerini uzun süre yeni devletin başkenti Ankara'ya taşımadılar.

⁸⁹ Bardakçı, İlhan. *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınları, İstanbul, 2002.s.58.

altı uçak ile girmiş fakat savaş sonunda uçak sayısı 300'lere ulaşmıştı. Sarıkamış taarruzu icra edilirken, daha küçük Osmanlı birlikleri gayri nizami birlikleri de yanına alarak paniğe kapılan Rusları kovalayarak İran'a girmiş ve çoğunluğu Azerilerden müteşekkil Urmiye⁹⁰ bölgesini ele geçirmiştir. Savaşın sonunda bile Osmanlı ordusunun İran harekâtı devam etmekteydi.⁹¹ Osmanlı son anda bile düşmanlarına boyun eğmemiştir. O haliyle bile mazlum milletler için bir umut ışığı, haksızlık ve zulme karşı bir direniş sergilemeyi başarmıştır. Bu çekildiği yerlerdeki boşluğu hep bir yüzyıl sonra bile hissedilecektir.

Bir ülke için "Ordu Oluşturma Kültürü" kısa sürede mümkün değildir. Ancak Osmanlılar yüzyılların birikimi ile bu zor olayı başarmışlar ve en kötü şartlar altında bile bu birikimle yeni bir orduyu oluşturabilmişlerdir. Kurulan bu ordu I. Dünya savaşında dünyanın önde gelen devletlerine karşı umulmadık bir direnç göstermiş ve dünya güç dengelerinin değişmesinde etkili rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Savaş Kültürünün incelenmesi ve bu kültürü oluşturan dinamiklerin ortaya çıkarılması Harp Tarihi açısından önemli bir kazanç olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu Daron, Robinson A. James. *Ulusların Düşüşü*, Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul, 2014.
- Adu, Boahen. *General History of Africa*, USA, 1995.
- Agoston, Gabor. *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, Çev. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Akad, Mehmet, Tanju. *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____. *Osmanlıların Stratejik Sorunları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____. *20. Yüzyıl Savaşları ve 21. Yüzyılın Başında Yakın Tarihin Savaşlarına Bakış*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____. *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Alpar, Güray. *Stratejik Dünya Tarihi*, Pelit Yayınları, Konya, Ağustos, 2014.
- Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi*, I.Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- Alyot, Halim. *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Kozan Matbaası, Ankara, 2008.
- Arıs, Hakkı. *Türk Silahlı Kuvvetleri*, Mönch Türkiye Yayıncılık, Ankara, 2007.

⁹⁰ Günümüzde İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinin yönetim merkezidir.

⁹¹ Niccolle,a.g.e.,s.45.

- Aydın, Mahir. *Sultan II. Mahmut Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri*, Sultan II. Mahmut Döneminde Yapılan Reformlar Semineri, İstanbul, 1980.
- Baldwin, W. Handson. *Yarının Stratejisi*, Çev. Aydın Bilgin, HAK Basımevi, İstanbul, 1978.
- Bardakçı İlhan. *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınları, İstanbul, 2002.
- Bröckling, Ulrich. *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Clausewitz, C. Von. *Savaş Üzerine*, Çev. Şiar Yalçın, May Yayınları, İstanbul, 1975.
- Clive, Emsley. *Gendarmes and the State in Nineteenth Century in Europe*, Oxford university Press, Oxford, 1999.
- Colin Gray. *Strategy and History*, Routledge, New York, 2006.
- Çelikpazu Hulusi, Tağma Korkmaz. *Günümüze Kadar Taktik ve Strateji anlayışı*, HAK Yayınları, 1983.
- Çeliker, Fahri. *Harp Üzerine Carl von Clausewitz*, I. Cilt, Genelkurmay Basımevi, 1984.
- Çimen, Ali. Gögebakan Göknur. *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Danişmend, İsmail, Hakkı. *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, İstanbul, 1947.
- Durant, Will, Durant Arial. *Tarihten Dersler*, Çev. Bozkurt Güvenç, Cem Yayınları, İstanbul, 1992.
- Emin, A. (Yalman), *Turkey in the World War*, Newhaven, 1930.
- Erdemir, Hatice, Palaz. *Yabancı yazarlara Göre Türklerde Savaş ve Taktik*, Türk Ansiklopedisi, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Erickson, J. Edward. *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, Ankara, 1957.
- Erkin, Cemal Feridun. *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.
- Ertan, Fikret. *Amerika'nın Dönüşümü*, Kızıl Elma Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Ertürk, M. Fatih. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Kalipso Yayınları, İstanbul, 2009.
- Esmer, Şükrü Ahmet. *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1944.
- Ilgar, İhsan. *Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.
- Isık, Hüseyin. *Çanakkale Savaşında Türk Jandarması*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 1974.
- J.Gn.K.lığı Tarihi*, J.Gn.K.lığı Yayınları, Kozan Ofset, Ankara, 2002.
- Jomini, Henri Antoine. *Savaş Sanatının Ana Hatları*, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kannengeisser, Hans. *The Campaign in Gallipoli*, Londra, 1927.
- Karaca, Taha Niyazi. *Büyük Oyun, Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, Timas Yayınları, İstanbul, 2011.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, c.V. TTK Basımevi, Ankara, 1983.
- Keegan, John. *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. Füsun Doruker, Yeniüzyıl Tarih Dizisi, İstanbul, 1995.
- Kennedy, Paul. *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, Çev. Ahmet Fethi, Totem Yayıncılık, Temmuz 2014.
- Kindross, Lord. *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008.
- Kissinger, Henry. *Diplomasi*, Çev. İbrahim H.Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kuran, Ercüment. *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, İstanbul, 1957.
- Lamartine de Alphonse. *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Lucas, S. Henry. *A Short History of Civilization*, MCGraw-Hill Book Company, New York, 1953.
- Macleod, Jenny. *Reconsidering Gallipoli*, Manchester, 2004.
- Marhiavelli, Niccolo, *Savaş Sanatı*, Çev. Alev Tolga, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- McCarthy, J. *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, London, 2001.

- Morris, Ian. *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2012.
- Murphey Rhoads. *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007.
- Niccolle, David. Askeri Tarih Dizisi, Çev. Levent Cinemre, No:4 *Atilla ve Göçer Kavimler*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____. *İslam Orduları*, Çev. Emir Yener, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Nye, S. Joseph ve A. David. *Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak*, Çev. Renan Akman, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Özdal, Ahmet. *Türklerin Savaş Sanatı*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Özel, M. *Türk Ordusu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, 2.Basım, Plaka Matbaası, Ankara, 1999.
- Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1996.
- Pamuk, Şevket. *Seçici Kurumsal Değişim ve Osmanlı'nın Uzun Ömürlülüğü*, *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, Şubat, 2005.
- Parker, Geoffrey. *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ponting, Clive. *Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Mayıs 2011.
- Roberts, J. M. *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sabah Gazetesi, 30 Eylül 2006.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, İstanbul, 2003.
- Sheffy, Yigal. *British Military Intelligence in the Palestine Campaign, 1914-1918*, Frank Cass&Co.Ltd., New York, 2013.
- Şimşir, N. Bilal. *Ege Sorunu Belgeler*, C.1, Ankara, 1976.
- Şimşir, Bilal. *Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine*, Erzurum, 1984.
- Şirokorad, A.B. *Osmanlı Rus Savaşları*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Soytürk, Mehmet. *Modern Devlet ve Güvenlik*, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunda Jandarma Teşkilatı, History Studies, International Journal of History, Volume 4, Issue 2. 2012.
- Uçarol, Rıfat. *Bir Osmanlı Paşası Dönemi*, İstanbul, 1976.
- _____. *Siyasi Tarih*, HAK Yayınları, İstanbul, 2005.
- Uyar Mesut, Erickson J. Edward. *Osmanlı Askeri Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yılmaz, Veli. *Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri*, HAK Basımevi, İstanbul, 1993.
- Yomralıoğlu, Selahattin. *Askeri Strateji: Harp Prensipleri Askeri Harekât ve Muharebe Esasları*, KHA Yayını, İstanbul, 1978.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KAZANIMLARI

OUTCOMES OF THE OTTOMAN STATE AFTER WORLD WAR

N. Fahri TAŞ¹

ÖZET: İtilâf devletleri safında Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, bu savaştan yenik çıktı. XV. ve XVII. asrın güçlü devleti, bu savaş sonrasında ömrünü tamamladı.

Osmanlı Devleti, özellikle eğitim alanında çağın gelişmelerine ayak uyduramadığı için dünyanın gerisinde kaldı. Bu geri kalış, birçok dış ilişkinin de za'afa uğramasına sebep oldu. Sanâyi'leşen ülkeler, el atamadıkları Osmanlı topraklarını pazar yapabilmek için kıyasıya bir yarışın içine girdi. Bu yarış, ülkelerin denge politikaları gütmesine ve Osmanlı Devleti'nin de bu denge politikası çerçevesinde varlığını devam ettirmesine sebep oldu.

Varlığını başka ülkelerin dengesine göre sürdüren bir ülkenin daha uzun yaşaması zaten mümkün değildi. Birinci Dünya Savaşı bu denge politikasının sona ermesine sebep oldu.

Osmanlı Devleti, bu savaşta birçok kayıp vermesine rağmen, kazandığı değerler de oldu.

Anahtar sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı, Devlet, Savaş

ABSTRACT: The Ottoman Empire, has been defeated in the World War I joined with the Central Powers against allies. Powerful empire of the XV. and XVII. centuries has completed her lifespan after the war. The Ottoman Empire has lagged behind because of failing to keep up with contemporary developments in the world particularly in the field of education. This regress caused weaknesses in internal politics as well as international relations. Industrialized countries has raced to conquer and share the Ottoman lands and market. Because of this race, the countries has pursued a balance policy, the Ottoman Empire has had to continue its presence within this balanced policy. It was difficult for a country to further survive based on other countries' policy framework. The First World War caused to the termination of this balance policy. Although the Ottoman Empire lost many in this war, gained some benefits also.

Keywords: First World War, the Ottoman, State, War

1. GİRİŞ

Sanâyi` inki lâbı sonunda teknoloji gücüne sâhip olan ve bu alanda gelişme gösteren ülkeler, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ihtiyaç duyduğu hammadde kaynaklarına sâhip olmak için menfaatlerinin bulunduğu ülkeler ile birleşip iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle sanâyi'si olan devletlerin bu kutuplaşması, farklı tarihlerde bir saftan diğer safa geçerek değişiklik göstermiş ise de Birinci Dünya Savaşı arifesinde "İtilâf" ve "İttifâk" adı verilen iki blokta toplanmıştır. Bu ülkelerin ortak tarafı, yerkürenin kendi aralarında parsellenmesi ve bu parselden en büyüğünü ele geçirmek veya mevcut konumunu korumaktır.

Dünyanın kayda değer ülkelerinin hemen hepsi Birinci Dünya Savaşı'nda yer almıştır. Asya, Avrupa, Afrika, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917'de itilâf devletleri yanında savaşa girmesiyle, Amerika Kıt'ası da savaşa dâhil olmuştur. Kıt'aların iştirak ettiği bu yapı, dünyanın birçok noktasında birbirinden uzak cepheleleri ortaya çıkarmıştır. Bu cephelelerin büyük bir kısmında sıcak savaş sürerken, fiilî savaş olmayan yerlerdeki ülkeler ise en azından bu

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi. nfatas@gmail.com

savaşın rüzgârına kapılmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı, gerçek anlamıyla yerkürenin her tarafını sarmıştır.

Osmanlı Devleti, müttefikleriyle birlikte bu mücadeleden yenik çıkmıştır. Gerek savaşın fiilî durumunda ve gerekse savaş sonrasında imzalanan antlaşmalar neticesinde varlığını Türkiye Cumhuriyeti devleti adıyla sürdüren Osmanlı Devleti, bu savaşta birçok zarara uğramasına rağmen, siyasî, iktisadî, sosyal ve politik alanda kazançlar da elde etmiştir. Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin kayıplarının yanında, kazanımlarının neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti; 1914 yılına kadar, dünya ülkeleri bazında hangi konumda bulunduğunu kısaca hatırlattıktan sonra, savaşa girmemesi hâlinde kaybettiklerine ilâve olarak daha neleri kaybedeceği üzerinde durulacaktır. Savaş, Osmanlı Devleti'ni kapıda bekleyen bazı sıkıntılardan kurtarmıştır.

1- Osmanlı Devleti'nin Genel Kayıpları:

Asıl konumuz ile kıyas yapılabilmesi için, Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin kayıplarını kısaca hatırlamak gerekir.

1-1. *Toprak kaybı*: Osmanlı Devleti'nin en geniş topraklara sâhip olduğu dönemde 6 978 356 Km² toprağı vardı². Nüfuzu altında bulundurduğu coğrafya ise 16 150 000 Km² idi³. Bugün 814 578 Km² dir. 6 162 778 Km² toprak kaybetmiştir. Bu kayıp, Türkiye'nin yedi buçuk katıdır. Bu topraklar üzerinde bugün Balkanlarda 16, Kafkasya'da 4, Ortadoğu'da 16, Afrika'da 16 olmak üzere 52 bağımsız devlet bulunmaktadır.

Fransız İhtilâli sonrasında yayımlanan “*İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi*” ne göre; yönetimde hayata geçirilen hak ve hürriyetler, heterojen yapıdaki ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Osmanlı Devleti de bu ülkelerden biridir. Teba'a, bu hak ve hürriyetlerden yararlanmak için, Bâb-ı Âli'ye baskı yaptırıp önce farklı unsur olduklarının tanınması, sonra da özerklik ve daha sonra bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Bu kopmaların bir kısmı 1914'e kadar gerçekleşmiş bir kısmı ise gerçekleştirme mücadelesini devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nden ilk kopmaya başlayan topraklar, Hıristiyan âleminin desteklediği gayr-ı Müslimlerin yaşadıkları yerler olmuştur. Müslüman Araplar ise 1916 yılına kadar Osmanlıya sadık kalmıştır⁴.

1-2. *Nüfus kaybı*: Osmanlı Devleti'nde etnik, dinî ve cinsiyet kategorilerine göre yapılan ilk nüfus sayımı, 1881'de yapılmaya başlanmış bu sayım 1893 yılına kadar sürmüştür. II. Abdülhamid'in ısrarlı tutumu sonucunda Sadrazam Cevdet Paşa 5 Safer 1311 {17 Ağustos 1893} günü nüfus sayım sonuçlarını gösteren defterleri Padişah'a sunmuştur. Bu nüfus sayımı, XIX. Yüzyılda yapılan en güvenilir nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir⁵. Nüfus sayımına dâhil edilen herkese “*Tezâkir-i Osmaniye*” adıyla bir nev'i nüfus cüzdanı verilmiştir⁶. Bu defterlere göre Osmanlı nüfusu 17 388 604 kişidir. Basra ve Bağdat bölgesinde sayılmayan kadın ve aşiretler sonradan eklenmiştir. Bunların sayısı 900 000'dir. Nüfus sayımının tamamlanmadığı ve sayıma dâhil edilmeyen yerler ile birlikte toplam Osmanlı nüfusunun 39 109 631 olduğu tesbit edilmiştir⁷. 1905-1906 yıllarında yapılan ve 1914 yılına kadar güncellenen nüfus ise 1906'da 20 884 630, 1914 yılında ise 18 520 016'dır.

² Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, 1907-1908. 2007, s. 15.

³ Yoshiaki Sasaki, Bay Sasaki'nin Hatıraları, 2013, s. 10.

⁴ Ali Bilgenoğlu, Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetler, 2007, s. 176.

⁵ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş yay. 2010, s. 106.

⁶ Karpat, s. 102.

⁷ Karpat, s. 314-315.

1900 yılında dünya nüfusu 1 491 000 000 kişidir. Nüfusu bir milyonun üzerinde olan 17 ülke vardır⁸. Bu durumda, Osmanlı Devleti'nin nüfus kesâfetinin önemi ortaya çıkmış olur. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında {1927} ise 13 648 270 kişi tesbit edilmiştir⁹. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içindeki 1914-1927 yılları arasındaki nüfus artışı veya kaybı kesin olarak bilinmediği için, bu coğrafyada Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerdeki nüfus sayısına göre bir kıyaslama yapmak mümkün değildir.

Muhtelif sebepler { göç, nüfus hareketliliği, kopmalar, savaş zayıyatı} ile her nüfus sayımının kesin olmaması ve nüfus göçünün bir coğrafyadan diğer noktalara yapılmış olması bir tarafa bırakılacak olunur ise yaklaşık 23 yılda 25 000 000 erimiştir.

Petrol ihraç eden OPEC (Organijation of Petroleum Exporting Countries) üyesi 13 ülkenin¹⁰ 8 tanesi Osmanlı sınırları içinde bulunmaktadır. Bu ülkeler, dünya petrol rezervinin 3/2 sini elinde bulundurmakta ve günümüz dünya petrol ihtiyacının yarısını karşılamaktadır. Bu coğrafyanın ne kadar önemli ve Osmanlı üzerindeki baskının da ne kadar şiddetli olduğunun açık sebebidir.

1-3. *Yönetim anlayışı kaybı*: Türk devlet geleneğine uygun olarak Osmanlı Devleti'nde yönetim irâdesi padişâha aittir. Bu yetki babadan oğula geçmektedir. Devlet-i Âlî, ülke yönetimindeki sıkıntıların giderilmesi için; Aydınlanma Çağı ile vücut bulup Fransız İhtilâli ile fiiliyata geçirilmeğe çalışılan halk irâdesinin yönetime yansıtılması fikrini benimsenmeğe başlamıştır. III. Selim ile bu anlayışa kısmî bir eğilim gösterip Tanzîmat döneminde hayata geçirme adımları atılmış ise de sağlam temeller üzerine oturtulamamıştır.

Modern hukûk anlayışına göre devlet iktidârının, belli bir kişi veya zümreye değil, millete ait olmasını öngörmektedir¹¹. Bu yeni yönetim anlayışı karşısında, geleneksel Türk devlet yönetim anlayışı terk edilmiştir.

1-4. *Nüfuz kaybı*: Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethi {1453} ile yükselme dönemine geçmiş, II Viyana bozgununa {1683} kadar dünyanın en önde gelen devleti konumuna yerleşmiştir. Dört asırdan fazla süren bu süper güç, dünya nizâmını oluşturmadaki nüfuzu da elinde tutmuştur. Bu nüfuz, devletin birçok alanda zayıflamasıyla birlikte kaybolmuştur.

Osmanlı döneminde Haç ve Hilâl kıyasıya yarışmaktadır. Haç'ın temsilcileri Fransa, İngiltere, Almanya İtalya gibi sanâyi'leşme hamlesini başaran ülkeler başta olmak üzere, diğer Hıristiyan topluluklardır. Hilâl'in temsilcileri ise başta Osmanlı Devleti olmak üzere, Türk-Hint İmparatorluğu {Babürlü} ve İran'dır. Filibeli Ahmet Hilmi'nin ifadesiyle; Babürlü Devleti 1854 yılında İngilizlerce yıkılıp bu devletin toprakları sömürge yapıldı. İran, 1903 yılından itibaren petrol yataklarını işletme ile başlayan İngiliz müdahalesi karşısında 1925 yılında yıkılıp Pehlevî Hanedanı ile bu nüfuz devam ettirildi. Geride Hilâl'in temsilcisi tek başına Osmanlı Devleti kaldı. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde fiilen sona ermesiyle, dünyadaki İslâm nüfuzu da kırılmış oldu. Bu nüfuz za'fiyeti Müslüman devletlerin kahîr ekseriyetinin sömürgeleşmesine ve batı zihniyetine mensup yöneticilerin iş başına getirilerek hegemonyanın devam etmesine sebep oldu¹².

Asırlarca Hilâl'in temsilciliğini yapan Osmanlı, Babür ve Safavilerin Türk Devleti olması ayrıca anlamlıdır. Bu nüfuz, sendelese de 1930 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra Türk-İslâm Medeniyeti nüfuzunu yitirmiştir¹³.

⁸ Yılmaz Öztuna, II. Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti, İst. 2008, s. 114.

⁹ Türkiye Nüfusu, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.

¹⁰ Jahangir Amuzegar, Managing The Oil Wealth Opec's Windfalls and Pitfalls, London 2001, s. 4, 5, 170, 208.

¹¹ Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün, MEB yay. İst. 1993, s. 83.

¹² Recep İhsan Eliaçık, Adalet Devleti, İst. 2011, s. 332.

¹³ Eliaçık, a.g.e. s. 333.

1-5. *Strateji kaybı*. Üç eski kıt'ayı irtibatlandırarak coğrafyayı uzun yıllar elinde bulunduran Osmanlı Devleti, toprak kayıplarıyla birlikte bu stratejisini yitirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin dünya stratejisini muhafaza edemeyişinde birçok sebep bulunmaktadır. Ancak üç ana sebep diğer sebeplerin kaynağı durumundadır. Bunlar, "*Eğitimin Yozlaşması*", "*Ekonominin Bozulması*" ve "*Teknik Gelişmelerden Uzak Kalış*" tır.

Osmanlı Devleti'ndeki temel eğitim kurumu olan medreselerin yanında, Yabancı ve azınlık okulları dışında 1728 yılından itibaren batı tarzı okullar da yer almıştır. Medreseler, Tanzimat döneminde revizyona uğratılıp yalnızca din eğitimi yapan kurum hâline getirilmiştir. Bu hâliyle medrese {ilmi temsil eden} "*idrâkini kaybetmiş, irfan ile değil bilgiyle, hikmet ile değil metinler ile ilgilenip onları tekrarlamıştır. Bilgi üretilmemiştir.*"¹⁴. Batı tarzı okullarda ise yalnızca pozitif ilimler öğretilmektedir. Eğitimdeki bu ikilik, farklı kutuplarda yer alan insanların yetişmesine sebep olmuştur. Yabancıların Osmanlı topraklarında açtıkları irtibat bürosu konumundaki okullar ise Osmanlı eğitim kurumlarının tamâmen dışında ve kendi ülkelerinin menfaati paralelinde eğitim yapmaktadır. Bu yabancı ülke okullarının sayısı oldukça fazladır. Dış ülkelerin 1911 yılında Osmanlı Devleti'ndeki okul sayısı; 10 Yüksekokul, 46 İdadî, 1450 İlkokul olup bu okullarda 61 678 öğrenci okumaktadır. Rumlara ait 3 500, Ermenilere ait ise 2 500 okul bulunmaktadır¹⁵.

Bu rakamlar, bir taraftan Osmanlı eğitim sistemini çöktürken, diğer taraftan devleti dış fikir ablukası altına almıştır. Eğitimin üzerindeki bu abluka batıdan esen fikir fırtınaları karşısında eğilmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı ekonomisi, son dönemlerde gerek toprak kaybı ve gerekse sıkça yapılan savaşlar sebebiyle zayıflamıştır. Dış imtiyazların doğurduğu ticâret serbestisi neticesinde Pazar hâline gelen Osmanlı devleti, iç üretiminin dış baskının altına girmesine engel olamamıştır.

Dış borç almamaya özen gösteren Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı masraflarını karşılamak için 1854'den itibaren dış borç yapmış, 1875'de bu borç 200 000 000 sterlini bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu borcunun yıllık ödemesi 11 000 000 sterlindir. Devletin tüm geliri ise 18 000 000 sterlindir¹⁶. Bu durumda devletin 7 000 000 sterlin ile idâre edilmesi mümkün değildir. Bu durum Osmanlıyı itibarsızlaştırmıştır.

Sanâyi` İnkılâbı'nın getirdiği teknik üstünlük, başta ordunun teçhizatı olmak üzere birçok alanda Osmanlı'nın önüne geçmiştir. Motor gücünün her alanda kullanılması, hem üretim artışına hem de siyasî alandaki gücü sağlamıştır. Osmanlı Devlet adamları bunun geç farkına varmıştır.

1-6. *Geleneksel üretim ve değerler kaybı*. Sanâyi`leşen ülkeler, elde ettikleri imtiyâzlar sayesinde Osmanlı Devleti'ni pazarlarına dâhil etmişlerdir. Bu pazar, atölye imalatına dayalı yerli üretimi çöktürmüştür. Böylece, üretim ve ekonomi dış piyasanın eline geçmiştir. Ekonomik girdiler, dışa bağımlılığı artırmış, kapitalist değerler hayat bulmaya başlayınca millî değerler erozyona uğramıştır.

Üretimde Türk kültürü ve dinî sâikler göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Lonca Teşkilatının bu husustaki ilkeleri bunu göstermektedir. Üretimde kalite ve emtianın gerçek değerine belli kâr payı konularak satılması ana kuraldır. Batı ülkelerinde ise kapitalist düşüncenin değerleri hâkimdir. Kâr elde etmek ana unsurdur. Batı ekonomisi Osmanlı ekonomisine galebe çalmaya başlayınca, geleneksel değerler bir tarafa itilip kapitalist düşünceler yerleşmeğe başlamıştır.

¹⁴ Haki Demir, Medrese Meselesi, <http://www.fikirteknesi.com/> (26. 08. 2014)

¹⁵ Ferudun Mustafa Emecen, Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, I., İRCİCA, 1994, s. 361.

¹⁶ Osman Yalçın, Son Bin Yılda Doğu ve Batı Medeniyetlerinin İktisadî Yapılarının Değişimi Üzerine Bir Deneme. TASSS. 2012, s. 311.

Osmanlı ekonomisinde yer alan üretimin el aletleriyle yapılmış olması, Sanâyi`î İnkılâbı'nın doğurduğu seri üretim neticesinde ucuza mal edilen ürünün karşısında tutunamamıştır.

1-7. *Altı asırlık bir devletin sona ermesi.* Osmanlı Devleti bir Türk devleti olmanın yanında İslâm kültür ve medeniyetini de yaşatan bir devlettir. Sanat, musiki, edebiyat gibi Türk-İslâm kültürünün taşıyıcısıdır. Safevî {1903} ve Türk-Hint {1854} devletlerinin yıkılmasından sonra, bu medeniyetin tek hâmîsi Osmanlı Devleti kalmıştır. O'nun Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılmasıyla, bu medeniyet de yok olmaya aday hâle gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ni yıkma düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olmayıp Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçtiği günden beri sürdürülen bir karşı mücâdelenin sonucudur. Bu hususta, bir dönem İstanbul ataşeliği görevinde de bulunan Romanyalı yazar ve diplomat Trandafir G. Djuvara Doktora tezinde bu konuyu ele almıştır. Djuvara'nın bu tezinin adı "Cent Projets de Partage de la Turquie" {Türkiyeyi Paylaşan Yüz Proje} dir. Bu tezde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya geçişinden tedirgin olan batı ülkeleri, Türkleri Avrupa'ya sokmamak için 1281 yılından başlayıp 1913 yılına kadar 100 tane proje geliştirmişlerdir. Bu projenin

içinde bu dönemde devlet başkanlığı yapmış olan batı ülkelerinin bütün liderleri yer almıştır¹⁷.

Bu projeler Birinci Dünya Savaşı'nın sıcak atmosferinde de devam etmiştir. Savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti'ne Mondros Mütarekesi ve ardından Sévres Antlaşması'nı imzalatarak proje çalışmaları nihayetlendirilmek istenmiştir. Türk Millî Mücâdele Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla, bu düşünce gerçekleşmemiştir.

2- Osmanlı Devleti'nin kazançları:

Emperyalist ülkeler; hammadde ve enerji kaynaklarına sâhip olma arayışında, Osmanlı Coğrafyası'nı da listelerine almıştı. Henüz devlet geleneği kazanmamış ve geri kalmış toplumların yaşadıkları toprakları ele geçirmede zorlanmayan bu güçler, köklü devlet geleneğine sâhip olan Osmanlı karşısında bocalamışlardır. Silah gücüyle elde edilemeyen Osmanlı coğrafyası, dolaylı yollardan nüfuz altına alınmaya çalışılmıştır. Batı güçlerinin dolaylı nüfuza sâhip olmaları; kapitülasyon, borç para verme, hâmilik başlıkları altında kendini göstermiştir.

2-1. *Osmanlı topraklarını paylaşma projelerinin ertelenmesi.* Dokuz asırdır devam eden Osmanlı Devleti'ni yıkma projeleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütârekesi {30 Ekim 1918} ile hayata geçirilmiştir. Ancak, bu mütâreke hükümleri hayata geçirilememiştir.

Osmanlı Devleti bir Asya ülkesidir. Batının "ferdiyetçi" yapısının aksine, mensup olduğu kıt`anın hâkim düşüncesi olan "Toplumculuk" değerlerine sâhiptir. Bu devlet, aynı zamanda Müslüman olup bu dinin de bayraktarlığını üstlenmiştir. XIX. yüzyılın hammadde ve enerji kaynaklarını elde etme mücâdelesini bu iki sebep ile birleştirilerek kendiliğinden batı dünyasının rakîbi konumuna gelmiştir. Devlet-i Âli'ye karşı sürdürülen bu rekâbet, yukarıda belirtildiği gibi 1281 yılından başlayıp 1913 yılına kadar sürmüş ancak istenen sonuç elde edilememiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni yıkma ve topraklarını paylaşma düşüncesi, yine gizli antlaşmalar ile devam etmiştir. Bu savaş, Devlet-i Âli-i Osman açısından 1914 yılında başlayan bir savaş değildir. Hıristiyan âleminin, Osmanlı Devleti'ne karşı 637 yıldan beri sürdürdüğü mücâdelenin bir devâmıdır. Bu mücâdele, savaş sonunda batı ülkelerinin emellerine nâil oldukları görünümünü ortaya çıkarmıştır. Ancak Türk Milleti için bu savaş 1918 yılında bitmemiş dört yıl daha sürmüştür. Bu son dört yıl Türk Milleti'nin "Millî Mücâdele"

¹⁷ T. G. Djuvara, Cent Projets de Partage de la Turquie, 1281-1913, Paris 1914. {Ekler ile birlikte 752 sahife}

yıllarıdır. Millî Mücadele'nin Türkler lehine sonuçlanması, Türk Milleti'ni yok etmeye yönelik projelerin de son bulmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girmemiş olsaydı; Türk Milleti'nin bekâsı için bir ortam da doğmamış olacaktı. Emperyalist ülkeler, Osmanlı Devleti'ni ne ayağa kaldıracak ne de öldüreceklerdi. Varlığı yokluğu belli olmadan yaşayan bu devlet, topraklarını istilâ eden ülkelere karşı tepki gösterilmemesi için halkın sükûnete dâvet edilme gayretleri ötesinde bir iş yapmayarak yok oluşuna kolaylık göstermenin dışında bir varlık ortaya koyamayacaktı. Bu tarihe kadar, devletin demografik yapısındaki derzler, zâten ortadan kalkmış ayrılık çizgileri netleşmişti. Bu çizgiler, batı desteğiyle milletlerarası statüye sokulup sessizce Osmanlı toprakları farklı nüfuz bölgelerine bölünecekti. Savaş, bu erken bölünmeyi ortadan kaldırdı. Mondros hükümlerini reddetme ve hayata geçirmeme üzerine başlatılan Millî Mücadele hareketi, itilâ devletlerinin plânlarını bozdu. Savaş olmasaydı, batının düşüncelerini ortaya seren Mondros hükümleri ortaya konmayacaktı. Bu hükümlere bir tepki de ortaya çıkmayacaktı. Türk Milleti'nin bekâsını ta'yîn eden millî mücadele ortamı da oluşmayacaktı. Osmanlı Devleti'ni asırlardan beri dörtbir yandan bağlayıp aşağı çeken ipler, Millî Mücadele ile kesilmiş Türk halkı içinde bulunduğu durumdan silkinip çıkmış ve özüne dönme mücadelesi vermiştir.

Savaşın sonuçları i'tibâriyle başlayan Millî Mücadele hareketi; halkın takıntılarından, kirlerinden, aşağılık duygularından, ikinci sınıf vatandaş muâmelesinden kurtulmalarına sebep olmuştur.

2-2. *Ermeni meselesinin dondurulması.* Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasi alanda uğraştığı en öndeki konulardan biri Ermeni meselesidir.

Ermenilerin Osmanlı toprakları üzerinde devlet kurma düşüncesi, XVIII. asrın bir ürüdür. Bu düşüncüyü ilk olarak Sivas Ermenilerinden Mehitar ortaya atmıştır. Mehitar, 1701'de kendi adına bir tarikat kurup katolik mezhebini benimsemiştir¹⁸. Mezhep örgütlenmesi, III. Selim zamanında "müstakil devlet kurma" fikrinin dillendirilmesiyle gelişmiştir. II. Sultan Mahmud döneminde, Katolik Ermenilerin diğer cemaatlerden ayrı olduğunu belgeleyen 29 Şubat 1830 tarihinde Andon Nurican adındaki Avusturyalı Ermeni papazı Katolik Murahhası olarak tayin etmesiyle resmîyet kazanmıştır¹⁹.

Osmanlı Ermenilerinin bir arayış içine girmelerini fırsat bilen Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri, konuyla yakından ilgilenmeğe başlamışlardır²⁰.

Tanzimat ile teb'aya tanınan "hürriyet", "eşitlik" hakkı insanca yaşanan bir ortamı te'sis etmek için yapıldığı hâlde; bu hak, azınlıklarca imtiyaz elde etme yönünde kullanılmıştır. Bâb-ı Âlî; 1840'da Romalı Katoliklerin, 1844 Keldânîlerin ayrı millet olduğunu, 24 Mayıs 1860 tarihinde "Ermeni Milleti Meclis-i Umumisi" teşkilatının kurulmasını, 29 Mart 1862'de Ermenilere siyâsî, sosyal ve hukûk alanında geniş yetkiler tanıyan 6 Bend, 95 maddeyi ihtivâ eden "Nizâm-nâme-i Millet-i Ermeniyan" hükümlerini, 21 Mart 1865'de "Ermeni Patrikliği Nizâmâtı" nı kabul etmiştir²¹. Bu imtiyazlar, teb'a arasında ikiliğin doğmasına sebep olmuştur.

¹⁸ "Mehitarist, milliyetçi Ermeni tarihçiler tarafından da itibar görmektedir. Çünkü yeni Ermeni dilini Sivaslı Mehitar'a borçludurlar. Ermenice, Mehitar'dan önce yüzyıllar boyunca, tamamiyle anlaşılmaz Farsça, Türkçe, Rusça ve başka dillerin karışımı haline gelmişti. Sivaslı Mehitar'ın gayretleriyle, Venedik ve Viyana'lı Mehitar müritlerinin yardımıyla, günümüzde dünya çapında geçerli olan 'yeni Ermenice' oluşmuştur." Prof. Dr. Erich FEIGL, "Millî Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi" ERMENİ ARAŞTIRMALARI, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001

¹⁹ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976, s. 153. Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c. 2, İstanbul 1980, s. 753.

²⁰ Aspirations et Agissement Revolutionnaires des Comités Arménien avant et après la Proclamation de la Constitution Ottomane, Constantinople 1917, s. 132-135.

²¹ Düstur, 1. Tertip, c. 2, Matbaa-i amire 1289, s. 938-961. E. Uras, a.g.e., s. 156-164. Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu,

Batının ütünlüğünü Küçük Kaynarca Antlaşması {1774} ile kabul eden Osmanlı Devleti, geri kalışını ıslâhatlar ile gidermeğe çalışmıştır. Tanzimat dönemi ıslahatlarının genel sebebi, bu maksatla yapılmış olmasıdır. 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile kağıt üzerinde Avrupalı devlet olduğu tescillenen Osmanlı Devleti, “batılı olma” adına kendi değerlerinden uzaklaştırılmıştır²².

Islâhat Fermânı {1856}'nın getirdiği serbestiyet, Osmanlı Devleti'nde büyük çözümlere yol açmıştır. Girit isyânı bunlardan biridir. Bu isyân bastırılmadığı için 1868'de muhtâriyyet verilmiştir²³. Ayastefanos Antlaşması'nın 15'inci maddesiyle, Girit'e verilen imtiyazlar genişletilerek, Rusya'nın kontrolüne terk edilmiştir²⁴. Rusya, Ayastefanos Antlaşması'nın 16'ıncı maddesinde, “Girit için tanınan hakların Teselya, Arnavutluk'a da tanınmasını ve Doğu Anadolu'da Ermeniler ile meskûn yerlerde ıslâhat yapılmasını” Bâb-ı Âli'ye kabul ettirmiştir. Böylece Ermeni meselesi, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkıp milletlerarası probleme dönüşmüştür²⁵. Ayastefanos Antlaşması'nı kendi çıkarlarına aykırı gören batılı devletler, bunu değiştirmek için 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Muâhedesi'ni imzalamışlardır. Ayastefanos Antlaşması'nın Ermeniler ile ilgili hükümleri Rusya'nın tekelinden alınarak Berlin Muâhedesi'nin 61. maddesiyle “antlaşmayı imzalayan” devletlere verilmiştir²⁶.

Muâhedeye göre, Ermeni meselesinin halli için, Osmanlı Devleti'nin ıslâhat yapması istenmiştir. Bunun üzerine, önce Ermenilerce meskûn yerlerde tesbit yapılması maksadıyla “Islâhat Müfettişliği” ihdâs edilmiştir. Bu müfettişliklerden birini Ahmet Şakir Paşa 1895-1900 yılları arasında yapmış ancak batının istediği yönde bir sonuç elde edilememiştir²⁷. İkinci müfettişlik ise Berlin Antlaşması'nın 61 ve 62. hükümleri gereğince batılı ülkelerce tesbit edilen şahıslar mahâretiyle yapılması istenmiş 1909 Adana olayları üzerine devreye sokulmuştur.

İkinci Umûm Müfettişliği için dört tercih üzerinde durulmuştur. 1) 1895 tarihli projenin {İlk Umum Müfettişlik şartları} hayata geçirilmesi. 2) Ermenilere Doğu Anadolu'da özerklik tanınması. 3) Ermenilerin yaşadığı topraklarda huzûrun te'min edilebilmesi için bir Hıristiyan devletin garantörlüğünün sağlanması. 4) Ermenilerin Osmanlı yönetiminde kalmasıdır. Bu tercihlerden ikinci ve üçüncü seçenek daha mâkûl görülmüştür²⁸.

Ermeni ıslâhatı üzerinde Almanya ile Rusya aralarında anlaşıp uzun müzâkerelerden sonra, Osmanlı Devleti'nin itiraz ettiği hükümler değiştirilerek mukâvelenin gereğini yerine getirmek için 6 Temmuz 1913 tarihinde Genel Müfettişlik Kanûnu' nu çıkarıp mukâveleyi imzalamıştır. Rus Maslahatgüzarı Costantin Goulkévitch ile Sait Halim Paşa arasında 26 Kanûn-ı Sâni 1329 {8 Şubat 1914} günü Yeniköy'deki Sait Paşa'nın konağında imzalanmıştır²⁹.

Vilâyet-i Şarkıyye Islâhatı Hakkında Yeniköy Mukavelesi ile *Vilâyat-ı Şarkıyye*³⁰'de bir Ermeni devleti kurulmasını Osmanlı Devleti kabul etmiştir. Mukâvelenin 1'inci maddesinde, Vilâyat-ı Şarkıyye bölgesi ikiye ayrılmıştır. Birinci Bölge; Erzurum, Trabzon ve Sivas illerini içine almaktadır. İkinci Bölge: Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır illerinden oluşmaktadır. Her iki

TTK, Ankara 1989, s. 42, Dip not. 3. Mehmet Hocaoglu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1976, s. 26, 27.

²² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. 5, TTK, 1983, s.1-11.

²³ Karal, a.g.e., c. VII., s. 28-29.

²⁴ Fahir H. Armaoglu, Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara 1973, s. 294-296.

²⁵ Andrés Mandelstam, Le Sort de l'Empire Ottoman, Paris 1917, s. 193. Karal, a.g.e., c. VIII., s. 66.

²⁶ A. Mandelstam, Le Sort de l'Empire Ottoman, s. 194.

²⁷ Ali Karaca, Anadolu Islâhatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), İstanbul 1993, s. 54 v.d.

²⁸ Necati Fahri Taş, Osmanlı-Ermeni İlişkileri 1912-1914 (Vilâyat-ı Şarkıyye Islâhatı), Erzurum 2006, s. 51-52.

²⁹ N. F. Taş, a.g.e., s. 143.

³⁰ Vilâyat-ı Şarkıyye: Birçok araştırmacının yanıltığı gibi, Dogu Anadolu vilâyetlerine veya Vilâyat-ı Sitte'ye verilen isim değildir. Vilâyat-ı Şarkıyye, Vilâyat-ı Sitte'ye Trabzon ilinin de eklenmesiyle elde edilen Yedi vilâyet demektir. (Taş)

bölge için ayrıca Avrupa ülkelerinden iki müfettiş ta'yîn edilecektir³¹. Bu mukâvele, Ermeniler için yapılan en ileri derecedeki siyâsî bir gelişmedir³².

Konu yalnızca Almanya ve Rusya ile sınırlı kalmamış İngiltere ve Fransa'da Umum Müfettişlik konusuna dâhil edilmiştir.

Ermeni ıslâhatı ile ilgili ikinci müfettişlik seçimi, müzâkereler sonunda tesbit edilerek Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır bölgesine Norveçli Binbaşı Nicolas Hoff; Trabzon, Erzurum, Sivas'ı içine alan bölgeye ise Hollanda müstemleke memurlarından Mr. Westenenk Rufoh tayin edilmiştir. Bu müfettişlerden Westenenk, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'da kalıp bölgesine gitmemiştir. N. Hoff, Van'a kadar gidip bölgede iki ay inceleme yapmış ve geri İstanbul'a dönmüştür³³.

Osmanlı Devleti, savaşa girdiğini bahâne ederek 31 Kanûn-i Evvel 1914-13 Safer 1333 {31 Aralık 1914} tarihli irâde ile bu müfettişlik sözleşmesini feshetmiştir.

Osmanlı Devleti, şâyet savaşa girmeseydi başındaki bu beladan kurtulması mümkün görünmediği gibi Vilâyat-ı Şarkıyye'yi kaybetme ihtimâli yüksekti. Bu savaşı onu kurtarmıştır.

En azından Ermeni istekleri sonunda kurulmasına ramak kalan Ermeni devletinin kurulması, savaş sebebiyle ertelenmiştir. Savaş sonrası gelişmeler sonunda Gümrü Antlaşması {2/3 Aralık 1920} ile politik anlamda olmasa da siyâsî anlamda gündemden kalkmıştır.

2-3. *Demokratik yönetim anlayışının kazanılması.* Yönetim istikrârı, halkın yönetime dâhil edilmesiyle gerçekleşeceği uygulamalardan görülmüştür. Bu durum, yönetimden doğan yanlışlıklara gösterilecek olan tepkinin halka yansıtılarak ortadan kaldırılması ve yönetimin doğrudan hedef yapılmaması demektir. Halk yönetimin içinde olduğundan, yönetimin hatâlarına karşı gösterilecek tepkinin muhâtabı da olmayacaktır.

Yönetimdeki bu bilimsel yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında hayata geçirilmeğe çalışılmış ancak Cumhuriyet döneminde kademeli olarak gerçek hüviyetini kazanmıştır.

XXI. asrın ilk yarısında Almanya, İtalya'da olduğu gibi monarşi anlayışı hâkim düşüncedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu hâkim düşüncenin aksine “demokratik” yönetimde ısrâr etmiştir. Topyekün kalkınmanın esâsı, halkın her alanda yer almasıyla mümkün olacağı fikri benimsenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı olmasaydı; Osmanlı Devleti, kendinden ayrılan Mısır, Lübnan, Ortadoğu ülkelerinden biri olacaktı. Yönetim; emir, kırallıklar gibi “sultan” ünvanıyla devam edecekti. Savaş sonrası, Osmanlı yönetimine önce fiilî {7 Kasım 1918}, sonra resmen el konarak {28 Ocak 1920} Türk Milleti kendi yönetiminden uzaklaştırıldı. Bu vahîm durum TBMM'nin açılmasını zarûri kıldı. Bu yeni dönemde bile, geleneksel yönetim anlayışının devam ettirilmesi tartışmaları yaşandı. Savaş, Osmanlı Devleti'nin ömrünü tamamlamasıyla kalmayıp yönetim anlayışının da sona ermesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın yerine kurulan devlet, yeni rejimin de {Demokrasi} benimsenmesini doğurmuştur.

³¹ Taş, a.g.e., s. 144.

³² Dana Renee Smythe, Remembering the Forgotten Genocide: Armenia in the First World War, East Tennessee State University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2001, s. 35. Taş, a.g.e., s. 147.

³³ N. F. Taş, a.g.e., s. 160.

2-4. *Kapitülasyonlar*: Fransızca kapitülasyon “la capitulation”; teslim olma şartlarını taşıyan belge içeriği için kullanılmıştır. Zamanla, “uzlaşma”, “zorunlu özveri”, “yabancı ayrıcalığı” anlamları yüklenmiştir³⁴.

Kapitülasyonlar, ilk önce iktisadî daha sonra siyasî alanda bir çok ülkede görülmektedir. Osmanlı döneminde ilk kapitülasyon 1352 yılında Cenevizlilere verilmiştir³⁵. İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı yönetimine giren topraklar üzerinde daha önce verilen imtiyazlar kabul edilmiştir³⁶. Osmanlı Devleti'nde ilk kapitülasyonun Kanuni Sultan Süleyman'ın 1536'da Fransaya verdiği yaygın olarak bilinmekte ise de bu bilginin yanlışlığı bir çok araştırma ile ortaya konmuştur. Kanuni'den önce kapitülasyonlar verildiği gibi 1536'da Fransa ile yapılan kapitülasyon sözleşmesi İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine imzalanmadığından yürürlüğe girmediği de ortaya konmuştur. Fransa'ya kapsamlı imtiyâzât 18 Ekim 1569 tarihinde tanınmıştır. Bu tarihe kadar verilen kapitülasyonlar, padişah tarafından tek taraflı verilen bağışlar niteliğindedir³⁷. Fransa'ya tanınan 1569 imtiyâzâtı, bu güne kadar yapılan ahidnâmelerden farklı olarak iki taraflı bir anlaşma formatında olması açısından önemlidir³⁸.

Kapitülasyonlar, 1740 yılına kadar padişahların tahta kalış süreleri ile sınırlı iken, bu tarihte Fransa'ya en geniş imtiyazlar verildiği gibi, taht değişikliklerinde yeniden gözden geçirme usûlü kaldırılarak devamlılık esâsı getirildi³⁹. Kapitülasyonlara tanınan bu istikrâr, artık bağış niteliğini kaybedip iki devlet arasında bir andlaşma hükmünü kazanmıştır. Fransa, 1740 imtiyâzâtı ile yalnızca kendi ülkesi değil, henüz Osmanlı Devleti ile ikili ilişkisi bulunmayan {Portekiz, Sicilya...} devletler, Fransa'nın himâyesinde bu imtiyazlardan yararlanmıştı⁴⁰.

Osmanlı Devleti, kendine taraftar bulmak için kapitülasyonları araç olarak kullanıp bu imtiyazları; Küçük Kaynarca Antlaşması ile Fransa'nın yanında İngiltere ve Rusya'ya da tanımıştır⁴¹. Paris Antlaşması {30 Mart 1856} ile Kapitülasyonlar; Anlaşmayı imzalayan {Fransa, Avusturya, Büyük Britanya, Purusya, Rusya, Sardinya} her devlete tanındığı gibi, daha önce verilen imtiyazların yerine yenileri imzalanıncaya kadar yürürlükte kalma hükmü getirildi. 18 Mart 1871 tarihli protokol ile Büyük Britanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya, Almanya ve Türkiye “tarafaların onayı olmadan kapitülasyon hükümlerinin değiştirilemeyeceği” esâsı kabul edildi. Aynı hüküm, Berlin Antlaşması {1878} ile geçerliliğini sürdürdü⁴².

Kapitülasyonların her alanda doğurduğu sıkıntılar, Osmanlı yönetiminde rahatsızlıkların artmasına ve halli için çâreler aranmasına sebep oldu. Hatta, Paris Antlaşması {1856} görüşmelerinde bile, Osmanlı devletinin muhtelif ülkelere tanıdığı imtiyazların hiç bir devlette olmadığı yönünde konuşmalar dahi yapıldı⁴³. Kapitülasyonların genişletilmesi, güven ve devamlılığının sağlanmasıyla, Osmanlı Devleti adetâ açık pazar hâline getirilmiştir⁴⁴.

Birinci Dünya savaşına kadar, kapitülasyonların daraltılması ve yürürlükten kaldırılması için gayret gösterilmiş ise de bir sonuç elde edilememiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nı bahane ederek kapitülasyonlardan kurtulmanın zamanı geldiğine karar verdi. Said Halim Paşa, kapitülasyonların ilgası için 8 Eylül 1914 günü bir tezkere hazırlatıp bu tezkereyi 18

³⁴ Tahsin Saraç, Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Grand Dictionnaires Français-Turc, İstanbul 1989, s. 210

³⁵ Bahadır Apaydın, Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdare Modernleşmesine Etkisi, Doktora Tezi, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009. s. 49

³⁶ B. Apaydın, a.g.e., s. 52.

³⁷ Halil İnalçık, Osmanlı Döneminde Kapitülasyonların karakter ve mahiyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), c. 22, İstanbul 2000, s. 248.

³⁸ H. İnalçık, a.g.e., s. 248.

³⁹ H. İnalçık, a.g.e., s. 249.

⁴⁰ Apaydın, a.g.e., s. 67.

⁴¹ Apaydın, a.g.e., s. 57.

⁴² Apaydın, a.g.e., s. 59.

⁴³ Apaydın, a.g.e., s. 254.

⁴⁴ Necdet Kurdakul, Tanzimat Dönemi Basımında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri, Ankara 2000, s. 227.

Eylül 1914 tarihinde Padişaha sunmuş ve aynı gün kabul edilmiştir⁴⁵. Osmanlı Devleti, savaş ortamından yararlanarak 1 Kasım 1914 tarihinden geçerli olmak üzere kapitülasyonları kaldırmıştır⁴⁶.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni milletlerarası platformda tanınmasını sağlayan Lozan görüşmelerinde, kapitülasyonların tanınması mevzûsunda İsmet Paşa, *"harp hali bütün muahedeleri düşürmüştür. Esasen Türkiye'de kapitülasyonlar mevcut değildir"* cevabıyla⁴⁷, cumhuriyet dönemindeki dış ilişkilerin kolaylaşmasına da yardımcı olmuştur. Lozan'da en zorlu görüşmeler kapitülasyonlar üzerinde olmuştur. Zira, görüşmelere taraf olmayan ülkelerin, iktisadî açıdan Osmanlı üzerinde menfaatleri bulunmaktadır. Bu sebeple, görüşmelerde Türk heyetinin karşısında yer almışlardır⁴⁸.

2-5. *Dış Borçlar*: Osmanlı Devleti, hiç bir devirde borçlanmayı düşünmeyip kendi yağıyla kavrulmuştur. Tanzimat dönemi reformlarının doğurduğu imtiyazlar ve sistemli batılılaşma gayreti adına ekonomideki dengesizlik ve ülke topraklarının açık pazar hâline dönüştürülmesi ekonomik yapıyı bozmuştu. Rusya ile yapılan Kırım Savaşının {1953-1856} masrafları hazineyi boşalttı. Devlet-i Âli, maaşları ödeyemez duruma düştü. Batı'nın nüfuz kazanma adına sunduğu borç tekliflerine 1850-1851 yıllarında hayır deyen Osmanlı Devleti, borçlanmak zorunda kaldı. Fransa'dan 24 Temmuz 1854 tarihinde ilk borçlanmayı yapıp 27 Haziran 1854'de ikinci borçlanma bunu tâkip etti. Bu iki borçlanmaya Mısır, Suriye ve İzmir gümrük gelirleri karşılık gösterildi. 1854-1874 yılları arasında on beş dış borç imzalandı⁴⁹.

Dış borçlar, Nisan 1875 yılında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa tarafından ödenemeyip durduruldu⁵⁰. Osmanlı Devleti'nin borç aldığı ülkeler, bu durumu şiddetle protesto edip baskı yapmaya başladı. II. Abdülhamid tahta geçince {31 Ağustos 1876} "Osmanlı borçlarının devletten devlete olmadığını" belirterek bu borcun siyasî tarafının bulunmadığını, borçlanmanın şahıslara yapılmış olması sebebiyle, tarafların temsilcilerini seçerek konunun İstanbul'da görüşülmesini bildirdi⁵¹. Ancak komisyon görüşmeleri Osmanlı-Rus Harbi {1877-1878} sebebiyle uzadı. 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayastefanos ve bunu tadil eden Berlin Antlaşması {13 Temmuz 1878} ile bir protokol eklenip⁵² bu borçların bir kısmı, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere devredildi. Osmanlı ekonomisi üzerindeki dış müdahaleyi önlemek için 1 Ekim 1878 tarihinde bir malî komisyon kuruldu. Osmanlı'nın dokuz milyon borcu 8 725 000 liraya indirilerek on yılda ödenmesine karar verildi. Teminat olarak da Rûsûm-ı sitte adı verilen altı gelir grubu gösterildi. Rûsûm-ı sitte çok iyi sonuç alınca, Batılı ülkeler bu teşkilatı ele geçirmek için, Ermeni projesi ve Karadağ meselelerini koz olarak kullanıp Bâb-ı Âli'ye baskı yapmaya başladılar. Bunun üzerine, borç meselesinin halli için bir komisyon kurulmasına karar verilip 28 Muharrem 1299 {20 Aralık 1881} tarihinde Düyûn-ı Umûmiye Nizâmnamesi kabul edildi⁵³.

⁴⁵ İnalçık, a.g.e., s. 252.

⁴⁶ Apaydın, a.g.e., s. 266.

⁴⁷ Apaydın, a.g.e., s. 282.

⁴⁸ Beşir Hamitoğulları, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", Lozan'ın 50. Yılına Armağan, İstanbul 1978, s. 169.

⁴⁹ Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umumiyye", (TDVİA), C. 10, İstanbul 1994, s. 58.

⁵⁰ Bedri Gürsoy, "100. Yılında Düyûn-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan İstanbul - 1984, s. 17.

⁵¹ C. Küçük, a.g.e. s. 59.

⁵² B. Gürsoy, a.g.e., s. 18.

⁵³ C. Küçük, a.g.e., s. 59.

Osmanlı borçlarını bir düzene sokmak için II. Abdülhamid bir kararnâme çıkararak Osmanlı Devleti'nden alacağı olan ülkelerin temsilcisinden oluşan karma bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyona, Düyûn-ı Umûmiye Komisyonu adı verilmiştir⁵⁴.

Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti, harp hâlinde olduğu İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya vatandaşlarına ait kuponların ödenmesini yasaklayınca, bu devletlere olan borçlar ödenmedi. 1920 yılında bu yasak kaldırıldı ancak TBMM Düyûn-ı Umûmiye'nin bütün varlığına el koydu. Lozan Antlaşması'nda borçlar ile ilgili hükümler üzerindeki anlaşmazlık sebebiyle 13 Haziran 1928 tarihinde bir antlaşma yapılarak genel borçların 1912 yılı öncesine ait olanların %62, daha sonraki borçların ise %76'sını ödemeyi kabul etti⁵⁵.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ömrünü tamamlamıştır. Eğer savaşa girmemiş olsaydı, içindi bulunduğu siyasî, ekonomik göstergelere göre güçlü bir devlet olarak hayatta kalması da mümkün değildi. En iyi ihtimal ile Osmanlı coğrafyasından ayrılan diğer devletler gibi, emperyalist bir batılı devletin hegemonyasına girecekti.

Savaş öncesinde; Osmanlı Devletini köşeye sıkıştıran İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya karşı cephede yer aldığından ikili dostluk görünümündeki ilişkiler kesildi. Almanya ise görünüşte de olsa müttefik konumunda olduğu için, açıkça emelini ortaya koymaktan uzak durmak mecburiyetinde kaldı. Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasına konan bu mesâfe, onun rahat nefes almasını sağladı. Devlet-i Âli-yi Osman; gayr-ı Müslim haklarının korunması, dış borç karşısında iflas edip ekonomik bataklığa saplanması, kapitülasyonların doğurduğu devlet içinde devlet yapısının her geçen gün kabus olup üzerine çökmesinden bunalmıştı.

Savaş; ön plândaki batılı devletler ile irtibatı ortadan kaldırınca, Kapitülasyonların tek taraflı ilga edilmesi sağlanmış, borçların ödenmesi durdurulmuştur. Savaş sonuna kadar devam eden bu sıkıntının ertelenmesi, Osmanlı'nın yerine kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi {TBMM}'nin siyasî ve ekonomik durumunu pozitif yönde etkilemiştir. TBMM malî sıkıntı içindedir. İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya'ya ödenmesi gereken borçlar, belirtildiği gibi savaş sebebiyle ödenmemiş Düyûn-ı Umûmiye'nin kasasında tutulmuştur. TBMM'nin DU'nin mal varlığına el koyması, TBMM'nin geçici de olsa malî sıkıntısını gidermesine sebep olmuştur.

Kapitülasyonlar, savaş sebebiyle tek taraflı olarak kaldırılmış, Lozan görüşmelerinde en çok üzerinde durulan bu menfaat konusu, daha önce kaldırılmış olduğu için, Türkiye'nin gündeminde olmadığı ileri sürülerek pazarlık manevralarına hizmet etmiştir.

Batı ülkelerinin Osmanlı'ya şantaj olarak kullanmayı plânladığı Ermeni meselesi, savaş arifesinde gerçekleştirilmek üzereyken savaş, bu problemin ertelenmesine ve daha sonra tamâmen ortadan kaldırılmasına sebep olmuştur. Eğer Osmanlı Devleti savaşa girmemiş olsaydı, Vilâyat-ı Şarkiyye'de bir Ermeni devletinin kurulması hiç de zor değildi. Bu tehlike, savaşa girilerek önlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı, cumhuriyet döneminde de çokça tartışılmıştır. Savaşa girilmeseydi ve Osmanlı varlığını sürdürseydi, bu yapının değişmesi çok zordu. Bugün, emperyalist ülkelerin doğrudan veya dolaylı olarak nüfuzları altında bulunan ülkelerde "Monorşi" yönetimini ayakta tutmaları pekâlâ Osmanlı içinde geçerli olacaktı. Osmanlı Devleti, rolünü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne devrederek çağdaş yönetim anlayışını da bahşetmiş oldu.

⁵⁴Bedri Gürsoy, a.g.e., s. 17

⁵⁵C. Küçük, a.g.e., s. 61

KAYNAKLAR

- ARMAOĞLU, Fahir H., Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara 1973.
- AMUZEGAR, Jahangir, Managing The Oil Wealth Opec's Windfalls and Pitfalls, London 2001.
- Aspirations et Agissement Revolutionnaires des Comit s Arm nien avant et apr s la Proclamation de la Constitution Ottomane, Costantinople 1917
- B LGENOĞLU, Ali, Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetler,
- BOZKURT, Gülnihal, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu, TTK, Ankara 1989. Dip not. 3.
- DEMİR, Haki, Medrese Meselesi, <http://www.fikirteknesi.com/> (26. 08. 2014)
- DJUVARA, T. G. , Cent Projets de Partage de la Turquie, 1281-1913, Paris 1914.
- Düstur, 1. Tertip, c. 2, Matbaa-i amire 1289, s. 938-961. ELİAÇIK, Recep İhsan, Adalet Devleti, İst. 2011.
- EMECEN, Ferudun Mustafa, Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, I., İRCİCA, 1994
- FEIGL, Erich, "Milli Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi" ERMENİ ARAŞTIRMALARI, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001
- Gürsoy, Bedri, "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi  zerinde Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan İstanbul 1984.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", Lozan'ın 50. Yılına Armağan, İstanbul 1978.
- HOCAOĞLU, Mehmet, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1976.
- İnalçık, Halil, Osmanlı Döneminde Kapitülasyonların karakter ve mahiyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), c. 22, İstanbul 2000.
- Küçük, Cevdet-Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umumiyye", (TDVİA), C. 10, İstanbul 1994.
- Kurdakul, Necdet, Tanzimat Dönemi Basımında Siyasal ve Anayasal Fikir Hareketleri, Ankara 2000.
- KARACA, Ali, Anadolu Isl hata ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899), İstanbul 1993.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c. 5, TTK, 1983.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş yay. 2010.
- KUTAY, Cemal, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c. 2, İstanbul 1980,
- MANDELSTAM, Andr s, Le Sort de l'Empire Ottoman, Paris 1917.
- ÖZTUNA, Yılmaz, II. Abdülhamid Zamânı ve Şahsiyeti, İstanbul. 2008. SASAKİ, Yoshiaki, Bay Sasaki'nin Hatıraları, 2013.
- SAKAOĞLU, Necdet, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası, 1907-1908. 2007.
- SARAÇ, Tahsin, Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Grand Dictionnaires Français-Turc, İstanbul 1989.
- Smythe, Dana Renee, Remembering the Forgotten Genocide: Armenia in the First World War, East Tennessee State University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2001.
- TANERİ, Aydın, Türk Devlet Geleneği D n-Bugün, MEB yay. İstanbul 1993.
- TAŞ, Necati Fahri, Osmanlı-Ermeni İlişkileri 1912-1914 (Vilayat-ı Şarkıyye Isl hata), Erzurum 2006.
- Türkiye Nüfusu, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası 1928.
- URAS, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976.
- YALÇIN, Osman, Son Bin Yılda Doğu ve Batı Medeniyetlerinin İktisadî Yapılarının Değişimi  zerine Bir Deneme. TASSS. 2012.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRENME AMAÇLI YAZMA ETKİNLİKLERİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ¹

OPINIONS ABOUT WRITING ACTIVITIES FOR LEARNING PURPOSES OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES

Alpaslan AY², Adem BAŞIBÜYÜK³

ÖZET: Bu araştırma sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Nitel desende yürütülen bu çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi son sınıfta öğrenim gören 52 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Öğretmen adaylarına ilk olarak öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkında bir saatlik bir seminer verilmiş ardından seçmeli bir genel kültür dersinde bu yazma etkinlikleri ile ilgili örnek çalışmalarda bulunulmuştur. İkinci aşamada ise öğretmen adaylarından öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkında görüşleri alınmıştır. Araştırma sonucunda; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarına, öğrenme ortamlarında yazma etkinliklerine yer verilmesinin bilginin daha anlamlı öğrenilmesine ve öğrenilen bilginin kalıcı olması durumuna yer verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile hatırlama, iletişim kurma, dili etkili kullanma ve yaratıcılık becerilerinin gelişeceği düşünülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda; öğretmen adaylarının mesleğe başladıklarında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini öğrenme ortamlarında kullanacakları düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Sosyal Bilgiler, Yazma, Öğrenme Amaçlı Yazma

ABSTRACT: This research was carried out in order to determine social studies teacher candidates' thoughts about writing activities for learning purpose. Descriptive descriptive method was used in this study. Participants of the study consisted of 52 teacher candidates from Erzincan University, Faculty of Education, Social Studies Education in the last grade. Semi-structured interview form was used as data collection tool in the research and the obtained data was analyzed by using content analysis technique. Teacher candidates were first given an hour-long seminar on writing activities for learning purposes, and then in the course of an elective general culture, some examples of these writing activities were made. In the second stage, teacher candidates were asked about their writing activities for learning purposes. As a result of the research; whether social studies teacher candidates have sufficient knowledge about writing activities for learning purposes, learning more about the knowledge of writing activities in learning environments and the fact that learned information is permanent. In addition, teacher candidates are expected to develop recall, communication, language effective use and creativity skills with learning activities for learning purposes. In line with this information; prospective teachers are expected to use their writing activities for learning purposes in their learning environments when they start their profession.

Keywords: Social Studies, Writing, Writing to Learn

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızlı bir değişim içerisinde olduğu, bilginin ise sürekli arttığı günümüzde, bilgi ve teknoloji alanlarında meydana gelen değişim ve gelişmelerden etkilenmiş olan eğitim, hızlı bir gelişme içerisine girmiştir. Eğitim alanında meydana gelen bu değişimler, eğitimcilerin

¹ Bu makale Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda (2016) kabul edilen özet bildirinin genişletilmiş halidir.

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, alpaslanay@gmail.com.

³ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, abbuyuk@gmail.com.

ve araştırmacıların bakış açılarını etkilemiş, onları farklı ve ilginç olanı araştırmaya yönlendirmiştir.⁴

Bu arayışlar neticesinde araştırmacılar bilim eğitiminde kullanılan ve bilimsel yazmanın yapılarını öne çıkaran ifadelerden uzaklaşıp, öğrencilerin düzeylerine uygun, anlamlı olan ve yaratıcı özelliği içinde barındıran yazma tekniklerinin kullanılmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.⁵

Bilgi, öğrenciler için bir kitapta yazılı olan veya öğretmenin derste anlatmış olduğu bilgilerden çok farklı bir hale gelmiştir. Bunun nedeni ise bilginin statik olmayıp sürekli kendini yenilemesinde, değişiminde yatmaktadır. Günümüz eğitim sisteminde kitaptan okunan ve sonrasında ise öğretmenin okunan bu bilgiyi öğrenciye anlatması yerine, öğrencinin o bilgiye ulaşması, bilgiyi araştırıp bulması, gerekirse bir araştırmacı gibi araştırma ve inceleme yapıp bilgiyi yorumlaması aranan bir özellik haline gelmiştir.⁶

Bilim dünyasında meydana gelen değişmelere ve gelişmelere ayak uyduracak bireylerin yetiştirilebilmesi için de eğitim alanında birçok farklı yöntemler geliştirilmiştir. Eğitim alanında bireyi ön plana çıkaran gelişmeler, geleneksel öğretim yöntemlerinin yerine çağdaş öğretim yöntemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çağdaş öğretim yöntemleriyle birlikte bilgi ve bilme süreciyle ilgili düşünme sistemi değişim ve dönüşüme uğramış, bilgiyi bilmekten öte bilgiye ulaşma ve ulaşılan bu bilgiyi kullanma becerileri ön plana çıkmış ve daha fazla önem kazanmıştır.⁷

Bunun sonucunda ezbere ve hazırcılığa dayanan bilgi yerine, bireylerin ulaştıkları bilgiyi analiz ederek, eleştirel anlamda gözden geçirerek bilgiye ulaşabilecek, öğrenciyi merkeze koyan öğretim yöntemleri ortaya önem kazanmıştır. Geliştirilen bu yeni yöntemlerle birlikte eğitim alanında daha iyi ve verimli bir sistemine ulaşmak mümkün olacaktır.⁸

Modern dünyanın kabul ettiği birey, kendisine aktarılan bilgileri kabul eden ya da verilen bilgileri ezberleyen, kendisinin bir öğretmen ya da başka bir kişi tarafından yönlendirilmesini bekleyen birey değil, bilgiye kendisinin ulaşacağı, ulaştığı bilgiyi kendisinin üretmesinin ve yorumlamasının istendiği, öğretim etkinliklerine bizzat kendisinin katılmasının hedeflendiği bireydir.⁹

Ülkemizde yapılan çalışmalar ile beraber son yıllarda eğitim programlarında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Örneğin Türkiye de bu anlamda Sosyal Bilgiler programları da yapılandırmacı (oluşturmacı) öğrenme anlayışına dayalı olarak oluşturulmuştur. 2005 yılında 4. ve 5. sınıflarda, 2006 yılında 6. sınıflarda, 2007 yılında ise 7. sınıflarda bu yaklaşım uygulanmaya konulmuştur. Buradan hareketle 4. sınıftan başlayarak 7. sınıfın sonuna kadar devam eden sosyal bilgiler derslerinde yapılandırmacı ekol dikkate alınmıştır. Bu anlayış öğrenciyi merkeze alan, öğretmenin ise rehber konumunda olduğu bir anlayıştır.¹⁰

⁴ Mustafa Uzoğlu, "Öğrenme Amaçlı Yazma Aktivitelerinin Kullanımının İlköğretim Seviyesinde Kuvvet ve Madde Ünitesini Öğrenmeye Etkisinin Araştırılması", Erzurum, Atatürk Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

⁵ Murat Günel, Bilişsel Süreç ve İlk Öğretim Bilim Eğitiminde Öğrenme Aracı Olarak Yazma. İlköğretim Online, Online: <http://ilkogretim-online.org.tr>, 8 (1), 2009, 200-21.

⁶ Erdiñ Bahadır, "İlköğretim 8. Sınıf "Maddenin Halleri Ve Isı Ünitesi'nin Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Temelli Bilimsel Mektupların Kullanılmasının Öğrencilerin Tutum, Başarı Ve Bilimsel-Okuryazarlıklarına Etkisinin İncelenmesi", Erzincan, Erzincan Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

⁷ Hüseyin Çalışkan, "Eğitimcilerin Araştırmaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımıyla İlgili Algıları." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2008, 153-170.

⁸ Hakan Akçay, B. Başak Özyurt ve Behiye Bezir Akçay, "Çoklu Yazma Etkinliklerinin Fen ve Teknoloji Dersi Öğretiminde Kullanılmasının Öğrenci Başarısı ve Kavram Öğrenmeye Yetkisi." *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, S:2, 2014. 15-31.

⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri." Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999.

Sosyal bilgiler öğretim programı içerik, etkinlik ve değerlendirme açısından öğrenciyi merkeze alan bir öğretimin yapılmasını hedeflemektedir. Bunun gereği olarak programın ana unsurunu yapılandırmacı (oluşturmacı) anlayış oluşturmaktadır. Önceki programlarda var olan hedef davranış ifadelerinin yerini yapılandırmacı yaklaşım ile beraber kazanımlar ifadesi almıştır. Programı uygulayan öğretmenler kazanımların daha çok öğrencilerin yaşadıkları çevreye uyumlu, öğrenci seviyesine uygun, öğrenmeye yönelten özellikte olduğunu düşünmektedirler. Sosyal bilgiler öğretim programı öğrencinin başarısının yanında yapılandırmacı anlayışın bir neticesi olarak öğrencinin öğrenim süreci içerisindeki gelişimini de değerlendirmek istemektedir.¹¹

Her öğrencinin farklı olduğu, bilginin ise hazır alınmadığı günümüz dünyasında, farklı öğrenme yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Eğitim öğretim çalışmalarının yapılandırmacı anlayışa göre sürdürülmesi ve öğrenciler arasındaki farkın göz önünde bulundurulması programın verimliliği açısından önemlidir. Bu sebeple öğrencilerin bireysel özellikleri ve farklılıkları göz önüne alınarak hazırlanan çoklu yazma etkinliklerinin amacı her öğrencinin öğrenme ortamına katılımını sağlamak bunun sonucunda öğrencilerde kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmek hedeflenmiştir.¹²

Ayrıca çeşitli problemlerden yola çıkarak bilgiyi pasif bir şekilde ele alıp ezberleyen öğrenci profili yerine, düşünen, fikir üreten, eleştiren, ürettiği fikirleri başkaları ile tartışan, fikirlerini özgürce ifade edebilen bireylerin yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.¹³

İhtiyaç duyulan bireylerin yetiştirilmesinde geleneksel yaklaşımlar yetersiz kalmış, ihtiyaçlara cevap veremeyen geleneksel yaklaşımlar yerini çağdaş yaklaşımlara bırakmıştır. Bu çağdaş yaklaşımların içerisinde “Öğrenme Amaçlı Yazma” etkinlikleri de bulunmaktadır.¹⁴

Sosyal Bilgiler programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerden biri de yazma becerisidir. Öğrencilerin bu beceriyi kazanabilmesi ders içerisinde ve ders dışında düzenlenecek çeşitli yazma etkinlikleriyle mümkün olacaktır. Bu amaçla Sosyal bilgiler derslerinde kullanılacak yazma etkinliklerinden birisi de öğrenme amaçlı yazma etkinlikleridir. Bu yazma etkinlikleri, öğrencilerin yazma becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi öğrencilerin bilişsel ve iletişim becerilerinin gelişmesine de etki etmektedir.¹⁵

Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri sosyal bilgiler dersinde etkili öğrenmeyi teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkında görüşlerini belirlemektir. Bu durumdan hareketle araştırmanın amacı aşağıdaki problem cümlesine ve alt problemlere yanıt aramaktır:

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkında görüşleri nelerdir?

¹⁰ Hasan Hüseyin Dilaver ve Betül Akyürek Tay, “Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacılık.” Tay, B. ve Öcal, A. (edt.), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, 100-125, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2011.

¹¹ Hakkı Yazıcı ve M. Kürşat Koca, “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı.” Tay, B. ve Öcal, A. (edt.), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, 20-39, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2011.

¹² Akçay, H., Özyurt, B. B. ve Akçay, B.B., 15-31.

¹³ Temel Çalık ve Feridun Sezgin, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim.” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 2005, 55-66.

¹⁴ Dilek Erduran Avcı ve Tolga Akçay, “Fen ve Teknoloji Dersinde Yazma Etkinlikleri Üzerine Öğretmen Görüşleri.” *Türk Fen Eğitim Dergisi*, Yıl: 10, S: 2, Haziran 2013. 48-65.

¹⁵ Canan Karaçağal ve Ayten Kiriş Avaroğulları, “Sosyal Bilgiler derslerinde öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri kullanımının öğrenci akademik başarısına etkisi” *International Journal of Innovative Research in Education*, 4(2), 2017, 54-59.

Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinlikleri ile ilgili;

- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini daha önce biliyor muydunuz?
- Lisans eğitimi süresince öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini yaptınız mı?
- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin sosyal bilgiler derslerinde kullanımının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?
- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin sosyal bilgiler derslerinde faydalı olacağını düşünüyor musunuz?
- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir?
- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir?
- Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinlikleri sosyal bilgiler dersinde ders içi etkinlik olarak mı yoksa ders dışı (ödev) olarak mı uygulanmalıdır?
- Öğretmenlik mesleğiniz boyunca öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini kullanmayı düşünüyor musunuz?

2.YÖNTEM

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Nitel özellik taşıyan bu araştırmada görüşme tekniği kullanılmış ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Mülakatlardan elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Erzinan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, son sınıf öğrencisi 52 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 30'u erkek, 22 ise kız öğretmen adaydır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak sosyal bilgiler öğretiminde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerine yönelik yazılı mülakat formu kullanılmıştır. Araştırmacı ve iki uzman tarafından hazırlanan mülakat formu 8 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. İlk aşamada hazırlanan sorular 10 öğretmen adayına uygulanmış ve alınan dönütler neticesinde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra sorulara son hali verilmiştir. Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan mülakatlar soruları katılımcıların isteği dikkate alınarak öğretmen adaylarına yazılı olarak verilmiştir. Öğretmen adayları bir ders saati süresinde bu soruları cevaplandırmışlardır.

Araştırma Süreci

Araştırma sürecinde sosyal bilgiler öğretmenliği okuyan son sınıf öğrencilerine araştırmacı tarafından öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri konulu 60 dakikalık bir seminer verilmiştir. Bu seminerin ardından öğretmen adaylarına seçmeli bir genel kültür dersi kapsamında öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinden birkaç etkinlik (mektup, hikâye, broşür) uygulaması yaptırılmıştır. Etkinliklerden sonra öğretmen adaylarına öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkındaki görüşlerini içeren yarı yapılandırılmış görüşme soruları yazılı olarak verilmiştir.

Verilerin Analizi

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinlikleri hakkındaki düşüncelerini belirlemek için yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen

veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi tekniği, sözlü ve yazılı bir metni ya da sembolü rakamlar aracılığı ile analiz ederek bu rakamlar üzerinden yorum yapma tekniğidir.¹⁶ Görüşmelerden elde edilen yazılı veriler üzerine gerekli kodlamalar yapılmış ve bu kodlama işlemi birkaç kez tekrar edilmiştir. Kodlama işleminden elde edilen veriler benzer kategorilerde toplanarak frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır.

3.BULGULAR

1. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini daha önce biliyor muydunuz?

Bu bölümde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini bilip bilmediklerine yönelik ifadeler yer verilmiştir. Bu alt probleme ait bulgular tablo 1’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğunun öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. 29 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini daha önceden bildiklerini ifade etmişlerdir. 23 öğretmen adayı ise bu yazma etkinliklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 1: Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri Hakkında Bilgi

Tema	Kod	F
Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri Hakkında Bilgi	Evet	29
	Hayır	23

Ö1: *Yazma etkinliklerini daha önceden biliyordum ancak öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini hiç duymadım.*

Ö2: *Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini daha önceden biliyordum. Lisede birkaç defa bu etkinliklerden uygulama imkânım olmuştu.*

2. Lisans eğitimi süresince öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini yaptınız mı?

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ile yapılan görüşmede “Lisans eğitimi süresince öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini yaptınız mı?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek buradan elde edilen bulgular tablo 2’de verilmiştir. Öğretmen adaylarının tamamı lisans eğitimi süresince öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulaması yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 2: Lisans eğitiminde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri

Tema	Kod	F
Lisans Eğitimi Sürecinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri	Hayır	52
	Evet	0

Ö1: *Hayır. Lisans eğitimim boyunca bu tür bir etkinlik yapmadık.*

Ö2: *Lisans döneminde öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile ilgili herhangi bir uygulama yapmadık.*

3. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin Sosyal Bilgiler derslerinde kullanımının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede “Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin Sosyal Bilgiler derslerinde kullanımının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgular tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3’e göre 13

¹⁶ Çavuş Şahin, “Verilerin Analizi”, R. Kınal, (Edt), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, 2013, s. 191.

öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini sosyal bilgiler dersinde kesinlikle gerekli görürken 32 aday bu etkinliklerin gerekli olduğunu ve 7 aday ise bu etkinliklerin kısmen gerekli olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri

Tema	Kod	F
Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri	Gerekli	32
	Kesinlikle Gerekli	13
	Kısmen Gerekli	7
	Gerekli Değil	0

Ö1: Evet gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü öğrencilerin bireysel farklılıkları var. Bu durumda öğrenmeye etki eder. Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile daha rahat öğrendiğini ve kendilerini yazma etkinliği sayesinde daha rahat ifade edeceklerini düşünüyorum.

Ö2: Evet kesinlikle gerekli. Nedeni ise yazma etkinlikleri ile öğrenciler duygu ve düşüncelerini çok rahat ifade edebilirler. Ayrıca bu tür etkinliklerin öğrenmeyi daha kalıcı hale getireceğini düşünüyorum.

Ö3: Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin sosyal bilgiler dersi için kısmen gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu tür etkinliklerin her konuya uygun olacağını düşünmüyorum. Bundan dolayı kısmen gerekli olduğunu düşünüyorum.

4. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin Sosyal Bilgiler derslerinde faydalı olacağını düşünüyor musunuz?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede öğretmen adaylarının “Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin Sosyal Bilgiler derslerinde faydalı olacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgular tablo 4’te verilmiştir. Tablo 4’e göre 30 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini sosyal bilgiler dersi için faydalı görmektedir. 14 öğretmen adayı bu etkinlikleri sosyal bilgiler dersinde kesinlikle faydalı olarak görürken 8 öğretmen adayı ise bu etkinliklerin kısmen faydalı olacağı görüşünü ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Faydası

Tema	Kod	F
Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Faydası	Faydalı	30
	Kesinlikle Faydalı	14
	Kısmen Faydalı	8
	Faydalı Değil	0

Ö1: Evet faydalı. Bu tür yazma etkinliklerinin kendini ifade etme becerisini geliştirdiğini düşünüyorum. Yazma etkinlikleri sayesinde derslerde öğrenilen konular bu etkinlikler ile kalıcı hale getiriliyor.

Ö2: Kesinlikle faydalı olduğunu düşünüyorum. Sosyal bilgiler dersini daha verimli hale getirebilmek için öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri iyi bir araç olarak kullanılabilir.

Ö3: Kısmen faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü sosyal bilgiler ders konuları farklı alanlardan meydana geldiği için her konuda bu etkinlikleri uygulamanın doğru olmayacağını düşünüyorum.

5. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede öğretmen adaylarının “Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde

edilen bulgular tablo 5’te verilmiştir. Tablo 5’e göre 15 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin olumlu yönünün kalıcı öğrenme olduğunu ifade etmiştir. 11 öğretmen adayı bu etkinliklerin olumlu yönünün öğrenmeyi pekiştirme olduğunu, 10 aday yazma etkinliklerinin olumlu yönünün araştırma yapmak olduğunu, 9 aday yazma etkinliklerinin olumlu yönünün aktif katılım olduğunu ve 7 aday ise bu yazma etkinliklerinin olumlu yönünün dili etkili kullanmak ifadelerini kullanmışlardır.

Tablo 5: Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Olumlu Yönleri

Tema	Kod	F
Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Olumlu Yönleri	Kalıcı Öğrenme	15
	Öğrenmeyi Pekiştirme	11
	Araştırma Yapma	10
	Aktif Katılım	9
	Türkçeyi Etkin Kullanma	7

Ö1: Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin Sosyal Bilgiler dersi için olumlu yönü, bu etkinliklerin kalıcı öğrenmeye katkı sağlamasıdır. Bu yazma etkinlikleri bilginin kalıcı olmasını sağlamaktadır.

Ö2: Bu tür yazma etkinliklerinin faydası öğrenilen bilgiyi pekiştirmesidir. Öğrenciler derste öğrendiği bilgiyi bu etkinlikler ile pekiştirme imkânı bulabilir.

Ö3: Öğrenci öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri sayesinde araştırma yapar. Yazacağı bilgileri yazmadan önce konu ile ilgili araştırma yapar daha sonra yazar. Dolayısıyla yazma etkinliği öğrenciyi araştırma yapmaya teşvik eder.

Ö4: Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrenciyi derse karşı daha aktif hale getireceğini ve bu etkinliklerin öğrencide dilbilgisi kurallarını geliştireceğini düşünüyorum. Yazma işlemi sırasında öğrenci dil kurallarına uygun yazmaya çalışacağından dilbilgisi kurallarına dikkat eder.

6. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede öğretmen adaylarının “Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgular tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6 ‘ya göre 16 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliğinin olumsuz yanı olarak zaman olarak görürken 9 öğretmen adayı olumsuz yön olarak sıkıcılık ifadesini kullanmıştır. 10 öğretmen adayı olumsuz yön olarak amacından sapma durumunu belirtirken 5 öğretmen adayı konuya uygunluk durumunu, 6 öğretmen adayı yanlış yazma durumunu, 4 öğretmen adayı uygulama zorluğu durumunu, 2 öğretmen adayı ise yazmanın olumsuz yanının olmadığı durumunu belirtmişlerdir.

Tablo 6: Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Olumsuz Yönleri

Tema	Kod	F
Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Olumsuz Yönleri	Zaman	16
	Sıkıcılık	10
	Amacından Sapma	9
	Yanlış Yazma	6
	Konu Uygunluğu	5
	Uygulama Zorluğu	4
	Olumsuz Yönü Yok	2

Ö1: Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin olumsuz tarafı bana göre zaman sıkıntısıdır. Çünkü yazma etkinlikleri zaman alan bir etkinliktir. Bu durum ders müfredatının aksamasına neden olabilir.

Ö2: Bu tür yazma etkinlikler kalıcı öğrenme açısından önemlidir. Ancak yazma işlemi uzun zaman alırsa ve fazla yapılırsa öğrencilerde sıkıcılığa neden olabilir.

Ö3: Bana göre bu etkinliklerin olumsuz yönü uygulama zorluğudur. Özellikle kalabalık sınıflarda yazma etkinliklerinin uygulaması çok zor olabilir.

Ö4: Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin olumsuz yönünün olacağını düşünmüyorum. Nedeni ise bu etkinlikler planlı yazma etkinlikleridir. Öğrenci yazma işlemi bir yönergeye göre yapıyor.

7. Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinlikleri Sosyal Bilgiler dersinde ders içi etkinlik olarak mı yoksa ders dışı (ödev) olarak mı uygulanmalı?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede öğretmen adaylarının “Öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinlikleri Sosyal Bilgiler dersinde ders içi etkinlik olarak mı yoksa ders dışı (ödev) olarak mı uygulanmalı?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgular tablo 7’de verilmiştir. . Tablo 7’ye göre 39 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ders dışı (ödev) bir etkinlik olarak yapılmasını ifade ederken 13 öğretmen adayı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ders içi bir etkinlik olarak yapılmasını ifade etmiştir.

Tablo 7: Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Kullanımı

Tema	Kod	F
Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Kullanımı	Ders Dışı (ödev) Etkinlik	39
	Ders İçi Etkinlik	13

Ö1: Bu etkinlikler bence ders dışı olarak kullanılmalı diye düşünüyorum. Örneğin ev ödevi olarak verilebilir. Sınıf içirinde uygulamak zor olacağından ödev olarak verilmeli.

Ö2: Yazma etkinlikleri ders içi bir uygulama olmalıdır. Çünkü öğrenciye bu etkinlik ders içerisinde yaptırılırsa kontrolü daha kolay olacaktır.

8. Öğretmenlik mesleğiniz boyunca öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini kullanmayı düşünüyor musunuz?

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede öğretmen adaylarının “Öğretmenlik mesleğiniz boyunca öğrenme amaçlı yazma (ÖAY) etkinliklerini kullanmayı düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgular tablo 8’de verilmiştir. . Tablo 8’e göre sosyal bilgiler öğretmenliği öğretmen adaylarının tamamı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini öğretmenlik mesleği boyunca kullanmayı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 8: Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Öğretmenlik Mesleğinde Kullanımı

Tema	Kod	F
Öğretmenlik Mesleğinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Kullanımı	Evet	52
	Hayır	0

Ö1: Öğretmenlik hayatımda öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini kullanacağımı düşünüyorum. Çünkü bu etkinlikler öğrencinin konuyu daha iyi öğrenmesine ve öğrenilen konunun pekiştirilmesine yardımcı oluyor. Ayrıca bu etkinlikleri uygulamak çok zevkli.

Ö2: Evet kullanmayı düşünüyorum. Bu etkinliklerin öğrencilere çok şey kazandıracağına inanıyorum. Öğrencilerimin yaparak kendilerini geliştireceklerini düşünüyorum.

Ö3: *Düşünüyorum. Öğrenci gelişiminin çok yönlü olmasını istiyorsak yazma etkinliklerini de yapmalıyız. Öğrenci yazarak düşüncelerini rahat ifade eder. Ayrıca yazma öğrencilerin yaratıcılığını geliştirir.*

4.SONUÇ

Araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini bildikleri ancak bu etkinlikler ile ilgili bir uygulama yapmadıkları sonucuna varılmıştır. Öğretmen adayları öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin kalıcı öğrenmeye katkı sağladığını ve sınıfta öğrenilen konunun yazma etkinlikleri ile pekiştirildiğini ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak yazma etkinliklerinin bilgiyi kalıcı hale getirdiğini ve öğrenilen bilginin pekiştirilmesinde önemli bir araç olduğu söylenilebilir. Ulaşılan bu sonuç Koçak & Seven (2016)¹⁷, Bozat (2014)¹⁸ ve Duymaz (2011)¹⁹,ın öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile yapmış olduğu çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu yazma etkinliklerini sosyal bilgiler derslerinde gerekli görmüşlerdir. Öğretmen adaylarının tamamı lisans eğitimi süreci içerisinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini uygulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum öğretmen adaylarının eğitimi esnasında bu tür yazma etkinliklerinin yapılmadığını göstermektedir.

Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin olumlu yönleri hakkında öğretmen adayları kalıcı öğrenme, pekiştirme, araştırma yapma, aktif katılım ve dili etkili kullanma gibi olumlu yönlere vurgu yapmışlardır. Öğretmen adaylarının ifadelerinden yola çıkarak öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrenmenin kalıcılığı açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca bu tür yazma etkinlikleri öğrenilen konuyu pekiştirmede etkili bir araç olarak kullanılabilir. Öğrencilerin yazma işlemi esnasında aynı zamanda araştırma yapma becerilerinin gelişmesinin yanı sıra yazarken dil ve dilbilgisi kurallarını etkin bir şekilde kullandığı sonucuna varılabilir.

Yazma etkinliklerinin olumsuz yönleri olarak ise öğretmen adayları zaman, sıkıcılık, yazmanın amacından sapması, konuya uygunluk, yanlış yazma ve yazmanın uygulama zorluğu gibi olumsuz yönlerini belirtmişlerdir. Araştırmanın bu sonucu Avcı & Akçay (2013)²⁰,ın yapmış olduğu yazma etkinliği çalışması ile benzerlik göstermektedir. Burada dikkati çeken olumsuz durum zamandır. Çünkü yazma etkinliklerini sınıf içerisinde uygulamak oldukça zor ve zaman alıcı bir süreçtir. Bu durumda ders müfredatının aksamasına neden olabilir. Ayrıca kalabalık sınıflarda yazma uygulaması yapmak oldukça zor bir durum olduğundan bu etkinliklerin ders dışı (ödev) olarak öğrenciye verilmesinin daha uygun olacağı söylenebilir. Öğretmen adayları tamamı öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini öğretmenlik meslekleri boyunca kullanmayı düşünmektedirler.

¹⁷ Gülşen Koçak ve Sabriye Seven, "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri: Tek Boyutta Hareket Örneği", Ekev Akademi Dergisi, 65, 2016, 253-268.

¹⁸ Ömer Bozat, 5. Sınıf Yaşamımızdaki Elektrik Ünitesinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinden Mektubun Başarıya Etkisi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Yıldız), Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

¹⁹ Nuray Duymaz, Hücre Konusunun Öğrenilmesinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Kullanımı ve Analoji Üretme, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Melike Özer Keskin), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

²⁰ Avcı, D. E. ve Akçay, T. s.61.

KAYNAKLAR

- Akçay, H. Özyurt, B. B. ve Akçay, B. B. (2014). "Çoklu Yazma Etkinliklerinin Fen ve Teknoloji Dersi Öğretiminde Kullanılmasının Öğrenci Başarısı ve Kavram Öğrenmeye Yetkisi." *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, S:2, 15-31.
- Bahadır, E. (2011). "İlköğretim 8. Sınıf "Maddenin Halleri Ve Isı Ünitesi'nin Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Temelli Bilimsel Mektupların Kullanılmasının Öğrencilerin Tutum, Başarı Ve Bilimsel-Okuryazarlıklarına Etkisinin İncelenmesi". Erzincan, Erzincan Üniversitesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Bozat, Ö. (2014). "5. Sınıf Yaşamımızdaki Elektrik Ünitesinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinden Mektubun Başarıya Etkisi." (Danışman: Doç. Dr. Ali Yıldız), Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim." *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çalışkan, H. (2008). "Eğitimcilerin Araştırmaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımıyla İlgili Algıları." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 153-170.
- Dilaver, H. H. ve Tay, B. (2011). "Sosyal Bilgilerde Yapılandırıcılık." Tay, B. ve Öcal, A. (edt.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 100-125, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Duymaz, N. (2011). "Hücre Konusunun Öğrenilmesinde Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Kullanımı Ve Analoji Üretme", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erduran Avcı, D. ve Akçay, T. (2013). "Fen ve Teknoloji Dersinde Yazma Etkinlikleri Üzerine Öğretmen Görüşleri." *Türk Fen Eğitim Dergisi*, Yıl: 10, S: 2, 48-65.
- Günel, M. (2009). "Bilişsel Süreç ve İlk Öğretim Bilim Eğitiminde Öğrenme Aracı Olarak Yazma". İlköğretim Online, Online: <http://ilkogretim-online.org.tr>, 8 (1), 200-21. Erişim Tarihi: 24.02.2018.
- Karaçağıl, C. ve Kiriş Avaroğulları, A. (2017). "Sosyal Bilgiler derslerinde öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri kullanımının öğrenci akademik başarısına etkisi". *International Journal of Innovative Research in Education*, 4(2), 54-59.
- Koçak, G. ve Seven, S. (2016). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri: Tek Boyutta Hareket Örneği" *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20, S: 65, 253-268.
- Şahin, Ç. (2013) "Verilerin Analizi", R. Kınal, (Edt), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, s. 191.
- Uzoğlu, M. (2010). "Öğrenme Amaçlı Yazma Aktivitelerinin Kullanımının İlköğretim Seviyesinde Kuvvet ve Madde Ünitesini Öğrenmeye Etkisinin Araştırılması", Erzurum, Atatürk Üniversitesi. Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Yazıcı, H. ve Koca, M. K. (2011). "Sosyal Bilgiler Öğretim Programı." Tay, B. ve Öcal, A. (edt.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 20-39, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri." Ankara, Seçkin Yayınevi.

DIŞ UZMANLARIN KATILIMIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN DERS İMECESİNDE KATILIMCILARIN MATERYAL KULLANIMI İLE İLGİLİ PAYLAŞIMLARI

PARTICIPANT'S SHARING ABOUT MATERIAL USAGE IN LESSON STUDY WITH PARTICIPATION OF KNOWLEDGEABLE OTHERS

Oben KANBOLAT¹, Selahattin ARSLAN²

ÖZET: Bu araştırma akademisyen, öğretmen ve öğretmen adayı katılımıyla gerçekleştirilen ders imecesi sürecinde katılımcıların derste materyal kullanımına ilişkin ne tür paylaşımlarda bulduklarını ve dış uzmanların süreç içerisindeki rollerini okuyucuya yansıtmaktadır. Çalışma, 2013-2014 bahar yarıyılında Erzincan Eğitim Fakültesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliğinde yürütülen 'Öğretmenlik Uygulaması' dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya matematik eğitimi alanında çalışan bir akademisyen, öğretmenlik uygulaması dersinde birlikte çalıştıkları bir uygulama öğretmeni ve gönüllülük esasına göre seçilen üç öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcılar altı hafta süresince üç ders imecesi döngüsü gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın verileri, ders imecesi süresince katılımcıların gerçekleştirdikleri toplantılara ait 300 dakikalık video kayıtlarından ve araştırmacı tarafından tutulan alan notlarından elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle katılımcıların derste kullanılacak olan materyallerin belirlenmesi ve bu materyallerin kullanımı süreci gibi konularda paylaşımlarda buldukları ve bu süreç içerisinde akademisyen bilgi veren ve eleştiren rolünü üstlenirken; öğretmen daha çok danışan konumunda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Ders imecesi, dış uzmanlar, materyal kullanımı.

ABSTRACT: This research reflects what kind of sharing the participants have with regard to the use of course material and the role of knowledgeable others in the process of course coordination with the participation of academicians, teachers and prospective teachers. Research was held within the 'Teaching Practice' course which is carried out in the spring semester of 2013-2014 in Erzincan University Faculty of Education Primary Mathematics Teaching Department. An academician working in the field of mathematics education, an application teacher working in the teaching practice course and three volunteer teacher candidates in the research. Participants carried out three course coordination cycle during six weeks. The data of the study were obtained from the 300 hour video recording of the participants during the course coordination and from the field notes kept by the researcher. Through the findings obtained from the research, participants were found to be involved in collaboration such as the identification and usage process of materials to be used. In this process, while the academician assumed an informing and criticizing role, it was determined that the teacher was more of a consultant.

Keywords: Lesson study, knowledgeable others, using materials.

1. GİRİŞ

Japon dilinde 'jugyokenkyo' veya 'kenkyuu jugyou' olarak ifade edilen uluslararası literatürde 'lesson study' olarak isimlendirilen (Fernandez ve Yoshida, 2004; Iksan ve diğ., 2014; Lewis, 2000; Lewis, Perry ve Murata, 2006) ve Türkçeye 'ders araştırması' (Budak ve

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, obenkarahan@hotmail.com

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orta Öğretim Fen-Matematik Alanları Eğitimi Bölümü, selaharslan@gmail.com

diğ., 2011; Eraslan, 2008) veya ‘ders imecesi’ (Baki, 2012; Baki ve diğ., 2012; Bütün, 2012) olarak tercüme edilen bu model; hem hizmet içi (Fernandez, 2002; Kotelawala, 2012; Ylonen ve Norwich, 2012) hem de hizmet öncesi (Fernandez, 2005; Jansen ve Spitzer, 2009) öğretmen eğitiminde tercih edilen, işbirlikli bir mesleki gelişim modelidir (Fernandez, Cannon ve Chokshi, 2003; Huang ve Bao, 2006).

Ders imecesi modeli, bir grup öğretmenin ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek dersi planlaması; planladıkları dersi uygulaması ve gözlemlemesi; uygulama sonrasında öğretmenlerin gözlemlerini birbirleriyle paylaşarak dersi değerlendirmesi gibi planı idealleştirme etkinliklerini içeren bir mesleki gelişim modelidir (Lewis, 2000).

Ders imecesi süreci farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ifade edilmektedir. Alan yazın incelendiğinde genel olarak ders imecesi sürecinin yedi adımda gerçekleştiği ifade edilebilir.

1. Adım: İşbirliği halinde dersin planlanması: Ders imecesinin bu aşamasında öğretmenler derste öğrencilerle paylaşılması hedeflenen kazanıma yönelik bir ders planı hazırlamayı amaçlamaktadır. Ders imecesi grubu üyeleri bu adımda kazanımı anlamlandırma, sınırlandırma ve öğrenme ortamını tasarlama çalışmaları gerçekleştirirler (Stigler ve Hiebert, 1999; Lewis, 2002). Bu basamakta katılımcılar, deneyimlerinden faydalanarak ve öğretmen kılavuz kitaplarını, ders kitaplarını, ilgişi makaleleri ve diğer kitapları inceleyerek en güzel şekilde dersi nasıl planlayabilecekleri ile ilgili fikir paylaşımında bulunurlar (Fernandez ve Yoshida, 2004; Lewis, 2002). Öğretmenlerin bir arada çalışarak gerçekleştirdikleri dersi planlama etkinliklerinin ürünü olarak; ders planı artık hazırdır (Fernandez, 2002). Tüm katılımcıların kabul ettiği ve detaylı bir şekilde hazırlanan ders planı ile ders imecesinin ilk adımı tamamlanır (Fernandez ve Yoshida, 2004).

2. Adım: Planlanan dersin uygulanması:Seçilen herhangi bir katılımcı hazırlanan planın sınıf içi uygulamasını gerçek sınıf ortamında gerçekleştirir. Bu esnada diğer katılımcılar dersi gözlemlerler (Fernandez ve Yoshida, 2004; Fernandez ve diğ., 2001; Stigler ve Hiebert, 1999). Gözlem yapan katılımcıların ellerinde birlikte hazırladıkları planı (Fernandez ve Yoshida, 2004; Stigler ve Hiebert, 1999) ya da gözlem formu (Lewis, 2002) hazır bulunur ve gözlem notlarını bu planlara yazarlar (Fernandez, 2002; Fernandez ve Yoshida, 2004; Lewis, 2002; Stigler ve Hiebert, 1999).

3. Adım: Dersin tartışılması/Yansıma ve geliştirme: Sınıf içi uygulamanın ardından tüm grup üyeleri için ortak uygun olan bir zaman diliminde uygulanan ders ile ilgili paylaşımında bulunmak üzere katılımcılar bir araya gelirler (Fernandez ve Yoshida, 2004; Lewis, 2002; Stigler ve Hiebert; Weeks, 2001). Bu aşamada ilk olarak uygulamayı gerçekleştiren üye dersle ilgili bir özdeğerlendirme yapar (Lewis, 2002; Weeks, 2001). Sonrasında diğer grup üyeleri, gerçek sınıf ortamında uygulanan planla ilgili gözlemlerini, görüşlerini, eleştirilerini ve önerilerini paylaşırlar (Fernandez ve Yoshida, 2004; Lewis, 2002; Stigler ve Hiebert). Bazı durumlarda bu toplantının ardından grup ders imecesi çalışmasını sonlandırabilir (Fernandez, 2002; Fernandez ve Yoshida, 2004; Weeks, 2001).

4. Adım: Planının yeniden düzenlenmesi (tercih edilmesi halinde): Bu adımda öğretmenler daha önce hazırladıkları ve uygulamasını gözlemleyip, değerlendirdikleri ders planını yeniden düzenlemektedirler (Fernandez ve Yoshida, 2004; Fernandez ve diğ., 2001). Dersi geliştirmek ve ikinci bir uygulamayı hazırlamak için grup birçok defa bir araya gelebilir (Weeks, 2001). Bu aşamanın sonunda grup üyelerinin elinde ders planının tüm değişimlerini içeren; sınıf gözlemlerine bağlı yenilenmiş versiyonu bulunmaktadır (Fernandez, 2002).

5. Adım: Yeniden planlanan dersin uygulanması (tercih edilmesi halinde): Grupta yer alan bir diğer katılımcı yeniden düzenlenen planı kendi sınıfında uygular. Grubun diğer üyeleri bu

uygulamayı gözlemlemek amacıyla yine sınıfta yer alırlar (Fernandez, 2002; Fernandez ve Yoshida, 2004; Fernandez ve diğ., 2001; Stigler ve Hiebert, 1999; Weeks, 2001).

6. Adım: Yeniden uygulanan ders ile ilgili görüşlerin paylaşılması: katılımcılar revize edilmiş ve uygulanmış olan planı ile ilgili görüş, öneri ve gözlemlerini paylaşmak amacıyla tekrar bir araya gelirler (Fernandez, 2002; Fernandez ve Yoshida, 2004; Fernandez ve diğ., 2001; Stigler ve Hiebert, 1999).

7. Adım: Sonuçların paylaşılması: Ders imecesi sürecinin sonunda katılımcıların elinde bir ders imecesi raporu bulunmaktadır. Bu raporlar ‘Çalışmanın Özeti’ ya da ‘Araştırma Bülteni’ ‘Kenkyu no Matome’ isimli bültenlerle sunulur (Fernandez, 2002).

Ders imecesinde gruplar sadece öğretmenlerden ya da sadece öğretmen adaylarından oluşabilir. Bunun yanı sıra bazı ders imecesi gruplarında eğitimin farklı platformlarından katılımcıların da ders imecesi çalışmalarında yer almaktadır (Burroughs ve Luebeck, 2010; Baki, 2012; Pektaş, 2014; Suh ve Parker, 2010). Eğitimin farklı kademelerinden gelerek ders imecesi sürecine dahil olan bu katılımcılar ilgili literatürde dış uzmanlar olarak ifade edilmektedir ve dış uzmanlar, üzerinde çalışılan dersin içeriğiyle ilgili derinlemesine konu alan bilgisine veya konuyu öğretme bilgisine sahip olan ve bu bilgi birikimini ders imecesi grubu üyeleriyle kimi zaman yardımcı grup üyesi olarak; kimi zaman ise grup dışından katılan bir katılımcı olarak paylaşan kişilerdir (Fernandez ve Yoshida, 2004; Lewis ve Hurd, 2011; Stepanek ve diğ., 2006; Watanable, 2005; Whittaker, 2012).

Dış uzmanlar, katılımcıların konu ile ilgili teorik bilgilere ulaşmaları; (Fernandez, 2002; Fernandez ve diğ., 2001; Friesen ve Francis- Poscante, 2014; Lewis ve Hurd, 2011; Watanable, 2005); yakın zamanda gerçekleşen araştırma bulgularına ulaşmaları; (Fernandez, 2002); öğrencilerin öğrenmelerine odaklanmaları (Fernandez ve Zilliox, 2011; Potari, 2011) gibi özellikle öğretme bilgisi bağlamında pek çok farklı boyutta ders imecesi sürecini zenginleştirmektedir. Tüm bunların yanı sıra katılımcıları üzerinde çalıştıkları konu ile ilgili kaynaklara hızlı bir şekilde erişmeleri (Lewis ve Hurd, 2011; Watanable, 2005) ve üzerinde çalıştıkları konu ile ilgili materyallere ulaşmaları (Lewis ve Hurd, 2011) hususunda da desteklemektedirler.

Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırma dış uzmanların da yer aldığı ders imecesinde özelde derste materyal kullanımı ne tür paylaşımların gerçekleştiğini ve dış uzmanların süreç içerisindeki rollerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Akademisyen, öğretmen ve öğretmen adayları katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışma, dış uzman olarak akademisyen ve öğretmenin ders imecesi sürecini derste materyal kullanımına ilişkin nasıl zenginleştirdikleri ve bu süreçteki rolleri odaklanması açısından ilgili alan yazına farklı bir boyut kazandıracığı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Akademisyen, öğretmen ve öğretmen adayı katılımıyla gerçekleştirilen ders imecesi çalışması sürecinde katılımcıların derste materyal kullanımı ile ilgili paylaşımlarını ve dış uzmanların ortama katkılarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada doğası gereği araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmada ders imecesi sürecine dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunmaksızın; birden fazla veri toplama aracı yardımıyla ayrıntılı ve derinlemesine bir şekilde açıklanmaya çalışıldığından dolayı durum (örnek olay) çalışması (Creswell, 2013; Glasne, 2011; Karasar, 2005); süreci akademisyen, öğretmen ve öğretmen adayı bağlamında ele aldığından da bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır (Karasar, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği programında 2013-2014 bahar yarıyılında yürütülen ‘Öğretmenlik Uygulaması’ dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya matematik eğitimi alanında çalışan bir akademisyen, onun yürüttüğü öğretmenlik uygulaması çalışma grubunda yer alan uygulama öğretmeni ile üç ilköğretim matematik öğretmeni adayı katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada üç ders imecesi döngüsü gerçekleştirilmiş olup; her bir döngüde planlama, uygulama, yansıma ve yeniden planlama, yeniden uygulama, yeniden yansıma ve planın son halini verme (Fernandez ve diğ., 2001; Lewis, 2000; Stigler ve Hiebert, 1999; Yoshida, 1999) adımları takip edilmiştir. Araştırmacı, araştırma verilerini araştırma kapsamında gerçekleştiren üç ders imecesi döngüsüne ait yedi toplantıya ait alan notları ve toplam 300 dakika süreli video kayıtlarını ve araştırmacı günlüğünü kullanılarak elde etmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

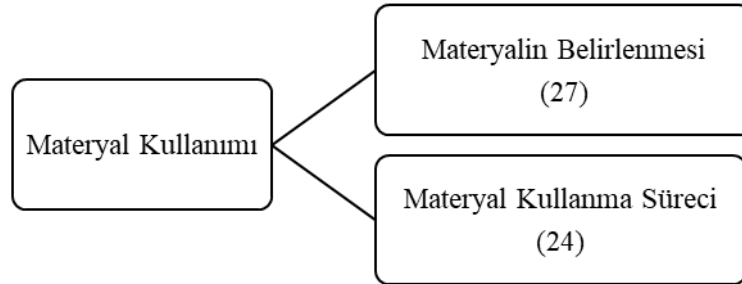
Araştırmada veriler NVivo nitel veri analiz programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmacı bu program yardımıyla kodlara ve temalara ait video bölümleri sayısını elde etmiş ve böylece toplantılar esnasında katılımcıların derste materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarının içeriklerinin ne olduğunun yanı sıra ne sıklıkla ilgili içerik hakkında paylaşımında bulduklarını ve dış uzmanların süreç içerisindeki rollerini de tespit etme imkanı elde etmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular *katılımcıların materyal kullanımı ile ilgili paylaşımları* ve *dış uzmanların materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarındaki rolleri* olmak üzere iki başlık başlıkları altında ele alınmaktadır.

3.1. Katılımcıların Materyal Kullanımı ile ilgili Paylaşımları

Katılımcılar toplantılarda dersi planlarken ya da gözlemlenen dersi değerlendirirken *materyal kullanımı* ile ilgili paylaşımlarda bulunmuşlardır.

Şekil 1. Katılımcıların Paylaşım İçerikleri

Şekil 1.'den de görüldüğü üzere katılımcıların derste materyal kullanımı ile ilgili paylaşımları materyalin belirlenmesi ve materyal kullanım süreci olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Verilen frekans değerlerinden faydalanarak katılımcıların *materyal kullanımı* bağlamında gerçekleştirdikleri paylaşım ortamlarında *derste kullanılacak materyallerin*

belirlenmesi ve materyal kullanımı süreci ile ilgili neredeyse eşit oranda bilgi ve görüş alışverişinde buldukları ifade edilebilir.

Katılımcıların materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarında, çoğunlukla (27) derste kullanılacak materyallerin belirlenmesi ile ilgili fikir alışverişinde buldukları gözlemlenmiştir. Akademisyen ve öğretmen 'Dikdörtgenin alanını hesaplar.' kazanımına yönelik sayma pullarının derste kullanılabileceği üzerine konuşmaları bu türden paylaşım ortamlarına bir örnektir:

Senaryo 1: Öğretmen ve akademisyen derste kullanılacak materyaller üzerine konuştu. [28.04.2014 tarihli 3. toplantı alan notları]

Öğretmen: *Aslında ben alanı şeylerle buluruz diye düşünmüştüm; pullarla, sayma pullarıyla.*

Akademisyen: *Sayma pulları?*

Öğretmen: *Ölçeriz mesela, izometrik kâğıt veririz. Kendimiz hazırlarız.*

Akademisyen: *Evet.*

Öğretmen: *Oradaki, birimleri o sayma pulları ile doldururlar. Aradaki sayma pullarının kapladığı yerin alan olduğunu öğrenirler. Alanın ne olduğunu anlatmak için şunun [masadaki bir kağıdın yüzeyini göstererek] döşenmesi gerektiğini öğrensinler. Alan dediğimiz şeyin iki boyutlu bir şey olduğunu görerek.*

Katılımcıların derste hangi materyalin kullanılmasının daha uygun olacağı üzerinde konuşmaları da bu türden bir paylaşım ortamına bir diğer örnektir:

Senaryo 2: Öğretmen ve akademisyen derste kullanılacak materyaller üzerine konuştu. [14.04.2014 tarihli 1. toplantı alan notları]

Öğretmen: *Geometrik şekilleri anlatacağın. Çevrenin ne olduğunu anlatacağın. Günlük [hayattan] örnekler verirsin. Günlük hayattan örnekler verirsin. Daha sonra materyal kullanarak yapmak mantıklı.*

Esmâ: *Şimdi materyal [...] Geometri tahtaları var, lastikli.*

Öğretmen: *Şey de kullanabilirsin. Hani böyle uc uca eklenen, renkli çubuklar vardı ya.*

Akademisyen: *Geometri şeritleri, geometri şeritleri daha güzel olur. Şöyle; geometri tahtasında mecbur saydıramıyorsun bazen. Mesela, altıgönde saydıramıyorsun. Dikdörtgende geometri tahtasında birimleri saydırabiliyorsun; ama altıgönde hipotenüse denk geldiği için orayı öğrenci sayarak ifade edemiyor. [...]*

Yukarıda yer alan ifadelerden; katılımcıların, öğrencilere 'Dikdörtgenin alanını hesaplar.' kazanımını öğretmek amacıyla derste geometri tahtasındansa geometri şeritlerinin kullanılmasının daha uygun olacağı üzerinde konuştukları görülmektedir.

Katılımcıların kullanılacak olan materyalin miktarı üzerinde fikir alışverişinde bulunmaları bu türden paylaşım ortamlarının bir diğer örneğidir:

Senaryo 3: Katılımcılar derste kullanılacak materyallerin sayısı ile ilgili konuştu. [28.04.2014 tarihli 3. toplantı alan notları]

Akademisyen: *Tamam mesela, bir etkinliğiniz için kaç tane sayma puluna ihtiyacınız var?*

Erkan: *Bireysel olursa çok olur.*

Akademisyen: *Evet, bireysel anlamda.*

Esmâ: *Evet, bireysel.*

Öğretmen: *3'e 5 diyelim.*

Akademisyen: *Diyelim; 3'e 5, 15.*

Öğretmen: *15 tane, kişi başı 15 tane.*

Esmâ: *Kişi başı 15 tane, 20 kişi olsa; 300 pul.*

Öğretmen: *O bi tane şeyin [Bir kutu sayma pulu] içerisinde zaten çok fazla vardır.*

Akademisyen: *Tamam varsa, problemimiz yoktur.*

Yukarıda yer alan ifadelerden; görüldüğü üzere katılımcılar, ders öncesinde sınıf mevcudu ve kullanılacak olan materyalin temini gibi konular üzerinde konuşarak; kullanılacak olan materyalin miktarına da karar vermektedirler.

Katılımcıların materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarında, sık sık *materyal kullanım süreci* ile ilgili de fikir alışverişinde buldukları gözlemlenmiştir. Hakan'ın dersinde materyal kullanımı esnasında yaşanan sınıf yönetimi ile ilgili sıkıntı hakkında katılımcıların yorumları bu türden paylaşım ortamlarına bir örnektir:

Senaryo 4: Katılımcılar Hakan'ı derste materyal kullanımı ile ilgili eleştirdi. [28.04.2014 tarihli 3. toplantı alan notları]

Öğretmen: *Şeritlerle çevre uzunluğu çok güzeldi ama işte çocukların ellerine materyali verdiğin vakit o çocuklar artık onu oyuncak gibi görüyorlar. Sınıftan kopuyorlar. Herkes o dörtlü grup içerisinde kendi kendine işeyler buluyorlar. Özellikle bizim önümüzdeki [grup] [...]*

Erkan: *2, 2. grup.*

Esmâ: *Evet.*

Öğretmen: *Rümeysalar. Mesela, sen orda başka işey anlatıyorsun. Bunlar burda ha bire "O renk bende yok, onu ver."; "Bunu nasıl bulduk?"; "Şunu nasıl yaptık?" diye konuşuyor.*

Akademisyen: *Üniversite öğrencisinin bile dikkatini çekiyor.*

Öğretmen: *Evet.*

Akademisyen: *[Üniversite öğrencileri] Geometri şeritlerinden kolye yaptılar, materyal dersinde.*

Yukarıda yer alan ifadelerden; katılımcıların, etkili bir sınıf yönetimi sağlanamadığı takdirde materyallerin öğrencilerin dikkatlerini dağıttığını ifade ettikleri görülmektedir.

Hakan'ın derste kullandığı materyal ile ilgili katılımcıların eleştirileri bu türden bir paylaşım ortamına bir diğer örnektir:

Senaryo 5: Katılımcılar Hakan'ı derste materyal kullanımı ile ilgili eleştirdi. [14.05.2014 tarihli 6. toplantı alan notları]

Esmâ: *Alan için birim küp kullanmak [öğrencileri] yanılığa düşürdü*

Hakan: *Ya onu söyledim, zaten ben.*

Esmâ: *Evet.*

Hakan: *Hani geometri şeritleri ile yüksek bir zemin oluşturcaktım. İçine koydukları zaman yüzey sıfır sıfırlancaktı. Ben onu yapmaya sonradan aklıma geldi. Bir daha da geri dönemedim. Zaten bunu konuştuk senle de. Bir daha geri dönemedim. Yani geçmiş oldu bikere. Diğer kazanım falan vardı. Yetiştirmemem hesabına geri dönemedim. [...]*

Erkan: *Bunu herkes söyledi. Birim küpü kullanmada zorluk yaşandı çocuklarda. Bazıları "Olmuyor." diye söyledi. [...]*

Akademisyen: *[...] alanı Erkan'ın birim küplerle oluşturmaya çalışması, çok şey yapmadım. Hata oluşturacaktı. Orda birim kareler kullanılabilirdi.*

Yukarıda yer alan ifadelerden; görüldüğü üzere katılımcılar, Hakan'ı derste alan kavramı ile ilgili etkinliği birim küpler kullanarak gerçekleştirilmesi ile ilgili eleştirmişlerdir.

Erkan'ın derste materyali kullanma sürecinin nasıl olacağı ile ilgili katılımcıların ifadeleri bu tür paylaşım ortamlarına bir diğer örnektir:

Senaryo 6: Katılımcılar Erkan'a derste materyal kullanımı ile ilgili önerilerde bulundu. [28.04.2014 tarihli 3. toplantı alan notları]

Öğretmen: *Örnek veriyorum kestiri o pulları, hazırladın. Çocukların önüne verdin. Hepsi bir kare, bir dikdörtgenin alanını pullarla kapladı. Sonra napmayı düşünüyorsun?*

Erkan: *Nasıl yani.*

Öğretmen: *Ben öğreneyim. Bana verdin. Ben şunları kapladım. Evet, sonra?*

Erkan: *İç bölgesi olduğunu gördüler. Soru sorarım: "Her şeklin alanını bulurken böyle sayma pulları mı kullancaz?"*

Öğretmen: *Ama iç bölgesini kapla dedin sen. Şuan alanını bulduğunu söylemedin ki. "Hadi pullarla içini kaplayalım." dedin.*

Erkan: *Evet.*

Öğretmen: *Kapladık. Evet, sonra? Bunu alanla bağdaştıracaklar. Nasıl bir cümle kuracaklar diyelim?*

Erkan: *Hocam, güzel soruyosunuz da ben de düşünüyorum şimdi. Bir anda olmuyor.*

Öğretmen: *Şunu hesapladık. Bir sonra ne dersin? "Şuraya kaç tane pul sayın bakalım denk geldi?" dersin bence. Öyle tahmin ediyorum. "Şuraya kaç tane geldi?" dersin. di mi? Kenarları. Nasıl onları bağdaştıracaksın? [Akademisyene döner ve sorar:] Nasıl bağdaştırırım hocam?*

Akademisyen: *Bağdaştırmaktan kastınız, alan formülünün çıkarılması mı?*

Öğretmen: *Tabi ki. Bunun çıkarım yapcaz burda.*

Akademisyen: *Tamam.*

Öğretmen: *Ya bu içini kaplamanın alan olduğunu vurguluyacak*

Akademisyen: *Ama alan olduğu vurguladıktan sonra içini kaplamaya geçiş yapmıyacak mı?*

Öğretmen: *Bence içini kapladıktan sonra. İşte bu kapladı. "Bu kapladığımız şey, bizim bu şeklin alanıdır." dememiz gerekiyo.*

Erkan: *Direk, söyleyelim yani hocam.*

Öğretmen: *Ben olsam öyle derdim. Ama [...]*

Erkan: *Alan formülünü nasıl çıkaracağımı mı soruyosunuz?*

Öğretmen: *Hı hı.*

Akademisyen: *Ben de öyle düşünüyorum ben de Erkan gibi düşünüyorum: alan başlangıçta söylenecek, ondan sonra bunlar kaplanacak bunlar kaplandıktan sonra şey yapılca.*

Öğretmen: *Alanı nasıl söyliycez? şeklin arasında kalan bölge diycez.*

Erkan: *Geometrik şeklin iç bölgesi.*

Akademisyen: *İç bölgesi. "Bunu nasıl ölçebiliriz?" diye soracaz.*

Erkan: *Sınırlandırırız.*

Akademisyen: *[...] gruplarda farklı farklı şeyler olacak, dikdörtgenler olca. Sonra kenarlarını ölçtürcez. Diycez ki: "Erkan kalk senin elindeki dikdörtgenin [...] kısa kenarı ve uzun kenarının uzunlukları nedir?" diycek ki işte "6'ya 5." "Kaç tane birim kare kullandın?"*

Yukarıda yer alan ifadelerden; katılımcıların, Erkan'ın derste sayma pulları ile gerçekleştireceği etkinlik esnasında öğrencilerin öğrenmesini sağlamak amacıyla onlara materyali nasıl kullanıracığı ve ne tür yönergelerle öğrenmelerini sağlayacağı ile ilgili konuştukları görülmektedir.

3.2. Dış Uzmanların Materyal Kullanımı ile İlgili Paylaşım Ortamlarındaki Roller

Katılımcılar ders imecesi toplantıları esnasında dersi planlarken veya uygulanan dersi değerlendirirken *materyal kullanımı* ile ilgili paylaşımlarda bulunmuşlardır. Bu türden paylaşım ortamlarına ait kamera kayıtları ve araştırmacıya ait alan notları dış uzmanların rolleri açısından birçok defa araştırmacı tarafından incelenmiş ve Tablo 1 oluşturulmuştur. Tablo 1'de yer alan frekans değerleri dış uzmanların ilgili rolleri üslenme sıklıklarını ifade etmektedir.

Tablo 1. Dış Uzmanların Materyal Kullanımı ile İlgili Paylaşım Ortamlarındaki Roller

Roller				
Dış Uzmanlar	Bilgi Veren (f)	Danışan (f)	Eleştiren (f)	Pasif Katılım (f)
Akademisyen	19	2	12	20
Öğretmen	10	4	7	27

Tablo 1.'den görüldüğü üzere akademisyenin öğretmene nazaran daha fazla *bilgi veren rolü* üslediği görülmektedir. Tabloda akademisyenin frekans değerinin öğretmenin frekans değerinden oldukça büyük olması dikkate değerdir.

Hakan ile gerçekleştirilen mülakatta yer alan ifadeleri akademisyenin *bilgi veren* rolünü destekler niteliktedir:

Hakan: *Akademisyen daha çok materyal kullanılmasını önerdi bize. Mesela geometri şeritlerini, geometri tahtası kullanılması gerektiğini özellikle vurguladı. Çünkü somutlaştırarak hani öğrencinin daha basite indirgendiğinde bunun daha kolay canlanacağını vurguladı bize. Bu noktada yol gösterici oldu akademisyen bize. [...] Dersin hangi kısmında hangi materyalin kullanılabileceği hakkında akademisyen tabi bize fikir verdi, yol gösterici rol yaptı.*

Erkan ve Esma'nın ifadeleri akademisyenin ve öğretmenin *bilgi veren* rolünü destekler niteliktedir:

Esma: *Materyal noktasında akademisyen hocamız bizi yönlendirdi. Hani geometri tahtasıyla farklı şekiller oluşturursak daha güzel olur. Uzunluk birimleri noktasında da yanlış hatırlamıyorsam öğretmenimiz yardımcı oldu. Hani mezura kullanırsak öğrencilerin boyunu ölçersek günlük yaşantıyı daha yakın olacağı için daha kalıcı olur demişti. Bu noktada materyal kısmında sanırım iki hocamız da yardımcı olmuştu. Materyal hakkında konuştuk. Materyal hakkında nasıl bir problem oluşturacağımız hakkında da konuştuk.*

Erkan: *Materyaller konusunda akademisyenimiz çok yardımcı oldu. Derste şu konu için şu materyali kullanırız gibi.*

Tablo 1 *danışan rolü* frekans değerleri açısından incelendiğinde yüksek olan frekans değerinin öğretmene ait olduğu görülmektedir. Tablo 1’de öğretmenin ve akademisyenin frekans değerlerinin yakın olması dikkate değerdir.

Öğretmenin 3. Toplantı esnasında Erkan’a “*Örnek veriyorum kestin o pulları, hazırladın. Çocukların önüne verdin. Hepsi bir kare bir dikdörtgenin alanını pullarla kapladı. Sonra napmayı düşünüyorsunuz?*” sorusunu yöneltmesi danışan rolüne örnektir.

Tablo 1’de dış uzmanların *eleştiren rolü* frekans değerleri dikkate alındığında yüksek olan frekans değerinin akademisyene ait olduğu görülmektedir. Akademisyenin 14.05.2014 tarihli uygulama esnasında aldığı alan notu bunu destekler niteliktedir:

Akademisyen: *Kareler öğrencilere sayılarak verilmeliydi. Alanın eşit olduğunu, kenar uzunluklarının değiştirildiğini göstermek için ve süreçte çarpanlara ayırmayı kullandıkları için. Küçük birimler kullanılarak grubun kendi içinde farklı dikdörtgenler oluşturmaları istenebilir. Oluşturulan aynı alanlı farklı dikdörtgen sayısı temel alınarak aralarında yarış ortamı oluşturulabilir. Ödül kullanılabilirdi.*[Akademisyenin 14.05.2014 tarihli alan notundan alınmıştır.]

Bunun yanında Tablo 1 dış uzmanların *pasif katılım rolü* frekans değerleri açısından incelendiğinde yüksek olan frekans değerinin öğretmene ait olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ders imecesi toplantıları esnasında katılımcılar, derste hangi materyalin kullanılmasının daha uygun olacağı ve bu materyalin nasıl kullanılması gerektiği hakkında konuşurken; materyallerin kullanılabilirliği değerlendirirken; derste kullanılacak materyalden kaç adet temin edilmesi gerektiği ile ilgili konuşurken; uygulamada materyal kullanımı süreci ile ilgili bilgi edinirken; sınıf içi uygulamada gerçekleştirilen materyal kullanım süreci ile ilgili eleştirilerde bulunurken materyal kullanımı ile ilgili birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Ishii’nin (2014) çalışmasında yer alan; ders imecesi sürecinde öğretmenlerin bir plan dâhilinde, somut öğretim materyalleri kullanma üzerine paylaşımında buldukları ifadesi araştırmanın bu bulgusu ile örtüşmektedir.

Araştırmada yürütülen ders imecesi sürecinde materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarında akademisyen bilgi veren ve eleştiren rolünü üstlenirken; öğretmen daha çok danışan konumundadır. Gerçekleştirilen araştırmalar, ders imecesi sürecinde dış uzmanların hazırlanan kazanımla ilgili kitaplar, makaleler, çalışmalar ya da dokümanlar ya da somut materyallere hızlı bir şekilde erişiminde gruba yardımcı olduklarını ifade etmektedir (Lewis ve Hurd, 2011). Lewis ve Hurd (2011) ders imecesi çalışmaları esnasında grup üyelerinin dış uzmandan belirli konularla ilgili materyal önerisinde bulunmasını talep etmelerinin mümkün olduğunu, hatta belirli konularla ilgili materyal havuzu oluşturulmasını bile isteyebileceklerini ifade etmişlerdir. Araştırmada da bir dış uzman olarak akademisyenin, derste hangi materyalin kullanılmasının daha uygun olacağı ve bu materyalin nasıl kullanılması gerektiği hakkında konuşurken; materyallerin kullanılabilirliği hakkında değerlendirme yaparken; derste ihtiyaç duyulan materyalin miktarını hesaplarken; uygulamada materyal kullanımı sürecinin nasıl yönetileceği hakkında bilgi verirken diğer katılımcılara rehberlik yaptığı gözlemlenmiştir. Ayrıca ders imecesi çalışması sürecinde akademisyen üzerinde çalışılan konu ile ilgili materyallerin temini hususunda da diğer katılımcılara yardımcı olmuştur. Bunun yanında akademisyen matematik öğretimi ile ilgili üniversitede yürüttüğü derslerde matematik öğretimi

ile ilgili materyalleri tanıtmakta ve kullanmaktadır. Dolayısıyla ders imecesi grubunda materyal kullanımı ile ilgili bilgi veren konumunda yer almasının bu durumdan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Araştırmada materyal kullanımı ile ilgili paylaşım ortamlarında öğretmenin danışan olarak yer almasının temelinde öğretmenin matematik öğretiminde kullanılan güncel materyalleri akademisyen hatta öğretmen adayları kadar yakından tanımamasının olduğu düşünülmektedir. Öğretmen araştırma kapsamında yürütülen ders imecesi sürecinde matematik öğretiminde kullanılacak materyalleri yakından inceleme, bu materyallerin derste nasıl kullanılacağı ile ilgili bilgi edinme ve uygulama süreçlerini gözlemleme imkânı elde etmiştir.

4. KAYNAKLAR

- Baki, A., Erkan, İ. ve Demir, E. (2012, Eylül). Ders planı etkililiğinin lesson study ile geliştirilmesi: Bir aksiyon araştırması. X.Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde.
- Baki, M. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının matematiği öğretme bilgilerinin gelişiminin incelenmesi: Bir ders imecesi (lesson study) çalışması. Yayımlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Baki, M. ve Arslan, S. (2012, July). Investigating prospective primary teachers' knowledge in teaching through lesson study. 12th International Congress on Mathematical Education, COEX, Seoul, Korea.
- Budak, İ., Budak, A., Bozkurt, I. ve Kaygın, B. (2011). Matematik öğretmen adaylarıyla bir ders araştırması uygulaması. New World Sciences Academy, 6, (2), 1606-1617. <http://www.newwsa.com/default.asp?d=2> adresinden 1 Aralık 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Burroughs, E. A. and Luebeck, J. L. (2010). Preservice teachers in mathematics lesson study. *Montana mathematics enthusiast*, 7(2), 391-400.
- Bütün, M., Kaya, Ü. ve Şentürk, K. V. (2014, Eylül). Ders imecesi modelinin hizmet içi eğitimde uygulanabilirliği ile ilgili matematik öğretmenlerinin görüşleri. XI. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Adana.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Eraslan, A. (2008). Japanese lesson study: Can it work in Turkey. *Education and Science*, 33, 62-67.
- Fernandez, C., Yoshida, M., Chokshi, S. and Cannon, J. (2001). An Overview of Lesson Study http://seanbaylesfox.com/site/Site_Map_files/7701%20Intro%20to%20Lesson%20Study.pdf adresinden 1 Aralık 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Fernandez, C. (2002). Learning from Japanese approaches to professional development the case of lesson study. *Journal of Teacher Education*, 53- 393.
- Fernandez, C., Cannon, J. and Chokshi, S. (2003). A U.S.-Japan lesson study collaboration reveal critical lenses for examining practice. *Teaching and Teacher Education*, 19, 171-185.
- Fernandez, C., and Yoshida, M. (2004). *Lesson study: A Japanese approach for improving teaching and learning*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Fernandez, C. (2005). Lesson study: A means for elementary teachers to develop the knowledge of mathematics needed for reform-minded teaching? *Mathematical Thinking and Learning*, 7, (4), 265-289.
- Fernandez, M. L. and Zilliox, J. (2011). Investigating approaches to lesson study in prospective mathematics teacher education. In L, C,Hart.,A,Alston & A, Murata (Eds.), *Lesson study research and practice in mathematics education* (pp. 85-102), Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Friesen, S. and Francis-Poscente, K. (2014). Teaching and learning mathematics with math fair, lesson study and classroom mentorship. *The Mathematics Enthusiast*, 11,(1), 61-82.
- Glasne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers: An introduction* (4th Ed.). Boston, MA: Pearson.
- Hiebert, J., Morris A. and Glass, B. (2003). Learning to learn to teach: An "experiment" model for teaching and teacher preparation in mathematics. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 6, (2), 201-222.
- Huang, R. and Bao, J. (2006). Towards a model for teacher's professional development in China: Introducing keli. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 9, 279-298.
- Iksan, J. H., Nor, S.N. A. M., Mahmud, S. N. and Zakaria, E. (2014). Applying the principle of "lesson study" in teaching science. *Asian Social Science*, 10, (4), 108-113.
- Ishii, H. (2014). A study on change of lesson practice in Zambian mathematics teacher: Focus on teachers' subject matter knowledge on the lesson study. In Oesterle, S., Nicol, C., Liljedahl, P., & Allan, D. (Eds.) *Proceedings of the Joint Meeting 6 – 109 of PME 38 and PME-NA 36*, Vol. 6, p. 109. Vancouver, Canada: PME.

- Jansen, A., and Spitzer, S. M. (2009). Prospective middle school mathematics teachers' reflective thinking skills: Descriptions of their students' thinking and interpretations of their teaching. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 12, (2), 133-151.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lewis, C. (2002). Does lesson study have a future in the United States? *Journal of the Nagoya University Department of Education*, 1, 1-23.
- Lewis, C., Perry, R. and Murata, A. (2006). How Should Research Contribute to Instructional Improvement? The Case of Lesson Study. *Educational Researcher*, 35, (3), 3-14.
- Lewis, C. and Hurd, J. (2011). *Lesson Study step by step: How teacher learning communities improve instruction*. Portsmouth, NH: Heinemann
- Pektas, M. (2014). Effects of lesson study on science teacher candidates' teaching efficacies. *Educational Research and Reviews*, 9, (6), 164-172.
- Potari, D. (2011). Response to part II: Emerging issues from lesson study approaches in prospective mathematics teacher education. In L, C., Hart, A., Alston & A, Murata (Eds.), *Lesson study research and practice in mathematics education* (pp. 85-102), Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Stigler, J. and Hiebert, J. (1999). *The Teaching Gap Best Ideas from the World's Teachers for Improving Education in the Classroom*.
http://www.researchgate.net/profile/James_Stigler/publication/44824783_The_Teaching_gap_best_ideas_from_the_worlds_teachers_for_improving_education_in_the_classroom/links/02e7e529e9b10ba698000000.pdf
 adresinden 8 Kasım 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Suh, J.M. and Parker, J. (2010). Developing reflective practitioners through Lesson Study with preservice and in-service teachers. AMTE monograph. VII. *Mathematics Teaching: Putting Research into Practice at All Levels*. Association of Mathematics Teacher Educators, 125-140.
- Watanabe, T. (2005). Knowledgeable others: What are your roles and how do you become more effective? An Invitation to Lesson Study: A Facilitator's Guide-Handout13.1 Translating Lesson Study for a US. Context. <http://educationnorthwest.org/sites/default/files/handout13-1.pdf> adresinden 11 Ocak 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Weeks, D. J. (2001) Lesson Study: Teachers Learning Together. *Northwest Teacher*, 2, (2), 6-11.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9th ed.) (Qualitative Research Methods in Social Sciences). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ylonen, A. and Norwich, B. (2012). Using lesson study to develop teaching approaches for secondary school pupils with moderate learning difficulties: Teachers' concepts, attitudes and pedagogic strategies. *European Journal of Special Needs Education*, 27,(3), 301-317.
- Yoshida, M. (1999). Lesson study: A case study of a Japanese approach to improving instruction through school-based teacher development. Doctoral Dissertation: University of Chicago.

FRANSA'DAKİ ÜÇÜNCÜ KUŞAK TÜRKLERİN KÜLTÜREL UYUM DURUMLARININ İNCELENMESİ¹

AN INVESTIGATION OF THE ACCULTURATION OF THIRD GENERATION TURKS IN FRANCE

Sevinç AKDOĞAN ÖZTÜRK², Yaprak Türkan TAŞ³

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, Türk kökenli göçmen ailelerinin çocukları olan üçüncü kuşak gençlerin miras kültüre karşı tutum ve farkındalıklarını belirlemektir. Bu çerçevede, gençlerin iki dilliliğe ve iki kültürlülüğe bakış açılarını göz önünde bulundurularak, iki kültür arasında kendilerini nasıl konumlandıkları ve miras kültürlerini koruyup koruyamadıkları saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada hazırlanan demografik bilgi formu aracılığıyla katılımcılar hakkında genel bilgi toplanmış, ikinci aşamada ise, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemi kullanılarak verilere ulaşılmıştır. Böylece gençlerin duyguları, düşünceleri ve yaşam biçimleri hakkında daha detaylı bilgi edinilmiştir. Katılımcılar, Paris'te yaşayan ve yaş ortalamaları 23 olan üçüncü kuşak 30 Türk gencinden oluşmaktadır. Elde edilen verilere göre, katılımcıların dilsel ve kültürel boyutta kökenlerini koruma bilincine sahip olmalarının yanı sıra Fransız toplumuna uyum sağladıkları da tespit edilmiştir. Buldukları kültürel ortama uyum sağlamakla birlikte Fransız kültürünün öne geçmesine izin vermeden, iki kültürü bir arada yaşayabildikleri görülmüştür. Okul hayatı ve iş hayatından dolayı katılımcılar büyük ölçüde Fransız dilinde kendilerini geliştirdikleri için, kültürel uyum dolaylı olarak ana dil ve miras kültürü etkilemektedir. Bu bağlamda, kültürel uyum karşısında göçmen dili olarak hâlâ direnen Türk dili ve Türk kültürü için önlemler almak gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kültürel uyum, Miras kültür, Fransa'da göçmen Türkler, üçüncü kuşak

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the attitudes and awareness of the third generation young people who are the children of the immigrant Turkish families towards the heritage culture. In this context, taking the perspectives of those young people on bilingualism and biculturalism into account, it has been attempted to analyze how they position themselves between the two cultures and decide if they can preserve their heritage cultures or not. The method of the research consists of two phases: firstly, general information about the participants was acquired through a questionnaire and then the data of the research were collected by the interview technique, which is one of the qualitative research methods. Thus, detailed information about the feelings, thoughts and lifestyles of the young participants was provided. The sample of the study is composed of 30 third generation Turks with a mean age of 23 living in Paris. According to the data obtained, it has been found out that participants have a sense of preserving their origins at the lingual and cultural level, as well as being integrated into the French society. Without letting the French culture go ahead, the participants seem to be adapting to any cultural setting and living within the two cultures together. Acculturation affects the mother tongue and heritage culture indirectly as the young generation improve themselves largely in French language owing to their school and business lives. In this case, it is argued that some measures have to be taken to preserve Turkish language and Turkish culture which still withstand as an immigrant language against acculturation.

Keywords: Acculturation, Heritage Culture, Immigrant Turks in France, Third Generation.

¹ Bu makale, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsüne bağlı "İki dil, iki kültür: Fransa'da yaşayan üçüncü kuşak Türkler" isimli doktora tez çalışmasından elde edilen verilerin bir kısmı kullanılarak yazılmıştır.

² Okutman, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, e-posta: sevincakdogan@gmail.com

³ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, e-posta: tyucelsin@marmara.edu.tr

1. GİRİŞ

Dünya çapında çok sayıda dilin varlığı, aynı ülke içinde çeşitli dillerin var olması, hatta aynı toplum içinde çeşitli kültürlerin bir arada bulunması bilim insanlarını “çok dillilik” ve “çok kültürlülük” kavramları üzerine daha çok düşünmeye yönlendirmiştir. Çok dillilik, belirli bir coğrafi alanda çeşitli dillerin varlığına işaret eder. Dilsel çeşitlilikten bahsettiğimizde, kültürel çeşitliliğe değinmemek imkânsızdır. Çünkü dil, bir toplumun değerlerini ve geleneklerini temsil eden kültür kavramının ana unsurlarından biridir. Günümüzde, farklı kültürler birbirlerinin değerlerine saygı göstererek bir arada yaşarlar. Kültürlerin bu birlikteliği ve değerlerinin ve geleneklerinin bir toplumda tanınması “çok kültürlülük” kavramıyla açıklanmaktadır.

Bu kavramların ortaya çıkmasında rol oynayan etkenler arasında iletişim ve teknolojiye gelişmeler, küreselleşmenin etkileri, git gide önem kazanan uluslararası ilişkiler ve özellikle göç olayları sıralanabilir. Diller ve kültürler paylaşım ve etkileşim içinde bulunan canlı unsurlardır. Bu etkileşimler ana dil ve miras kültürün korunması gibi sosyal ve dilsel araştırmaların temelinde bulunmaktadır.

Göç, insanların sosyal iletişim bağlamında uyum sağlamasına ve gelişmesine yol açan bir olgudur. Göç edenler farklı kültürlerle ait bireylerle ve onların kültürleriyle etkileşimde bulunurlar, bunun sonucunda yeni kültürel oluşumlar meydana gelir.

“Kültürel çeşitlilik, sosyal etik ve adalet anlayışı içinde, katılımcı ve demokratik bir toplum bünyesinde farklı kültürlerin alenen tanınması ve barışçıl bir şekilde var olmasını amaçlamaktadır” (Arfaoui, 2004, s. 265).

Bu çeşitlilik karşısında birey toplumdaki yerini bulmaya çalışmaktadır. Göçmenler gittikleri ülkede, ana dillerini ve miras kültürlerini koruyarak kültürel çeşitliliğin artmasını sağlamaktadırlar. Sadece kültürel değil, politik ve sosyoekonomik bağlamda da ev sahibi toplumun zenginleşmesini de sağlamaktadırlar. Kültürel zenginliğe katkısı dışında, ana dil ve miras kültürün korunması bireyin kişiliğinin oluşması açısından da önem teşkil etmektedir. Her bireyin kimliğini ve öz saygısını geliştirmek için kendi dilini edinme ve miras kültüründe yetişme hakkı vardır. Bu anlamda, ana dil ve miras kültür aktarımı konusunda ebeveynler duyarlı olmaya çalışmaktadır.

“Göçmenlerin çocuklarına hitap etmek için kullandıkları dil birtakım gerekliliklere cevap vermektedir. Duygusal niteliği nedeniyle kullanılan dil, ortak bir tarihe bağlılığı ve şüphesiz o dili iletme arzusunu yansıtır” (Tribalat, 1996, s.201).

Bireyler ile anadil arasında genellikle duygusal bir bağ bulunmaktadır ve bu nedenle anadil bireylerin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bazı göçmen aileleri çocuklarıyla ana dilde konuşmamanın, göç edilen ülkenin dilini daha kolay benimsemelerine ve böylece topluma uyum sağlamalarının kolaylaşacağını düşünmektedir. Oysa, yapılan son araştırmalarda (Nocus ve diğ., 2014 ; Hamurcu, 2015) bu durumun aksine, evde konuşulan dilin, ikinci dilin edinilmesinde olumsuz etki yaratmadığı iddia edilmektedir.

Bu çalışmada, göçmenlik durumunda çok dilli ve çok kültürlü ortamda yaşayan üçüncü kuşak Türklerin anadil ve miras kültürünün korunması ve aktarılması konusunda görüşleri alınmak istemiştir. Böylece, hem göçmen ailelerinin çocuklarına dilsel ve kültürel öğeleri aktarma konusunda hedeflerine ulaşıp ulaşamadıkları hem de geleceğin ebeveynleri olacak olan bu gençlerin kökenlerine sahip çıkma konusunda niyetli olup olmadıkları saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, yurtdışında yaşayan Türklerin, Türkçeyi ve Türk kültürünü yaşatması ve koruması konusunda önerilerde bulunulmuştur.

1.1. Kültürel Uyum (Acculturation), Göçmenliğin Temel Olgusu

Başka ülkelere yerleşen göçmenler doğal olarak kültürel ve dilsel değişimler yaşamaktadırlar. Bu durumun nedeni, etkileşim halinde olan dillerin ve kültürlerin birbirlerini etkilemelerinden kaynaklanmaktadır.

“Kültürel uyum (acculturation), iki kültürün temas halinde olduğu ve birbirleriyle etkileşime girdiği ve tepki verdiği süreçlerin incelenmesidir” (Bastide, 2016, s.1).

Başka bir deyişle, kültürel uyum iki farklı kültüre sahip grubunun sürekli temasından kaynaklanan bir dizi olgudur. Bu temas, bu iki gruptan birinin veya her ikisinin temel kültürel öğelerinde değişikliklere yol açmaktadır. Kültürlerarası etkileşim arttıkça, göç edilen ülkenin bazı kültürel özellikleri miras kültüre kademeli olarak uyum sağlayabilmekte ve bu durum kültürel asimilasyona yol açabilmekte ya da tam tersine, bu özelliklerin reddedildiği de görülmektedir. Yeni bir kültürle karşı karşıya kalan bireyler, tanımadıkları bu kültüre karşı olumsuz bir tutum sergileyebilir ve miras kültürlerini kaybetme tehdidi karşısında onu korumak için harekete geçebilirler.

Göçmenlerin bir topluma gerçek anlamda uyum sağlayabilmeleri için, yaşadıkları bu toplumda ana dillerine ve miras kültürlerine değer verilmelidir; çünkü göçen bireyler için vatanı dışındaki bir ülkeye yerleşmek, bir kaybolma ve vazgeçilme duygusuna kapılmaya yol açabilmektedir.

Birinci kuşak Türk göçmenler için kültürlerini koruyup yaşatmak şimdiki kuşaklara göre daha kolaydır, çünkü onlar, göç edilen ülkenin kültürüyle çok daha az etkileşim içinde olmuşlardır. Ayrıca, kendi içlerine kapanma özelliğine sahip olan bir toplum olup aynı zamanda geleneksel değerleri kendi içinde yaşamışlardır. İkinci ve üçüncü kuşak için bu durum farklılık göstermektedir, özellikle göç edilen ülkede doğan çocuklar doğrudan kendilerini iki kültürün ortasında bulmaktadırlar. Bu nedenle, ana dilin ve miras kültürün aktarılmasında ailelere önemli görev düşmektedir. Ana dil ve miras kültürle yeterince güçlü bağlar kurulmazsa, kuşaklararası değerler kaybedilebilir ve bu durum kökenlerin yok olmasına kadar gidebilir.

Kültürel uyum bireyleri iki yönden etkilemektedir. Kimlik oluşumunda hem yaratıcı hem de yıkıcı etkileri vardır. Yaratıcı özellikten kasıt, bireye yeni değerler, yeni normlar ve davranışlar kazandırabilmesidir. Bireyler istedikleri yaşam tarzını benimsemek, sosyal aktivitelerini değiştirmek gibi davranışlarda bulunabilirler. Kültürel uyumun yıkıcı etkileri ise, miras kültürün özelliklerinin ev sahibi kültürün özelliklerine çok zıt düştüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu durumun sonucu olarak bireylerarası çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Aslında kültürel uyum tek yönlü bir olgu değildir fakat ev sahibi toplum kültürünü üstün kılar ve dayatmaya çalışırsa kültürel uyum tek yönlü duruma gelir. Başta da belirtildiği gibi, kültürel uyum iki kültürün etkileşimiyle ortaya çıkar ve bireyin psikolojik uyumuna ve kişisel değişimine dayanır. Bu değişim sadece göç edenlerde değil, ev sahibi toplumlarda da karşılıklı etkileşimden dolayı meydana gelir.

1.2. Kültürel Uyum Stratejileri (Berry Modeli)

İki kültürün etkileşimi sonucu ortaya çıkan kültürel uyum olgusu, bireyin psikolojik uyumu ile ilgilidir. Kısacası, kültürel uyum kişisel bir değişimdir. Bulduğu yeni çevreye uyum sağlamaya çalışan göçmen, farklı şekillerde davranmaya başlayacaktır ve böylece kültürel uyum süreci de başlamış olacaktır. Her ne kadar kişisel bir değişim diye bahsedilse de, bir etkileşim söz konusu olduğu için bu süreçte ev sahibi toplum da değişime uğramaktadır.

Psikoloji ve sosyoloji alanlarında yapılmış olan çalışmalarda (Berry, 1980, 1997; Phinney, 1990 & Ward, 2013) göçmenlerin psikolojik ve sosyokültürel entegrasyonlarının temelinde iki boyut ortaya koyulmaktadır. Birinci boyut, kimlik ve miras kültürün korunmasına verilen değer, ikincisi ise ev sahibi toplumdaki bireylerle iletişimde olmak ve ev sahibi topluma aktif olarak

katılmaktır. Berry (1997)'ye göre bu iki boyut, kültürel uyum olgusu içinde dört sosyolojik fenomene yol açabilir; bütünleşme, asimilasyon, ayrılma ve marjinalleşme.

1.2.1 Entegrasyon Stratejisi

1980'lerde kullanılmaya başlayan entegrasyon terimi, bir toplumun bütünlüğünü ve bireylerin onunla olan ilişkisini ifade eder ve ikisi arasında karşılıklı bir bağlantı kurar. Bir topluma gerçek anlamda uyum sağlayabilmek için her bireyin ortak bir bilince sahip olması, kendilerini ortak hedeflere adanması ve toplumun diğer üyeleri ile etkileşime girmesi gerekir. Çünkü uyum süreci, aidiyet duygusu ve ev sahibi toplumun değerlerini paylaşma arzusu gibi öznel bileşenlerden oluşur.

Birinci kuşak Türk göçmenler için ev sahibi topluma uyum sağlayabilmek yeni nesillere göre daha zordu. Bunun nedeni ise, onların sadece para kazanıp biriktirmeyi ve bir süre sonra vatanlarına geri dönmeyi amaçlıyor olmalarıydı. Birinci neslin çoğunluğu işçilerden oluştuğu için iletişim ihtiyaçları sınırlıydı. Öte yandan, son kuşaklar ev sahibi ülkede okula gidiyorlar ve ebeveynleri onları bir iş ve daha yüksek bir sosyal statüye sahip olmaları için destekliyorlar. Okullar sosyalleşmenin ve entegrasyonun yaşanacağı ilk yer olduğu için önemli bir rol oynamaktadır.

“Okulun göçmenlerin entegrasyon sürecindeki yeri, kazandırdıkları ve günlük hayatta yaptıklarıyla bağlantılı olarak oldukça özeldir. Doğrudan veya dolaylı olarak okul, bütün çocuklara, dışlanmış olanların hepsine hitap eder ve burada amaç özellikle dilin edinilmesine yöneliktir. Okulun rolü, ulusal dil aracılığıyla, vatandaşlardan politik bir topluluk oluşturan ortak bir kültürel miras kazandırmaktır” (Bogenç Demirel & Bilir Ataseven, 2008, s. 19).

Fransa'nın yoğun entegrasyon politikası ve erken okullaşma gibi iyi bir sonuca ulaşmak için uygulanan sistem, göçmenlerin çocuklarını yüksek seviyeli frankofonlar haline getiriyor. Fakat Lüdi'ye göre, göçmenlerin Fransız toplumuna gerçekten uyum sağlaması, ana diline ve miras kültürlerine verilecek değere bağlıdır (2003, s.69). Bütün çocuklar ve göçmen aileler iki dillilik olgusu içinde eşit değildirlere. Almanca, İtalyanca ve İspanyolca gibi dünya dilleri arasında daha fazla kabul gören bir anadile sahip olan bireyler, dillerine verilen değerden dolayı onu kullanmakta ve sahip çıkmaktadırlar. Çünkü bunu bir zenginlik olarak görmektedirler. Oysa daha az kabul gören, bulunulan ülkeye göre geçerliliği daha az olan bir ana dile sahip olan bireyler çocuklarının uyum sürecini hızlandırmak gerekçesiyle anadillerini yok sayabilmektedirler.

1.2.2 Asimilasyon Stratejisi

Asimilasyon kavramı kısaca bir azınlığın bir grup içinde erimesini ifade etmektedir. Ulusal köken ile ilgili özellikler toplumda zamanla azalmakta ve ortadan kalkmaktadır. Göçmenlerin de toplumda var olabilmeleri için ana dil ve miras kültürlerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Grange'ın da belirttiği gibi, asimilasyon:

“Radikal bir emilim, bir tür sosyal sindirimdir. Orijinal kimlik tamamen kaybolmaktadır” (Grange, 2005, s.42).

Göçmenlerin dilsel ve kültürel farklılıkları ev sahibi ülkenin bütünlüğünü tehdit eden bir sorun olarak görülmeseydi getirdikleri entelektüel ve kültürel kaynakları kavramak daha kolay olurdu.

Fransa, göçmenler için uyguladığı bir asimilasyon politikasına sahiptir. Bu politikaya göre, göçmenlere sadece ev sahibi ülkenin dili öğretilir ve ana dil kullanımı engellenir. Ve bu durum Fransız politikasında önemli bir rol oynamaktadır.

“‘Asimilasyon’ büyük ölçüde ‘reddetme’ ile aynı durumdur, çünkü iki davranışın amacı da ‘problemi’ yok etmektir” (Cummins, 2001, s.16).

Kısacası göçmenlerden kültürlerinden vazgeçmeleri ve ev sahibi kültürün özelliklerini benimsemeleri istenmektedir. Türkiye kökenli göçmenlere baktığımızda böyle bir durum söz konusu olmadığı görülmüştür. Türkler bugün hâlâ kökenlerine olan bağlılıkları ile tanınmaktadırlar. Fransa'da en az asimile olanlar olarak görülmektedirler. Birinci kuşak Türkler, güçlü kimlik bilinçlerinden dolayı Fransa'ya yerleşmeyi bir asimilasyon durumuna çevirmek istemiyorlardı. Üstelik Türkler kalıcı bir kültürleşmeden kaçınmak için kendilerini ailevi, geleneksel ve ulusal kimlikleri aracılığıyla korumaya önem vermekteydiler.

1.2.3. Ayrılma Stratejisi

Ayrılma yönelimi, göçmen için bir yandan kültürel mirasını tüm yönleriyle korumak, ev sahibi topluma etkileşime ve değişimlere açık olmamak, ayrıca ev sahibi toplumun kültürünü görmezden gelmektir. Kısaca ifade edilecek olursa, ayrılma, kişinin kökenine güçlü bağlanması ve ev sahibi topluma katılımın çok az olması anlamına gelmektedir. Bir birey kültürel kimliğin çok önemli olduğunu düşünür ve genellikle toplumla etkileşimden kaçınırsa, ayrılma onun için ideal bir strateji haline gelir.

Kültürel uyum dinamik bir süreçtir ve birey bu süreç içinde stratejileri keşfedebilmekte ve hangisinin faydalı olacağına karar verebilmektedir. Bu tercihlerde kuşaklararası farklılık olacağı aşikârdır. Berry (2006)'ye göre, kültürel uyum stratejileri bireyler, gruplar ya da toplumlararası değişim gösterebilmektedir, hatta bu değişim, ilişki kuran iki grubun stratejileri arasındaki etkileşimden dolayı da gerçekleşebilmektedir.

Kültürlerini korumak isteyenler için ayrılma stratejisi entegrasyon stratejisine kıyasla daha az avantajlıdır ve sosyal uyumun gerçekleşmesinde entegrasyonun daha faydalı olduğu düşünülmektedir (Navas ve diğ.,2005). Entegrasyon stratejisinde topluma aktif bir şekilde katılım söz konusudur. Bu katılımı dilsel, ekonomik ve yaşanılan yere aidiyet duygusu gibi faktörler etkilemekte ve entegrasyon sürecini hızlandırmaktadır. Bununla birlikte, ayrılma stratejisinde bireyle ev sahibi toplum arasında bir kopukluk mevcuttur.

1.2.4 Marjinalleşme Stratejisi

Miras kültürünü korumak isteyen fakat göç ettiği ortamla ilişki kurmaya değer vermeyen kişileri betimleyen ayrılma stratejisinin aksine, marjinalleşme her iki kültür için çok az ilgilenenleri ya da hiç ilgilenmeyenleri betimler (Berry, 1997). Kısacası marjinalleşme, ev sahibi ülke kültürünün reddedilmesini ima eder. Bu stratejiye göre bireylerin kökenleriyle ve ev sahibi ülkeyle güçlü bir bağı bulunmaz. Göçmen, kişisel bir kaybolma hissini etkisiyle ev sahibi topluluğa aktif olarak katılmaz.

Tribalat (2002)'ya göre Türk kökenli göçmenler asimilasyona karşı direnmektedir ve bu durumun onlar için bir şanssızlık olduğunu savunmaktadır. Türklerin asimilasyona direnmesi onların gettolaşmaya ve kültürel etkileşimden mahrum kalmaya ittiğini söylemektedir. Tribalat'nın asimilasyon savunucularının başında yer aldığını belirtmek gerekir. Ona göre bir bireyin topluma tek uyum şekli asimilasyondur.

Genelde entegrasyon stratejisinde başarılı olamayanlar marjinalleşme sendromuna girer. Bir birey toplum tarafından kabul görmez ve dışlanırsa zaman içerisinde yaşadığı topluma karşı güvenini kaybeder. Bunun sonucunda duyarsızlaşır ve ev sahibi toplum ile iletişime geçmeyi reddeder. Marjinalleşme, diğer stratejilerle kıyaslandığında en az karşılaşılan strateji olduğu söylenebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma deseni:

Yurt dışında yaşayan Türk gençlerinin ana diline ve miras kültüre karşı duygu ve düşüncelerini, dilsel ve kültürel alışkanlıklarını başka bir deyişle, kültürel uyumun etkisinde olup olmadıklarını belirlemek için, bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Bu araştırma sosyal bir aktör davranışını tanımayı, anlamayı, tanımlamayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İhtiyaçları belirlemek, bir karar vermek, performansı geliştirmek, bir fenomeni çerçevelemek vs. istenildiğinde genellikle nitel araştırma kullanılır. Durum çalışması ise, belirli bir durumu derinlemesine incelemeyi ve yalnızca istatistiksel sonuçlardan oluşan anketlere göre daha gerçekçi cevaplara ulaşmayı mümkün kılar. Yin'e göre ;“Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırlarının kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir” (1984: 23'ten akt.: Yıldırım ve Şimşek, 2013: 313).

2.2. Çalışma grubu

Katılımcıların seçimi amaçlı örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Fransa'da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin çocukları olan 18- 30 yaş arasındaki gençlerle yürütülmüştür. Yaş aralığının 18 yaş ile başlaması bu yaştaki bireylerin reşit olup artık yetişkin olarak kabul edilmeleri, düşünce ve yorumlarını rahatça ifade edebilmeleridir. Ayrıca, yaş aralığının üçüncü kuşağa denk gelmesi de çalışma için bir başka gerekliliktir.

Katılımcı grubunu oluşturmak için araştırmacının tanıdığı Paris'te yaşayan Türk aileler ile iletişime geçilmiş, daha sonra kartopu yöntemi kullanılarak 30 katılımcıya ulaşılmıştır. Yaş ortalaması 23 olan katılımcıların 13'ü öğrencidir, 17'si ise çalışmaktadır. Tüm katılımcılar Fransa doğumludur.

2.2. Veri Toplama Süreci

Veriler, Fransa'nın Paris şehrinde toplanmıştır. Paris, çok dilliliğin ve çok kültürlülüğün mevcut olduğu metropol bir şehir olduğu ve ayrıca çok sayıda Türk göçmen barındırdığı için seçilmiştir. Veriler 2016 yılı eylül ve aralık ayları arasında toplanmıştır.

Görüşmeler, katılımcının dil seçimiyle başlamış, Fransızca ya da Türkçe yapılmış ve her biri ortalama 20 dakika sürmüştür. Ayrıca, kayıt öncesi ve sonrasında yapılan daha rahat ve samimi bir ortamda gelişen sohbetlerde elde edilen bilgiler verilerin zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

2.2.1. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgi formu kullanarak; 1) katılımcılar hakkında genel bilgiler (yaş, cinsiyet, doğum yeri vb.), 2) Türkiye ile bağlarını belirleyebilmek için katılımcıların Türkiye'ye gitme sıklığı ve süresi, 3) bulunulan ortama ve kişilere göre hangi dillerin konuşulduğu, 4) katılımcıların ana dili ve ikinci dilde dört beceriye yönelik öz değerlendirmeleri ve son olarak hangi dilde televizyon izledikleri tespit edilmiştir. Bu form, katılımcıların günlük hayattaki dilsel ve kültürel alışkanlıklarının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Her bir katılımcıya görüşme öncesi demografik form dağıtılmış ve katılımcılar formu, 5 ila 10 dakika arasında cevaplandırmışlardır.

İkinci bölüm ise temel bulguları elde etmek amacıyla, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Özellikle yarı yapılandırılmış görüşmelerde soruların belirli temalara göre önceden hazırlanması ve araştırmacının elinde görüşme protokolünün bulunması araştırmacı için kolaylık sağlamaktadır. Çalışmada görüşme protokolü, ana dili ve ikinci dil, kültür ve son olarak iki dillilik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sorular Akıncı (2009) ve Thamin (2007)

çalışmalarından esinlenerek belirlenmiştir. Görüşme Fransızca ve Türkçe olmak üzere iki dilde hazırlanmış ve katılımcılara seçim hakkı sunulmuştur. Her bir görüşme gönüllülük esasına dayanarak kayıt altına alınmıştır.

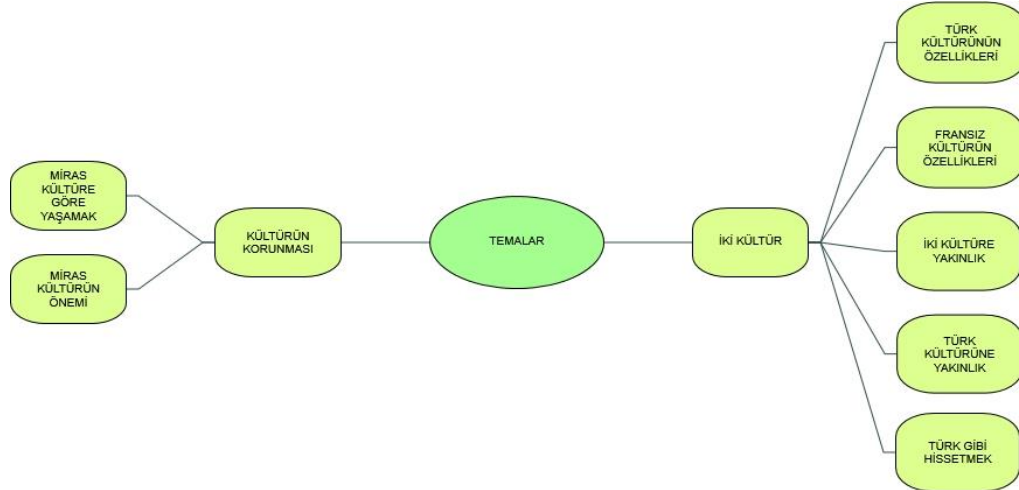
Görüşme tekniği aracılığıyla katılımcılar duygu ve düşüncelerini derinlemesine, deneyimlerini de samimi bir şekilde aktarmışlardır.

2.3. Verilerin analizi

Verilerin analizi, görüşme kayıtlarının kâğıda aktarılmasıyla başlamıştır. Her görüşme, katılımcıların anonim kalmasını sağlamak amacıyla kodlama sistemi kullanılarak E-1, E-2, vs. olarak ifade edilmiştir. Transkripsiyon, analizin bir parçası olmakla birlikte analiz sürecinde atılması gereken ilk adımdır. Görüşmelerin daha çok zenginleşmesi ve daha kolay yorumlanması için görüşmeler transkript edilirken sadece söylenen kelimeler değil, aynı zamanda sessizlikler, tereddütler, tutumlar vb. de yazıldı.

Görüşmeler içerik analizi ile incelenmiştir. Görüşmelerde verilen cevaplar sonucunda temalar oluşturulmuş ve her biri için anahtar kelimeler belirlenip sınıflandırılmıştır.

Verilerin kodlanmasında ve temalara ayrıştırılmasında NVİVO 11 programından yararlanılmıştır. Bu yazılım nitel araştırma yöntemlerini destekler ve verileri yönetip organize etmek için kolaylık sağlar.

3. BULGULAR

Bu bölümde miras kültürün korunmasını ve iki kültür arası gençlerin kendilerini nasıl konumlandıklarını saptamak amacıyla sorulan sorular sonunda elde edilen veriler sunulacaktır.

3.1. Türk Kültürünü Yaşatmak

Fransa'da yaşayan üçüncü kuşak Türk gençlerine, Türk kültürüne göre yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda, bütün katılımcılar Türk kültürüne göre yaşamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çoğu, Türk kültürünün onlar için doğal olarak gelişen bir yaşam şekli olduğunu çünkü doğdukları günden itibaren aile ortamında bu kültürle yetiştirildiklerini ifade etmişlerdir. Kimi katılımcılar sosyal ortama uyum sağlamaları gerektiğinden, bazı alışkanlıklarını yavaş yavaş kaybettiklerini vurgulamıştır.

Bir ülkede yaşıyorsak o ülkenin kurallarına uyum sağlamamız lazım. Tabi ki Türk gibi yaşıyoruz ama ortama göre de adapte olamamız gerekir. Böyle olunca şartlardan dolayı bazı alışkanlıklarımızı yitirebiliyoruz. (E-14)

Katılımcıların çoğunun ebeveynlerinin Türkiye’de doğmuş ve Türk kültürüyle yetişmiş olmaları sebebiyle bu kültür aile ortamında yoğun bir şekilde yaşatılmaktadır. Ancak, geleceğin ebeveynleri olan gençler, Fransız kültürüyle daha çok etkileşimde oldukları için Türk kültürünü yaşatma çabalarının olumsuz yönde etkilenebileceğini düşünmektedirler.

Görüşmelerde alınan cevaplar doğrultusunda, gençlerin Türk kültürünü reddetmek istemedikleri fakat yaşadıkları ortamdan dolayı miras kültürü yaşatmanın çok kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılarımızdan biri durumu aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“Kolay değil. Mesela kurban bayramı, bayramlar eskisi gibi değil. Anne-babalarımız sıkça görüşürlerdi. Açık olmak gerekirse, bence 10-15 yıl sonra kimse Türkçe konuşmayacak, kimse bayram kutlamayacak, Noel kutlayacak. Fransız gibi yaşayacaklar. Bu felaket bir durum olur. Bu yüzden kültürümü korumaya çalışıyorum. Ne yazık ki koruyamıyoruz. İmkânsız çünkü insanlardan çok etkileniyoruz burada. Onlar gibi yapmak zorundayız” (E.18).

“Bir yaşam tarzı içindeyiz ve fazla düşünmeden bu yaşam tarzına adapte oluyoruz. Türkiye’den geldikleri için Türk yönleri Fransız yönlerine göre daha ağır basmaktadır. Bizim çocuklarımızda durum nasıl olur bilinmez” (E.11).

3.2. Miras Kültürü Korumanın Önemi

Miras kültürün korunmasının önemli olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde istinasız tüm gençlerin cevabı ‘evet’ olmuştur. Verilen cevaplar sonucunda gençlerin değerlerini korumayı ve aktarmayı bir sorumluluk olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bazı açıklamalarda 4 numaralı katılımcının belirttiği gibi miras kültürün korunması önemli çünkü Türk kültüründen kendini soyutlarsa ve tamamen Fransız olursa, kişiliğini kaybedeceğini düşünmektedir. Diğer bir katılımcı da aynı düşüncüyü aşağıdaki şekilde ifade etmektedir;

“Nereden geldiğimizi unutmamalıyız çünkü kökenlerimizi kişiliğimizi oluşturmaktadır ve bu benim için önemlidir” (E-20).

Bu genç, sadece Türklerin değil, farklı kökenlere sahip herkesin miras kültüründen kendilerini soyutlamadan ev sahibi topluma uyum sağlamaları gerektiğini söylemektedir. Ve artık üçüncü kuşak Türkler olarak Fransa’da Türk kültürünün daha çok geliştirilmesinin güzel olacağını ifade etmektedir. Bunun nedenini de aşağıdaki gibi belirtmektedir:

“Ne yazık ki, zamanla Türk kültürünün azalacağını hissediyorum” (E-19)

Gençlerin miras kültürlerine sahip çıkmamaları sonucunda gelecekte yok olabileceği konusunda bilinçli olmaları Türk kültürünün korunması ve aktarılmasında önem taşımaktadır. Üçüncü kuşak Türkler için kökenlerine ve değerlerine yönelik aidiyet duygularının hâlâ güçlü olduğu söylenebilmektedir.

Miras kültürü koruma konusunda gençlerin olumlu düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Ancak ev sahibi toplumda mevcut şartlardan dolayı hedeflerine ulaşmakta zorlandıkları ve bununla beraber değerlerin onlara aktarıldığı gibi aktarılamayacağını farkında oldukları anlaşılmaktadır.

3.3. Gelecek Nesillere Türkçe Öğretimi

Kültürün ana unsurlarından biri olan dilin korunması ve nesilden nesile aktarılması özellikle yurtdışında yaşayan Türklerin sahip olması gereken bir unsurdur. Bu bağlamda, katılımcılara Türkçeyi çocuklarına aktarmak isteyip istemedikleri soruldu ve hepsinden olumlu cevap alındı. Bu aktarımı, kendi öğrendikleri şekilde evde Türkçe konuşarak

gerçekleştirebileceklerini ifade ettiler. Katılımcıların bazıları Türkçe dil seviyelerinden dolayı bu yöntemin yeterli olmayacağını ve Türkçe derslerle desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca, bu sürecin desteklenmesinde büyükanne ve büyükbabanın varlığı, Türkçe televizyon kanalları ve Türkiye'ye yapılacak seyahatler önemli rol oynamaktadır.

Üçüncü kuşak Türk gençleri, çocukların Fransızca'yı okulda öğrenecek olmalarından dolayı evde Türkçe konuşarak dili edinmelerini tercih etmekte, bununla birlikte aktaracakları Türkçe'nin zayıf olduğunu da eklemektedirler. Daha önce belirtildiği üzere, anadil ve miras kültürü aktarmada olumlu düşüncelere sahip gençler bu sürecin uygulamasında zorlanacaklarının da bilincindedir. Araştırmaya göre, üçüncü kuşak Türk gençleri Türkçeyi özellikle ev ortamında anne ve babaları ile sıkça konuşmaktalar. Kardeş veya arkadaşlar ile görüşüldüğünde genellikle ya sadece Fransızca konuşulmakta ya da her iki dil bir arada kullanılmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre, genel olarak, katılımcılar Türk dilini kullanma becerileri iyi olsun ya da olmasın, çocuklarıyla mümkün olduğu kadar aile ortamında Türkçe konuşmaya çalışarak bu dili öğretebileceklerini ifade etmektedirler. Ancak katılımcılardan biri, çocuklarıyla Türkçe konuşma niyetinde olmadığını çünkü onun için düşünce dilinin ve kendini en iyi ifade edebildiği dilin Türkçe değil Fransızca olduğunu söylemektedir. Ne yazık ki, bu şekilde düşüncelerin artması kuşaklararası dil ve kültür aktarımının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini engelleyebileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızdaki 30 katılımcıdan sadece birinin kendisinin Türkçe konuşamayacağını çünkü 'düşünme dilinin' başka bir deyişle kendini ifade ettiği, duygularını yansıtabildiği dilin Türkçe olmadığını; ancak çocuklarının bu dili büyükanne ve büyükbabalarıyla konuşarak geliştirebileceklerini ifade etmektedir. Bu tür düşünceye sahip gençlerin sayısının artmasının gelecekte ana dilin ve miras kültürünün aktarımını olumsuz yönde etkileyebileceği kaçınılmaz bir gerçektir.

3.4. İki Kültür Arasındaki Gençler

Fransa'da yaşayan Türk gençlerinin mevcut durumu, iki kültürün etkileşimi içinde olmak ve iki farklı düşünce yapısı ile iki yaşam tarzının ortasında bulunmak şeklinde açıklanabilir. Görüşme sorularının bir diğeri ise iki kültürün etkileşimi içinde bulunan gençlerin kendilerini hangi kültüre daha yakın hissettikleri konusundaydı.

Katılımcılardan 25'i kendilerini Türk kültürüne daha yakın hissettiklerini, dördü Türk kültürüne yakın hissettikleri kadar Fransız kültürüne de yakın hissettiklerini ve bir katılımcı da kendini Fransız kültürüne daha yakın hissettiğini belirtmiştir.

"Daha çok Fransız kültürüne yakın hissediyorum. Aslında, dışarda iken Fransız evde iken Türk. Ama kişilere göre değişiklik gösteriyor tabi ki. Mesela kendimi... İlerde Türkiye'de yaşadığımı düşünemiyorum. Eğitim için belki olabilir ama... Şu an annemle babam Türkiye'ye taşınacağız dese çok çok zor olur benim için" (E- 9).

İki kültüre de yakın hisseden gençler, kendilerinin tam olarak tek bir kültüre uyum sağlayamadıkları ve iki kültürden de izler taşıdıklarını belirttiler.

"En zor soru... Çünkü ne... Aslında iki kültürün de tam anlamıyla içinde bulunmaktayız ve bence bu durumda bizi farklı kılıyor. Fransız kültürüyle Türk kültürü bana göre çok zıt kültürler. Ve iki zıt kutuptan, biraz ondan biraz bunda alınca... Sonuçta biraz... Her zaman kolay değil... Kültürel bir karışım" (E-4).

Katılımcılardan biri, kendini Fransız kültürüne düşünce yapısı olarak daha yakın hissetse de, Türk kökenlerini unutmadığını, bu kültürün onun bir parçası olduğunu ve Türkiye ile güçlü bir duygusal bağı olduğunu ifade etmektedir. Bu duygusal bağ ve aidiyet duygusu Türk gençlerin çoğunda görülmektedir.

Türk dilinin korunması gibi Türk kültürün korunması da ailelerin yaşam tarzı ve tutumlarına bağlı bir durumdur. Aile ortamında miras kültürün yerini koruması çocuğun bu kültürle büyümesi ve bu kültürü içselleştirmesi anlamına gelmektedir.

“Aileden böyle gördük... Şimdi evliyim... Çocuklarım içinde böyle devam edecek” (E- 3).

Gençler kendilerini Türk kültürüne daha yakın hissetseler de Fransız kültürünün etkilerini inkâr edemeyeceklerini belirtmektedirler.

“Otomatik olarak, kendimi Türk kültürüne daha bağlı buluyorum. Ama iş ortamında daha çok Fransız gibi davranıyorum. Çevren seni bu duruma getiriyor. Bu bir uyumdur” (E-19).

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda, Türk kültürüne olan bağlılığın devam etmesi önceki kuşakların kültür aktarımında başarılı olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, Fransız kültürünün yadsınamaz etkisi ile gelecekte kültür aktarımının olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya göre, Fransa’da yaşayan üçüncü kuşak Türklerin kökenlerini inkâr etmek istemediklerinden dolayı asimile olmadıkları, bununla birlikte Fransız toplumuna çok iyi uyum sağladıkları söylenebilmektedir. Berry’nin (Sabatier Et Berry,1994) kültürel uyum teorisine göre entegrasyon yönelimi bireyin miras kültürünü koruma ve aynı zamanda başka bir kültürü edinme isteği ile tanımlanır.

Katılımcıların tümü, miras kültürün korunmasının önemini desteklemektedir ve değerlerini koruma ve aktarma görevini üstlenmektedirler. Çünkü onlara göre diğer kökenlerin azalıp yok olabileceği gibi, eğer yeni nesil Türk dilini ve kültürünü koruma altına almazsa, onlar da yok olma riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Üçüncü kuşak Türklerin kökenlerine ve değerlerine olan bağlarının hâlâ güçlü olduğu söylenebilir.

Aile ortamında Türk kültürüyle yoğurulan gençler özellikle okul ve iş hayatında Fransız kültürüyle etkileşimde bulunurlar. Bu durum aslında etkileşimde bulunan iki kültürün bir bireyde toplanması anlamına gelmektedir. Birey her ne kadar kendisini bir kültüre daha yakın hissetse de, diğer kültürün etkisini görmek kaçınılmazdır. Grosjean’a (1993: 39) göre, iki kültür arasında etkileşim öncelikle bireyin içinde gerçekleşir. İki kültürlü bir birey, bu iki kültüre ait özellikleri farklı derecelerde birleştirir ve sentez yapar.

Çalışmaya göre üçüncü kuşak Türklerin çoğu erken yaştan itibaren Türk kültürünün içinde buldukları için kendilerini bu kültüre daha yakın hissetmektedirler. Bu gençler kimlik boyutunda kendilerini Türk, ama Fransa’daki Türkler olarak nitelendirmektedirler. Bunun yanı sıra Fransa’ya karşı olumlu tutumlarını ve duygularını da ifade etmektedirler. Armagnague-Roucher çalışmasında durumu şöyle açıklamaktadır:

“Bu gençler kendilerini ‘Türkiye Türkleri’ veya Fransız olarak nitelendirmiyorlar ama geldikleri ülkeden ve ev sahibi toplumdan bağımsız bir Türk dünyasına ait olmak anlamına gelen ‘Dışarının Türkleri’(Bordeaux’dan, Fransa’dan) olarak nitelendirmektedirler. Bu anlamda gençler ‘muhafazakâr’ ve ebeveynleri tarafından şekillendirilen ahlaki, kimlik ve toplumsal değerlerin, eşitsiz ve modern olarak kabul edilmeyenler dışında, korunmasına önem veriyorlar” (2016: 46).

Cuche ‘e (2016) göre farklı sosyal aidiyetlerinden dolayı, çok kültürlü birey, özgün bir sentez oluşturarak kendi kişisel kimliğini oluşturmaktadır. Üçüncü kuşak Türklerin, aidiyet duygusu içinde kaybolmadıkları, Fransız toplumuna uyum sağladıkları, aile ortamlarında ve çevrelerinde Türk gelenekleri ve alışkanlıkları devam ettiği için kimlik karmaşası yaşamadıkları

rahatlıkla ifade edilebilir. Fransa'da yaşayan Türk gençler için Türk olma gururunu hâlâ taşıdıklarını söylemek mümkündür.

Kökenlerini koruma konusunda olumlu düşüncelere sahip olan Türk gençleri, şartlar gereği bu amaçlarını gerçekleştirmekte zorlandıklarını ifade etmektedirler. Geleceğin ebeveynleri olarak nitelendirdiğimiz bu gençler, çocuklarına dillerini aktarmak istemektedirler; fakat ailelerinin onlara yaptığı gibi sadece aile ortamı ve çevresinde dili konuşarak yeterli seviyeye sahip olmadıkları için başaramayacaklarını ve ek ders gibi desteğe ihtiyaç duyacaklarını belirtmektedirler. Üçüncü kuşak Türklerin Fransız dili, kültürü ve toplumuyla olan etkileşimi birinci kuşağa göre çok daha iyi olduğu için böyle durumlarla karşılaşmaktadır.

“Fransa’da doğmuş ve orada eğitim gören gençlerin ilk nesle kıyasla Fransız toplumuyla ilişkilerinde daha rahat hissettikleri oldukça açıktır” (Irtis-Dabbagh, 2001: 342).

Elli yılı aşkın bir süredir Fransa’da bulunan Türk kökenli göçmenler ve onların torunları entegrasyona kapalı, içe kapanık bir toplum olarak görülmekteydi. Fakat günümüzde tam tersine, üçüncü kuşak Türklerin yansıttığı imaj, kökenlerini koruma bilincine sahip Fransız toplumuna mükemmel bir şekilde uyum sağlamış gençler olmalarıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, önceki nesillere kıyasla, yeni nesil aktif olarak topluma ve ev sahibi kültüre uyum sağlayabilmektedir. Fransız kültürü ile etkileşimde olan gençler bu kültürü belli bir ölçüde edinirler. Aynı ölçüde olsun ya da olmasın, gençlerin hayatında her iki kültür de yer almaktadır ve üçüncü kuşak Türkler iki kültür arasında kendilerini nasıl konumlandıklarını bilmektedirler. Çok kültürlü her birey gibi, buldukları ortama uyum sağlayabilmekte ve iki kültürün özelliklerini yerine göre bir arada kullanma yetisine sahip olmaktadırlar.

Sonuç olarak, Türk gençleri her ne kadar iki kültürün etkisinde olsalar da Fransız kültürünün Türk kültürünün önüne geçmesine izin vermemektedirler. Fakat gelecek kuşaklar için bu durumun sabit kalması konusunda endişeler taşımaktadırlar. Bu yüzden, ana dil ve miras kültür aktarımı konusunda seminerler düzenlenerek mevcut durum ve gelecekte yaşanabileceklerle ilgili yurt dışında yaşayan Türkler bilinçlendirilebilir. Yurt dışında yaşayan Türklerle ilgili araştırma yapan bilim insanları tarafından bu tür çalışmalar yürütülmekte fakat bunların daha çok insana ulaşması için çalışma saatleri ve yoğunlukları göz önünde bulundurularak daha cazip hale getirilmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye Dışişleri Bakanlığıyla ortaklaşa projeler yürütülebilir ve çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, M.A. (2009). Fransa’da Türkçenin Anadili ve Yabancı Dil Olarak Eğitimi, in *Yabancılara Türkçe öğretimi: Politika, Yöntem ve Beceriler*, Yaylı, D. & Bayyurt, Y. (eds), İstanbul, Anı yayınları, 204-222.
- Akıncı, M. A. (2014). Fransa’daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları. *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 70, 22-58.
- Akıncı, M.A. (2018). Fransa’daki Türk Toplumunun Türkçe ile İlişkisi. [Çevrim-içi: <http://www.perspektif.eu/2018/04/01/fransadaki-turk-toplumunun-turkce-ile-iliskisi/>], Erişim tarihi: 06.04.2018.
- Armagnague-Roucher, M. (2016). *Une jeunesse Turque en France et en Allemagne*. Ed.Le bord de l’eau.
- Arfaoui, H. (2004). *L’immigration, métaphore de la diversité culturelle*, In Barrak, A. & al. *Diversité culturelle et mondialisation*. Editions autrement-Collection Mutation no.233.
- Bastide, R. *Acculturation*. Encyclopædia Universalis. <http://www.universalis.fr/encyclopedie/acculturation>. Erişim tarihi: 09 / 06 / 2016
- Berry, J.W. (1980). *Social and cultural change*. Dans *Handbook of cross-cultural psychology*, publié sous la direction de H.C. Triandis et R. Brislin, volume 5, p.211-279. Boston: Allyn & Bacon.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An international Review*, 46 (1) : 5-34.

- Berry, J. W. (2006). *Contexts of acculturation*. Sam, D. L. ve Berry, J. W. (Ed.), The Cambridge handbook of acculturation psychology içinde (27-42). Cambridge University Press.
- Bogenç Demirel, E. & Bilir Ataseven, F. (2008). Intégration des immigrés turcs à travers les “médiateurs culturels”. *Synergie Turquie, No.1*, 15-24.
- Cuche, D. (2016). *La notion de culture dans les sciences sociales*. La Découverte (5 ème Ed.), Paris.
- Cummins, J. (2001). La langue maternelle des enfants bilingues. Qu’est-ce qui est important dans leurs études? *Sprogforum,19*, 15-20.
- Demirkan, M. & Akgün, A. (2017). Kültür(süz)leşme ve dil erozyonu sorunsalı Fransa’daki Türklerin entegrasyon ve dilsel kimlik profilleri. *Turkophone*, 4 (1), 62-75.
- Grange, J. (2005). Que veut dire intégration? Histoire d’une notion. *20 ans de discours sur l’intégration*, 41-47.
- Grosjean, F. (1993). Le bilinguisme et le biculturalisme: essai de définition. *Travaux Neuchâtelois de Linguistique (TRANEL)*, 19, 13-42.
- Irtis-Dabbagh, Z.-V. (2001). *Le processus de la socialisation des jeunes issus de l’immigration turque en France: Etat des lieux, Analyse et Perspectives*. Thèse de doctorat. Université Paris V – René Descartes.
- Hamurcu, B. (2015). *Développement du turc et du français en situation de bilinguisme précoce. Le cas d’enfants d’origine turque scolarisés en maternelle*. Thèse de Doctorat. Université de Rouen.
- Navas, M., Garcia, M.C., Sanchez, J., Rojas, A.J., Pumares, P. and Fernandez, J.S. (2005). Relative acculturation extended model: new contributions with regard to the study of acculturation, *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 29, pp. 21-37.
- Nocus, I., Vernaudon, J. and Paia, M. (2014). *L’école plurilingue en Outre-mer: Apprendre plusieurs langues, plusieurs langues pour apprendre*, Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- Lüdi, G., & Py, B. (2003). *Être bilingue*. 3e éd. Berne, Peter Lang.
- Sabatier, C., & Berry, J. W. (1994). Immigration et acculturation. In R. Bourhis & J. P. Leyens (Eds.), *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes* (pp. 261-291). Bruxelles: Mardaga.
- Thamin, N. (2007). *Dynamique des répertoires langagiers et identités plurilingues de sujets en situation de mobilité*. Thèse de Doctorat. Université Stendhal.
- Tribalat, M. (1996). *De l’immigration à l’assimilation. Enquête sur les populations d’origine étrangère en France*. Paris, Éditions La Découverte.
- Tribalat, M. (2002). Cultural assimilation of the immigrants and societal integration in France. *The International Scope Review*, 4(7), 134-140
- Phinney, J. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults : Review of research. *Psychological Bulletin*, 108 (3) : 499-514.
- Ward, C. (2013). Probing identity, integration and adaptation : Big questions, little answers. *International Journal of Intercultural Relations*, 37 (4) : 391-404.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

1982 ANAYASASI'NDA YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI USULÜ¹

THE PROCEDURE FOR LIFTING THE PARLIAMENTARY IMMUNITY UNDER THE CONSTITUTION 1982

Murat Saltuk BİLGİLİ², Muhammet Emin RUHİ³

ÖZET: Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından oluşan parlamenter bağışlıklar, parlamenterleri, görevlerini icra ederken, asılsız kovuşturmalara karşı koruyan ve parlamenterlerin şahsını değil de parlamentonun bütününe korumaya yönelik olarak kabul edilmiş düzenlemelerdir. Kapsam, uygulamalar ve sonuçları bakımından, yasama dokunulmazlığı kurumu ülke gündemini meşgul eden konuların başında yer almaktadır. Son dönemlerde anayasaya geçici madde eklenmesi suretiyle çözüme kavuşturulmaya çalışılan dokunulmazlıklar, bazı milletvekillerinin terör olaylarıyla ilişkilendirilen söylemleriyle yeniden tartışılır hale gelmiştir. Bu çalışmada yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığının taşıdığı anlam genel olarak açıklanarak, yasama dokunulmazlığının tanımı yapılmış, ardından yasama dokunulmazlığının amacı ve tarihsel gelişimi incelenerek, 1982 Anayasası çerçevesinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulü anlatılmıştır.

Anahtar sözcükler: Anayasa, Parlamento, Yasama Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı, Milletvekili

ABSTRACT: Parliamentary immunities or, in other words, parliamentary exemptions resulting from legislative irresponsibility and legislative immunity that are regulations which accepted to insulate parliamentarians against unfounded prosecution while performing their duties and to protect not self-parliamentarians, also the whole of the parliamentary. Legislative irresponsibility means that the members of the council say what they say and are not responsible for the votes they use. Legislative immunity means that the members of parliament are not held, unqualified, arrested and prosecuted due to crimes that are not related to legislative functions, during the duration of the parliament or during the meeting, without the permission of the parliament they belong to. Immunities are regulations in which members of the parliament, while exercising their duties, are protected against unfounded prosecution and accepted for the protection of the whole of the parliament, not the person of the parliamentarians. Legislative immunity institution play a forefront issues that engage the country's agenda in terms of scope, practices and results. In recent years, the immunities which tried to be resolved through the provisional provision has been added to the constitution and they have been reargued because of the some parliamentarians' speeches associated with the terrorist incidents. In this study, the meaning of legislative irresponsibility and legislative immunity is explained in general, and the legislative immunity is defined. In addition to this, the aim and historical development of the legislative immunity has been examined, also the lifting procedure of the legislative immunity is explained via the framework of 1982 Constitution.

Keywords: Constitution, Parliament, Legislative Irresponsibility, Legislative Immunity, Parliamentarian

¹ Bu araştırma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı'nda 2018'de hazırlanan "1982 Anayasası'na Göre Yasama Dokunulmazlığı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, mbilgili@bayburt.edu.tr

³ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD., eminruhi@hotmail.com

1. GİRİŞ

1982 Anayasası'nın 76. maddesinde belirtilen şartlara göre, seçilmek suretiyle millet meclisi üyeliği kazanan milletin temsilcisine, milletvekili, mebus, parlamenter veya vekil adı verilir.⁴ Milletin yönetimdeki temsilcisi olması, millet adına görev yapması ve temsil hakkına sahip olması sebebiyle, Anayasamızın 83. maddesinde belirtilen hususlardan sorumlu tutulmamışlardır. Bu durum Anayasamızın aynı maddesinde "*Yasama Dokunulmazlığı*" başlığı altında düzenlenmiştir.

Yasama dokunulmazlığı, "*yasama organı üyelerinin, adli kovuşturmadan korunarak görevlerini serbestçe yapabilmelerini sağlayan anayasa ilkesi, teşrii masuniyet*" (TDK) demek olup, "*nispi dokunulmazlık*", "*geçici dokunulmazlık*", "*muvakkat dokunulmazlık*", "*parlamenter dokunulmazlık*" gibi çeşitli şekillerde de adlandırılmaktadır.⁵

İlk kez İngiltere'de ortaya çıkan yasama dokunulmazlığı, ülkemizde ilk olarak 1876 Anayasasıyla kabul edilmiştir.⁶ 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde "*Yasama Dokunulmazlığı*" başlığı altında yasama dokunulmazlığının niteliği ve cezaî veya hukukî tanımı yapılmıştır.⁷ Bu anlamda yasama dokunulmazlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmiş milletvekilinin yasama göreviyle ilgilidir. Yasama görevinin önemi, milletvekillerinin hukukî statüsünün özel olarak düzenlenmesini gerekli kılmakta olup, bu statünün unsurlarından biri ise yasama/parlamenter bağışıklıklarıdır.⁸ Parlamenter bağışıklıklar, yasama mensuplarına, hukuki veya cezai konularla ilgili kovuşturmalardan kısmen veya tamamen bağışıklık sağlayan ayrıcalıklardır. Milletvekillerine böylesi ayrıcalıkların tanınmasındaki temel amaç, TBMM üyelerinin kovuşturma tehdidi ile oy verme, hükümet politikalarına destek verme veya hükümetin denetlenmesi gibi konularda davranışlarını değiştirme hususunda baskı altına alınmaları ihtimalinin ortadan kaldırılmasıdır.⁹

Bununla birlikte, yasama dokunulmazlığı sınırsız bir hak olmayıp, yasal şartların oluşması durumunda kaldırılmasını da mümkün kılmaktadır. Nitekim yasal şartların oluşması durumunda TBMM kararıyla yasama dokunulmazlığı her zaman kaldırılabilir. TBMM'nin dokunulmazlığı ne şekilde kaldırma kararı vereceği konusunda Anayasamızda bir hüküm bulunmamakla birlikte, bu durum TBMM'ye sınırsız bir takdir hakkı da sağlamamaktadır. Ancak TBMM'nin muayyen

⁴TDK Güncel Türkçe Sözlük,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a52b531c4dc64.54583100 (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

⁵ Nurhan Atalay, "Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008, s. 31.

⁶ Kadir Aktaş, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, Temmuz 2009, s. 8-15.

⁷ 1982 Anayasası Madde 83: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.*"

⁸ Yusuf Solmaz Balo, "Yasama Dokunulmazlığı", *TBB Dergisi*, Sayı: 100, 2012, s. 14.

⁹ Carmen Lane, *Parliamentary Immunity and Democracy Development*, DAIdeas Democracy Briefs, Issue No:2, August 2007, s. 1.

bir usul çerçevesinde yasama dokunulmazlığını kaldırması mümkündür. Bu işlemin ne şekilde yapılacağı veya usulü, 584 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 131. vd. maddeleriyle hüküm altına alınmıştır. İşte bu araştırmanın amacı, TBMM'nin yasama dokunulmazlığını kaldırma usulünü ortaya koymaktır. Çalışmamız literatüre katkı yapacağı gibi, ilgililere usul hakkında derli-toplu bir bilgi de verecektir.

2. Yasama Dokunulmazlığının Tanımı

Literatürde yasama dokunulmazlığı çok çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir. Kıratlı, yasama dokunulmazlığını “*parlamento üyelerinin teşri görevinin yerine getirilmesi ile ilgili olmayan bazı suçlardan dolayı, bütün milletvekilliği veya sadece içtima müddetince, mensup oldukları meclisin müsaadesi olmaksızın kovuşturulamamaları*” şeklinde tanımlamıştır.¹⁰ Gözler'e göre yasama dokunulmazlığı, “*parlamento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlamentonun izni olmadan, gözaltına alma, tutuklama gibi bazı cezai takibat işlemlerinde bulunulamayacağı anlamına gelir.*”¹¹

Yasama dokunulmazlığı, suçüstü hali istisna olmak kaydıyla, milletvekillerinin görevlerini yerine getirmeleriyle ilgili olmayan ve kanunen suç teşkil eden fiillerinden dolayı, meclis kararı olmaksızın, haklarında yalnız milletvekilliği süresi boyunca, cezai takibat uygulanamamasıdır.¹² Yasama dokunulmazlığı kavramı, meclis üyelerinin meclis işlevlerini yerine getirmeleri haricinde gerçekleştirilen fiiller için cezai takibata karşı koruma sağlar. Bir başka ifadeyle, “*Dokunulmazlık, milletvekillerinin yasama çalışmaları dışındaki fiilleri ile ilgilidir. Dokunulmazlık meclis üyelerinin, yasama görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgisi olmayan bazı fiillerinden dolayı, milletvekilliği ya da yalnızca toplanma süresi boyunca, üyesi oldukları meclisin izni olmadan kovuşturulamaması anlamına gelir.*”¹³

Anayasa Mahkemesi'nin amaca yönelik olarak yapmış olduğu tanıma göre yasama dokunulmazlığı, “*yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan korumak amacına yöneliktir.*”¹⁴

3. Yasama Dokunulmazlığının Amacı

Bütün demokratik ülkelerde, yasama meclisi üyelerine, yasama görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla bazı bağımsızlıklar ve dokunulmazlıklar tanınmıştır. Yasama meclisi üyelerini bu biçimde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye bağlı tutmanın amacı, kuşkusuz onları ayrıcalıklı ve hukukun üstünde bir grup durumuna getirmek şeklinde anlaşılamaz. Yasama dokunulmazlığı amaç olmayıp, milletvekillerinin halkın iradesini meclise tam olarak yansıtarak milli iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının bir aracı olarak değerlendirilebilir. Yasama dokunulmazlığı, yasama organı üyelerini siyasal iktidarlara karşı işlevleri yönünden korumak amacıyla tarihsel bir gelişmenin sonucunda oluşmuştur. Dokunulmazlığın temelde yasama organı üyesinin şahsında, yasama işlevini korumaya yönelik

¹⁰ Metin Kıratlı, *Parlamenter Muafiyetler: Bizde ve Yabancı Memleketlerde*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 78.

¹¹ Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *AÜSBF Dergisi*, Temmuz-Eylül 2001, Cilt: 56, No: 3, s. 73.

¹² Türk Hukuk Lügatı, s. 220. <https://bozbel.files.wordpress.com/2013/01/tc3berk-hukuk-lc3bcgatc4b1.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

¹³ Murat Sevinç, *Türkiye'de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Kırangıç Yayınevi, Ankara, 2004, s. 111.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi, 30.12.1997 tarih, E. 1997/73, K. 1997/73 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e995bc37-2e89-4f1a-8119-c4cc7dcc93f4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

olduğu bir gerçektir. Bu kurumun amacı, parlamento üyelerine bir ayrıcalık sağlamak olmayıp, onları siyasal nedenlerle açılacak kovuşturmalara karşı korumaktır.¹⁵

Parlamentolar herkes için geçerli olan genel nitelikte yasalar yapma gücüne sahiptir. Parlamentoların bu şekilde bir güce sahip olmalarına karşın, parlamenterlerin görevlerini tam ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmeleri için, diğer bir deyişle, yasama faaliyetlerini etki altında kalmadan yapabilmeleri için bir takım yardımcı kurumlara ihtiyaç vardır. Parlamenterler, bu kurumlar vasıtası ile kendilerine tanınan yetkileri dış unsurlardan etkilenmeden kullanabilirler. Söz konusu kurumlardan birini de parlamenter bağımsızlıklar oluşturmaktadır.¹⁶ Parlamento demokrasisinin vazgeçilmez bir bileşeni olan parlamenter bağımsızlıkların var oluşu amacı, parlamentonun gecikme olmaksızın etkin ve verimli çalışması ile birlikte, parlamento egemenliğine müdahale edilmesini önlemek¹⁷ ve parlamenterlerin görevlerini serbestçe yerine getirebilmelerini sağlamaktır.¹⁸

Parlamenter bağımsızlıklar ya da bir başka ifadeyle, yasama meclisi üyelerine tanınan güvenceler parlamento işlevlerinin etkili bir şekilde uygulanması adına gerekli olan güçler, haklar ve ayrıcalıkların toplamını ifade eder. Yasama meclisi üyelerinin yasa koyma ve müzakere edebilme fonksiyonlarını koruma ve bunları ülke genelinde uygulayarak yürütme fonksiyonunun yerine getirilmesi, parlamenter muafiyetlerin başlıca amacını oluşturur.¹⁹ Diğer bir anlatımla, farklı şekillerde olmaları nedeniyle, parlamento üyelerine imtiyaz sağlayan tüm yasal araçlar, bir çatı kavram olarak, parlamenter bağımsızlıklar terimi ile ifade edilir. Bu bağımsızlıklar, yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu olmak üzere iki çeşittir. Kürsü bağımsızlığı, teşrii mesuliyetsizlik, söz hürriyeti, mutlak dokunulmazlık da denilen yasama sorumsuzluğu, milletvekilinin yasama göreviyle ilgili olarak, parlamentoda sarf ettiği sözleri, düşünceleri, fikirleri ve kullandığı oyları nedeniyle, parlamento haricinde başka bir kuruma karşı sorumlu olmamasıdır.²⁰ Çalışmanın konusunu oluşturan ve parlamenter dokunulmazlık, teşrii masuniyet, tutuklanmama hürriyeti, nispi dokunulmazlık gibi isimler de verilen yasama dokunulmazlığı ise, suç işlediği iddia edilen milletvekili hakkında, gözaltına alma, tutuklama gibi cezai takibat işlemlerinin yapılabilmesinin meclisin iznine bağlı olması gibi durumları ifade eder.²¹

Yasama dokunulmazlığı, temsilcilerin siyasi rakipleri tarafından başlatılan kovuşturmalara konu edilmeleri yoluyla yasama çalışmalarına katılmalarının engellenmesini önler. Bu anlamda yasama dokunulmazlığı kamu yararı düşüncesine dayanan, yasama fonksiyonunun icrası dışında kalan fiilleri içerecek şekilde, milletvekilinin, üyesi olduğu meclis tarafından kaldırılmadıkça, milletvekilliği veya toplantı dönemi boyunca ayrıcalıklı tutulmasını/dokunulmaz kılınmasını sağlayan bir yasama bağımsızlığı türüdür.²²

¹⁵Anayasa Mahkemesi, 21.03.1994 tarih, E. 1994/21, K. 1994/40 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0b27d463-80d4-418b-8ae2-806cf5572f75?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

¹⁶Akman Akyürek, *Parlamenterlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin-Uygulama-Yargıtay İçtihatları)*, Parlamento Hukuku Dizisi, No:1, Ankara, 1991, s. 9.

¹⁷ A Matter of Privilege: A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in The 21st Century, Interim report of the Standings Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, June 2015, s. 1.

¹⁸ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, Kasım 2007, s. 376.

¹⁹ Weizhong Yi,; Research on Parliamentary Privilege, Concurrently Discuss Chinese National People's Congressional Privilege, July 2009, s. 28.

²⁰ Kıratlı, s. 24.

²¹ Osman Serkan Gülfidan, *Yasama Dokunulmazlığı – Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011, s. 14., Gözler, s. 73.

²² Gülfidan, s. 17.

Bu kurumu ortaya çıkaran düşünce, iktidarla farklı düşüncelere sahip milletvekillerinin, temelsiz, keyfi ve zamansız kovuşturmalara yasama faaliyetlerinden alıkonulmalarının engellenmesidir. Milletvekillerine böyle bir hakkın tanınmış olmasındaki amaç, onların görevleri ile ilgili olmayan eylemlerinden dolayı suçsuz sayılmaları olmadığından, böyle bir hakkı kullanarak suç işleyen kişileri dokunulmazlık kapsamına dahil etmek kurumun amacı ile ters düşer.²³

Demokrasinin işleyebilmesi için halkın seçmiş olduğu temsilcilerin meclise gelerek, buradaki çalışmalara katılabilmeleri gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı, gerçek dışı suçlamalarla milletvekillerinin görevlerini yerine getirmelerini engellemeye yönelik asılsız ve keyfi uygulamaları önler.²⁴ Bir başka anlatımla, yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin meclis toplantılarına katılmalarına engel olunmamasını ve böylece meclisteki fiziki varlıklarını güvence altına alma amacına hizmet eder.²⁵

Dokunulmazlığa ilişkin kuralların varlığı, her şeyden önce temsili demokrasi ilkesini koruma ihtiyacına dayanmaktadır. Bu koruma, seçilmiş temsilcinin, yürütme, yargı veya siyasi muhaliflerin taciz veya müdahaleleri olmaksızın, kendi demokratik işlevlerini yerine getirebilmelerini sağlamak amacını taşır.²⁶ Dokunulmazlığın amacı, parlamentonun bağımsızlığının sağlanması adına parlamento üyelerine tam bir bağımsızlık tanınmasıdır. Dokunulmazlıkta amaç milletvekillerini suç işleme konusunda ayrıcalıklı kılmak ya da onlara cezazsızlık sağlamak değildir. Sadece uydurma sebeplerle milletvekilinin parlamentoya devamından alıkonulmasını engellemektir. Suçüstü halinin varlığında meclisin iznine gerek olmaksızın dokunulmazlığın ortadan kalkması da bunun göstergesidir.²⁷

Dokunulmazlığın genel olarak iki amaç doğrultusunda kabul edildiği söylenebilir. Yasama dokunulmazlığı öncelikli olarak, yasama organı üyelerinin, yasama faaliyetleri sebebiyle herhangi bir baskı ve tehdide karşı tam bir hürriyet içinde bulunabilmeleri ve görevlerini tam anlamıyla hür olarak yapabilmelerini amaçlar. Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini, öteki etki ve tehditler yanında, hatta meclislerdeki çeşitli çoğunluk tahakkümlerine karşı da koruyan bir güvencedir. İkinci olarak, yasama dokunulmazlığı, sadece milletvekilleri için şahsi güvence olmanın ötesinde, parlamentoyu, devletin öteki organlarının veya yasal olmayan etki ve odakların baskılarına karşı koruyan bir zırhtır.²⁸ AİHM bu yönde vermiş olduğu Atilla Kart v. Türkiye kararında, milletvekili dokunulmazlığının Meclis'in bütünlüğünün muhafazası ve muhalefetin korunması gibi meşru amaçlara hizmet ettiğini belirtmiştir.²⁹

Özetle yasama dokunulmazlığının amacı, *“milletvekillerini imtiyazlı bir sınıf haline getirmek değil, onları, özellikle de muhalefet milletvekillerini, gerek iktidar gerekse haksız ve hukuka aykırı menfaatleri milletvekilleri tarafından eleştirilerek ortaya konulan kişiler ve*

²³ Cüneyt Yüksel, “Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi”, *İÜHF*, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013, s. 1299.

²⁴ Serkan Yolcu, “Adil Yargılanma Hakkı Karşısında Yasama Dokunulmazlığını Yeniden Düşünmek: Atilla Kart Olayı Üzerine Bir Deneme”, *AÜHF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı:2, 2011, s. 373.

²⁵ Ömer Keskinsoy, “Meclis Kürsüsünden Sarf Edilen Sözlerin Siyasi Parti Kapatma Davalarında Delil Olarak Değerlendirilip Değerlendirilmeyeceği Üzerine”, *Yasama Dergisi*, Sayı:9, 2008, s. 78.

²⁶ Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope of The Privileges and Immunities Enjoyed by Members of the Parliamentary Assembly, Committee on Rules of Procedure, Immunities and Institutional Affairs, 23 May 2016, s 6.

²⁷ Kıratlı, s. 79.

²⁸ Nadir Latif İslam, “Milletvekili Dokunulmazlığında Meclis İçi Prosedür”, *Yargıtay Dergisi*, Cil:19, Sayı:2, 1993, s. 6.

²⁹ Case of Kart v. Turkey, Karar Tarihi: 03.12.2009 [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":\["001-119521"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{) (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

kurumlar tarafından harekete geçirilecek keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumaktır.”³⁰

4. Yasama Dokunulmazlığının Tarihsel Gelişimi

Kaynağı Roma Hukuku olmakla birlikte³¹, bugünkü anlamıyla parlamenter dokunulmazlık, parlamentonun bağımsızlığını sağlamak ve parlamento üyelerinin ifade özgürlüğü ile kişi güvenliklerini güvence altına almanın bir yolu olarak,³² ilk kez İngiltere’de ortaya çıkmıştır.³³ Dokunulmazlık kurumu İngiltere’den ABD’ye geçmiştir.³⁴ Daha sonra 1790 yılında Fransız Kurucu Meclisi tarafından çıkarılan bir kararnameyle, üyelerin suçüstü hali hariç olmak üzere meclisin delilleri gözden geçirip ithama lüzum olduğuna karar vermemesi durumunda, hiçbir yargıcın meclis üyelerini kovuşturamayacağı kabul edilerek, yasama dokunulmazlığı kurumu Fransız hukuk sistemine dahil edilmiştir. Sonraki dönemlerde de, Konvansiyon Dönemi hariç olmak üzere yasama dokunulmazlığı kurumunun varlığı devam etmiştir.³⁵

Belirtmek gerekir ki, tarihi gelişim bakımından, Fransa ile İngiltere arasında dokunulmazlık hakkının kazanılması konusunda bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü dokunulmazlık kurumu Fransa’da, devrim ile beraber gündeme gelmiş ve seçmenlerin oy özgürlükleri ile beraber parlamento üyelerinin bağımsızlıklarını da sağlama amacıyla uygulanmıştır.³⁶ Fransız parlamentosu, İngiltere’nin aksine, köklerini Ortaçağ’ın derinliklerine kadar izleyemez. Bunun yerine, Fransız modern anayasal geleneklerinin tümünün varlığı, büyük ölçüde tarihteki keskin bir anı olan Fransız Devrimi’ne aittir.³⁷ Buna karşın İngiltere örneğinde kazanımlar adım adım (tedrici olarak evrimsel yolla) gerçekleşmiştir. Bundan dolayı da Fransa’da verilen muafiyetler geniş bir katılımı oluşturmamıştır. Sonuç olarak da temsilcileri korumak için anayasal düzenlemeler gerekli olmuştur.³⁸

Fransız modelinde parlamento dokunulmazlığının evrimleştiği söylenemez. İngiliz modelinde eski yasama kurumları kademeli olarak gelişmişken, Fransa’da ise, monarşik

³⁰ Ayhan Döner, “Parlamenter Bağışıklıklar”, *AÜEHF Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1-2, 2004, s. 70.

³¹ Eski Roma’da, bugünkü anlamıyla bir bakıma halkın temsilcisi diyebileceğimiz kişiler bulunmaktaydı. Bunlar, soylulara karşı halkı savunan kişilerdi ve kutsal olarak kabul ediliyorlardı. Bu kişilerin görevlerini yapmalarını engelleyenler veya bunlara saldıranlar ise ölüm cezasıyla cezalandırılıyorlardı. (Michel Ameller’dan aktaran) Yolcu, s. 369. Bugünkü Latin şekli muafiyet olan immunitas kavramı, Roma’da birçok farklı anlamda kullanılmaktaydı. Suetonius, Caesar, Cicero ve Titus Livius’un eserlerinde immunitas kavramı, vergiden ve askerlikten veya farklı şeylerden muafiyet şeklinde toplumun belli kesimlerine (örneğin, din adamları, soylular) verilmiş ayrıcalıklardı. Ciprian Negoită, From the Concept to the Practice of Parliamentary Immunity, *Polish Political Science Review*, No:2, 2014, s. 61.

³² Parliamentary Immunity in the Member States of the European Community and in the European Parliament, European Parliament Directorate General For Research Budgetary and Cultural Affairs and Comparative Law Division, Legal Affairs Series W-4, Luxembourg 1993, s. 126.

³³ Levent Gönenç; Ozan Ergül, “1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı”, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_dok.pdf, s. 3, (Erişim Tarihi: 07.01.2018); Sevinç, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, s. 112.; Yasama dokunulmazlığının Fransa kökenli olduğu yönündeki görüşler için bkz., Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 209; Gözler, s. 74.

³⁴ Yurttaşlar Meclisi’nin çıkarmış olduğu yasaya göre meclis üyeleri şahsen korunmakta olup bunlar tutuklanamamaktadırlar. Allan Nevins, Henry Steele Commager, *The Pocket History of the United States*, New York, 1951, İlk çeviri: Halil İnalçık, ABD Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, Doğu Batı Yayınları, Mart 2005, s. 34.

³⁵ Kıratlı, s.74.; Konvansiyon Dönemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammet Emin Ruhi, *Fransız Devriminden İki Portre: Sieyes ve Robespierre*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 260.

³⁶ Seda Dunbay, *Türk Parlamentosu Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2013, s. 43.

³⁷ Sascha Hardt, Parliamentary Immunity: A Comprehensive Study of the Systems of Parliamentary Immunity of the United Kingdom, France and the Netherlands in a European Context, September 2013, s. 133.

³⁸ Sevinç, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, s. 117.

egemenlik, ulusal egemenlik ve yasama bağımsızlığıyla değiştirilmiş ve böylece devrim neticesinde radikal bir dönüşüm yaşanmıştır. Ulusal Meclis, egemen ulusun kişiliğinin temsilcisi haline gelmiş ve böylece daha önce kralın kendisine ait olan sorumsuzluğu talep edebilmiştir. Bunun yanında meclis üyeleri dokunulmazlıklarını ilan ederek görevleri dolayısıyla belirsizlik ve tehdit durumlarının varlığını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Ek olarak, dokunulmazlıklar, devrimden bu yana anayasa hukukunun istikrarlı bir parçası olmuş ve Fransız anayasal kültürü olarak adlandırılabilir bir alan haline gelmiştir.³⁹

Türk anayasalarında ise dokunulmazlık kurumu, büyük ölçüde Fransız modelinden esinlenilerek düzenlenmiştir.⁴⁰ Yasama dokunulmazlığına ilişkin tarihimizdeki ilk düzenleme 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 79. maddesidir.⁴¹ Söz konusu düzenlemeye göre, Mebusan Meclisi üyelerinin, üyelikleri süresince tutuklanma veya muhakeme edilmeleri, Mebusan Meclisi'nin söz konusu üye hakkında, suç isnadını çoğunlukla kabul etmesi halinde mümkündür. Fakat üye, suç işlerken (*suçüstü hali*) veya suçun işlenmesini takip eden süre içinde yakalanırsa, meclis kararına gerek olmaksızın, tutuklanabilir veya yargılanabilir.⁴² Madde hükmünden anlaşıldığı üzere yasama dokunulmazlığı, Mebusan Meclisi üyelerine yönelik ve toplantı dönemi boyunca geçerlidir. Ayan Meclisi üyelerinin temsilcilikleri ömür boyu devam ettiğinden, bunlara dokunulmazlık tanınmamıştır.⁴³

20 Ocak 1921'de kabul edilen 1921 Anayasası'nda parlamenter muafiyetlere yer verilmemekle birlikte, 1876 Anayasası'nın çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte kalacağı kuralı sebebiyle, Kanun-i Esasi'deki düzenlemenin geçerliliğini koruyacağı söylenebilir.⁴⁴

Dokunulmazlıklar, ilgili hükmün bulunmadığı 1921 Anayasası'ndan sonra kabul edilen ve meclis hükümeti ile parlamenter rejim arasında karma bir sistem benimseyen⁴⁵ 1924 Anayasası'nın 17. maddesi⁴⁶ ile düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'nın 41/2. maddesinde, "*Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlunması gerekirse Anayasanın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.*" denilmek suretiyle dokunulmazlığın kişi bakımından kapsamına Cumhurbaşkanı da alınmış, ancak sonraki anayasalarda bu yönde bir hükme yer verilmemiştir.⁴⁷ 1924 Anayasası döneminde ayrıca 1927 tarihli Dahili Nizamnamenin 178-182. maddelerinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulü düzenlenmiştir.

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı terimleri 1961 Anayasası döneminde literatürümüze girmiştir. Bu dönemden önce her iki terimi ifade etmek adına yasama

³⁹ Hardt, s. 165.

⁴⁰ Gönenç, Ergül, s. 3.

⁴¹ Madde 79: "*Heyet-i Mebusanın müddeti içtimaiyesinde azadan hiçbirisi Heyet tarafından ithama sebebi kafi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz.*" <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

⁴² Ömer Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayinevi, Ankara, Mart 2008, s. 28-29.

⁴³ Kadir Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye'deki Gelişimi", *Yasama Dergisi*, Sayı: 3, Ekim-Kasım-Aralık, 2006, s. 88.

⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'ya yolladığı, 30 Ocak 1921 tarihli yazısında, "*Kanun-i Esasi'nin işbu mevad ile tearuz etmeyen (çatışmayan) ahkamı kemakan meriyülicradır (hükümleri eskisi gibi yürürlükte ve uygulamadadır)*" demektedir, Nutuk, Cilt: 2, s. 94.

⁴⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2005, s. 31.

⁴⁶ Madde 17: "*Bir milletvekili ne meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez*" <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

⁴⁷ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", *TBB Dergisi*, Sayı: 84, 2009, s. 261.

bağışlıkları deyimi kullanılmış, aralarındaki fark ise nispi olup olmamalarına (*yasama sorumsuzluğu mutlak, yasama dokunulmazlığı nispi olduğundan*)⁴⁸ göre ifade edilmiştir. 1961 Anayasası'nda yasama dokunulmazlığı, TBMM'nin çift meclisli yapısına uygun olacak şekilde 79. madde⁴⁹ ile düzenlenmiştir.⁵⁰ Anılan düzenleme ile seçimden önce veya sonra bir suç işlediği öne sürülen bir Meclis üyesinin, ait olduğu Meclisin kararı olmadıkça tutulamayacağı, sorgulanamayacağı, tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı, ancak ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin bu hükmün dışında olduğu, bu durumun varlığında yetkili makamın durumu üyenin Meclisine bildirmesi gerektiği belirtilmiştir. 1961 Anayasası'nın 81. maddesi⁵¹ ile ilk defa olarak dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı Anayasa Mahkemesine iptal davası açılabilmesi imkânı tanımış, 105. madde⁵² ile de Meclis dışından atanan bakanların da bakanlık görevleri boyunca yasama dokunulmazlığından yararlanabilmeleri sağlanmıştır.

5. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Konusunda Güncel Gelişmeler

Ülkemizde dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda yaşanmış son gelişme 316 AKP milletvekili imzasını taşıyan, anayasaya geçici madde eklenmesi suretiyle, TBMM'de bulunan mevcut dokunulmazlık dosyalarına ilişkin düzenleme⁵³ olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasaya geçici 20. madde⁵⁴ eklenmesi şeklindeki bu düzenleme meclis tarafından referandum sınırı aşarak 376 oyla kabul edilmiş⁵⁵ ve Cumhurbaşkanının onayıyla, 7 Haziran 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁶

⁴⁸ Atalay, s. 22.

⁴⁹ Madde 79: "TBMM üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmakta sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam durumu hemen ve doğrudan üyenin Meclisine bildirmek zorundadır. Bir Meclis üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Meclislerdeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz." <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

⁵⁰ Aktaş, s. 94.

⁵¹ Madde 81: "Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne meclisçe karar verilmesi halinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya TBMM üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karar bağlar." <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

⁵² Madde 105: "Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından TBMM üyeleriyle aynı durumdadır." <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi:07.01.2018).

⁵³ Hikmet Sami Türk, Dokunulmazlıkları Kaldıran Anayasa Değişikliği (1), <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/dokunulmazliklari-kaldiran-anayasa--degisikligi--1--2228876/> (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁵⁴ "MADDE 1 – 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

"GEÇİCİ MADDE 20 – Bu maddenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte; soruşturmaya veya soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet başsavcılıklarından ve mahkemelerden; Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasanın 83 üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmü uygulanmaz.

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onbeş gün içinde; Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, Başbakanlıkta ve Adalet Bakanlığında bulunan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla, yetkili merciiine iade edilir."

MADDE 2 – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoylamasına sunulması halinde oylanır."

⁵⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160520_tbmm_dokunulmazlik (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁵⁶ RG. 08.06.2016/29736

Kanunun gerekçesinde, Karma Komisyonda bulunan 562 fezleke için Genel Kurul'da görüşme yapılması halinde meclisin çok uzun bir süre başkaca bir çalışma gerçekleştiremeyeceği, başta terörle ilgili olanlar olmak üzere tamamının kaldırılması ve meclis çalışmalarının da tıkanmaması adına anayasa geçici madde eklenmesi suretiyle geçici bir çözüm düşünüldüğü ifade edilmiştir.⁵⁷ Söz konusu geçici madde hakkında iptal istemi⁵⁸ ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş, ancak Mahkeme, kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanunun esas yönünden denetiminin olanaksız olduğu, şekil bakımından denetim hususunda ise iptal talebinde şekil şartlarına uyulmadığı gerekçeleriyle reddetmiştir.⁵⁹

Anayasa'nın geçici 20. maddesinin yürürlüğe girmesiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin TBMM'de bulunan dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla yetkili mercilere gönderilerek yargı süreci başlatılmıştır. Milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliği sıfatının sona ermesine neden olmayacaktır. Dokunulmazlığın kaldırılması, hakkında suç isnadıyla dosya düzenlenen milletvekili için yargılamanın yapılabilmesi anlamına gelmektedir. Bu düzenleme neticesinde düzenlemenin yapıldığı tarihe kadar TBMM'ye dokunulmazlığın kaldırılması için havale edilen bütün talepler bakımından dokunulmazlıklar kaldırılmıştır.⁶⁰

Anılan düzenlemeye göre, soruşturmaya, soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet başsavcılıklarından ve mahkemelerden Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, TBMM Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasa'nın yasama dokunulmazlığını düzenleyen 83. maddesinin, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili hakkında, Meclis'in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz hükmü uygulanmayacaktır.⁶¹

6. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü

a. Genel Olarak

Parlamente muafiyetleri oluşturan yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı, birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olmakla birlikte bir takım farklılıklar da içermektedirler. Bu farklılıklardan birini, yasama sorumsuzluğunun mutlak, yani sürekli olması; yasama dokunulmazlığının ise nispi, yani geçici olması oluşturmaktadır. Bu bakımdan yasama sorumsuzluğu kaldırılamazken, yasama dokunulmazlığının meclis kararı ile kaldırılması her zaman mümkündür.⁶² Meclisin hangi durumlarda ve ne şekilde dokunulmazlığın kaldırılması kararı vereceği konusunda anayasada bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, anayasada bu yönde bir hükmün bulunmayışı meclise sınırsız bir takdir hakkı sağlamaz. Meclis,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160608.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160608.htm> (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

⁵⁷ TBMM, 26. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Sıra Sayısı:313,

http://www.tmbb.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic (Erişim Tarihi: 03.01.2010).

⁵⁸ İptal istemi hakkında Anayasa Mahkemesi'nin basın duyurusu ve kararın tam metni için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/19.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

⁵⁹ Anayasa Mahkemesi, 03.06.2016 Tarih, E. 2016/54 ve K. 2016/117 Sayılı Karar, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/pdf/2016-117.pdf> (Erişim tarihi: 03.01.2018).

⁶⁰ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) Türkiye Anayasası'nın 83. Maddesinin İkinci Fıkrasının Askıya Alınması Hakkında Görüş, Council of Europa, CDL-AD (2016)027, 858/2016 Sayılı Görüş, s. 8.

⁶¹ Anayasa Mahkemesi, 03.06.2016 Tarih, E. 2016/54 ve K. 2016/117 Sayılı Karar, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/pdf/2016-117.pdf> (Erişim tarihi: 03.01.2018)

⁶² Hardt, s. 3, Aktaş, s. 45.

dokunulmazlığın kaldırılması konusunda takdir hakkına sahip olmakla birlikte, bu hakkın kullanımı, dokunulmazlığın amacı ile sınırlıdır ve keyfilik derecesine varacak biçimde kullanılamaz. Nitekim yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olması da bu yetkinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁶³

Dokunulmazlık kural olarak meclis kararı ile kaldırılır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak şartıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar, bu kuralın istisnalarını oluşturmaktadır. Bu durumların varlığında dokunulmazlık kendiliğinden ortadan kalkacağı için, ayrıca meclisin bu yönde bir karar almasına gerek yoktur. Diğer bir anlatımla, dokunulmazlığın meclis kararı olmaksızın kalkması için, milletvekili suçüstü halinde yakalanmalı, bu suç ağır cezayı gerektiren bir suç olmalı veya Anayasanın 14. maddesindeki durumlarla ilgili olması gerekir. Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması hakkında karar verirken isnadın ciddiyetini ve yasama dokunulmazlığının varlık amacına uygun olacak şekilde, siyasi bir amacın olup olmadığını dikkate almalıdır. Meclis, milletvekiline isnat edilen suçun işlenip işlenmediğine karar veremeyeceğinden, meclisin yapmış olduğu incelemeler bir yargılama değildir.⁶⁴ Nitekim Anayasa Mahkemesi bu yönde vermiş olduğu bir kararında,⁶⁵ “*bir üyeye yapılan suç isnadının ciddiliğine ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin siyasi erklerle dayanmadığına kanaat getirilmesi ve kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi bakımından yahut üyenin şeref ve haysiyetini koruma yönünden dokunulmazlığın kaldırılmasında zorunluluk bulunması durumunda yasama dokunulmazlığı kaldırılır*” demiştir. Anayasanın TBMM'deki siyasi parti gruplarının yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılmasını ve karar alınmasını yasaklayan hükmünün amacı da, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının siyasi saiklerden mümkün olduğunca az etkilenmesini sağlamaktır.⁶⁶

Bütün demokratik ülkelerde, yasama meclisi üyelerine, yasama görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla bazı bağımsızlıklar ve dokunulmazlıklar tanınmıştır. Yasama meclisi üyelerini bu biçimde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye bağlı tutmanın amacı, kuşkusuz onları ayrıcalıklı ve hukukun üstünde bir grup durumuna getirmek şeklinde anlaşılmalıdır. Yasama dokunulmazlığı amaç olmayıp, milletvekillerinin halkın iradesini meclise tam olarak yansıtarak milli iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının bir aracıdır. Yasama dokunulmazlığı, yasama organı üyelerini siyasal iktidarlara karşı işlevleri yönünden korumak amacıyla tarihsel bir gelişmenin sonucunda oluşmuştur. Dokunulmazlığın temelde yasama organı üyesinin şahsında, yasama işlevini koruduğu bir gerçektir. Bu kurumun amacı parlamento üyelerine bir ayrıcalık sağlamak olmayıp, onları siyasal nedenlerle açılacak kovuşturmalara karşı korumaktır.⁶⁷

b. Komisyon ve Genel Kurul Aşamaları

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda izlenecek usul, Meclis İç Tüzüğü'nün “Yasama Dokunulmazlığı ve Üyelğin Düşmesi” başlıklı dokuzuncu kısmında, 131 ila 134. maddeler arasında düzenlenmiştir.

⁶³ Döner, s. 62, Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 72.

⁶⁴ Yüksel Yalova, *Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 65- 67.

⁶⁵ AYM, 19.08.1971 tarih, E. 1971/41, K. 1971/67 sayılı karar <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/21c4db84-fb05-43b6-ad71-5a17e78bc8c0?highlightText=Cumhuriyet%20Senatosu%20%C4%B0%C3%A7t%C3%BCz%C3%BC%C4%9F%C3%BC&excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14.08.2017).

⁶⁶ Afet Adem, “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Şubat 2010, s. 75.

⁶⁷ AYM, 21.03.1994 tarih, E.1994/21, K.1994/40 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0b27d463-80d4-418b-8ae2-806cf5572f75?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

131. maddenin ilk fıkrasında, “Bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemler Başkanlıkça, Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyona havale edilir.” denmektedir. Bu hükme göre, bir milletvekili hakkında dokunulmazlığın kaldırılması talebi, Meclis Başkanlığı'na bildirilir. Meclis Başkanlığı da söz konusu bu talebi Karma Komisyona havale eder. Bu aşamada, yetkili mercilerce yapılan dokunulmazlığın kaldırılması talebi Başkanlıkça reddedilemez. Meclis Başkanlığı talebi Karma Komisyona havale etmek zorundadır. Başkanlığın talebi iletmemesi, meclis yetkilerine tecavüz anlamına gelir ve bu durumda meclisin iradesini ortaya koyması engellenmiş olur.⁶⁸

Dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki istemlerin hangi makamlarca talep edilebileceği söz konusu maddeden anlaşılammaktadır. Öncelikli olarak dokunulmazlığın kaldırılması talebinde bulunan organın böylesi bir talepte bulunma yetkisi olmalıdır.⁶⁹ Uygulamada talepler, ceza kovuşturması ile görevli savcılık tarafından Adalet Bakanlığı'na iletilmektedir. Bakanlık da bu talebi, talebin ciddiliğini gösteren bilgileri de içerecek şekilde ve gerekçesiyle beraber Başbakanlık aracılığıyla Meclis Başkanlığı'na iletir. Bu aşamada gerek Adalet Bakanlığı gerekse Başbakanlık, bu süreci durduramazlar, onlar sadece talebi iletmekle görevlidirler.⁷⁰

Yukarıda belirtildiği üzere, Karma Komisyon, Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden oluşturulur. Anayasa Komisyonunda görevli Başkan, Başkanvekili, Sözcü ve Katip, Karma Komisyonunda da aynı görevleri yürütürler (İç Tüzük m. 131/II). Karma Komisyonun başkanı, dokunulmazlık dosyalarının incelenmesi konusunda, ad çekme suretiyle beş üyeden oluşan bir Hazırlık Komisyonu oluşturur (İç Tüzük m. 132/I). Bu komisyonun ad çekme suretiyle oluşturulmasındaki amaç, mümkün olduğunca mecliste bulunan tüm siyasi parti gruplarının katılımının sağlanabilmesi ve muhtemel keyfi uygulamaların önüne geçilebilmesi yoluyla demokratik bir uygulamanın ortaya konulabilmesidir. Oluşturulan Hazırlık Komisyonu kendi içinden bir başkan ve katip seçerek tüm belge ve bilgileri inceler, gerekli görürse milletvekilinin kendisini de dinler. Ancak bu komisyonun tanık dinleme yetkisi yoktur (İç Tüzük m. 132/II-III). Hazırlık Komisyonu, sadece evrak üzerinde inceleme yapar, işin esasına giremez, suçun fiilen işlenip işlenmediği hakkında delilleri tartışamaz. Dolayısıyla yargılama yapamaz, çünkü bu mahkemenin yetki alanı içerisinde bulunmaktadır. Aksi bir tutum yargılama yapılmaksızın mahkûmiyet kararı verilmesi anlamına gelecektir ki bu da kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eder.⁷¹ Bir diğer anlatımla, komisyon üyeleri milletvekiline isnat olunan suçun delillerini araştırmakla mükellef değildirler. Bu yönde yapılacak bir araştırma yargının yetki alanına müdahale anlamına gelecektir.⁷² Hazırlık komisyonu, göreve başladığı andan itibaren 1 ay içerisinde raporunu hazırlar ve söz konusu rapor Karma Komisyonunda bir ay içerisinde karara bağlanır (İç Tüzük m. 132/IV-V). Hazırlık Komisyonu'nun inlemeleri sonucunda verdiği karar, Karma Komisyon'un kararı bakımından bağlayıcılık teşkil etmez; karar bir ön hazırlık niteliğindedir.⁷³

⁶⁸ Yalova, s. 69.

⁶⁹ Dokunulmazlığın kaldırılması talebinin yetkili organca yapılması gerektiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. AYM, 31.12.1997 tarih, E. 1997/72, K. 1997/74 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 25.09.2017).

⁷⁰ Murat Sevinç, “22. Yasama Dönemi'nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağışıklıkları Konusu”, AÜSBF Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 62, 2007, s. 343, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü 100 nolu Genelgesi, https://www.adalet.gov.tr/Genelgeler/genelge_pdf/100-1.pdf (Erişim Tarihi: 21.09.2017).

⁷¹ Döner, s. 63.

⁷² Adem, s. 77.

⁷³ Atalay, s. 65.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin konular, Karma Komisyon'da incelenmeli ve karara bağlanmalıdır.⁷⁴ Karma Komisyon, Hazırlık Komisyonu tarafından oluşturulan raporu inceleyerek, 1 ay içerisinde, dokunulmazlığın kaldırılması ya da kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verir (İç Tüzük m. 133/I-II). Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında, Karma Komisyonun 1 aylık süre içerisinde karar vermemesini, işlemin iptalini gerektirmeyen, işlerin sürüncemede kalmaması adına konulan bir uyarma hükmü olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, dokunulmazlığın kaldırılmasına yönelik işlemlerin bir an önce sonuçlandırılması meclise olan saygınlığı artıracığı gibi, delillerin karartılması ihtimalini de azaltacaktır.⁷⁶ Burada açıklanan dokunulmazlığın kaldırılma prosedürünün dayandığı Anayasa ve İç Tüzük hükümleri ve özellikle İç Tüzükteki komisyon çalışmalarının bitirilme sürelerine ilişkin emredici kayıtlar, gelen taleplerin süratle sonuçlandırılması amacını da açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁷

Karma Komisyon, Hazırlık Komisyonu raporu neticesinde, yukarıda belirtildiği üzere, dokunulmazlığın kaldırılmasına yahut kovuşturmanın ertelenmesine karar verir. Karma Komisyonun kararı, kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sonuna ertelenmesi şeklinde ise, bu yönde oluşturulan rapor Genel Kurulda okunur. Rapora 10 gün içerisinde itiraz edilmezse rapor kesinleşir. Kovuşturmanın ertelenmesi kararı Genel Kurulca kabul edilmiş, yani itiraz edilmemiş ise, dönem yenilenmiş dahi olsa milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece ilgili hakkında kovuşturma yapılamaz (İç Tüzük m. 133/V). Karma Komisyonun dokunulmazlığın kaldırılması kararı vermesi veya kovuşturmanın ertelenmesi kararına karşı itiraz edilmesi durumunda ise, Karma Komisyon raporu Genel Kurulda görüşülür (İç Tüzük m. 133/III-IV).

Şu halde, dokunulmazlığın kaldırılması şeklindeki rapor, Genel Kurulda yapılan oylama sonucu kabul edilirse, dokunulmazlık kalkmış olacaktır. Söz konusu raporun reddedilmesi durumunda ise, dokunulmazlığın kaldırılması talebi ertelenmiş olacaktır. Ancak, komisyonun erteleme yönündeki kararına itiraz edilmiş ve bunun üzerinde Genel Kurulda yapılan oylamada rapor benimsenmişse, kovuşturma ertelenmiş olur. Eğer, kovuşturmanın ertelenmesi yönündeki rapor Genel Kurulda reddedilirse, dokunulmazlığın kaldırılması yönünde yeni bir görüşme ve oylama yapılmadan, dokunulmazlık kalkacaktır. Çünkü Genel Kurulun, Karma Komisyonun kovuşturmanın ertelenmesi yönündeki raporunu reddetmesi, aynı zamanda dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki iradesini de ortaya koyduğu anlamına gelecektir. Dolayısıyla yeniden görüşme ve oylama yapılması zaman kaybindan başka bir anlam taşımayacaktır.⁷⁸

Hakkında dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekili Hazırlık veya Karma komisyon safhalarında yahut Genel Kurul aşamasında kendisini savunur veya bir başka üyeye savundurabilir. Savunma için çağrıda bulunan milletvekilinin bu çağrıya icabet etmemesi halinde karar evrak üzerinde verilir (İç Tüzük m. 134/I-II). Son söz her halde savunmada (İç

⁷⁴ AYM, 31.07.1998 tarih, E. 1998/38, K. 1998/50 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

⁷⁵ AYM, 14.11.1968 tarih E. 1968/58, K. 1968/53 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/b1aa61f3-c404-468a-be7b-fba5b147e488?highlightText=uyarma%20h%C3%BCkm%C3%BCd%C3%BCr&excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

⁷⁶ Atalay, s. 66.

⁷⁷ İslam, s. 10.

⁷⁸ Aktaş, s. 127.

Tüzük m. 134/III) olmakla birlikte Anayasa Mahkemesi bu yönde vermiş olduğu bir kararında, son sözün üyeye verilmemiş olmasını iptal nedeni olarak görmemiştir.⁷⁹

İç Tüzüğün 134. maddesinin son fıkrası uyarınca, dokunulmazlığın kaldırılmasını üyenin bizzat talep etmesi, söz konusu üyenin dokunulmazlığının kaldırılmasında yeterli değildir. Yasama dokunulmazlığının kamu düzenine ilişkin olmasının sonucu olarak, meclis üyelerinin kovuşturmayla rıza gösterip⁸⁰ göstermemelerinin bir önemi olmadığı gibi, yasama meclisi üyeleri dokunulmazlık haklarından da feragat edemezler.⁸¹ Nitekim 22. dönem Cumhuriyet Halk Partisi Konya milletvekili Atilla Kart, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne sürerek, 8 Şubat 2005 tarihinde Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuruda bulunmuştur.⁸² Hakkında bir avukat ile kamu görevlisine hakaret ettiği gerekçesiyle iki dosya bulunan Kart, dokunulmazlığının kaldırılması için meclise başvurmuş, ancak meclis bu başvuruyu reddetmiştir. Kart'ın dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılmadığı için yargılanamamış ve iç hukuk yollarının tükenmesiyle birlikte Kart, AİHM'e başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkıyla ilgili maddesinin Türk hükümetince ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Söz konusu bu karara karşı Türk hükümeti, 6 Ekim 2008 tarihinde itiraz ederek, konunun AİHM'in itiraz organı olan 17 yargıçlı Büyük Daire'sinde esastan yeniden görüşülmesini istemiştir. Yeniden görüşülen dava sonucunda Atilla Kart haksız bulunmuş ve TBMM tarafından yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin reddedilmesi yönünde alınan kararın AİHS'e aykırı olmadığı yönünde karar vermiştir.⁸³

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemi bir kazai işlem değildir. Yukarıda açıklandığı üzere komisyon safhalarında kazai bir işlem tesis edici şekilde hareket edilemez. Yani komisyon üyeleri kişinin suçluluğunun delillerini araştırmakla mükellef değildir. Böyle bir şeyin araştırılması yargının yetki alanındadır. Komisyon üyeleri, dosyanın kendilerine gelmesi aşamasında iktidarın belirli bir milletvekiline yönelik olarak asılsız şekilde suçlama gerçekleştirmiş olma ihtimali ve dokunulmazlığın kaldırılmasındaki kamu yararına bakmak durumundadırlar.⁸⁴

Belirtmek gerekir ki, birden fazla üyeyi ilgilendiren dokunulmazlığın kaldırılması talebi karşısında, oylamanın ayrı ayrı yahut tek bir oylama şeklinde gerçekleştirileceği yönünde Anayasada ve İç Tüzükte herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi bu yönde vermiş olduğu bir kararında, *"...birden çok kişileri ilgilendiren yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlerinde her ilgili için ayrı oylamaya gidilmesi elbette ki en doğru ve sağlam yoldur. ... ayrı oylama Genel Kurulun iradesini daha büyük bir serbestlik ve isabetle belli etmesini sağlar."* demek suretiyle oylamanın ayrı ayrı yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵

⁷⁹AYM, 15.07.1971 tarih, E.1971/37, K. 1971/66 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/d69a11fa-dcdd-413e-b343-5cbe0a34d7ca?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 25.09.2017).

⁸⁰Polonya Anayasası'nın 105/ IV. maddesinde, "Bir milletvekili kendisinin cezai sorumluluğa tabi tutulmasına izin verebilir." demek suretiyle, milletvekillerine yasama dokunulmazlığından feragat etme hakkı tanınmıştır. Yolcu, s. 398.

⁸¹İsviçre'de Konfederasyon Lehine siyasal ve Polis Garantileri Hakkında Federal Kanun'a göre, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bizzat parlamento üyesinin kendisi de izin verebilmektedir. (<http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm>) 'den aktaran Gözler, s. 76.

⁸²Söz konusu dava hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

⁸³Ozan Örmeci, Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı ve Atilla Kart Olayı, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/turkiyedeki-yasama-dokunulmazligi-ve.html> (Erişim Tarihi:11.12.2017).

⁸⁴Yalova, s. 67.

⁸⁵AYM, 02.01.1969 tarih, E. 1968/69-79 Birleşik, K. 1969/1 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/63c969f8-e6da-4811-9c87-fef2fb7e1b7f?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 18.09.2017).

7. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararına Yapılan İtirazlar

TBMM'nin bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması kararı niteliği itibariyle bir parlamento kararıdır. Parlamento kararları kural olarak yargı denetimine tabi olmamakla birlikte, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının denetimin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi, bu durumun bir istisnası olarak Anayasa ile düzenlenmiştir.⁸⁶ Parlamenter bağımsızlığın en önemli unsurlarından birini oluşturan yasama bağımsızlıkları, parlamento üyelerinin dış tehdit ve engellerden etkilenmeden hareket etmelerini sağlamaya yöneliktir. Anayasa Mahkemesi'ne de dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını denetleme yetkisinin verilmesindeki amaç, muhalefet milletvekillerine karşı iktidar partisi saflarından gelebilecek engellemeleri önlemek içindir.⁸⁷

Dokunulmazlığı kaldırılan bir meclis üyesi, bu kararın Anayasa veya İçtüzüğe uygun olmadığı iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasanın 85. maddesine göre; *"Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ... Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar."* Görüldüğü üzere, başvuru süresi karar tarihinden itibaren bir haftadır. Bu bir haftalık süre hak düşürücü süredir. Söz konusu başvuru sonucunda, Anayasa Mahkemesi dokunulmazlığın kaldırılması kararının iptaline hükmederse, başka bir işleme gerek kalmaksızın ilgili meclis üyesi tekrar yasama dokunulmazlığına sahip olur. Anayasa Mahkemesi'ne tanınan 15 günlük süre ise, mahkemenin dokunulmazlığın kaldırılması kararını öncelikle ve geciktirmeden incelenmesini sağlamaya yöneliktir. Anayasa Mahkemesi'nin bu süreye uymaması herhangi bir hak kaybına yol açmaz.⁸⁸ Ayrıca, yasama dokunulmazlığına itiraz, sadece milletvekilinin kendisini korumak ve adaletten yararlanmak amacıyla şahsına tanınmış bir hak değil, meclisin saygınlığı ve milletvekillerinin korunması için herhangi bir milletvekiline de tanınmış bir başvuru hakkıdır.⁸⁹

Anayasa Mahkemesi, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını hem şekil hem de esas bakımından denetlemektedir. Anayasa Mahkemesi'nin şekil bakımından yaptığı denetimin kapsamına, komisyonların oluşum süreçlerinde hukuka aykırılığın olup olmadığı, toplantı ve karar yeter sayılarının bulunup bulunmadığı, grup kararı alınıp alınmadığı, savunma hakkının ihlal edilip edilmediği gibi konular girmektedir.⁹⁰

Esas bakımdan yapılacak denetimde ise, Anayasada dokunulmazlığın kaldırılmasında uyulması gereken hususlar bakımından bir düzenleme mevcut değildir. Daha önce belirtildiği üzere, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumak ve bu şekilde de tam bir serbestiyet içerisinde Meclis çalışmalarına katılmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla Meclisin dokunulmazlığı kaldırma kararlarını esasa yönelik olarak bu amaç doğrultusunda incelenmesi gerekmektedir.⁹¹ Anayasa Mahkemesi de bu yönde vermiş olduğu bir kararında⁹², *"Anayasa'nın 85. maddesinde, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararın Anayasa'ya, Yasa'ya ve İçtüzüğe uygunluğunun denetlenmesi öngörülmüş, 2. maddesinde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk Devleti olduğu kurala bağlanmıştır. Bu kural*

⁸⁶ Döner, s. 65.

⁸⁷ Yalova, s. 76.

⁸⁸ Yalova, s. 78.

⁸⁹ Adem, s. 80.

⁹⁰ Atalay, s. 79.

⁹¹ Döner, s. 66.

⁹² AYM, 31.07.1998 tarih, E.1998/38, K. 1998/50 sayılı karar, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 03.10.2017).

uyarınca, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararların denetiminde, hukuk Devletinden beklenen nesnel (objektif) ölçülerin esas alınması gerekir. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptaline ilişkin istemin, suçlamanın ciddiliği, siyasal amaçlara dayanmaması, üyenin şeref ve haysiyetinin korunması yönlerinden incelenmesi gerekir. Dokunulmazlık, yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan korumak amacına yöneliktir. Ancak, yöneltilen suçlamanın ciddi olması durumunda yargı yolunun açılması, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması yönlerinden zorunlu bulunmaktadır.” demektedir. Buna göre Anayasa Mahkemesi'nin, esas bakımından gerçekleştirdiği denetim, milletvekilinin o suçu işleyip işlemediği yönünde değil, suçlamanın ciddi olup olmadığı, isnadın siyasal maksatlara dayanıp dayanmadığı, soruşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi ve üyenin şeref ve haysiyetinin korunması yönünde yapılacaktır.⁹³

8.SONUÇ

Tarihsel süreç içinde her toplumda egemenliğin kullanımı bakımından bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır ve yaşanmaya da devam edecektir. Egemenliğin millet tarafından doğrudan kullanımı çeşitli açılardan zor olması nedeniyle, bu egemenliği kullanacak aracı yapılar ortaya çıkmıştır. Temsil olarak adlandırılan bu yapı demokrasi adına çok önemlidir. Ülkemizdeki temsil anlayışı, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında benzerlikler ve farklılıklar arz etmektedir. Bu ülkelerdeki temsil anlayışının gelişimi kendi iç dinamikleri ve yıllar süren mücadeleler sonucu ortaya çıkmıştır. Ülkemiz açısından ise, padişahın yetkilerinin sınırlandırılması gerekliliği yönünde bir iç talep yanında, ayrıca dış etkilerin de temsil anlayışının dönüşümündeki rolü büyük olmuştur. Bunun sonucunda da mutlak monarşinin yerini temsili demokrasinin alması tarihi bir süreç sonucu gerçekleşmiştir.⁹⁴

Demokrasiye geçildikten sonra parlamentonun görevini tam olarak icra edebilmesi bakımından yasama dokunulmazlığı kurumunun kabulü zorunlu hale gelmiştir.

Bu bağlamda yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini, hem iktidar tarafından gelebilecek engelleyici durumlara hem de diğer şahıslar tarafından milletvekillerine yöneltilecek asılsız iddialara karşı, tam olarak yerine getirebilmeleri için olması gereken bir güvencedir. Yasa koyucu, yasama dokunulmazlığının varlığında gözetilen kamu yararını, dokunulmazlık nedeniyle oluşan kanun önünde eşitsizliğe, hatta milletvekillerinin dokunulmazlığa dayanarak birtakım suistimallere karışması ihtimaline tercih etmiştir. Ancak bu güvencenin milletvekillerine tanınmış kişisel bir ayrıcalık niteliğinde anlaşılması adına sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekilini cezasız bırakmak değil, uydurma suç isnatları ve siyasal sebeplerle yapılacak kovuşturmaların önüne geçilmesidir. Zaten dokunulmazlık kurumu, milletvekillerine verilen ceza süresinin sonuna kadar ertelemekle birlikte ceza ortadan kaldırmamaktadır. Ağır ceza gerektiren suçüstü halinde dokunulmazlığın kendiliğinden ortadan kalkması bu durumun bir sonucudur. Çünkü bu halde, isnadın uydurma olmadığı veya siyasal sebeplerle de hareket edilmediği bir durum ortaya çıkmıştır.⁹⁵

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması adına, İç Tüzük hükümleri uyarınca, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulu Karma Komisyon ve Hazırlık Komisyonu görev yapmaktadır. Yasama organının sadece Karma Komisyon ile yetinmeyerek bir de Hazırlık Komisyonu kurması, yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusuna verdiği önemin bir

⁹³ Adem, s. 81.

⁹⁴ Gökhan Dönmez, *1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi*, Adalet Yayınevi, Ankara, Ocak 2016, s. 389.

⁹⁵ Sevinç, , *Türkiye'de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, s. 269.

göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁶ Bununla birlikte, İç Tüzükteki dokunulmazlığın kaldırılması usulünü düzenleyen hükümler uzunca bir süreci öngörmektedir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusu milletin temsili noktasında hassas bir durum göstermesi nedeniyle dikkatle ele alınması gereken başlıklardan birini oluşturmaktadır. Tüm demokratik ülkelerde kabul edilmiş olan dokunulmazlık kurumu, ülkemizdeki uygulamalar açısından, yeniden düzenlenmeye muhtaç bir durumdadır. Böylesi bir düzenleme yapılırken de meclisin asli görevlerini yapmasına mani olmayacak şekilde bir çözüm üretilmelidir. Çalışmada belirtildiği üzere, komisyon safhaları ve Genel Kurul aşamalarından geçerek Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olan yasama dokunulmazlığının kaldırılma süreci, yukarıda belirtilen hassasiyeti de içerecek şekilde pratik bir çözüme kavuşturulmalıdır. Böylesi bir düzenlemenin yapılabilmesi için de öncelikli olarak, konunun esas muhatabı olan TBMM'nin, dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda, kamuoyu vicdanını rahatlatmak adına istekli olması gerekmektedir.

Ülkemizde uygulama bakımından, yasama dokunulmazlığının kaldırılması talepleri yetkili makamlarca Adalet Bakanlığı'na, buradan Başbakanlığa ve nihayet Meclis Başkanlığı'na ulaşmaktadır. Sürecin bu şekilde uzun aşamalardan oluşması yerine, dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin doğrudan doğruya meclise yapılması daha doğru bir yaklaşım olur. Dokunulmazlığın kaldırılması talebi yargı organlarına, bu talebi değerlendirme yetkisi ise meclise verilmiştir. Şekil eksikliklerinden dolayı gerektiğinde dosyanın işleme alınmadan iade edilmesi meclis organlarınca da yapılabilecek bir işlemdir. Dolayısıyla, bu uygulama gereksiz bürokratik işlemlere ve zaman kaybına neden olmakta, idari makamların yargı faaliyetini geciktirme ve bu konuyu engelleme riskini taşımaktadır. Buna ek olarak, komisyonlarca ve Genel Kurulda dosyaların geciktirilmeksizin görüşülmesine ilişkin düzenleyici süreler konularak, havale prosedürü hızlandırılmalıdır. Örneğin komisyonlarca belirli bir sürede karar verilmesi yönündeki bir hüküm ile bu sorun aşılabılır.

TBMM, hakkında kovuşturma talebi olan milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması konusunda, bu yönde anayasada açık bir hüküm olmasa bile sınırsız bir takdir yetkisine sahip değildir. Meclisin takdir yetkisinin sınırları kurumun amacı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Meclis, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verirken, kaldırma isteminin siyasi sebeplere dayanıp dayanmadığı, olayın ciddiyeti ve ilgili milletvekilinin şeref ve haysiyetinin zedelenmemesi gibi konulara özen göstermelidir. Meclisin dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararı dokunulmazlığın kaldırılmasına neden olarak gösterilen fiilin esasına ilişkin ya da kovuşturmanın açılması veya herhangi bir cezanın verilmesi şeklinde bir karar olamaz. Meclisin vereceği karar dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kaldırılmamasına ilişkin olmak zorundadır. Dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı itiraz mercii Anayasa Mahkemesi'dir. Mahkeme, hem şekil bakımından hem de esas bakımından denetim yapar. Şekil bakımından denetimin kapsamına, dokunulmazlığın kaldırılması kararının Anayasaya, kanunlara ve içtüzüğe aykırı olup olmadığı konuları girmektedir. Esas bakımından ise, denetlerken milletvekillerine isnat edilen suçun ciddi olup olmadığı, siyasi amaçlara dayanıp dayanmadığı, kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisini ve dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunmasını dikkate alınacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesi de hiçbir şekilde suçun esasına ilişkin karar veremez. Çünkü bu görev adli mahkemelere aittir.

⁹⁶ Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 85.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Kadir; “*Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı*”, TBB Dergisi, Sayı: 84, 2009, s. 260-297.
- AKTAŞ, Kadir; “*Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi*”, Yasama Dergisi, Sayı: 3, Ekim-Kasım-Aralık, 2006, s. 85-114.
- A Matter of Privilege: A Discussion Paper on Canadian Parliamentary Privilege in The 21st Century**, Interim report of the Standings Committee on Rules, Procedures and the Rights of Parliament, June 2015.
- ADEM, Afet; **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Şubat 2010.
- AKTAŞ, Kadir; **Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, Temmuz 2009.
- AKYÜREK, Akman; **Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları (Doktrin-Uygulama-Yargıtay İçtihatları)**, Parlamento Hukuku Dizisi, No:1, Ankara, 1991.
- ATALAY, Nurhan; **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2008.
- Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) Türkiye Anayasası’nın 83. Maddesinin İkinci Fıkrasının Askıya Alınması Hakkında Görüş, Council of Europa, CDL-AD (2016)027, 858/2016 Sayılı Görüş.
- Case of Kart v. Turkey**, Karar Tarihi: 03.12.2009 <https://hudoc.echr.coe.int/>
- DÖNER, Ayhan; “*Parlamentar Bağımsızlıklar*”, AÜEHFD, Cilt: 7, Sayı: 1-2, 2004, s. 49-72.
- DÖNMEZ, Gökhan; **1982 Anayasası’nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, Ocak 2016.
- DUNBAY, Seda; **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2013.
- GÖNENÇ, Levent; ERGÜL, Ozan; “*1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı*”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/yasa_sor_yasa_dok.pdf
- GÖREN, Zafer; **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.
- GÖZLER, Kemal; “*Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*”, AÜSBF Dergisi, Temmuz-Eylül 2001, Cilt: 56, No: 3, s. 71-101.
- GÜLFİDAN, Osman Serkan; **Yasama Dokunulmazlığı – Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası’nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011.
- HARDT, Sascha; **Parliamentary Immunity: A Comprehensive Study of the Systems of Parliamentary Immunity of the United Kingdom, France and the Netherlands in a European Context**, September 2013.
- İSLAM, Nadir Latif; “*Milletvekili Dokunulmazlığında Meclis İçi Prosedür*”, Yargıtay Dergisi, Cil:19, Sayı:2, 1993, s. 5-10.
- KESKİNSOY, Ömer; “*Meclis Kürsüsünden Sarf Edilen Sözlerin siyasi Parti Kapatma Davalarında Delil Olarak Değerlendirilip Değerlendirilmeyeceği Üzerine*”, Yasama Dergisi, Sayı: 9, 2008, s. 74-98.
- KESKİNSOY, Ömer; **Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, Mart 2008.
- KIRATLI, Metin; **Parlamentar Muafiyetler: Bizde ve Yabancı Memleketlerde**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.
- LANE, Carmen; **Parliamentary Immunity and Democracy Development**, DAIdeas Democracy Briefs, Issue No:2, August 2007.
- NEGOIȚĂ, Ciprian; **From the Concept to the Practice of Parliamentary Immunity, Polish Political Science Review**, No:2, 2014, pp. 58-70.
- NEVINS, Allan; COMMAGER, Henry Steele; **The Pocket History of the United States**, New York, 1951, İlk çeviri: Halil İnalçık, ABD Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, Doğu Batı Yayınları, Mart 2005.
- ÖRMECİ, Ozan; “*Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı ve Atilla Kart Olayı*”, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/turkiyedeki-yasama-dokunulmazligi-ve.html>
- Parliamentary Immunity; Challenges to the Scope of The Privileges and Immunities Enjoyed by Members of the Parliamentary Assembly**, Committee on Rules of Procedure, Immunities and Institutional Affairs, 23 May 2016.

Parliamentary Immunity in the Member States of the European Community and in the European Parliament, European Parliament Directorate General For Research Budgetary and Cultural Affairs and Comparative Law Division, Legal Affairs Series W-4, Luxembourg 1993.

RUHİ, Muhammet Emin; **Fransız Devrimi'nden İki Portre Sieyes ve Robespierre**, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.

SEVİNÇ, Murat; “**22. Yasama Dönemi'nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağımsızlıkları Konusu**”, AÜSBF Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 62, 2007, s. 320-347.

SEVİNÇ, Murat; **Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırılgaç Yayınevi, Ankara, 2004.

TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, Kasım 2007.

TÜRK, Hikmet Sami; “**Dokunulmazlıkları Kaldıran Anayasa Değişikliği (I)**”
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/dokunulmazliklari-kaldiran-anayasa--degisikligi--1--2228876/>

Yi, Weizhong; **Research on Parliamentary Privilege, Concurrently Discuss Chinese National People’s Congressional Privilege**, July 2009.

YALOVA, Yüksel; **Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İstanbul 1994.

YOLCU, Serkan; “**Adil Yargılanma Hakkı Karşısında Yasama Dokunulmazlığını Yeniden Düşünmek: Atilla Kart Olayı Üzerine Bir Deneme**”, AÜHFD, Cilt: 60, Sayı:2, 2011, s. 367-414.

YÜKSEL, Cüneyt; “**Uluslararası Karşılaştırmalar Işığında Parlamenterlere Tanınan Güvenceler ve Yasama Dokunulmazlığı Sorununun Değerlendirilmesi**”, İÜHFİM, Cilt: 71, Sayı: 1, 2013, s. 1291-1312.

<http://www.adalet.gov.tr>

<http://www.anayasa.gen.tr>

<http://www.bbc.com>

<http://www.anayasa.gov.tr>

<https://hudoc.echr.coe.int>

<http://www.resmigazete.gov.tr>

<https://www.tbmm.gov.tr>

<http://www.tdk.gov.tr>

İŞLETMELERDE YAPILAN ÇEK HİLELERİ: ORTAYA ÇIKARILMASI VE ÖNLENMESİ

CHECK FRAUD IN ENTERPRISES: DETECTION AND PREVENTION

Hami AYDIN¹, Tolga ALA²

ÖZET: Hile ve dolandırıcılık olaylarında son dönemlerde artış olduğu gözlenmektedir. Ticari hayatta önemli yer tutan çeklerin işletmelerin finansal yapısı üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Bununla birlikte, çek hileciliği, uluslararası finansal sistemi etkileyen en hızlı büyüyen sorunlardan biridir. Lazer yazıcılardaki hızlı gelişmeler, daha renk odaklı fotokopi makineleri ile masaüstü bilgisayarlarda sahte çek basımı ve kopyalarının üretilmesi asıl çeki kopyasından ayırt etmeyi zorlaştırmış, böylelikle çek hileciliğinde artışa neden olmuştur. Hile olaylarında artışın bir diğer nedeni de yüksek oranda firma çalışanları ve suç ortağının birlikte hareket etmeleridir.

Anahtar sözcükler: Çek Hilesi, Hile Denetimi, Çek Sahteciliği

ABSTRACT: It is observed that fraud and fraud incidents have increased recently. The impacts of checks that have an important place in business life effect the financial structure of businesses. Nonetheless, check trimming is one of the fastest growing problems affecting the international financial system. Rapid improvements in laser printers have made it more difficult to distinguish between more color-focused copying machines and fake check printing and copying on desktop computers than the original copy. This situation causes an increase in check fraud. Another reason for the increase in cheating incidents is that the employees of the company and the crime partner work together at a high level.

Keywords: Check Fraud, Fraud Auditing, Check Forgery

1. GİRİŞ

1. HİLE KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Günlük sosyal ve beşeri yaşantımızda çok sıklıkla karşılaştığımız hile kavramının, tanımı ve içerdiği unsurları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Farklı görüşlerin olmasındaki temel neden, hilenin geniş bir kavram olmasından ve özellikle işletmelere yönelik olanları açısından tüm dünyada önemli bir sorun olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Ticari amaçla faaliyette bulunan işletmeler bünyesinde çalışan işçi ya da işletme sahibi veya işletmenin müşterisi, zaman zaman kendi lehlerine ekonomik çıkar sağlamak eğiliminde olabilmektedir. Yasal ve idari düzenlemelerin ihlal edilmesi de bir arada değerlendirilerek, ekonomik çıkar kavramı aynı zamanda ‘ekonomik suç’ olarak da anılmaktadır. İşletmelerde görevin ve güvenin kötüye kullanılması sonucu, doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan kayıplar, gerek ülkenin gerekse işletmelerin ekonomik ve mali sistemlerini bozacak etkiler gösterebilmektedir. İşte bu noktada ‘Hile’ olgusu, ekonomik suçlar içerisinde giderek önem kazanmıştır.

Hile kavramının zaman içinde yaygınlığı, çeşitliliği ve yöntemleri değişebilmekte, ancak çoğu zaman farklı kavramlarla da karıştırılabilmektedir. Bu bölümde; çalışmada hile kavramının

¹ Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi-Muhasebe ve Denetim Anabilim Dalı, Personel Daire Başkan Yardımcısı-İstanbul Aydın Üniversitesi, hamiaydin@aydin.edu.tr

² Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Tercan MYO, tala@erzincan.edu.tr

nasıl anlaşıldığı konusuna değinilecek, ayrıca bilimsel araştırmalarda kullanılan kavramlara yer verilecektir. Olası tüm hile yöntemleri ile çalışma konusu olan çek ve kredi kartlarının da içinde bulunduğu muhasebe hilesi yöntemlerine kısaca değinilecektir.

1.1. Hile Kavramı

Muhasebe işlemleriyle ilgili kontrollerin ana hedefi ve konusu, muhasebe çalışma sistemini incelemek, düzensizlik ve yolsuzlukları tespit etmektir.³ Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun ve düzenli olarak tutulan bir muhasebede hatanın olması düşük olasılıktır. Bu nedenle, muhasebe denetimi ile var olması olası hatalar aranır. Buradaki ‘hata’ kavramı ile genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uymayan davranışlardan söz edilmektedir.

Muhasebede görülen yanlış ve hatalarda kasıt unsurunun olmadığı, bilgisizlik ve ihmal olduğu varsayılmaktadır. Örneğin, sabit varlıklara kaydedilmesi gereken bir makinenin genel giderlere kaydedilmesi, muhasebe prensiplerinin tam olarak bilinmemesinden veya kişisel dikkatsizlikten ileri geliyorsa, bu bir muhasebe hatasıdır.⁴

Hile ise çoğunlukla belgeler ve kayıtlar üzerinde bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan eylemlerdir. Bu bölümde, yukarıda açıklanan hata ve hile kavramlarının birbirilerinden farklı yanlarına değinilecek, sonra ihmal ve dikkatsizlik kavramlarının muhasebe açısından önemine ve son olarak da hilenin uygulama ve hukuksal boyutlarına yer verilecektir.

1.2. Hile ve Hata

Muhasebe hilesi ile muhasebe hatası kavramları zaman zaman karıştırılmaktadır. Gerçekte iki kavram da hesap işleyişi ve kayıt düzeninin vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı tutulması anlamına gelmektedir. Fakat hata ile hile arasında suçun manevi unsurunun oluşması bakımından farklılık bulunmaktadır.⁵

Hile ve hatanın maddi unsuru aynı olmakla birlikte, manevi unsurlarındaki farklılık nedeniyle bu iki kavramın birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Türk Vergi Kanunu, muhasebe hatalarını değil muhasebe hilelerini cezaya tutmaktadır. Ayrıca, ceza hukuku genel ilkeleri kapsamında muhasebe ilkesinin maddi unsuru; vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı, gerçeğe aykırı olarak gerçeğe uygun olmayan muhasebe kayıtlarının yapılmasıdır. Ceza hukuku genel ilkeleri kapsamında muhasebe ilkesinin manevi unsuru ise bu fiilin kasten ya da taksir ile yapılmasıdır.

Bu bilgiler ışığında, hile ve hata kavramları aşağıda daha detaylı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır:

Hile ile ilgili ilk rapor olması nedeniyle Sertifikalı Hile Denetçisi Birliği’nin (ACFE-The Association of Certified Fraud Examiner) 1996 yılında yayınlanmış raporu önem arz etmektedir. Çünkü rapor 2608 hile denetçisinin çok sayıda sektörü araştırması ve gerçek olaylar sonucu elde ettiği bilgileri içermektedir.

³ Hasan Hüseyin Bayraklı vd., Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Bursa:Ekin Yayınevi, 2012, s.19

⁴ Mustafa Kara, Yaygın Muhasebe Hata ve Hileleri Nelerdir?, <http://www.stratejikboyut.com/haber/yaygin-muhasebe-hata-ve-hileleri-nelerdir-28342.html>.’den Hasan Hüseyin Bayraklı vd., Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s.19

⁵ a.g.e., s.92

Çeşitli oyunlarla, düzenlemelerle, sahtekârlıklarla veya aldatma yöntemleri ile bir kişi veya kurumun varlığını ele geçirme eylemine genelde ‘hile veya yolsuzluk’ adı verilmektedir.

‘Hata’ ise unutkanlık, dikkatsizlik, ihmal, bilgisizlik veya tecrübesizlik nedeniyle hesap ve kayıtlarda yapılan yanlışlıklardır. Genelde kasıt unsuru taşımayan yanlışlıklardır.⁶

Yaşamın her alanında olduğu gibi, muhasebe alanında da bir takım hileler söz konusudur. **Muhasebe hileleri**, muhasebe hatalarının aksine, bilerek, isteyerek ve çıkar elde etmek için bilinçli olarak yani kasten yapılır. Muhasebe hilelerinde eylem, yapan tarafından önceden planlanmakta, kurgulanmaktadır.⁷

Hile, ‘işletme kayıt, belge ve hesaplarının belli bir çıkar sağlamak ve başkalarını yanıltmak amacıyla gerçek durumu yansıtmayacak şekilde düzenlenmesi, tahrif edilmesi ve gizlenmesi olarak’ da tanımlanabilir.⁸

Daha geniş bir ifade ile hile, ‘muhasebe ile ilgili olayın oluşumu, belgelenmesi, kaydedilmesi ve işletme ile ilgili çıkar çevrelerine rapor edilmesi aşamasında kötü niyetle, ilgili çıkar çevrelerinin bilgisi dışında ve onları maddi zarara uğratabilecek şekilde basılı ve dijital ortamda ulusal ve uluslararası mevzuata aykırı davranmak, davranmaya teşvik etmek veya böyle bir ortamda suça iştirak etmektir’.⁹

Muhasebedeki hilelerin esas unsur kasıttır; kasıt ise kişinin hukuka aykırı bir işlem yaptığını bilmesi ve bu işlemi bilerek ve isteyerek işlemesidir. Aynı zamanda kasıt, bilinçli bir iradeyi ifade eder.¹⁰

Hilenin belgeler üzerinde ve bilinçli olarak yapılması nedeni ile muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkması mümkün olmadığı gibi ortaya çıkarılması da güçtür. Muhasebe hilesinin tespit edilmesi tamamen denetçinin bilgi, tecrübe ve becerisine bağlıdır.¹¹

2. ÇEK HİLELERİ

İşletme çalışanları tarafından yapılan hilelerde, yapılan tahsilâtın veya elde edilen gelirin bir kısmının ya da tamamının çeşitli yollarla kişisel kullanımı için çalınması amaçlanmaktadır. İşletmelerin maruz kaldıkları hilelerden biri de işletme çekleri üzerinde yapılan hilelerdir.

İşletme çekleri üzerinde gerek işletme çalışanları gerekse üçüncü kişilerce yapılan hilelerin maddi boyutlarını tam olarak bilinmemektedir. Ancak yapılan araştırmalar çek hilelerinin giderek arttığını göstermektedir.¹² Tahminler farklılık gösterse de açık olan bir şey vardır ki, o da mevcut baskı ve grafik teknolojileriyle çek hilelerinin giderek arttığıdır.¹³

Ernst&Young LLP araştırma şirketinin yaptığı tahminlere göre her yıl 500 milyon çekte yolsuzluk yapılmaktadır. Amerikan Bankacıları Derneği (ABA-American Bankers Association) ve başka firmalar, çeklerde dönen usulsüzlüklerden kaynaklanan maddi kayıplara değinmekte, çeklerde yapılan hilelerin yıllar itibarıyla artış gösterdiğini belirtmektedir. Yapılan yolsuzluklar,

⁶ Güray Öğredik, Muhasebe Hatası, <http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/guray/012/>

⁷ Bayraklı, a.g.e., s.49

⁸ a.g.e., s.51

⁹ a.g.e., s.52

¹⁰ a.g.e., s.52

¹¹ a.g.e., s.54

¹² Bayraklı, a.g.e., s.68

¹³ Halil Söyler, “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri”, <http://www.alomaliye.com/halil-soyler-isletmelerde-yap-hileler-2.htm>

çek defterlerinin çalınmasından daha karmaşık ve profesyonelce düzenlenen sahtekârlıklara kadar değişiklik göstermektedir.

Hileli ödeme türü olan çek hilesinde işletme çalışanı;

- a) Kendi yararına bir çek hazırlamakta
- b) Bir başkası adına düzenlenmiş olan çeke el koymakta ve kendi yararına kullanmaktadır.

Fatura hileleri, bordro hileleri gibi diğer hile türlerinde, örneğin fatura hilelerinde, hile yapan kişi işletme kanalıyla bir ödeme yaratarak buna el koymaya çalışmaktadır. Çek hileleri daha doğrudan yapılan hilelerdir. Hileli ödeme için sahte bir destek sağlanacağına, hilekâr çekin kontrolünü ele geçirerek, sahte bir bilgi yaratmaktadır. Örneğin, sahte bir imza yaratmakta, alacaklıyı değiştirmekte, tutar ile oynamakta veya sahte ciro oluşturmaktadır. Burada kilit nokta, sahte bir bilgi yaratarak, işletmenin çeklerini kendi yararına kullanmaktır.¹⁴

2.1. Genel Olarak Çek Kavramı

Çek, Türk Hukukunda kambiyo senetleri arasında en yaygın kullanım alanı bulan ödeme aracıdır. Türk Ticaret Kanunu'nun 692 ve 735. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Çekte **keşideci**, **muhatap** ve **lehtar** olmak üzere üçlü bir ilişki söz konusudur. Türk hukukunda muhatap daima banka olmak zorundadır. Çek hukuki mahiyeti itibari ile bir ödeme aracıdır. Bu sebeple çekte vade ve faiz söz konusu değildir. Çek havale mahiyeti taşır. Çekin, belirli başlı şekil şartlarına tabi yazılı şekilde yapılması gerekmektedir. Çek, keşideci hesabının bulunduğu banka üzerine çek keşide edilmek sureti ile hamile ödeme yapılmasını sağlar. Çek hamilinin bankadan, çekte gösterilen meblağın kendisine ödenmesini istemek hususundaki hakkı, keşideci ile muhatap banka arasında yapılmış bulunan "çek anlaşmasına" dayanmaktadır. Çek keşide edildiği yerde ödenecekse 10 gün, keşide edildiği yer dışında başka bir yerde ödenecekse 1 ay ve kıtalar arasında ise 3 ay içinde muhataba ibraz edilmelidir.

Çekin asli unsurları aşağıda belirtilmiştir:

- a) Çek kelimesinin ve eğer senet Türkçeden başka bir dilde yazılmışsa o dilde çeke karşılık kullanılan kelimenin çekte bulunması zorunludur. Çek kelimesinin herhangi bir kısaltma yapılmadan yazılması şarttır. Çek kelimesi bulunmayan senet hukuken havale niteliği taşımaktadır.
- b) Çek kayıtsız, şartsız belirli bir bedelin ödenmesi için havaleyi içermelidir. Ödenecek meblağlar herhangi bir kayıt ya da şarta bağlanmış ise o senet geçersiz sayılmaktadır. Miktarın yazı ya da rakam ile yazılmış olması yeterlidir. Ancak, rakam ve yazı arasında farklılık bulunması durumunda, yazı ile yazılan esas alınacaktır. Tahrifat olması durumunda yazılan bedellerin hiçbirisine itibar edilemez. Fakat çeki borçlu (keşideci) yazmış ve yine onun tarafından tahrifat edilmiş ise, keşidecinin yazdığı en yüksek bedele itibar edilir. Çeke faiz konulamaz. Zira çek kredi aracı değil, ödeme aracıdır. Çekte yabancı para gösterilmesi mümkündür. Bu durumda aynen ödeme kaydı yoksa çekin ibraz günündeki rayice göre memleket parası ile ödenmesi gerekmektedir. Kural olarak, yabancı para üzerinden çek düzenlenebilmesi için, çek hesabının da yabancı para olarak açılması gerekmele birlikte aksi de olabilmektedir.
- c) Ödeyecek kimsenin (muhatapın) adının ve soyadının da çekte bulunması zorunludur. Türkiye'deki çeklerde muhatap sadece banka olabilir. Banka, Bankacılık Kanunu

¹⁴ Nejat Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s.268

hükümlerine tabi olan müesseselerdir. Keşidece ve muhatap arasındaki hukuki ilişki, çekin geçerliliği bakımından önem taşımaz. Bankalardan ayrı gerçek ve tüzel kişi üzerinde çekilen çek ancak bir havale niteliğindedir.

- d) Keşide tarihinin çekte bulunması zorunludur. İbraz sürelerinin hesaplanması ve keşidecinin ehliyetinin saptanması bakımından keşide tarihi önem taşımaktadır. Birden fazla birbirinden farklı tarihlerin olması durumunda senet çek olma vasfını kaybeder. Fakat çekteki keşide tarihinin gerçeğe aykırı olması, çekin geçerliliğine etkili değildir. Keşide tarihi genelde çekin üst tarafına yazılmaktadır. Bu tarih çekin ön yüzünde olmak koşulu ile keşidecinin imzasının yanında veya üstünde olabileceği kabul edilmiştir.
- e) Keşide edenin imzası çekte bulunması zorunlu unsurlardan, ancak keşidecinin ad ve soyadı olmaksızın imzasının varlığı da yeterli olabilmektedir.

Özellikle kayıt dışı ekonominin denetim altına alınması ve kara paranın aklanması ve terörün finansmanın önlenmesi, kamu hukukuna ilişkin çekin önemli amaçlarındandır.

2.2. Sahte Çek Düzenleme Hileleri

Genel ilke olarak çek hilekârları, işletmenin çek düzenleme süreçlerindeki zayıflıklardan yararlanmaktadır. Çeki imzalayan kişi, çeki düzenleyen olarak kabul edilmektedir. Sahte çek düzenleme hileleri, bir çalışanın çeki ele geçirmesi ve sahte imza atması ile gerçekleşmektedir. Bir çek üzerinde sahtecilik yapabilmek için çalışanın;

- a) Boş bir çeke ulaşabilmesi
- b) Yetkili imzayı inandırıcı bir biçimde atabilmesi
- c) Suçunu gizleyebilecek bir durumda olması, gerekmektedir.

Yapığı sahte imzalı çek hilesini gizleyebilecek konumda olmayan hilekârın hilesi kısa süreli olmaktadır. Özellikle çek hilelerinde hilenin gizlenmesi eylemi önemli bir yer tutmaktadır.

15

Çek hilelerinde kullanılacak temel beş yöntem aşağıda yer verilmiştir.

2.2.1. Boş Çeklerin Ele Geçirilmesi

Sahte çek düzenlemede ilk adım, işletmenin boş bir çek yaprağını ele geçirebilmektir. İş tanımları içinde çek düzenleme yetkisi olan işletme çalışanları, işletmenin boş çeklerini çalabilecek konumdadır.

Hile üçgeni kapsamında değerlendirildiğinde; görev tanımı içinde çek düzenleme yetkisi olan kişinin önünde önemli bir 'fırsat' vardır. Bu çalışanın üzerinde herhangi bir nedenle 'baskı'nın da olması durumunda, hile yapmak için hile üçgeninin tamamlanması gerekmektedir. Çek hilesi yapmayı düşünen çalışan kendine 'haklı bir neden' bulduğunda eylemi gerçekleştirecek ve böylece Cressy'in ifade ettiği Ateş+Benzin+Oksijen üçlüsü gibi hileye sebep olan üçayağın bir araya gelmesiyle çek hilesi gerçekleşmiş olacaktır.

Çek hilesi yapmayı düşünen çalışanın çeklere erişim yetkisinin olmaması durumunda ise çek yapraklarının çalınması yoluna gidilmektedir. Çek yapraklarının güvenli ortamlarda saklanmaması, ortalık yerde bırakılması hallerinde hırsızlık eylemi kolaylıkla başarılabilmekte, ancak kapalı ortamlarda saklanan çeklerin çalınması için ya kapalı alanın anahtarlarını ele geçirmek ya da çekleri korumakla görevli diğer çalışan ile işbirliği girilmesi gerekmektedir.

¹⁵ Bozkurt, a.g.e., s.270

Yukarıda belirtilen yöntemlerle çalınan çekler;

- Usulüne uygun olarak iptal edilmeyen, kullanılmayacak durumda olabilir.
- Hilekârın işletme bilgilerine uygun olarak sahte olarak düzenledikleri olabilir.
- İşletme, elindeki çekleri korumak ve çek hilelerini önleyebilmek için bazı önlemler almalıdır.

Boş çekler sürekli olarak kilitli bir ortamda tutulmalı, farklı bir kişi ise bazı aralıklarla söz konusu çekleri kontrol etmelidir.

- Kullanılmayacak çekler usulüne uygun bir şekilde iptal edilmeli, daha sonra işletmelerce ya ilgili bankasına iade ya da imha edilmelidir.
- Her günün başlangıcında, son düzenlenen çekin numarası ile karnedeki ilk çekin numarası karşılaştırılmalıdır.
- Çalınan çeklerin bankadan tahsil edilmesini önleyebilmek için, banka ile günlük olarak iletişimde olunmalıdır. Ödenecek çeklerin listesi günlük olarak bankaya gönderildiğinde, banka belirtilenler dışında çek ödemesi yapmayacaktır.

2.2.2.Sahte Çek Alacaklısının Belirlenmesi

Hilekâr, işletmenin boş çekini ele geçirdikten sonra çekin kime ödeneceğine (*lehtar*) karar verir. Hilekâr, aşağıda belirtilenlerin çek alacaklısı olmasına karar verebilir:

- Kendisi
- Kurmuş olduğu işletmesi
- Sahte bir işletme ya da kişi
- Suç ortağı
- Satıcı

Çalınacak olan para işletmenin banka hesabından çoğu zaman rahatça çekilebildiğinden, birçok hilekâr düzenledikleri çeklerin ödeneceği kişiyi *kendileri* olarak göstermektedirler. Ele geçirilen boş çekin hilekâr adına düzenlenmesi kararı, işletmedeki iç kontrol sistemine ve çek hilesini yapacak olanın görev tanımına bağlıdır.¹⁶

Eğer hilekârın *kendine ait bir işletmesi* varsa veya *sahte bir şirket* kurmuşsa, çek bunlar adına da düzenlenebilir. Sahte çekin alacaklısı, işletmenin bir satıcısı olarak gösterilirse, hilenin gizlenme derecesi, daha fazla artmış olmaktadır. Böylece çek daha rahat paraya çevrilecek ve ortaya çıkma olasılığı daha az olacaktır.

Sahte olarak hazırlanan çek, hilekârın suç ortağının adına da düzenlenebilir. Çek, suç ortağının gerçek kimliğine göre düzenlendiğinden dolayı, paraya çevirme işlemi de daha kolay olmaktadır. Çekin ödenme bilgisi geldiğinde, üzerinde üçüncü bir kişinin ismi olacağından, kontrollerde çoğunlukla doğrudan bir şüphe de uyandırmamaktadır.¹⁷

¹⁶ a.g.e., s.271

¹⁷ a.g.e. s.272

Bazı durumlarda sahte çekler, hilekârın doğrudan nakit para elde etmesi amacıyla kullanılmamaktadır. Hilekâr, nakit para almak yerine düzenlediği sahte çeki kişisel alımları için kullanmaktadır. Satıcı adına düzenlenen sahte çeklerle, hilekâr kendi evine eşya alabilmekte, paraya çevrilmeyip satıcı tarafından kullanıldığından hilekârın yakalanma riski azalmaktadır.¹⁸

2.2.3.Sahte İmza

Boş olarak ele geçirilen çeklerin ilgili bölümleri doldurulduktan sonra, çeki keşide eden kişi adına sahte olarak imza atılmaktadır. Sahte imza atılması aşamasındaki yöntemler:

- a) Elle imza atmak
- b) Mekanik imza atma araçlarını kullanmak
- c) Yetkili imzanın fotokopisini kullanmak

Olarak sıralanabilir.

Sahte çek hilelerinde sıkça kullanılan yöntem, hilekârın yetkili imzayı taklit etmesidir. İmza ne kadar iyi taklit edilirse yakalanma riski o kadar azdır. Ancak, olası tereddütlü durumlarda kriminolojik incelemede sahte imzanın tespiti oldukça kolaydır.

Gerek ülkenin genel yasaları gerekse şirketin mevzuatı izin verdiği sürece, işletmeler otomatik çek imzalama araçlarını da kullanabilmektedir. Söz konusu araçlara kolay erişim olanağı bulunabilirse, hilekâr için en risksiz yöntem budur. Çünkü bu yolla oluşturulan sahte çek düzenleyen kişi açısından son derece normal görünümündedir.

Hilekâr, yetkili kişinin imzasını fotokopi yoluyla da çekin üzerine aktarabilmektedir. Düzgün bir şekilde yapıldığında, kolay kolay ortaya çıkartılamayacak bir sahteciliktir.

2.2.4.Sahte Ciro

Bu yöntemde hilekâr, işletmenin ilişkide olduğu üçüncü kişilere verilecek çekleri çalma yoluna gitmektedir. Bu süreçte hilekârın çekin düzenlenmesi ve imzalanması ile ilgili bir eylem gerçekleştirmesine gerek kalmamaktadır. Çekin taşıdığı bilgiler sahtecilik taşımamaktadır. Hilekâr, sahtecilik eylemini çekin ciro edilmesi aşamasında yapmaktadır. Yapılan hile sonucunda çekin içerdiği tutar, gerçek alıcıya ödenecek yerde dolandırıcıya ödenmektedir.¹⁹

Bu yöntem, hazırlanmış gerçek çekler kullanıldığından, asıl sorun çekin ele geçirilmesidir. Genelde hırsızlık kanalıyla ele geçirilen, düzenlenmiş ve imzalanmış çekler kullanılmaktadır. Ancak, güvenlik zafiyeti ve yoğun hareketlilik gibi nedenlerle veya adresine teslim edilemeyen ve geri gelen çeklerin çalınması suretiyle de sahtecilik eylemi yapılabilmektedir. Diğer taraftan, çeklerin dağıtımını ile görevli kişi, adres değişikliği yaparak çoğunlukla kendi adresini belirterek de sahtecilik eyleminde bulunabilmektedir.

Bu tür çek hırsızlığının önüne geçebilmek için “görevlerin ayrılığı ilkesi benimsenerek, çeki düzenleyen, imzalayan ve dağıtımını yapan kişilerin ayrıştırılması sağlanmaktadır. Ayrıca, çek hareketlerinin olduğu yerlere kamera yerleştirilmesi ve yoğun güvenlik önlemlerinin alınması da çek hırsızlıklarını azaltabilmektedir. Müşteri şikâyetlerine karşı duyarlı olmak, zaman zaman sondaj usulüyle dahi olsa satıcıların çeklerini alıp almadıklarının kontrolünü yapmak da önleyici tedbir olarak uygulanmaktadır.

¹⁸ a.g.e. s.272

¹⁹ a.g.e., s.274

2.2.5.Çek Alacaklısının Değiştirilmesi

Bu tür hileler, hazırlanmış ve imzalanmış çeke ulaşılarak yapılan bir başka hile yöntemidir. İşletme çalışanı tarafından çalınan çekin alacaklı ismi ya çalışan adına ya da suç ortağı adına değiştirilir. Bazen tutarın değiştirildiği de görülmektedir.

Çekin alacaklısının değiştirilmesinde genellikle iki yöntem kullanılır:

- a) Gerçek ismin üzerinde değişiklik yapılmaya çalışıldığından ve genellikle değişikliğin izi kalacağından, hilekâr için riskli bir yöntemdir. Bu durum işletme yönetimi tarafından da kolaylıkla ortaya çıkartılabilmektedir. Hilekâr, çeki düzenleyen kişi ise, çeki silinebilir mürekkeple doldurur, bilahare ismi uygun bir isimle değiştirir.
- b) Daha sağlam bir yol olarak, hilekâr muhasebe kayıtlarında borç hesaplarına girerek, çek hazırlanmadan önce alacaklının adını değiştirmektedir.

İç kontrol sistemi zayıf olan işletmelerde, hilekârlar çeki düzenlemekte, ancak alacaklı yerini boş bırakmaktadır. Çekin imzalanması sağlandıktan sonra, gelen çekin üzerindeki alacaklının isim yeri hilekâr tarafından doldurulmaktadır.²⁰

2.3.Çek Hilesi Belirtileri

İşletmeler açısından işletme içi ve dışı hilelerin maliyetleri gün geçtikçe artmaktadır. Hileleri gerçekleştirmeden önce önlemek için ve gerçekleştikten sonra ortaya çıkarmak için farklı yöntemler kullanılmaktadır. ACFE 2010 araştırmasına göre dünya genelinde hileli işlemlerin tespit edilme yöntemleri aşağıdaki gibidir (ACFE, 2010, 16);

- a) Şikâyetler (%40.2)
- b) Yönetim İncelemeleri (%15.4)
- c) İç denetim (%13.9)
- d) Tesadüfen (%8.3)
- e) Muhasebe mutabakatları (%6.1)
- f) Belge incelemeleri (%5.2)
- g) Diğer

Aşağıda sıralanan olağan olmayan durumlar, çek hilesi tespit edilmesi aşamasında çek hilesi belirtileri olarak kabul edilmelidir:

- 1) Günün sonunda kullanılan çek ile ertesi gün kullanılan çek arasında eksik çek bulunması,
- 2) Bankadan ödenen çeklerin kopyaları gönderiliyorsa, bunların üzerinde yapılmış olan değişiklikler,
- 3) Ödenmiş olduğu halde, bankadan gelen bilgilerde yer almayan çekler,
- 4) Bankadan ödendi bilgisi geldiği halde, kayıtlarda yer almayan çekler,
- 5) Karlarda açıklanamayan azalmalar ve faaliyet giderlerinde oluşan artışlar,
- 6) Çek ödemeleri ile ilgili satıcı şikâyetleri,
- 7) Satıcı faturalarına yapılan çift ödemeler,

²⁰ a.g.e., s.276

- 8) Bilinmeyen satıcılara yapılan ödemeler,
- 9) Destek bilgileri olmadan düzenlenen çekler,
- 10) Çek düzenleme sürecinde çalışanların yaşam düzeylerindeki anlamlı değişiklikler,
- 11) Hesapların toplamlarında yapılan matematik hatalar,
- 12) Banka hesaplarında oluşan nakit eksiklikleri,
- 13) Bilinen müşterilere olağan olmayan zamanlarda ve olağan olmayan tutarlarda yapılan ödemeler.²¹

2.4.Çek Hilelerini Gizleme

Çek hilelerini gerçekleştiren kişiler, çeşitli yöntemler geliştirip yasa dışı faaliyetlerine devam ederken aynı zamanda hileli işlemlerini de gizleme yoluna giderler. Bu nedenle çek hilelerinin nasıl gizlendiğinin bilinmesinde fayda bulunmaktadır.

Özellikle gizlenmesi zorunlu gibi gözükken çek hilelerinde, hilekâr çeki düzenleyen kişi konumundadır. Çeki düzenleyen çalışan, alacaklı olarak kendini, suç ortağını veya sahte bir ismi göstermekte veya alacaklı yerini boş bırakmaktadır. Çekte imza sahteciliğine olabildiğince girilmemektedir.²² Genellikle işin yoğun ve müşterinin telaşlı olduğu, dolayısıyla yetkili kontrollerinin yapılmasında gevşeklik gösterilebilecek zamanları kollayan sahtekâr, gerekli özen gösterilmeden çekin imzalanmasını sağlar.

Çalışan, giriştiği bu sahtecilik eylemini muhtemelen birden fazla yapmakta ve gerekli açıkların farkında olduğundan kendini gizleme ve gerekli tüm önlemleri alma eğilimindedir. Bu nedenle, çalışan tarafından yapılan hilecilik eyleminin işletme tarafından ortaya çıkartılması oldukça güçtür.

Çek hilelerinin gizlenebilmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmış ve açıklanmaya çalışılmıştır:

- a) Banka kayıtları ile hileli doğrulama sağlanması,
- b) Yevmiye kayıtlarında sahtecilik yapılması,
- c) Hileli çeklerin doğru olmayan biçimde kayda alınması,
- d) Alacaklılar için yeni çek düzenlenmesi,
- e) Sahte destek belgelerinin oluşturulması.

Çek hilesini gerçekleştiren kişinin görev tanımında kontrol, doğrulama ve onay yetkileri olması durumunda gizleme işlemi başarıyla sonuçlanacaktır. Çünkü gerek işletme kayıtlarında çeki geçersiz göstererek gerekse rakamlar üzerinde değişiklik yaparak veya yanlış hesaplamalar yaparak sahtecilik işlemini gerçekleştirmiş olur.

Hileli çalışan ayrıca;

- a) Hileli çeki kayıtlarda hükümsüz gibi gösterebilir,
- b) İşletme kayıtlarında tutarları şişirebilir,
- c) Hileli çeki işletme hesaplarından uygun olan birinin içine saklayabilir.

²¹ a.g.e., s.279

²² a.g.e., s.276

2.5.Çek Hilelerini Önleme

Çek hilelerinin önlenmesi ve ortaya çıkartılabilmesinde, görevlerin ayrılığı ilkesi önemli bir iç kontrol işlevidir. Normal olarak çek işlemleri ile ilgili görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir:²³

- a) Çekin düzenlenmesi,
- b) Çekin imzalanması,
- c) Çekin dağıtımı,
- d) Banka doğrulamaları.

Geçersiz konuma düşen çek için mutlaka yetkili birinden onay alınması, çeki düzenleyen kişinin sahtekârlık girişiminde bulunmasına engel olacaktır. Düzenleyen ve kontrol edenin farklı kişiler olması hata ve hile olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca, belli tutarda çek düzenlenebilmek için çift yetkili imza koşulunun getirilmesi de hile girişimlerinin azalmasına sebep olabilecektir.

Düzenlenip imzalanmış çekin tekrar düzenleyene geri gönderilmesi veya imzalayanın kontrolünde bırakılmayıp, ayrı bir birim olan dağıtım bölümüne gönderilmesi gerekmektedir. Böylelikle, çek alacaklısının değiştirilme ve dolayısıyla hileli işlemin gerçekleştirilme olasılığı azaltılmaktadır.

Çek hilelerinin belirtilen ilkelere uyulması sonucu azalmasının bir nedeni de banka bilgileri ile çeki düzenleyen firma kayıtlarının karşılaştırılması ve doğruluğunun teyit edilmesidir. Bu aşamada da görevlerin ayrılığı ilkesi gereği, doğrulama işleminin bir kişi ve bunların kontrolünün ise başka kişi tarafından yapılması sağlanmalıdır.

Ayrıca, işletmelerin çeki düzenleyenlere gönderdikleri imza sirkülerinin düzenli olarak güncellenmesi ve çek düzenleme yetkisini güvenilir insanlara vermek ya da çift imza ile kullanımını sağlamak da, hileli işlemlerin yapılmasını engellemektedir.

Bunların yanında çek işlemleri ile ilgili kırmızı bayraklara ilişkin aşağıda belirtilen önlemlerin alınması gerekmektedir;

- a) Çek defteri güvenliğinin sağlanması,
- b) Çek numaralarının ardışıklığının kontrolü,
- c) Çek imza yetkisinin kullanımı ve kontrolü,
- d) Destekleyici belge olmadan çek düzenlenmemesi,
- e) Çek mutabakatlarının (çek imzalama ve muhasebe yetkilisi harici bir kişi tarafından yapılması) kontrolü,
- f) Boş çek defterlerinin güvenliğinin sağlanması,
- g) Çek limitlerine dikkat edilmesi,
- h) Belirli aralıklarla çekin alındığı (bankaya) giderek güvenlik süreçlerinin kontrol edilmesi,

²³ a.g.e., s.278

3. SONUÇ

Yolsuzluk ve suiistimal olarak da adlandırılan hileli işlemlere yönelik küresel ölçekte önemli çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar hem durum tespitine yardımcı olmakta hem de alınabilecek her türlü önleme ilişkin uygulamadaki beklentileri yansıtmaktadır.

Hileden sağlanacak yarar, onun için katlanılacak maliyetten fazla olduğu sürece hile eylemi gerçekleşmektedir. Bu nedenle hile yapmaya aday olan çalışana, katlanacağı maliyetin elde edeceği yarardan daha fazla olacağı inandırılırsa, hile riski en aza indirilebilir. Ancak bazı işletmeler, hileyi bir risk unsuru olarak görmezler ve bir iç kontrol sistemi oluşturmadan karşılıklı güven ilişkisi içinde çalışırlar. Özellikle küçük işletmeler güven unsuruna dayanarak çalıştığı için bunlarda hileli işlemlerin görülme riski daha fazladır.

İşletmelerde hileli işlemlerden korunmanın, hileli işlemlere karşı kontrol önlemleri geliştirmenin ve nihai olarak da hile denetimi faaliyetlerinin temelinde işletme hile risk haritasının çıkarılması, hilelerin etki ve olasılık açısından değerlendirilmesi gelmektedir.

Hileli işlemlerin ortaya çıkartılmasında kullanılan yöntemler aynı zamanda hileli işlemlerin önlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Sürpriz denetimler, satıcıların kontrolü ve banka mutabakatları gibi geleneksel yöntemlerle hilelerin önlenmesine çalışılmaktadır. Ayrıca, teknoloji sayesinde hilelerin ortaya çıkarılmasına yönelik daha etkin yöntemler geliştirilmektedir. İç denetime hilelerin dâhil edilmesi ve hile denetçisinin istihdam edilmesi gibi ileri düzey tekniklerin kullanılması ile de hileli işlemlerin önlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bayraklı, H. H. vd. (2012). “Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri”, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bozkurt, N. (2011). “İşletmelerin Kara Deliği Hile” İstanbul: Alfa Yayınları, s.268
- Fraud Examiners Manual (International), (2012).
- Kalaycı, F. Ö. (2003). “Bankacılık Açısından Kredi Kartları Sisteminin İşleyişi ve Bir Örnek Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Konya.
- Kandemir, C. (2004). “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu”, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi), Adana.
- MHUD, (2004). “Denetim İlke ve Esasları”, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, Acar Matbaası.
- Pehlivanlı, D. (2011). “Hile Denetimi Metodolojisi ve Raporlama”, İstanbul: Beta Yayınları.
- Söyler, H. “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri”, <http://www.alomaliye.com/halil-soyler-isletmelerde-yap-hileler-2.htm>
- Öğredik, G. “Muhasebe Hatası”, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/guray/012/>
- Özkan Ö. vd. , (2011). “Kredi Kartı İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Kredi Kartı Yoluyla Yapılan Hile Türleri ve Cezai Müeyyideler”, İstanbul:İSMMM0 Yayınları, Mayıs-Haziran.
- Tüzün, O. (1995). “Kredi Kartı Uygulaması ve Karşılaşılan Güncel Sorunlar”, Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi, Sayı 9, Mart.
- Yiğit, E. (2001). “Taşın Borcundan Kurtul”, Aktüel Para Dergisi, Sayı 370, Ekim.

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ERZİNCAN KENT MEMNUNİYETİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

VIEWS OF ERZİNCAN UNIVERSITY STUDENTS ON CITY SATISFACTION OF ERZİNCAN

Selahattin YAVUZ¹, Turgut KARABULUT²

ÖZET: Günümüzde kentlerin, özellikle Erzincan gibi dışarıya göç veren ve dışarıdan göç almayan kentlerin nüfusunun önemli bir kısmını üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda ülkemizde üniversite sayısının yetersizliği ve üniversite adaylarının çokluğu yüzünden adaylar, üniversitenin bulunduğu kenti çok fazla dikkate almadan herhangi bir üniversiteye girme çabasındaydılar. Fakat günümüzde her ilde en az bir üniversite olması nedeniyle öğrenciler, okuyacağı üniversiteyi tercih ederken üniversitenin bulunduğu kenti de dikkate almaktadır. Öğrenciler artık sosyal medya iletişim araçları vasıtasıyla tercih edeceği üniversite ve üniversitenin bulunduğu kent hakkında söz konusu kentte okuyan öğrencilerden kolayca bilgi edinebilmektedirler.

Anahtar sözcükler: Erzincan, Erzincan Üniversitesi, Üniversite Öğrencileri, Kent, Kent Memnuniyeti

ABSTRACT: Today, an important part of the cities' population, particularly the population of the cities like Erzincan which people emigrate from but do not allow immigrants in consist of university students. In the past, due to the insufficient number of universities and a great number of the students to study at a university, students were trying to study at any university without regarding the city of the university. However, today, owing to the fact that there is at least a university in each city of Turkey, students take the city of the university into account in the process of making a decision on their universities. Students may get knowledge about the university and the city of that university from the students studying in that particular university through social media and means of communication.

In this study, 1011 students who are studying in different departments of Erzincan University and accomodating in the city center were asked at first 6 demographical questions and then five point likert scale questions about the satisfaction of city of Erzincan. These aforementioned questions were analysed via statistical techniques and these analyses were commented.

Keywords: Erzincan, Erzincan University, University Students, City, City Satisfaction

1. GİRİŞ

Günümüzde insanların yaşadığı kentten memnun olup olmadıkları, üzerinde durulması gereken en önemli konuların başında gelmektedir. İnsanların yaşadığı kentten memnuniyeti hem kendilerini hem de o şehrin yöneticilerini doğrudan ilgilendirmektedir. İnsanların yaşadığı kentten memnun olup olmadıkları, başta yerel yöneticiler olmak üzere o şehrin yöneticilerinin de başarılı olup olmadığının bir göstergesidir.

Kentlerde yaşayan bireylerin önemli bir kısmını üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Üniversite sayısının sınırlı olduğu, üniversite adaylarının fazla olduğu yıllarda öğrenciler, üniversite tercihlerini yaparken okuyacağı şehrin olumlu ve olumsuz yönlerini bilmeden ve kent hakkında araştırma yapmadan tercihlerini yapmaktaydılar. Fakat günümüzde her ilde bir üniversite hatta bazı illerde birden fazla üniversite bulunması öğrencilerin üniversite ve kent

1 Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, syavuz@erzincan.edu.tr

2 Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tkarabulut@erzincan.edu.tr

tercihini daha da seçici kılmaktadır. Üniversite adayları, fazla sayıda üniversite bulunması fırsatını kullanarak tercih edeceği üniversiteyi sosyal medya aracılığıyla veya ilgili üniversitede okuyan tanıdık öğrenciler vasıtasıyla üniversite ve kent hakkında bilgi edinmektedir (Yavuz, Deveci, Karabulut & Şentürk, 2014: 96).

Literatür incelendiğinde memnuniyet ve kent memnuniyeti ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır. Grayson ve Young (1994) “Şehirlerde Hayat Kalitesi” adlı çalışmalarında, yaşam kalitesinin artmasında iki temel bileşenin olduğunu belirtmişlerdir. İçsel ve dışsal koşullar olarak tanımladığı bu iki temel bileşen, kişilerin psikolojik durumları ile yaşadıkları kentten duydukları tatmin duygularıdır. Gürel (2011) “Belediye Hizmetlerine İlişkin Memnuniyet Ölçeği Geliştirme” adlı çalışmasında, halkın belediyelerin sunmuş oldukları hizmetten duydukları memnuniyet araştırılmıştır. Araştırma yapmak için öncelikle memnuniyet ölçeği hazırlayan araştırmacı, çalışma sonucunda ise “cinsiyet” “çalıştığı kurum” ve “siyasi eğilim” değişkenlerine göre manidar olarak farklı bulunduğunu, buna karşın, “yaş”, “eğitim düzeyi”, “mesleki kıdem”, “medeni durum”, “ailedeki kişi sayısı”, “ailenin aylık geliri” değişkenlerine göre Belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri farklı çıkmadığını tespit etmiştir. Zeren ve Özmen (2010) “Halkın Belediye Faaliyetlerine Katılma Duyarlılığı ve Hizmet Memnuniyeti” adlı çalışmalarının sonucunda katılımın halkın bütünü tarafından arzu edilen bir durum olduğunu, ancak uygulama noktasında çok önemli zorluklar yaşanan bir davranış biçimi olduğunu tespit etmişlerdir. Taylor ve Baker (1994) “Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişkinin Bir Değerlendirmesi” adlı çalışmasında müşteri memnuniyeti ile hizmet kalitesi kavramlarının birbirinden farklı olduğu ancak aralarında oldukça yüksek bir korelasyon olduğunu tespit etmiştir. Kara ve Gürcü (2010) “Belediye Hizmetlerinde Halkın Memnuniyetinin Ölçülmesine Yönelik Bir Çalışma: Yozgat Belediyesi Örneği” adlı çalışmasında belediye hizmetlerinden faydalanan halkın beklentileri ile memnuniyetlerini karşılamışlardır. Araştırmada halkın hizmetlerden beklentilerini kendilerine sundukları anket ile tespit edip istatistik programları ile ölçülmeye çalışılmışlardır. Çalışma sonucunda genel olarak demografik değişkenler ile memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı farklılıklara rastlamışlardır. Ayrıca şehrin genel yapısına bağlı olarak farklı yaşam koşulları ve siyasal görüşlere rağmen memnuniyet düzeylerinde de farklılıkların olmamasına dikkat çekmişlerdir. Büyükkaraman (2014) “Sağlık Hizmetleri Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Hasta Memnuniyeti” adlı çalışmasında servqual ölçeğinden yararlanarak hastaların tatmin düzeylerini belirlemeye çalışmıştır.

Literatür detaylıca incelendiğinde kent ve memnuniyeti ile ilgili çalışmalar genellikle söz konusu kentte yaşayan insanlara yönelik yapılan çalışmalardır. Başka bir kentten gelip ilgili kentte üniversite öğrenimi gören ve dolayısıyla doğup büyüdüğü kent ile üniversite öğrenimini gördüğü kenti karşılaştırma fırsatı bulan üniversite öğrencilerine yapılan çalışmalara pek rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışma ilk olma özelliği taşımakta olup, literatüre önemli düzeyde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Materyali ve Metodu

Araştırmanın evrenini Erzincan Üniversitesinde okuyan ve şehir merkezinde ikamet eden fakülte öğrencileri oluşturmaktadır. Kent merkezinde bulunan çeşitli fakültelerde (Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Hukuk Fakültesi) okuyan 1025 öğrenciye rastgele yöntemle, araştırmacılar tarafından hazırlanan, 6 tanesi demografik olmak üzere toplam 32 sorudan oluşan “Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Kent (Erzincan) Memnuniyeti” isimli anketi uygulanmıştır. Meslek yüksekokulları öğrencilerine anketin uygulanmamasının nedeni bu okulların büyük çoğunluğunun kent merkezi dışında ilçelerde bulunması ve buralarda okuyan öğrencilerin iki yıl gibi kısa bir sürede kent ve hizmetlerinden faydalanmasındandır. Türdeş

olması açısından fakülteler seçilmiştir. Eksik veri olmasından dolayı 14 anket geçersiz sayılmış olup 1011 adet anketle analiz yapılmıştır. Anakütle (N=13100) dikkate alındığında çeşitli örnekleme hesaplamalarına göre örnek kütle (n=1011) yeterli olduğu düşünülmüştür. Demografik sorular “Cinsiyet”, “Yaş”, “Ailenin İkamet Ettiği İl”, “Fakülte”, “Öğrenim Türü”, “Sınıf” biçimindedir. Demografik sorular dışındaki 26 soru “hiç memnun değilim(1)”, “memnun değilim(2)”, “orta(3)”, “memnunum(4)”, “çok memnunum(5)” şeklinde 5’li likert tipi sorulardan oluşmaktadır. Cevap şıkları 1’den 5’e puanlandırılmıştır. Bu sorulara verilen cevaplar SPSS 21 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın analizi için temel istatistik yöntemler kullanılmıştır. İki cevaplı cinsiyet ve öğrenim türü değişkenlerinin ortalamaları arasındaki farklılığın tespiti için t testi, ikiden fazla cevaplı yaş, fakülte, bölge, sınıf değişkenleri için F (tek yönlü anova) testi kullanılmıştır. F testinde hangi grupların arasında farklılıkların olduğunu tespit etmek için ise Post Hoc testlerinden Tukey HSD testi ile çoklu karşılaştırma yapılarak analiz detaylandırılmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Yapılan anketin güvenilirlik analizi sonucu Cronbach α katsayısı 0,891 bulunmuştur. Cronbach α değerinin 0,80 ile 1,00 arasında olması ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2006: 116; Somuncuoğlu, 2013: 94). Ankete katılan 1011 öğrencinin demografik bilgileri (cinsiyet, yaş, fakülte, ailenin ikamet ettiği coğrafi bölge, öğrenim türü ve sınıf) Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
Cinsiyet			Bölge		
Kız	576	57	Akdeniz	94	9,3
Erkek	435	43	Karadeniz	132	13,1
Yaş			Ege	39	3,9
18 ve altı	66	6,5	İç Anadolu	99	9,8
19	129	12,8	Marmara	135	13,4
20	194	19,2	Doğu Anadolu	369	36,5
21	247	24,4	Güney Doğu Anadolu	143	14,1
22	180	17,8	Öğrenim Türü		
23	110	10,9	Normal Öğretim	603	59,6
24 ve üzeri	85	8,4	İkinci Öğretim	408	40,4
Fakülte			Sınıf		
İ.İ.B.F.	248	24,5	1. Sınıf	361	35,7
Eğitim F.	223	22,1	2. Sınıf	234	23,1
İlahiyat F.	146	14,4	3. Sınıf	278	27,5

Fen- Edebiyat F.	222	22,0	4. Sınıf	138	13,6
Mühendislik F.	82	8,1			
Hukuk F.	90	8,9			

Tablo 1 incelendiğinde ankete cevap verenlerden 576' sı (%57) kız, 435'i (%43) erkek öğrencidir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun 19-23 yaş aralığında (%85) olduğu görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken husus öğrencilerimizin 369 u (%36,5) Doğu Anadolu bölgesindeki illerden gelmesidir.

5'lik likert ölçekli 26 soruluk ankete faktör analizi uygulandığında ölçeğin 6 alt faktörle temsil edildiği görülmüştür. Bu faktörler; Ekonomik, Sosyo- Kültürel, İnsan İlişkileri Ulaşım, Hizmet ve Kamu Hizmetleri biçimindedir. Ekonomik başlığı altında Erzincan'daki gıda, giyim, kira ve ulaşım ücretlerinden duyulan memnuniyet araştırılmıştır. Sosyo-Kültürel başlığı altında Erzincan'daki tiyatro, sinema gibi sosyokültürel faaliyetlere ilişkin duyulan memnuniyet araştırılmıştır. İnsan İlişkileri başlığı altında Erzincan halkının genel tutum ve davranışlarındaki memnuniyet araştırılmıştır. Ulaşım başlığı altında Erzincan'daki otopark, üniversiteye ve şehir içi ulaşım konularındaki memnuniyet araştırılmıştır. Hizmet başlığı altında Erzincan belediyesinin sunmuş olduğu park ve bahçeler, semt pazarları ve spor alanlarının yeterliliği ve temizliğinden duyulan memnuniyet araştırılmıştır. Kamu Hizmetleri başlığı altında ise Erzincan'daki sağlık, trafik ve güvenlik açısından duyulan memnuniyet araştırılmıştır.

Cinsiyet değişkeni bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için t testi değeri ve p değeri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet Bakımından Erzincan'dan Memnuniyet Durumları

Değişkenler	Cinsiyet	Ortalama	t Değeri	Sig. (p) Değeri
Ekonomik	Kız	1,73	3,078	,002
	Erkek	1,60		
Sosyo-Kültürel	Kız	2,34	-0,694	,488
	Erkek	2,38		
İnsan İlişkileri	Kız	2,46	4,041	,000
	Erkek	2,24		
Ulaşım	Kız	2,04	0,070	,944
	Erkek	2,04		
Hizmet	Kız	1,94	-1,090	,276
	Erkek	2,00		
Kamu Hizmetleri	Kız	2,55	-3,385	,001
	Erkek	2,75		

Tablo 2 incelendiğinde Ekonomik, İnsan İlişkileri ve Kamu Hizmetleri faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından kız ve erkek öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Ortalamalara bakıldığında Ekonomik ve Sosyo-Kültürel faktörler bakımından kız öğrenciler erkek öğrencilere göre kısmen memnun oldukları, Kamu Hizmetleri faktörü bakımından erkek öğrenciler kız öğrencilere göre kısmen memnun oldukları görülmektedir.

Aynı tablo incelendiğinde Sosyo – Kültürel, Ulaşım ve Hizmet faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktörler açısından kız ve erkek öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler açısından cinsiyetlerin ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.67), Hizmet (1.97), Ulaşım (2.04), İnsan İlişkileri (2.35), Sosyo-Kültürel (2.36), Kamu Hizmetleri (2.65) biçiminde olduğu görülmektedir.

Yaş değişkeni bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için F testi değeri ve p değeri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Yaş Bakımından Erzincan'dan Memnuniyet Durumları

Değişkenler	Yaş	Ortalama	F Değeri	Sig.(p) Değeri
Ekonomik	18 ve altı	1,84	5,391	,000
	19	1,89		
	20	1,73		
	21	1,60		
	22	1,67		
	23	1,61		
	24 ve üzeri	1,43		
Sosyo-Kültürel	18 ve altı	2,23	0,852	,530
	19	2,45		
	20	2,37		
	21	2,33		
	22	2,41		
	23	2,32		
	24 ve üzeri	2,27		
İnsan İlişkileri	18 ve altı	2,59	5,716	,000
	19	2,62		
	20	2,39		

	21	2,32		
	22	2,40		
	23	2,21		
	24 ve üzeri	2,05		
Ulaşım	18 ve altı	2,18	3,353	,003
	19	2,20		
	20	2,1		
	21	2,01		
	22	2,00		
	23	1,82		
	24 ve üzeri	1,85		
Hizmet	18 ve altı	2,15	2,602	,017
	19	2,19		
	20	1,93		
	21	1,92		
	22	1,88		
	23	1,99		
	24 ve üzeri	1,88		
Kamu Hizmetleri	18 ve altı	2,56	2,067	,055
	19	2,85		
	20	2,61		
	21	2,59		
	22	2,64		
	23	2,49		
	24 ve üzeri	2,77		

Tablo 3 incelendiğinde Ekonomik, İnsan İlişkileri, Ulaşım ve Hizmet faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından farklı yaş gruplarına sahip öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik faktör için 24 yaş ve üzerinde olanlar ile 18, 19 ve 20 yaşında olanlar; 19 yaşında olanlar ile 21 ve 23 yaşında olanların görüşleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. İnsan İlişkileri faktörü için 24 yaş ve üzerinde olanlar ile 18, 19, 20 ve 22 yaşında olanlar; 19

yaşında olanlar ile 21 ve 23 yaşında olanlar; 18 yaşında olanlar ile 23 yaşında olanların görüşleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Ulaşım faktörü için 23 yaşında olanlar ile 19 ve 20 yaşında olanların görüşleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Hizmet faktörü için ise 19 yaşında olanlar ile 22 yaşında olanların görüşleri arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Bu faktörlerin yaş ortalamalarına bakıldığında genel olarak yaş arttıkça memnuniyetin azaldığı görülmektedir.

Aynı tablo incelendiğinde Sosyo – Kültürel ve Kamu Hizmetleri faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktörler açısından farklı yaş gruplarına sahip öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler açısından öğrencilerin yaşa bağlı memnuniyet ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.68), Hizmet (1.99), Ulaşım (2.02), Sosyo-Kültürel (2.34), İnsan İlişkileri (2.37), Kamu Hizmetleri (2.64) biçiminde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin geldikleri coğrafi bölgeler bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için F testi değeri ve p değeri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: İkamet Ettikleri Coğrafi Bölgeler Bakımından Erzincan'dan Memnun Olma Durumları

Değişkenler	Bölgeler	Ortalama	F Değeri	sig. Değeri
Ekonomik	Akdeniz	1,55	4,103	,000
	Karadeniz	1,81		
	Ege	1,66		
	İç Anadolu	1,73		
	Marmara	1,78		
	Doğu Anadolu	1,69		
	Güney Doğu Anadolu	1,48		
Sosyo Kültürel	Akdeniz	2,17	1,437	,197
	Karadeniz	2,34		
	Ege	2,36		
	İç Anadolu	2,27		
	Marmara	2,41		
	Doğu Anadolu	2,37		
	Güney Doğu Anadolu	2,47		
	Akdeniz	2,22	2,498	,021
	Karadeniz	2,48		

İnsan İlişkileri	Ege	2,13		
	İç Anadolu	2,38		
	Marmara	2,47		
	Doğu Anadolu	2,40		
	Güney Doğu Anadolu	2,23		
Ulaşım	Akdeniz	2,04	1,072	,377
	Karadeniz	2,05		
	Ege	1,92		
	İç Anadolu	2,17		
	Marmara	2,15		
	Doğu Anadolu	1,99		
	Güney Doğu Anadolu	1,99		
Hizmet	Akdeniz	1,81	1,933	,073
	Karadeniz	2,01		
	Ege	1,81		
	İç Anadolu	1,96		
	Marmara	1,84		
	Doğu Anadolu	2,05		
	Güney Doğu Anadolu	2,00		
Kamu Hizmetleri	Akdeniz	2,60	1,594	,146
	Karadeniz	2,65		
	Ege	2,46		
	İç Anadolu	2,43		
	Marmara	2,77		
	Doğu Anadolu	2,66		
	Güney Doğu Anadolu	2,67		

Tablo 4 incelendiğinde Ekonomik ve İnsan İlişkileri faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından farklı coğrafi bölgelerden gelen öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik ve İnsan İlişkileri faktörleri için Güney Doğu Anadolu bölgesinde ikamet edenler ile Karadeniz, Marmara ve Doğu Anadolu bölgesinde ikamet edenlerin görüşleri arasında

farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Ekonomik faktörü coğrafi bölgeler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Karadeniz (1,81) ve Güney Doğu Anadolu (1,48) bölgesi arasındadır. Bu faktör için tüm ortalamalara bakıldığında öğrencilerin Erzincan'dan memnun olmadıkları görülmektedir. İnsan İlişkileri faktörü coğrafi bölgeler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Karadeniz (2,48) ve Ege (2,13) bölgesi arasındadır.

Aynı tablo incelendiğinde Sosyo – Kültürel, Ulaşım, Hizmet ve Kamu Hizmetleri faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktörler açısından farklı coğrafi bölgelerden gelen öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler açısından öğrencilerin geldikleri coğrafi bölgelere bağlı memnuniyet ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.67), Hizmet (1.93), Ulaşım (2.04), İnsan İlişkileri (2.33), Sosyo-Kültürel (2.34), Kamu Hizmetleri (2.61) biçiminde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin okudukları fakülteler bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için F testi değeri ve p değeri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Fakülteler Bakımından Erzincan'dan Memnun Olma Durumları

Değişkenler	Fakülte	Ortalama	F Değeri	sig. Değeri
Ekonomik	İİBF	1,78	15,686	,000
	Eğitim	1,42		
	İlahiyat	1,73		
	Fen-Edebiyat	1,56		
	Mühendislik	2,02		
	Hukuk	1,90		
Sosyo-Kültürel	İİBF	2,30	0,655	,650
	Eğitim	2,42		
	İlahiyat	2,39		
	Fen-Edebiyat	2,33		
	Mühendislik	2,39		
	Hukuk	2,30		
İnsan İlişkileri	İİBF	2,36	6,180	,000
	Eğitim	2,26		
	İlahiyat	2,57		
	Fen-Edebiyat	2,22		
	Mühendislik	2,66		

	Hukuk	2,42		
Ulaşım	İİBF	1,92	12,679	,000
	Eğitim	1,96		
	İlahiyat	2,07		
	Fen-Edebiyat	1,87		
	Mühendislik	2,45		
	Hukuk	2,54		
Hizmet	İİBF	1,93	3,296	,006
	Eğitim	1,94		
	İlahiyat	2,06		
	Fen-Edebiyat	1,88		
	Mühendislik	2,29		
	Hukuk	1,93		
Kamu Hizmetleri	İİBF	2,51	4,535	,000
	Eğitim	2,68		
	İlahiyat	2,65		
	Fen-Edebiyat	2,53		
	Mühendislik	2,95		
	Hukuk	2,86		

Tablo 5 incelendiğinde Sosyo-Kültürel faktörü dışındaki tüm faktörlerin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik faktör için Eğitim fakültesinde okuyan öğrenciler ile İ.İ.B.F., İlahiyat F., Mühendislik F. ve Hukuk F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Fen-Edebiyat fakültesinde okuyan öğrenciler ile İ.İ.B.F., Mühendislik F. ve Hukuk F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Mühendislik fakültesinde okuyan öğrenciler ile İlahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin görüşleri arasında da farklılıklar tespit edilmiştir. İnsan İlişkileri faktörü için Eğitim fakültesinde okuyan öğrenciler ile İlahiyat F. ve Mühendislik F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Fen-Edebiyat fakültesinde okuyan öğrenciler ile İlahiyat F. ve Mühendislik F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Ulaşım faktörü için Mühendislik F. okuyan öğrencilerin İ.İ.B.F., Eğitim F. ve İlahiyat F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Hukuk F. de okuyan öğrencilerin İ.İ.B.F., Eğitim F. ve İlahiyat F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Hizmet faktörü için Mühendislik fakültesinde okuyan öğrenciler ile İ.İ.B.F., Eğitim F. ve Fen-Edebiyat F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Kamu Hizmetleri faktörü için İ.İ.B. fakültesinde okuyan öğrenciler ile Mühendislik F. ve Hukuk F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Fen-Edebiyat fakültesinde okuyan öğrenciler ile Mühendislik F. ve Hukuk F. de okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Ekonomik faktörü fakülteler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Mühendislik (2,02) ve Eğitim (1,42) fakültesi arasındadır. Ulaşım faktörü fakülteler ortalamalarına bakıldığında ise en büyük fark Hukuk (2,54) ve Fen-Edebiyat (1,87) fakültesi arasındadır. Aynı tablo incelendiğinde Sosyo – Kültürel faktörünün p değeri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktör açısından farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.74), Hizmet (2.01), Ulaşım (2.14), Sosyo-Kültürel (2.36), İnsan İlişkileri (2.42), Kamu Hizmetleri (2.70) biçiminde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin okudukları sınıf bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için F testi değeri ve p değeri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf Bakımından Erzincan'dan Memnun Olma Durumları

Değişkenler	Sınıf	Ortalama	F Değeri	sig. Değeri
Ekonomik	1. sınıf	1,84	13,334	,000
	2. sınıf	1,49		
	3. sınıf	1,66		
	4. sınıf	1,61		
Sosyo-Kültürel	1. sınıf	2,37	0,235	,872
	2. sınıf	2,32		
	3. sınıf	2,35		
	4. sınıf	2,38		
İnsan İlişkileri	1. sınıf	2,56	12,502	,000
	2. sınıf	2,15		
	3. sınıf	2,33		
	4. sınıf	2,29		
Ulaşım	1. sınıf	2,23	10,344	,000
	2. sınıf	1,88		
	3. sınıf	2,02		
	4. sınıf	1,85		
	1. sınıf	2,14	7,381	,000
	2. sınıf	1,90		

Hizmet	3. sınıf	1,87	1,521	,207
	4. sınıf	1,85		
Kamu Hizmetleri	1. sınıf	2,70		
	2. sınıf	2,57		
	3. sınıf	2,67		
	4. sınıf	2,54		

Tablo 6 incelendiğinde Ekonomik, İnsan İlişkileri, Ulaşım ve Hizmet faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından farklı sınıfta okuyan öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik faktör için 1. sınıfta okuyan öğrenciler ile 2., 3. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca 2. sınıfta okuyan öğrenciler ile 3. sınıfta okuyan öğrenciler arasında da farklılık tespit edilmiştir. İnsan İlişkileri, Ulaşım ve Hizmet faktörleri için 1. sınıfta okuyan öğrenciler ile 2., 3. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin görüşleri arasında farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Tüm bu faktörler için genellikle sınıf arttıkça memnuniyet azalmıştır.

Aynı tablo incelendiğinde Sosyo – Kültürel ve Kamu Hizmetleri faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktörler açısından farklı sınıflarda okuyan öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.65), Hizmet (1.94), Ulaşım (2.00), İnsan İlişkileri (2.33), Sosyo-Kültürel (2.36), Kamu Hizmetleri (2.62) biçiminde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin okudukları öğrenim türü bakımından Erzincan'dan memnuniyet ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın testi için t testi değeri ve p değeri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Öğretim Türüne Bakımından Erzincan'dan Memnun Olma Durumları

Değişkenler	Öğretim Türü	Ortalama	t Değeri	Sig. Değeri
Ekonomik	Normal Öğretim	1,67	-0,486	,627
	İkinci Öğretim	1,96		
Sosyo Kültürel	Normal Öğretim	2,40	1,901	,058
	İkinci Öğretim	2,29		
İnsan İlişkileri	Normal Öğretim	2,42	2,606	,009
	İkinci Öğretim	2,28		
Ulaşım	Normal Öğretim	2,08	2,009	,045
	İkinci Öğretim	1,97		
Hizmet	Normal Öğretim	2,05	3,679	,000

	İkinci Öğretim	1,85		
Kamu Hizmetleri	Normal Öğretim	2,71	2,905	,004
	İkinci Öğretim	2,53		

Tablo 7 incelendiğinde İnsan İlişkileri, Ulaşım Hizmet ve Kamu Hizmeti faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan bu faktörler açısından farklı öğrenim türünde öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılık ortalamalara bakılarak da görülebilmektedir. Tüm bu faktörler için normal öğretimde öğrenim gören öğrencilerin ikinci öğretimde öğrenim gören öğrencilerden daha memnun oldukları görülmektedir.

Aynı tablo incelendiğinde Ekonomik ve Sosyo – Kültürel faktörlerinin p değerleri %5 önem seviyesinden büyük olduğundan bu faktörler açısından farklı öğretim türünde öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet dereceleri arasında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı tablodan öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.82), Hizmet (1.95), Ulaşım (2.03), Sosyo-Kültürel (2.35), İnsan İlişkileri (2.36), Kamu Hizmetleri (2.62) biçiminde olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Erzincan Üniversitesi öğrencilerinin Erzincan kent memnuniyet derecesini araştırmak amacıyla uygulanan ankete cevap veren öğrencilerden 576' sı (%57) kız, 435'i (%43) erkek öğrencidir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun 19-23 yaş aralığında (%85) olduğu görülmüştür. Öğrencilerin geldikleri coğrafi bölgelere bakıldığında en fazla öğrencinin (%36,5) Doğu Anadolu bölgesinden ve en az öğrencinin (%3,9) Ege bölgesinden geldiği görülmektedir.

Ekonomik ve Sosyo-Kültürel faktörler bakımından kız öğrenciler erkek öğrencilere göre kısmen memnun oldukları, Kamu Hizmetleri faktörü bakımından erkek öğrenciler kız öğrencilere göre kısmen memnun oldukları görülmektedir.

Ekonomik, İnsan İlişkileri, Ulaşım ve Hizmet faktörleri bakımından yaş ortalamalarına bakıldığında genel olarak yaş arttıkça memnuniyetin azaldığı görülmektedir.

Ekonomik faktörü coğrafi bölgeler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Karadeniz (1,81) ve Güney Doğu Anadolu (1,48) bölgesi arasındadır. Bu faktör için tüm ortalamalara bakıldığında öğrencilerin Erzincan'dan memnun olmadıkları görülmektedir. İnsan İlişkileri faktörü coğrafi bölgeler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Karadeniz (2,48) ve Ege (2,13) bölgesi arasındadır.

Ekonomik faktörü fakülteler ortalamalarına bakıldığında en büyük fark Mühendislik (2,02) ve Eğitim (1,42) fakültesi arasındadır. Ulaşım faktörü fakülteler ortalamalarına bakıldığında ise en büyük fark Hukuk (2,54) ve Fen-Edebiyat (1,87) fakültesi arasındadır.

Ekonomik, İnsan İlişkileri, Ulaşım ve Hizmet faktörleri açısından sınıf değişkeni ortalamalarına bakıldığında genellikle sınıf arttıkça memnuniyet azalmaktadır.

İnsan İlişkileri, Ulaşım Hizmet ve Kamu Hizmeti faktörleri bakımından öğrenim türü değişkeni dikkate alındığında normal öğretimde öğrenim gören öğrencilerin ikinci öğretimde öğrenim gören öğrencilerden daha memnun oldukları görülmektedir.

Öğrencilerin faktörler bakımından memnuniyet ortalamaları küçükten büyüğe doğru sırasıyla; Ekonomik (1.70), Hizmet (1.96), Ulaşım (2.04), Sosyo-Kültürel (2.35), İnsan İlişkileri (2.36), Kamu Hizmetleri (2.64) biçiminde olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi öğrencilerin Ekonomik, Hizmet ve Ulaşım faktörleri bakımından memnun olmadıkları, Sosyo-Kültürel, İnsan

İlişkileri ve Kamu Hizmetleri faktörleri bakımından ise orta derecede memnun oldukları görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Büyükkaraman, Ebru (2014). Sağlık Hizmetleri Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Hasta Memnuniyeti: Antalya İli Örneği, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Grayson, Lesley ve Young, Ken (1994). Quality of Life in Cities: An Overview and Guide to the Literature, The British Library, London.
- Gürel, Betül (2011). Belediye Hizmetlerine İlişkin Memnuniyet Ölçeği Geliştirme: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kalaycı, Şeref (Ed.) (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kara, Mehmet ve Gürcü, Maşide (2010). Belediye Hizmetlerinde Halkın Memnuniyetinin Ölçülmesine Yönelik Bir Çalışma: Yozgat Belediyesi Örneği. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, C. 2, Sy. 2, ss. 79-86.
- Saracel, Nüket, Özkara, Belkis, Karakaş, Mehmet, Özdemir, Şuayip, Yelken, Ramazan, Dündar, Süleyman, Karaca, Yusuf (2002). Afyon İli Tüketim Analizi-Tüketim Davranışları ve Eğilimleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Somuncuoğlu, Ayşe Banu (2013). Psikolojik Güçlendirme ve İş Tatmini Arasındaki İlişki, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Taylor, Steven A. and Baker, Thomas L. (1994). An assesment of the Relationship between Service Quality and Consumer Satisfaction in the formation of Consumers'Purchase Intentions. Journal of Retailing, Vol. 2, no. 70, pp. 163-178.
- Yavuz, Selahattin, Deveci, Muhammed, Karabulut, Turgut, Şentürk, Elif (2014). Sıralı Lojistik Regresyon Analiziyle Üniversite Öğrencilerinin Kent Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Erzincan Üniversitesi Örneği, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 15, Sy. 1, ss. 95-114.
- Zeren, Halim Emre ve Özmen, Alper (2010). Halkın Belediye Faaliyetlerine Katılma Duyarlılığı ve Hizmet Memnuniyeti: Karaman Belediyesi Örneği, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C. 12, Sy. 19, ss. 165-173.

SELÇUKLU İZLERİ TAŞIYAN KİMİ BELEDİYE AMBLEMİNDEKİ SEMBOLLERİN TARİH, KÜLTÜR VE TASARIM AÇISINDAN İNCELENMESİ

STUDYING OF MUNICIPALITY SYMBOLS WHICH CONTAIN MARKS OF SELJUKS IN TERMS OF HISTORY, CULTURE AND DESIGN

Burak Erhan TARLAKAZAN¹, Merve TINGİR²

ÖZET: Amblem, bir fikri veya bir kurumu temsil eden görsel simgedir. Amblem resimsel bir semboldür, akılda kalıcılığı sağlar. İyi bir amblemin markayı en iyi şekilde anlatması beklenir.

Amblem tasarımı yapılırken “sembolik” bir görsel dil kullanılmaktadır. Sembol görsel betimleme yoluyla bir kavramın, nesnenin, olgunun görüntüsel açıklaması, resimsel bir anlatım aracıdır.

Tarih boyunca birçok amaçla çeşitli semboller, simgeler ve amblemler kullanılmış ve halen kullanılmaya devam etmektedir. Yaşanılan çevrenin coğrafi, fiziki ve beşeri özellikleri, kültürel ve sosyal özellikler, tarihi geçmiş ve dini faktörler gibi birçok unsur bu görsel tasarımda belirleyici faktör olmaktadır.

Farklı amaç ve yerlerde kullanılan sembollerin yaygın kullanım alanlarından biri de belediyelerdir. Kamusal hizmet odaklı bu kurumlarda, kurumsal kimliğin en önemli aşaması olan, temsil ettiği ilin kültürel, sosyal, folklorik, demografik vb. birçok özelliğini bünyesinde barındıran ve kitlesel iletişimde ilk dikkat çeker unsur olarak sembollerin önemi büyüktür.

Belediyeler tarih süzgecinden geçerek bulunduğu coğrafyaya ait olan kimi sembollerini kendilerine özgü amblemlerde kullanmak suretiyle kurumsal yapıyı oluşturmakta, kendilerini görsel olarak ifade etmekte ve kitlesel iletişimi gerçekleştirmektedirler.

Bu çalışmada Selçuklu izlerini taşıyan kimi Belediyelerin amblemlerindeki sembollerin tarih, kültür tasarımı açısından incelemesi ve görsel bir betimlemesi yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Amblem, sembol, simge, belediye, Selçuklular

ABSTRACT: An emblem is a visual symbol representing an idea or an institution. The emblem is a pictorial symbol and provides a sense of remembrance. An emblem should represent the brand in the best way.

When designing an emblem, a "symbolic" visual language is used. The symbol is a pictorial narrative of a concept, object, or phenomenon through visual description.

Throughout history, various symbols, icons and emblems have been used for many purposes and still continue to be used. Many factors from geographical, physical and human characteristics, to cultural, social features and to historical and religious backgrounds peculiar to that environment are the decisive factors in these visual designs.

One of the many common uses of symbols employed for different purposes and areas is the municipalities. For these public service oriented institutions, the symbols, which are the most important stage of institutional identity that represents the cultural, social, folkloric, demographic and many other features of that environment, are great assets and of great importance as the first thing to attract attention in mass communication.

The municipalities realize their institutional structure by means of employing certain symbols peculiar to that geography throughout its local history in creating their own emblems and it is with the help of these emblems they express themselves visually and carry out mass communication.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, tarlakazan@hotmail.com

² Yüksek lisans öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Grafik Tasarım Programı, tngmerve@gmail.com

This study focuses on analyzing various municipality emblems bearing certain symbols of the Seljuks and offers a visual description from a historical, cultural and design perspective.

Keywords: Emblem, Symbol, İcon, Municipality, Seljuks

1. GİRİŞ

Bir bölge tanıtılırken, geçmiş ve geleceğiyle bir bütün olarak ele alınmalı ve bu şekilde betimlemek gerekmektedir. Antik çağdan günümüze insanoğlu kendini ve yaşadığı ortamı anlatmak için çeşitli tasvirler kullanmıştır. Bunlar kimi zaman bir işaret, sembol, kimi zaman tarihi bir yapı ya da kimi zaman hayvan figürlü resimlerle karşımıza çıkmaktadır.

Bir şehri simgeleştirmek, o kenti tarihiyle, coğrafi, ekonomik özellikleriyle, konumuyla çağrıştırmak; göstermek, duyurmak, tanıtmak, anlamındadır. İlk çağ toplumlarından günümüze kadar, insanlar; topluluklarını çeşitli simgeler, semboller, arma ve bayraklarla ifade etmektedir. Arma ve simgeler ilk olarak soyluların, kralların ve kentlerin kullandıkları işaretlerde karşımıza çıkmaktadır (Çalış, 2008, s. 6). Sembol kullanmak bir topluluğu veya kişiliği diğer topluluklardan veya kişilerden ayırmak içindir. Belirlenen şekiller o topluluğun ekonomisini, iş yaşantısını, yaşadıkları yeri, yöresel özelliklerini vb. yansıtarak o topluluğu diğerlerinden ayırır. Semboller, toplulukların birbirlerini tanıma ve tanıma işini karşılarlar.

İletişim dünyasında işaret, sembol ve simgelerin önemi büyüktür. Kültürün de bu kavramlar üzerindeki rolü büyüktür. Her yörenin kültürü farklı olduğu için bu görsel kavramları anlamlandırmakta bazen sıkıntılar yaşanmaktadır. Kültüre bağlı doğan, gelişen ve yok olan işaret ve simgeler bir anlamda toplumsal bir devrim yaşamışlardır. Simgelere belli anlamlar yüklenmiş ve renkler de katıldığında farklı anlamlandırılabilen düşünce ve duygular ortaya çıkmıştır. Semboller oluştukları çağın kültürel gerçeklerini aktarmaktadırlar. Sembollerini okumak için araç olarak kullanabileceğimiz tek anahtarımız kültür kaynaklarıdır (Ateş, 1996, s. 13).

Semboller, simgeler ve amblemler gibi görsel soyutlamalar; temsil ettiği bölgeyi tasvir etmekle beraber geçmişten geleceğe bir köprü görevi üstlenirler. Amblemin tasarlandığı dönemde sembolik işaretler, kültür imgeleri vb. özenle ve seçici olarak tasarıma işlenirken, gelecek kuşaklar bu tasarımlara baktığında geçmişini hatırlamakta ve geçmişinde ne gibi kültür, sanat vb. somut ve soyut varlıkların var olduğunu hatırlamaktadırlar.

Türk kültür tarihine bakıldığında Orta Asya'dan başlayan ve gidilen her bölgeye götürülen, taş, alçı (stuko), halı, kumaş, ahşap, çini, maden vb. malzemeler üzerine işlenmiş sembolik anlamlar içeren çeşitli figürler ile karşılaşılır. Bunlar; insan figürleri, takvim hayvanları, kuş figürleri, tek ve çift başlı kartallar, ejder (dragon), aslan, sfenks, şahin, tavus kuşu, boğa, melek, geyik, gergedan, kurt, köpek, tavşan, at, fil, griffon gibi sembolik tasvirlerdir. Bu tasvirler aynı zamanda Türk Halk Kültüründe, efsane ve masallarda sıklıkla kullanılan unsurlardır. Bu tasvirlerden çift başlı kartal figürü, Türk sanatında yaygın olarak kullanılanlardan biridir. Dede Korkut kartal için; "kayalarda yuva tutan ve Tanrıya yakın uçan kuş, kartal kuşların sultanıdır" gibi ifadeler kullanır (Çelik, 2002, s. 45).

Sembol, simge ve amblemlerinin bir diğer amacı ise bulunduğu coğrafyanın dünya üzerinde farklı milletler tarafından nasıl okunduğu, farklı kültürler tarafından nasıl yorumlandığı, uluslararası platformlarda kendini görsel olarak fark edilebilir kılıp kılamadığını yansıtmaya görevidir. Bu bağlamda amblemlerin tasarlanırken uluslararası dile sahip olması beklenmektedir ve buna özen gösterilmelidir.

Araştırmada incelenen belediye amblemlerinde, Selçuklular dönemine ait izler görülmekte olup, o bölgenin tarihine tanıklık eden simgeler ön plandadır. Anadolu ve Büyük Selçuklu devletinde bölge tasvirleri, kültür sembolleri, örf, sanat eserleri, inanç kültürü gibi birçok özellik

görsel olarak belediye amblemlerinde kendine yer bulmuştur. Çok eski dönemlere ait olmasına rağmen ustalıkla tasarlanan bu simgeler günümüz tasarım dili açısından oldukça önemli bir kaynak olup, tasarım anlayışının şekillenmesine ciddi bir ışık tutmaktadır.

2. Görsel Bir Dil Olarak Sembol, Simge ve Amblemler

Sembol - anlam ilişkisi açıklanmak istendiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Anlamli ve yazılı herhangi bir kelimeyi oluşturan harf kümesi sembol şeklinde nitelendirilebilir. Bununla beraber sözselsel olarak söylenen herhangi kelime de bir semboldür. Ayrıca yazılı bir kelimeyi zihinsel algımız sayesinde canlandırıp sözselsel bir kelime biçiminde ifade edebilmemizi sağlayan durum da semboller ile açıklanmaktadır. Burada öne çıkan nokta değişen şartlar ile insan deneyimlerinin devingen ve karmaşık yapıda olması sembole yüklenilen anlamın değişkenliğe uğradığını göstermektedir ve bazı hallerde sembol anlam bağının kesin olarak örneklendirmenin mümkün olamayacağı sonucudur (Writehead, 2000, s. 31). Sembol; harfleri, renkleri, şekilleri, biçimleri tasvir etme şeklidir.

Simge tasarlamak, bir senfoni bestelemek, bir şiir yazmak gibi ciddi, temelden özgün bir uğraşıdır. Plastik sanatların tüm türleri içinde en aza indirgenmiş gereçlerle yaratılan tek türdür. En yalın “sanat türü” denmektedir (Maden, 1990, s. 2). İnsan yazıyı bulmadan önce simgeyi buldu. Suyu, ağacı, yıldızı, bulutu nasıl bir simgeyle anlatabileceğini düşündü, tasarladı. Bunun biçimini, çağlar boyunca uyguladı, sonra da yazıya dönüştürdü (Maden, 1990, s. 1).

Amblem: Reklamı yapılan ürün ya da kuruluşun amblem ya da logosu, reklam üzerinde bir imza işlevi görür. Bu nedenle bütün reklamlarda ve reklamcılık araçlarında vazgeçilmez olarak kullanılırlar (Becer, 2013, s. 224). Amblem bir kurumu, bir ürünü ya da bir hizmeti özel olarak tanımlamaya yarayan, çizgi ve şekille yapılan işaretlerdir (Çam, 2006, s. 15). Amblem kısaca, çizgi ve şekillerle oluşturulan sembollerdir. Daha geniş tanımıyla ürün ya da hizmet üreten kuruluşlara kimlik kazandıran, sözcük içermeyen, soyut ya da nesnel imgelerden oluşturulan ve harflerle biçimlendirilen şekillerdir (Vardar, 2004, s. 23). Amblemlerin önemli bir özelliği, köylü, kentli, okuma yazması olan veya olmayan bütün insanlara, toplumun her tabakasına seslenilebilmesi, insanların zamanla amblem ile bütünleşebilmeleridir. Bu da amblemin akılda kalıcılık özelliğini vurgulamaktadır (Tepecik, 2002, s. 62). Amblem aslında bir imzadır. Sade ve öz olmalı bakıldığında ne anlatılmak istendiği anlaşılmalıdır. Amblemlerde zihninde kalıcı olabilecek sade bir görüntü olmalıdır.

3. Selçuklu İmparatorluğu

Selçuklu Devleti, Oğuz Türkleri tarafından kurulmuştur. Başlarda Selçuk Bey’e bağlı olduklarından devlet bu adla anılmaktadır. Devletin kurucusu Süleyman Şah’tır. Süleyman Şah Anadolu’da Konya’yı alıp, İznik’i fethederek ve başkent yapmıştır. Böylece 1075’de Selçuklu Devleti kurulmuştur. Süleyman Şah Üsküdar’a kadar olan yerleri fethetmiş ve Boğazın Anadolu kıyısını ele geçirmiştir. 1083’de Adana, Tarsus, Manisa ve Anazarba şehirlerini ele geçirmiştir. 1086 yılında hayatını kaybetmiştir.

Kılıç Arslan babasının tahtına oturmuştur. 1069 yılında Malatya’yı kuşatmıştır. İznik’i kuşatan Haçlılara karşı başarılı olamamıştır. 1097’de İznik bir anlaşma ile Bizans İmparatoruna teslim edilmiştir. Devlet merkezi Konya’ya taşınmıştır. Bizanslılar Akşehir’e kadar olan yerleri almışlardır. Selçuklu Şehzadesi Mesudun tahta geçmesinden sonra 1143 yılında Ankara, Çankırı ve Kastamonu’yu imparatorluk sınırlarına dâhil etmiştir. Sultan Mesut’tan sonra tahta oğlu II. Kılıç Arslan geçmiş ve 1163’de Elbistan, Darende, Kayseri ve Malatya’yı ele geçirmiştir. Bu sayede Sakarya’dan Fırat’a kadar Anadolu toprakları Selçuklu idaresinde birleşmiştir. Kılıç Arslan Bizans’ı Myriokefalon zaferiyle büyük bir bozguna uğratmıştır. Anadolu’nun gerçek bir Türk vatani olduğu ispatlanmıştır. Türkmenler Kütahya ve Eskişehir’e yerleşmişlerdir. Gıyaseddin Keyhüsrev 1207’de Antalya’yı fethetmesinden sonra Selçuklular ilk defa denizcilığe başlayıp donanma kurmuşlardır. 1220’de Alâeddin Keykubad tahta geçerek, Alanya kalesini ele

geçirmiş, Silifke'ye kadar olan bütün sahil bölgesi fethedilmiştir. Kâhta, Adıyaman ve Çemişgezek'i ele geçiren sultan, 1228'de Erzincan'ı alarak Mengücekoğullarına son vermiştir (Şahin, 1999, ss. 91-98).

4. Selçuklu Görsel Sembolleri

4.1. Çift Başlı Kartal

Anadolu'da ve dünyanın diğer bölgelerinde kurulmuş birçok medeniyetin dini ve sosyal yaşantısı içinde kartalın kültürel bir değer, bir sembol (rumuz, timsal, simge) olarak önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Hâkimiyeti, gücü, otoriteyi, iyiliği, özgürlüğü, yiğitliği, koruyucu ruhu, asaleti, güneşi, talih ve bilginliği temsil eden bu sembol aynı zamanda gelecekte haber veren kuş olarak da kabul edilmiştir (Çoban, 2015, s. 59)

Çift başlı kartal figürü ilk kez, MÖ. 3000 sonları ve 2000 başlangıcında, Mezopotamya'da görülmektedir. Daha sonra ise, bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. Orta Asya'da; çift başlı kartal nazarlık, tılsım, aydınlık ve güneş sembolü olarak işlenir. Sikkeler üzerinde ise; bazı hükümdarlar arma-sembol, diğer bir kısım hükümdar ise, hükmetme gücünü destekleyen, pekiştiren bir motif olarak kullanılmıştır. Artuklu sikkelerinde (Resim 1) ve Anadolu'daki Selçuklu yapılarında kullanılan çift başlı kartal simgesi; surlarda, cami ve medreselerde, saraylarda; koruyucu ve hâkimiyet sembolü olarak ve kötü güçlerden koruyucu olarak kullanılmıştır (<https://www.selcuk.edu.tr/erasmus/birim/web/sayfa/ayrinti/16987/tr>).

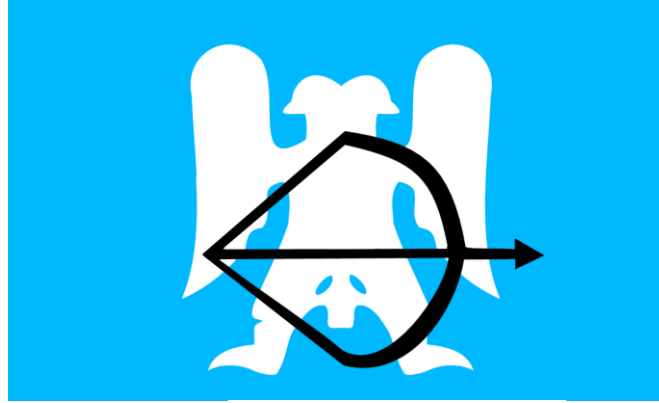
Anadolu Selçuklularında kartalın çift başlı olarak betimlenmesi ve motif olarak kullanılması hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Birinci görüş; Türk sanatındaki simetri tutkusudur. İkinci görüş ise; koruyucu ruhla, egemenlik kuran ruhun birleşerek iki kat güçlü bir varlık oluşturması ve bu oluşan gücün çift başlı kartalla simgeleştirilmesidir (Ögel, 1975'den akt. Çoban, 2015, s. 61).

Resim 1. Artuklu sikkesi.

Çift başlı kartal motifinin, Bizanslılar tarafından da kullanıldığını görülmektedir. Bu motif, Bizans'ta devlet ve kilisenin, tek bedende, bir arada tutulup yönetildiğini simgelemekteydi. 14. yüzyıldan itibaren ise, kutsal roma imparatorlarının; hanedan arması, daha sonra ise Avrupa'da soyluluk simgesi olarak benimsenmiştir. Alman, Avusturya-Macaristan ve Rusya imparatorluklarının, devlet armalarında da kullanıldığı görülmektedir (<https://www.selcuk.edu.tr/erasmus/birim/web/sayfa/ayrinti/16987/tr>).

Orta Asya Türk inancına göre, insanlara gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında refakat eden koruyucu varlıklar kuş şeklindedir. Yükseklik, ululuk, kartalın kutsal sayılmasıdır. Çift başlı kartal güç ve kudretin sembolüdür. Doğunun ve batının hâkimiyetini sembolize etmektedir. Selçuklu Devleti'nin arması da çift başlı kartaldır (Resim 2). Kartal figürü, Selçuklu ve Selçuklu sonrası Türkiye'sinde sikkelerde, kalelerin taş duvarlarında, seramik ve ahşap saray kaplarında, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğer önemli zatların mezar abidelerinin girişlerinde çift başlı olarak tasvir edilmiştir (Esin, 2004, s. 219). Çift Başlı Kartal sembolünü Türkler, çeşitli araçlarla ve biçimlerde, Orta Asya kültüründen göçler ve fetihler sayesinde tüm dünyaya taşımıştır.

Resim 2.Selçuklu Devleti Bayrağı

4.2. Sekiz Köşeli Yıldız

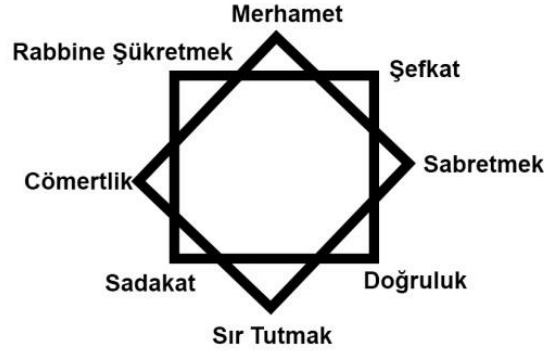
Yıldız formu, farklı köşe sayılarına sahip örnekleri ile dönemin süsleme anlayışında kendisine yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Türk süslemesinde gördüğümüz bu yıldızlar kısmen İslam öncesine kadar uzanan bir inanç sisteminin ürünü olmakla birlikte, kısmen de İslami inanç ve felsefeye bağlı olan kompozisyonlardır. İslam öncesinde de Orta Asya ve Türkler'in yaşadığı diğer bölgelerde örneklerine rastlanan yıldız formunun yaygınlığını sadece İslam'daki figür yasağına bağlamak doğru olmayabilir. Genel kanının aksine İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde de insan ve hayvan figürü kullanımına, hatta yıldız formu ile beraber kullanıldığı örnekleri görmek mümkündür (Büyükcanga, 2008 ss.1230-1234).

Sekiz köşeli yıldız, Anadolu Selçuklu döneminde sıklıkla karşılaşılan motiflerden biridir. Beyşehir Gölü yakınlarında 1235-1236 yıllarında inşa edildiği düşünülen Beyşehir Kubadabad Sarayı sekiz köşeli yıldız formu önemli Anadolu Selçuklu eseridir. Yıldız motifinin içerisinde kuşlarla birlikte hayat ağacı da çizilmiştir. Kuşlar cennet kuşudur ve hayat ağacı sayesinde göğe çıkarlar (Resim 3).

Resim 3. Beyşehir Kubadabad Sarayı Çini Örneği

Selçuklularda kullanılan sekiz köşeli yıldızın her köşesi bir anlama gelmektedir. Dini kaynaklarda İslamiyet'in 8 esasa dayalı olduğu, bunlara 8 cennet kapısı dendiği, 8 köşeli yıldızın da 8 cenneti simgelediği belirtilmektedir (Resim 4).

Resim 4. Sekiz Köşeli Yıldızın Verilen Anlamları

Selçuklu kültür ve sanatının temel figürlerinden biri olan 8 köşeli yıldızın Ortadoğu'da bulunan eski uygarlıklarda ve İslam dünyasında yaygın olarak kullanıldığı, sayı biliminde 8'in cenneti anlatan bir sembol olduğu belirtilmektedir. Sekizin cennetteki isimleri aşağıda verilmiştir (<http://chatcity.cc/forum/topic.asp?id=37438>).

- Dâri-celal
- Dâri-karar
- Dâri-selam
- Cennetül huld
- Cennetül mevâ
- Cennetül adn
- Cennetül firdevs
- Cennetü naim

Türk mimari eserlerinde sekiz köşeli yıldızlar, Karahanlılar'dan günümüze kadar tek olarak ya da geçmeler arasında sıra sıra, yan yana ve üst üste bir veya birden fazla sıralar halinde kullanılmıştır. Yan yana ve üst üste sıralanan, köşeleri uç uca gelen sekiz köşeli yıldızların aralarında, dört kollu dört yönlü haça benzeyen şekiller oluşmuştur (Büyükçanga, 2008, ss. 1230-1234).

4.3. Tek Başlı Çift Gövdeli Arslan

Aslan Mısır'da, Eski Şark sanatında olduğu gibi Anadolu'da da Hitit, Urartu, Frig Lidya, Yunan Roma, Bizans ve Ermeni sanatlarında çeşitli stil ve örneklerle canlandırılan hâkimiyet, kudret sembolü koruyucu hayvandır. Anadolu Selçuklu mimarisinin zengin figür tasviri dünyasında arslan en bol örneklerle karşımıza çıkan bir hayvandır.

Daha çok han, kale, köprü gibi yapılarda yer alan arslanlar genellikle çift ve simetrik olarak işlenmiştir (Öney, 1971, s. 1).

12. yüzyıldan kalma Anadolu'da ilk kervansaray olma özelliği taşıyan Aksaray Alayhan Kervansarayı girişinde Selçuklu motifleri arasında yer alan arslan figürü, tek başlı çift gövdeli olarak tasvir edilmiş haliyle bulunmaktadır. Bu Kervansaray Selçuklu döneminde yaptırılmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı 2. Kılıçarslan döneminde yapılan Alayhan'ın İpek Yolu'ndaki en önemli kervansaraylardan biridir (Resim 5).

Resim 5. Alayhan Kervansarayı (tek başlı çift gövdeli aslan figürü)

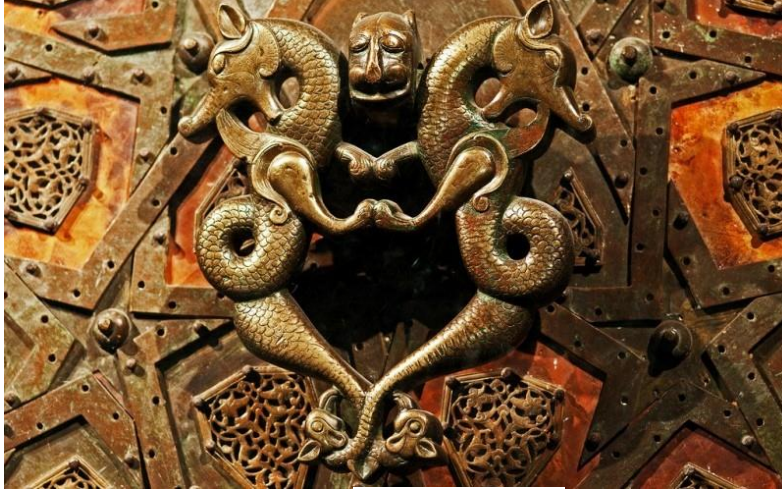
Selçuklu hayat ağacı tasvirlerinin altında yer alan aslan bekçi konumundadır. Orta Asya'da hayat ağacı dünyanın eksen ve merkezi sayılmaktadır. Şaman inancında gökyüzüne merdiven görevi görmektedir. Ağaçta kullanılan nar cennet meyvesi kuşlar ise cennet kuşu olarak görülmektedir (Kuban, 2002, ss. 406-426). Şaman inancına göre aslan önemli bir yerdedir. Koruyucu görev yüklenen aslan, hayat ağacı sayesinde göğe yükseleceğine inanılmaktadır.

4.4. Ejder

Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiştir. Ön Asya kültüründe genelde bu anlamları zayıflamış ve daha çok kötülüğün simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2000, s. 133). Selçuklu sanatında yoğun bir şekilde görülen ejder figürleri, genelde çift olarak uygulanmıştır. Gök kubbenin idaresi ve ahenginin ejder çiftine bağlı olduğu, dünya eksen ile yıldız ve gezegenlerin döngüsünün, hareketlerinin astrolojik ve felsefi iki ilkesi olduğu düşünülmüştür (Öney, 2008 ss. 421-423).

Ülkemizdeki en iyi figür örneklerinden bir tanesi; İki ejder ve ortasındaki aslan başı tasviriyle Cizre Ulu Camii'nin kapı tokmağı olarak yer almaktadır (Resim 6). Bu kapı tokmaklarından diğer bir örneği ise Kopenhag David Koleksiyonunda yer almaktadır (Resim 7). Ejderler erkek ve dişidir. Çin mitolojisine göre, gövdelerindeki düğümler güneş ve ay tutulmasındaki gezegenlerin durumlarını astronomik olarak göstermektedir. Ayı ve güneşi yutmalarıyla tutulma meydana gelmektedir. Ejder darüşşifalarda iyiliği, şifayı sembolize etmektedir (Kuban, 2002, s. 423).

Önceleri bir kilise olan Cizre Ulu Cami 639 yılından sonra Cami'ye çevrilmiştir (<http://www.cizre.bel.tr/kent-rehberi/cizre-tarihi/>). Selçukluların izleri burada da kendini göstermektedir. Kapıda çift ejder ve aslan başlı bir tokmak yer almaktadır³.

Resim 6. Cizre Ulu Camii

Resim 7. Kopenhag David Koleksiyonu

5. SELÇUKLU SEMBOLLERİNİN YER ALDIĞI BAZI BELEDİYELER ve AMBLEMELERİ

Araştırmada Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü bölgelerde yer alan bazı şehirlerimizde Selçuklulara ait izler ve görsel semboller ele alınmıştır. Bu kapsamda Konya Büyükşehir Belediyesi, Beyşehir Belediyesi, Aksaray Belediyesi, Erzincan Belediyesi ve Cizre Belediyesi amblemleri konu olarak alınarak, görsel bir inceleme ve betimleme yapılmıştır.

³ Cizre Ulu Camisi'nin ejder figürlü (Dragon) kapı tokmağı iki adet olup, günümüzde bir tanesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenerek, muhafaza edilirken diğeri çalınarak ülke dışına çıkarılmıştır. İkinci tokmak Danimarka'da özel bir koleksiyondadır, bu tokmak için bkz: http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/metal/art/38_1973

5.1. Konya Büyükşehir Belediyesi ve Amblemi

Çatalhöyük; Neolitik, Erbaba ve Karahöyük; Kalkolitik, Alaeddin Tepesi; Eski Tunç Devri merkezleridir. Tarih devirlerinde Hititler ve Lidyalılar, M.Ö. 6. yüzyılda Persler, M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender, Selevkoslar, Bergama krallığı, M.Ö. 2. yüzyılda Roma, M.S. 395'te Konya ve çevresine hâkim olmuşlardır.

Malazgirt Zaferi'nden önce Konya'ya ilk gelen, Türk akıncıları Selçuklular olmuştur (1069). Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, 1071'de Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i Malazgirt'te kesin bir yenilgiye uğratarak, Türklere Anadolu'nun Kapılarını açmıştır. Konya Selçuklu Kutalmışoğlu Sultan Süleymanşah, tarafından fethedilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'ni 1074' te başkenti İznik olmak üzere kurulmuş ancak 1097'de 1. Haçlı Seferi sırasında İznik kaybedilince başkent, Konya'ya taşınmıştır (<http://www.kto.org.tr/konyanin-tarihi-500s.htm>).

Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Kafkasya, İran, Avrupa hatta Amerika ve Uzak Doğu'da kurulmuş eski çağ medeniyetlerinden itibaren birçok devlette çift başlı kartal sembolü, dünyanın en eski öğelerindedir. Büyük Selçuklu Devletine başkentlik yapmış olan Konya'nın büyükşehir belediyesi ambleminde Selçukluların simgesi olan çift başlı kartal kullanılmıştır (Resim 8). Amblem, Konya'nın tarihi kökenini simgelemektedir. Orta Asya'da yaşayan Türkler çift başlı kartalı iki dünya arasındaki köprü ve şehirlerin koruyucusu olarak görmüşler ve yenilmez, fethedilemez gibi anlamlar vermişlerdir.

Resim 8. Konya Büyükşehir Belediyesi

Kartal, tarih boyunca güç, kudret ve asaletin timsali olarak görülen hayvanlar içerisinde, aslandan sonra ilk sırada gelmektedir. Hemen her toplumda hükümdarla kartal arasında bir ilişki kurulmaktadır. Selçuklu döneminde “Kartalın büyüklüğü, asalet ve temizliği ile hal ve hareketleri, padişahlara benzer. Eskiler demişlerdir ki, et ile beslenen havyaların padişahı kartal, ot ile beslenen hayvanların padişahı at, erimeyen cevherlerin padişahı inci ve eriyen cevherlerin padişahı ise altındır. Kartal bunun için sıradan insanlardan çok, padişahlara özeldir. Çünkü kartalı başka hayvanlardan ayran bir muhteşemliği vardır. Karga da dışarıdan bakıldığında büyük görünür ama kartaldaki muhteşemlik onda bulunmaz” denmektedir (Hayyam, 1312, s. 56'den akt. Göksu, 2016, s. 124).

Konya Büyükşehir Belediyesi Ambleminde çift başlı kartal kullanılmıştır. Şehrin tarihsel kökenine ve Selçuklu izlerine sadık kalınmış, kartal formu siyah beyaz olarak stilize edilmiştir. Kartalın heybetli duruşu, açık kanatlar ve detaylı çizgilerle gösterilmiştir. Kartal'ın gagası ve ayak tırnakları belirli bir şekilde sivri olarak çizilmiştir. Çok fazla detaya girmeden çift başlı kartalın kudreti betimlenmiştir. Amblemdaki siyah renk gücü ve asaleti temsil etmektedir.

5.2. Beyşehir Belediyesi ve Amblemi

Beyşehir Gölünün içinde olduğu bölge Pisidya adıyla anılmaktaydı. Daha sonra harap olan Karallia, Viranşehir adını almıştır. Eşrefoğullarının hâkim olduğu dönemden itibaren Viranşehir'in adı Süleymanşehir olmuştur. Beyliğin merkezi olmasından dolayı geçen zamanla beraber “*beyin şehri*” olarak anılmaktadır. Beyşehir gölü ile Hoyran Gölü arasına yerleşen Eymür Türkmenleri bugünkü kasaba ve köyleri kurarak buralarda yeniden Türklüğü ihya etmişlerdir. Selçukluların 1176'da Bizans ordusu karşısında elde ettiği Miryokefalon Zaferi sonrası, Anadolu'nun Türk yurdu olması kesinleşmiş ve Beyşehir çevresine de Türkmenler hâkim olmuştur (<http://www.beysehir.bel.tr/beysehirin-tarihi.html>).

Resim 9. Beyşehir Belediyesi Amblemi

Resim 10. Kubadabad Sarayı Çinisi

Amblem (Resim 9); Beyşehir'deki Kubadabad Sarayı duvar süslemelerinden olan, günümüzde Karatay Medresesi müzesinde bulunan (Resim 10), üzerinde çift başlı kartal figürünün yer aldığı sekizgen yıldız biçimli çiniden esinlenerek oluşturulmuştur. Amblemden de aslına sadık kalınarak sekiz köşeli yıldız içerisinde çift başlı kartal figürü kullanılmıştır. Yıldızın rengi turkuaz tercih edilmiştir. Turkuaz kelimesi, Türkiye'nin Akdeniz sahillerinin renginden esinlenilerek türetilmiştir. Turkuaz ya da 'Türk Mavisi' camgöbeği renginin hafifçe mavi tonu anlamına gelmektedir. Ve Türklüğü sembolize etmektedir. Bu sebepten yıldız kısmında turkuaz kullanıldığı düşünülmektedir. Alt bölümündeki çift başlı kartal, Selçuklu Devleti'nin güç, özgürlük ve bağımsızlık simgesidir. Çift Başlı Kartalda kullanılan çivit mavisi sonsuzluğu, otoriteyi ve verimliliği temsil etmektedir.

Belediye ambleminde de yer aldığı şekli ile Beyşehir Kubadabad Sarayındaki çinilerin çoğunda “*es-sultan*”, “*el muazzam*”⁴ yazıları yer almaktadır bu da hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olabileceğini güçlendirmiştir (Çaycı, 2008, s. 279).

5.3. Aksaray Belediyesi ve Amblemi

MÖ. 7000-6000 yıllarında Neolitik devirde Anadolu medeniyetinin ilk izlerini gördüğümüz Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'te Hasan Dağı'na, dolayısıyla Aksaray'a ait vesikalara rastlanmaktadır. Aksaray, 1080 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleyman'ın eline geçmiş ve 1470 yıllarındaki Osmanlı hâkimiyetine kadar İlhanlı, Danişmentli, Karamanoğulları egemenliğinde kalmıştır. 1470 yıllarında Aksaray'ı ele geçiren İshak Paşa tarafından, Fatih Sultan Mehmet'in emri ile halkın bir bölümü İstanbul'a nakledilmiştir.

⁴ Alparslan'ın bastırıldığı sikkelerde şu unvan ve lakaplar yer almıştır: **es-Sultânü'l-muazzam**, şâhansâh melikü'l-İslâm, melikü'l-Meşrik ve'l-Mağrib, adudü'd-devle tâcü'l-mille, es-sultânü'l-muazzam şâhinsâhü'l-a'zam. es-Sultânü'l-muazzam yazıları, Kubadabat Sarayının ön yüzündeki bir çok çinide de yer almaktadır. Güç, kudret ve ihtişamı sembolize etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam araştırmaları ansiklopedisi, Cilt 42, ss.163-165.

Selçuklu egemenliğindeki Aksaray'a giren II. Kılıç Arslan zamanında saraylar, medreseler, zaviyeler, kervansaraylar yaptırılmış, Azerbaycan ve başka yerlerden Müslüman halk, gazi, mücahit, âlim, ticaret erbabı getirerek yerleştirilmiştir.

Bu yıllarda Aksaray, bir Selçuklu askeri üssü durumundadır. Kılıç Arslan'ın babası Sultan Mesud, Danişmentlere karşı Aksaray'ı bir askeri üs olarak kullanmıştır. II. Kılıç Arslan burada bir saray yaptırarak Arkhelais adını Aksaray'a çevirmiştir. 1470 yılında İshak Paşa tarafından ele geçirilen Aksaray Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. İstanbul'un fethinden sonra boşalan şehrin iskânı için, Aksaray halkının büyük bir bölümü İstanbul'a nakledilmiştir. Bu şehirde bir semte de Aksaray adı bu nedenle verilmiştir (<http://aksaray.bel.tr/95-menu-tarih>).

Resim 11. Aksaray Belediyesi (*Eski*)

Aksaray belediyesi 2014 yılında yeni amblemini kullanmaya başlamıştır. Yakın tarihli olması sebebiyle değişimden önceki amblemin görsel özelliklerine de, karşılaştırma yapmak adına bakmakta fayda görülmüştür. Önceki amblem ilin ekonomik, kültürel, coğrafik yönlerini göstermektedir. Hasan Dağı, Erciyes Dağ'ından sonra en büyük dağ konumundadır. Dağın eteğinde Sultan Hanı stilize edilmiştir. Sultan Hanı Selçuklulardan kalma bir eserdir. Amblemdaki başak taneleri ise yörenin geçim kaynağını simgelemektedir. Dağın büyüklüğünden mavi renk tercih edilmiştir.

Mavi renk gökyüzünün ve geniş ufukların simgesidir. Ayrıca mavi renk huzuru temsil eder ve sakinleştirici etkisi bulunmaktadır. Amblemin etrafında kullanılan kırmızı renk canlılığı ve dinamizmi simgelemektedir. Güneşte kullanılan turuncu renk, güç ve dayanıklılığın rengidir. Sultanhanı ve başak taneleri ise siyah tercih edilmiştir. Siyah asalet ve gücü temsil eder (Resim 11).

Resim 12. Aksaray Belediyesi (*Yeni*)

Selçuklu Devleti Hükümdarı 2. Kılıçaslan'ın da mühür olarak kullandığı figür olarak Anadolu'da sadece Aksaray Alayhan Kervansarayını bulunan Çift Gövdeli Tek Başlı Aslan, Aksaray Belediyesinin günümüzde kullandığı amblemidir (Resim 12).

Amblemden iki aslan ve ortadaki kılıç, 2. Kılıçaslan'ı temsil etmektedir ve aynı zamanda onun mührüdür. Aslanın baş kısmında bulunan sembol taçtır. Sultanların tacını simgeler. Aşağıya, doğru kılıcın kabzası uzanır. Alt bölümde bulunan kılıcın kını ağaç gövdesi ve yaprak biçimiyle özdeşleştirilmiştir. Bu anlamda Kılıç, hayat ağacının da simgesidir. Ağacın köklerinde çiçek görseli yer almaktadır. Çiçek hayatı; yeniden doğuşu ve ölümden sonra tekrar dirilişi betimlemektedir. Çiçeğin üzerinde bulunan kuş motifi ölümden sonra Rabbine yükselen ruhları temsil eder ve hayat ağacını takip ederek, göğe yükselen ruhları anlatır. Arslanların kuyruklarında yılan figürü görülmektedir. Bu figür de düşmanları ya da sistemi bozmaya çalışan kötü varlıkları temsil ediyor. Bu sistemi de Kılıçaslan koruyor. Mührün etrafını çevreleyen yıldız ise sekiz köşelidir (<http://www.konhaber.com/haber-131434-Kilicaslanin-aslanli-muhruAksarayin-yeni-logosu-oldu.html>).

Her köşenin anlamı ise farklıdır; merhamet, şefkat, sabır, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik, Rabbine şükretmek anlamına gelmektedir. Aslanın hayat ağacını koruduğuna inanılmaktadır.

Amblemden Türk rengi olmasından dolayı turkuaz kullanılmıştır. Bu rengin sakinleştirici etkisi de vardır. Turkuaz renkli sekiz köşeli Selçuklu yıldızı içindeki amblem, inancı, tarihe bağlılığı, yenilikçiliği, güveni ve teklifi sembolize etmektedir.

5.4. Erzincan Belediyesi ve Amblemi

Erzincan M.Ö. 2600 da Akadlar, M.Ö. 2000 yılından sonra çeşitli krallıkların hâkimiyetinde Hititlerin kontrolünde uzun bir dönem geçirmiştir. Daha sonra Urartu Medeniyeti altında bir dönem geçiren Erzincan'da, Urartu Altın-tepe Kalıntıları bulunmaktadır. M.Ö. 650 de İskitlerin hâkimiyetine geçen şehir kısa bir süre sonra Medler tarafından istila edilmiş ve Pers hâkimiyetine girmiştir. 200 yıldan fazla Pers İmparatorluğunun hâkimiyetinde kalan şehir İskender'in Persleri yenmesi ile Helenler tarafından yönetilmiştir. Romanın tam hâkimiyeti M.Ö. 60'larda sağlanabildi ve şehir 450 yıl süren Roma hâkimiyeti yaşamıştır. M.S. 395 de Sasanilerin bölgeye hâkim olup, 540 yılına kadar olan hâkimiyeti, bu tarihte İslam Ordularının bölgeye girmesi ile sona ermiştir. Ardından Emevileri hâkimiyetinde bir dönem geçiren şehir, Roma - Emevi çatışmalarının da ortasında kalmıştır.

1071'de Türklerin Anadolu'ya girişi ile bölgede başlayan Türkleşme hareketinden sonra Mengüceklilerin hâkimiyetine giren şehir kesintisiz olarak 900 yılı aşkın süredir Türklerin hüküm sürdüğü bir bölge olmuştur. Selçukluların hâkimiyetini kabul eden Mengücekliler kontrolündeki şehir, Dönemin Selçuklu Hükümdarı ile Mengücek Beyi arasındaki anlaşmazlık sebebi ile merkezi bu günkü il sınırları içerisinde kalan Mengücek Beyliğinin ortadan kaldırılması akabinde doğrudan Selçuklulara bağlanmıştır (<http://www.erkincan-bld.gov.tr/icerik/20/tarihce.html>).

Resim 13. Erzincan Belediyesi Amblem (*Eski*) **Resim 14.** Divriği Ulu Camii Batı Kapı

1989 yılında belediye amblemi olarak kabul görüp kullanılmaya başlayan Erzincan Belediyesi Ambleminde (Resim 13) yer alan çift başlı kartal motifi, Anadolu Selçukluları dönemine ait sanat eserlerinde görülen, Mengücek Türk birliği içinde kalan Divriği'deki Ulu Camii batı kapısında bulunan kabartmadan (Resim 14) stilize edilmiştir. Amblemdaki koçbaşları, Doğu Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hareketini noktlayan Akkoyunluların kullandığı bir olgu ve simgedir. Ayrıca Amblemda kartal motifinin göğüs bölümünde yer alan bakır, kandil, kubbe, kılıç ve minare motifleri kentin ekonomisini, tarihini ve kültürünü sembolize eden soyutlamalardır. Amblemda sembolik ve görsel anlamda birçok figür olmakla birlikte tasarımda aşırı ayrıntıdan kaçınılarak genel hatlar çizilmiştir.

İslam inancının belirtilmesi amacı ile kandilin ışıklık yerine kubbe, minare ve üst kısma hilal yerleştirilmiştir. Kandil, kılıç ve her iki kanat üzerindeki motif bir bütün olarak XV. yüzyıl başlarına aittir. Bugün mevcut olan tarihte mezar kitabelerine bağlı bir taş kabartmasından alınmıştır. Kandilin fitil kısmındaki üçlü filiz çiçek Erzincan bakır işlemeciliği sanatlarında çiçekçilik sahasında özellikle kullanılmaktadır. Kılıçlar, Türklüğe ve İslam'a karşı yapılan saldırılara karşı mücadelenin bir sembolüdür. Kandilin iki yanındaki kılıçlar tarihi taş kabartmalara uyularak çizilmiştir. Kartal'ın kuyruk kısmındaki bir üzüm salkımı bulunmaktadır. Bu ise bir ekonomik değer olarak önemli bir tarım ürünü olan Üzümlü ilçesinde yetişen "Cimin Üzümlü" nü sembolize etmektedir. Amblemda yörede örülen kilim motifleri de yansımaktadır. Taraklı palmet kuyrukta yer alan yedi beyaz renkli çubuk, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişinden sonra Erzincan'da hüküm süren devlet, beylik ve emirlikleri temsil etmektedir. Bunlar; Anadolu Selçukluları / Mengücekler, Ertenahılar / Moğol-İlhanlılar, Erzincan Emirliği, Akkoyunlular / Karakoyunlular, Safaviler, Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Beyaz çizgilerin etrafında kalan ve kuyruğu meydana getiren sekiz koyu renk çizgi ise, Türk hâkimiyetinden önceki medeniyetleri temsil etmektedir. Bunlar ise; Hitit / Hurri-Mitanni, Azzi / Hayaşa, Urartular, Medler / Persler, Helen / Selevkos-Pontos-Artaksid, Arap-İslam, Romalılar, Bizanslılardır (Şahin, 2006, ss. 4-33).

**ERZİNCAN
BELEDİYESİ**

Resim 15. Erzincan Belediyesi (*Yeni*)

Günümüzde kullanılan amblemden genel olarak çok fazla değişiklik yapılmadan özü korunmuş renk form olarak bazı yenilemeler yapılmıştır. Yenilenen amblemden kartalın gözleri (fiziksel özelliğine uygun olarak) daha sivri olarak çizilmiştir. Erzincan Belediyesi yazısı eskisinde daire içinde ve kartal figürünün etrafına sarılı halde yer alırken, yenilenen amblemden bu yazı sembolün yanında ve serifli bir yazı fontu olarak kullanılmıştır.

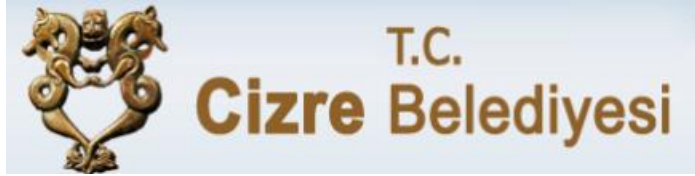
Kuyrukta yer alan çizgiler dokuz tanedir ve Erzincan, Çayırılı, İliç, Kemah, Kemaliye, Otlukbeli, Refahiye, Tercan ve Üzümlüye temsil etmektedir⁵.

Amblemden kullanılan çivit mavisi sonsuzluğu, otoriteyi ve verimliliği temsil etmektedir. Beyaz saflığın ve barışın rengidir. İstikrarı ve devamlılığı da temsil eder. Orta kısımdaki kırmızı renk canlılık ve dinamizm verir (Resim 15).

5.5. Cizre Belediyesi ve Amblemi

Cizre, M.Ö 2000 yılından itibaren Babil, Araplar, Asurlular, Medler, Kürtler, Persler, Selevkos ve Sasanilerin; İslamiyet'in bölgeye gelmesi ile beraber Emevi ve Abbasilerin hâkimiyeti altında kalmıştır. 1096 yılında Büyük Selçuklular müteakiben emir ve şeyhliklerle idare edilen Cizre 1627 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğine geçmiştir.

Önceleri Mardin iline bağlı iken 16.05.1990 tarihinde Şırnak'a bağlanmıştır. Şırnak 993 yılında Mervaniler, Selçuklular, Zengiler, Eyyübi zamanlarında Musul Atabeklerine ve Diyarbekir emirlerine bağlıydı. 1071 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan'ın bölgeye girmesiyle Mervaniler Selçuklulara tabi oldu. Selçuklular döneminden itibaren 1100'da Musul Atabeği Çökürmüş denetimine geçmiş ardından Zengiler, Eyyübiler ve Artuklular burada hâkimiyet kurmuştur. Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında çatışma olmuştur. 1508'de Akkoyunluların varlığına son veren Safeviler yörede hâkimiyet kurmuştur (<http://www.cizre.bel.tr/kent-rehberi/cizre-tarihi/>).

Resim 16. Cizre Belediyesi

Cizre Belediyesi ambleminde (Resim 16) Selçuklulardan kalma ejder figürüne yer verilmektedir. Bu figür kapı tokmağı olarak yapılmıştır⁶. Yapı malzemesi ise tunçtur. Ejderler çekik gözlü, sivri burunlu, sivri kulaklıdır. Vücutları yılan pulu şeklinde betimlenmiştir. Cizre Ulu Camii'ndeki ejderlerde aslan başı da kullanılmıştır. Aslan figürü güç, kudret göstergesidir. Büyük gözler, sivri kulaklar, yassı burun ve yarı açık bir ağız olarak kabartma yapılmıştır. Fizikçi ve Makine mucidi "Ebul-iz İsmail Bin Rezze El Cezeri" tarafından XII. Yüzyılda kazıma tekniği ile yapılan ejderlerden biri Dicle diğeri Fırat nehrini simgeler. Kuyruk kısımlarındaki kartal başları da cesareti ve savaş gücünü temsil etmektedir.

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

⁵ (Erzincan Belediyesiyle yapılan telefon görüşmesi).

⁶ Cizre Ulu Camisi'nin ejder figürlü (Dragon) kapı tokmağı 1964 yılında Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne götürülmüştür. Kapı tokmağının diğeri kolu 1969 yılında çalınmış olup, şu anda Danimarka'da David koleksiyonunda bulunmaktadır. Türk sanatı yönünden son derece önemli olan bu eseri Erdem Yücel "*Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı*" isimli eserinde yayımlamıştır.

Bu çalışmada Selçuklu İmparatorluğunun hâkimiyeti altında yaşamış bölgelerde Selçukluya ait görsel sembollerin, kurumsal kimliğin en önemli elemanı olan amblem tasarımlarındaki kullanımı; tarih, kültür ve tasarım bağlamında değerlendirilmiştir. Bu anlamda Selçuklu Devletinin izlerinin görüldüğü bölgelerde Selçukluya ait motiflerinin kullanıldığı kimi belediyeler incelemeye konu olmuştur.

Ele alınan belediyeler; Konya Büyükşehir Belediyesi, Beyşehir Belediyesi, Aksaray Belediyesi, Erzincan Belediyesi ve Cizre Belediyeleridir.

Yapılan çalışmada yer verilen amblemlerin ilin tanıtımına vesile olduğu, bölgeye özgü simgeler kullanılarak tasarlandığı görülmektedir. Amblemlerde yer alan görsel özellikleri açısından; tarihsel süreç içerisinde süregelen, çoğunlukla mimari yapı ve süslemelerinde kullanılan semboller aynı zamanda bölgedeki yerleşim yerlerinin tarihini ve kültürünü de yansıtmaktadır. Bir şehrin tanınması, sahip olduğu değerlerin fark edilebilir olması, tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıması bakımından amblem çalışmaları önemli birer araçtır. Araştırmaya konu olan belediyelerin amblemlerinde de bu anlamda, temsil ettikleri şehirlerin tanınırlığını arttırmak için geçmişte yaşanmış olan medeniyetlerin sembolik değerleri kullanılmıştır.

Selçuklu motiflerinin kullanıldığı kimi Belediye amblemlerinin ele alındığı bu çalışmada incelenen amblemlerde şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerleri bağlı olduğu coğrafyaya ve tarihsel geçmişine paralel şekilde yansıtıldığı görülmüştür.

Amblemlerde yer verilen tipografik düzen (yazı), kullanılan sembollerle uyumlu ve kolay okunabilen fontlardan oluşturulmuştur. Konya, Aksaray ve Cizre Belediyesinde düz, kalın büyük dinamik bir yazı fontu kullanılmıştır. Beyşehir belediyesinde düz, kalın küçük harfler, Erzincan Belediyesinde ise büyük serifli yazı fontu kullanılmıştır.

Konya Büyükşehir Belediyesi'nin amblemini belediye meclisinin ricası üzerine 1979 yılında Mustafa Atay yapmıştır ve o günden bugüne hala kullanılmaktadır.

Aksaray Belediyesi'nin eski amblemini 1993 yılında Hüseyin Özdemir kendi isteğiyle yapmıştır (Karalan, 1998, s. 26 ss. 74-118). Belediye'nin yeni amblemi bir yarışmayla birlikte 2014 yılında değiştirilmiştir.

Erzincan Belediyesi'nin amblemi Valiliğin talebi üzerine, Erzincan Amblemi olarak 1986'da yapılmış, 1989 yılında ise belediye tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ufak tefek değişiklikler dışında aynen kullanılmaktadır. Amblemde Divriği Ulu Camii Batı Kapı girişinde yer alan çift başlı kartal taş kabartmasındaki figür temel sembol olarak ele alınmış ve yöreye ait ekonomik, tarihi ve kültürel semboller bu figürün içerisinde kullanılmıştır.

Cizre Belediyesi'nce kullanılan amblem ise Selçuklulardan kalma Cizre Ulu Camisi'nin ejder figürlü (Dragon) iki kapı tokmağından biri olan ve 1964 yılında Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde muhafaza altına alınan kapı tokmağının birebir görseli (fotoğrafı) kullanılarak düzenlenmiştir.

Beyşehir Belediyesi sekiz köşeli yıldız içerisinde çift başlı kartal figürüne yer verilen amblem tasarımı ile ilgili belediyenin ilgili bölümlerinin yetkilileriyle yapılan görüşmelere rağmen hangi yolla, ne zaman, kime yaptırıldığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Beyşehir'deki Kubadabad Sarayı duvar süslemelerinden olan, günümüzde Karatay Medresesi müzesinde bulunan üzerinde çift başlı kartal figürünün yer aldığı sekizgen yıldız biçimli çiniden doğrudan ve birebir esinlenerek oluşturulduğu görülmektedir.

Araştırmada Selçukluların hüküm sürdüğü bölgelerde bulunan bazı belediyelerin amblemlerinde bu tarihsel gerçekliğin yer almasından hareket edilmiştir. Ancak bunu dışında

yine Selçuklu hükümdarlığının yaşandığı bazı bölgelerde belediyelerce kullanılan amblemlerde bu özellik bulunmamaktadır. Örneğin, Amasya ili de Selçukluların hüküm sürdüğü coğrafi sınırları içerisinde olmasına rağmen belediye ambleminde bu tarihsel geçmişe ait semboller kullanılmamış, yöreye özgü tarımsal ve ekonomik özellik olarak elma ve şehir içinden geçen Yeşil ırmak stilize edilmiştir. Bu durum başka illerde de karşımıza çıkmaktadır. Kütahya Belediyesi'nin ambleminde ise yöreye özgü çini ve geçim kaynağı vişne kullanılmıştır.

Belediyelerde kullanılan amblemlerin belirlenmesi mevzuatta şöyle düzenlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun, Belediye Meclisinin görev ve yetkilerini düzenleyen 18/n. maddesine göre; "Meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesine karar vermek; beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek", belediye meclisinin görev ve yetki alanındadır. Kanununun 81. maddesinde şöyle düzenlenmiştir: "Cadde, sokak, meydan, park, tesis ve benzerlerine ad verilmesi ve beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerinin tespitine ilişkin kararlarda; belediye meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğu, bunların değiştirilmesine ilişkin kararlarda ise meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun kararı aranır. Bu kararlar mülki idare amirinin onayı ile yürürlüğe girer" (<http://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>).

Amblemler bölgenin tanınırlığı açısından önemli rol oynamaktadır. İlk göze çarpan tasarım unsurları olarak; bir bölgenin tarihi, kültürü, coğrafi ve ekonomik özellikleri, sosyal yaşantısı ve sahip olduğu değerler amblemler aracılığıyla yansıtılmaktadır.

Amblemler temsil ettiği kurum, hizmet ya da faaliyeti en iyi şekilde yansıtmasının yanı sıra, izleyiciyi de dâhil edecek ve anlaşılır olacak bir etkileycilikle tasarlanmalıdır. Bunun içinde iyi bir tasarım eğitimi ve tecrübe gerekmektedir.

Sonuç olarak; kamusal anlamda bir bölgenin amblemi belirlenirken özenle çalışılmalı dikkatli davranılmalı ve alanında uzman profesyonel kişilerden yardım alınmalı, geçmişle gelecek arasında bağ kurulmalıdır.

Modern yaşantının içinde sahip olunan kültürel değerlerin ele alındığı bu küçük boyutu ama büyük önemi olan görsellerin gelecek nesillere miras bırakılacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ateş, M. (1996), *Mitolojiler, semboller ve halılar*, Aksiseda Matbaası, İstanbul, (s. 13).
- Becer, E. (2013), *İletişim ve grafik tasarım*, Dost Kitabevi, Ankara, (s. 224).
- Büyükçanga, M. (2008), *Türk mimarisinde sekiz köşeli yıldız motifleri*, 6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat-Kırgızistan, (ss. 1230-1234).
- Çalış, E. (2008), *Amblem ve logo tasarımlarında yalınlaştırmalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, (s. 6), Isparta.
- Çam, A.T. (2006), *Türk grafik tasarımcıları logo*, Alternatif Yayıncılık, İstanbul, (s.15).
- Çaycı, A. (2008), *Selçuklularda egemenlik sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, (s. 279).
- Çelik, A. (2002), *Niğde Sungurbey Camii 'nde bulunmuş olan çift başlı kartal figürlü halı üzerine düşünceler*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (9), (ss. 45-59).
- Çoban, İ. (2015), *Türk ikonografisinde kartal motifi ve çağdaş Türk resim sanatına yansımaları*, İdil, 4 (16), (ss.57-80).
- Çoruhlu, Y. (2000), *Türk mitolojisinin ana hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, (s.133).
- Esin, E. (2004), *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk sanatında ikonografik motifler*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, (s. 219).
- Göksu, E. (2016), *Çift başlı kartal ve Selçuklular*, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, (5), Konya, (s. 124).
- Karalan, Keskin, S. Ö. (1998), *Türkiye iller amblemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (ss. 26, 74-118).
- Kuban, D. (2002), *Selçuklu çağında Anadolu sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. (ss. 406-426, 423).
- Maden, S. (1990), *Simgeler*, Simavi Yayınları, İstanbul, (ss. 1-2).
- Öney, G. (1971), *Anadolu Selçuk mimarisinde arslan figürü*, (Anatolia), XIII (1971), (ss.1-64).
- Öney, G. (2008), *Selçuklu figür dünyası Selçuklu çağında Anadolu sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (ss. 411-423).
- Şahin, E. T. (2006), *Erzincan amblemi*, Erzincan Belediyesi Kültür Yayınları, Erzincan. (ss. 4-33).
- Şahin, M. (1999), *Türk tarihi ve kültürü*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, (ss. 91-98).
- Tepecik, A. (2002), *Grafik sanatlar*, Detay Yayınları, 1.Basım, Ankara. (s. 62).
- Vardar, N. (2004), *Bana yeni bir ben lazım*, Marketing Türkiye Dergisi, Sayı: 60 İstanbul. (s. 23).
- Writehead, A. N. (2000), *Sembolizm*, (Çev. R. Ertürk), A Yayınevi, Ankara. (s. 31).

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2017).
- <http://www.kto.org.tr/konyanin-tarihi-500s.htm> (Erişim Tarihi: 08.05.2017).
- (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

<http://chatcity.cc/forum/topic.asp?id=37438> (Erişim Tarihi: 13.05.2017).

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/871251-renklerin-anlamlari>

(Erişim Tarihi: 24.04.2017)

<http://www.konhaber.com/haber-131434-Kilicarslanin-aslanli-muhru-Aksarayin-yeni-logosu-oldu.html>(Erişim Tarihi: 22.03.2017)

<http://aksaray.bel.tr/95-menu-tarih> (Erişim Tarihi: 24.04.2017)

<http://www.erzincan-bld.gov.tr/icerik/20/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 28.04.2017)

<https://www.selcuk.edu.tr/erasmus/birim/web/sayfa/ayrinti/16987/tr>

(Erişim Tarihi: 03.04.2017)

<http://www.cizre.bel.tr/kent-rehberi/cizre-tarihi/> (Erişim Tarihi: 08.05.2017)

http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/metal/art/38_1973

(Erişim Tarihi: 11.05.2017)

İSLAM DİNİ'NİN ÇEVREYE VE ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞ AÇISI

THE VISION OF ISLAMIC RELIGION ABOUT ENVIRONMENT AND ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Elif EKİNCİ¹

ÖZET: Modern teknolojinin başa çıkamadığı çevre tahribatı, Dinin emrettiği şekilde insanların çevreye sahip çıkması ile önlenebilir. Dinler evrensel bir çevre ahlakı oluşturmada önemli kaynaklardır. Toplumlar kendi inanç ve öğretilerine uygun çevrecilik ilkesini benimseyip hayata geçirirlerse bu sorunlar aşılanacaktır.

İslam dini; çevre bilincinin gelişmesine ve toplumun çevre konusunda eğitilmesine önemli ölçüde kaynak olmaktadır. İslam dinine mensup olanlar, İslam'ın çevreye bakış açısını özümser ve bunları uygularlarsa, ekolojik dengenin korunmasına büyük katkıda bulunacaklardır. Allah'ın insanlara bahsettiği nimetlerden yararlanmada tabiatın ve çevrenin sömürülmemesinin farkında olma ve çevrenin korunmasında sorumlu olma bilinci İslam çevre anlayışının temel doktrinini oluşturmaktadır ve bu doğrultuda hareket etmek, çevre krizini önlemeye yardımcı olacaktır. Müslümanların tek başlarına değil, İslam anlayışının çevre konusundaki duyarlılığı, Müslüman olmayan toplumlara örnek olması halinde, yapılacak işbirliği ile dünya bu felaketten kurtulacaktır. Müslümanların sorumluluğu büyüktür ve yadigarlanamayacak niteliktedir.

Anahtar sözcükler: İslam, Çevre, İslam ve Çevre Sorunları

ABSTRACT: Environmental damages which can not be handled by modern Technologies can be prevented with protection of environment by humans according to rules of religions.

Religions are important resources for generating a global environmental morality. If societies adapt and implement the environmental principles which are convenient to their own believes and doctrines, all problems can be solved.

Islamic religion is an important source for improvement of environmental awareness and training the society about environment. If Members of Islamic religion absorb and perform the environmental vision of Islam, they will contribute to maintain ecological balance. Awareness of being responsible for preventing the environment and realization of not to exploiting the environment and spirit through to getting benefit from favor of God is the basic doctrine of environmental vision of Islamic religion. Behaving due to this doctrine may help to prevent environmental crisis. If sensitivity of Muslims about environment will be a model for nonmuslim societies and there will be a collaboration, the world will be prevent from a disaster. The responsibility of Muslims is very big and can not be regarded as negligible.

Keywords: Islam, Environment, Islam and Environment Problems

1. GİRİŞ

Dünyamız büyük bir çevre bunalımı yaşamakta ve bu durum insanlığın geleceği içinde tehdit oluşturmaktadır. Önceleri sadece kirlenme olarak algılanan çevre sorunları gün geçtikçe toplumsal hayatın bütün alanlarını kaplamıştır.¹ Bilim adamları çevre sorunlarını öncelikle bilimsel ve teknolojik yollarla çözmek istemişler ama başarılı olamamışlardır. Sorunlar artarak büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle çevre sorunlarının çözümü için dinlere başvurulmuştur.

¹ Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Üzümlü Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, elif_ekinci24@hotmail.com

¹ Kemal Görmez; Çevre Sorunları, Nobel Yay. , 2007, s.5

Dinler ekseninde bu sorunların ele alınması çok yeni bir olgudur ve günümüz insanının başka çaresi de kalmamıştır.²

Bugün çevre sorunları olarak ortaya çıkan olumsuzlukların aslında insanların ürünü olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle insanların doğa ile ilişkilerinin arkasındaki dünya görüşünün, kültürel değerlerin ve dinin; insanların dünyaya bakış açısını oluşturduğu ve çevreyle olan ilişkilerinde temel belirleyici olduğu düşünülürse, bu sorunların çözümünde dini değerlere başvurulması hiçte mantıksız olmayacaktır.

Bizde bu çalışmamızda çevreyi, çevre sorunlarını ve dini kavramsal açıdan açıklayıp, din ve çevre arasında nasıl bir ilişki olduğuna değineceğiz. Daha sonra konunun temelini oluşturan Semavi dinlerden İslam'ın çevre ve çevre sorunlarına bakış açısını, insan-çevre ilişkilerinin nasıl düzenlendiğini, İslami değerlerin bu sorunların çözümünde yapacağı katkıları ele alacağız. İslam'ın çevre konusuna yapacağı katkı ahlaki boyutta olduğu için İslam ahlak anlayışı ana hatlarıyla belirtilerek çevreye bakış açısı değerlendirilecektir. Çevreyle ilgili ayetlerden ve hadislerden örnekler verilerek, bunlar ışığında insanların sorumlulukları ele alınacaktır. Çevre bilincinin gelişiminde de İslam dininin katkısı değerlendirilecektir. Son olarak da İslam dininin çevre problemlerine çözüm önerileri yer alacaktır.

Çalışmamızda tüm dinler arasından İslam dininin seçilip, çevre konusundaki bakış açısını değerlendirmemizin nedeni, İslam'ın çevreci argümanlarının diğer dinlere oranla daha fazla olmasıdır. Buna rağmen, çevrecilik açısından, Müslüman toplumların neden diğer toplumlardan daha geri olduğu da konumuz içinde belirtilecektir.

I.ÇEVRE- ÇEVRE SORUNLARI- DİN, ÇEVRE-DİN İLİŞKİSİ VE İSLAM PERSPEKTİFİNDEN ÇEVRE- ÇEVRE SORUNLARI

1.1.Kavramsal Çerçeve ve Çevre, Çevre Sorunları ve Din

1.1.1.Çevre

evrenin sayılamayacak kadar çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir. Çevre; bir nesnenin performansını etkileyen tüm dış şartlardır. Webster Sözlüğü de çevreyi, “Bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış şart ve faktörler toplamı” olarak tanımlamaktadır. Ancak bunlar, günümüzde çevre sorunları olarak algılanan boyutlardaki bir “çevre” tanımını izah etmede yetersiz kalmaktadır.

Çevre için yapılacak en isabetli tanımlardan biri şu şekildedir:“Canlı varlıkların hayatı bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekân birimlerine o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre denir”⁵.

1.1.2.Çevre Sorunları

Çevre sorunları “İnsanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ile yapay çevrede var olan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır”⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu sorunlar dar anlamda hava, su toprak kirliliği ve bu kirliliğin çevrede yaşayanlar için tehlike yaratmaya başlaması olarak algılanırken günümüzde kirlenme dışında pek çok sorun çevre sorunu olarak algılanmaktadır.⁷

² İbrahim Özdemir; Din ve Çevre, Çevre Bakanlığı Yay. , 1997, s.

⁵ Sırrı Erinç; Ortam Ekolojisi ve Degrasyonel Ekosistem Değişimlikleri, I.U. Denizbilimleri ve Coğrafya Enst. Yay., 1984, s.3

⁶ Öznur Özer ; Çevre Konusunda Tanımlar ve Açıklamalar, Çevre Sorunlarına Giriş, Mobil Yay., s.4

⁷ Kemal GÖRMEZ; Çevre Sorunları, Nobel Yay., 2007, s.9

1.1.3. Din

Genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünüdür. Din tarihine bakıldığında, birçok farklı kültür, topluluk ve bireyde din kavramının farklı biçimlere sahip olduğu görülmektedir.

1.2.Çevre-Din İlişkisi

İnsanın tabiatı fethetme ve hükmetme anlayışı, sınırsız ve sorumsuz bir şekilde tabiatı ve tabii kaynakları sömürmesine dönüşmüştür. Modern anlayışın en belirgin özelliği tabiatın nesnelleştirilmesi ve her türlü değerden soyutlamasıdır. Bütün vahiy geleneklerinde kutsal bir boyutu olan, Allah'ın bir mahlûku olarak saygı duyulan ve belli bir ölçüyle ondan istifade edilen tabiat, kar amaçlı ve gelecek nesilleri düşünülmeden, sadece şu andaki insanların refahı için adeta talan edilmiştir. Çevre sorunlarının ortaya çıkmasıyla insanlar bunu daha net bir biçimde görebilmişlerdir. Bu nedenle bir yandan insanlığın yaşadığı bu süreç eleştirilirken diğer yandan da insanların yaşadığı vahiy gelenekleri yeniden keşfedilmektedir. İnsanlığın karşı karşıya bulunduğu bu sorunların aşılmasında dinlerin yardımcı olabileceğine inanılmaktadır.

Çevre sorunlarının ilk ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraya rastlamaktadır. Yalnız ilk çevreci hareketler 60'lı yıllarda başlamakla beraber 70'li yıllarda esas yoğunluğunu göstermektedir. Aşırı sanayileşme ve teknolojik gelişmenin çevre sorunlarına neden olduğu düşünülerek yapılan bu protestoların sonucunda bazı yasal ve teknik çözümler getirilmiştir.⁸ Ancak 80'li yıllara gelindiğinde çevre sorunlarının nedenleri ve çözümlerine yönelik daha farklı bir anlayış geliştirildiği gözlenmiştir. Çevre sorunlarının nedenlerine başka bir anlam kazandırılarak; insanın çevreye yönelik davranışlarını yönlendiren, evrene, insana, insanın evrendeki yerine, yaşamın anlamına ilişkin temel felsefi inançlarının neden olduğu ileri sürülmüştür.⁹ Yani yeni bir ahlak felsefesi olarak "çevre ahlakı" geliştirilmeye çalışılmıştır. Sınırlı kaynakları olan Dünya'nın geleceği açısından konuyla ilgili ahlaki boyutunun vurgulanması daha makul ve daha pratik bir yol olarak görülmektedir.

Çevre sorunlarının sadece teknolojik önlemler ve yasal düzenlemelerle çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine, sorunun ahlaki boyutunun önemi her kesimce kabul edilmeye başlanmıştır. İnsanların değer yargılarının, çevresiyle olan ilişkilerin de temel belirleyici olduğu vurgulanırsa, bunların tartışılmadan, eleştirilmeden insanların görüş ve tavırlarının değişmesinin de mümkün olmayacağı bilinmelidir.¹⁰

Bu nokta da dinler çevre sorunlarının çözümünde devreye girmiştir. Her dinin bir ahlak anlayışı bulunmaktadır ve bu anlayış toplumdaki topluma, dinden dine değişmektedir. Dinin ahlaki boyutunun ve dini inançların toplumsal düzenle ilgili değer yargılarını oluşturmada önemli bir yeri vardır.¹¹ Her toplumun kendisine göre bir çevre kavramı olduğu ileri sürülürse, bunda dininde rolü olduğu görülür. Çevreye karşı olumlu ya da olumsuz bir bakış açısı kazandırmada dinlerin önemli katkıları bulunmaktadır. Çevre ahlakının oluşumunda dinsel inanç ve ibadetlerin rolü yadırganamaz. Nasr'a göre günümüz dünyası seküler kanunlarla idare edilmesine rağmen insan türünün büyük bir çoğunluğu hala dinin baskın olduğu bir dünya görüşüne sahiptirler. Bu nedenle mevcut çevre krizinin çözümünde din önemlidir. Yani çevre krizinin nedeni sadece ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenler değildir. Ahlaki ve manevi bir kriz söz konusudur ve mevcut çevre sorunlarının aşılabilmesi için dinlerin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü dinler doğaya karşı olan mücadelemizi bilinçli ve bilinç dışı yollarla

⁸ Bkz. Jim O'Brien, "Environmentalism as a Mass Movement: Historical Notes", Radical America, 1983, no:2

⁹ Hasan Ünder. "Çevre Ahlakı Anlayışları ve Çevre Eğitiminde Perspektifler." (II. Çevre Şurasına Sunulan Bildiri. 28 Şubat-3 Mart 1994, İstanbul) s.1

¹⁰ İbrahim Özdemir; Çevre Sorunları ve İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , 1995, s.74

¹¹ Ünver Günay; Din Sosyolojisi, İnsan Yay. , 2003, s.486

etkilemektedir. Dinler doğa kavramını yorumlarlar ve bir toplumun doğa görüşünü, doğaya yönelik tutumlarını belirlerler.

Kültürleri tanımlayan ve insan davranışlarına yön veren dinler çevre ahlakı için gerekli kaynağı sağlamaktadır. Semavi dinlerden olan İslam; çevre bilincinin gelişmesinde önemli bir kaynaktır; çünkü çevresel değerleri içinde en çok barındıran ilahi kitaptır. Çevre sorunlarını genel ahlak sorunları olarak görmekte ve getirdiği çözümlerde ahlaki çözümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde pek çok inananı olan bu dinin insanları yönlendirme konusunda da etkin olduğu düşünülürse; İslam'ın ahlaki boyutu içerisinde çevreye bakış açısının iyi kavranması, çevre sorunlarının önlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

1.3.İslam Dini'nin Çevreye Bakış Açısı

1.3.1. İslam Felsefesi ve Çevre

İslam Dünya görüşünün temeli 3 noktadan oluşmaktadır. Birincisi, Allah veya Tevhit inancı; ikincisi, Peygamberlik veya Nübüvvet; Üçüncüsü ise, Ahiret ve hesaba çekilme inancıdır. Müslüman bireyler çevreye bakış açılarını bu üç temel zemine oturtmalıdırlar.¹³

İslam da tevhit yani birlik inancı çok önemlidir. Bu inanç Allah'ın birliğiyle beraber varoluşun birliğini de vurgular. Birlik bütün varlığı kapsar ve ayakta tutar. Tevhit inancına göre insan ile doğa ilişki içerisindeylerdir. İslamiyet'te İslam ile kâinat arasında bir ilişki vardır ve her ikisi de Allah'ın emrindedir. Bu çerçevede İslami çevre anlayışının temeli, bütün mahlûkatın (canlı-cansız) Allah tarafından yaratıldığı esasına dayanmaktadır diyebiliriz. Yani İslami anlayışta insan- tabiat ilişkileri iki ayrı ve birbirine yabancı unsur değil, aynı Yaratıcı tarafından yaratılmış birer mahlûkturlar. Bunu şu ayet açıkça dile getirmektedir: “Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlılarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer toplulukturlar (ümme)”.¹⁴ İnsanla çevre arasındaki farklılık ise sadece derece farklılığıdır. Bu farklılık insana tabiatı ve tabiatındaki mahlûkatı istediği gibi kullanmasını değil, aksine belirli bir sorumluluk yükleyerek israf etmeden kullanmasını gerektirir. Allah'ın Kur'an'ı Kerim'de: “ Şüphesiz, Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır”¹⁵ buyurduğu göze alınırsa, bu ölçüye dikkat etme ve onu bozmama görevinin insana düştüğü belirtilmektedir. Yani İslam doğru ilişkiler, ölçülülük ve tam bütünleşme yoluyla tevhide sağlamak, uyum ve adaleti geliştirmek için vardır. İslam ekolojisi tevhide dayanmaktadır ve Allah merkezlidir.

İslam insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olmasını istemektedir. İnsanların Allah'ın halifesi olması, insanlara doğal dünyanın koruyucusu görevini yüklemiştir. Dünya ve barındırdığı kaynaklar, halife konumundaki insana yüklenmiştir. Yalnız halifelik mutlak bir makam değil, kişinin kendi gayretiyle ulaşabileceği bir değerdir. Bu nedenle insan ilahi gücün emirlerine aykırı davrandıkça, hayvanlardan daha düşük bir konuma inecektir. İnsanın üstünlüğü, diğer canlılardan farklı olarak, Allah'a hesap verme durumunda olmasında yatmaktadır. Mümin ilahi prosedüre uygun olarak ve varlıkların kendi zatlarında aciz ve fani olduklarını unutmadan yararlanma hakkına sahiptir.

İslam'a göre Allah eşsiz, her şeye kadir ve aşkın oluşunun yanı sıra her yerde dünyada, toplumda bizzat insanda hazır ve nazırdır. Bu durum insanların yaptığı her işte, Allah'ın emir ve yasaklarını gözetmesine sebep olacaktır. Allah'ın yakınlığı Kuran'da şu şekilde ifade edilir: “Nerede olursanız, o sizinle beraberdir.”¹⁷ İslamiyet'te Allah her an bir iş üzerindedir ve tüm kâinat ondan izinsiz hareket etmemektedir. Doğadaki tüm unsurlar Allah'ın gözetimi ve denetimindedir. Allah'ın her yerde olma fikri Müslümanları doğa ve doğadaki unsurlar

¹³ İbrahim Özdemir; Çevre ve Din, Çevre Bakanlığı Yay. , 1997, s.125

¹⁴ En-am: 38

¹⁵ Kamer: 49

¹⁷ Hadid: 4

konusunda daha dikkatli olmaya sevk etmektedir. Eğer Müslümanlar bunu unutmaya başarlarsa çevre tahribatı da başlayacaktır.

Yaradılıştaki kutsal bir amaç vardır. Dünyanın yaratılması anlamsız veya sıradan değildir. “Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu inkâr edenlerin zannıdır.”Kur’an’da doğal dünyanın insanlara tabi kılındığı sıklıkla geçer. Doğa ilahi güce hem metafizik hem de ahlaki bakımdan bağlanmıştır. “Göklerdeki her şey yerdeki her şey Allah’ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır.”¹⁸ Kur’an’da doğa Allah’ın bir eseri olduğundan dolayı kutsaldır. Bu nedenle de Kur’an doğanın önemine vurgu yapmaktadır. Doğa Allah’ın bir mucizesi sayılmaktadır, Allah’ın rahmetinin bir göstergesidir. Kur’an’da ilk bakışta doğal dünyanın sadece insan için yaratıldığını ifade eden ayetler içerdiği görülür. Oysaki bu ayetlerde doğanın sadece insana faydalı yönlerinden bahsedilmiştir.

Doğal dünyanın üzerindeki egemenliğin kime ait olduğu Kur’an’da açık bir şekilde şöyle ifade edilmektedir: “Bilmez misinki göklerin ve yerin hükümlerini Allah’ındır.”¹⁹ İslam’a göre insanın yaratılmasıyla doğanın yaratılması mukayese edildiğinde kâinatın yaratılması daha büyük bir olaydır.

İslam doğallığa yani fitrata önem vermektedir. Ona göre her insan İslam fıtratına göre doğmaktadır. Böylelikle her insan tabiatla uyum halindedir. Tabiata verilen zarar aslında insana verilen zarardır, fitrata aykırı davranmaktır.

İslami bakış açısına göre bütün yaratıklar müslimdir, Allah’a teslim olmuştur. “Yedi gök, dünya ve bunlarda bulunan her şey Allah’ı tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, Ne var ki siz, onların tesbihini anlayamazsınız. O çok merhametli ve bağışlayıcıdır.”²⁰ Müslim terimi bütün kâinatı ve insanları kapsar. Bütün yaratıklar yaratanın iradesine mecburi olarak boyun eğler.

Kur’an doğaya, doğal kuvvetlere, doğal olgulara ve doğal varlıklara çok sık yer vererek 114 surenin 31’i bunlarla ilgili isim taşır. Sadece bu durum bile İslamiyet’te çevrenin ne kadar önemli olduğunu vurgular.

İslamiyet’e göre kâinatta bir düzen ve denge vardır. Doğayı düzenleyen bu yasalar ilke olarak idrak edilebilir. Birçok ayet insanları bu ilkelere uymaya teşvik etmektedir.

İslam’a göre tabiat yaratıcı olan Allah tarafından en mükemmel biçimde, en ince ölçüler içinde, en güzel modelde yaratılmış ve tanzim edilmiştir.

Doğanın var olmasının tek nedeni Allah’ın ona mevcudiyet vermesidir, takdir etiği zamanda da kâinatın mevcudiyetine son verecektir.

İslamiyet tek Tanrı inancından dolayı doğaya tapmaya yönelik her fikri reddetmiştir.

İslamiyet çevre ve çevresel kaynakların yok edilmesine yönelik her türlü savurganlığı yasaklamıştır. İslamiyet insanların hırsını törpüleme, başkalarını düşünmeye teşvik etme gibi hususlara değinmiştir. Çevre sadece bugünkü neslin hizmetinde değildir, Allah’ın geçmiş, şimdiki, gelecek tüm çağlara lütfudur. Bakara suresinin 29.ayeti bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Burada kullanılan sizin için tabiri zaman ve mekân olarak sınırlandırılmaksızın bütün insanlara işaret etmektedir.”²¹

¹⁸ en-Nisa: 4/126

¹⁹ Bakara: 107

²⁰ İsra: 46

²¹ Bakara: 29

İslamiyet temizliğe ve yeşillığe oldukça önem vermiştir. Müslümanların kendilerini ve çevrelerini temiz tutmaları istenmiştir.

İslam'ın çevreye bakış açısında son olarak şunu söyleyebiliriz ki; İslam, dünya- ahiret noktasında dengeli bir ilişki tavsiye etmektedir. Kur'an'da; Allah tarafından insanlara bahşedilmiş olan dünyanın tüm nimetlerinden insanların, adaletli ve ölçülü davranması doğrultusunda dilediği kadar faydalanabileceği yer almıştır

1.3.2.İslam Metinlerinde Çevre

İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an'da ve Hz Peygamber'in Hadisi Şerifleri'nde çevreye ve çevre temizliğine değinen ayetler-hadisler yer almakta ve bunlar Müslümanlarda çevre bilincinin oluşmasına ve çevre üzerine birtakım sorumluluklar almasına yardımcı olmaktadır. İslam metinlerinde çevreyle ilgili değerlere; temizlik, temiz havaya verilen önem, suların temizliği ormanların korunması ve hayvanların korunması başlıkları altında değinilecektir.

1.3.2.1. Kur'an'da ve Sünnet'de Temizlik

İslam dini temizliği imanın şartlarından sayar. Temizlik bütün tarih boyunca Müslümanların en çarpıcı özelliği olmuştur. Nedeni islamın iki temel kaynağı olan Kur'an ve sünnetin temizliğe çok önem vermesi ve temizliği islamın temel prensiplerinden saymasıdır. Hz. Peygamberin Hadis-i Şerifi şöyledir "Temizlik imanın yarısıdır"²² İslam'ın daha ilk günlerinde Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı ilk ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

"Ey bürünüp sarınan(Resulüm)! Kalk ve insanları uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeyleri terk et."²³

Bu ayetle ifade edildiği gibi Allah, peygamberlik sıfatını kazanmış ve ilahi vahye erişmiş Hz. Peygamber'den öncelikle elbiselerini temizlemesini istiyor."Elbiseni temiz tut" emri Hz. Peygamber'in temizliği devamlı bir alışkanlık haline getirmesini istediği gibi, biz Müslümanlar için temizliğin ne kadar önemli olduğunu da vurgulamaktadır.

İslam'ın temeli olan namazın ana şartı, temizlikle başlamasıdır. Ayrıca namaz kılınacak mekânın ve giyilen elbisenin de temiz olması gerekmektedir.

Kuran şöyle diyor: "Ey âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel ve temiz elbiselerinizi giyerek gidiniz. Yiyeceğiniz, içeceğiniz; fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez"²⁴

Ayrıca temizlik, Allah sevgisinin ölçüsü olduğu gibi, ibadetlerinde şarttır. İslam dini kişinin hem maddi hem de manevi temizliğini hedeflemiştir. Hz Peygamber'in hayatı Müslümanların temizlik anlayışı için en iyi örnektir

1.3.2.2.Kur'an'da ve Sünnet'de Temiz Havaya Verilen Önem

İnsanlar, kendi çevrelerinin ve etraflarını saran havanın ne kadar önemli olduğu ve korunması gerektiğinin farkına çok geç vardıkları için hava kirliliği ortaya çıkan ilk çevre sorunlarından birisidir

Havanın ekosistemdeki önemi bütün boyutlarıyla takdir edilmediğinden, sanayileşme sürecinde bu dengenin korunması düşünülmemiştir. Hâlbuki Kur'an Müslümanları asırlar öncesinden uyarıyor ve havanın önemine dikkat çekmiştir. Böylece Müslümanlar tabii dengeyi korumak ve onu gözetmek zorundadırlar.

²² Müslim, Taharet: 1

²³ 74/Müdesir: 1-5

²⁴ 7/A'raf: 31

Allah, yeryüzünün huzurunun ve sükûnunun insan eliyle bozulacağını, bunun acısını ise yine insanın kendisinin tadacağını Kur'an da bildirmektedir. Kuran dünyadaki ekolojik dengeyi ısrarla vurgulayarak ve bunu Allah'ın ilim, irade ve kudretinin eseri olduğunu açıklayarak, bizlerden bu dengeyi korumamızı istemektedir.

1.3.2.3. Kur'an'da ve Sünnet'de Suların Temizliği

Aşırı sanayileşme, aşırı nüfus ve aşırı tüketim nedeniyle sular kirlenmekte ve su sorunu dünyanın en önemli sorunlarından biri halini almaktadır. Bütün bunların nedeni kendi menfaatinden başka bir şey düşünmeyen kar amacıdır.

Allah'ın kullarına bahşettiği nimetlerin başında gelen suyun israfına sebep olan her türlü davranıştan kaçınmak her Müslüman'ın en önemli görevlerinden biridir. Ayet-i Kerime'de "Canlı olan her şeyi sudan yarattık, meydana çıkardık"²⁵ derken, suyun hayat için, yaşamak için temel şart olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber'de suya çok önem vermiş, abdest alırken bile gerekenden fazla su kullanılmasını mekruh sayarak yasaklamıştır.

Kur'an ve sünnetin suya verdiği önem ve suyun hayatın temeli olması, Müslümanlara birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Bunlar;

1. Mevcut su kaynaklarının korunması

2. Bu kaynakların kirlenilecek ve suyun temizliğini ve asliyetini bozacak her türlü tutum ve davranıştan kaçınılması

3. Suların kullanımını safhasında kesinlikle savurgan ve sorumsuz bir tutum benimsememesi

4. Su ve su kaynaklarının rasyonel ve düzenli bir şekilde kullanılmasıdır

1.3.2.4. Kur'an'da ve Sünnet'de Ormanların Korunması

Çevre korumanın ve çevreciliğin en önemli konularından biriside hiç şüphesiz ormanların, ağaçların ve diğer canlı türlerinin korunmasıdır. Bunda ormanların özel bir yeri bulunmaktadır. Nedeni de ormanların dünyadaki ekosistemin düzenli bir şekilde sürebilmesindeki önemli rolünden ileri gelmektedir.²⁶

Gerek Kur'an gerekse Hz peygamberin hadis-i şeriflerinde konuya büyük önem verildiğini görmemizin sebebi sadece çevre ve ormanların korunması değil, belki bir bütün olarak tüm alemin Allah'ın mahluku olması dolayısıyla korunması gerektiğiyle alakalıdır.

1.3.2.5. Kur'an'da ve Sünnet'de Hayvanların Korunması

İslam hukukuna göre ister evcil ister yabani olsun bütün hayvanlara şefkat ve ihtimamla davranmak zorunludur. K.uran-ı Kerim hayvanlarında insanlar gibi birer ümmet olduğunu kabul eder: "Yeryüzünde yürüyen havyan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi sizin gibi birer ümmettirler".²⁷ Hz. Muhammed'in hadislerinde hayvan haklarına, hayvanlara iyi muamele etme hususunda ve hayvanlara eziyet etmenin haramlığına dair pek fazla hüküm bulunmaktadır. Konuyla ilgili şu hadisler örnek verilebilir: "Yerde olanlara merhametli olunki, gökte olanlarda size merhamet etsinler."²⁹ "Haksız olarak bir serçeyi öldüren, Cenabı Hak kıyamet günü hesap soracaktır."³⁰

²⁵ Nur: 45; 25

²⁶ Özdemir; op. cit. , s. 157

²⁷ En'am: 38

²⁹ Tirmizi, Birr; 16

³⁰ Darimi, 2: 11

Hayvanların sadece haklarının korunması yeterli olmamaktadır, onların temizlenmesi ve bakımlarının yapılmasını da Hz Muhammed emretmiştir: “Koyunların burunlarını silin, ağıllarını temizleyin ve ağıllarına yakın yerde namaz kılın, zira onlar cennet hayvanıdır.”³¹ Hz Peygamber hayvanların korunmasına ve şefkat gösterilmesine çok önem vermiştir. Hz Peygamber Müslümanlara sadece insanlara değil, tüm canlılara karşı merhametli olunmasını öğretmiştir. “Merhametli olanlara Rahman merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlarda size rahmet etsin.”³²

Hayvanların neslinin korunması, kuşların yuvalarına zarar verilmemesi ve fazla yük vurulmaması ile ilgili pek çok hadis vardır. İslam geleneğinde her hayvanın birey sayılması ve uygun isimler verilmesi yönünde temayül vardır. Bir hayvan türünün her mensubu için kendine özgü bir kimliğin fiilen kabul edilmesi ekoloji açısından önemlidir.

Kuran’a göre yeryüzü insanın ortak malıdır. Yer in ve göklerin nimetlerinden tüm insanlar istifade etmektedirler. “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin ki korunabilesiniz. O Rab ki sizin için yeryüzünü bir döşek ve gökyüzünü bir bina yaptı. Gökten yağmur indirerek O su ile size rızık olarak mahsuller çıkardı. O halde bile bile ortak koşmayın.”³³ Bu ayete dayanılarak, çevre bütün insanlığın ortak meselesi ve müşterek istifade alanı olarak görülmektedir diyebiliriz.

Maddi çevremizi oluşturan varlıkların maddi yanlarının yanı sıra manevi boyutlarının da olduğu Kur’an’da ifade edilmektedir.“Yedi gök, yer ve bunların arasında bulunanlar Allah’ı tespih ederler. O’nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların bu tespihlerini anlayamazsınız.”³⁴Buradan kâinattaki varlıkların Allah’a boyun eğdiklerini, onun yaratılış konularından dışarı çıkmayıp tespih ettiklerini çıkarmaktayız. Bu sebepten dolayı doğa canlıdır ve saygıyı hak etmektedir.

1.4.İslam Dini’nin Çevre Sorunlarına Bakış Açısı

Günümüz Müslüman dünyasına, çevre sorunlarının batı hegemonyasından, dünya üzerindeki hakimiyetin yanlış ellerde olmasından kaynaklandığıyla ilgili güçlü bir literatür yerleşmiştir. Bazı Müslüman yazarlara göre ekolojik krizin nedeni batı bilimi ve teknolojisidir. Birçok Müslüman düşünürlere göre de çevrenin bozulması, insan toplumlarının Allah’ın emir ve yasaklarına tam olarak uymadan yaşamasının yol açtığı büyük felaketin belirtilerinden biridir.³⁵

İslamiyet’e göre çevre sorunlarının kaynağı, insanın sebep olduğu fesattır. Fesat İslamiyet’te çevrenin bozulmasıyla ilgili kullanılan bir terimdir. Dengenin bozulması anlamındadır. İnsanın tabiata hükmetme ve konfor içinde yaşama arzusu sonucunda, insan tabiatın dengesini bozucu faaliyetlerde bulunmuştur. Çevre sorunları da bu şekilde meydana gelmiştir. Tabiata insan müdahalesi olmasaydı çevre sorunları oluşmayacaktı. İnsanların asıl görevi yeryüzünü imar etmek ve barış yurdu haline getirmektir.

Kur’an’a göre ekolojik açıdan önemli hususlardan biri doğal afetler ve bunlara bağlı olarak meydana gelen kıtlık ve çoraklaşma gibi çeşitli olumsuzluklardır. Kur’an bunlardan bir kısmının, insanların yaptıkları yüzünden başlarına geldiklerini diğer kısmınınsa kimi kavimlerin tedip edilmesi için olduğunu bildirir. Kur’an’da bu konuyla ilgili şöyle buyrulmuştur: “İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden, karada ve denizde fesat çıkar. Allah’da belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır.”³⁷

³¹ Mecmau’z- Zevaid, 4: 65

³² Tirmizi, Birr 16

³³ Bakara: 21-22

³⁴ İsrâ: 44

³⁵ Mawil İzzi Dien; İslam ve Çevre: Teori ve Pratik, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti. , İstanbul, 2007, s.119-129

³⁷ Rum: 41

İsraf çevreyi olumsuz etkileyen bir diğer kötü davranıştır. Bu nedenle İslam çevre sorunlarının sebeplerinden biri olarak israfı zikretmiştir ve kesin olarak yasaklamıştır. Savurgan ve müsrif olup çevreyi tahrip edenler için şu ayeti görürüz: “Böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”³⁸ İslamiyet’e göre Allah zaten her canlıya yetecek kadar yiyecek, enerji ve mesken yaratmıştır.

Kur’an’da değinilen diğer bir hususta yönetenlerin yönetim biçimleri ve bunun neden olduğu olumsuzluklardır. Ayetlerde “Sizler iş başına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?”³⁹ ve “O iş başına geçtiğinde, insanlar arasında bozgunculuk yapmak, ekinleri tahrip etmek ve nesilleri bozmak için yeryüzünde gayret eder. Allah bozguncuları sevmez.”⁴⁰ Burada da ekolojik dengeyi bozanın insan olduğu ve bunun nedeninin de Allah’tan kopması olduğu anlaşılmaktadır.

İslam ülkelerinde çevre sorunlarına değinecek olursak; İslam ülkeleriyle ilgili ilk ve en önemli sorunun, bazı ülkeler hariç, çevre sorununun bir sorun olarak algılanmamasıdır. Türkiye’de çevreci kuruluşların kurulması ve çevreyle ilgili faaliyetlerde bulunulmasına rağmen bu durum çoğu İslam ülkelerinin gündeminde bile yer almamaktadır.⁴¹

Bugün İslam ülkelerinin batı ülkelerine kıyasla iki kat daha fazla çevre sorunuyla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Müslüman ülkelerinin küresel çevre sorunlarının yanında, kendilerine has çevre sorunları da bulunmaktadır. İslam ülkelerinin birçoğu eski yerleşim yerlerinde yer aldığından dolayı çevre açısından daha çok tahrip edilmişlerdir. İnsanlar uzun yıllar; yakacak, aydınlatma ve diğer ihtiyaçları için sürekli doğadan yararlanmış ve doğayı tahrip etmişlerdir. Bu nedenle Fas’tan Endonezya’ya kadar İslam ülkeleri bozkır ve çöl görünümündedir. Bitki örtüsünün değişimi, yağışları da etkilemiş buda verimli bir tarıma ve hayvancılığa engel olmuştur. Her ne kadar Türkiye, Cezayir gibi ülkeler ağaçlandırma da yapsalar bu yeterli olmamaktadır.

Gelişmekte olan İslam ülkeleri, şehirleşmeyle beraber birçok sorunu bünyesinde toplamıştır. Alt yapı, ısınma, ulaşım ve nüfus sorunu her geçen gün daha da artmakta ve yeni sorunlara yol açmaktadır.

Geri kalmışlık psikolojisi, batı medeniyetine uyum ve uyumsuzluğun tepkisel tezahürleri, Müslümanlarda ideolojik zihniyetin oluşmasına sebep olmuştur. Toplumun en temel sorunlarından biri, ekonomik gelişme ve sanayileşmedir. İslam dünyasının modern batı dünyası ile karşılaşması birçok toplumsal, kültürel, dini değişim ve bunlara uyum sorununu beraberinde getirmiş, kimlik bunalımlarını ortaya çıkarmıştır. İslam dünyasında dinin devlet ve siyasetle olan ilişkileri yerli yerine oturmuş değildir. Buda çevre sorunlarının temelini teşkil etmektedir. Modernlik ve batı hayat tarzının, Müslüman ülkelere en yozlaşmış, en berbat ve çevreyi kirletici yönleriyle transfer edilmesi de işin cabası olmuştur.⁴³

1.4.1.İslamiyet’in Çevre Sorunlarına Çözüm Önerileri

Müslümanların çevre krizine yönelik olarak verdiği tepkinin çoğu ahlaki açıdan olmuştur. Din bilginleri, filozoflar; suyun, toprağın ve diğer varlıkların korunması ile ilgili ayetlere atıfta bulunmuşlar ve şeriata çevresel bir etik için kaynak olarak başvurmuşlardır.⁴⁴

Kuran’da insanların hedeflerinin olduğu ve İslam çevre krizine yönelik ahlaki çözümlere sahip olduğu belirtilir. Çevre krizine çözüm olarak Kur’an birkaç İslami ilkeye işaret eder.

³⁸ İsra: 27

³⁹ Muhammed: 22

⁴⁰ Bakara: 205

⁴¹ Mehmet Bayraktar, İslam ve Ekoloji, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , 1992, s.125

⁴³ Selim Uzunoğlu; İnsan-Tabiat İlişkileri Açısından Çevre Problemi, Çevre Dergisi, Ekim- Kasım-Aralık 1994, Sayı: 13, s.12

⁴⁴ Seyyid Hüseyin Nasr; İslam ve Ekoloji, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., İstanbul, 2007, s.103-119

Bunlar; tevhit, hilafet, emanet, şeriat, adalet ve itidaldır. Çevre krizi tehdidine karşı hiçbir önemli Müslüman Tanrı'nın doğasını ya da onunla ilgili anlayışımızı değiştirmeye çalışmamıştır. Yapılanlar geleneğin, önceleri daha az vurgulanan belli yönlerini diriltmeye çalışmak olmuştur.⁴⁵

Kuran'a göre her varlığın dolayısıyla da çevrenin manevi boyutu vardır. Çünkü tüm varlıklar Allah'ı tespih etmekte içlerine yerleştirilen kuralları yaşamakta ve gayelerini yerine getirmektedir. Her Müslüman Kuran'a göre kâinata yapacağı olumsuz davranışların, neticede kendilerine döneceğini bilmek zorundadır.

İslamiyet'in Müslümanlara aşıladığı önemli bir konu da iktisattır. Günlük ihtiyaçları karşılanırken, tabiatta ölçülü bir biçimde yararlanılması; aşırı ve zararlı bir tüketimden kaçınılması gerekmektedir. Orta halli tüketim yapan müminler övülmektedir.⁴⁶ İslamiyet beden, elbise, mesken ve tabii çevrenin temizliğini insanlardan istemektedir. Çevreyi korumanın temellerini de bunlar oluşturur.

İslamiyet'e göre suyun yaratıcısı Allah'tır. Hz. Muhammed'de suyun eşit paylaşımını öngörmüştür. Bu eşitlik ilkesine hayvanlarda dâhildir. İslamiyet toprağı sürdürülebilir bir tarzda öylesine övmüştür ki cennette bile son bulmaz. Hz Muhammed cennette dahi toprağı işlemek isteyen Müslümanlara bu konuda izin vereceğini bildirmiştir. İslamiyet gereksiz amaçlarla canlı varlıkları öldürmeyi de yasaklamıştır. İslamiyet doğanın manevi önemine değinmiştir. Hz. Muhammed'in Uhud'u işaret ederek "Şu dağı görüyor musunuz? O bizi sever bizde onu severiz." Diyerek sadece bedeniyle değil ruhuyla ve manevi yanıyla da tabiatla iç içe olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷

Görüldüğü gibi İslam; ekolojik düzene ilişkin hikmetini, önemini ve insanın dünyadaki hayatının her safhasıyla olan yakın ilişkisini formüle ederek, bu düzenin iyice tanınmasını ve doğal çevrenin etik olarak ele alınmasını sağlamaktadır. Bu nedenle de çevre bilincini ve bu bilincin uygulama alanlarını din ilkesine dayatarak genişletmek gerekmektedir.

⁴⁵ Nasr; Op. Cit. , s.113

⁴⁶ Yaşar Fersahoğlu; Dinler ve Çevre, Marifet Yayınları, İstanbul, 2003, s. 115

⁴⁷ Bayraktar; Op. Cit. , s.144

SONUÇ

Bugün çevre sorunları olarak ortaya çıkan sorunların aslında modern insanın sorunları olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar yeryüzündeki ilk günlerinden buyana çevreyle alveriş halinde olmuş; hayatta kalabilmek için çevreden yararlanmışlardır. Ancak hiçbir dönemde bu alışveriş modern zamanlardaki gibi tabii seyrinden çıkmamış ve tüm canlıların varlığını tehdit eden bir hal almamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonucunda hissedilir hale gelen bu sorunlar artmaya devam etmektedir ve pek çok insan geleceğinden ümitli değildir.

Bilim ve teknolojinin çözemediği ve 80'li yıllara gelindiğinde de devam eden bu süreç, insanlığı, yeni bir ahlak felsefesini geliştirilmeye yöneltmiştir. Çevre sorunlarının nedenleri olarak insanların sahip oldukları görüş ve değer yargılarından kaynaklanan felsefi inançlarının olduğu saptanmıştır. Çevre sorunlarının önlenmesinde insanlar, insanlığın başından beri var olan ama çevreci yönü henüz değerlendirilemeyen dini kaynaklara yönelmişlerdir. Dinler, çevre sorunlarına insanların neden olduğunu ileri sürmektedir çünkü dinden uzaklaşıldığı oranda toplumların çevreyi tahrip ettiği görülmektedir. Tarihe bakıldığında da dinler böyle buhranlı ortamlarda ortaya çıkmış ve yol gösterici olmuştur. Tahrip edilen sadece çevre değil, insanın da insan tarafından sömürülmesi söz konusudur.

Dinler ahlaki açıdan insanları yönlendirerek, zihinlerini biçimlendirerek insanların tabiata zarar vermesini engelleyebilir. Semavi dinler çevreyi islah etme konusunda insanlara orta yolu tavsiye etmişlerdir. Buda insanların yeryüzünün halifesi olarak yaratıldığı ve diğer varlıklara karşı sorumluluk taşıdığıdır.

Kur'an'ı düşüncede tabiat; Yaratıcının bir sanat eseri olup, insanda kâinat sarayının aziz misafiridir. Kur'an insan ve tabiatı birlikte ele almaktadır ve Müslümanlar açısından tabiat Allah'ın yoktan var edip hassas bir plan ve programla denge içerisinde işlettiği bir sanat eseri ve insanı ötelere ötesine götüren anlam yüklü semboller kitabıdır. Bu sembollerin anlamını ve mahiyetini de ancak düşünen akıl sahipleri anlayabilirler. İslami anlayışa göre tabiatdaki varlık ve hadiseler; birer ayet, işaret ve semboldür. İslam âlimlerinden El-Biruni, asırlar önce İslam'ın insanın diğer varlıkları sömürmeye hakkı olmadığını ve onları ancak Allah'ın kanunları çerçevesinde israf etmeden kullanmaya hakkı olduğunu belirtmiştir.

İslam dininin sistematik olarak çevre ve çevresel değerlere, diğer dinlere oranla daha fazla yer verdiği düşünülürse, çevreye bakış açısının neden önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Yalnız böyle bir dinin temsilcileri olan Müslüman toplumların çevrelerini neden kirlettikleri de apayrı bir konudur. Batı toplumlarıyla kıyaslandığında Müslüman toplumların çevreleri daha kirlidir. Bunun en önemli nedeni İslam'ın siyasi arenada karşılaştığı güçlüklerden dolayı, çevreci yönünün kısmi olarak ortaya çıkmasıdır.

Tüm bunlar aşıp Kur'an'ı kavramlar hayata geçirilirse ve çevre değerleri insanlara sunulursa kirlitici ve hastalandırıcı çevre şartlarından kurtulunabilir. Çağımızın çevre sorunlarıyla mücadele de Müslümanlar; bilimsel ve teknolojik çözümlere başvurabilirler fakat bu mücadele de İslam hükümlerini geçersiz kılmamalıdır.

Yalnız unutulmamalıdır ki çevre sorunları tüm insanlığı ilgilendiren sorunlardır ve bu konuda sadece Müslüman toplumlar değil tüm toplumlar çaba sarf etmelidir. Bu konuda alınabilecek en güzel önlem, tüm dinlerin çevreyle ilgili ortak görüşlerinin belirlenip kamuoyuna duyurulması, insanların eğitilmesi ve işbirliği çerçevesinde hareket edilmesidir.

KAYNAKLAR

- BAYRAKTAR, M. (1992). İslam ve Ekoloji. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- DİEN, M. İ.(2007). İslam ve Çevre: Teori ve Pratik, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., İstanbul, s.119-129
- FERSAHOĞLU, Y. (2003). Dinler ve Çevre, Marifet Yayınları, İstanbul, s.115
- GÜNAY, Ü. (2003). Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları
- GÖRMEZ, K. (2007). Çevre Sorunları, Nobel Yayınları
- KUR'AN'I KERİM
- NASR, S. H. (2007). İslam ve Ekoloji, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., İstanbul, s.103-119
- ÖZER, Ö. (2003). Çevre Sorunlarına Giriş, Mobil Yayınları
- ÖZDEMİR, İ. (1997). Çevre ve Din, Çevre Bakanlığı Yayınları
- ÖZDEMİR, İ.(2003). Çevre Sorunları ve İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- UZUNUĞLU, S. (1994). İnsan Tabiat İlişkileri Açısından Çevre Problemi, Çevre Dergisi, s.12
- ÜNDER, H. (1994). Çevre Ahlakı Anlayışları ve Çevre Eğitiminde Perspektifler. (II. Çevre Şurasına Sunulan Bildiri. 28 Şubat–3 Mart İstanbul) s.1

SEYYİD AHMED B. MUSTAFA ES-SÂRÛHÂNÎ EL-LEÂLÎ VE ŞERHU'L-EMSİLE ADLI ESERİ

SAYYID AHMED B. MUSTAFA ES-SÂRÛHÂNÎ AL-LEÂLÎ AND HIS WORK NAMED SHARH AL-AMSILA

Süleyman TÛLÛCE¹, Bahattin ABAK²

ÖZET: Sâmi dilleri ailesinden olan Arapça İslam Dini'nin temel kaynakları Kur'an ve sünnetin dilidir. Bu kaynakları hakkıyla anlamak büyük oranda Arapça'yı incelikleriyle bilmekle mümkündür. Bu incelikleri sistematik hale getirerek dili hatalardan koruma ve diğer insanlara aktarma ihtiyacı neticesinde Arapça grameri ortaya çıkmıştır. İslam âlimleri bu dil üzerine güzel çalışmalar yapıp kıymetli eserler telif etmişlerdir. Ancak bu eserlerin bazıları hâlâ kütüphanelerin raflarında durmakta gün yüzüne çıkmak için kendisine uzatılacak bir el beklemektedir. Dolayısıyla raflarda bir medeniyet ve tarih yatmaktadır. Medeniyetine ve tarihine sahip çıkmayan milletler başka medeniyetin ve tarihin esiri olmaya mahkûmdur. Bu bilinçle biz de gün yüzüne çıkmayı bekleyen kıymetli bir eseri tahkik ederek ilim erbâbının hizmetine sunmak istedik.16.yy'da yaşamış Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli merhumun "*Şerhu'l-Emsile*" adlı eserin müellifini ve mezkûr eserini ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefledik.

Anahtar sözcükler: Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli, Yazma eser, Sarf, Emsile.

ABSTRACT: Arabic language which is a member of Semitic languages family is the language of the main sources of Islam, Qur'an and Sunnah. To understand these sources well depends on a good knowledge of Arabic. The grammar of Arabic has emerged as a result of the need to protect the language and transfer it to other people in a systematical way. Islamic scholars have made a fine work on this language and have written valuable works. However, some of these works still stand on the shelves of their libraries and are waiting for a hand to be extended to the day. Therefore, there is a civilization and history on the shelves. Nations that do not protect their civilization and history are condemned to be slaves of other civilizations and history. With this consciousness we also want to present a valuable work waiting for the day to appear in the service of the scholars of science. So we aimed to transfer "*Sharh al-Emsile*" the work of Sayyid Ahmed b. Mustafa al-Leâli who lived in the sixteenth Century and its author to the people interested in.

Keywords: Sayyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli, Manuscript, Morphology, Amsila.

1. GİRİŞ

Bir milletin kültür mirası o milletin varlığında temel kabul edilir. Yazma eserler ise bir medeniyetin kalbi mesafesindedir. Zira bu eserler gelecekteki insanların inanç, kültür ve yaşamlarında bir kılavuz niteliğindedir. Tarihinden ve kültürlerinden kopan toplumlar başka medeniyetlerin esiri olmaktan kurtulamayacaklardır. Geçmişte olduğu gibi bugün de Bağdat kütüphanelerinin başına gelen yıkım ve talanın gelecekte farklı coğrafyalarda diğer kütüphanelerin de başına gelmeyeceğine dair elimizde bir garanti yoktur. Ayrıca dünya kütüphanelerinin karanlık depolarında bulunan yazma eserleri gün ışığına çıkarıp, yayın ve ilim dünyasına kazandırmak dolayısıyla hem mirası hem de medeniyeti korumak adına elzemdir. Bu bakımdan bu eserlerden neşredilmeye layık olanların, edisyon kritikli olarak bir an önce

¹ Prof. Dr., Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, stulucu@erzincan.edu.tr

²Arş. Gör., Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, bahattinabak@hotmail.com

yayınlanması ve alanlarında araştırma yapan ilim adamlarının istifadesine sunulması gerekmektedir.³

Bu amaçla “*Şerhu'l-Emsile*” adlı eserin müellif nüshasını, müellif nüshası yoksa müellif nüshasına en yakın nüshaları tespit edip bu nüshalar üzerinden gerekli incelemeleri yapmak, 16. yy’da yaşamış Osmanlı âlimlerinden Sârûhânî Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli’nin telif üslûbunu, yöntemini ve Arap diline yapmış olduğu katkıları ortaya koymaktır. Bunun yanısıra kaynaklarda geniş haliyle olmasa da müellifin hayatına dair ulaştığımız bilgileri kaleme alıp, karanlıkta kalan bir hayatı aydınlatmak ve Arap diline dair bir eseri unutulmaktan kurtarıp gün yüzüne çıkararak ilim taliplerinin hizmetine sunmaktır.

Eserin mevcut nüshalarını tespit etmek için yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerimizi tarayarak mümkün olduğu kadar araştırma yaptık. Özellikle T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın www.yazmalar.org adlı resmî internet sitesi, İSAM veri tabanı, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Cami‘u’l-Mahtûtâtî’l-‘Arabiyye sitesi, Milli Kütüphane Kataloğu gibi kaynaklardan tarama yapılmıştır. Bu tarama neticesinde müellife ait kırkın üzerinde nüsha elde edilmiştir. Ancak incelemeler sonucunda az da olsa bazı nüshaların yanlış kayıt edildiğine şahit olduk.

2. 16. YÜZYILDA OSMANLI DÖNEMİNDE İLİM ve SEYYİD AHMED B. MUSTAFA EL-LEÂLÎ’NİN HAYATI

1. 16. Yüzyılda Osmanlı Döneminde İlim

İnsanlar yaşadığı toplumun etkisi altında kalırlar. Müellifin nasıl bir ilmî ortamda yaşadığını ve bu yaşadığı ortamın müellife olan etkilerini ortaya koymak için dönemin ilmî faaliyetlerinden bahsetmenin faydalı olacağına inanıyoruz. Dönemin siyasi, iktisadi, mimari vb. konular tarih kitaplarında kapsamlı bir şekilde anlatıldığından ve konumuzla yakından bir ilgisi olmadığından tezimize almadık.

16.yy’da Osmanlı Devleti birçok alanda olduğu gibi din, dil, edebiyat alanlarında da altın çağını yaşamıştır. Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli de yaşadığı dönemin ilmi faaliyetlerinden ve âlimlerinden son derece faydalanmış, günümüze ulaşan kıymetli eserler bırakmıştır.

Devlet adamlarının ilme ve âlime değer vermesi şüphesiz bu altın çağın asli etkenlerindedir. Bu yüzyılda Osmanlı’nın saltanat makamında İkinci Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566), İkinci Selim (1566-1574), Üçüncü Murad (1574-1595) ve Üçüncü Mehmed (1595-1603) bulunmuştur.

Tarih, tıp, coğrafya, matematik, atronomi, musiki, hat, resim, nakış, mücellitlik, müzehhiblik vb. birçok ilim, bilim ve sanat bu dönemde zirveye çıkmıştır.

Dönemin ilmi faaliyetlerin başında medreseler gelmekteydi. Osmanlılarda medrese tesisi Gazi Orhan Bey zamanında başlamış gün geçtikçe bu medreselerin sayısı artmıştır. İstanbul’un fethinden sonra bu ilmi hareketler daha da artmış, bazı kiliseler medreseye çevrilmiştir.⁴ Medreseler için dereceli sistemler tanzim edilmiş, başta İstanbul olmak üzere Anadolu’nun her tarafına medreseler inşa edilmiştir. Müellifimizin doğduğu, şehzadeler şehri olan Manisa, kadılık yaptığı ve vefat ettiği yer olan Amasya da bu medreselerden nasiplerini almıştır. Cahid Baltacı XV-XVI. Asırlarda Osmanlı medreseleri adlı kitabında 366 umûmî ve ihtisas medresesini zikretmiştir.⁵ Ayrıca her medresenin bulunduğu yere kütüphanelerin yaptırılması da ilme ve ilim talibine verilen önemin açık bir delilidir. Bu bize müellifin yaşadığı yer ve zamanda ilmi faaliyetlerin ne kadar canlı olduğunu göstermektedir.

³ Seyit Bahçıvan, Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler, *SÜİFD*, 2006, S: 21, s. 61.

⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, bs. 3, TTK Basımevi, Ankara, 1975, II, s. 583.

⁵ Cahid BALTACI, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

3. Dönemin Âlimleri

16. yy'da tıp, coğrafya, matematik, astronomi, tarih vb. dönemin her sahasında meşhur âlimler mevcuttur. Ancak biz burada İslami ilimlerde temayüz sahibi, müellifimizle çağdaş ve irtibatlı olan âlimlerimizden bahsedeceğiz. Zira müellifimizin asıl ihtisas alanı İslami ilimlerdir. Dönemin İslam âlimlerinin Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâlî Efendi'nin ilmi hayatına doğrudan ya da dolaylı olarak tesir ettiği kanısındayız. Âlimlerin yaşadığı dönemin ilim ehlinde etkilenmesi tabiidir.

3.1. Alâeddin Ali Kuşçu (ö. 879/1474)

Kuşçu lakabıyla meşhurdur. Semerkand âlimlerinden olup İslami ilimlerin yanında fenni ilimlerde de temayüz etmiştir. Fatih zamanında Molla Hüsrev'le birlikte Semâniye medreselerinin programını düzenlemeye memur edildiği de rivayet edilmektedir.

Kelâm, usûl-i fıkıh, dil, astronomi ve matematik gibi ilimlerde derinleşmiş günümüze kadar gelen eserler bırakmıştır. 879/1474 senesinde vefat ederek Eyüp'e defnolunmuştur.

3.2. Molla Hüsrev (ö. 885/1480)

Asıl adı Mehmed Hüsrev b. Feramerz b. Ali'dir. Osmanlı döneminin fakihî ve müftüsü idi. Fatih Sultan Mehmet kendisi için "Zamanımızın Ebû Hanîfe'si" tabirini kullanmıştır. Usul-i fıkha dair *Mirkât* ve bunun şerhi olan *Mir'ât* adındaki eseri başta olmak üzere birçok eser telif etmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han'ın vefatından bir sene önce 885/1480 senesinde vefat etmiştir.⁶

3.3. Hocaşâde Muslihuddin Mustafa Efendi (ö. 893/1488)

Fatih Sultan Mehmet Han'ın hocası, âlim ve kazaskerdir. Fatih Sultan Mehmet Han'ın talebi üzerine İmam Gazalî'nin *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserini tetkik etmiş son derece önemli bir eser ortaya çıkarmıştır. Çok sayıda eser bırakan müellif Bursa müftüsü iken 893/1488 senesinde vefat etmiştir. Kabri Emîr Sultan medreseleri karşısındaki caddenin gerisindedir.⁷

3.4. Tokatlı Molla Lütî (ö. 900/1495)

Asıl adı Lutfullah'dır. XV. Yüzyılın son dönemlerinde yaşamış, Sahn-ı Seman müderrisliği yapmıştır. *Ted'îful-Mezbah* adlı eserinin yanı sıra birçok eser telif etmiştir. İbn Kemalpaşa'nın hocalarındandır. 900/1495 senesinde kendisini çekemeyen bazı kimseler tarafından zatına atılan iftiralar sebebiyle idam edilmiştir. Kabri Eyüp'te Defterdar Mahmut Çelebi mescidi yakınındadır.⁸

3.5. İbn Kemal Ahmed Şemseddin (ö. 940/1534)

Meşhur âlim Tokatlı Molla Lütî efendiden ders almış İslami ilimlerin hepsinden nasiplenmiştir. Üç yüz eser ve risale kaleme almıştır. II. Beyazid'in emri ile meşhur *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı Osmanlı tarihine dair bir eser yazmıştır. İlmi şöhretinden dolayı ins ve cinin müftüsü manasına gelen müftî's-sekaleyn unvanı almıştır. Ayrıca eserini tahkik ettiğimiz Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâlî efendinin hocasıdır. 940/1534 senesinde vefat etmiştir. Kabri Edirnekapı haricine Buhari Tekkesi yanındadır. Uzunçarşılı vefat tarihini 942/1536 diye kaydetmiştir.⁹

3.6. Taşköprülüzâde Ahmed İsamuddin (ö.968/1561)

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 1965, s. 229.

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s. 653; Saffet KÖSE, *DİA*, XVIII, İstanbul, 1999, s. 207.

⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s. 232; Orhan Şaik Gökyay - Şükrü Özen, *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, s. 255.

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s. 233; Şerafettin TURAN, *DİA*, XXV, İstanbul, 1999, s. 238.

Eş-Şekâîku'n-Nu'mâniyye, Miftâhu's-sa'âde ve Mevzu'atü'l-'Ulûm adlı eserleriyle tanınan Osmanlı âlimidir. Dönemin Kınalızâde ve Ebusuud efendiler gibi büyük âlimler ile aynı dönemde yaşamıştır. Birçok medresede müderrislik görevinde bulunmuştur. Ayrıca İstanbul'da kadılık yapmıştır. Gözleri görmediğinden emekli olmuştur. 968/1561 senesinde vefat etmiştir.¹⁰

3.7. Birgivi (981/1573)

Birgili diye bilinmektedir. Balıkesir'de doğmuş, asıl adı Takiyyüddin Mehmed'dir. İslamî ilimlerde temayüz etmiş, Arapça gramerine dair yazdığı *el-'Avâmil ve İzhâr* kitapları İlim taliplerine büyük hizmetlere vesile olmuştur. Birgivi 981 yılında İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak elli iki yaşında vefat etti. Birgi'ye getirilerek defnedildi.¹¹

3.8. Ebusuud Mehmet Efendi (982/1574)

XVI. Yüzyılın ender âlimlerindedir. Eyüp'te doğmuştur. İbn Kemalpaşa'dan ders almıştır. Müderrislik, kadılık ve kazaskerlik yapmıştır. 954/1545 senesinde şeyhülislam tayin edildi. *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ mezâyâ'l-Kur'ani'l-'Azîm* adlı tefsiri telif ettiği enfes eserlerdendir.¹² Ebusuud efendinin İbn Kemalpaşa'dan ders alması ve vefat tarihinin Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli ile yakın olması bize aynı dönem âlimleri olduklarına bir işarettir. 982/1574 senesinde vefat etmiştir. Kabri Eyüp'te mektebinin bahçesindedir.

Burada dönemin bütün âlimlerinden bahsetmedik. Ancak bahsettiğimiz âlimler Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâli efendi döneminde ve öncesinde nasıl bir ilmi hayat olduğunu gözler önüne sermektedir.

4. Ahmed B. Mustafa Es-Saruhânî El-Leâfî'nin Hayatı ve Eserleri

4.1. Hayatı

4.1.1. Adı, Nisbesi ve Doğumu

Müellifin hayatını ele alan kaynakları incelediğimizde müellife ait farklı isimlerle karşılaşırız. Bazı kaynaklarımızda es-Seyyid Ahmed Çelebi b. Mustafa, Lâli Ahmed Efendi, Lâli Ahmed Çelebi (Defterzâde) bu isimlerdendir. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazma eserler sitesindeki bazı kayıtlarda Ahmed b. Mustafa eş-Şurunbulâlî diye kaydedilmesi yanlıştır.

Müellifin telif ettiği eserleri incelediğimizde kendisini "Leâli diye meşhur Seyyid Ahmed b. Mustafa" (سيد أحمد بن مصطفى الشهير بلالي) diye tanıtmaktadır. Doğumu ile ilgili kaynaklarımızda Saruhânî olduğu kayıtlı olup doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹³

4.1.2. Tahsili ve Mesleği

İslami ilimlerin her alanından eğitim aldığı yazdığı eserler şahittir. Kadı kâtipliği ve bazı yerlerde kadılık yaptığı bilinmektedir. Sâdî Çelebi (ö. 945/1539), Çivizâde Mehmed Efendi (ö. 995/1587) ve Abdülkadir Hamîdî Çelebi (ö. 955/1548) gibi âlimlere kâtiplik yaptığını *Mecma'ul-Mesâilî's-Şer'iyye Fi'l-'Ulumid'Dîniyye* adlı eserinde zikretmektedir.

Hat sanatında da mahir olduğu *Hattatlarımız* adlı sitede zikredilmekte olup kendisine ait olan *Kavânînu's-Sarf* adlı yazma eseri de sitede mevcuttur.¹⁴

¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, s. 234; Yusuf Şevki YAVUZ, *DİA*, XL, İstanbul, 1999, s. 151.

¹¹ Emrullah Yüksel, *DİA*, VI, İstanbul, 1999, s. 192.

¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, s. 235; Ahmet AKGÜNDÜZ, *DİA*, X, İstanbul, 1994, s. 365.

¹³ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: A. Fikri Yavuz – İsmail Özen), Meral Yay., İstanbul, 1975, c.1, s. 384; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* c. IV, s. 86; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., c. VI, İstanbul, 1986, s. 74; Nev'izâde Atâyî, *Hadâiku'l- Hakâkik Fî Tekmileti's-Şekâik*, Çağrı Yay., 1989, c. II, s. 44-45. Sadık Erdem, " XV. ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri", *Türkbilgi*, S. 8, Ankara, 2004, s. 90-91.

¹⁴ *Türk Dili ve Edebiyatı ansiklopedisi*, VI, s. 74; Bursalı Mehmet Tâhir, s. 384; <http://hattatlarımız.blogspot.com.tr/2016/05/hattat-seyyid-ahmed-bin-mustafalali.html> (17.01.2018).

4.1.3. Hocaları

Kaynaklarımızda sadece Allâme İbn Kemal (ö. 940/1533) merhumun ders halkasına yetiştirdiği kayıtlıdır.¹⁵

4.1.4. İlmi Yönü

Leâlî Ahmed b. Mustafa Efendi telif ettiği eserlerin şahidliği ile özellikle fıkıh, dil ve edebiyat, tefsir, kelam, hadis alanlarında temayüz etmiştir. Yaptığı tercümelemler ile türk diline ve edebiyatına da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Fetva kâtipliği yapmış olması aynı zamanda hat sanatında da maharetli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

4.1.5. Vefatı

Tabakat kitaplarında vefat tarihi 971/1563 olarak verilmektedir. İncelediğimiz neticesinde *Bed'ü'l-Emâlî* adlı eserin sonunda eseri hicri 973 senesinde bitirdiğini kaydetmektedir. Bu bize müellifin bilinen tarihten daha sonra vefat ettiğini göstermektedir. Amasya kadısı iken vefat etmiştir.¹⁷

5. Eserleri

5.1. Fıkha Dair Eserleri

a) *Mecmau'l-Mesâilî's-Şer'iyye Fi'l-'Ulûmi'd-Dîniyye*

Müellifin Sâdî Çelebi, Çivizâde Mehmed Efendi ve Abdülkadir Hamîdî Çelebi'nin fetva kâtipliği görevinde bulunduğu sırada yazmış olduğu fetvaları konularına göre tasnif ettiği osmanlıca bir risaledir. Risalede ibadet konuları, zikir, muâmelât, nikâh, mehir ve talâk ile ilgili çeşitli meseleler ele alınmaktadır.

Eserde ayrıca Kemalpaşazâde Mehmed Şah Fenârî ve Ebüsuûd Efendi'nin fetvalarına da yer verilmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., 07 Tekeli 363 numarada bulunmaktadır.¹⁸

b) *Risâle fi'l-Ferâiz*

Müellifin birçok talebenin uğraşlarına rağmen amaçlarına ulaşamadıklarına binaen ferâiz konusuna dair telif ettiği eserdir. Müellif eserinde çeşitli şekillerle ferâiz konusunu anlatmaktadır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Mehmet Taviloğlu koleksiyonunda 212 numarada bulunmaktadır.

c) *Kitâbü'l-Fetâvâ*

Müellifin sorulu cevaplı fıkha dair meseleleri ele aldığı eserdir. Eserin bir nüshası Milli Kütüphane, 60 Hk 234/4 numarada bulunmaktadır.

d) *Dâire-i Mermûze*

Miras taksimi konularının şekillerle açıklandığı Türkçe bir risaledir. Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Fatih, 2529 numarada 87b-91a varaklarda bulunmaktadır.¹⁹

e) *Risâle-i Mükemmile*

Müellifin bazı tefsir ve hadis kitaplarını mütaala edip itikada ve ibadete dair yazdığı eserdir. Bu eserinde itikada dair iman ve islam konularını anlatıp, ibadete dair namaz bahsini

¹⁵ Bursalı Mehmet Tâhir, s. 384; *Sicill-i Osmânî*, IV, s. 86; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâiku'l- Hakâkik Fî Tekmileti's-Şekâik*, II, s. 44-45.

¹⁶ Bursalı Mehmet Tâhir, s. 384.

¹⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, s. 384.

¹⁸ Ali Benli, "Leâlî Ahmed Çelebi, *TDVİA*, Ek-2, İstanbul 2016, s. 150-151; Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâlî, *Mecmau'l-Mesâilî's-Şer'iyye Fi'l-'Ulûmi'd-Dîniyye*, Süleymaniye Ktp. Nu: 07 Tekeli 363.

¹⁹ Benli, "Leâlî Ahmed Çelebi, Aynı yer.

geniş bir şekilde ele almaktadır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde Koleksiyonu 85 numarada bulunmaktadır.

5.2. Kelâma Dair Eserleri

a) Tercemetü Kasîdeti Bed'î'l-Emâlî Ma'a Şerhihâ

Bazı kimseler tarafından talep üzerine müellifin akaid ile ilgili olan *Bed'u'l-Emâlî* adlı kasîdeyi Türkçeye çevirdiği ve şerh ettiği eserdir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Mehmet Asım Bey Koleksiyonu 250 numarada bulunmaktadır.

b) Şerh-i Muhâkemât

Müellifin itikad konularını ihtiva eden *Muhâkemât* adlı eserin üzerine yazdığı şerhtir.

5.3. Tefsire Dair Eserleri

Havâs-ı Sure-i Fatihatü'l-Kitâb

Müellifin Fatiha suresi üzerine Osmanlıca yazdığı kısa bir tefsirdir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde Koleksiyonu 85 numarada bulunmaktadır.

5.4. Edebiyata dair eserleri

a) Şerhu Kasîdeti'l-Bürde

Müellifin İmam Bûsîrî'nin Hazreti Peygamber'e yazdığı Kasîdetü'l-Bürde diye meşhur eser üzerine yazdığı Türkçe çeviri ve şerhtir. Müellif ayrıca bu kasîdeyi arapça gramerine göre terkibine de yapmıştır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 1732 numarada bulunmaktadır.

b) Kasîde-i Münferice Şerhi

Kasîde-i Münferice Şerhi İbnü'n-Nahvî'ye ait kasidenin tercüme ve şerhidir. Bir nüshası Kayseri Râşid Efendi Ktp., 570 numarada 1b-17b varaklarda bulunmaktadır.²⁰

c) Tuhfetü'l-Havas Fî Tercemeti Dürreti'l-Gavvas²¹

Arap edîbi İmam Hakîrî'nin halkın yaptığı dil yanlışlarını ayet ve hadis örnekleriyle anlattığı "*Dürretü'l-Gavvâs Fî Evhâmi'l-Havvâs*" adlı eserin tercümesidir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Ali Nihat Tarlan 87 numarada bulunmaktadır.

d) Münşeât

Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., 34 Sü Tarlan arşiv numarasında bulunmaktadır.

e) Terceme-i Kasîde-i Tâiyye

İbni Fariz Hazretlerinin İslam ülkelerinde meşhur olan arifane kasidelerinin tercümesidir.²²

f) Dekâyiku'l-Mîzan Fî Mekâdiri'l-Evzân

Aruздan edebi bir eserdir.

g) Fatlubnî Tecidnî (Terceme-i Ba'zı Ayât-ı Zebûr)

²⁰ Ali Benli, "Leâlî Ahmed Çelebi, *TDVİA*, Ek-2, İstanbul 2016, s. 150-151.

²¹ Bursalı Mehmed Tahir, s. 384.

²² Bursalı Mehmed Tahir, s. 384.

Müellif Zebur'da geçen, Kur'an-ı Kerim'deki Rahmân suresine benzeyen bir sure olduğunu söylemektedir. Kırk beyitten oluşan eser müellif tarafından Süryânice'den Arapça'ya çevrildiği eserin giriş bölümünde zikredilmektedir. Daha sonra müellif eseri şiirsel bir metotla Türkçeye çevirmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Koleksiyonu 728 numarada bulunmaktadır.

5.5. Farsçaya dair eserleri

Menba'u'l-Kavâid ve Mecma'u'l-Fevâid

Müellifin bazı kimselerin talebi üzerine yeni başlayanlar için telif ettiği eserdir. Arapça ve farsça kâideleri aynı art arda anlatmaktadır. Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Ktp., 34 Dev Mer 454-19121/2 numarada bulunmaktadır.

5.6. Arapçaya dair eserleri

a) Şerhu'l-Emsile

Müellifin sarf ilminin bir parçası olan *Emsile* adlı kitaba yazdığı şerhtir. Müellif eserinde soru-cevap yöntemiyle sarf ilmine dair temel konuları cevaplandırmaktadır. Emsile üzerine bir şerh olmasına rağmen içerisinde *Binâ* kitabına ait bilgiler de mevcuttur. Kütüphanelerde birçok nüshası olan eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Fatih 4757 numarada bulunmaktadır. Eserin tahkiki tarafımızdan yapılmıştır.

b) Kavânînü's-Sarf

Müellifin sarf ilmine dair ele aldığı eserdir. Tahkiki Hüseyin Kılınçarslan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışıldı. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Fatih 4757/2 numarada bulunmaktadır.

c) Kânûnü'l-Avâmil ve Burhânü'l-Mesâil

Müellifin nahiv ilmindeki avâmil konusuna dair Abdülkâhir Cürcânî'nin '*Avâmilü'l-Cürcânî*' adlı esere yadığı şerhdir. Bu eserin müellif nüshası olduğu müellifin vefatından önce hicrî 955 yılında telif edilmesinden anlaşılmaktadır. Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Ktp., 34 Dev Mer 454-19121/1 numarada bulunmaktadır.

5.7. Geometriye dair eserleri

Risâle Fî'z-Zevâya's-Selâs:

Müellifin geometrideki açılı hesaplarını ele alan risalesidir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Yazmabağışlar 6376 numarada bulunmaktadır.

5.8. Kaynaklarda müellife ait adı geçen diğer eserler

- Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye
- Şerhu'l-Erbaîn Hadîsen li'n-Nevevî
- Mecâlis
- Esmâu'n-Nebî

6. Ahmed b. Mustafa Efendinin Hayatını Ele Alan Kaynaklar

Araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla müellifin hayatını ele alan kaynakları ayrı bir başlık altında topladık. Kaynaklar alfabetik olarak aşağıda belirtilmiştir.

- Ali Benli, "Leâlî Ahmed Çelebi, *TDVİA*, Ek-2, İstanbul 2016, s. 150-151.

- Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 354.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, I, İstanbul, 1951, s. 145.
- Bahattin Kahraman, “Leâlî ve Abdurrahim Karahisârî'nin Manzum Kaside-i Bürde Tercümeleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 57-107.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), c. I, Meral Yay, İstanbul 1975, s. 384.
- Ebubekir S. Şahin, “Leâlî'nin Kaside-i Bürde Şerhi ile ilgili bir İntihal” *Türkoloji Dergisi*, c. XIV, sy. 1, s. 263-269.
- Hüseyin Kılınçarlan, “Ahmed b. Mustafa es-Saruhânî el-Lâlî'nin Kavânînu's-Sarf Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Tebyizi” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kâtip Çelebi, “*Keşfu'z-Zunûn*”, C.II, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts, s. 433.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretu's-Şuarâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), II, TTK Yay, Ankara 1981, s. 827.
- Leyla Benli, Leâlî'nin *Terceme-i Ba'z-ı Âyât-ı Zebûr* Adlı Manzûmesi, *Türkiyat Mecmuası* c. 26/2, 2016, s. 75-93.
- Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmanî*, IV, s. 86.
- Nev'izâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik fî Tekmileti's-Şakâik*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay, İstanbul 1989, s. 45.
- Ömer Rıza Kehâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessetü'r-Risale, I, Dımaşk, 1957, s. 308.
- Pir Mehmet Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Trc. Owens Meredith, Cambridge, E.J.W. Gibb Memorial New Series XXIV, 1971, s. 104a-105b.
- Sadık Erdem, “XV. ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri”, *Türkbilig*, sy. 8, Ankara, 2004, s. 90-91.
- *Sebilu'r-Reşad Dergis*, S. 297, s. 203.
- Seyyid Ahmed b. Mustafa el-Leâlî, *Mecma'u'l-Mesâili's-Şer'iyye Fi'l-'Ulûmi'd-Dîniyye*, Süleymani Ktp. Şehid Ali Paşa, nr.1066.
- *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI, s. 74.
- Hayruddin Ziriklî, *el-A'lâm*, Dârü'l-'İlm Li'l-Melâyîn, I, s. 257.

3. ŞERHU'L-EMSİLE ADLI ESERİN TANITIMI

1. Eserin adı

Kataloglardan tarama yaparken eserin farklı isimlerle kayıtlı olduğuna şahid olduk, Şerhu'l-Emsilet'il-Muhtelifê, Şerhu'l-Emsile, Ferhu'l-Emsile, el-Musarrah Şerhu'l-Emsile, Risâle Fî Es'ile ve'l-Ecvibe 'Alâ Emsileti'l-Ef'âl bu isimlerdendir. Ancak biz nüshaları incelediğimizde kitabın kapaklarında "Şerhu'l-Emsile li'l-Leâlî" ismini görüyoruz. Biz de bu vesile ile tezimizde "Şerhu'l-Emsile li'l-Leâlî" kullandık.

2. Şerhu'l-Emsile'nin Ahmed b. Mustafa es-Saruhânî el-Leâlî'ye Âidiyeti

Türkiye'deki çeşitli yazma eser kütüphanelerinden topladığımız 40 nüshanın hepsinde "Yüce Allah'a muhtaç, Leâlî diye meşhur Seyyid Ahmed b. Mustafa der ki (فيقول العبد المحتاج إلى الله المتعال، سيد أحمد بن مصطفى الشهير بلاللي)" (فيقول العبد المحتاج إلى الله المتعال، سيد أحمد بن مصطفى الشهير بلاللي) ibaresi mevcuttur. Dolayısıyla eserin müellife aidiyetinde bir şüphe yoktur.

3. Kütüphanelerdeki Mevcut Nüshaları

Şerhu'l-Emsile adlı eserimizin Türkiye Yazma Eserler Kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan çoğunun birer nüshasını temin ettik. Bu vesileyle nüshaları yakından inceleme fırsatımız oldu. Elde ettiğimiz nüshalar buldukları kütüphane, koleksiyon ve arşiv yerlerine göre aşağıda listelenmiştir. Tahkikte kullandığımız nüshaların detaylı tanıtımı tahkikte takip edilen usül kısmında yapılacaktır.

3.1. Eserin Yazma Nüshaları

a) Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. A. Tekelioğlu, arşiv no: 518/2, istinsah tarihi 1105/1692'dir. Müstensih Mehmed b. Ahmed.
2. Denizli, arşiv no: 332, istinsah tarihi 1249/1833'dir.
3. Esad Efendi, arşiv no: 3122.
4. Fatih, arşiv no: 4757, istinsah tarihi 956/1549.
5. Fatih, arşiv no: 4758, istinsah tarihi 1214/1799'dur. Müstensih Ahmed Nazîf b. Muhammed b. Hasan.
6. Hacı Selim Ağa arşiv no: 1093, istinsah tarihi 1166/1752'dir. Müstensih İbrahim b. Recep.
7. Laleli, arşiv no: 3069, istinsah tarihi 1135/1722'dir. Müstensih Ömer b. Mustafa.
8. Laleli, arşiv no: 3070, istinsah tarihi 987/1579'dur.
9. M. Arif M. Murad, arşiv no: 0090. Sonu eksiktir.
10. Mehmet Asım Bey, arşiv no: 34 Ma 625.
11. Reşid Efendi, arşiv no: 1121, İstinsah tarihi 1119/1707'dir.
12. Yazma Bağışlar, arşiv no: 3924.
13. Yazma Bağışlar, arşiv no: 4164.
14. Yazma Bağışlar, arşiv no: 4915, İstinsah tarihi 1298/1880.

b) Konya Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 07 el 2862.
2. Arşiv no: 07 BY 7128/6.
3. Arşiv no: 32 Hk 2019/2. İstinsah tarihi 1046/1636.
4. Arşiv no: 42 kon 4551/2.
5. Arşiv no: 42 kon 552/3.
6. Arşiv no: 15 Hk 808/6. İstinsah tarihi 1021/1612.

c) Ankara Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 06 Hk 799/4, İstinsah tarihi, 1160/1747.
2. Arşiv no: 06 Mil Yz A 272.
3. Arşiv no: 06 Mil Yz A 5589. Sonu eksiktir.
4. Arşiv no: 18 Hk 340/3, İstinsah tarihi 1216/1801, müstensih İsmail oğlu Molla Ahmed.
5. Arşiv no: 55 Vezirköprü 402, İstinsah tarihi 1167/1753, müstensih Ömer b. Mustafa b. Muhammed.
6. Arşiv no: 60 Hk 389/6. Eksik bir nüsha.
7. Arşiv no: 60 Hk 2481/1. İstinsah tarihi 1209/1794.
8. Arşiv no: 64 Karaali 28. İstinsah tarihi 1151/1738, müstensih Mahmud.
9. Arşiv no: 64 Vezirköprü 680/3.

d) Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 19 Hk 2851/2, İstinsah tarihi 1054/1643.
2. Arşiv no: 19 Hk 2790/2, müstensih Abdullah Sırrı.
3. Arşiv no: 19 Hk 5434/4, İstinsah tarihi 1235/1818, müstensih Hasan Efendi.
4. Arşiv no: 19 Hk 2822/1, İstinsah tarihi 1264/1846.

e) Mekke-i Mükerrerme Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

Arşiv no: 3142, İstinsah tarihi 1242/1826.

f) Manisa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 45 Ak Ze 5789/1, İstinsah tarihi 1245/1828, müstensih Süleyman b. Osman.
2. Arşiv no: 45 Ak Ze 6546/1.
3. Arşiv no: 45 Hk 8034/6.
4. Arşiv no: 45 Hk 8163/1.
5. Arşiv no: 45 Hk 6852/1.
6. Arşiv no: 45 Hk 6710/4.
7. Arşiv no: 45 Hk 8315/1, müstensih Mehmed Emin b. Ahmed b. Mustafa b. Mehmed.
8. Arşiv no: 45 Hk 8150, İstinsah tarihi 1277/1859, müstensih Mustafa Şevki.

g) Balıkesir Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 10 Hk 16/2.

2. Arşiv no: 10 Hk 262/2, İstinsah tarihi 998/1589, müstensih Hamza b. Abdullah.

h) Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 25 Hk 24057, İstinsah tarihi 1265/1847, müstensih Seyyid Amed Tevfik b. Hasan.

2. Arşiv no: 25 Hk 20686/3.

I) Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 37 Hk 3604/2.

i) Kütahya Vahidpaşa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 43 Va 2200, İstinsah tarihi 1225/1810, müstensih Ahmed b. Mustafa.

k) Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Nüshalar:

1. Arşiv no: 6615.

2. Arşiv no: 6512.

3.2. Eserin Matbû Nüshaları

Araştırmamız neticesinde *Şerhu'l-Emsile* adlı eserin matbu bir nüshasına rasladık. Bu nüsha 1305/1888 yılında Matbâ-i Âmire'de basılmıştır. Nüsha Süleymaniye Ktp. Celal Ökten Koleksiyonu 456 numarada bulunmaktadır.

4. Eserin Muhtevası

Müellif eserini Arapça'ya yeni başlayan öğrenciler için yazdığını zikrettikten sonra kısaca sarf ilminin gayesinden, kurucusundan, sarf ilmi ile elde edilen faydalardan bahseder.

Daha sonra eserin sonuna kadar bir muhatap soru soruyormuşçasına soruyu sorar ve cevaplandırır. Müellifin bu yöntemi bu ilimdeki hâkimiyetine işaret etmekle beraber bu ilmi ders olarak okuttuğana da bir delil olabilir. Zira biz müellifin hayatını ele alan eserlerde müderrislik yaptığına dair bir bilgiye rastlamadık. Leâlî Efendi eserini iki bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde *Emsile-i muhtelif*'yi şerh ettikten sonra ikinci bölümde *Emsile-i muttaride*'ye geçer, fiillerin ve isimlerin çekimlerini Türkçe manalarıyla verir. Bundan sonra gene muhtemel soruları sorarak cevaplandırır. Leâlî Efendi eserinde İmam Sibeveyh (ö. 180/796) ve Ahfeş'in (ö.215/830[?]) görüşleriyle beraber cumhurun görüşüne de yer vermiştir. Az olmakla beraber ayetlerin delillerinden yararlanmıştır.

Müellif *Emsile* kitabındaki 24 sigada bir değişiklik yaparak ism-i tasğîr ve ism-i mensuptan sonra gelen mübalağalı ism-i fâilî bunlardan önce getirmiştir. Buna sebep olarak da mübalağalı ism-i fâilin ism-i tasğîrden mana olarak daha kuvvetli olduğunu zikretmiştir.

Nehy-i hazırdan sonra 24 sigadaki ism-i zaman ve mekân, ism-i âlet, binâ-i merre, binâ-i nev', mübağalı ism-i fâil, ism-i tasğîr, ism-i tafdil ve fiil-i taaccüb sigaları az kullanıldıkları ve sadece sülâsî fiillere özel olduklarından dolayı bunları açıklamamıştır.

Müellif *Emsile* kitabını ilk defa okuyan kimsenin göremeyeceği birçok soruyu yanıtlayarak bu ilmin talibine ufuk vermiş ve onu düşünmeye sevk etmiştir.

5. Diğer Emsile Şerhleri Arasındaki Yeri

Emsile üzerine yazılmış farklı dillerde birçok eser mevcuttur. Biz bu çalışmamızda daha önce 21 tanesini zikrettik. Bunların hepsiyle mukayese etme imkânımız olmadığından *Emsile* şerhleri meşhur olan Muslihuddin Mustafa b. Şaban Sürûrî (ö. 969/1562) ve Dâvûd b. Muhammed el-Karsî (ö. 1169/1756) efendilerin şerhlerine baktık.

Leâlî Efendi ile aynı dönemde yaşamış olan Muslihuddin Mustafa b. Şaban Sürûrî (ö. 969/1562) Efendi *Emsile* üzerine yazdığı şerhin girişinde edebi bir üslup kullanmış, eserini bazı sevenleri tarafından gelen istek üzerine yazdığını belirtmiştir. Eserin devamında Emsile, muhtelif gibi kavramları açıklayarak, Leâlî Efendi'nin de kullandığı üslup olan soru-cevap yöntemiyle eserini tamamlar. Leâlî Efendi Emsile'yi Türkçe mana vererek açıklarken Sürûrî Efendi Türkçe mana vermemiştir. Ayrıca Leâlî Efendi'nin şerhi Bina kitabının konularını da kısmen içerdiğinden Sürûrî Efendi'nin şerhinden daha kapsamlıdır.

Leâlî Efendi'den sonra yaşamış olan Dâvûd b. Muhammed el-Karsî Efendi (ö. 1169/1756) de *Emsile* üzerine yazdığı şerhe edebi bir dil ile başlar, eserini kendi zamanındaki bazı kimseler tarafından *Emsile* öğretimine karşı çıktıkları ve bazı âlimlerin de onlara meylettiklerini görme neticesinde yazdığını söyler.

Yazdığı bu şerhte 24 sigayı açıklar üzerine sorular sorarak cevaplandırır. Bu şerh de Leâlî Efendi'nin şerhi kadar geniş değildir. Leâlî Efendi eserinde Emsile kitabı üzerine geniş bir şerh yazmış hatta *Emsile* kitabında olmayan bazı konuları da anlatmıştır.

4. SONUÇ

Uzun araştırmalar neticesinde ortaya çıkardığımız bu kıymetli eserle İslam âleminin kandillerinden olan, 16. yy'da yaşamış bir âlimimizi elimizden geldiği kadarıyla hayatı ve eserleriyle tanıtmaya çalıştık.

Bunların neticesinde müellifin dönemin önemli bir âlimi olduğuna, birçok alanda kıymetli eserler telif ettiğine, dil, edebiyat, hat ve islamî ilimlerde yetkin olduğuna şahid olduk.

Eserinde kullandığı üslup eğitimde yaygın olarak kullanılan soru-cevap yöntemi olduğundan Arapça gramerini öğretmede eğitime elverişli bir eser olduğunu gördük.

Ayrıca dünyanın en çok yazma eser kütüphanelerine sahip olan ülkemizde gün yüzüne çıkmayı bekleyen binlerce eser mevcuttur. Araştırmacıların ilgilerini bu sahaya da yönlendirmelerini, mevcut eserleri usulünce ortaya çıkarmalarını tavsiye ederim. Leâlî Efendi'ye ait özellikle fıkha dair eserleri kütüphanelerimizde beklemektedir. İlgili araştırmacıların bu eserleri usulünce günümüz ilim erbabının hizmetine sunması büyük bir hizmettir.

Bu çalışmanın Arapça'yı öğrenmeye çalışan ilim taliplerine faydalı olacağı, hayatını ve eserlerini tanıttığımız müellifimizin hayatıyla birçok kişiye örnek teşkil edeceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Ahmet; "Ebusuud Mehmet Efendi", *DİA*, X, İstanbul, 1994, s. 365.
- Aydın, Cengiz; "Alâeddin Ali Kuşçu", *DİA*, İstanbul, 1989, S. 408.
- Bagdatlı, İsmail Paşa; *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, I, İstanbul, 1951, s. 145.
- Baltacı, Cahid; *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.
- Benli, Ali; "Leâlî Ahmed Çelebi", *DİA*, Ek II, İstanbul 2016, s. 150-151.
- Bursalı Mehmet Tâhir; *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: A. Fikri Yavuz – İsmail Özen), Meral Yay., İstanbul, 1975, s. 384.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1975.
- Çelebioğlu, Âmil; *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Meb Yay., İstanbul 1998, s. 354.
- Durmuş, İsmail; "Emsile", *DİA*, İstanbul, 1995, XI.
- El-Ferâhidî; *Kitabü'l-'Ayn*, II, Darü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2015, s. 391.
- El-Ganîmân; Hassan B. Abdillâh; *el-Vâdihu fi's-Sarf*, Câmî'atü'l-Melik Su'ûd.
- El-Hamelâvî; Ahmed; *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Sarf*, Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, (Thk. İrfan Matarcı), Beyrut, 2015, s. 19.
- El-İşbilî, İbn 'Usfûr; *El-Mumti' Fî't-Tasrif*, Dârü'l-Ma'Rife, Beyrut, 1987.
- Erdem, Sadık; "XV. ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri", *Türkbilgi*, S. 8, Ankara, 2004, s. 90-91.
- Gökyay Orhan Şaik - Özen Şükrü; "Tokatlı Molla Lütfi" *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, s. 255.
- İbn Manzûr, Muhammed B. Mükrim; *Lisanü'l-Arab*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 2015, III, s. 1040.
- İbnu'l-Hâcib; *Eş-Şâfiye Fi 'İlmi's-Sarf*, El-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, 1995.
- Kahraman, Bahattin; "Leâlî Ve Abdurrahim Karahisârî'nin Manzum Kaside-İ Bürde Tercümelere", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 57-107.
- Kâtip Çelebi; *Keşfu'z-Zunûn*, II, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts, s. 433.
- Kılıç, Hulûsi; "Sarf", *DİA*, 2009, XXXVI, s.136.
- Kılınçarslan, Hüseyin; "Ahmed b. Mustafa es-Sarûhânî el-Lâlî'nin Kavânînu's-Sarf Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Tebyizi" (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2007).
- Köse, Saffet; *DİA*, XVIII, İstanbul, 1999, s. 207.
- Leâlî, Seyyid Ahmed b. Mustafa; "*Mecmau'l-Mesâili's-Şer'İyye Fi'l-'Ulûmi'd-Diniyye*", Süleymaniye Ktp. Nr: 07 Tekeli 363.
- Nev'îzâde Atâyî; *Hadâiku'l-Hakâkik fi Tekmileti's-Şekâik*, Çağrı Yay., 1989.
- Süreyya, Mehmet; *Sicill-i Osmânî* IV, s. 86.
- Şahin, Ebubekir S.; "Leâlî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi İle İlgili Bir İntihal" *Türkojoloji Dergisi*, XIV, sy. 1, s. 263-269.
- Turan, Şerafettin; *DİA*, XXV, İstanbul, 1999, s. 238.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul, 1986.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 1965.
- Yavuz, Yusuf Şevki; *DİA*, XI, İstanbul, 1999, s. 151.
- <http://hattatlarimiz.blogspot.com.tr/2016/05/hattat-seyyid-ahmed-bin-mustafalali.html> (17.01.2018).

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE İNSAN VE DOĞA

HUMAN AND NATURE IN THE POEMS OF YUNUS EMRE

Kadir KAPLAN¹

ÖZET: Bu çalışmada büyük Türk düşünürü Yunus Emre’nin hayatı, manevi yönü ve eserleri; tasavvuf düşüncesi etrafında yorumlanarak açıklanmıştır. Eserlerinde işlediği konular ve bu konuların sembolik değerleri belirtilmiştir. Onun şiirlerinde yer alan insana ve doğaya dair kavramlar, bu kavramları karakteristik bir şekilde yansıtan bazı şiirleri seçilerek incelenmiştir. Yunus Emre’yi ve onun manevi dünyasını insanlarımıza tanıtmak için yapılması gerekenler “sonuç ve öneriler” bölümünde belirtilmiştir.

Anahtar sözcükler: Yunus Emre, tasavvuf, insan ve doğa

ABSTRACT: In this study life, spiritual features and works of great Turkish philosopher Yunus EMRE are commented and specified from Islamic sufism point of view. Subjects he studied in his studies and symbolic values of these subjects are stated. Nations about the humanbeings and the nature in his poems are analysed by choosing some of his poems reflecting these notions best. Things to be done so as to present Yunus EMRE and his spiritual world to our people are specified in “conclusion and suggestions” chapter.

Keywords: Yunus Emre, mysticism, human and nature

1. GİRİŞ

Edebiyat ve düşünce dünyamızda çok önemli bir yere sahip olan Yunus Emre’yi anlamak için tasavvuf düşüncesini öğrenmek gerekmektedir. Aynı şekilde tasavvuf düşüncesini daha iyi kavrayabilme noktasında; Yunus’u, onun dünya görüşünü, insanlara ve tabiattaki diğer tüm canlılara yaklaşımını, aşk anlayışını, Tapduk ile olan bağını (Gölpınarlı, 2014, s. XXIII- XXIV, Şahin, 2012, s. 201) bilmek büyük bir önem taşımaktadır. Bu bakımdan Türk fikir dünyasında Yunus Emre ve tasavvuf kavramları çoğu zaman birlikte anılmakta ve Yunus Emre, Tasavvufi Tekke Edebiyatımızın en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Çakıroğlu, 2015, s. 6; Ilgınlar, 2005, s. 20-23).

Yalnız bizim ülkemizde ve kültürümüzde değil, değişik milletlerden farklı inançlara sahip pek çok insanın duygu ve düşünce dünyasında saygın bir yere sahip oluşuna istinaden evrensel (Tatçı, 2008, s. V) bir değer olarak kabul edilen Yunus Emre’nin Anadolu coğrafyasında boy göstermeye başladığı dönem oldukça anlamlıdır.

Nitekim XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilasından kaçan topluluklar uçlarda yerleşmişlerdir. Bu durum karşısında Türkiye Selçuklu idaresi iskânda yetersiz kalmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti’nin kötü yönetimine Babai isyanlarının da eklenmesiyle Anadolu coğrafyası tam bir kargaşa ortamına sürüklenmiştir. Bu kargaşa ortamı, Moğol istilalarına davetiye çıkarmıştır. İstilalarda pek çok Türkmen öldürülmüş, halkın malları talan edilmiş ve halk ağır vergiler altında ezilmeye başlamıştır (TURAN, Ş. 2011, s. 186). Anadolu’da uzun yıllar süren bu kargaşa ortamı insanlarda korku, endişe ve güvensizliğe neden olmuştur. İşte böyle bir dönemde Anadolu’yu diyar diyar gezen Yunus, oradaki insanlara sevgi, hoşgörü ve inanç aşılıyarak yaşanan acılara merhem olmuştur (Develi, 2011, s. 11, 12). Bu açıdan bakıldığında onun, toplumsal birlik ve beraberliğin oluşumunda oynadığı rol daha net anlaşılacaktır.

¹ Okt. Dr., Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, TÖMER, Adana-Türkiye, kkaplan@adanabtu.edu.tr

Bu çalışmada Yunus Emre'nin hoşgörü ve aşk anlayışı, onun şiirlerinde yer alan insan ve doğaya dair unsurlar çerçevesinde ele alınıp açıklanmıştır. Onun sahip olduğu manevî duyuş ve bu duyuşun bir gereği olarak tüm yaratılmışları Allah'ın birer yansıması olarak nasıl şiirlerinde ile aldığı betimlenmiştir. Buradan hareketle Yunus Emre'nin kişisel ve toplumsal değerlerimizin tanzimi açısından taşıdığı önem vurgulanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli/ Deseni

Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan insan ve doğaya dair unsurların ele alındığı bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Merriam (2013, 13)'a göre gözlemciyi araştırmanın merkezine koyan nitel araştırma, olay veya olguları tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamaya yarayan teknikleri kapsamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımları içerisinde doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187) teknik olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan insan ve doğaya dair kavramlar, söz konusu kavramları tipik bir biçimde yansıtan şiirlerinden alıntılar yapılarak betimlenmiştir.

2.2. Evren-Örneklem

Bu araştırmanın evreni "Risâletü'n-Nushiyye" ve "Yunus Emre Dîvânı" isimli eserlerdeki şiirlerdir. Adı geçen eserlerde yer almakta olup, insan ve doğa kavramlarını tipik bir biçimde içeren şiirler ise araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada verilerin toplanması amaçlı örnekleme esasına göre yapılmıştır. Amaçlı örnekleme; derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012, s.10). Bu kapsamda insan ve doğa unsurlarının Yunus Emre'nin şiirlerindeki ele alınış şekilleri belirlenerek maddeler hâlinde sunulmuştur. Şairin, bu içeriği tipik bir biçimde yansıtan şiirleri ise açıklamaları örneklendirmek amacıyla araştırmaya dâhil edilmiştir.

Bu doğrultuda Yunus Emre'nin dünya görüşü ve tasavvuf anlayışı ile söz konusu anlayışın birer yansıması özelliği gösteren insan ve doğa unsurlarına dair bilgi ve bulguları şu şekilde sunmak mümkündür:

2.3.1. Yunus Emre ve Tasavvuf Düşüncesi

Tasavvuf, aklın yetmediği alanlarda ve özellikle Allah kavramında gerçeğe gönül yoluyla veya bir irade zorlayışıyla ulaşılabileceğini kabul eden felsefe ve din öğretisi şeklinde tanımlanabilir. Sofi (tasavvuf ehli) ise tasavvuf felsefesine bağlı olan kimsedir (Karahan, 1998, s. 51). Bu tanımlardan hareketle tasavvuf düşüncesinin, akıldan ziyâde gönül ile ilişkili olduğunu ve görünenin ardındaki gerçeği arama, bulma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Nitekim tasavvufî bakış açısı, rasyonel düşünceden farklı bir yol izlemektedir. Mevlana Celâleddin Rûmi'nin Mesnevisi'nde yer alan şu kıssa, burada bahsedilen düşünceyi destekler niteliktedir:

Bir gün Musa peygamber kırdan bir çobana rastlamıştı. Çoban saflığıyla inandığı Allah'a şöyle yalvarıyordu:

-Ey Allahım neredesin? Sana hizmet edeyim. Sana kul, kurban olayım. Çarığımı dikeyim. Saçlarını tarayayım. Giyeceklerini yıkayayım. Yüce Tanrım, sana süt getireyim. Ellerini öpeyim. Uykun gelince yatağını yapayım. Ayaklarını yıkayayım. Bütün keçilerim sana feda olsun. Bütün bu heyheylelerin hepsi senin içindir Allahım!

Musa çobanı azarladı:

-Allah'a öyle tapılmaz. Dikkat et çoban kafir oluyorsun, dedi. Çoban bu sözlere öyle üzüldü ki bir âh çekti, acıdan yakasını yırtıp çöle doğru kaçtı gitti.

Fakat o anda Tanrıdan Musa'ya vahiy geldi. Allah peygamberine şöyle diyordu:

-Ey Musa! Bir kulumuzu bizden ayırdın. Sen onları bize yaklaştırmak için gelmişken bizden ayırdın. Sözün ve söyleyişin değeri yoktur. Sen gönüldeki aşk ateşine bak (Banarlı, 1987, s. 325)!

Hiç şüphe yok ki burada Musa peygamber, yanlış olduğunu düşündüğü bir davranışı art niyet taşımadan düzeltmeye gayret etmiştir. Fakat tasavvuf öyle ince bir çizgide ilerlemeyi gerektirir ki; iyi ile kötü arasındaki fark, gözle görülmeyecek kadar hassas olabilir. Ve tasavvuf düşüncesi açısından asıl önemli olan gönüldeki aşktır.

Bu felsefeyi daha iyi anlayabilmek için öncelikle “vahdet-i vücûd” kavramına değinmek gerekmektedir. Vahdet-i vücûd, varlığın birliği anlamına gelmektedir. Karataş (2004, s. 503)'ın ifadesiyle bu düşünceye göre evrendeki tek gerçek Allah'tır. Diğer varlıklar onun yansımalarından ibarettir. Evren Allah'ın görüş alanıdır ve doğadaki her şey ondan izler taşımaktadır.

Vahdet-i vücûd anlayışına göre doğada yer alan en küçük unsurun, görmeyi bilen için, Allah'ı anlattığını, ona dair bize bir şeyler gösterdiğini söylemek mümkündür. Yunus Emre, bu düşünceyi şiirlerinde etkili bir biçimde işlemiştir. Onun şiirlerinde solan bitkiler ölümü; bahar yeniden dirilişi düşündürür. Bahar-kış tezatı insanı bunaltır ve solmayan bahara, öteye özlem duygularını kamçılar. Tabiat, ebediliğin ve faniliğin derslerini verir (Özçelik, 2010, s. 36). Buradan hareketle Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan doğaya dair unsurların hem gerçek hem de sembolik değerleriyle ele alınması gerektiğini söylemek mümkündür.

Tüm bu düşüncelerden anlaşılmalıdır ki; tasavvuf düşüncesine göre insan gerçeği bulabilmek için dünyadaki yanıltıcı görüntüleri bir kenara bırakarak bizzat Allah'a yönelmelidir. Çünkü Allah'tan başka her şey gelip geçicidir, mecazdır. Bu süreç bizi “insan-ı kâmil” olarak adlandırılan olgun insan modeline götürmektedir. Tasavvufta uzun ve çileli bir sınav sonucu Allah'ı, dolayısıyla mutlak gerçeği bulan kimse “insan-ı kâmil” olarak adlandırılır. İnsan-ı kâmil, Allah'ı görmesine engel olan tüm perdeleri kaldırarak gerçeğe ulaşmış olan kimsedir. Bu anlamda kâmil insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi (Uludağ, 1999, s. 270) olarak kabul edilmektedir.

Tasavvufta özdeşleşmiş isimlerin en önemlilerinden biri olan Yunus Emre'nin hayatı, bize bu felsefenin ilkeleri ve insan-ı kâmil modeli hakkında önemli bilgiler vermektedir.

2.3.2. Yunus Emre'nin Hayatı

Hakkında ciltlerce kitaplar yazılan, pek çok şair ve yazara ilham veren Yunus Emre'nin hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Eldeki bilgiler, daha çok aynı devirde yaşamış bilginlerin yazdıklarından, menkıbelerden ve bizzat Yunus'un kendi şiirlerinde yer alan bazı ifadelerden yola çıkılarak edinilmiştir (Yılmaz, 2011, s. 39; Başbay, Aydın ve Aydın, 2008, s. 3; Develi, 2011, s. 9).

Burada sözü edilen kaynaklara göre Yunus Emre 13. Yüzyılın ortaları ile 14. Yüzyılın başlarında Orta Anadolu'da yaşamış bir Türkmen dervişidir. Zamanla şeyhlik derecesine yükselerek zaviyeler kurmuştur. Ailesinin Anadolu'ya Horasan'dan geldiği bilinmektedir. Kendisi ise Sivrihisar'a bağlı Sarı Köy'de dünyaya gelmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin sohbetlerinde bulunarak ondan ilim öğrenmiştir. Hacı Bektaş'ın yönlendirmesiyle Tapduk Baba isimli şeyhe uzun yıllar hizmet etmiştir. Gönül dünyasında hızla yükselişi de bu hizmetleri sırasında

olmuştur. Beyazıd Halk Kütüphanesi'nde yer alan eski bir dergiye göre 82 yaşında vefat etmiştir (Banarlı, 1987, s. 328).

Yunus Emre, yaşamını eşine az rastlanır bir tevazu ve aşkla sürdürmüştür. Onunla ilgili bir menkıbe şöyledir:

Himmat (kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin bütün gücüyle Allah'a yönelmesi) kilidinin Tapduk Emre'ye verildiğini öğrenen Yunus yola koyuldu, Tapduk Emre'ye geldi, Hacı Bektaş'ın selâmını söyledi, vâki olan hali anlattı. Tapduk Emre:

"Safâ geldin, halin bize mâlûm olmuştur. Hizmet et, emek yetir, nasibin al." dedi. Yunus dedi ki:

"Ne hizmet var ise yapalım."

Tapduk'un tekkesinin ardında bir dağ vardı. Tapduk Yunus'u dağdan odun getirme hizmetine koştı. Yunus her gün sırtında dağdan odun getirir oldu. Amma odunun yaşını ve eğrisini getirmezdi. Bunu fark eden Tapduk bir gün Yunus'a sordu:

"Dağda eğri odun yok mudur?"

Yunus cevap verdi:

"Vardır sultanım, vardır. Ama senin kapına odunun eğrisi bile yakışmıyor (Demirci, 2008, s. 22)."

İşte onu bir tekkenin hizmetkârlığından gönüllerin sultanı olma seviyesine yükselten bu yaklaşımdır. Bütün ömrünü Allah'a adanmış bir gönül insanıdır o. Diyar diyar dolaşarak insanlara sevgiyi, aşkı ve doğruluğu anlatmıştır.

2. 3. 3. Yunus Emre'nin Şiirlerinde İnsan ve Doğa

Yunus Emre, şiirlerini oldukça sade ve akıcı bir Türkçe ile yazmıştır. Tasavvuf ile ilgili en zor konular bile onun şiirlerinde oldukça yalın bir anlatımla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Yunus'un, tasavvufu millî unsurlarla birleştirerek yeni bir tasavvuf edebiyatı vücuda getirmiştir (Bars, 2017, s. 245). Onun böylesine sevilen bir şair ve mutasavvıf oluşunun en önemli sebeplerinden biri de sahip olduğu bu üslup ile ilgilidir. Öte yandan onun şiirleri Allah, evren, insanî nefis, tecelliler vb. konuları anlatan birer form niteliğindedir (Cin ve Babacan, 2013, s. 59). Dolayısıyla Yunus, şiiri tasavvufa dair duygu ve düşüncelerini ifade edebilme amacına hizmet eden bir araç olarak kullanmıştır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde insana ve doğaya ait motifler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Fakat adı geçen kavramlar sadece temel anlamlarıyla değil, aynı zamanda şiirde anlatılan konu etrafında yeni değerler kazanarak kullanılmıştır. Bu durum Yunus'un insana ve doğaya olan yaklaşımıyla yakından ilişkilidir. O, yaratılanı yaratandan ötürü sever. Sevdiği her şeyde Allah'tan bir iz görür, sevdikçe Allah'a daha da yaklaşır.

Bunlar içinde sevlimeye en çok yaraşan insandır. Çünkü insan yaratılmışların en üstünüdür. Allah'ın, meleklerine insana secde etmesini emretmesi ve yine yeryüzünde insanları kendi sıfatlarını taşımakla şerefliendirmesi bu durumu kanıtlamaya yetecek niteliktedir. Nitekim İslâm dininde, özellikle tasavvuf düşüncesinde insan alabildiğine yüceltilmiş, hatta "insân-ı kâmil" motifleriyle o kâinatın ekseni kabul edilmiştir. Yunus'ta insan sevgisinin temeli, yine Allah sevgisine dayanır. Ona göre: "Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir." Çünkü insanın aslı yüce yeredir. Aşık kişinin yetmiş iki millete kurban olması gerekir. Herhangi bir ayırım yapmaksızın herkese yardım elini uzatmalı, kötülüğe iyilikle karşılık vermelidir. Kimseye zarar vermemeli, kalp kırmamalıdır (Demirci, 2008, s. 141). Onun şiirlerinde, temeli tasavvufa dayanan bu yaklaşım en belirgin şekliyle yer almaktadır.

Doğaya ait unsurlar ise temelde “aşk” etrafında, bazen aşkı anlatmak bazen de Allah'ın varlığına ve birliğine dair kanıt özelliği taşımak amacıyla kullanılmıştır. Şiirlerinde çevresinden, eşyadan, doğadan ve maddi değerlerden bahsetmekle birlikte o, maddi değerleri hiçbir zaman amaç olarak ele almamıştır. Onun amacı ilahidir. Önemli olan varlığın özüdür. Her şeyin özündeki varlık “Nûr-ı Muhammedî” olunca eşyaya ve insana verilen değer de Allah için olmaktadır (Tatçı, 2009, s. 35). Bu açıdan bakıldığında Yunus doğayı doğrudan tasvir etmekten çok, onu duygu ve düşüncelerini belirgin hâle getirmek amacıyla kullanmıştır. Öte yandan Yunus Emre'nin şiirlerinde doğaya dair unsurların belirgin biçimde yer alması, onun yaşadığı çevre ile yakından ilişkilidir (Kaplan, s. 48). Nitekim o, yaşamı boyunca Anadolu'daki pek çok köyü gezmiş, oradaki insanlara sevgiyi ve aşkı anlatmış bir dervıştır.

İnsan ve doğaya dair unsurları ve bu unsurların şiirde işleniş şekillerini maddeler hâlinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

2. 3. 3. 1. İnsanın değerini, söylediği sözler belirler

İnsan olmak konuşmayı, kendini bilmek ise kalp kırmadan söz söylemeyi gerektirir. Aksi hâlde ne insan olmanın ne de söylenen sözün bir değeri kalır. Kültürümüzde de “Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı”, “Kıyafetinle karşılar, sözlerinle ağırlarlar” gibi doğru ve güzel konuşmanın insan olmanın gereği olduğunu anlatan pek çok deyiş vardır. Bu anlam, en güzel hâliyle Yunus'un şiirlerinde görülmektedir. Nitekim o, şiirlerinde sürekli sevgiyi ve hoşgörüyü dile getirmiş (Yılmaz, 2013, s. 155); böylece savunduğu düşünceyi bizzat kendi yaşamına uygulamak suretiyle çevresindekilere örnek olmuş bir gönül insanıdır.

Kelecı bilen kişının/ Yüzünü ağ ede bir söz

Sözü pişirip diyenin/ İşini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı/ Söz ola bitire başı

Söz ola ağulu aşu/ Bal ile yağ ide bir söz

Kelecilerin pişirgil/ Yaramazını şeşirgil

Sözün us ile düşürgil/ Demegil çoğ ede bir söz

Gel ahî iy şehriyâri/ Sözüümüzü dinle bâri

Hezâr gevher ü dinârı/ Kara toprak ede bir söz

Kişi bile söz demini/ Demeye sözün kemini

Bu cihân cehennemini/ Sekiz uçmağ ede bir söz

Yürü yürü yolun ile/ Gâfil olma bilin ile

Key sakın ki dilin ile/ Canına dağ ede bir söz

Yûnus imdi söz yatından/ Söyle sözü gayetinden

Key sakın o şeh katından/ Seni ırağ ede bir söz (İlginler, 2005, s. 140- 141).

dizelerinde Yunus, insanın gerçek değerini, onun sözlerinin belirlediğini vurgulamaktadır. Ona göre söz, büyük bir kudrete sahiptir. Bu kudreti etkili bir biçimde kullanan insanın yapabileceklerinin (savaşı sona erdirmek, baş kesmek vb.) sınırı yok gibidir. Bu nedenle olgun insanın kötü söz söylememesi, her daim sözün güzelini tercih etmesi gerekmektedir.

2. 3. 3. 2. İnsan yıkıcı değil, yapıcı olmalıdır

İnancımıza göre kalp kırmak, Kâbe'yi yıkmaya eşdeğer bir suç olarak kabul edilmektedir. Çünkü Kâbe kul, kalp ise Allah yapısıdır (Çelik, 2014, s. 94). İnsanı böylesine yüce gören bir inanın şiirde vücut bulmuş hâlini Yunus'ta en duru şekliyle görmek mümkündür.

*Bir kez gönül yıktın ise/ Bu kıldığın namaz değil
 Yetmiş iki millet dahi/ Elin yüzün yumaz değil
 Kanı erenler geldi geçti/ Bunlar yurdu kaldı göçtü
 Pervâz urup Hakk'a uçtu/ Hü mâ kuşudur kaz değil
 Yol oldur ki doğru vara/ Göz oldur ki Hakk'ı göre
 Er oldur alçakta dura/ Yüceden bakan göz değil
 Doğru yola gittin ise/ Er eteğin tuttun ise
 Bir hayır da ettin ise/ Birine bindir az değil
 Yûnus bu sözleri çatar/ Sanki balı yağa katar
 Halka metaların satar/ Yü kü gevherdir tuz değil (İlgınlar, 2005, s. 160- 161)*

dizelerinde Yunus, insan olmanın gereklerini yalın bir anlatımla bizlere sunmaktadır. Bu dizelerde insan olmak; kalp kırmamak, her daim doğru yolu aramak, tevazu sahibi olmak vb. hasletleri gerektirmektedir. Aksi taktirde yapılan ibadetlerin bile bir değer taşımadığı vurgulanmaktadır.

2. 3. 3. 3. İnsanın yolu sevgiden gayrısı değildir

Dervişin gönlü saf, yolu hak, menzili aşk olmalıdır. Mutlak gerçeğe, Allah aşkına, ancak böyle ulaşılabilir. Her iki cihanda da mutlu olmanın yolu bu anlayıştan geçmektedir. Yunus'un şiirlerinde yer alan bu sevgi kavramının temeli ise Allah inancına dayanmaktadır. Nitekim o, tüm yaratılmışları Allah'ın bir yansıması (Sevgi, 2012, s. 100) olarak görmektedir.

*Benim bunda kararım yok/ Ben bunda gitmeğe geldim
 Bezirganım metâim çok/ Alana satmağa geldim
 Ben gelmedim da'vi için/ Benim işim sevi için
 Dostun evi gönüllerdir/ Gönüller yapmaya geldim
 Dost esrüği deliliğin/ Âşıklar bilir neliğim
 Değşürüben ikiliğin/ Birliğe yetmeye geldim
 Ol padişah ben kuluyam/ Dost bahçesi bülbülü yem
 Ol hocamın bahçesine/ Şad olup ötmeye geldim
 Bunda bilişmeyen canlar/ Anda bilişemez anlar
 Bilişüben ben dost ile/ Hâlim arz etmeye geldim
 Yûnus eydür âşık oldum/ Mâşûka derdinden öldüm
 Gerçek erin kapısında/ Ömrüm harcetmeye geldim (İlgınlar, 2005, s. 166- 167)*

dizelerinde Yunus, bu dünyaya gelişinin gerçek sebebinin barış ve sevgi olduğunu belirtmekte; kavgadan değil, dostluktan yana olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre gelip geçici olan bu hayatta asıl önemli olan sevgidir, aşktır. Şair, bizzat kendisinin de bu aşkın içinde olduğunu tasvir etmek suretiyle, şiirde ifade edilen düşünceyi pekiştirmektedir.

2. 3. 3. 4. Âşık olan Allah'a inanmalı ve ona teslim olmalıdır

Tasavvufta teslimiyet, ne çaresizlik ne de umutsuzluktur. Aksine dervişin bütün yanıltıcı görüntülerden sıyrılıp mutlak gerçeğe tüm varlığı ile yönelmesi anlamına gelmektedir. Nitekim

teslimiyet kul olmanın bir gereğidir (Müftüoğlu, 2011, s. 212). Yunus'un şiirlerinde, kulun kendini her şeyi ile Allah'a emanet etmesi bu anlayışın gereğidir. Ona göre iyi de kötü de Allah'tandır ve kula düşen sabretmektir.

*Allah diyelim dâim/ Allah görelüm n'eyler
Yolda turalum kaim/ Allah görelüm n'eyler
Allâh diyü kıl zârı/ Oldur kamunun varı
Andan umalım yârı/ Allah görelüm n'eyler
Açlık sonı toklukdur/ Tokluk sonı yoklukdur
Bu yollar korkulıkdur/ Allah görelüm n'eyler
Çıkarmayalım dilden/ Ayrılmayalım tenden
Tâ azmayalım yoldan/ Allah görelüm n'eyler
Sen sanmaduğun yerde/ Şâyed açıla perde
Dermân irişe derde/ Allah görelüm n'eyler
Gündüz olalum sâim/ Gice olalum kaim
Allah diyelüm dâim/ Allah görelüm n'eyler
Adı sanı dillerde/ Sevgüsi gönüllerde*

Şol korhulı yollarda/ Allah görelüm n'eyler ... (Develi, 2011, s. 107-109)

dizelerinde Yunus, kulun Allah'tan gelen karşısında sabretmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre başına gelenler karşısında sabırlı olmayı ve tevekkül etmeyi bilen kişi, sonunda bunun mükafatını alacaktır. Nitekim her şeyin en iyisini ve en doğrusunu yalnızca Allah bilir.

2. 3. 3. 5. Doğadaki varlıklar dile gelir

Kur'an'ın bakış açısına göre güneş, ay, yıldızlar ve hayvanlardan doğal dünyada var olan en küçük unsura varıncaya kadar her şey, Allah'tan izler taşımaktadır (Yıldırım, 2004, s. 156). Yunus Emre'nin şiirlerinde doğadaki insan dışındaki canlı ve cansız varlıklar, aşkı anlatmak için dile gelir. Doğa unsurları, sevgili hasretinden çekilen acıyı, ona duyulan özlemi ve şükran duygusunu alçakgönüllü bir derviş edasıyla dile getirir.

*Dolap niçin inilersin/ Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâ'ya aşık oldum/ Anın için inilerim
Benim adım dertli dolap/ Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap/ Derdim vardır inilerim
Beni bir dağda buldular/ Kolum kanadım yoldular
Dolaba lâyıık gördüler/ Derdim vardır inilerim
Ben bir dağın ağacıyım/ Ne tatlıyım ne acıyım
Ben Mevlâya duacıyım/ Derdim vardır inilerim
Dağdan kestiler hezenim/ Bozuldu türlü düzenim
Ben bir usanmaz ozanım/ Derdim vardır inilerim
Dülgerler her yanım yöndü/ Her âzım yerine kondu
Bu iniltim Haktan geldi/ Derdim vardır inilerim*

Suyum alçaktan çekerim/ Dönüp yükseğe dökerim

Görün ben neler çekerim/ Derdim vardır inilerim

Yunus bunda gelen gülmez/ Kişi muradına ermez

Bu fânide kimse kalmaz/ Derdim vardır inilerim (Aksakal, 2005, s. 103- 104)

dizelerinde Yunus, Allah'a duyduğu özlemi doğada yer alan unsurlarla sembolleştirerek ifade etmektedir. Burada sözü edilen unsur (dolap), Mevla'dan ayrı oluşu nedeniyle dertli ve yine ona kavuşma arzusuna bağlı olarak özlem dolu tasvir edilmiştir.

Aynı özelliği çok daha canlı bir biçimde şu şiirde de görmek mümkündür:

Şol Cennetin ırmakları/ Akar Allah deyu deyu

Çıkmış İslam bülbülleri/ Öter Allah deyu deyu

Salınır Tûba dalları/ Kur'an okur hem dilleri

Cennet bağının gülleri/ Kokar Allah deyu deyu

Kimi yiyip kimi içer/ Hep melekler rahmet saçar

İdris nebi hulle biçer/ Diker Allah deyu deyu

Altındandır direkleri/ Gümüştendir yaprakları

Uzandıkça budakları/ Biter Allah deyu deyu

Aydan arıdır yüzleri/ Misk-i amberdir sözleri

Cennet'te hûri kızları/ Gezer Allah deyu deyu

Hakk'a âşık olan kişi/ Akar gözlerinin yaşı

Pûr nur olur içi dışı/ Söyler Allah deyu deyu

Ne dilersen Hak'tan dile/ Kılavuzla gir bu yola

Bülbül âşık olmuş güle/ Öter Allah deyu deyu

Açıldı gökler kapısı/ Rahmetle dolu hepisi

Sekiz Cennet'in kapısı/ Açar Allah deyu deyu

Rıdvan-dürür kapı açan/ İdris-dürür hulle biçen

Kevser şarabını içen/ Kanar Allah deyu deyu

Miskin Yunus var yârına/ Koma bu günü yarına

Yarın Hakk'ın divanına/ Varam Allah deyu deyu (Özçelik, 2010, s. 204-205).

dizelerinde şair, doğada yer alan unsurlardan bitkilere, hayvanlara ve hatta ilahî âlemde yer alan meleklerle varıncaya kadar tüm yaratılmışların sürekli "Allah" diyerek bir zikir hâli içinde olduklarını belirtmektedir.

2. 3. 3. 6. Doğa unsurları yaratılışın kanıtıdır

Yunus'un şiirlerinde doğa unsurları zaman zaman yaratılış ile ilgili bir olguyu anlatmak için kullanılmıştır. Bu tür kullanımlarda Allah'ın evreni yaratma gücüne ve yaratılma sürecine doğa olayları aracılığıyla bir göndermede bulunulmuştur. Bu kullanımların yanı sıra edebiyatımızda ve tasavvuf geleneğinde tıpkı insanlar gibi doğada yer alan insan dışındaki varlıkların da bir karakteri olduğu düşünülmüştür ve her unsur bu anlamda bir sembol görevi görmüştür. Tasavvufta insan- iman- Allah ilişkisini daha canlı anlatabilmek için bu sembollerden

yararlanıldığı görülmektedir. Bâyezid Bistâmî şöyle der: Allah bir insanı sevdiği zaman bunun belirtisi olarak ona üç sıfat ihsan eder: Deniz gibi cömertlik, güneş gibi sıcaklık, toprak gibi tevazu (Demirci, 2008, s. 113). Görüldüğü gibi burada deniz cömertlikle, güneş sıcaklıkla (sıcakkanlılık), toprak ise alçakgönüllülikle özdeşleştirilmiştir.

*Pâdişâhın hikmeti gör neyledi/ Od u su toprag u yile söyledi
Bismillah deyüp getürdi toprağı/ Ol arada hâzır oldu ol dağı
Toprag ile suyu bünyâd eyledi/ Ana Âdem dimegi ad eyledi
Yil gelip ardınca debitdi anı/ Andan oldu cism-i Âdem bil bum
Od dahi geldi vü kızdırdı anı/ Çünkü kızdı cisme ulaşdı canı
Surete can girmeğe ferman olur/ Pâdişâh emri ana derman olur
Sureti can girdi pür-nûr eyledi/ Suret dahi canı mesrur eyledi
Hamd ü şükr itdi didi iy Zü'l-celâl/ Bin benüm bigi yaratsan ne muhâl
Topragile bile geldi dört sıfat/ Sabr u eyü hû tevekkül mekrümet
Suyıla geldi bile dört dürlü hâl/ Ol safâdur hem sehâ lutf u visal
Yil-ile geldi bile bil dört heves/ Oldurur kizb ü riya tizlik nefes
Odıla geldi bile dört dürlü dad/ Şehvet ü kibr ü tama' birle hased
Cânile geldi bile üç dört hisâl/ İzzet ü vahdet haya âdâb-ı hâl (Özçelik, 2010, s. 211- 212).*

dizelerinde Yunus'un, yaratılışı tasvir etmek amacıyla doğada bulunan unsurlardan yararlandığı görülmektedir. Bu bağlamda önce doğada bulunan dört temel unsurdan (ateş, su, hava ve toprak) bahsetmekte, sonrasında bu unsurların yaratılış aşamasındaki rolleri üzerinde durmaktadır. Nitekim şiirde "Âdem" in, burada sözü edilen dört unsurun bir araya gelmesiyle vücut bulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca burada Allah'ın yaratma gücüne (Hamd ü şükr itdi didi iy Zü'l-celâl/ Bin benüm bigi yaratsan ne muhâl) de vurgu yapıldığı görülmektedir.

2. 3. 3. 7. Tabiat hem gerçek hem de sembolik anlamdadır

Yunus'ta doğa unsurları bir yandan gerçek anlamıyla kullanılırken, öte yandan bir durumu sembolize edecek şekilde işlenmiştir. Fakat temelde onun şiirlerinde çeşitli bitkiler insanın hâllerini anlatan birer sembol ve imaj (Kaplan, 1955, s. 55) olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Gönlüm düştü bir sevdaya/ Gel gör beni aşk neyledi
Başımı verdim kavgaya/ Gel gör beni aşk neyledi
Ben yürürem yana yana/ Aşk boyadı beni kana
Ne âkilem ne divâne/ Gel gör beni aşk neyledi
Ben yürürem ilden ile/ Dost soraram dilden dile
Gurbette hâlim kim bile/ Gel gör beni aşk neyledi
Benzim sarı gözlerim yaş/ Bağrım pare ciğerim taş
Hâlim bilen dertli kardaş/ Gel gör beni aşk neyledi
Gurbet elinde yürürem/ Dostu düşümde görürem
Uyanıp Mecnûn oluram/ Gel gör beni aşk neyledi
Gâh tozaram yeller gibi/ Gâh eserem yeller gibi*

Gâh çağlaram seller gibi/ Gel gör beni aşk neyledi

Akar sulayın çağlaram/ Dertli cireğim dağlaram

Şeyhim anuban ağlaram/ Gel gör beni aşk neyledi

Yâ elim al kaldır beni/ Yâ vaslına erdir beni

Çok ağlattın güldür beni/ Gel gör beni aşk neyledi.

Ben Yûnus-ı bîçâreyem/ Baştan ayağa yâreyem

Dost elinde âvâreyem/ Gel gör beni aşk neyledi (Erşahin, 2012, s. 115)

dizelerinde Yunus, doğada var olan unsurları (yel, sel vb.) betimlemek suretiyle ruhunda meydana gelen değişimleri vurgulamaktadır. Özçelik, 2010, s. 119)’e göre tozan yollar, esen yeller, çağlayan seller gözün gördüğü nesnel gerçekler olarak düşünülmektedir. Ancak burada bu nesnel gerçekliği gönül gözüyle de görmemiz gerekir. Yani tozma, esme, çağlama sadece tabiatta görülen hadiseler değil insan yüreğinde de olan hadiselerdir. İnsanın “küçük bir kâinat” olduğu şeklindeki tasavvufî yorum hatırlanacak olursa aslında bunu anlamak hiç de zor olmayacaktır.

3. BULGULAR

İnsan ve doğaya dair unsurların Yunus Emre’nin şiirlerindeki işleniş tarzından hareketle ulaşılan sonuçlar şunlardır: Onun şiirlerinde insanın değerini, söylediği sözler belirler. İnsan yıkıcı değil, yapıcı olmalıdır. İnsanın yolu sevgiden gayrısı değildir. Âşık olan Allah’a inanmalı ve ona teslim olmalıdır. Doğadaki varlıklar dile gelir. Doğa unsurları yaratılışın kanıtıdır. Tabiat hem gerçek hem de sembolik anlamdadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Yunus Emre gibi büyük bir gönül insanının bizim içimizden çıkmış olması Türk milleti adına büyük bir şans ve onurdur. Fakat asıl önemli olan sadece bununla gurur duymak değil, ondan en ileri düzeyde yararlanmamız gerektir.

Anarşi, cinayetler, aile içi şiddet, toplumsal bozulmalar ve buna benzer daha pek çok çöküntünün sebebi millî ve manevî değerlerimizi yeterince anlamamış ve yaşamıyor olmamızdır. Bu konuda SÂLİH (1997)’in dinî ve manevî terbiyeden mahrum insanların sürekli bir arayış içinde olmaya mahkûm olduklarını belirtmesi oldukça anlamlıdır.

Bu kötü gidişin önüne geçmek için Yunus’un yaşayışı, aşk anlayışı, insana verdiği değer ve insan olmanın gerekleri konusundaki düşüncelerini halkımıza öğretmemiz gerekmektedir. Nitekim aşk en önemli mânevî eğitim aracıdır. Aşkın gücü ile insanın yaradılışında mevcut olan olumsuz unsurlar olumluya döner. Yûnus, “Ben ham idim, aşk pişirdi.” der ve aşk davası kılan kişinin hırs, kibir, gurur gibi kötü özelliklerden uzak kalacağını belirtir (Demirci, 2008, s. 141).

Söz konusu eğitim- öğretim iki temel yolu vardır:

a) Temel eğitimden üniversiteye varıncaya dek eğitim öğretimin her aşamasında öğrencilerin seviyeleri dikkate alınarak Yunus Emre’nin manevî dünyasına dair konular kitaplarındaki yerini almalıdır.

b) Örgün eğitim basamağının herhangi bir aşamasında bulunmayan kişiler için gerek televizyon, gazete, sinema gibi iletişim araçlarıyla gerekse seminer ve konferanslar gibi toplantı etkinlikleriyle Yunus ve onun sevgi kökenli evrensel nitelikteki düşünceleri insanlarımızla anlatılmalıdır.

Her şeyden önemlisi bu işi yapmakla görevlendirilecek kişiler; Yunus'un duygu ve düşüncelerini yeterince sindirmiş, bir zamanlar onun Anadolu'yu dolaşırken olduğu gibi "yüreği aşkla dolu bir gönül elçisi" olarak insanlarımıza eğitim vermelidirler.

KAYNAKLAR

- Aksakal, A. A. (2005). Yunus Emre'den Altın Ögütler. İstanbul: Kozmik Kitaplar.
- Banarlı, N. S. (1987). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bars, M. E. (2017). Yunus Emre'de Ahiret İnancı. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 244-259.
- Başbay, M., Aydın, F. ve Aydın, M. (2008). Yunus Emre Dîvanı'ndan Seçmeler. İstanbul: Müjde Yayınevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2012, 5 14). Örnekleme Yöntemleri. 2 8, 2018 tarihinde <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>: <http://w3.balikesir.edu.tr> adresinden alındı
- Cin, A. ve Babacan, V. (2013). Yunus Emre'nin Risaletün Nushiyye'si ve Divan'ı Üzerine Yeni Bir İnceleme. Mediterranean Journal of Humanities, 57-69.
- Çakıroğlu, T. O. (2015). Yunus Emre Divanı'nda Gönül. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 1-7.
- Çelik, H. (2014). Alevilik ve Bektaşilik'te Gönül Eğitimi. Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi, 83-100.
- Demirci, M. (2008). Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi. İstanbul: H Yayınları.
- Develi, H. (2011). Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Erşahin, İ. (2012). Yunus Bir Söz Söylemiş Hiçbir Söze Benzemez. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (2014). Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İlginler, E. S. (2005). Yunus Emre'den Seçmeler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaplan, M. (1955). Yunus Emre ve Nebatlar. Türkiyat Mecmuası, 45-56.
- Karahan, A. (1998). Türk Kültürü ve Edebiyatı. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Karataş, T. (2004). Edebiyat Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Müftüoğlu, Ö. (2011). Yunus Emre'nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur'an Kültürü. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 201-216.
- Özçelik, M. (2010). Bizim Yunus. Ankara: Sistem Ofset.
- Sâlih, M. (1997). Türkistan Şuuru. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sevgi, A. (2012). Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine. Turkish Studies, 99-103.
- Şahin, H. (2012). Yunus Emre'nin Şeyhi Tapduk Emre. A. Y. Ocak içinde, Yunus Emre. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). Yunus Emre Külliyyâtı Yunus Emre Dîvânı İnceleme. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2009). Yine Geldi Aşk Elçisi. İstanbul: H Yayınları.
- Turan, Ş. (2011). Moğolların Anadolu'yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzı Şekillenme. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 185-194.
- Uludağ, S. (1999). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yıldırım, A. (2004). İslamın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları. İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 155-173.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, F. (2011). Yunus Emre ve Tasavvuf Felsefesi. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yılmaz, Ö. (2013). Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 153-168.

ŞEHİR MARKASI BİLEŞENLERİNİN İNCELENMESİ: ERZİNCAN İLİ ÜZERİNDE BİR SAHA ARAŞTIRMASI¹

INVESTIGATION OF URBAN BRAND COMPONENTS: ERZİNCAN ON A FIELD RESEARCH

Serkan DEMİRDÖĞEN²

ÖZET: Globalleşen dünyada şehirler birbirleriyle, değer, yetenek ve bilgi paylaşımı konusunda rekabet içinde bulunmaktadır. Artık şehirlerde ürünlerini, hizmetlerini daha rahat ve karlı bir şekilde satabilir, ziyaretçileri ve yatırımcıları kendisine çekebilir. Bu çalışmanın temel amacı, Erzincan şehrinin mevcut varlık ve faaliyetlerin düzeyini belirlemek ve bu varlık ve faaliyetlerin şehrin markalaşmasındaki etkisini ölçmek için bir ön araştırma yaparak şehirdeki her kesime ekonomik ve sosyal açıdan fayda sağlamaktır.

Araştırmanın uygulama kısmında ise Erzincan ilindeki varlık ve faaliyetlerin mevcudiyet düzeyi ve şehir markalaşmasındaki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bir şehrin markalaştırılmasında önemli rol oynayacağı düşünülen kamu sektörü yöneticilerine 92, özel sektör yöneticilerine 294 ve sivil toplum kuruluşları yöneticilerine de 21 adet olmak üzere toplam 407 anket uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, şehir markası modelinde bulunan yerel yönetim ve dış ilişkiler, kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler, eğitim ve spor, yatırım ve yerleşim, üst yapı, iklim, gastronomi, insan, mesafe, dil, turizm, kongre ve aktiviteler, özel sektör ve diğer kurumlar alt bileşenlerinin şehir markası oluşturulmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Mekân Pazarlaması, Şehir Markası, Erzincan.

ABSTRACT: In the globalizing world, cities are in competition with each other in the subject of value, skill and information sharing. From now on, cities may sell its products and services more comfortably and profitably, thanks to this situation, they may attract visitors and investors to itself. The main aim of this study is to determine Erzincan city's existing properties and the level of activities and to provide economical and social benefit to every aspect of society in the city by conducting a survey to measure the effects of these properties and activities on city branding.

In application side of our study, the level of existing properties and activities in Erzincan and their effects on city branding are tried to be measured. In direction of this purpose, a questionnaire is applied to the public sector manager (92) who is thought to have an important role on city branding, the private sector managers (294) and also non-governmental managers (21) and total number of questionnaire is 407. In the result of this study it is seen that all sub-components of local government and external affairs, culture, historical background and natural beauty, education and sports, investment and dwelling, structure, climate, gastronomy, human being, distance, language, tourism, congresses and activities, private and other institutions are effective on city branding.

Keywords: Place marketing, City brand, Erzincan.

1. GİRİŞ

Son zamanlarda dünya genelinde şiddet, cinayet, uyuşturucu madde kullanımı, hırsızlık, cinsel 1970'ler sonrasında ortaya çıkan ekonomik yapıya ilişkin üretilen çalışmalarda; endüstrisizleşmenin yaşanması, hizmetler sektörünün öneminin artması, bilgi ve teknoloji yatırımlarının önem kazanması, üretim faaliyetinin, sermayenin ve teknolojinin hareket

¹ Bu çalışma Dr.Öğr. Üyesi Serkan Demirdöğen 'in Dr. Öğr. Üyesi Şükri Yapraklı danışmanlığında 2009 yılında hazırladığı "Şehir Markası Oluşturma ve Şehir Markası Bileşenlerinin İncelenmesi: Erzincan İli Üzerine Bir Saha Araştırması" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F., sdemirdogen@erzincan.edu.tr

kabiliyetinin artması, iletişim teknolojisinde gelişmeler yaşanması ve yerel kültürün küresel düzleme taşınması konuları sıklıkla vurgulanmaktadır. Küreselleşme ortamında yer alan aktörlerin gösterdikleri bu eğilimler ve gelişmeler kentler arası rekabet ortamının iyice hızlanmasına sebep olmuşlardır. Bu yeni durum da kentlerin gelişimi açısından, özellikle yerel idarelere yeni sorumluluklar yüklemiştir. Artık yerel idareler ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayabilmek ve bu bölgesel, ulusal ve küresel ölçekteki yarışta yer edinebilmek için yeni stratejiler ve politikalar geliştirmişlerdir.

Şehirleri pazarlama olgusu da 1970'lerden sonra oluşan ekonomideki yapısal değişimlerin sadece ekonomik yapıyı değil, aynı zamanda fiziksel yapıyı da etkisi altına almasıyla birlikte ortaya çıkmış bir kentsel politika olarak isimlendirilmektedir. Şehir pazarlaması kavramı özel sektör teori ve pratiklerinden alınmıştır ve bir şehrin ya da bölgenin hem potansiyel hem de mevcut yatırımcılarına, turistlere, mevcut ve potansiyel yaşayanlarına çekici hale getirilmesi için imajının yeniden inşası ve satılması anlamında kullanılmaktadır. Öte yandan, kent pazarlama ve 'girişimci kent yönetimi' uygulamaları farklı yönlerden eleştirilmektedir. Bir firmaya ve ürüne benzetilen kent ortamı için hazırlanan politikalar ve gerçekleştirilen uygulamaların kültürel, sosyal, politik ve ekonomik boyutlarıyla yeni sorunları gündeme getirebilecekleri belirtilmektedir.

Erzincan ilinin markalaşma sürecinde bir ön çalışma niteliğine sahip olan bu çalışma, Erzincan ilinin markalaşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmada öncelikle şehir markası kavramı ve bileşenleri ele alınmış, devamında ise Erzincan şehrinin markalaşmasıyla ilgili olarak yapılan saha araştırmasının sonuçları sunulmuştur.

2. Mekân Pazarlaması

2.1 Mekân Pazarlaması Kavramı

Mekan kavramı, değişik açılardan ele alındığı zaman soyut ve somut birtakım özellikleri içerdiği görülmektedir. Mekan sadece coğrafi bir alan olmaktan ziyade, yerel yönetim açısından ve işlemecilik açısından fiziksel özelliğe sahipken, içinde yaşayanlar tarafından bakıldığında ilişkileri ve insan yaşamına dair diğer soyut özellikleri kapsamaktadır. Bu noktada mekan her iki yönüyle bir paylaşım alanı özelliği taşımaktadır. Ayrıca mekan kavramının şehir, ilçe, bölge, ülke gibi farklı şekillerde sınırları çizilebilir. Söz konusu anlayışla mekan kavramı çeşitli değişim ilişkileri içermekte ve pazarlamaya konu olmaktadır (Kotler vd., 2002, 183).

Mekânı pazarlama kavramının ilk kullanımına 1969 yılında Kotler ve Levy tarafından yazılan "Pazarlamanın Genişletilmiş Teorisi" isimli makalelerinde rastlanmaktadır (Rainisto, 2003, 44). Bu makalede yer alan "mekan pazarlaması" terimi, kent pazarlaması, bölge pazarlaması, ülke pazarlaması yaklaşımlarının tümünü kapsamaktadır. Makalenin amacı, kar amaçlı kuruluşların ve kar amacı gütmeyen kuruluşların hedeflerinin farklılıklarını ortaya koymak ve pazarlama yaklaşımlarını açıklamaktır. Daha sonraları konu genişletilmiş ve üç ana kavram üzerine oturtulmuştur (Ashworth ve Woogd, 1997, 21).

I. "Kar amacı gütmeyen kuruluşlarda pazarlama" veya "ticari olmayan kuruluşlarda pazarlama"

II. "Tüketici ve toplumun refahı için pazarlama", "sosyal pazarlama"

III. "Var olmayan ürünlerin imajlarının pazarlanması" olarak isimlendirilmişlerdir.

Ashworth ve Woogd'a göre (1988) kent pazarlaması kentlerin pazardaki rekabette öne çıkmalarını sağlayan çeşitli yolları tanımlamaktadır. Ayrıca, kent pazarlaması mekândaki sosyal ve ekonomik işlevlerin yararlarının en üst seviyeye çıkarılması için belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesi süreci olarak da tanımlanmaktadır. Bu düşünce, ülke ve bölge pazarlaması gibi farklı mekânsal ölçeklere de uygulanabilir bir sistemdir şeklinde tanımlanmaktadır (Kurtarı, 2006, 6).

Van der Meer ise (1990), kentin pazarlanmasını, kentsel fonksiyonların sunumu ve yerel halkın, firmaların, turistlerin ve diğer ziyaretçilerin taleplerinin en uygun koşullarda dengelenmesi için uygulanan aktiviteler bütünü olarak tanımlamaktadır.

2.2 Mekân pazarlaması sürecinin temel aktörleri

Mekân pazarlaması sürecinde rol alan temel aktörler dört düzeyde ele alınabilir. Düzeylerin her biri mekânın hedef pazarlar üzerindeki başarısı açısından önemlidir. Düzeyler arasında bir koordinasyon sağlanması mekân pazarlaması sürecini daha da verimli hale getirecektir.

Mekân pazarlaması sürecinin yerel aktörlerini, kamu sektörü ve özel sektör olarak iki ayrı bölümde inceleyebiliriz. Yerel aktörler, bir pazarlama planı oluşturmada ve bu planın uygulanmasında önemli görevler üstlenmektedir.

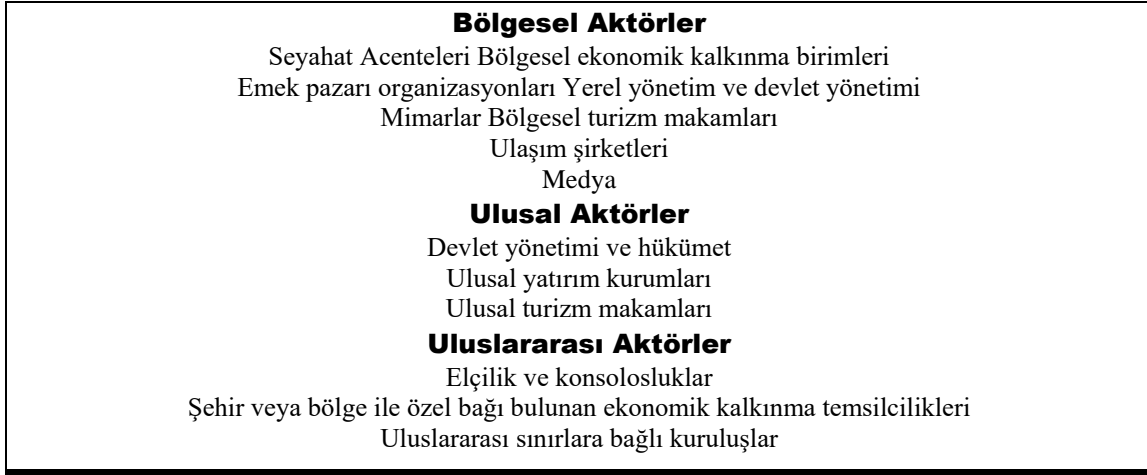
Mekân pazarlaması sürecinde rol alan temel aktörler Şekil 1' de gösterilmiştir;

Kamu Aktörleri

- ❖ Belediye Başkanı
- ❖ İş gelişime birimi
- ❖ Kent planlama birimi (ulaşım, eğitim, sağlık v.b.)
- ❖ Turist Bürosu
- ❖ Kongre/Toplantı Bürosu
- ❖ Halka İlişkiler Bürosu

Özel Sektör Aktörleri

- ❖ Bireyler
- ❖ Lider Kuruluşlar
- ❖ Emlak acenteleri
- ❖ Finansal Kuruluşlar (banka ve sigorta şirketleri)
- ❖ Elektrik ve gaz dağıtıcıları ve telekomünikasyon şirketleri
- ❖ Ticaret odası ve diğer yerel iş organizasyonları
- ❖ Turizm ve perakendecilik sektörleri (hoteller, restoranlar, departmanlı mağazalar, diğer perakendeciler, sergi ve kongre merkezleri)
- ❖ Seyahat Acenteleri
- ❖ Emek pazarı organizasyonları
- ❖ Mimarlar
- ❖ Ulaşım şirketleri
- ❖ Medya

Şekil 1. Mekân Pazarlaması Sürecinin Temel Aktörleri

Kaynak: Kotler, Philip & Asplund, C & Rein I. & Haider, D. , (1999) Marketing Places Europe, Pearson Education Ltd. London.

Mekân pazarlama sürecinin temel aktörlerinden olan bölgesel aktörler, bölgenin kalkınmasına yönelik oluşturulmuş bölgesel ekonomik kalkınma birimleri, yerel ve devlet yönetim organları veya yöneticileri, bölgesel turizm makamlarından oluşmaktadır.

Mekân pazarlama sürecindeki bir diğer temel aktör ulusal aktörler, hükümet ve devletin ilgili yönetim birimleri, ulusal yatırım kurumları ve turizm bakanlığı v.b. gibi turizm makamlarından oluşmaktadır.

3 Şehir Markasına İlişkin Kavramlar

3.1 Şehir Markası Kavramı

Literatürde farklı kavramlarla (place, nation, communities, region, state marketing) tanımlanan şehir pazarlaması kavramı son yıllarda (city marketing, branding) şehir pazarlaması ve şehir markalaşması olarak yerini almıştır (Rainisto, 2003).

Şehir markası yaratma, marka stratejisi ve iletişimde elde edilen bilgilerin, mekanların ve şehirlerin geliştirilmesi için kullanıldığı yeni bir disiplindir. Bu disiplin söz konusu şehrin güçlerinin pazar ihtiyaçlarıyla iyi bir şekilde ilişkilendirilmesini sağlamak ve güçlü, olumlu ve farklı itibarının o şehre kalıcı bir avantaj getirmesini sağlamayı temel alan bir anlayışı ifade etmektedir (Tanlasa 2005).

Günümüzde ülkelerden ziyade şehirler ön plana çıkmakta, ülkelerin itibarlarını şehirleri belirlemektedir. Bunun sebebi, farklı bölgelerdeki farklı şehirlerin oluşturduğu ülkenin, homojen bir yapıya sahip olmaması; farklı iklimlere, farklı şehirlerinde farklı sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel altyapılara sahip olmasındandır. Ülkeyi oluşturan şehirlerin her birinin kendine ait ön plana çıkan farklı yönleri olduğundan, insanların zihninde bir ülke için, tutarlı bir algı oluşturmak neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bu özellikle turizmde belirginleşiyor. İnsanlar tatil için Fransa'ya, İtalya'ya değil, Paris'e, Venedik'e, Dubai'ye gitmektedir. Ülkelere burada düşen en büyük görev ise, şehirlerinin markalaşmasının önünü açmak ve markalaşan şehirlerin ülke ekonomisine katkısını arttırmak için doğru politikalar üretmektir (www.pazarlamarketing.com, Erişim, 20.10.2008).

Bir kent, modern bir kentin ihtiyacı olan yapılara sahip olmaya çalışmalıdır. Bu yapılar şöyle sıralanabilir; Modern Otogar, Modern Havaalanı, Modern Stat, Modern Kapalı Spor Salonu, Alışveriş Merkezi, Alışveriş Caddesi, Kültür Merkezi, Kültür Caddesi, Üniversite,

Gençlerin Eğlenebileceği Alanlar, Organize Sanayi Bölgesi. Yukarıdaki temel yapıların hiçbiri büyük olmak zorunda değildir, ama modern olmak zorundadır. (<http://muratsaylan.blogcu.com/marka-kent-olmak-nedir-ne-degildir>, Erişim, 28.10.08).

İngiliz Place Brands firmasına göre sistematik bir şehir markası yerel yönetim politikası ve dış ilişkiler, özel sektör ve diğer kuruluşlar, turizm kongre ve aktiviteler, yatırım ve yerleşim, kültür tarihi miras ve işaretler, eğitim ve spor, insan gibi temel unsurlardan oluşmaktadır (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008). Joao Freire ise bu unsurlara gastronomi, dil, üst yapı, mesafe ve iklim gibi unsurları eklemiştir.

3.2 Şehir Markasının Unsurları

3.2.1 Yerel yönetim politikası ve dış ilişkiler

Şehir markalamada yerel yönetimin ve kamu politikasının rolü büyüktür. Yerel mercilerin ekonomik gelişme ve şehir planlama görevi marka değeri kaynağının geliştirilmesi ve sürdürülebilmesinde merkezdir. Kamu politikası ayrıca şehir turizmi için marka değerinin önemli kaynakları olan şehrin kültürel ürünleri üzerinde bir etki oluşturabilir. Yerel yönetim şehrin kültürel yaşamının desteklenmesi ve geliştirilmesinde anahtar bir rol oynar. Ayrıca yerel yönetim şehrin kültürünün şekillendirilmesinde de rol oynayabilir (Parkerson, 2005).

Şehir markası politikası belediye ve valilik tarafından belirlenmektedir. Söz konusu politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında kentsel yerel yönetim olan belediye ve yerel kamu yönetimi olan valilik kurumlarının ortaklaşa bir yaklaşımla hareket etmesi sayesinde etkin sonuçlar alınacaktır. Her ne kadar şehir markası stratejisi elementlerinin tanımlanması zor olsa da kentsel yerel yönetimin (belediyenin) politikaları ve ilişkilerinin, yerel ve dış topluluklar ve karar vericilerle ilişkileri üzerinde derin etkileri bulunmaktadır. Tam kapasitede şehir markasına ulaşmak için yerel iş dünyası ve kurumlar, yerel ve ulusal medya, merkezi kamu yönetimi (valilik), komşu ülkeler ve şehirler ve diğer uluslararası ve çok uluslu organizasyonlar ile iyi ilişkiler kurmak esastır. Şehir, sadece çeşitli otoritelerin politikaları yürütme gönüllülüğü üzerine bağlı değildir, aynı zamanda çoğunlukla politikaları geliştirecek, olayları düzenleyecek ve şehir limitlerini büyütecek kesin programları finanse edecek birimlerinde desteğine güvenmektedir (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008). Hazırlanan projelerin gerçekleştirilmesinde de yerel yöneticilerle sanayi ve ticaret odaları, sivil toplum kuruluşları gibi kuruluşların iş birliği içerisinde hareket etmeleri projelerin başarı oranını arttıracaktır.

3.2.2 Özel sektör ve diğer kurumlar

Şehirler genelde başarılı iş yerleri firmalar veya ürünleri ile ünlüdürler. Şehir ve belirli şirketler arasındaki bağlar her iki tarafa da karşılıklı yararlar sağlamaktadır, tıpkı BMW ve Münih, Coca Cola ve Atlanta, veya Cathay Pasific ve Hong Kong arasındaki sağlam bağların taraflara sağladığı yararlar gibi. Bazı durumlarda DKNY, L'Oréal de Paris ve Paris şehri, İstanbul Mehmet Zilleri ve İstanbul şehri gibi şehir ve iş markalarının biri birilerini güçlendirmek üzere bir araya geldikleri görülebilir. Böyle başarılı yerel şirketler şehirlere ziyaretçi ve yabancı yatırımcı çekme, gelir sağlama ve kendisine ait insanların şehir ile iftihar etmesi ve yerel girişimcilerin gelişimi konularında yardımcı olurlar. Benzer bir şekilde ulusal ve uluslararası kuruluşlara ev sahipliği yapmak da şehir için faydalar sağlamaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Strasbourg şehrinde bulunması şehre farklı konularda çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bunun gibi şehirde devlet dışı veya çok uluslu organizasyonların bulunması diğer özel veya kamu organizasyonlarını da şehre çeken bir durumu sağlayacaktır. Başlıca örnekleri Brüksel, Cenova ve Stokholm şehirleridir. Aynı şekilde, ünlü eğitim kurumlarının Oxford'un İngiltere'de, Bled'in Slovenya'da benzer şekilde Stanford ve

Berkeley'in Amerika'daki yerleşimlerinin şehir sınırları içinde bulunmasının da bu yaklaşımla ilgili olduğu söylenebilir. Bu kuruluşların şehirde bulunması şehirdeki malum yaşam kalitesini işaret eder. Bu durum küresel anlamda gezici iş gücünü çekmeyi kolaylaştırır. Ayrıca bu durum iş dünyasını böyle uzman ve üstün nitelikli insan kaynakları merkezlerinin yanında olmak istemelerini sağlayacaktır (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008).

3.2.3 Turizm, kongre ve aktiviteler

Dünya üzerindeki bir şehrin yerel veya yabancı insanları kendisine çekmesinde, getirmesinde ve ağırlamasında turizm, kongre ve aktivitelerin çok büyük bir önemi vardır. Bu unsurlar her türlü şehir markasını en aktif ve geniş kapsamlı ifade eden unsurlardır. Özel, profesyonel ve meşhur ziyaretçileri çekmesi yerel ekonomi açısından spor ve kültürel olaylarda olduğu kadar önemlidir. Bu şehir nüfusu, iş dünyası ve şehrin çekiciliği için doğrudan ekonomik faydalar sağlayacak algıların olumlu olmasını sağlayacaktır (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008).

Dünya turizm pazarında ön plana çıkan diğer bir unsur, şehirlerin markalaşmasıdır. Paris, Roma, New York, Amsterdam, Barselona gibi pek çok şehir günümüzde "marka" haline gelmiştir. Bunda, şehirlerde düzenlenen etkinliklerin (festivaller, spor organizasyonları vb.) ya da şehirlere özgü sembollerin (Eiffel Kulesi, Özgürlük Heykeli, Big Ben vb.) etkisi büyüktür. Bireysel ve küçük gruplarla yapılan ve özel ilgiye yönelik turizm çeşitlerine olan eğilim, şehir turizmi ve kültür turizminin önemini gittikçe artırmaktadır (www.resortacademy.com, Erişim, 20.10.2008).

Markalaşan bir yöreye ulaşım kolay bir şekilde sağlanmalı gerek sunduğu iş olanakları gerekse uluslararası fuar ve organizasyonlarla sürekli bir ilgi sağlanmalıdır. Bu noktada, uluslararası otomobil, moda ve turizm fuarları marka kentlerin imajının sürekliliği açısından çok önemlidir. Şehirler de markalar gibi işlevsel olmalıdır. İşlevsellik, ayrıca katma değer de yaratmaktadır. Yaratılan bu katma değer sayesinde marka kentler, her açıdan bir çekim merkezi olmaktadır. Bu anlamda marka şehir iş, sanat, kültür, eğlence, sanayi, ulaşım açısından da merkez olmalıdır (www.bursayg21.org, Erişim, 20.10.2008).

3.2.4 Yatırım ve yerleşim

Şehir markasının dış yatırımları çekmeye yardımcı olacağı açık ve kesindir. Şirketler ve profesyonellerin yaşam kalitesi, iş dünyasının itibarı, yaratıcılığı ve yeniliği, girişimciliğe ilişkin imkânların ölçeği, iş dünyasının gerektirdiği vasıflara sahip eğitilmiş nüfus, dinlenme olanakları, altyapının kalitesi ve çekici bir çevre gibi çeşitli faktörleri içeren şehri beraberce tasarlayacağı açıktır (www.placebrands.net, Erişim, 18.12.2008).

Bölgelerin durumuna göre yaratıcı endüstrilerde doğrudan yabancı yatırımı çekmek bölgelerin ekonomik gelişmesindeki önemi yadsınamaz. Bölgeler için potansiyel faydaları çoktur. Bunlar (www.emeraldinsight.com, Erişim, 02.08.2009)

- Ek özsermaye akışı
- Güçlü teknolojik destek
- İdari ve yönetsel yeteneklerin paniğe kapılması
- Yerel iş fırsatlarının kalite ve sayısını arttırmasıdır.

3.2.5 Kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler

Şehirlerin marka haline getirilmesi söz konusu olduğunda, kentin tarihi, coğrafı, kültürel, ekonomik özellikleri önemli birer marka oluşturma altyapısı olarak ortaya çıkar. Tarihi geçmiş olan şehirler, bu özelliklerini şehrin tanıtımında veya şehir markası oluşturulmasında çok sık bir şekilde kullanılmaktadırlar. Tarihi eserlerin bulunduğu bütün şehirler bu konuda bir potansiyel taşımaktadırlar. En güzel örnek İstanbul'dur. Mısır Piramitleri, Çin Seddi gibi dünyanın yedi harikasını üzerinde bulduran şehirler, çoğunlukla bu harika eserlerin isimleri ile markalaşmışlardır. (<http://turkyorumcu.com>, Erişim, 02.21.2009)

Tüm şehirler tarihe sahiptirler. Bu bazıları için uzun ve olaylarla dolu olabilir. (İstanbul, Roma, Viyana, Paris v.b. gibi) Bazıları için ise kısa, fakat buna rağmen ilgi çekici olabilir. Her şehir, kuruluşu ve sonraki gelişimi, şehirde yerleşmiş ünlüleri ve sanatçıları hakkında bir şeyler söyleyen bir hikâyeye sahiptir. Genellikle böyle konular şehri binaların mimarisi, tiyatroları, stadyum ve müzeleri, şehrin halka açık alanları, anıtları ve doğal özellikleri gibi sınırları ile sembolize eder. Söz konusu değerlendirmeler ziyaretçiler, kuruluşlar, yabancı ileri gelen kimseler, sanatçılar v.s. için güçlü bir cazibe rolü oynar (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008).

3.2.6 Eğitim ve spor

Yerel eğitim kurumları ve spor kulüpleri şehrin itibarında çok önemli roller oynamaktadırlar. Oxford ve Cambridge üniversiteleri Buenos Aires şehrinin Boca Juniors Takımı düşünülebilir. Böyle güçlü yerel kurumlar oraya ait girişimlere dünyaya açılma noktasında avantaj sağlamaktadır (www.placebrands.net, Erişim, 23.11.2008). Ülkemizde de benzer örneklere rastlamak mümkündür. Türkiye birinci futbol ligi takımlarımızın Avrupa kupalarında yaptığı maçlar İstanbul ilinin tanıtımında büyük rol oynamaktadır hatta en son oynanan Galatasaray-Fenerbahçe derbisinin İspanyol kanallarından da canlı yayınlanması İstanbul için iyi bir tanıtım olmuştur. Benzer şekilde Sivasspor' un Türkiye Birinci Futbol Ligi'ne yükselmesi için yoğun bir şekilde çaba harcayan ve bunu başaran Sivas halkı ve yerel yöneticileri bu sayede bugün Sivas ilinin ulusal alanda tanıtımını sağlamış ve bu başarının devam etmesi halinde uluslararası alanda da şehrin tanıtımını sağlamış olacaklardır. Boğaziçi Üniversitesi'nin İstanbul ilinde olması ve üniversitenin ulusal ve uluslararası alanda gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar şehrin tanıtımına ve itibarına önemli katkılar sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir.

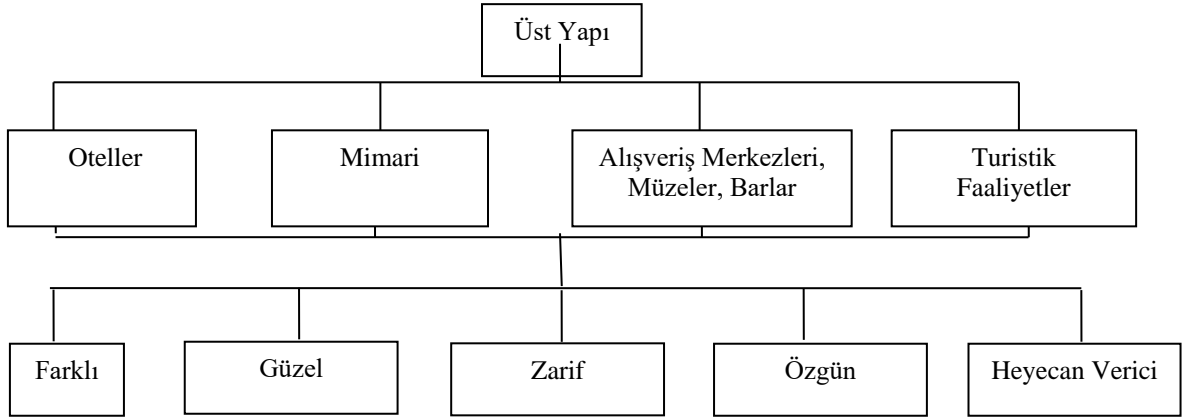
3.2.7 İnsan

Her şehrin arkasındaki güç onun insanlarıdır. Bir şehir marka olacaksa eğer, o şehir fikir mücadelesinde yani bir tartışma ortamında insanları cesaretlendirmek ve zaman ve parayı yönetmek için halkı motive etmede o şehirde ikamet edenlerin, toplumun önde gelenlerinin ve devletin ve şehir yönetiminin desteğine ihtiyaç duyar.

Şehrin insanları en değerli varlıklarıdır. Göç veren şehirler sadece arkeolojik ve merak edilme değerini taşıırken dinamik ve canlı şehirler yaratıcılığını tam anlamıyla kullanabilen ve yaşamak, çalışmak, yatırım yapmak ve ziyaret etmek ve eğlenmek için diğer insanları çeken yaratıcı insanları elinde tutar. Yerel ünlüler şehrin kültür, spor, iş ve politik sahnesinin oluşumunda anlamlı roller oynarlar. Ziyaretçilerin yerel nüfus ile etkileşimi de güçlenir, değişir veya şehir hakkındaki önceki belirsiz düşünceleri azalır (www.placebrands.net, Erişim, 18.12.2008).

3.2.8 Üst yapı

Şehir markasının unsurlarından bir diğeri üst yapıdır. Joao Freire tarafından oluşturulan üst yapı boyutunun değişkenleri ve imaj üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

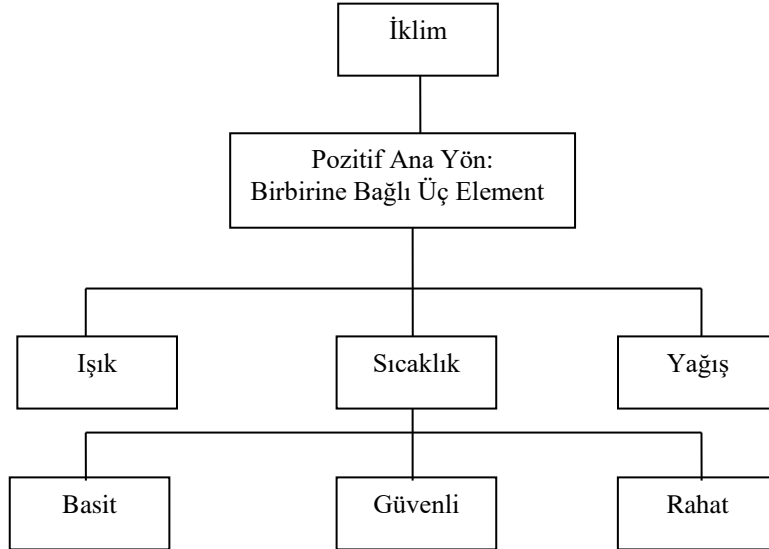
Şekil 2. Üst Yapı Boyutu

Kaynak: <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008

Bir şehrin markalaşmasında şehirdeki mevcut üst yapıların büyük önemi vardır. İlin sahip olduğu konaklama tesislerinin yerli ve yabancı turistlere hitap edebilecek özellikte olmasının, ilde istenilen sayıda ve kalitede alışveriş merkezinin, müzelerin, eğlence mekânlarının, restoranların olması, bu yapıların şehre özgü bir mimariyle inşa edilmesinin markalaşmaya çok büyük bir katkısı olacaktır.

3.2.9 İklim

Şehir markasının unsurlarından bir diğeri iklimdir. Joao Freire tarafından oluşturulan iklim boyutunun değişkenleri ve imaj üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

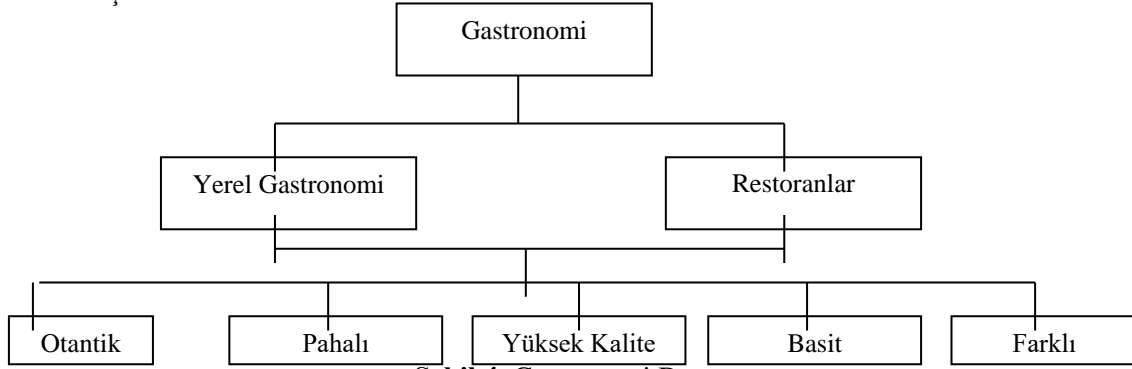
Şekil 3. İklim Boyutu

Kaynak: <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008

Şehirlerde belirli aktivitelerin düzenlenmesi (sportif faaliyetler, festivaller, fuarlar, konserler, kongreler vb) o şehrin sahip olduğu iklim şartlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bundan sebeple iklim şartları bir şehrin markalaşmasına yönelik yapılan faaliyetlere ister istemez yön vermektedir. Örneğin bir şehirde kış şartlarının yoğun ve uzun süre yaşanması o şehrin kış sporlarına yönelik faaliyetlerde bulunmasına sebep olacaktır.

3.2.10 Gastronomi

Şehir markasının unsurlarından bir diğeri gastronomidir. Joao Freire tarafından oluşturulan gastronomi boyutunun değişkenleri ve imaj üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

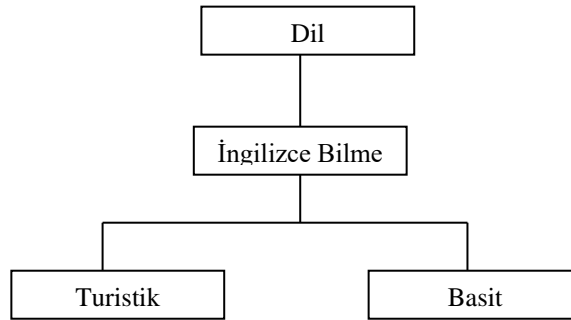
Şekil 4. Gastronomi Boyutu

Kaynak: <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008

Bir şehre gelen yerli ve yabancı konuklara yörenin kendine özgü yemeklerinin sunulması, ildeki restoranlarda her kesime hitap edebilecek fiyatta ve çeşitlilikte yemeklerin sunulması ile gelen konukların ziyaretlerinden memnun kalmalarını sağlayacaktır. İşte bütün bunlarda ilin tanıtımında ve ile gelen ziyaretçilerin sayısının artmasında birer etkenken olacaktır. Yani sonuç olarak bir ildeki beslenmeye yönelik faaliyetlerin markalaşmada etkili olduğu söylenebilir.

3.2.11 Dil

Şehir markasının unsurlarından bir diğeri dildir. Joao Freire tarafından oluşturulan dil boyutunun değişkenleri ve imaj üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 5. Dil Boyutu

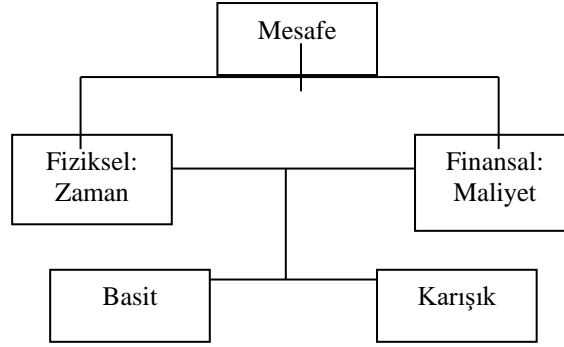
Kaynak: <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008

Bir şehrin markalaşma sürecinde başarılı olabilmesinde ili yönetenlerin çok önemli rolü vardır. Bu sebeple de öncelikle ilin yönetiminde rol oynayan kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin yabancı dil bilmeleri hem ilin yurt dışındaki illerle bağlantı halinde olup oradaki gelişmeleri kendi illerine taşımalarını kolaylaştıracak hem de yabancı sermayenin şehre çekilebilmesi açısından fayda sağlayacaktır. Tabi bütün bunların yanı sıra şehre gelen yabancı konuklarla iyi iletişim kurabilmek, onların istek ve arzularının rahatlıkla karşılayabilmek

için de ilde ikamet edenlerin, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren işletmelerde çalışan bireylerin belirli seviyede yabancı dil bilmeleri markalaşmada önemli bir etkidir.

3.2.12 Mesafe

Şehir markasının unsurlarından bir diğeri ise mesafedir. Joao Freire tarafından oluşturulan mesafe boyutunun değişkenleri ve imaj üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 6. Mesafe Boyutu

Kaynak: <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008

Bir şehrin coğrafi olarak konumu da markalaşmasında önem arz etmektedir. Örneğin konumu itibariyle diğer illere uzaklığı ve yakınlığı yine buna bağlı olarak değişen ulaşım maliyetleri ve ulaşımın kolay olup olmaması, şehre gelen yerli ve yabancı turist sayısını etkilemektedir. Buda doğal olarak şehrin tanınmasına, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesine ve tabi ki markalaşmasına etki etmektedir.

4. Erzincan İlinde Şehir Markası Oluşturma Ve Şehir Markası Bileşenlerinin İncelenmesi Üzerine Bir Saha Araştırması

4.1 Araştırmanın konusu ve önemi

Küreselleşen dünyada her yer diğer yerlerle, değer, yetenek ve bilgi paylaşımı konusunda rekabet içinde bulunmaktadır. Ünlü bir şirket gibi ünlü bir şehir, bölge ya da ülke de ürünlerini, hizmetlerini daha rahat ve karlı bir şekilde satabilir, en iyi insanları, ziyaretçileri, yatırımcıları, etkinlikleri kendine çekebilir ve dünya olaylarında etkili bir rol oynayabilir.

Bu araştırmanın Erzincan ilindeki varlık ve faaliyetlerin şehrin markalaşmasına etkisini ölçen bir çalışma olması ve gelecekte yine aynı alanda yapılacak çalışmalara ışık tutabilmesi nedeniyle akademik anlamda önemli olacağı düşünülmektedir.

Erzincan şehrinin daha fazla ziyaretçi ve yatırım çekebilmesi için varlıklarının tespit edilmesi, bu varlıkların şehir markalamadaki etkisinin belirlenmesi ve şehrin insanlar üzerinde olumlu bir imaj oluşturmasının sağlanması Erzincan için büyük önem arz etmektedir.

4.2 Araştırmanın Amacı

Günümüzde iletişim ve ulaşım imkânlarının büyük oranlarda gelişmiş olması, bilginin hızlı bir şekilde yayılması, insanların gelirlerinin artması vb. birçok faktörün değişmesi nedeniyle insanlar artık daha çok seyahat etmektedirler. Bu geziler birçok nedenle yapılmasına rağmen ana neden turizm ve iş seyahatleridir. Seyahat nedeni ne olursa olsun, en fazla faydayı seyahat edilen ülke ve şehirler elde etmektedir. Bu noktada şehirlerin ve ülkelerin bu kazançtan fayda elde edebilmeleri için üzerlerine birçok görevler düşmektedir. Artık şehirlerde kaynaklarını daha etkili kullanmak, yaşanabilir mekanlar oluşturmak, cazibe merkezi haline

gelebilmek amacıyla pazarlamayı kullanmaktadırlar. Böylelikle şehre daha fazla ziyaretçi çekilebilir, yatırım istekleri teşvik edilebilir ve şehirde oturanların sorunları anında çözümlenebilir.

Buradan hareketle bu çalışmada akademik literatür ışığında Erzincan şehrinin mevcut varlık ve faaliyetlerinin şehrin markalaşmasındaki etkisini belirlemek için bir ön araştırma yapmak ve şehirdeki her kesime fayda sağlamak amaçlanmıştır. Tarih, sosyal yaşam, iş ortamı açısından yüksek potansiyele sahip olan Erzincan şehrinin marka şehirler arasında yer alabilmesi, gerek iç gerekse dış müşteriler tarafından arzu edilen şekilde algılanması ve değerlendirilmesi için Erzincan şehrinin planlı ve sistematik bir şekilde şehir markası yaklaşımı ile yönetilmesi ve geleceğe taşınması gerekmektedir. Erzincan şehir markası ile hedeflenen nihai sonuç; Erzincan ilinin pazarlama ve marka yönetimi anlayışının gerektirdiği şekilde markalama sürecinde değerler sunan, sağlam ve tüm dünya tarafından ortak algılanabilecek imaja sahip bir marka şehir olmasıdır. Araştırma bir şehrin markalaşmasında önemli görevler üstlenecek olan yerel yönetim, mülki yönetim, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır.

4.3 Araştırmanın Kapsamı, Kısıtları ve Sınırları

Bu araştırma Erzincan il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Erzincan ilindeki yerel yöneticiler (Belediye başkanı, belediye başkan yardımcıları, belediyeye bağlı birimlerin yöneticileri), mülki idare yöneticileri (Vali, vali yardımcıları, mülki idareye bağlı kuruluşların müdür ve müdür yardımcıları), özel sektör yöneticileri ve ildeki sivil toplum örgüt yöneticilerini (sendikalar, siyasi parti il başkanları, hizmet odaları vb) kapsamaktadır.

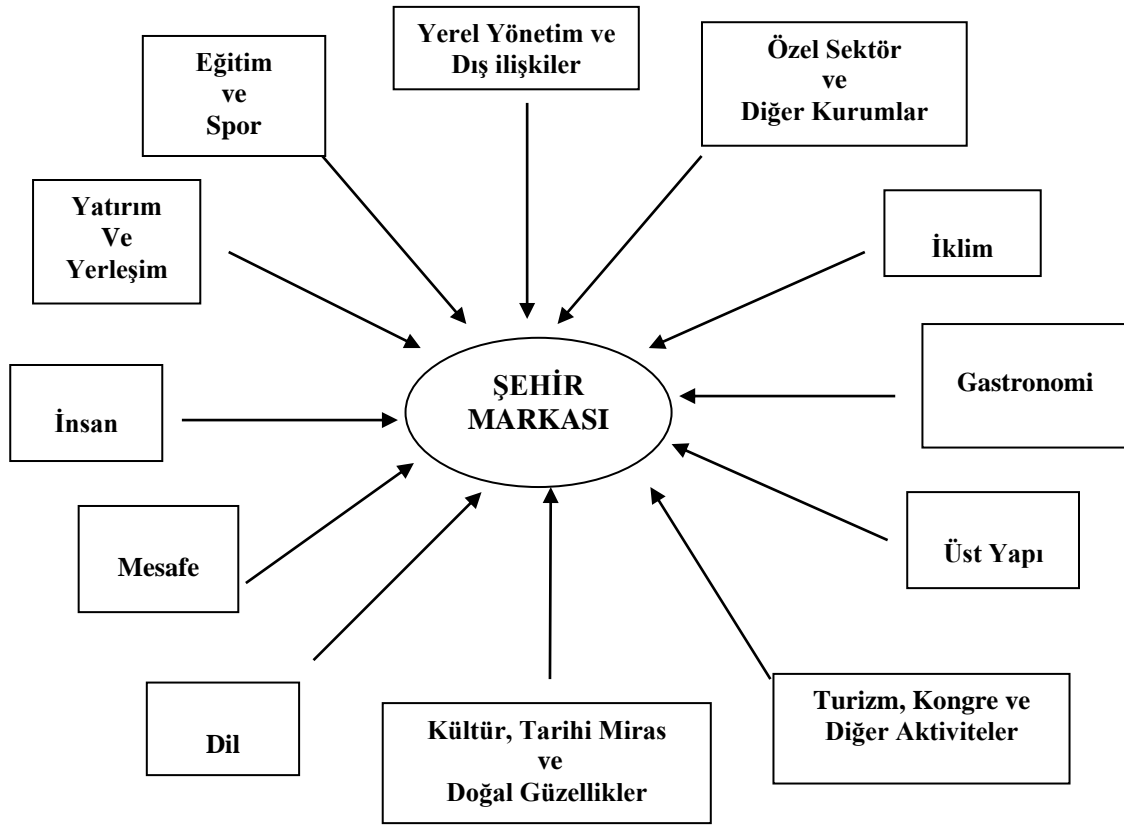
Araştırmamız coğrafi olarak Erzincan il merkeziyle sınırlandırılmıştır. Araştırmamızın ana kütlesi bir şehrin markalaşmasında tüm tüzel ve gerçek kişilerin görev üstlenmesi gerekmesine karşın fonksiyonel olarak tüzel kişiler daha çok görev üstleneceği için özel sektör yöneticileri, yerel idareciler, mülki idare yöneticileri, mülki idareye bağlı kurumlardaki yöneticiler ve sivil toplum örgüt yöneticileriyle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın özellikleri itibariyle en önemli kısıtları zaman ve paradır.

4.4 Araştırmadan Beklenen Yararlar

Erzincan ilindeki varlık ve faaliyetlerin belirlenmesi ve Erzincan ilinin markalaşmasında hangi marka bileşenlerin daha etkili olduğunun tespit edilmesiyle ilin markalaşması için bir ön çalışma yapılmış olacak. Erzincan ilinin marka bir şehir olması ile birlikte ile yapılan yatırımlar ve ile gelen ziyaretçi sayısı artacak bütün bunlara paralel olarak ildeki istihdam olanakları genişleyecek ve sonuç olarak ilin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınması ve gelişmesine önemli katkılar sağlanabilecektir.

4.5 Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri

Araştırmamızın amacı ve yukarıda verilen teorik bilgiler dikkate alınarak araştırma modeli aşağıdaki gibi kurulmuştur. Place Brands şirketine göre şehir markası yerel yönetim politikası ve dış ilişkiler, özel sektör ve diğer kuruluşlar, turizm kongre ve aktiviteler, yatırım ve yerleşim, kültür tarihi miras ve işaretler, eğitim ve spor, insan gibi temel unsurlardan oluşmaktadır (www.placebrands.net, Erişim Tarihi, 15.02.2009). Joao Freire'ye göre ise şehir markası gastronomi, dil, üst yapı, mesafe, iklim, aktiviteler, yerel insan, diğer turistler gibi temel unsurlardan oluşmaktadır. (<http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008) Araştırma modelimiz yukarıda bahsedilen modeller ve Erzincan ilinin kendine özgü şartları dikkate alınarak aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 6. Şehir Markası Modeli

Yukarıda görüleceği üzere araştırmamızın bağımsız değişkenleri yerel yönetim ve dış ilişkiler, özel sektör ve diğer kurumlar, iklim, gastronomi, üst yapı, turizm, kongre ve diğer aktiviteler, kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler, dil, mesafe, yerel insan, yatırım ve yerleşim, eğitim ve spor, bağımlı değişkeni ise şehir markasıdır.

4.6 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın amacı ve modeli dikkate alınarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Marka bileşenleri şehir markasını etkiler.

H_{1a}:Kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler şehir markasını etkiler.

H_{1b}:Turizm, kongre ve aktiviteler şehir markasını etkiler.

H₂:Kamu yöneticileriyle özel sektör yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{2a}:Yerel yönetim ve dış ilişkiler konusunda kamu yöneticileriyle özel sektör yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{2b}:Kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler konusunda kamu yöneticileriyle özel sektör yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₃: Kamu yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{3a}: Eğitim ve spor konusunda kamu yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{3b}: Yatırım ve yerleşim konusunda kamu yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄: Özel sektör yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{4a}: Turizm, kongre ve aktiviteler konusunda özel sektör yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

H_{4b}: Kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler konusunda özel sektör yöneticileriyle sivil toplum örgütü yöneticilerinin şehir markasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

4.7 Araştırmanın Metodolojisi

4.7.1 Örnekleme süreci

Araştırmamız Erzincan il merkezinde yapıldığından dolayı araştırmamızın ana kütlelerini şehir markalaşmasında önemli rol oynayacağını düşündüğümüz Erzincan il merkezindeki yerel yöneticiler, mülki idareciler, mülki idareye bağlı kurum ve kuruluşların yöneticileri, sivil toplum örgüt yöneticileri ve özel sektör yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırmamızın ana kütlelerini oluşturan kamu, özel kesim ve sivil toplum örgütü yöneticilerinin sayısı tam olarak tespit edilmiştir. Anketin uygulanacağı özel sektör yöneticilerini belirlemek amacıyla Erzincan vergi dairesine başvurulmuş, kurumlar vergisine tabi mükellefler tespit edilmiş ve bu mükelleflere uygulama yapılmıştır. Kamu kesimi yöneticilerine 92, özel kesim yöneticilerine 294, sivil toplum örgütü yöneticilerine de 21 tane olmak üzere toplamda 407 anket uygulanmıştır.

4.7.2 Veri toplama yöntem ve aracı

İkincil verilere yapılan literatür çalışmalarıyla ulaşılmıştır. Elde edilen birincil verilere ise Erzincan il merkezindeki yerel idare yöneticilerine (Belediye Başkanı ve yardımcısı gb), mülki idare yöneticilerine (Vali, Vali yardımcısı, Erzincan milletvekilleri, Erzincan Üniversitesi Rektör ve Rektör yardımcısına gb), sivil toplum örgütü yöneticilerine ve özel sektör yöneticilerine uygulanan anketlerden elde edilmiştir.

Şehir markası konusu bir bütün olarak ele alındığı için anketimiz çok sayıda sorudan oluşmuştur. Araştırmanın temel soruları ilk bölümde sorulmuştur. Bu bölümde Erzincan ilindeki varlık ve faaliyetlerin şehir markasına etkisini belirlemek için oluşturulan sorularda beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Araştırma modelimiz 12 değişkenden oluşmakta ve bu bölümdeki sorularımızda 12 grubu oluşturan 118 soru bulunmaktadır. Anketimizin son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak 5 soru sorulmuştur.

Anket Erzincan il merkezindeki kamu yöneticilerine 92, özel sektör yöneticilerine 294, sivil toplum örgüt yöneticilerine de 21 adet olmak üzere toplamda 407 kişi üzerinde uygulanmıştır. Anketlerin uygulanmasında anketörler kullanılmış bu anketörler araştırmanın amacı, kapsamı, sınırları ve uygulama sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda bilgilendirilmiştir.

4.8 Verilerin analizi ve değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler; frekans dağılımları, yüzdeler, aritmetik ortalamalar ve çoklu regresyon analizi yardımıyla analiz edilip yorumlanmıştır. Analizlerin yapılmasında SPSS paket istatistik programından yararlanılmıştır. Analizler ve yorumlar araştırma modeli çerçevesinde alt başlıklar halinde aşağıda sıralanmıştır.

4.8.1 Demografik özellikler

Yapılan saha araştırmasında cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin elde edilen bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

Frekans(F) ve Yüzde(%)		F	%
Demografik Özellikler			
Gruplar	Kamu Sektörü	92	22,6
	Özel Sektör	294	72,2
	Sivil Toplum Kuruluşları	21	5,2
Eğitim Düzeyi	İlkokul	8	2,0
	Orta Okul	49	12,0
	Lise	178	43,7
	Üniversite	130	31,9
	Yüksek Lisans	13	3,2
	Doktora	29	7,1
	Yaş	29 ve aşağısı	82
	30-39	128	31,4
	40-49	112	27,5
	50-59	67	16,5
	60-69	12	2,9
	70 ve üzeri	6	1,5
Aylık Gelir (TL)	1.500 ve altı	115	28,3
	1.501-2.500	116	28,5
	2.501-3.500	87	21,4
	3.501-4.500	29	7,1
	4.501-5.500	26	6,4
	5.501-6.500	21	5,2
	6.501 ve üzeri	13	3,2
Medeni Durum	Evli	286	70,3
	Bekar	121	29,7
Cinsiyet	Erkek	316	77,6
	Kadın	91	22,4

Tablo 1 incelendiğinde cevaplayıcıların %72,2’sinin kamu sektörü yöneticilerinden, %22,6’sının özel sektör yöneticilerinden, %5,2’sinin de sivil toplum kuruluşları yöneticilerinden oluştuğu görülmektedir. Cevaplayıcıların eğitim düzeyi açısından büyük bölümünün lise mezunu (%43,7) olduğu ve bunu %31,9’la üniversite mezunlarının izlediği ve %2’yle de en düşük payı ilkokul mezunlarının aldığı görülmektedir. Cevaplayıcıların yaşlarına bakıldığında ise büyük bölümünün (%31,4) 30-39 yaş grubunda olduğu bunu, %27,5 ile 40-49 yaş grubunun izlediği ve % 1,5’lada en düşük payı 70 ve üzeri yaş grubunun aldığı görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle cevaplayıcıların önemli bir kısmının orta yaş grubunda yer aldığı söylenebilir.

Cevaplayıcılar gelir düzeyleri itibarıyla incelendiğinde ilk sırayı aylık 1.501-2.500 gelir elde eden grubun aldığı (% 28,5), ikinci sırada ise çok az bir farkla % 28,3’le 1.500 ve altı gelir elde edenlerin geldiği görülmektedir. Cevaplayıcıların % 70,3’ü evli, % 29,7’si bekarıdır. Diğer taraftan cevaplayıcıların % 77,6 gibi büyük bir bölümü erkek, % 22,4’ü ise bayandır.

4.8.2 Güvenilirlik analizi ve sonuçları

Araştırmada ölçeğin güvenilirliği test edilirken Cronbach’s Alpha katsayıları hesaplanmış ve katsayılar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçeğin Güvenilirliği

Şehir Markası Bileşenleri	Güvenilirlik Katsayısı (C.Alpha)	Alt Değişken Sayısı
Yerel Yönetim ve Dış İlişkiler	0,96	21
Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler	0,92	11
Eğitim ve Spor	0,93	14
Yatırım ve Yerleşim	0,93	8
Üst Yapı	0,95	10
İklim	0,91	6
Gastronomi	0,93	11
İnsan	0,96	10
Mesafe	0,92	7
Dil	0,95	6
Turizm, Kongre ve Aktiviteler	0,96	8
Özel Sektör ve Diğer Kurumlar	0,93	6
Genel Olarak Tüm Marka Bileşenleri	0,99	118

Tablo 2’de görüldüğü gibi gerek grup bazında, gerekse bütün olarak ölçeğin güvenilirliği oldukça yüksektir.

4.8.3 Erzincan ili için öngörülen şehir markası bileşenlerinin Erzincan’ın markalaşmasına etkisinin belirlenmesi

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin şehrin markalaşmasına etkisi belirlenirken öncelikle bu değişkenlerin etki düzeyine ilişkin cevaplayıcı görüşleri sunulmuş, sonuçta ise çoklu regresyon analizi yardımıyla etki olup olmadığı net olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.8.3.1 Kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeninin Erzincan ilinin markalaşmasına etki düzeyinin belirlenmesi

Model kapsamında kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeninin şehir markasına etkisi basit regresyon analizi ile test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler Bileşeninin Şehir Markasına Etkisinin Regresyon Analiziyle Tespiti

Bağımlı Değişken: Şehir Markası	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	
	0,896	0,802	0,802	0,34889	
Anova	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
Regresyon	200,117	1	200,117	1644,016	0,000
Artıklar	49,298	405	0,122		
Toplam	249,415	406			
Bağımsız Değişken: Kültür, Tarihi Miras Ve Doğal Güzellikler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t Değerleri	P
	B	Standart Hata	Beta		
Sabit	0,342	0,043		7,941	0,000
Kültür, Tarihi Miras Ve Doğal Güzellikler	0,821	0,020	0,896	40,546	0,000

Tablo 3’de görüldüğü gibi oluşturulan basit regresyon modeli bir bütün olarak (F,p) 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve modelin açıklayıcılık gücü % 80’dir. Model incelendiğinde kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeninin şehir markalaşması üzerinde 0,05 önem düzeyinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir (B=,821; P=0,000). Bu sonuç 0,05 önem düzeyinde kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler faaliyetlerindeki bir birimlik artışın bir şehrin markalaşmasını 0,82 birim arttırdığı anlamına gelmektedir. Buna göre kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler faaliyetleri arttıkça bir şehrin markalaşmasının da artacağı söylenebilir. Bu sonuçlar ışığında kültür, tarihi miras ve doğal güzelliklerin şehir markasını etkilediğini öngören H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

4.8.3.2 Turizm, kongre ve diğer aktiviteler bileşeninin Erzincan ilinin markalaşmasına etki düzeyinin belirlenmesi

Model kapsamında turizm, kongre ve diğer aktiviteler bileşeninin şehir markasına etkisi basit regresyon analizi ile test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Turizm, Kongre ve Diğer Aktiviteler Bileşeninin Şehir Markasına Etkisinin Regresyon Analiziyle Tespiti

Bağımlı Değişken: Şehir Markası	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	
		0,857	0,735	0,734	0,40396
Anova	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
Regresyon	183,327	1	183,327	1123,449	0,000
Artıklar	66,089	405	0,163		
Toplam	249,415	406			
Bağımsız Değişken: Turizm, Kongre Ve Diğer Aktiviteler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t Değerleri	P
	B	Standart Hata	Beta		
Sabit	0,723	0,041		17,435	0,000
Müşteri Beklentileri	0,638	0,019	0,857	33,518	0,000

Tablo 4’de görüldüğü gibi oluşturulan basit regresyon modeli bir bütün olarak (F,p) 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ve modelin açıklayıcılık gücü % 74’dür. Model incelendiğinde turizm, kongre ve diğer aktiviteler bileşeninin şehir markalaşması üzerinde 0,05 önem düzeyinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir.(B=,638; P=0,000). Bu sonuç 0,05 önem düzeyinde turizm, kongre ve diğer aktiviteler faaliyetlerindeki bir birimlik artışın bir şehrin markalaşmasını 0,64 birim arttırdığı anlamına gelmektedir. Buna göre turizm, kongre ve diğer aktiviteler faaliyetleri arttıkça bir şehrin markalaşmasının da artacağı söylenebilir. Bu sonuçlar ışığında turizm, kongre ve diğer aktivitelerin şehir markasını etkilediğini öngören H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

Model kapsamındaki şehir markası bileşenlerinin şehir markasına etkisi çoklu regresyon analizi ile test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Şehir Markası Bileşenlerinin Şehir Markasına Etkisinin Regresyon Analiziyle Tespiti

Bağımlı Değişken: Şehir Markası	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	
	1,000	1,000	1,000	0,00613	
Anova	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
Regresyon	249,401	12	20,783	553135,018	0,000
Artıklar	0,015	394	0,000		
Toplam	249,415	406			
Bağımsız Değişken: Yatırım ve Yerleşim, Yerel Yönetim ve Dış İlişkiler, Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler, Eğitim ve Spor, Üst Yapı, İklim, Gastronomi, İnsan, Mesafe, Dil, Turizm, Kongre ve Aktiviteler, Özel Sektör ve Diğer Kurumlar	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t Değerleri	P
B	Standart Hata	Beta			
Sabit	0,005	0,001		5,714	0,000
Yatırım ve Yerleşim	0,067	0,001	0,083	94,186	0,000
Yerel Yönetim ve Dış İlişkiler	0,176	0,001	0,201	272,339	0,000
Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler	0,084	0,001	0,091	107,291	0,000
Eğitim ve Spor	0,118	0,001	0,116	133,518	0,000
Üst Yapı	0,083	0,001	0,106	130,614	0,000
İklim	0,052	0,001	0,051	86,283	0,000
Gastronomi	0,096	0,001	0,098	134,709	0,000
İnsan	0,085	0,001	0,111	119,322	0,000
Mesafe	0,059	0,001	0,072	100,565	0,000
Dil	0,050	0,001	0,069	93,748	0,000
Turizm, Kongre ve Aktiviteler	0,069	0,001	0,093	111,375	0,000
Özel Sektör ve Diğer Kurumlar	0,051	0,001	0,067	85,673	0,000
Özel Sektör ve Diğer Kurumlar	0,051	0,001	0,067	85,673	0,000

Yapılan analiz sonucunda şehir markası modelinde bulunan tüm değişkenlerin şehir markasını etkilediği görülmektedir. Bu da modelimizin ne kadar güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar ışığında marka bileşenlerinin şehir markasını etkilediğini ön gören H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak Erzincan ilinin markalaşmasında modelimizde yer alan değişkenlere gereken önem verilerek Erzincan ilinin markalaşması sağlanabilir.

4.8.4 Araştırmaya katılan grupların marka bileşenlerine ilişkin tutumları arasındaki farklılıkların incelenmesi

Araştırmaya katılan kamu yöneticileri, özel sektör yöneticileri ve sivil toplum örgütü yöneticilerinin araştırma modelinde yer alan değişkenler açısından tutumları arasındaki farklılıklar incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Grupların Şehir Markası Bileşenlerine İlişkin Tutumları Arasındaki Farklar

Şehir Markası Bileşenleri	Gruplar	
	F	P
Yatırım ve Yerleşim	4,051	,018
Yerel Yönetim ve Dış İlişkiler	4,295	,014
Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler	3,042	,049
Eğitim ve Spor	3,172	,043
Üst Yapı	4,314	,014
İklim	3,649	,027
Gastronomi	6,130	,002
İnsan	4,114	,017
Mesafe	4,382	,013
Dil	3,883	,021
Turizm, Kongre ve Aktiviteler	2,291	,102
Özel Sektör ve Diğer Kurumlar	3,837	,022
GENEL	4,954	,007

Araştırmaya katılan grupların (kamu sektörü yöneticileri, özel sektör yöneticileri ve sivil toplum örgütü yöneticileri) şehir markasına ait bileşenlere ilişkin tutumları arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkların istatistikî açıdan anlamlılıklarını test etmek için LSD analizi yapılmış, sonuçlar aşağıda alt başlıklar halinde verilmiştir.

4.8.4.1 Kamu sektörüyle özel sektörün yerel yönetim ve dış ilişkilere ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Kamu sektörüyle özel sektörün yerel yönetim ve dış ilişkiler bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Yerel Yönetim Ve Dış İlişkiler Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

Gruplar		Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
(I) Özel Sektör	(J) Kamu Sektörü	-0,14758	0,10579	0,164
	Sivil Toplum Örgütleri	-0,54665(*)	0,20003	0,007
Kamu Sektörü	Özel Sektör	0,14758	0,10579	0,164
	Sivil Toplum Örgütleri	-0,39907	0,21417	0,063
Sivil Toplum Örgütleri	Özel Sektör	0,54665(*)	0,20003	0,007
	Kamu Sektörü	0,39907	0,21417	0,063

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, yerel yönetim ve dış ilişkiler açısından kamu ve özel sektör arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($P > 0,05$). Yani yerel yönetim ve dış ilişkiler bileşenine şehir markalaşması açısından kamu sektöründeki üst düzey yöneticilerle özel sektör yöneticilerinin verdiği cevaplar arasında anlamlı derecede farklılık yoktur. Dolayısıyla yerel yönetim ve dış ilişkiler bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{2a} hipotezi red edilmiştir. Sivil toplum örgütleriyle özel sektör arasında ise 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($P < 0,05$).

4.8.4.2 Kamu sektörüyle özel sektörün kültür, tarihi miras ve doğal güzelliklere ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Kamu sektörüyle özel sektörün kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları Varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

(I)	Gruplar	(J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
Özel Sektör		Kamu Sektörü	-0,01806	0,10165	0,859
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,47341(*)	0,19221	0,014
Kamu Sektörü		Özel Sektör	0,01806	0,10165	0,859
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,45535(*)	0,20579	0,027
Sivil Toplum Örgütleri		Özel Sektör	0,47341(*)	0,19221	0,014
		Kamu Sektörü	0,45535(*)	0,20579	0,027

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 8’de görüldüğü gibi kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler açısından kamu ve özel sektör arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($P > 0,05$). Yani kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşenine şehir markalaşması açısından kamu sektöründeki üst düzey yöneticilerle özel sektör yöneticilerinin verdiği cevaplar arasında anlamlı derecede farklılık yoktur. Dolayısıyla kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{2b} hipotezi red edilmiştir. Sivil toplum örgütleriyle özel sektör arasında ve sivil toplum örgütleriyle kamu sektörü arasında ise 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($P < 0,05$).

4.8.4.3 Kamu sektörüyle sivil toplum kuruluşlarının eğitim ve spor bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Kamu sektörüyle sivil toplum kuruluşlarının eğitim ve spor bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Eğitim ve Spor Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

(I)	Gruplar	(J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
Özel Sektör		Kamu Sektörü	0,05707	0,09206	0,536
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,40792(*)	0,17406	0,020
Kamu Sektörü		Özel Sektör	-0,05707	0,09206	0,536
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,46499(*)	0,18637	0,013
Sivil Toplum Örgütleri		Özel Sektör	0,40792(*)	0,17406	0,020
		Kamu Sektörü	0,46499(*)	0,18637	0,013

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 9’da görüldüğü gibi eğitim ve spor bileşeni açısından kamu sektörüyle sivil toplum örgütleri arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). Tablo 9’da görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin ortalamasının kamu sektörünün ortalamasından büyük olduğu ve bu farklılığın 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Yani sivil toplum örgüt yöneticileri kamu sektöründeki yöneticilerden eğitim ve spor bileşenin şehir markalaşması açısından daha çok etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Dolayısıyla eğitim ve spor bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. Sivil toplum örgütleriyle özel sektör arasında da 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($P < 0,05$).

4.8.4.4 Kamu sektörüyle sivil toplum kuruluşlarının yatırım ve yerleşim bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Kamu sektörüyle sivil toplum kuruluşlarının yatırım ve yerleşim bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Yatırım ve Yerleşim Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

(I)	Gruplar	(J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
Özel Sektör	Kamu Sektörü	Kamu Sektörü	-0,06588	0,11512	0,567
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,61777(*)	0,21766	0,005
Kamu Sektörü	Özel Sektör	Özel Sektör	0,06588	0,11512	0,567
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,55189(*)	0,23305	0,018
Sivil Toplum Örgütleri	Özel Sektör	Özel Sektör	0,61777(*)	0,21766	0,005
		Kamu Sektörü	0,55189(*)	0,23305	0,018

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 10’da görüldüğü gibi yatırım ve yerleşim bileşeni açısından kamu sektörüyle sivil toplum örgütleri arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). Tablo 10’da görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin ortalamasının kamu sektörünün ortalamasından büyük olduğu ve bu farklılığın 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Yani sivil toplum örgüt yöneticileri kamu sektöründeki yöneticilerden yatırım ve yerleşim bileşenin şehir markalaşması açısından daha çok etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Dolayısıyla yatırım ve yerleşim bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{3b} hipotezi kabul edilmiştir. Özel sektörle sivil toplum örgütleri arasında da 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($P < 0,05$).

4.8.4.5 Özel sektörle sivil toplum kuruluşlarının turizm, kongre ve aktivitelere ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Özel sektörle sivil toplum kuruluşlarının turizm, kongre ve aktiviteler bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Turizm, Kongre ve Aktiviteler Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

(I)	Gruplar	(J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
Özel Sektör	Kamu Sektörü	Kamu Sektörü	-0,14448	0,12548	0,250
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,45918	0,23726	0,054
Kamu Sektörü	Özel Sektör	Özel Sektör	0,14448	0,12548	0,250
		Sivil Toplum Örgütleri	-0,31470	0,25404	0,216
Sivil Toplum Örgütleri	Özel Sektör	Özel Sektör	0,45918	0,23726	0,054
		Kamu Sektörü	0,31470	0,25404	0,216

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 11’de görüldüğü gibi turizm, kongre ve aktiviteler bileşeni açısından özel sektörle sivil toplum örgütleri arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($P > 0,05$). Tablo 11’de görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin ortalamasının özel sektör ortalamasından büyük olduğu ve bu farklılığın 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir. Yani sivil toplum örgüt yöneticileri özel sektördeki yöneticilerden turizm, kongre ve aktiviteler bileşenin şehir markalaşmasında daha çok

etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Dolayısıyla turizm, kongre ve aktiviteler bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{4a} hipotezi red edilmiştir.

4.8.4.6 Özel sektörle sivil toplum kuruluşlarının kültür, tarihi miras ve doğal güzelliklere ilişkin tutumları arasındaki farkın incelenmesi

Özel sektörle sivil toplum kuruluşlarının kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşenine ilişkin tutumları arasındaki farklar ve bu farkların istatistikî açıdan anlamlılıkları varyans analiziyle test edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler Bileşenine İlişkin Tutumlar Arasındaki Farklılıklar

(I)	Gruplar	(J)	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P
Özel Sektör	Kamu Sektörü		-0,01806	0,10165	0,859
	Sivil Toplum Örgütleri		-0,47341(*)	0,19221	0,014
Kamu Sektörü	Özel Sektör		0,01806	0,10165	0,859
	Sivil Toplum Örgütleri		-0,45535(*)	0,20579	0,027
Sivil Toplum Örgütleri	Özel Sektör		0,47341(*)	0,19221	0,014
	Kamu Sektörü		0,45535(*)	0,20579	0,027

* Ortalama farklar 0.05 de anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü gibi kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeni açısından özel sektörle sivil toplum örgütleri arasında 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($P<0,05$). Tablo 12’de görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin ortalamasının özel sektör ortalamasından büyük olduğu ve bu farklılığın 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Yani sivil toplum örgüt yöneticileri özel sektördeki yöneticilerden kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeninin şehir markalaşmasında daha çok etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Dolayısıyla kültür, tarihi miras ve doğal güzellikler bileşeni açısından gruplar arasında farklılık olduğunu ön gören H_{4b} hipotezi kabul edilmiştir. Sivil toplum örgütleriyle kamu sektörü arasında da 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($P<0,05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temel amacı Erzincan şehrinin mevcut varlık ve faaliyetlerinin şehrin markalaşmasındaki etkisini belirlemek için bir ön araştırma yapmak olan bu araştırmanın sonuçları aşağıda özet olarak sunulmuştur.

Araştırma modelimizde yer alan oniki değişkenin (Yerel Yönetim ve Dış İlişkiler, Eğitim ve Spor, Kültür, Tarihi Miras ve Doğal Güzellikler, Yatırım ve Yerleşim, Üst Yapı, İklim, Gastronomi, İnsan, Mesafe, Dil, Özel Sektör ve Diğer Kurumlar, Turizm, Kongre ve Aktiviteler) hem cevaplayıcıların yanıtları doğrultusunda ve hem de yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda Erzincan ilinin markalaşması üzerinde istatistikî açıdan anlamlı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda belirtilen sonuçlar, Erzincan’ın marka bir şehir haline getirilmesinde kullanılabilecek materyallerin bilinmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu tespit ışığında şu önerilerde bulunmak mümkündür: Ulusal medyanın ilin tanıtımına katkısı sağlanmalı, ildeki tarihi eserlere ve doğal güzelliklere daha çok sayıda turist çekilebilmesi için ilgili merciler daha aktif rol sergilemeli, ildeki eğlence mekânları gelen konukları ağırlama açısından yeterli hale getirilmeli, turizm sektöründe ailelere yönelik hizmet verecek tesislerin sayısı artırılmalı, şehre ulaşım imkanları geliştirilmeli, özellikle turizm sektöründe çalışan

kişilerin yabancı dil bilme düzeyleri yükseltilmeli, ildeki doğal güzellikleri tanıtıcı faaliyetler artırılmalı, ilde ulusal ve uluslar arası fuarlar düzenlenmeli, İlde hem belediyenin hem de mülki idare ve ona bağlı kuruluşların ilin kendisinden daha gelişmiş olan gerek yurt içindeki gerek yurt dışındaki illerle diyalog halinde olmalı, oralardaki gelişmeleri ve yenilikleri kendi illerine taşımaları, ildeki otopark, hava alanı, spor salonları, eğlence mekanları vb daha bir çok mekan modernize edilmeli ve bütün bunlar yapılırken özel sektörün desteği muhakkak sağlanmalıdır. Burada unutulmaması gereken nokta; bir şehrin marka olabilmesi için şehrin üst düzey yöneticilerinden halkına kadar herkesin üzerine düşen sorumluluğu bilmesi ve yerine getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ASHWORTH, G.J. and Voogd, H., 1997, Kentsel Pazarlama Kavramlar Olgular ve Hollanda Örneği, Kent Gündemi, çeviren Ayşe Aksoy ve Murat Cemal Yalçınbaş, İstanbul.
- KOTLER, P., Rein I., Haider, H.D., 1993, Marketing Places: Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, Regions and Nations, Free Press N.Y, New York.
- KOTLER, Philip & Asplund, C & Rein I. & Haider, D., 1999, **Marketing Places Europe**, Pearson Education Ltd. London.
- KOTLER, Phillip and Hamlin, M.A., Rein, I and Haider D.H., 2002, Marketing Asian Places, John Wiley and Sons (Asia), Sigapore.
- KURTARIR, Erhan, 2006, Kentsel Bir Politika Olarak Küreselleşen Kentlerin Mekan Pazarlama Stratejilerinin Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi,
- PARKERSON, Brenda, 2005, "Branding: Can Goods and Services Branding Models Be Used To Brand Cities?", Place Branding, Cilt:3, Sayı:1.p259.
- RAINISTO, Seppo K. (2003), "Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practices in Northern Europe and the United States", Basılmamış Doktora Tezi, Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business.
- TANLASA, Burçin Tarhan, 2005, "Kentler de Şirketler Gibi Rekabet İçinde", Marketing Türkiye, Yıl.4, Sayı. 83.
- VAN Der Meer, J. 1990, "The Role of City Marketing in Urban Management", Paper Presented on the 30th European Congress of the Regional Science Association International, İstanbul.
- <http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?jsessionid=C00C87C10D294AB8FBFAF5EC950D1755?contentType=Article&hdAction=lnkpdf&contentId=1775852> Erişim Tarihi:02.08.2009
- <http://www.bursayg21.org/page.php?ID=380>, Erişim Tarihi: 28.12.2008
- <http://b2b.wien.info/data/joaofreire.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2008http://muratsaylan.blogcu.com/marka-kent-olmak-nedir-ne-degildir_20989731.html, Erişim Tarihi: 01.22.2009
- <http://www.pazarlamarketing.com/2008/09/marka-sehir-olmanin-onemi/#more-420>, Erişim Tarihi: 20.10.2008).
- <http://www.placebrands.net>, Erişim Tarihi: 15.02.2009
- http://www.resortacademy.com/ra/index.php?Itemid=2&id=1810&option=com_content&task=view, Erişim Tarihi: 20.09.2008
- <http://turkyorumcu.com/forum/index.php?action=printpage;topic=1535.0>, Erişim Tarihi: 24.11.2008

KELÂMÎ BİR PROBLEM OLARAK ECEL VE MAKTÛLÜN ECELİ MESELESİNE MUKAYESELİ BİR YAKLAŞIM

AS A PROBLEM THEOLOGICAL APPOINTED AND THE VICTIM'S COMPARATIVE THE APPOINTED TIME MATTER OF APPROACH

Mustafa YALÇINKAYA¹

ÖZET: İnsanlık tarihi kadar geçmişi olan, kadim sorunlardan birisi şüphesiz ecel terimiyle ilgili ortaya çıkan problemlerdir.

Biz bu çalışmamızda ecel terimi etrafında oluşmuş olan tartışmalardan; ecelin tanımı, mahiyeti ve ecelin Kur'an ve Hadislerde geçişiyle birlikte, ecelde artma ve eksilme var mıdır; ecel tek midir yoksa iki midir; Maktül kendi eceliyle mi, yoksa eceli gelmeden mi ölmüştür? gibi ecele ilgili soru ve sorunlara cevap bulmaya çalıştık. Ayrıca Kelâmî Ekollerin konuya yaklaşımları ve ortaya koydukları yorumları karşılaştırarak değerlendirmiş olduk.

Anahtar sözcükler: Ecel, Ömür, Ezeli ilim, Kelâmî Ekoller, Mu'tezile, Şia, Ehl-i Sünnet.

ABSTRACT: One of the ancient problems which has been as old as human history is undoubtedly the problems that arise in relation to the term Death (Ecel).

In this work we have argued about the controversy surrounding the Death. These are the followings: the definition of the Death and its nature; Is there an increase or decrease of the Death in the light of Qur'an and the Hadiths? Is the Death only one or two; Does the victim die by his own death or die before he comes? In addition, we have comparatively evaluated the approaches of the Schools of Ilmu'l-Kalam and their interpretations.

Keywords: : Death (Ecel), Life, Eternal Wisdom, al-Mu'tazilah, Shia, Ahl-i Sunnah.

1. GİRİŞ

Ecel meselesi insanlık tarihi boyunca geçmişten günümüze kadar tartışıla gelmiş, halen de gündemde olan problemlerden biridir. Bu mesele kelam tarihi boyunca da hep gündemde olmuştur. Ecel kavramının kelâm ilminde daha çok kader ve kaza kavramları üzerindeki tartışmalar bağlamında incelenmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Ecel kavramının kendi anlamı üzerindeki tartışmaların genelde şu başlıklar etrafında odaklandığını görmekteyiz: *İnsan için takdir edilmiş ve değişmeyen bir ecel var mıdır yoksa onun eceli değişebilir mi; eceli gelmeden ve vadesini doldurmadan ölen insan var mıdır; öldürülen kişi kendi eceli ile mi ölmüştür yoksa vâdesi gelmeden önce mi ölmüştür; insan için ecel bir midir, bir kişinin birden fazla eceli olabilir mi; ya da hadislerde geçen; dua, sila-i rahim, sadaka gibi sâlih amellerin, eceli tehir etmesi yani ömrü uzatması mümkündür? gibi problemlerin islâm düşünce tarihinde sürekli tartışıldığını müşahede etmekteyiz.*

Yukarıda geçen ecel meselesindeki tartışmaların odak noktasını oluşturan bu soruları konunun bütünlüğü içerisinde değerlendirmeye çalışacağız.

¹ Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, vaizmyk38@gmail.com

Biz bu çalışmamızda ecel kavramının etimolojisine kısaca temas ettikten sonra, Kur'an ve hadislerde ecel kavramının hangi farklı manalara geldiğini ele alacağız. Konu ile ilgili kaynaklarda mezhepler adına ortaya konan ecel anlayışının otantikliğini her mezhebin kendi kaynakları açısından “*ecel ve maktülün eceli meselesinde*” ortaya koydukları bu görüşleri tespit etmeye çalışacağız. Biz, nihâi olarak bu görüş ve kanaatleri mukayese ederek karşılaştırma yapmak suretiyle çalışmamızı sonuç değerlendirmesiyle tamamlamayı düşünmekteyiz.

2. ECEL KAVRAMININ ETİMOLOJİSİ

2.1. Lügat ve Terim Olarak Ecel

2.1.1. Ecelin Lügat Anlamı:

Ecel, kelime olarak, arapça “e-c-l” kökünden mastar olup sülasi kalıbında gecikmek; rubai kalıbında ise geciktirmek anlamına gelir. Ayrıca mutlak vakit, bir şeyin bütün müddeti, geleceğe ait olmak üzere belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu anlamlarına gelen ecel, bu temel manalardan hareketle iddet süresi ve borcun vadesi için de kullanılmaktadır.²

Ecel, kelime olarak belli bir vakit, süre veya o vaktin sonu gibi iki anlamı ihtiva etmektedir. Genel manada herhangi bir şey hakkında geleceğe ait olmak üzere belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu, daha açık bir ifadeyle önceden tespit edilmiş süre ve bu sürenin tamamlanması, sona ermesi manasında da kullanılır. Hayat süresi, ölümün gerçekleştiği an ve borç ödeme zamanı anlamlarını da ifade eder. Dünya için kullanıldığında ise, “kıyamet günü” manasına gelir.³

Yukarda farklı anlamlara gelen ecel kelimesinin lügat manalarının hepsinde mutlak ve kayıtlı zaman ihtiva ettiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen âyetlerde ise, hayat süresinin sonu(ölüm vakti), borç için tayin edilen son ödeme tarihi, boşanan veya eşi ölen kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süre(iddet), kâfirlerin helâk edilmeden evvel kendilerine tanınan müddet anlamlarında olmak üzere âyetlerde ecel ile ilgili ifade ve terimlerin genelde sözlük manası ile ilgili çeşitli kullanımlar olduğunu görmekteyiz.⁴

2.1.2. Ecelin Terim Anlamı:

Ecel, Allah tarafından her canlı için takdir edilen yaşama süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vaktidir. Diğer bir ifade ile Allah nezdinde malum olan, her canlının hayatının sona ereceği zaman⁵ anlamına gelmektedir. Yani, ecel, canlılar için hayatın sona ermesidir. Ölüm için muayyen ve mukadder olan vakittir. Bu tanıma göre ecel birdir herkesin eceli belli, günü sayılıdır. Ecel hiçbir sebeple değişmez. Hiçbir hayat sahibi takdir edilen vakitten evvel hayat bulamayacağı gibi, eceli gelmedikçe de ölmez. Eceli gelince de bir an yaşayamaz.⁶ Bu durumda

² Cemaluddin İbn Manzur *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1988, I / 79; Mecduddin Firuzâbâdi, *Kamusu'l-Muhit*, Beyrut 1995, s. 864; Rağıb el-İsfehani, *Müfredat, Kur'an kavramları sözlüğü*. (trc. Yusuf Türker), İstanbul 2007, s. 65; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1304, III / 1147; Cihat Tunç, *Ecel Maddesi*, DİA, İstanbul 1994, X / 380.

³ İbn Manzur, *a.g.e*, I / 79; Asım Efendi, *a.g.e*, III / 1147; Firuzâbâdi, *a.g.e* s. 864; Mevlüd Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul,1982, s. 13-14; Ebû Bekir Bakillanî, *Temhid*, Beyrut,1957, s. 332; Cüveynî, İmamü'l- Harameyn, *Kitabu'l-İrşad*, Kahire 1950, s. 361; Kâdı Abdulcebbar, Ebu'l Hasan, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, trc. İlyas Çelebi, TYEKB. İstanbul 2013, II/734; Muslihiddin Kestelli, *Haşiyet'ü Kestelli ala Şerhi'l- Akaid*, İstanbul 1973, s. 125-126; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, II /1874; İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, İstanbul 1340-1343, s. 334-335; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelam Terimler Sözlüğü*, İstanbul 2013, s.73; İsmail Karagöz ve Diğerleri "*Dini Kavramlar Sözlüğü*." (Komisyon), Ankara 2006, s.131.

⁴ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cem el-Mufehres li Elfâzi'l-Kurani'l-Kerim*, İstanbul 1984,s. 14-15; Ayetlerdeki kullanışları için bkz. Bakara, 2/231-235, 282; Hacc, 22/5; Talak, 65/2; Tunç, *Ecel Maddesi*, DİA, X / 380-381.

⁵ Nureddin es-Sâbüni, *Maturidiyye Akaidi*, (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 2005, s.183; Karagöz, *a.g.e*. (Komisyon), s. 131; Osman Karadeniz, *Ecel Üzerine*, İzmir,1992, s. 15-16.

⁶ “...Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri giderler”. A'raf, 7/34; “Allah, eceli geldiğinde hiçbir nefsi geri bırakmaz”. Münafikun, 63/11.

ecel, hayatın son bulması ve ölümün gelmesidir. Yani ecel, ölüm için belirlenen ve takdir olunan vakit anlamına gelmektedir. Her ferдин ve her milletin muayyen bir eceli, yani hayatının sonu vardır. Dolayısıyla bu ecel her şahıs için bir tanedir. Ecel asla değişmez ve Allah'ın kaza ve kaderiyedir. Tüm hayat sahiplerinin eceli, ezelde takdir olunan ve kesin olarak belirlenen vaktinden ne öne alınabilir ne de geriye bırakılabilir.⁷

2.2. Kur'an ve Hadislerde Ecel

2.2.1. Kur'an-ı Kerim'de Ecel:

Kur'an'da ecel kavramı, muhtelif manalara gelecek şekilde elli iki ayette geçmektedir. Bu ayetlerde geçen ecel kelimesinin otuz biri sâde veya zamirle, yirmi altısı ise farklı eklerle birlikte toplam elli yedi yerde⁸ kullanılmıştır.

“Kur'an'da ecel bağlamında ele alınmış olan terimin anlam çerçevesini, Kur'anî kullanımlarını genel olarak dört maddede toplamamız mümkündür: İnsan cinsi için potansiyel anlamda konulmuş bir ecel ya da ömür müddeti, süre ve vakit tayin etme işini insanlara yani karşılıklı olarak süreyi belirleyen taraflara bırakılması, yaşadığımız dünya için de ilâhî yasalar dahilinde belirlenmiş bir yaşama müddeti bulunmakta yani dünyanın eceli... Bir de ecel kavramının diğer bir kullanım şekli olan toplumların eceli olarak geçmektedir. Bunu ölüm, vakit, helâk, iddet süresi, cezâ ve kozmolojik ecel olarak da ifade edebiliriz”⁹.

Kur'an'da geçen bu âyetlerin konularına göre kısaca anlamlarına baktığımız zaman bu farklılıkları görmemiz mümkün olacaktır.

Mesela; Eccelle ilgili ayetlerde, Allah'ın her insan için bir yaşama müddeti ve bir ölüm vakti belirlediği ifade edilmektedir: *“Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel vardır. Siz hâla şüphe ediyorsunuz”¹⁰, “Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin (ölümünü) ertelemeyebilir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır”¹¹.*

Bu konu bağlamında yani insan eceli ile ilgili olarak farklı ayetlerde, bazı insanların ihtiyarlıktan önce hayatlarının son bulduğu bazılarının ki ise kendileri için belirlenen süreye kadar yaşadıkları,¹² insanlar için ömürlerin uzun olması veya kısa tutulmasının mutlaka bir kitapta yazılı olduğu,¹³ ayrıca zalimlerin ecelleri gelene dek ceza verilmeyeceği ve ecel vakitlerinin değiştirilmeyeceği¹⁴, Allah'ın emirlerine itaat edip uyanların ise takdir edilmiş ecellerine dek güzel bir şekilde yaşatılacakları¹⁵ ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerimde, her ferдин olduğu gibi toplumun ve milletin de muayyen bir eceli, yani hayatının sonu olduğu bildirilmektedir. Ecel vakitleri geldiğinde bu ecellerinin bir sürelik öne çekilemeyeceği gibi geriye bırakılmayacağı da bazı ayetlerde haber verilmiştir. Mesela, *“Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri*

⁷ Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları: Tevhid ve İlm-i Kelam*, Ankara 1984, s. 375.

⁸ Abdülbâkı, a.g.e. , s.14-15.

⁹ “Ecel kavramının Kur'anî anlam çerçevesi genel olarak şu olgulardan meydana gelmektedir: “Ölüm”(A'raf,7/34), “vakit” (Kasas, 28/28), “helâk” (A'râf, 7/134), “iddet” (Bakara, 2/231), “ceza” (Hüd, 11/4), “kozmojik ecel” (Fâtır, 35/13). Görüldüğü gibi ecel kavramı, Kur'an'ın anlam haritasında ezeli yazgıyı aratmayacak şekilde oldukça farklı alanları kapsamaktadır”. Bkz. Namık Kemal Okumuş, *Ecel Problemi*, Ankara 2014, s. 151-152.

¹⁰ En'am, 6/2

¹¹ Münafikûn,63/11. Bkz.Nuh,71/4;İbrahim, 14/10; En'am, 6/128.

¹² “Sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan) yaratan sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlanmanız -ki içinizden daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur. Umulur ki düşünürsünüz”. Mü'min, 40/67.

¹³ Bkz. Fâtır, 35/11.

¹⁴ Bkz. Ankebut, 29/53; Nahl, 16/61.

¹⁵ Bkz. Hüd,11/3.

gidebilirler."¹⁶ Hicr suresinde ise milletlerin eceli ile ilgili: "*Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez, ve onu geciktiremez*"¹⁷ şeklinde geçmekte olduğunu görmekteyiz.¹⁸ Demek ki Kur'an'a göre her fert ve topluluğun hayatı muayyen olup, eceli geldiği zaman hayatı mutlaka son bulacaktır. Her canlının hayata gelmesi Allah'ın yaratması ve takdiriyle olduğu gibi, hayatının sona ermesi de yine Allah'ın yaratma ve takdiriyle meydana gelmektedir.¹⁹

Bazı ayetlerde kozmolojik (kevnî) ecel olarak isimlendirebileceğimiz güneş, ay ve diğer gezegenlerin de bir ecellerinin olduğunu, düzenli hareketlerinin süresinin belirlenip tayin edildiği ifade edilmektedir. "*Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vadeye kadar hareketine devam eder. Ve Allah yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.*"²⁰ Bununla birlikte bazı âyetlerde de âlemde bulunan bu düzenin bir gün bozulacağı bir zamanın bulunduğu belirtilmektedir.²¹

Kur'an da süre ve vakit anlamında kadınların boşanma veya eşlerinin ölümleri sonucu iddet, bekleme süreleri için de ecel kelimesinin kullanılmış olduğunu görmekteyiz²². Ayrıca ecel teriminin kişiler arası ikili anlaşmalarda özellikle borçların ödenmesi konusunda süre ve zaman anlamında kullanıldığını da görüyoruz.²³ Yukarda geçtiği üzere ecel terimi, Kua'an'da çok farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

2.2.2. Hadislerde Ecel Kavramı:

Kur'an'daki kullanımlarına benzer tarzda ecel teriminin, farklı hadislerde de yer aldığını görmekteyiz. Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v) in eceli izah ederken şöyle yaptığı anlatılmaktadır:

*"Hz Peygamber bir gün bir kare çizdi; sonra bu karenin ortasından kare dışına uzanan bir çizgi çizdi. Daha sonra da bu çizgiğin ortasından itibaren bu ortada yer alan çizgiye dayanan(kesişen) bir kısım küçük çizgiler çizdi. Daha sonra bu çizdiği şekli şöyle açıkladı: Şu karenin ortasındaki uzun çizgi insandır, şu onu saran(kuşatan) kare de eceldir. Şu kare dışına uzanan çizgi ise, kişinin emelidir. Bu küçük çizgiler(emel çizgisini kesen) de musibetlerdir. Şimdi insana şu musibet oku değmezse diğeri dokunur, o da dokunmazsa öteki isabet eder, o da değmezse ecel oku değer."*²⁴ Bu Hadis-i Şerif'te ecelin, insanın emellerine ulaşmasına engel olduğu her insanın ecel ve ölümün elinden kurtulamayacağı hadiste müşahhas bir şekilde ifade edilmiştir. Burada Hz. Peygamberin muhataplarına anlaşılması güç olan konuları (kaza-kader, ölüm ve ecel gibi) anlatırken bir takım çizgi ve şekiller çizerek, tasvir metodunu kullandığını görmekteyiz.

¹⁶ A'raf 7/34. (Her ümmet, her millet ve her devletin Allah tarafından tayin edilmiş bir ömrü vardır. O vakit geldiğinde onu ne bir saat ileri ne de bir saat geri alabilirler. Milletler ve devletler fertler gibidir, kurulur, gelişir, duraklar, geriler, nihayet yıkılır ve yok olurlar. Bunların uzun ya da kısa ömürlü oluşu, toplumun maddi ve manevi yapısının sağlamlığına bağlıdır. Bu durum tayin edilmiş ecele aykırı değildir. Zira Yüce Allah toplumların durumlarına göre ecellerini tayin eder.) Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Meâli, Diyanet Yay. , Ankara 1993, s. 153.

¹⁷ Hicr, 15/5; Ayrıca bkz. Yunus, 10/49; Mü'minun, 23/43 Araf, 7/34; Yunus,10/49; Münafikun,63/11; Araf,7/34.

¹⁸ Bkz. Topaloğlu - Çelebi, a.g.e. , s.73,74.

¹⁹ Bkz. Mülk, 67/2.

²⁰ Lokman, 31/29; Ayrıca aynı manalar için bkz. Rad, 13/2; Rûm, 30/8; Fâtır, 35/13.

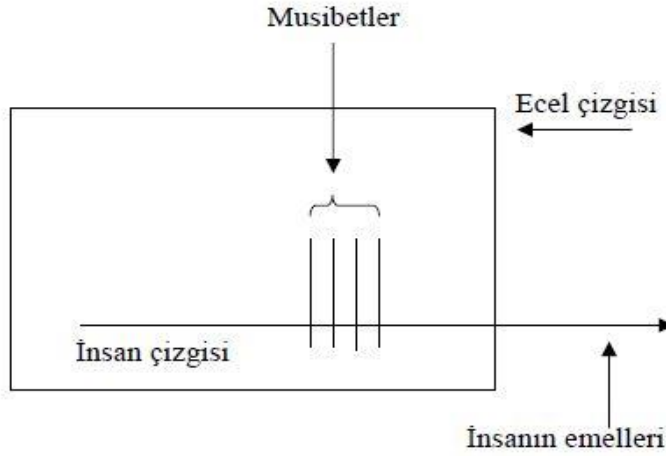
²¹ Bkz. Ankebût, 29/5; İbrahim, 14/10; En'am, 6/2, 128.

²² Bkz. Bakara, 2/231-235.

²³ Bkz. Bakara, 2/282.

²⁴ Buhari, Sahih, Rikak, 3; Tirmizi, Sünen, Kıyamet, 22, 23. Enes b Malik farklı bir rivayetten hadisi şöyle nakleder: *Rasulullah yere bir çizgi çizdi ve "Bu insanı temsil eder" buyurdu. Sonra bunun yanına ikinci bir çizgi daha çizerek: " Bu da ecelini temsil eder" buyurdu. Ondan daha uzağa bir çizgi daha çizdikten sonra: " Bu da emeldir" dedi ve ilave etti: " İşte insan daha böyle iken (yani emellerine kavuşmadan) ona daha yakın olan (eceli) ansızın gelebilir."* Bkz. Buhari, Rikak,4; Tirmizî, Zühd, 25; İbnu Mâce, Zühd, 27. Ayrıca geniş bilgi ve hadisin farklı şekillerde yorumu için bkz. Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, XII /180, 359-369.

Rasulullah'ın ecele ilgili çizdiği tasvirin yaklaşık olarak şekille şöyle olabileceğini düşünüyorum:

23. Dipnottaki Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadisteki tasviri de şekille şöyle ifade

edebiliriz

İşte yukardaki şekillerde ifade etmeye çalıştığımız bu hadislerde peygamberimiz, insanın ecel ve emeli arasındaki ilişkiyi çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanın hayatında karşı karşıya gelebileceği bazı afet ve musibetler vardır. Kişi bu bela ve musibetlerden sakınmak ve bazı tedbirler almak suretiyle bir noktaya kadar kurtulabilir, fakat onu her taraftan kuşatmış olan ecelden asla kurtulması ise söz konusu değildir.

Diğer bazı hadislerde ise akraba ziyaretinde bulunup onları gözetip kollamanın, komşulara karşı güzel davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzattığı ifade edilmiştir. Mesela: “Sadaka ve sila-i rahim ömrü uzatır, belayı defeder”²⁵. ; “Eceli gelmeyen bir mü'min kul, Allah'tan şifâ dilerse kurtulur”²⁶. ; “Kim rızkının artırılmasını ve ecelinin uzatılmasını isterse, sila-i rahim yapsın”²⁷. ; “Ömrü sadece yapılan iyilikler artırır. Kaderi de sadece dua geri çevirir. Şurası muhakkak ki, kişi işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum edilir”²⁸.

Ecel terimi ile ilgili âyet ve hadisleri bir arada ele aldığımız zaman, görünüşte bir takım problemlerin olduğunu görmekteyiz. Ecele ilgili ayetlerin kendi aralarında bazen de ayetlerle hadisler arasında, görünürde bazı çelişkili ifadeler ve anlam farklılıklarıyla

²⁵ İbn Hanbel, Müsned, III/266,

²⁶ Tirmizî, Tıbb,32; İbn Hanbel, a.g.e. IV/305.

²⁷ Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20-21.

²⁸ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Ankara 1993, XVII /541.

karşılaşabilmekteyiz. Aynı şekilde hadisler arsında da bu farklılıkları görmemiz mümkündür. Fakat zahirde görünen bu çelişkili manalar, gerçekte çelişkinin varlığını göstermez.²⁹

Bazı âyet ve hadislerin bir kısmında, ecelde takdim ve tehirin mümkün olmayacağı, diğer bazılarında da, günahlardan tövbe ve peygambere ittiba şartıyla ecelde gecikmenin olabileceği, aynı şekilde hadislerde de benzer ifadelerin geçmekte olduğu görülmektedir. Bu konudaki problemi çözenin yolu ise, çelişkili gibi görünen âyet ve hadisleri değerlendirirken, parçacı bir yaklaşımla değil de bütüncül bir yaklaşımla ele alıp değerlendirmeye tabi tutmaktır. Böylece daha isabetli tespit ve yorumlar yapabiliriz.

Ecel teriminin geçtiği âyet ve hadislerin lafız ve manalarındaki bu farklılıklar sebebiyle bazı müfessirler ve kelim âlimleri tarafından bunlar üzerinde, doğal olarak farklı yorum ve kanaatlerin oluşmasına sebep olduğu görülmektedir.

Mesela: “*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar, ne de bir an ileri giderler*”³⁰. Bu âyet üzerindeki tartışmaların özeti şudur: Acaba burada herkes için belirlenmiş bir ecelden mi bahsedilmekte, yoksa insan cinsinin veya toplumların ecelinden mi bahsedilmektedir?

İhtilafa sebep olan diğer bir tartışma konusu da insanlar için ecel tek midir, iki ayrı ecel söz konusu mudur? Özellikle en’am suresi ikinci âyet³¹ üzerinde birçok farklı yorum ve kanaatlerin oluştuğunu dolayısıyla söz konusu âyetin konu ile ilgili tartışmaların odağında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu âyet bağlamında yapılan diğer bir tartışma konusu da âyet metinlerinde geçen “*ecel-i müsemma*”³² tabirinin farklı yorumlanışından kaynaklanmakta olduğu, ayrıca yine âyette geçen iki ecel lafzı üzerinde ise çok farklı görüşlerin oluştuğunu görmekteyiz. Müfessirlerin ekserisi ecel-i müsemmayı kıyamet günü³³ olarak yorumlayarak, insan ecelinin tek olduğunu iddia etmişler, bununla birlikte âyette geçen iki ecelin de insan için geçerli olduğunu, birinci ecele vakit, yani insanlar için hayat süresi, ikinci eceli de bu hayat müddetinin nihayeti yani ömrün sonu olarak yorumlayanlar olmuştur. Bu kanaati taşıyanlardan biri olan Fahreddin Râzî ise, âyette geçen zâhiri mananın, her insan için iki ecelin olduğunu ifade ettiğini³⁴ söylemiştir.

Aynı şekilde hadislerde geçen ecel terimi üzerinde de farklı yorum ve tartışmalar olduğunu görmekteyiz. Bazı hadislerde insanın emellerine ulaşmasına ecelin mani olduğu, her insanın ecelinin önceden takdir edildiği³⁵ ifade edilirken, diğer taraftan da bazı hadislerde sıla-i rahim yapmanın, komşulara iyi davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzatacağı ifade edilmektedir.³⁶ Hadislerdeki bu anlamlar üzerinden de aynen âyetlerde olduğu gibi farklı yorumların ortaya çıktığı görülmektedir.

²⁹ Bkz. Karadeniz, *Ecel ve Ömür Yazısı (Kelim El Kitabı, Editör, Ş. A. Düzgün)*, Ankara 2013, s. 663 vd.

³⁰ Yunus, 10/49.

³¹ “*Sizi çamurdan yaratan ve sonra bir ecel(süre) tayin eden O’dur. Belirli bir ecel (ecel-i müsemma) O’nun katındadır...*” En’am, 6/2.

³² “Ecel-i müsemma” terkihi, Kur’an’da 20 yerde geçmektedir. Bu âyetler: (Bakara, 2/283; En’am, 6/2,60; Hüd, 11/3; R’ad, 13/2; İbrahim, 14/10; Nahl, 16/61; Tâhâ, 20/129; Hac, 22/5,33; Ankebüt, 29/53; Rum, 30/8; Lokman, 31/29; Fâtır, 35/13,45; Zümer, 39/5,42; Mü’min, 40/67; Şûrâ, 42/14; Ahkâf, 46/3; Nuh,71/4). Bkz. Abdülbâki, a.g.e. s. 14-15.

³³ Bkz. Zemahşerî, Muhammed b Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki Avami’t-Tenzil ve Uyunu’l –Ekavil fi vucûh’it-Te’vîl*, Beyrut,1987, II/65; İbn-i Kesîr, *Tefsîri’l Kur’ani’l-Azîm*, Beyrut 1992, II, 127; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III/1874-75; Mehmet Vehbi, *Konyalı, Hülâsâtu’l-Beyân fi Tefsîri’l- Kur’an*, İstanbul ts. , XV/6 157.

³⁴ Fahreddin er- Râzî, *Mefâtuhu’l-Gayb*, (ts), XII /153-154; (Elmalılı da ilgili âyette geçen iki ecelden birincisine vakit, süre anlamını yani insan için hayat müddeti; ikincisinde, bu sürenin sonu, ölüm anlamını vermenin daha uygun olacağını ifade etmektedir.) Bkz. Elmalılı, a.g.e. , III /1874.

³⁵ İbn-i Hanbel, Müsned, V/197; Tirmizî, Tefsir, 2.

³⁶ Bkz. Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20-21; İbn Hanbel, Müsned, III / 266.

Görüldüğü üzere, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti anlamında Kur'ânî bir terim olan ecel meselesinin, farklı yaklaşımlar ve değerlendirmelerden ötürü kelimacıları meşgul eden, tartışmalı bir konu olduğunu görmekteyiz.

Buraya kadar ecel kavramının etimolojik yapısı, Kur'an ve hadislerde nasıl yer aldığı hususları üzerinde durduktan sonra ecel konusunda farklı kanaatler taşıyan ve farklı yaklaşımlarda bulunan ekollerin konuyla ilgili görüşlerini kendi temel kaynaklarına ulaşarak tespit etmeye çalışacağız.

3.ECEL KAVRAMINA FARKLI YAKLAŞIMLAR

3.1. Kelâm Ekollerine Göre Ecel

3.1.1. Mu'tezile'ye göre Ecel:

Ecel meselesinin kader mevzuna bağlı olarak kelimacılar arasında tartışılan önemli konulardan olduğunu çalışmamızın başında belirtmiştik.

Bu konu ilk defa Mu'tezilî âlimler arasında tartışma konusu yapılmış ve bunun sonucunda farklı şekillerde yorumlar ortaya çıkmış, mezhep içerisinde konu ile ilgili çok farklı görüşler oluşmuştur. Mutezile eceli; "Allah katında bir insanın öleceği ve öldürüleceği hakkında bilinen bir vakittir".³⁷ Şeklinde tanımlamaktadır. Yani onların eceli, vakit ve vâde anlamında tanımladıkları görülmektedir. *Aşağıda görüleceği üzere bu tanım çerçevesinde konuya farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir*

Mu'tezile içerisinde iki ana ekolden birisi olan Basra grubunun konuyla ilgili üzerinde birleştikleri genel görüş ve düşünceleri şöyledir: Onlar, Allah'ın her insan için bir hayat belirlediği ve "Ecelin Allah katında insanın öleceği veya öldürüleceği malum olan bir vakitten ibaret olduğunu, dolayısıyla bu takdirde insanın hangi şekilde ölürse ölsün kendi eceli ile ölmüş olduğunu"³⁸ kabul etmektedirler. Onlar eceli, bir insanın hayatının daha önceden belirlenmiş ve tayin edilmiş süresi olarak tanımlamış ve ecellerin ilm-i ilâhi ile tanzim edildiğini belirtmişlerdir.³⁹ Onlara göre ecel, hayat süresi ve ölüm vaktinden ibarettir.⁴⁰ İster her hangi bir dış etki olmadan tabii bir şekilde olsun, ister bir kaza, hastalık veya öldürülme vs. sonucu olsun her insan tek bir ecele ölür. Onlar, öldürülmenin farklı farklı olmasının, ecellerin birden çok olması anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedirler. Çünkü maktûl kendi eceliyle ölmüştür.⁴¹

Basra Ekolü düşünürleri, maktûlün eceli konusunda onun kendi eceli ile öldüğünü, şayet o vakitte öldürülmemiş olsaydı, aynı vakitte yine de bir şekilde ölecekti derler. Çünkü o vakit, Allah'ın ilminde bildiği ve o kişi için takdir etmiş olduğu vakittir.⁴² Kişi her ne şekilde olursa olsun ezelde takdir edilmiş olan ecelinin vaktinde ölmektedir. Onlar, şayet öldürülen kişi kendisi için takdir edilen vakitte ölmeseydi, o takdirde Allah Tâlâ'nın ilminin cehle dönüşmesi, kâtilin de, maktûlün ecelini kesmiş olması lazımdı ki, bu durum Allah'ın ilmi açısından imkansız

³⁷ Bkz. Kâdî Abdulcebbar, a.g.e. , II /734; Zemahşerî, a.g.e. , II / 101; Eş'ari, Makalât'ül İslamiyyun, I /321; Rukniddin İbnü'l- Melâhimi, *Kitabu'l Fâik Fi- Usûliddin*, Tahran 1386, V / 284.

³⁸ "Kim yatağında yatarak ölürse, eceli ile ölmüştür. Aynı şekilde katledilerek ölen de eceliyle ölmüş olur." Kâdî Abdulcebbar, Ebu'l Hasan, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, trc. İlyas Çelebi, TYEKB. , II / 736; Eş'ari, a.g.e. , I / 321; Ebû'l Muîn En-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Dîn* (tah: Hüseyin Atay), Ankara 2004, II / 276; Osman Aydınli, *Mu'tezilenin Beş Esasının Teşekkülünde Ebu'l-Hüzeyl'in Yeri*, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 1998, s. 171.

³⁹ Ebu'l Hasan Mes'udî, *Murucu'z-Zehab*, (I-IV), Thk. M. Abdulhamid, Beyrut 1998, III / 380.

⁴⁰ Kâdî Abdulcebbar, a.g.e. , II / 734; *el-Muğni fi Ebvâbi't- Tevhid ve'l-Adl*, Mısır 1962, XI /4; Bkz. İbnü'l- Melâhimi, a.g.e. , V / 284.

⁴¹ İbnü'l Murtaza, *el- Kalâid fi Tashih'il Akaid*, (nşr. A.N. Nader), Beyrut 1986, s. 98; Aydınli, a.g.e. , s. 171.

⁴² Kâdî Abdulcebbar, a.g.e. , II / 736; Eşarî, a.g.e. , I / 320; İbnü'l Murtaza, a.g.e. , s. 98; Taftazânî, a.g.e. , IV / 315.

bir şeydir.⁴³ Maktül için başka bir ölüm vakti düşünmek caiz görülse de, bir vakıa olarak mümkün değildir.⁴⁴

Müteahhir düşünürlerden olan İbn Murtaza, Basra Ekolü âlimlerinden Ebu'l- Huzeyl el- Allaf'ın maktülün ecel ve ölümü hakkında ifade ettiği: "Maktül öldürülmemiş olsaydı Allah'ın o kişi için bildiği aynı vakitte mutlaka ölecekti," ifadesinin yanlış ve hatalı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Onun, Ebu'l Huzeyl'i bu konuda ve diğer bazı görüşlerinden dolayı tenkit ettiğini görmekteyiz.

Görüldüğü gibi Mutezilenin Basra ekolü ecelin bir olduğunu, ecelde takdim ve tehirin olmadığını ve öldürülen kişinin kendisi için takdir edilmiş olan eceliyle öldüğünü savunmakta oldukları görülmektedir. Genelde onların ecelin tek oluşu ve maktülün de kendi eceliyle öldüğü görüşünde birleştiklerini söyleyebiliriz. Onların bu konuyla ilgili görüşlerinin, Eş'âri'nin görüşüyle örtüştüğünü ifade edebiliriz.

Mu'tezile'nin Bağdat ekolüne mensup olan âlimlerin, Basra ekolünün aksine, ecel konusunu farklı bir bakış açısından değerlendirdiklerini görmekteyiz. Onların bu konuda daha çok iki ecel anlayışını öne çıkardıkları görülmektedir

Onlar ecelin, "İnsanın öldüğü yahut da öldürülmesinin Allah tarafından bilindiği vakit"⁴⁶ anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bununla beraber onların ecel konusunu, Cenab-ı Hakmın ezeli ilmi bağlamında yorumlayıp değerlendirdikleri görülmektedir.

Bağdat ekolü âlimleri, En'am suresinin ikinci âyetinden⁴⁷ hareketle insanın "ecel-i kaza" ve "ecel-i müsemma" olmak üzere iki ecelinin olduğunu kabul etmişler. Ecel-i müsemma; herhangi bir dış müdahale olmadan kişinin normal bir ölümle ölmesi anlamına gelen ecel; ecel-i kaza ise, hârici kaza, hastalık vb. bir sebep sonucu kişinin ölümüyle sonuçlanan ecel anlamına geldiğini ifade etmektedirler.

Bağdat Ekolü âlimleri ecel-i kazaya göre ölen kişinin; kazaya maruz kalmasa veya öldürülmemiş olsaydı ecel-i müsemmaya kadar yaşayacağını iddia etmişlerdir. Onlar maktülün öldürülmemesi halinde katilin cezalandırılmasının da anlamsız olacağını ileri sürmüşlerdir.⁴⁸ Bu bağlamda onların, kâtilin maktülü öldürülmek suretiyle ecelini kestiğini iddia etmişlerdir. Zira maktül eğer o vakitte öldürülmeseydi kendisi için takdir edilmiş ecelinin sonuna kadar yaşayacaktı, demişlerdir. Ayrıca onlar, ecel süresini öne alarak kısaltanın kâtilin kendisi olduğu, dolayısıyla bu fiillerde mesuliyetin de ona ait olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁹ Bu konuda onların, kâtilin ceza görmesi gerektiğini bildiren âyetleri delil getirerek tezlerini ispatlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Onlar konuya şöyle yaklaşmaktadırlar: Öldürme olayının Allah'ın bilgisinde mevcut olduğunu, fakat O, bu öldürme fiilini çirkin görmüş ve yasaklamıştır. Şayet maktül öldürülmeseydi o yaşayacaktı. Dolayısıyla insanlar için iki ayrı ecelin olduğunu maktülün eceliyle ölmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca onlar, sadakaların kaza ve kaderi değiştirebileceğini

⁴³ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire, 1965, s. 783; Nesefî, a.g.e. , II / 277, 686; Şehristânî, Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut 1992, II / 66-67; İbnü'l Murtaza, *el- Kalâid fi Tashih'il Akaid*, s. 98.

⁴⁴ Bağdâdî, *Uslu'd-Din*, İstanbul 1928, s. 143; Sönmez, Mustafa, Kelâmî Düşüncede Allah'ın İradesini Sınırlandırma Problemi (Mutezili Yaklaşımın bir Tahlili), EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 8, Say: 20, Ankara 2004, s.150.

⁴⁵ Bkz. İbnü'l Murtaza, a.g.e. , s. 98; Okumuş, *Ezelî Yazgı Bağlamında Mu'tezile Düşünce Okulunun Ecel, Ömür Ve İlim Anlayışı* (R.T. Erdoğan Üniv., S.B. Dergisi), S: 2, s. 53.

⁴⁶ Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l Hasan, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, trc. İlyas Çelebi, TYEKB. , II / 734; A. Mahmut, Subhî, *Fi İlmî'l Kelam*, Beyrut 1985, I / 272; Aduddîn İcî, *el-Mevakif fi İlm-i Kelâm*, Beyrut ts. s. 320.

⁴⁷ "Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel vardır. Siz hâla şüphe ediyorsunuz."En'am, 6/2.

⁴⁸ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s.782; Tunç, *Ecel Maddesi*, X / 381; Kardeniz, a.g.e. , s. 19-20.

⁴⁹ Subhî, a.g.e. , I / 272; Eşarî, a.g.e. , I / 321; en-Nesefî, Ebû'l Muîn, a.g.e. , II / 276; İcî, a.g.e. , s. 320; İbnü'l-Murtaza, a.g.e. , s. 98; Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, XI / 4; Sönmez, a.g.m. s. 150-151.

ve ecellerin de insan hayatının süresi içerisinde farklılık arzettiğini bu nedenle de değişgen olduğunu belirtmektedirler.⁵⁰

Bağdat ekolü âlimlerini genelde ölümle, öldürme fiillerini birbirinden ayırdıkları görülmektedir. Onların bu hususta; ölüm fiili ile öldürme eyleminin birbirinden ayrı olduğunu, öldürme eyleminin insana ait bir fiil, ölümün yaratılmasının ise Allah'a mahsus olduğunu⁵¹ ifade ettikleri görülmektedir. Onlar, maktûlün biri normal diğeri öldürülme yoluyla meydana gelen ecel olmak üzere iki ecelinin bulunduğunu iddia ederler. Yine onlar, bazı hadis rivayetlerine dayanarak, insan ömrünün artıp eksilebileceğini de ileri sürmüşlerdir.⁵²

Görüldüğü kadarıyla, Bağdat ekolüne mensup âlimlerin genelde bireysel özgürlüğe önem verdikleri görülmektedir. Ayrıca onların öldürme fiilinde ferdin sorumluluğunu ön plana çıkardıklarını da⁵³ ifade edebiliriz. Genel olarak Mutezilî anlayışta, ferdin gerçekleştirmiş olduğu fiillerde özgür olduğu dolayısıyla da bizâtihi yaptıklarının neticesinden de sorumlu tutulacağı düşüncesinin hâkim bir görüş ve kanaat olduğunu söyleyebiliriz.

Onların insanların eceli gibi, toplumların da, Allah'ın ezeli ilminde bildiği, takdir edilmiş olan ecellerinin bulunduğunu, toplumların ecelinin de, insanların eceli gibi⁵⁴ olduğunu kabul ettikleri söylenebilir.

İslam Filozoflarının da ecel konusunda Mu'tezile'nin düşündüğü gibi insanlar için iki ayrı ecelin bulunduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi; ecel-i tabii ki, kişinin normal hayatını yaşayarak normal eceliyle ölmesidir. Diğer ecel ise ihtirâmî eceldir ki, her hangi bir hastalık, öldürülme ve kaza gibi, dış sebepler nedeniyle oluşan ârizî ecel ve ölümlerdir⁵⁵. Görüldüğü üzere İslam filozofları eceli ikiye ayırmışlardır. Eccelle ilgili onların düşüncelerinin Mutezilî düşünceyle yakın bir çizgide oldukları görülmektedir.

Mu'tezile'nin müteahhirîn âlimlerinden olan Zemahşerî'nin ecel anlayışının, mezhep içinde daha çok Bağdat Ekolü'nün görüşlerine yakın olduğunu ve onlar gibi düşündüğünü görmekteyiz. Ona göre ecel: Zaman, süre ve vakit anlamına gelmektedir. Vakit, ezeldeki ilme göre takdir edilmiş ve yaşadığımız zamanın içerisine konulmuştur. Allah'ın vaktini belirlediği ecel ise, müddetin sonu, zaman, ay, yıl, ölüm, kıyamet vs. olarak da bilinir. Allah Tealâ'nın ezelde takdir etmiş olduğu dünyaya ait ecel ise iki değil, tekdir.⁵⁶

Zemahşerî'nin, insanın yaşamındaki davranışlarına göre ömrünün artıp eksilebileceğini yapılacak iyilik veya kötülüklerle ilintili olarak uzayıp kısalmabileceğini yani iyi ameller yaparak ve iman ederek artabileceğini, yapılacak kötü amellerle de eksilebileceğini⁵⁷ ifade ettiğini görmekteyiz. Onun bu iddiasını bazı âyetlerde ömrü uzatılan ve kısaltılanların bir kitapta bulunduğunun⁵⁸ bildirildiğini delil getirerek savduğunu görürüz. Ayrıca O, Nuh suresi 3. ve 4."Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat

⁵⁰ Bkz. Ebu'l-Hüseyin el-Hayyat, *Kitabu'l- İntisar ve'r-Redd Âla İbn el- Ravendi el-Mülhid Âle'l Müslimin ve't-Tâne Aleyhim*, Beyrut 1957, s. 94.

⁵¹ Bkz: Neseî, *Tabsıra*, II / 276.

⁵² Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, s. 153.

⁵³ Bkz. Okumuş, *a.g.m.* , s. 59.

⁵⁴ Razî, *a.g.e.* , XVI /426; Ayrıca bkz. Taftazani, *a.g.e.* IV / 315; Karadeniz *a.g.e.* , s. 19-20.

⁵⁵ Sa'duddin Taftazani, *Şerh'ül Makasid*, İran (Kum) 1989, IV/314-317; Bkz. Taftazânî, "Kelâm İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-Akaid), haz." Süleyman Uludağ, İstanbul 2010, s. 184; Kestelli, *a.g.e.* s. 127; Harputi, *Tenkîhu'l- Kelam*, s. 262; Ramazan Efendi, *Haşiye*, s. 214; Hamdi Yazır, *a.g.e.* , III / 1876; Karadeniz, *a.g.e.* , s. 15-16; İzmirli İsmail Hakkı, *a.g.e.* , s. 344; Taftazânî, *Şerh'ül Makasid*, IV / 317; Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.* , III / 1876; Süleyman Uludağ, *a.g.e.* , s. 184.

⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II /101,148; IV / 604; Okumuş, *a.g.m.* , 67; Tunç, *a.g.e.* , X / 318.

⁵⁷ Zemahşerî, *a.g.e.* , II / 542.

⁵⁸ " Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır." *Fatır*,35/11.

edin.” “Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin (muahaze etmeden yaşatsın)”. Bilinmeli ki Allah’ın tayin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!”⁵⁹ âyetlerini yorumlarken de ömürlerde artma ve eksilmenin mümkün olabileceğini ifade ettiğini,⁶⁰ belirtmektedir. O, bu konuya Hz. Ömer’in yaralanması esnasında Ka’b el-Ahbar’ın, “Ömer Allah’a dua etseydi ecelini geciktirirdi” demesinin de kendi görüşünü doğrulamakta olduğunu ifade eder.⁶¹

Zemahşerî, En’am suresinin 2. âyetinde geçen iki ecel terimini değerlendirirken, Bağdat Ekolünün iki ecel anlayışından farklı düşündüğünü görmekteyiz. O, âyette geçen iki ecelden birincisinin dünyaya ait ve insan hayatıyla ilgili ecelin tek ecel olduğunu kabul eder ve âyette geçen ikinci ecelin ise, kıyamet vakti olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir.⁶²

Görüldüğü üzere, Zemahşerî’nin ecel konusunda haleflerine göre daha bağımsız ve daha özgür hareket ettiğini konuya da bütüncül yaklaşımlarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Mu’tezile’nin Muteahhirûn âlimlerden Yahya b. El- Murtaza’nın ecel konusunda, Basra Ekolü gibi düşündüğünü görmekteyiz. O, insan için tek ecelin olduğunu, insanın içinde ölmediği vaktin ise onun için ecel olamayacağını iddia etmiştir. Onun, eceli tayin edilmiş vakit olarak kabul etmekte olduğunu görmekteyiz. Murtaza, En’am suresi 2. âyette geçen iki ecelin birincisinin dünya ikincisinin ise kıyamet için olduğunu belirtmiştir.⁶³ Düşünürümüzün burada bahsi geçen âyeti konunun genelinde hemfikir olduğu Bağdat ekolünden farklı düşünmekte olduğunu görmekteyiz. Onun bu âyeti yorumlamada Basra ekolü ve Ehl-i Sünnet’in yorumladığı gibi anladığını söyleyebiliriz.

İbn Murtaza’nın, ölüm ve ecelin takdir edilmiş olduğunu belirttiği ve bu konuları da Allah’ın ezeli ilmi bağlamında değerlendirmiş olduğu görülmektedir. O, ölüm olayını izâh ederken Âl-i İmran 154. âyetini⁶⁴ kendi takdir anlayışı içerisinde yorumlayarak kanaatini ortaya koymuştur.

O, maktülün eceli konusunda ise şöyle demiştir; “Maktül kendi eceli geldiği için Allah tarafından öldürülmüş ve ölüm sebebi ise katil tarafından katledilmiş olmasıdır. Eğer maktül o vakitte öldürülmemiş olsaydı yine de ölecekti. Zira kişinin ezelde tayin edilmiş olan eceli o vakittir.”⁶⁵ Onun, maktülün eceli meselesindeki yorumlarından anladığımız kadarıyla Basra ekolünün görüşlerine daha yakın olduğu görülmektedir.

⁵⁹ Nuh, 71/ 3-4.

⁶⁰ Zemahşerî, a.g.e. , IV/615.

⁶¹ Zemahşerî, a.g.e. , IV/604; Tunç, DİA, X / 318.

⁶² Zemahşerî, a.g.e. , II / 25.

⁶³ Bkz. İbnü’l Murtaza, a.g.e. , s. 34,98.

⁶⁴ “Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah’a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, “Bu işten bize ne!” diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah’a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. “Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik” diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.”Âl-i İmran, 3/154. Bu âyetle ilgili açıklama ve yorum için bkz.“(Uhud savaşında düşman, sayısı ve silahıyla müslümanlardan kat kat fazla idi. Fakat zafer de, mağlubiyet de Allah’ın elinde olduğundan müslümanların üzerine bir emniyet duygusu indirildi. Bu yüzden bazı müslümanlar uyumaya koyulmuştu. Abdullah b. Mes’ud: “Savaştaki uyku halinin Allah’tan, namazdaki ise şeytandan” olduğunu söyler. Ebu Talha: “Uhud günü ben de üzerlerine uyku çökenler arasında idim. Öyle ki, kılıcım defalarca elimden düştü; aldım, yine düştü, aldım yine düştü...”der.

Müfessirlere göre bu âyette bahsedilen ikinci gurup insanlarla münafıklar kasd olunmuştur. Münafıkların buradaki ifadeleri, “Bize bundan bir fayda, bir pay var mı!”, “Bizim elimizden ne gelir!”, “Tedbir konusunda bizim görüşümüz alındı mı!” gibi manalarla açıklanmıştır.”Bkz. Kur’an- Kerim ve Açıklamalı Meâli, Diyanet Yay. Ankara 1993, s. 69.

⁶⁵ Neseî, a.g.e. , II / 276.

Muteahhirûn ulemasından olan Kâdî Abdülcabbar ecel konusunda kendine özgü bir yöntemle bağımsız hareket ettiğini görmekteyiz. Onun mezhep içerisinde çoğu zaman Basra ve Bağdat ekollerinin görüşlerine muhalefet ettiği, hatta tenkide tâbi tuttuğu görülmektedir. Bu tenkit ve muhalefetini ecel konusunda da devam ettirdiğini görmekteyiz.

Kâdî Abdülcebbâr'a göre ecel: "Belirlenmiş kesin bir vakit" demektir. Örfte ise özel, hususî vakitler için kullanılır. Hayat vakti, ölüm vakti, borç vakti yani (hayatın eceli, ölümün eceli, borcun eceli) gibi.⁶⁶ Ecel, vakit ve vâde anlamına gelmekte ve Allah'ın, kişi hakkında öleceğini bildiği belli bir vakittir. Onun takdim ve tehiri de caiz değildir. Düşünürümüz bu konuda, Hicr suresi 5.âyeti, "*Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.*" âyetini delil getirerek bu vb. ayetlerin⁶⁷ bu konuya işaret etmekte olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere onun, ecelin tanımlamasını yaparken "belirlenmiş vakit ve süreye" özellikle vurgu yaptığı görülmektedir. Yine ona göre normal ölen kişiyle öldürülen kişi kendi ecelleriyle ölmüşlerdir. Çünkü ecelden maksadın, ölümün vakti olmasıdır. Bir şahsın eceli, öldüğü zamandır.

Kâdî Abdülcebbâr maktûlün eceli konusunda kesin hüküm vermeyi doğru bulmamaktadır. Maktûl hakkında "ölecekti veya yaşayacaktı" gibi Basra ve Bağdat ekollerinin konuyla ilgili hükümlerinin yanlış olduğunu ifade ederek problemin çözümünde vasat bir çözüm yolu olan "imkan" tezini⁶⁸ ortaya atmış ve savunmuştur.

Ona göre ölen kimse ne şekilde ölse ölsün kendi eceliyle ölmüştür, yaşayan kimse de kendi eceliyle yaşamaktadır. Kişi şayet öldürülmeseydi kesin olarak ölürdü veya kesin olarak yaşardı denilemez. Çünkü o kişinin o anda yaşaması veya ölmesi imkan dâhilindedir.⁶⁹ Dolayısıyla "maktûl öldürülmeseydi yine de kesin ölecekti" görüşünü savunan Basra ekolünün görüşüyle birlikte, Bağdat ekolünün iddiası olan "öldürülmeseydi kesin olarak yaşayacaktı" görüşlerinin hatalı olduğunu belirtmektedir. Onun bu konuda maktûl için ölürdü veya yaşardı diye kesin bir hüküm verilemeyeceği görüşünü savunmuş olduğunu görmekteyiz.

Bu konuda Kâdî Abdülcebbâr, maktûlün eceliyle ilgili seleflerinin görüşlerini nakletmiş ve onların hatalı olduklarını ifade ederek onları tenkit etmiştir. O, "Ebu Huzeyl el-Allaf'a göre kâtil öldürmeseydi, yine de maktûl kesinlikle ölürdü. Aksi halde kâtilin eceli kesmesi ve ömrü kısaltması icab ederdi. Bu ise imkansız bir şeydir."

Düşünürümüz Abdülcebbâr, Allaf'ın burada ileri sürdüğü iddiaların doğru olmadığını söyleyerek şöyle cevap vermektedir: "Üstadımızın bu görüşü şayet doğru olsaydı, başkasının ağılına girerek davarlarını kesen bir kişinin o davar sahibine kötülük değil iyilik yapmış olması lazım gelirdi. Çünkü bu kişi davar sahibinin hayvanlarını kesmemiş olsaydı davarlar murdar olarak ecel anında ölmüş olacaktı. Halbuki bu durum yanlış, aksi ise doğru olandır".⁷⁰

Kâdî Abdülcebbâr, Bağdat Ekolü âlimlerinin konuyla ilgili olarak, "Kâtil öldürmeseydi, maktûl kesin olarak yaşayacaktı. Çünkü yaşamayacak olsaydı kâtilin ona zulmedici olmaması gerekirdi. Halbuki kâtilin zulmedici olduğu hususunda da delilimiz vardır", iddialarıyla birlikte yine onların: "Çok sayıda insanın bir anda ölmeleri normal olarak düşünülemez fakat öldürülmeleri düşünülebilir. Bu durumda kâtil öldürmeseydi, maktûl

⁶⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (trc. İlyas Çelebi), TYEKB. , II / 734.

⁶⁷ "*Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.*" (*Mü'minûn*, 23/43); "*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.*" (*Â'raf*, 7/34); "*De ki: "Ben kendime bile Allah'ın diletiğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sahibim."* Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler." (Yunus, 10/49).

⁶⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, s. 783.

⁶⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.* , 783; Bkz. Okumuş, *a.g.m.* , s. 63; Sönmez, *a.g.m.* , s. 150.

⁷⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *a.g.e.* , s. 780-783; İbu'l-Melâhimi, *Rukniddîn, Kitabu'l Fâik Fi-Usûli'd -Dîn*, 284-288; Taftazani, *a.g.e.* , IV / 314-317.

yaşayabilirdi, ihtimalli sözü nasıl sahih olabilir”?’ gibi ileri sürdükleri tezlerinin hatalı olduğunu belirtmektedir.⁷¹

O, maktülün ölümüyle ilgili Bağdat ekolünün ileri sürdüğü iddialarına şöyle cevap vermektedir: Kâtil adam öldürmekle zulüm etmiştir. Çünkü öldürdüğü kişiye fayda değil zararı dokunmuştur. Ayrıca maktül öldürülmeyi hak etmemiştir. Biz kâtil tarafından öldürülmüş olan kişinin yaşama şansına sahip olduğunu ve hayattan faydalanmasının da imkan dahilinde olduğunu görmekteyiz.

İkinci iddialarının cevabını da şu şekilde vermektedir: İnsan topluluğunun bir anda öldürülmeleri mümkün olduğu gibi bir anda ölmeleri de mümkündür. Mesela, salgın hastalıkların bulunduğu yerlerde (toplu ölümler) görülmektedir. Genelde şu var ki, âdet çok miktarda insanın öldürülmeleri, ölümlerin ise daha çok münferit meydana gelmesi şeklinde cereyan etmektedir.⁷²

Görüldüğü üzere düşünürümüzün maktülün eceli konusunda “imkan tezini” kullanarak, öldürülen kişinin eceliyle öldüğünü, öldürülmemesi halinde ise yaşamasının da ölmesinin de mümkün olduğunu dolayısıyla kesin olarak öldü veya yaşayacaktı gibi ifade ve görüşlerin ise doğru olmadığını savunmakta olduğu görülmektedir.

Yine, Kâdî Abdülcebbar, maktülün eceliyle ilgili olarak şu âyet-i kerime’yi delil getirir: “....Şöyle de: *Evlerinizde kalmış olsaydınız bile öldürülmesi takdir edilmiş olanlar (üzerlerine katl yazılanlar), öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.*”⁷³ Maktülün, ancak kendi eceliyle öldüğünü ve Allah’ın izniyle ölebileceğini ve sonuç olarak da Allah’ın kendisi için takdir ve tayin ettiği bir vakitte öldürüldüğünü söylemektedir.⁷⁴ Buradaki katl fiili kâtile aittir. Yani öldürme fiili kâtile, ölüm ise Allah’a izafe edilir. Allah Teâlâ öldürme olayında katili, emrine karşı geldiği ve nehyettiği bir fiili işlemesi hasebiyle cezalandıracaktır. Allah’ın böyle bir katl fiilini önceden bilmesi, bu fiilin Allah’a izâfesini gerektirmez. Çünkü; bizim birinin önceden öldürüleceğini bilmemiz veya bir yere yazmamız nasıl ki öldürme fiilinin meydana gelmesine, dolayısıyla bu fiili işleyenin kâtil oluşuna bir etkisi olmadığı gibi⁷⁵, aynı şekilde maktülün öldürüleceğini Allah’ın ilm-i ezelisinde bilmesinin de öldürme fiilinin işlenmesine bir tesiri söz konusu değildir.

Abdülcebbar, ölüm olayı ile öldürme fiilini hem birbirinden ayırmakta hem de fâillerinin farklı olduğunu vurgulamaktadır. Böylece onun bu konuda Mu’tezilî geleneğe uygunluk arz eden bir yaklaşım içerisinde olduğunu görmekteyiz.

Abdülcebbar ecelin iki olduğunu kabul etmektedir. Fakat onun iki ecel anlayışı Bağdat ekolünün iki ecel anlayışından tamamen farklı olduğunu görmekteyiz. En’am Suresi 2. âyette geçen iki belirlenmiş ecel anlayışını kabul ederken, müfessirlerin âyetle ilgili genel görüşüyle örtüşen anlamda bir kanaat taşır ki o da âyette geçen belirlenmiş ecelin biri dünyada, diğeri (ecel-i müsemma) de kıyametin kopmasıyla ilgili eceldir demek suretiyle ecelin iki olduğunu bu manada kabul etmektedir⁷⁶. Dolayısıyla o, insana ve dünyaya ait ecelin, tek ecel olduğu görüşündedir.

Düşünürümüz, ecellerin değişmeyeceğini, artıp eksilemeyeceğini çünkü, dünyaya ait ecelin tek ve sabit olduğunu savunur. Ona göre ecel sabittir ve ölümün meydana geldiği andır. Dünyada iki ecelin olmayışına bağlı olarak onun kesilmesi de mümkün değildir. Ancak

⁷¹ Kâdî Abdülcebbar, Şerh-i Usul’ü Hamse, s. 780-783; Okumuş, a.g.m. , s. 63.

⁷² Kâdî Abdülcebbar, a.g.e. , 783.

⁷³ Âl-i İmran, 154.

⁸⁵ Kâdî Abdülcebbar, a.g.e. , I / 165.

⁷⁵ Kâdî Abdülcebbar, a.g.e. , I / 170; II / 517; Bkz, Karadeniz, *Ecel ve Ömür Yazısı*, a.g.e. , s. 666-67.

⁷⁶ Kâdî Abdülcebbar, Muğni, XI / s. 24.

bazılarının iddia ettikleri gibi iki ecel de dünyadaki hayatta olsaydı, belki kesilmiş olabilirdi. Halbuki En'am suresi 2. âyette belirtilmiş olan ikinci ecel, dünya eceli değil dünyanın sonunda kıyametin kopmasıyla oluşan eceleddir. Allah, dünya için bir ecel tayin etmiştir. Bilinen bu vakte gelenler mutlaka ölür. Çünkü tayin ve takdir edilen bu zaman, onun için yaşaması gereken hayat zamanıdır. Kişinin ölümü hem bilinen bu vakit içinde hem de takdir edilen bu vakte ulaşarak meydana gelmektedir. Yanlış anlaşılan ikinci ecel ise yalnızca kıyametin kopmasıyla ilgilidir.⁷⁷

Burada konuyla alakalı olarak şu tespitimizi belirtmekte fayda görmekteyiz. Mu'tezilî düşünürlerin genelinde konuyu değerlendirirken, ölümle öldürme fiilini farklı ele almak suretiyle, ölüm fiili ile öldürme fiilini birbirinden ayırdıklarını, dolayısıyla onların öldürme eylemini kişiye, ölüm fiilini yaratmayı da Allah'a ait bir fiil olarak değerlendirmeye tâbi tuttuklarını görmekteyiz. Bu yaklaşımlarının arka planında onların "kulların fiilleri" konusundaki genel yaklaşımlarının etkili olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca bir diğer tespitimiz de, Mu'tezilî düşünürlerin tamamının ecel konusunu değerlendirirken Yüce Allah'ın ezeli ilmi bağlamında ele alarak inceledikleri görülmektedir.

Netice olarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Mu'tezile içerisinde fikir birliğinin olmadığını ecel ve maktûlün eceli konusunda farklı görüş ve kanaatlerin olduğunu ve gördüğümüz kadarıyla bunlarda ana hatlarıyla üç ayrı görüşün olduğunu belirtebiliriz. Her bir görüşün konuya bakış ve yaklaşımlarının, anlama yöntemlerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak konuya yaklaşım tarzları farklı olunca sonuç itibarıyla, konuyla ilgili çıkarımları, fikir ve kanaatlerinin de farklı olduğu görülmektedir.

3.1.2. Şia'nın Ecel Anlayışı

Şia'nın⁷⁸ ecel anlayışına baktığımız zaman, ecel konusunu diğer mezheplerde olduğu gibi, Allah'ın ezeli ilmi kapsamında yorumladıkları ve konuyu kader ve kaza inançlarıyla birlikte değerlendirdikleri görülmektedir. Ancak onların kaza ve kader anlayışlarının farklı olduğunu da ifade etmek gerekir. Bununla birlikte ecel konusunu ele alırken, Sünnî gelenekte olmayan ve tamamen Şii literatürüne has bir anlayış biçimi olan *Bedâ*⁷⁹ anlayışıyla ilintili olarak konuyu incelediklerini görmekteyiz.

Hız. Ali'nin, eceli; "önceden takdir edilen zamanın sonu" şeklinde tanımladığı bildirilmektedir. O, kendisi için düşmanlarından korunması gerektiğini söyleyenlere cevaben, ecelin insanı ölümden koruyan sağlam bir kalkan olduğunu ifade etmiş ve insanın eceli gelince de düşmanı tarafından atılan okun hedefinden sapmayıp o kişiye isabet edeceğini, yaralanması halinde ise iyileşmeden öleceğini belirtmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Okumuş, *a.g.m.*, s. 66; Kâdi Abdülcebbar, *Mütaşabihu'l- Kur'an*, I; 178, 235.

⁷⁸ *Şiâ, kelime olarak*: Ortaya çıkıp insanlar arasında yayılmak, fırka bölük, bir şey üzerinde birleşen topluluk, taraftar, destekleyici gibi anlamlara gelmektedir Bkz. İbn manzûr, *a.g.e.*, VII / 658 vd; Firûzâbâde, *a.g.e.*, "şya" mad. Terim anlamı olarak Şia: Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik için en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır. Bkz: Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (I-III) , Beyrut 1992, s.144; Ethem Rûhi Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984, s. 9; Mustafa Öz, *İslam Mezhepler Tarihi*, İstanbul 2017, s. 91; Bekir Topaloğlu; İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 291-92; İsmail Karagöz (Komüsyon) *a.g.e.* s. 620; Okumuş, *Ecel Problemi*, s. 98.

⁷⁹ *Bedâ: Kelime anlamı olarak*; Görüş değiştirmek, belirlemek, görünmek, bir işten vazgeçip başkasını yapmak, bir şeyin sonradan ortaya çıkması, kişinin beliren birkaç görüşten birini tercih etmesi. Bkz: İbn Manzûr, *a.g.e.*, I /347; İsfahânî, *Müfredât*, s. 52; Fığlalı, *a.g.e.* s. 142; Topaloğlu - Çelebi, *a.g.e.*, s. 44; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Komüsyon), s. 59. Terim anlamı ise: Şia'nın ilkelerinden biri olan bedâ, onlara göre, Allah'ın önceden belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olay daha sonra haber verdiğinden başka bir şekilde vuku bulmasıdır. Bkz. Fığlalı, *a.g.e.*142; Okumuş, *a.g.e.*, s. 101; Topaloğlu - Çelebi, *a.g.e.*, s. 44; Karagöz, *a.g.e.*, (Komüsyon), s. 59; Hasan Onat, *Emevî Devri Şii hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993, s. 146.

⁸⁰ Muhammed er-Reyyişehrî, *Mizanu'l-Hikme*, (I-X), Kum 1403, I, s. 27, 29-30; Tunç, *DİA*. Ecel mad.X,381; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul 1979,s. 270.

“Şia’ya göre ecel kelime olarak, “bir şeyin müddeti ve orada bittiği vakit” demektir. Hayatın eceli, hayatın olduğu zaman, ölümün eceli ise ölümün olduğu zamandır. Şia’nın, ecelin ezeli ilimle bağlantılı olan diğer bir tarifine gelince ecel: “Allah’ın, insanın içinde öldüğünü bildiği vakittir.” Şia’nın düşüncesine göre eceller ezelde tayin ve tespit edilmiş fakat bu tespit şartlara bağlı olarak ecelde artma ve eksilmeyi de ihtiva etmektedir. O nedenle kişiler için ecel tayini sebeplere bağlıdır. Dolayısıyla cinayeti işleyen kişi, bu öldürme fiilini yapmakla öldürdüğü kişinin ecelini tayin etmiş olmaktadır”.⁸¹

Şia’nın kendi içerisinde birçok kollara ayrıldığını görmekteyiz. Bunlar içerisinde görüşleri itibar gören ve ağırlıkları şia içerisinde kabul edilen iki büyük ekol vardır. Bu iki ekol İmamiyye ve Zeydiyye’dir. Burada Şia’nın ecele ilgili görüşlerini ele alırken bu iki ekol düşünürlerinin görüşleri ele alınacaktır.

İmamiyye Şia’sına göre ecel: “Başu ve sonu Allah’ın ezeli ilminde bilinen, ezelde tespit edilmiş bir ömrün sonudur”.⁸² Onlar ecelin tek olduğunu dolayısıyla insan için iki ecel anlayışının doğru olmadığını ifade ederler. Yine onlara göre: Kaza veya katl sonucu ölen kişinin bu hâdiselerle karşılaşmaması durumunda ölüp ölmeyeceğine dair kesin bir hüküm verilemez, böyle bir kimsenin ölmesi de yaşaması da mümkündür.⁸³

Onlara göre: Ölümün vakti, ölümün meydana geldiği zaman, katl olayının vakti ise öldürme olayının meydana geldiği zamandır. Bu durumda ölümle ecel aynı şeylerdir. Adamın ölmesi veya öldürülmesi aynı vakitte olduğuna göre ölümü ve öldürülüşü o vakittir ki o da ecelidir. İmamiyye âlimlerinden Tûsî’ye göre: “maktûl, öldürülmeseydi yaşayacaktı denildiğinde, buna ecel denmeyeceği gibi, yaşayacağı bu zamana da vakit denemez. Bu sebeple insanın dünya hayatında iki eceli söz konusu değildir. En’âm Suresi’nin 2. âyetinde geçen iki ecel ibaresi ise iki ecelin olduğuna delalet etmez. Bunlardan birincisi dünya hayatı için, ikincisi ise kıyâmet için”⁸⁴ olan ecel olmasıdır.

Müteahhir dönem Şiî âlimlerinin ecel konusuna yaklaşımlarının daha farklı olduğu görülmektedir. Onlar, klasik dönem İmamiyye Şia’sının Ehl-i Sünnet’e yakın olan “tek ecel” anlayışına karşı çıkarak, ecelin, Ecel-i Mübrem ve Ecel-i Müsemma olmak üzere iki olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar, Ecel-i Mübrem’in: Bir insanın meselâ, yüz yıl yaşamasının mümkün olduğunu ifade eden mutlak ecel olduğunu ilgili âyetle⁸⁵ delillendirmek suretiyle, “Mahv” ve “isbat” levhinde yazılı olan bu ecelin değişebileceğini ifade etmektedirler.

Ecel-i Müsemma ise, sağlık şartlarına uymak suretiyle gerçekleşen ve değişikliğe uğraması mümkün olmayan gerçek eceli ifade eder ki, ecelin bu şekli “ümmü’l-kitab”ta yazılıdır.⁸⁶

Şia’nın Müteahhir dönemi düşünürlerinin eceli ikiye ayırdıklarını En’am suresi 2. âyette⁸⁷ geçen iki ecelin, klasik dönem İmamiyye Şia’sının iddia ettiği gibi “ecelin birinin dünyaya diğerinin ise âhirete aittir” görüşünün doğru olmadığını, aksine bu ecellerin ikisinin de dünyaya ve insana ait olduğunu savundukları görülmektedir

⁸¹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zâhire fî İlmi-Kelâm*, (Tahk. Seyyid Ahmed Hüseyinî) en-Neşri’l İslâmî, Kum, s. 261 vd; İbnü’l- Mutahhar, *Menâhicü’l Yakîn Fî Usuliddîn*, s. 396; Okumuş. *a.g.e.* , s. 91-94; Bkz. er-Reyyişehrî, *a.g.e.* , I, 26, 28; İsmail Mutlu, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, Mutlu Yay. İstanbul 1985, s. 109.

⁸² Ebu Cafer et-Tûsî, *el-İktisat fî ma Yeteallâk bi’l-İtikad*, Necef 1979, s.170-71.

⁸³ Tûsî, *a.g.e.* , s. 170-71.

⁸⁴ Tûsî, *a.g.e.* , s. 169-70.

⁸⁵ Bkz. “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.” Ra’d, 13/39.

⁸⁶ Tunç, DİA, Ecel mad. X / 381; Okumuş. *a.g.e.* , s. 94-95. Bkz: Âmilî, İlahiyât, I / 587-589; er-Reyyişehrî, *a.g.e.* , I / 29.

⁸⁷ “Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O’dur. Bir de O’nun katında muayyen bir ecel vardır. Siz hâla şüphe ediyorsunuz”. En’am, 6/2.

Şia'nın, bedâ tezi doğrultusunda değişken bir kader anlayışı bağlamından hareketle Mutekaddimûn düşünürleri ve diğerleri genelde ecelin, bazı hadîslerde geçen akraba ziyareti ve sadaka verilmesinin eceli değiştireceğini, dolayısıyla bu şart ve sebeplere bağlı olarak artıp eksilmenin yani bu fiillerin yapılması veya terki sonucu ömürde uzayıp kısalmının mümkün olabileceğini iddia etmişler, bu fiillerden hiç biri yapılmadığında ise ecelde artma ve eksilmenin de söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.⁸⁸

Zeydiyye ekolünün düşüncesinde ecel ise, İmamiyye ekolün düşüncesinde olduğu gibi “belirlenmiş bir vakit” olarak anlaşıldığı görülmektedir. Zeydiyye'ye göre ecel, Allah'ın ezelde tayin etmiş olduğu kesin bir fiildir. Onlar, ecelin ezelde tayin edildiğini ve süresinin de ancak Allah Teâlâ tarafından bilinebileceğini belirtmişlerdir.⁸⁹

Zeydiyye ulemasından bazılarına göre, Allah Teâlâ, kulları için eceller tayin etmiş ve onlara hem birbirlerini öldürme gücü vermiş hem de haksız yere adam öldürmeyi yasaklamıştır. Bu sebeple bir insanın diğerini Allah katında bilinen eceline ulaşmadan öldürmesi mümkündür. Onlar insanın iki eceli olduğunu kabul etmekte ve Şia'nın İmâmiyye ulemâsı ve Mutezilî düşünürlerin büyük bir kısmının da aynı görüşte birleştikleri görülmektedir.⁹⁰ Zeydiyye düşünürlerinin ekseriyetle ecel konusunda, Mu'tezile'nin Bağdat ekolü gibi düşündüklerini söyleyebiliriz.

Zeydiyye âlimlerinden Subhî'nin bu konuda ekolünden farklı düşündüğünü görmekteyiz. Onun maktûlün eceli konusunda, Mutezilî Kâdî Abdülcebbar ile Ehl-i Sünnet'in görüşlerini paylaştığı görülmektedir. O, maktûl hakkında “eceli geldiği için öldürülmeseydi yine de ölecekti,” sözünün doğru olmadığını belirterek, bu hususta orta bir yol olan “*imkan tezinin*” daha doğru olacağını ifade ettiğini,⁹¹ görmekteyiz. Sonuç olarak Zeydiyye ekolünde ecel konusunda iki farklı kanaatin olduğunu ifade edebiliriz.

Genel olarak Şia'nın, ecelin tayin ve tespit edilmiş olduğu yaklaşımlarıyla Sünnî geleneğe yakın olduklarını, diğer taraftan da bireyin iradî eylemlerindeki sorumluluğunu ön plana çıkaran ve bu konuda ölüm fiili ile öldürme fiilini birbirinden ayıran yorumlarıyla da Mutezilî anlayışa yaklaştıklarını belirtebiliriz. Şiâ'da da, Mutezilî düşünce sisteminde olduğu gibi, ecel terimi üzerinde farklı kanaat ve düşüncelerin olduğunu ve konu üzerinde bir birlikteliğin bulunmadığı görülmektedir.

3.1.3. Ehl-i Sünnete Göre Ecel:

Mu'tezile ve Şia'dan sonra şimdi de Selefiyye⁹², Maturidiyye ve Eş'ariyye'den oluşan Ehl-i Sünnet⁹³ kelimcilerinin ecel konusundaki görüşlerine temas edelim.

⁸⁸ Bkz. İbn Hadîd, *Şerh Nehcu'l-Belâğa*, (I-XX), (tah. M. Ebu'l-İbrahim), Beyrut 1965, V / 37.

⁸⁹ İsa Doğan, *Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara 1987, s. 119; Okumuş, , *Şia'da, İmamiyye Ve Zeydiyye Özelinde Ezelî Yazgı Algısının Temel Basamakları Olan Kader, Kaza, Ecel, Rızık Ve Beda Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler*, Makâlât Mezhep Araştırmaları, VI / 1 (Bahar 2014), s. 19-86.

⁹⁰ Hâdî, Yahya b Hüseyin, *Kitabu'r-Red ve'l İhticac alel Hasan b. Muhammed b. el- Hanefiyye* (neşr. Muhammed Amâre) Kâhire 1971, II / 161-168; Tunç, DİA, X / 382.

⁹¹ Subhî, *Zeydiyye*, I / 79.

⁹² “Selefiyye, hakkında şöhret bulmuş nas bulunmayan, sahabe ve tabiînden de ittifakla rivayet edilmeyen meselelere dalmayı doğru bulmayan ve tam olarak sünnete uymayı tercih eden kimselere denir. Mâturîdî ve Eş'arîler ise, hakkında sahih bir rivayet bulunmayan, sahabe ve tâbiînden ittifakla rivayet edilmeyen konulara girmeyi câiz gören Ehl-i Sünnet'in halef kısmıdır.” Bkz. Topaloğlu - Çelebi, *a.g.e.*, s. 78.

⁹³ (Ehl-i Sünnet terimi dendiği zaman, “peygamberimiz ile sahâbelerin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyip gidenleri.” ifade edecek şekilde anlam verildiği görülmektedir. Bu ifade, imân, islâm ve hak yolunda olan veya kitap ve sünnete uygunluğu kabul edilen ve bir mezhebe mensup olanlar için de kullanılan bir tabirdir. Peygamberlerin ortaya koyduğu yolu benimseyenler anlamında da kullanılmış olduğu görülmektedir). Bkz. Topaloğlu - Çelebi, *a.g.e.*, s. 78; Nureddin es-Sâbûnî, *Maturidiyye Akâidi*, Ankara 2005, s. 184-185. Abulkâhir el-Bağdâdî'nin ise, Ehl-i Sünnet'in sekiz sınıftan oluştuğunu söyler. Bunlar, “ehl-i bid'atin hatalarını işlememiş olan kelâm âlimleri, büyük fakih ve mensupları, muhaddisler, kıraat imamları ve müfessirler, şariate

Ehl-i Sünnet Kelamcıları genel olarak ecel terimini; “Allah Tealâ’nın canlıların öleceğini bildiği zaman; hayatın süresini ve ölüm için takdir edilmiş olan zamanı ifade etmektedir”.⁹⁴ Şeklinde tanımlamaktadırlar. Onlara göre, bütün canlılar için ecel tektir. Âlemdeki her şeyin Allah’ın kaza ve takdiriyle tayin edilip belirlenmiş olması hasebiyle, her ne suretle olursa olsun ölen kişi takdir edilen vakitte eceliyle ölmektedir. Ecelde takdim ve tehir, artma ve eksilme söz konusu değildir. Çünkü ecel, Allah’ın ilminde yazılmıştır. Ölen ve öldürülen kişiler, ezelde takdir edilmiş olan ecelleriyle ölmektedirler. Dolayısıyla maktül takdir edilmiş olan kendi eceli ile ölmüştür.⁹⁵ Ölümü ise sadece Allah yaratmaktadır.

Ehl-i Sünnet’e göre; En’am suresi 2. âyette geçen “*ecel-i müsemma*” kıyametin kopmasıyla ilgili olup, kâinatın eceliyle alakalıdır. İnsan eceliyle ilgili değildir.⁹⁶ Çünkü insan için ecel tektir. İnsan ister doğal yolla isterse kaza, öldürülme hastalık vs. yoluyla olsun kendi ecel zamanında ölmüş olmaktadır.

Ehl-i Sünnet’in Selef âlimlerine göre ecel kelime olarak; “ölüm zamanı, nikahta iddet, bekleme süresi” gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca onlar eceli; “tespit edilmiş olan ölüm zamanı”⁹⁷ diye de tanımlamaktadırlar. Onlar, “İnsanların hayatlarında ömrün uzaması ve ecel süresinin artmasının mümkün olmadığını,⁹⁸ dolayısıyla ezelde takdir edilmiş olan şeylerde değişkenliğin olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Onlar, “Takdir edilen ecelerde takdim ve tehir olamaz. Eceldeki değişiklik ise Allah Teâlâ’nın yazmasından önce mümkündür. Ancak yazıldıktan sonra böyle bir değişiklik mümkün değildir. Dolayısıyla ecelerde artma ve eksilme söz konusu olamaz.”⁹⁹

Selef âlimlerinin genel olarak ecelin, ezeli ilimde takdir edildiğini, ecelin tek olduğu ve ecelin hiçbir şekilde değişmeyeceğini, ecelde artma ve eksilmenin olmadığını ayrıca insanların hangi şartlarda ölürse ölsün kendi ecelleriyle öldükleri kanaatinde olduklarını söyleyebiliriz.

Eş’arî kelamcıların ecel konusunu Allah’ın ezeli ilmiyle birlikte değerlendirdikleri görülmektedir. Onlar ecelin, insanlar için ezelde takdir edilmiş olan hayat müddetinin vakti olduğunu söylerler.¹⁰⁰ Onlara göre insanın eceli ölüm vaktidir. Bu vakit takdir edilmiş bir süreye göre meydana gelmektedir. Bu ecelin öne gelmesi veya geciktirilmesi ise mümkün değildir. “İnsan ecelinin, Allah Teâlâ’nın ezelde bildiği, o kimsenin öleceği vakittir. Bu süre ise, ölümün ertelenmesinin mümkün olmadığı bir vakittir. İnsanın eceli, Allah Teâlâ’nın bildiği ve insanın da o ecele kadar yaşayacağı zaman dilimidir. Bu zaman süresinde ise artma ve eksilme söz konusu değildir”.¹⁰¹

bağlı sofiler, Arap dili âlimleri, Müslüman mücahitler ve Sünnî akâidin yayılıp hâkim olduğu coğrafya ahalisidir.” Bkz. Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Fark*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara 2011, s. 246-248.

⁹⁴ Ebu Mansur Muhammed, Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, (B. Topaloğlu - Muhammed Aruçi, Ankara 2003, s. 9-453; Ebû Bekr İbn Füre, *Mücerred Makâlâtü’l-Eş’arî*, Paris 1987, s. 135; Ebû’l Muîn Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille fi Usûli’d-Dîn* (tah: Hüseyin Atay) Ankara 2003, s. 27; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 361; İzmirli, *a.g.e.*, s. 344-345.

⁹⁵ Eş’arî, *Makâlât*, s. 256; Cüveynî, *a.g.e.*, s. 303; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 268; İbn Füre, *a.g.e.*, s. 135.

⁹⁶ İbn Füre, *a.g.e.*, s. 135; Bkz. Cüveynî, *el-İrşâd*, Kâhire 1950, s. 361; *el-Akîdetü’n-Nizâmiyye*, İstanbul 1992, s. 83. İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam*, s. 345; Aliyyü’l Kârî, *Fıkhu’l - Ekber Şerhi*, Dâru’l Kitabi’l İslâmî, İstanbul 1955, s. 125; Tunç, *DİA*, X / 381; Karadeniz, *a.g.e.*, s. 22; Okumuş, *a.g.e.*, s. 68; Ali Arslan Aydın, s. 385 vd; Gölcük, *İslam Akaidi*, Konya 1994, s. 202; Recep Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelâm*, İstanbul 2016, s. 158; Murat Serdar, Harun Işık, *İslam İnanç Esasları*, Kimlik Yay. Kayseri 2017, s. 340 vd.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (I-VI), İstanbul 1981, II / 112-124.

⁹⁸ Abdullatif Harputi, *Tenkihu’l Kelâm fi Akaidi Ehli’l-İslâm*, Dersaadet, İstanbul 1330, s. 264-65.

⁹⁹ İbn Hanbel, *a.g.e.*, II / 299; İbn Hazm, *Kitabu’l Fasl fil Mîlel ve’l-Ehvâ ve’n-Nihal*, (I-V), Mısır 1902, III / 84.

¹⁰⁰ Eş’arî, *el-İbane ve Usul-ü-Diyâne*, Kahire 1375, s. 12.

¹⁰¹ Bakillâni, *et-Temhid*, Kahire 1957, s. 332; Pezdevî, *Usûlu’d-Din*, s. 171; Okumuş, *a.g.e.*, s. 35; Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, İstanbul 1979, s. 255.

Onlara göre, Allah Teâlâ ezeli ilmine uygun olarak hiçbir şarta bağlı olmadan insanların ecelini takdir etmiştir. Hayat O'nun takdir ve yaratmasıyla olduğu gibi ölüm de O'nun takdir ve yaratmasıyla meydana gelmektedir¹⁰². Onlar ecelin tek olduğunu dolayısıyla En'am suresinin 2. âyetinde geçmekte olan iki ecel ifadesinin farklı dünyalar için olduğunu, o iki ecelden evvelkinin dünya hayatına konmuş olan ölüm eceli diğersinin ise kıyamet eceli olduğunu belirtmişlerdir. Eş'ari âlimlerin, ecelin tek olduğu görüşünü ispat etmek için; A'raf,7/34 "*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler,*" âyetiyle; Nuh, 71/4. "*Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin (muahaze etmeden yaşatsın)" Bilinmeli ki Allah'ın tayin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!"* ayetini delil getirdikleri¹⁰³, görülmektedir.

Onlar ecel konusunda asıl problemin maktûlün eceli konusu olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre; öldürülen kişi ezelde takdir edilen eceliyle ölmüştür. Bu ecelin öne gelmesi veya geciktirilmesi ise mümkün değildir. Sonuç olarak onlar, öldürülen kişinin öldürülmemesi halinde yaşaması veya ölmesi hususunda kesin bir hükmün verilemeyeceği, dolayısıyla her iki ihtimalin de imkan dâhilinde olduğunu ifade etmektedirler.¹⁰⁴

Onlara göre, maktûlün eceli gelmeden öldüğü görüşü doğru değildir. Çünkü maktûl kendi eceliyle ölmüştür. Öldürülen kimse ise, başkasının onu öldürmesinden dolayı değil, Allah'ın o anda ölümü yaratması sebebiyle ölmüştür. Onlara göre, maktûl hakkında "öldürülmeseydi yaşayacaktı", şeklinde düşünmek caiz olsa da, geri de kalan vaktin kendisi için ecel olması mümkün değildir. Çünkü bir insanın eceli, onun ölüm vaktidir. Bu konu şuna benzer: Peygamber ve sâlih kulların cehenneme; Firavun ve inkarcıların da cennete girmeleri bir vakta olarak mümkün değildir. Ancak, küfre düşmeleri halinde müminlerin cehenneme; iman etmeleri durumunda da kafirlerin cennete girmeleri aklen düşünülebilir. Fakat gerçekte böyle bir şey söz konusu olamaz".¹⁰⁵

Eş'arî geleneğinden gelen İbn Füreke, Bakıllani, Abdülkâhir Bağdadi, Cüveyni, Taftazani gibi âlimlerin ecel konusunda, (ecelin tek olup değişmeyeceği, ölümün, ölü ile kâim olduğu, öldürülen kişinin, kendi eceliyle öldüğü ve hayatı ve ölümü yaratmanın ise sadece Allah'a mahsus olduğu) gibi Ehl-i Sünnet'in genel kanaatini oluşturan görüşlerle, aynı kanaati ortaya koydukları görülmektedir.

Ehl-i Sünnet'in diğer kanadını oluşturan Mâtürîdî kelamcılarının, ecel konusunda genelde Eş'arî âlimler gibi düşündüklerini söyleyebiliriz. Onların da eceli, Allah Teâlâ'nın ilim ve kudreti bağlamında ele alıp ve her şeyin ezelde takdir edildiği kanaatini taşıdıkları görülmektedir. Yine onların, Eş'arîler gibi: "Ecelin zamanının, Allah tarafından, ezeli ilminde takdir ve tayin edildiğini"¹⁰⁶ kabul ettikleri ve bu düşünce ekseninde fikir yürüttüklerini söyleyebiliriz.

Mâtürîdî kelamcılarının göre ecel: Bir şeyin sona ermesi, tamamlanması, hayatın sonu, ölüm için muayyen ve takdir edilmiş vakit anlamlarına gelmektedir. Eceli takdir eden ise Allah Teâlâ'dır. Ecel, O'nun kaza ve kaderiyle meydana gelmektedir. Kişilerin yaşamış oldukları ömürlerinin süresi olan ecel, insan için takdir edilmiş ömrün sonudur. Ecel birdir ve herkesin

¹⁰²"O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır". Mülk, 67/ 2.

¹⁰³İbn Füreke, *a.g.e.*, s. 135; Abdülkâhir El-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 143;

¹⁰⁴Eş'arî, *Makalatü'l-İslamiyyin*, tahk. Helmut Ritter, Wiesbaden, 1980, s. 256-257; el-İbâne, s.12; Sa'duddîn Taftazani, *Şerhu'l Akâid* s. 44; Bünyamin Kara, *Dinler Tarihi Açısından İslam Dininde Ölüm*, Ankara 1995, s. 24.

¹⁰⁵Bakıllâni, *a.g.e.*, s. 333; Sa'duddîn Taftazani, *a.g.e.*, s. 44; Bkz. *Şerh'ül Makâsüd*, İnan (Kum) 1989, IV/ 314-317; Gölçük, *Kelâm*, Konya 2014, s. 300.

¹⁰⁶Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 9-453; Ebû'l Muîn Nesefî, *a.g.e.*, s. 27

eceli belirlenmiştir. Hiçbir canlı, takdir edilen vakitten önce hayata gelemeceği gibi, eceli gelmeden de ölemez.¹⁰⁷

Mâtürîdî âlimlere göre maktül kendi eceliyle ölmüştür. Onun için başka bir ecel yoktur. Çünkü herkes ezelde tespit edilmiş eceline göre ölmekte veya yaşamaktadır. Ayrıca öldürme ve ölümün sebebi ne olursa olsun durum değişmez. Öldürme de diğer sebepler gibi ölümün bir sebebidir. Ömrün sona ermesi olan ecel, Allah'ın yaratmasıyla olmaktadır.¹⁰⁸

Onlara göre maktülün veya bir başkasının ecellerinin kesilmesi ve bir kişinin eceli gelmeden ölmesi mümkün değildir. Zira maktülün ecelinin kesildiğini iddia etmek, Allah'a muhalefet etmek anlamına gelir. Çünkü Yunus Suresi'nin 49. âyetinde Allah Teâlâ: “*De ki: Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sahibim. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler.*” buyurmuştur. Bu âyete göre ecellerin kesilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.¹⁰⁹ Ayrıca âyette Allah Teâlâ, insanların, eceller üzerinde hiçbir tasarrufa sahip olmadıklarını da bildirmektedir.

Onlara göre kâtil hakkında kısasın vacip olması ve ona ceza verilmesinin sebebi o şahsın, Allah'ın yasakladığı bir fiili yapması nedeniyledir.¹¹⁰ Yoksa Mu'tezile'nin dediği gibi katilin maktülün ecelini kesip öldürmesi nedeniyle değildir. Katil maktülün ecelini kesmemiştir. Maktül kendi eceliyle ölmüştür.

Görüldüğü gibi onların, maktülün eceli konusunda Eş'arî'lerle aynı kanaati paylaştıkları görülmektedir. Onlara göre öldürme eylemi, ezelde tespit ve takdir edilmiş olan ecel doğrultusunda meydana gelmektedir. Kişilerin ecellerinde ise takdim ve tehir söz konusu değildir. Şahıslar her ne suretle ölürse ölsün kendi ecelleriyle ölmektedirler. Dolayısıyla ezelde tayin ve tespit edilmiş olan ecel kesilmez, ölüm için konulmuş olan sebebin şekli ne olursa olsun kişinin mutlak olan eceli değişmemektedir. Görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet'in her iki kolunun bu konuda da hemfikir olduğu görülmektedir.

Mâtürîdî kelamcılar insan için ecelin tek olduğunu kabul etmektedirler. Onlar bazı âyetlerde geçen iki ecel ifadesinden birincisinin insana ait olan ecel, ikinci ecelin de kıyamet için olduğunu belirtmişlerdir. Onlar, insan ömründe artma ve eksilmenin olmadığını dolayısıyla ecellerde değişikliğin de söz konusu olmayacağını iddia etmektedirler.

Kur'anda geçen, bazı insanların ömürlerinin uzatılacağı bazılarının da kısaltılacağına açık bir kitapta yazılı olduğunu (Fâtır Suresi, 11.): “*Allah sizi topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır.*”¹¹¹ Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır.” Bu âyette geçen “*ömür verme, ömürden azaltma*” ifadelerinden kastın, sağlık kurallarına riayet edip tedbirli olanların uzun yaşamalarıyla, sağlık kurallarına dikkat etmeyip, hastalık ve tedbirsizlik vb. nedenlerle ömrü kısalanların Allah tarafından bilindiği ve bunun kitapta yazılı olduğu konusudur.¹¹² Yoksa dünya hayatına geldikten sonra

¹⁰⁷ Bkz. Ebu Mansur Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Beyrut 2004, II / 97, 226; Gardet, *Dieu*, s. 135; Hızır Bey, *Kasîdetü'n-Nüniyye*, Ankara 1981, s. 63; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Kasîde-i Nüniyye Tercümesi*, Ankara 1981, s. 557-558; M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî*, İstanbul 1984, s. 322; İzmirli, *a.g.e.*, s. 344-345.

¹⁰⁸ Pezdevî, *Usûlu'd-Din*, s. 171; *Ehl-i Sünnet Akaidi*, İstanbul 1994, s. 351; Ebû'l Muîn en-Nesefî, *a.g.e.*, II / 686; Ömer en-Nesefî, *Akâid Memî*, İstanbul 1988, s. 4; Hâfızuddin Ebû'l Berekât Nesefî, *el-Umde fil-Âkâid*, İstanbul, s. 34; Temel Yeşilyurt, *İslam İnançının Ana Umdeleri (el-Umde tercümesi)*, Malatya 2000, s. 56; Teftazanî, *Şerh-i Akaid-i Neseftiyye*, s. 58; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s.76.

¹⁰⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, II / 484; *Maturidi Akâid Risâlesi ve Şerhi*, (trc. M. Saim Yeprem) Ankara 2011, s.74-75.

¹¹⁰ Mâtürîdî, *Akâid Risâlesi*, s. 74-75.

¹¹¹ (Önce topraktan yaratılan, insanlığın atası Hz. Adem, sonra meniden yaratılan da, diğer insanlardır. Her şeyin yazılı olduğu kitap ise, Allah'ın bilgisinin ve yapacağı işlerin tesbit edildiği levh-i mahfuzdur). Bkz. Diyanet Vakfı Kur'an Meali, s. 434.

¹¹² Tunç, *DİA*, X /382; Cüveynî, *a.g.e.*, 363.

böyle bir şey mümkün değildir. Dolayısıyla onlar, ömürlerde artma ve eksilmenin de olmayacağını ifade etmektedirler.

Ayrıca onlar Hz. Peygamberin bazı hadislerinde geçen “ *Sadaka, sıla-i rahim yapma ve komşulara iyi muamelede bulunma ömrü uzatır, belayı defeder*”¹¹³, “*Kim rızkının artırılmasını ve ecelinin uzatılmasını isterse, sıla-i rahim yapsın*”¹¹⁴. Bu vb. sâlih amellerin ömrü uzattığı ifade edilmiştir. Mâturîdî âlimlere göre bu hadisler Allah Teâlâ’nın ezeli ilmiyle belirlemiş olduğu ecelde bir değişiklik yapmamaktadır. Fakat Allah Teâlâ, kişilerin bu amelleri yapacaklarına veya yapmayacaklarına göre ne kadar yaşayacaklarını bilmektedir.¹¹⁵ Hadislerde geçen ömrün uzamasını Ehl-i Sünnet âlimleri genelde yapılan amel-i sâlihlerin, akraba ziyaretlerinin ve sâlih evlat sahibi olmanın sonucu olarak, kişinin vefatından sonra hayırla hatırlanması ve sadaka-i cariyeye kapsamında uzun yaşayormuş gibi sevap kazanması manasına geldiğini ifade etmişlerdir. Onların ayrıca kişinin sâlih ameller, güzel ahlâk, akrabaları gözetmek ve çevresindekilerle iyi geçinmek gibi güzelliklerle dolu bir ömrün manen bereketli ve huzurlu olacağını belirterek, hadis rivayetlerini bu anlamda yorumladıklarını görmekteyiz.

Mâturîdî kelamcılardan İbn Kemal’in ecel konusunda bazı farklı fikirlere sahip olduğunu görmekteyiz. Ona göre, kişilerin ecellerinde ziyade ve noksan mümkündür.¹¹⁶ Çünkü o, dünya hayatında insanlar için iki ecelin olduğunu iddia etmektedir. O bu görüşlerini açıklamaya şöyle devam etmektedir:

”Biz deriz ki ecel: Mübrem ve Muallâk olmak üzere iki kısımdır. Mübrem eceller âyetlerde geçtiği üzere, artmaz ve eksilmez. Fakat muallâk ecel ise, aynen hadislerde olduğu gibi artar ve eksilir: Mesela, “*Ömrü sadece yapılan iyilikler artırır. Kaderi de sadece dua geri çevirir. Şurası muhakkak ki, kişi işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum edilir*”¹¹⁷. Hadiste geçen, “*dua kaderi geri çevirir, sadaka belayı önler, ömrü artırır*” ifadeleri bu ikinci ecel içindir. Hz. Ömer’in Şam’dan taun sebebiyle dönmesi de muallâk ecelin ispatına yönelik açık bir delildir.”¹¹⁸

Görüldüğü gibi İbn Kemal’in, eceli iki ayırmakta olduğunu ve ecellerin artıp eksileceğini ileri sürerek Ehl-i Sünnet’in konuyla ilgili görüşlerinden farklı düşünmekte olduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak Ehl-i Sünnet Kelamcılarının ecel terimi üzerindeki değerlendirmelerinde, düşünce birliği içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Onlar¹¹⁹, ecelin tek olduğunu insan için birden fazla ecelin olmadığını, maktûlün kendi eceliyle öldüğünü, ecellerde her ne surette olursa olsun takdim ve tehirin olmadığını ve ecellerin ilm-i ezeli takdir edildiğini dolayısıyla değişikliğin de mümkün olmayacağı kanaatini taşıdıkları görülmektedir.

¹¹³ Buhari, Da’avât, 26; Tirmizî, Da’avât, 113; İbn Hanbel, Müsned, III/266; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

¹¹⁴ Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20-21.

¹¹⁵ Hâfizuddin Ebu’l Berekât en-Nesefî, *el-İtimâd fi’l-İtikâd*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Vr. 63a; Temel Yeşilyurt, *Ebu’l-Berekât en-Nesefî ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, Malatya 2000, s. 254. Ehl-i Sünnet kelamcılarının salih amellerin ömrü artırdığını nazara veren hadisleri şöyle yorumladıkları görülmektedir: “Kişinin akraba ziyaretinde bulunmadığı takdirde, onun ömrünün elli yıl olacağını; akraba ziyaretini yaptığı takdirde ise ömrünün yetmiş yıl olacağı Allah’ın ilminde mevcuttur ve yazılmıştır. Ancak aradaki ilave yirmi yıllık süreyi akraba ziyaretine bağlı olarak takdir edilmiştir. Bu iki süre, (elli yıl artı yirmi yıl) her iki de Allah Teâlâ’nın ezeli ilmi ve iradesi ile takdir edilmiştir”. Bkz: Sâbûnî, a.g.e., s. 76.

¹¹⁶ İbn Kemal, *Resâil*, s. 71.

¹¹⁷ Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Ankara 1993, XVII /541.

¹¹⁸ İbn Kemal, *Ecel Risâlesi*, s. 1-2; *Resâil*, s. 71-72. Okumuş, *Mâturîdîliğin Ezeli Yazgı Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler*, Kelam Araştırmaları Dergisi, C: 13, S: 2, 2015, s. 655-692.

¹¹⁹“Ehl-i sünnetin ecellerin takdir edilmiş olduğu hususundaki ifade ettikleri görüşlerini Aliyyü’l-Kârî şöyle özetlemektedir: “Hayatı ve ölümü takdir eden Allah Teâlâ, ezeli ilmine dayanarak hayatın ve ölümün sonlanacağı sebepleri de takdir etmiştir. Çünkü kader konusunda bilme, takdir etme ve hükmetme sırası yalnız Allah’a aittir. Bu ilme göre kimileri hastalık, kimileri de katl sebebiyle öleceklerdir. Kimisi bina altında kalır, kimisi de yaşlılık sebebiyle ölür” Aliyyü’l Kârî, a.g.e. s, s. 325.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızın akışı içerisinde buraya kadar ecelin, terim ve mahiyetini, Kuran ve hadislerde geçişi ve ifade ettiği manaları ve ecel üzerinde Kelâm ekollerinin görüşlerini vermeye çalıştık. Ecel meselesinin bazı alt başlıklarında açıklaması zor alanların bulunduğunu ve her mezhebin bu başlıklarla ilgili yorumlarını ve bu görüşlerini ispat etmek için ileri sürdükleri delillerle birlikte ortaya koyduk.

Ecel teriminin âyet ve hadislerde, lafız ve mana olarak farklı anlamlara ve yorumlara gelebilecek şekilde geçiyor olması, Kelâm âlimlerinin, dolayısıyla mezheplerin ve alt ekollerin, farklı yorum ve sonuçlar çıkarmasına neden olduğunu belirtmeye çalıştık.

Mesela; Âyet-i Kerîmelerde geçen “*ecel-i kazâ, ecel-i müsemmâ*” terkiplerini anlamlandırma yaparken, müfessirlerin çoğunluğu, Ehl-i Sünnet Kelamcıları, Şia’nın İmamiyye kolu ve Kâdî Abdülcebbar gibi bazı Mutezilî kelamcılar buradan, insan için tek ecelin olduğunu, âyette geçen iki ayrı ecel ifadesinden “*ecel-i kaza*”nın insana ait, “*ecel-i müsemma*”nın ise kıyametle ilgili olduğu sonucunu çıkarırken; Mu’tezilî kelamcıların çoğunluğu, Şia’nın Zeydiyye kolu âlimlerinin aynı âyette geçen iki ecelin de insana ait olduğu sonucuna vardıklarını tespit ettik.

Yine bu farklı anlamlandırmalar sonucu öldürülen kişinin kendi eceliyle ölüp ölmeme probleminin ortaya çıkmış olduğunu görmüş olduk. Doğal olarak âyeti anlama ve yorumlamadaki farklılık, bu sorunun sonucunu da etkilemektedir. Ecelin tek olduğunu ve asla değişikliğinin olmadığı kanaatini taşıyanların maktülün eceli konusunda; ezelde insanlar için takdir edilen ecelin tek olduğunu dolayısıyla öldürülen kişinin kendi eceliyle öldüğü kanaatine taşıdıklarını, insan için iki ecelin varlığı tezini ileri sürenlerin ise, maktülün eceliyle ölmediğini, onun müsemma eceline kadar yaşamasına kâtilin fırsat vermediğini dolayısıyla ecelinin kesildiği görüşünde oldukları tespit edilerek delilleriyle birlikte çalışmamızda ortaya konmuştur.

Ecelerde artma ve eksilme meselesinde Mu’tezilî kelamcıların çoğunluğuyla birlikte Zeydiyye âlimleri âyetlerde geçen “takdim ve tehir” ifadelerine ayrıca hadis rivayetlerinde geçen “bazı iyi amellerle ömürlerin uzayacağı” ibarelerinden hareketle ömürlerde artma ve eksilmenin mümkün olduğunu iddia ettikleri tespit edilmiştir. Bu meselede Ehl-i Sünnet âlimleriyle birlikte bazı Mutezilî ve Şîî âlimlerin yine âyetlerde geçen; “Onların ecelleri geldiğinde ne bir an öne alınır, ne de geciktirilir” ifadelerden delil getirmek suretiyle ecelerde uzama ve kılmanın mümkün olmadığını, konuyla ilgili hadis metinlerinde geçen “ecellerin uzaması” ifadelerinin de fizikî süre ve zaman olarak değil de, ömrün manen sevaplarla uzaması ve bereketlenmesi şeklinde anlaşılması gerektiği fikrinde oldukları da çalışmamız içerisinde ifade edilmiştir.

Çalışmamızda görüldüğü üzere, ecel konusunda problem olarak tartışılan başlıkların: İnsan ecelinin tek olup olmadığı, maktül eceliyle mi ölmüştür, öldürülmeseydi yaşar mıydı yoksa yine de ölecek miydi, ecelerde değişimin olup olmadığı dolayısıyla ecelerde uzama ve kılmanın var olup olmadığı? sorularına cevap ararken nihâi olarak ulaştığımız noktada mezheplerin konuyla ilgili, farklı görüş ve sonuçlara ulaştıkları görülmüştür. Bu farklılığın Kur’an’da geçen ecel teriminden, değişik farklı yorumların çıkmasının nedeninin, âyetler arasında her hangi bir tenakuz sebebiyle değil, aksine mezheplerin konuya bakış açıları ve yaklaşımlarıyla beraber, usul ve yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklandığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Ecel konusunu değerlendirmeye tâbi tutan mezheplerin hemen hemen tamamının meseleyi, Allah’ın ezeli ilmi bağlamında ele aldıkları, Mu’tezilî düşünürlerin konuyu biraz da “kulların fiilleri” ekseninde değerlendirdikleri, bazı Şia âlimlerinin yaklaşımlarının da aynı yönde olduğu, düşüncelerini bu doğrultuda yorumladıklarını da tespit etmiş olduk.

Çalışmamızı şu tespitlerimizle tamamlamak istiyoruz: Konuyu değerlendirmeye tâbi tutan tüm mezheplerin farklı yönlerden meseleyi ele almış olmalarıyla, konunun daha iyi anlaşılmasına bir şekilde katkıda bulduklarını düşünüyoruz. Bununla birlikte özellikle Mu'tezilî geleneğe bağlı olan âlimlerin bütüncül olarak tenkide tâbi tutulmalarının da doğru bir yaklaşım tarzı olmadığı kanaatine vardığımızı da burada belirtmek isterim. Onların bu konuyla ilgili olarak Ehl-i Sünnet ekollerinin aksine, kendi aralarında bir birlikteliklerinin olmadığını en az temelde üç ayrı kanaatin olduğunu da çalışmamızın seyri içerisinde ortaya koyduk.

Her konuda olduğu gibi ecel ve ölüm konusunda da bir kul olarak, sebeplere teşebbüs ederek fiili duamızı kusursuz yapmalı, gerekli tedbirimizi almalıyız. Bundan sonra şayet başımıza herhangi bir hadise, bir kaza, bir hastalık gelirse onu da rıza ile karşılamamız gerekir. Bir kul olarak bize başta hayatımız olmak üzere, maddi ve manevi olarak yararlanmamız için verilen her türlü nimetin birer emanet olarak verildiği anlayışıyla ve sorumluluk bilinci içerisinde bunları koruyup kollamamız elzemdir. Kısacası ecel gizli olduğu için, gerekli olan tedbirleri aldıktan sonra, yaratanın takdirine teslim olmamız gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdülbakî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1984.
- Aliyyül Kâri, *Şerhu Fıkhil-Ekber*, Darul Kitâb'ul İslami, İstanbul 1375/1955.
- Âmilî, Hasan el-Mekkî, *el-İlahiyat âlâ Hüde'l-Kitab ve's-Sünne ve'l-Akl*, (I-II), Daru'l-İslâmiyye, Beyrut 1989.
- Ardoğan, Recep, *Delillerden Temellere Sistemik Kelâm*, Klm Yayınları, İstanbul 2016.
- Âsım Efendi, Mütercim, *Kamus Tercemesi*, (I-IV), İstanbul 1304.
- Aydın, Ali Arslan, *İslam İnançları: Tevhid ve İlm-i Kelam*, Gonca Yay. , Ankara 1984.
- Aydın, Ferit, *İslâm'da İnanç Sistemi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1995.
- Aydınlı, Osman, *Mu'tezilenin Beş Esasının Teşekkülünde Ebu'l-Hüzeyl'in Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- Bağdâdî, Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Fark*, (Çev. Ethem R. Fığlalı), T.D.V. Yay. Ankara 2011.
- Bağdadi, Ebu Mansur, *Usulu'd-Din*, İstanbul 1928.
- Bağdâdî, *Usuli'd-Dîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Bakillâni, Ebu Bekir b. Tayyib, *et-Temhid*, Kahire 1931; Beyrut 1957.
- Buhari, Ebu Abdullah İsmail, *el-Cami'us Sahih*, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Ak Çağ Yay. Ankara 1993.
- Cemaluddîn, İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, I-XVIII, Beyrut 1988.
- Cürcani, Seyyid Şerif, *Şerhu'l Mevâkıf*, İstanbul 1286.
- Cüveynî, *Kitabu'l İrşâd*, Kahire 1950.
- Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik, *el-'Akîdetü'n-nizâmiyye*. MÜİFV. Yay. İstanbul 1992.
- Develioğlu, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yay. Ankara 2002.
- Doğan, İsa, *Zeydiyye Mezhebi'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*. Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Eş'arî, Ebu'l Hasan, *el-İbane ve Usul-ü Ehli's-Sünnet*, (trc. Ramazan Biçer) Gelenek Yay. İstanbul 2010.
- Eş'arî, Ebu'l Hasan. *el-İbane ve Usul-ü-Diyâne*, Kahire 1375.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan İsmâil, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallîn*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdi'l-Hamid), (I-II), Beyrut 1990.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan İsmâil, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallîn*, (tah. Helmut Ritter, Wiesbaden), 1980.
- Fığlalı, Ethem Rûhi, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yay. İstanbul 1984.
- Firûzâbâdî, Mecduddin, *Kamusu'l-Muhît*, Daru'l Fikir, Beyrut 1995.
- Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed, *el-İktisad Fi'l-İtikad*, Beyrut 1969.
- Gölcük, Şerafettin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayhan Yay. İstanbul 1979.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay. İstanbul 1979.
- Hâdî, Yahya b Hüseyin, *Kitabu'r-Red ve'l İhticac alel Hasan b. Muhammed b. El- Hanefiyye* (neşr. Muhammed Amâre) Kâhire 1971.
- Harputî, Abdullatif, *Tenkihu'l Kelâm fî Akaidi Ehli'l-İslâm*, Dersaadet, İstanbul 1330.
- İbn Füre, Ebû Bekr, *Mücerred'ü- Makâlâti'l-Eş'arî*, Paris 1987.
- İbn Hadîd, *Şerh Nehcu'l-Belâğa*, (I-XX), (tah. M. Ebu'l-İbrahim), Beyrut 1965.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed, *Kitabu'l Fasl fil Milet ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, (I-V), Mısır 1902.

- İbn Murtaza, Ahmet b. Yahya, *Kitabu'l- Kalaid fi Tashihi'l Akaid*, (thk.N. Nadir), Daru'Maşrik Yay. Beyrut 1986.
- İbn-İ Hanbel, Ahmed, *Müsned*, (I-VI), Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- İbn-İ Kemal, Şemsettin Ahmet, *Ecel Risalesi*, İstanbul 1610.
- İbn-İ Kesir, Ebu'l- Fida, *Tefsiri'l Kur'ani'l-Azîm*, (I-IV) Beyrut 1992.
- İbnü'l Hümmam, Kemaleddin, *el-Müsayere*, Çağrı Yay. İstanbul 1400/1979.
- İbnü'l Melâhimî, Kitabu'l Fâik Fî Usulî'd-Dîn, Tahran 1386.
- İbnü'l-Mutahhar, *Menâhicü'l Yakîn fi Usuliddîn*, Ettâbiu'l Evkâfi ve's- Şuûnil Hayriyye,ts.
- İcî, Aduddîn, *el-Mevakıf fi İlm-i Kelâm*, Alimü'l-Kütüb, Beyrut ts.
- İsfahani, Rağıb, *Müfredat: Elfazı'l-Kur'an*, Beyrut 1992.
- İsfahani, Rağıb. *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (trc. Yusuf Türker), Pınar Yay. İstanbul, 2007.
- İzmirli, İsmail Hakkı, Muhassal'ul- Kelam, Evkaf Matbaası, İstanbul 1336.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, (haz. Sabri Hizmetli), Ümran Yay. Ankara 1981.
- Kâdi Abdulcebbar, Ebu'l Hasan, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (trc. İlyas Çelebi), TYEKB. İstanbul 2013.
- Kâdi Abdulcebbar, Ebu'l Hasan, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire 1965.
- Kâdi Abdulcebbar, *el-Muğni fi Ebvâbi't- Tevhid ve'l-Adl*, Mısır 1962.
- Kara, Bünyamin, *Dinler Tarihi Açısından İslam Dininde Ölüm*, Ankara 1995.
- Karadeniz, Osman, *Ecel Üzerine*, Anadolu Matbaası, İzmir 1992.
- Karadeniz, Osman, *Kelam El Kitabı*, (Ecel ve Ömür) bölümü, Grafiker Yay. Ankara 2013.
- Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Komisyon), D.İ.B. Yay. Ankara 2006.
- Kestelli, Muslihüddin, *Haşiye ala Şerhi'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul 1973.
- Konyalı, M. Vehbi, *Hülâsâtu'l-Beyân fi Tefsiri'l- Kur'an*, (I-XVI), Üçdal Yay. İstanbul ts.
- Kur'an-I Kerim ve Açıklamalı Meali, (Haz. Heyet), TDV. Yay. Ankara 1993.
- Maturîdî, *Akâid Risâlesi ve Şerhi*, (trc. M. Saim Yeprem) Ankara 2011.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed, *Kitâbu't-Tevhid*, (B. Topaloğlu, M. Aruçi), Ankara 2003.
- Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (Tah. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979.
- Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an* (Haz. B. Topaloğlu), Mizan Yay. İstanbul 2005-2008.
- Mes'udî. Ebu'l Hasan, *Murucu'z-Zeheb*, (I-IV), (tah. M. Abdulhamid), Beyrut 1998.
- Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (I-XII), Ankara 1981.
- Mutlu, İsmail, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, Mutlu Yay. İstanbul 1995.
- Müslim, *Cami'us-Sahih*, (I-V), Mısır 1955. Neseî, Ebû'l Muîn, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Dîn* (Tah: Hüseyin Atay). DİB. Yay. Ankara 2004.
- Neseî, Ebu'l Berekât, *el-Umde fil-Âkâid*, (tah: T. Yeşilyurt), Kubbealtı Yay. Malatya 2000.
- Neseî, Ebu'l Berekât, *Medariku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (I-IV) İstanbul 1984.
- Neseî, Hâfizuddin Ebu'l Berekât, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No: 3085.
- Okumuş, *Allah İnsan Tabiat Bağlamında Ecel Problemi*, Araştırma Yay. Ankara 2014.
- Okumuş, Namık Kemal, Mâtürîdîliğin Ezeli Yazgı Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C: 13, S: 2, 2015.
- Okumuş, *Şia'da, İmamiyye Ve Zeydiyye Özelinde Ezeli Yazgı Algısının Temel Basamakları Olan Kader, Kaza, Ecel, Rızık Ve Beda Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler, Makâlât Mezhep Araştırmaları*, VII/1 (Bahar 2014)
- Onat Hasan, *Emevî Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, TDV Yay. Ankara 1993.
- Öz, Mustafa, *İslam Mezhepler Tarihi*, Ensar Yay. İstanbul 2017.

- Ramazan Efendi, *Akaid Şerhi*, Basın Ofset, İstanbul 1965.
- Râzi, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Tahran ts.
- Razi, Fahreddîn, Tefsir-i Kebir (Mefâtihu'l Gayb), (Terc. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, S. Doğru), (I-XXIII) Ak Çağ Yay, Ankara 1991.
- Reyyişehrî, Muhammed, *Mîzanu'l-Hikme*,(I-X), Kum 1403.
- Sâbûnî, Nureddin. *Maturidiyye Akaidi*, (Terc. Bekir Topaloğlu), TDV Yay. Ankara 2005.
- Serdar, Murat; Işık, Harun, *İslam İnanç Esasları*, Kimlik Yay. Kayseri 2017.
- Sönmez, Mustafa, *Kelami Düşüncede Allah'ın İradesini Sınırlandırma Problemi (Mu'tezilî Yaklaşımın Bir Tahlili)* Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 20, Ankara 2004.
- Subhî, A. Mahmut, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1984.
- Subhî, A. Mahmut, *Fî İlmi'l Kelam*, (I-III), Beyrut 1985.
- Şehristânî, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, (I-III), Beyrut 1992.
- Şerif el-Murtazâ, *ez-Zâhire fî İlmi'l-Kelâm*,(Tah. S. Ahmed Hüseyinî) en-Neşri'l İslâmî, Kum ts.
- Tabatabaî, Hüseyin, *El-Mizan Fî Tefsiri'l-Kur'an*, (I-XXI), Kum 1971.
- Taftazani, Sa'duddîn, *Kelâm İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-Akaid)*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay. İstanbul 2010.
- Taftazânî, Saduddîn, *Şerh'ül Makasid*, (V) İran (Kum) 1989.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Sünen*, (I-V), Çağrı Yay. İstanbul 1981.
- Topaloğlu, Bekir- Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İSAM Yay. İstanbul 2013.
- Tunç, Cihat, *Ecel Maddesi*, DİA. C: X, İstanbul 1994.
- Tûsî, Nasiruddin, *el-İktisat fî Ma Yeteallâk bi'l-İtikad*, Neced 1979.
- Wensinck, A.J, *Mucemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Hadisi'n- Nebeviyye, Concordance*, (I-VIII), Çağrı Yay. İstanbul 1998.
- Yeşilyurt, Temel, *Ebu'l-Berekât en-Neseî ve İslam Düşüncesinde Yeri*, Kubbealtı Yay. Malatya 2000.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SÖZ VARLIĞINI GELİŞTİRMEDE ÇEVRESEL ÖĞRENMENİN ETKİSİ¹

THE EFFECT OF ENVIRONMENTAL LEARNING IN THE DEVELOPMENT OF VOCABULARY OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Talat AYTAN², Özge ÖZCAN³

ÖZET: Duyguların, düşüncelerin, hayallerin ve tasavvurların anlaşılması ve anlatılması zengin bir söz varlığını gerektirmektedir. İlk ve ortaokul düzeyinde Türkçe dersleriyle gelişen kelime hazinesi, ortaöğretimde Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde Türk ve dünya edebiyatının seçkin metinleri vasıtasıyla zenginleşmeye devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, ortaöğretim öğrencilerinin söz varlığını geliştirmede çevresel öğrenme unsurlarının etkisini ortaya koymaktır. Tek gruplu öntest- sontest modeline göre desenlenen araştırmanın çalışma grubunu, 2016 – 2017 Eğitim – Öğretim yılında İstanbul ili Ayazağa Anadolu Lisesinde öğrenim gören 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma için “Lûgat 365” ismiyle ve “Bazı kelimeler çok güzel” etiketiyle bir Twitter hesabı üzerinden yayımlanan kelimelerden random olarak 30 kelime seçilmiştir. Araştırmacılar tarafından çoktan seçmeli sorulardan oluşan ve seçilen kelimeleri içeren 30 soruluk bir başarı testi geliştirilmiştir. Ön test sonrasında her hafta üç ayrı kelime; anlamı ve örnek cümle kullanımlarıyla sınıfın uygun bir yerine poster biçiminde asılmış; öğretmen, öğrencilerin kelimelerle teması noktasında herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. On haftanın sonunda son test yapılmış, çalışma grubundaki öğrencilerin ön test ve son test sonuçları yüzdelik değerlere göre analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre çevresel öğrenme etkinlikleri öğrencilerin kelime hazinesini artırmıştır. Öğrencilerin başarı puanlarında %29.18’lik bir artış meydana gelmiştir. Bu sonuçtan hareketle kelime öğretiminde sınıf ve okul panolarından azami düzeyde yararlanılması önerisinde bulunulabilir.

Anahtar sözcükler: Söz varlığı, çevresel öğrenme, Lûgat 365.

ABSTRACT: To understand and tell emotions, thoughts, imaginations and considerations require a rich vocabulary. Vocabulary developed by the Turkish courses in primary and secondary school level continues to get richer in Turkish language and literature courses via the selected texts from Turkish and world literatures. The aim of this study is to express the effects of the environmental learning elements in developing the vocabulary level of secondary school students. The study group of the research supported according to the one-grouped pro- and post-test model consists of the 12th grade students studying at İstanbul Ayazağa Anatolian High School in 2016-2017 Academic Year. For the research, with the name of “Lugat [Dictionary] 365” and the tag of “Some words are so nice”, 30 words published on a twitter account have been selected randomly. An achievement test with 30 multiple-choice questions including the selected words has been developed by the researchers. After the pro-test, three separate words have been hanged each week on a proper place in the class including the meanings and usages in a sentence; the teacher has not interfered concerning the students’ contact with the words. At the end of ten weeks, the last test has been performed, the results of pro and post tests of the students have been analysed according to percentage value. In respect to the results, environmental learning activities have increased the vocabulary of the students. An increase of %29.18 in the success grades of the students has occurred. Based on this result, it can be recommended that it is possible to make the best of the class and school boards in terms of vocabulary teaching.

Keywords: Vocabulary, environmental learning, Lugat [dictionary] 365.

¹ Bu çalışma 2017 yılında yapılan Uluslararası Türkçenin Eğitimi – Öğretimi Kurultayı’nda sunulan özet bildirinin genişletilmiş hâlidir.

² Dr. Talat Aytan, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi ABD, talataytan@gmail.com

³ Özge Özcan, Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, ozgeozcan1991@hotmail.com

1. GİRİŞ

1.1. Söz Varlığı

Sözcükler, bireylerin diğer bireylerle iletişimde kalmak için kullandıkları en önemli yapı taşıdır. İnsanlar yaratılışları gereği diğer insanlarla iletişimde bulunmak zorundadır. Bireyler; duygularını, düşüncelerini, ihtiyaçlarını, isteklerini, hayallerini, fikirlerini, bilgi birikimlerini aktarmak için lisana dolayısıyla da sözcüklere ihtiyaç duymaktadır. Sözcükler bir araya geldiklerinde söz varlığını meydana getirmektedir.

Türkçe Sözlük'e göre söz varlığı; "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" (Türkçe Sözlük, 2011: 2158) olarak ifade edilir. Bireylerin sahip olduğu söz varlığı aktif söz varlığı ve pasif söz varlığı olarak ikiye ayrılmaktadır. "Pasif (edilgen) dil, bireyin dinlerken, okurken anladığı, anlamını bildiği kelimelerden, aktif (etkin) dil ise bireyin konuşma eylemine yansıyan kelimelerden oluşur" (Keklik, 2015: 105; Tosunoğlu, 2000: 144, Güteryüz, 2003: 13; Çiftçi, 1991: 8). Başka bir ifadeyle, öğrencilerin yazılı ve sözlü olarak ifade edemeyip bağlamdan hareketle tahmin edebildiği ya da genel olarak bilgisine sahip olduğu sözcükler pasif kelime hazinesini; yazılı ve sözlü olarak metin üretiminde işe koşabildiği kelimeler de aktif kelime hazinesini oluşturur (Aytan, 2016: 427).

Türkçe ve edebiyat eğitiminin temel amaçlarından biri öğrencilerin aktif söz varlığını zenginleştirmektir. Öğretim programlarında bu amaç doğrultusunda çeşitli kazanımlara yer verilmiştir (MEB, 2006; MEB, 2015). Kelime hazinesinin gelişmesi ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim kademeleri için önem arz etmektedir. Yılmaz ve Doğan'a (2014: 281) göre bireylerin söz varlığının sürekli artması beklenir. Ayrıca iletişim ortamında bireyin kullandığı kelime sayısının eğitim süreciyle doğrudan bir ilişkisi vardır. "Kelimeler, duyma, düşünme, algılama, öğrenme, karşılaştırma, anlamlar oluşturma gibi zihinsel süreçlerin oluşturulmasında önemli bir araçtır. Birey her yaşta ana diline ait kavramlar edinirken ana diline ait kavramlar aracılığıyla da yaşadığı kültürün hazzını duyar. Bu bakımdan her yaşta her dönemde eğitim sürecinde kelime öğretimi önem kazanmaktadır" (Karadüz ve Yıldırım, 2011: 964).

2006 Türkçe programının 1- 5. sınıf kısmında kelime öğretimine yönelik olarak okuma becerisi içerisinde "Söz Varlığını Geliştirme" başlığıyla aşağıdaki kazanımlara yer verilmiştir.

- Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir.
- Kelimelerin eş ve zıt anlamlarını bulur.
- Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.
- Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır.
- Ekleri kullanarak kelimeleri üretir.
- Seslerden heceler, hecelerden kelimeler, kelimelerden cümleler oluşturarak okur.
- Kelimelerin gerçek, mecaz ve terim anlamlarını ayırt eder (MEB, 2006).

Aynı yıl yayımlanan programın 6 – 8. sınıflar bölümünde "Söz Varlığını Zenginleştirme" hem okuma hem de dinleme eğitimi kısmında çeşitli kazanımlarla sunulmuştur.

Okuma Becerisi – Söz Varlığını Geliştirme

- Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili kelimelere örnek verir.
- Aynı kavram alanına giren kelimelerin, anlam farklılıklarını dikkate alarak kullanır.
- Okuduğu metinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini cümle içinde kullanır.
- Okuduklarından hareketle öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.

Dinleme Becerisi – Söz Varlığını Geliştirme

- Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili kelimelere örnek verir.
- Aynı kavram alanına giren kelimeleri, anlam farklılıklarını dikkate alarak kullanır.
- Dinlediklerinde / izlediklerinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini cümle içinde kullanır.
- Dinlediklerinden / izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur (MEB, 2006).

Ortaöğretim müfredatı incelendiğinde 2006 Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı'nda kelime öğretiminin müstakil bir ünite olarak ele alındığı görülmektedir. 9. Sınıf Dil ve Anlatım dersinin 4. ünitesi “Kelime Bilgisi” ünitesidir. Kelime Bilgisi ünitesinde söz varlığını geliştirmeye yönelik kazanımlar aşağıda yer almaktadır:

- Kelimenin ses ve anlam kaynaşmasından oluşan bir yapı olduğunu fark eder.
- Kelimede anlamın oluşumunu açıklar.
- Kelimelerin anlam oluşturmada birbirleriyle ilişkilerini belirler.
- Kelimelerin farklı anlam kazanmalarında nelerin etkili olduğunu belirler.
- Kelimelerin sözlü ve yazılı iletişimde kazandığı farklı anlam değerlerini belirler.
- Kelimelerin yan anlamlarını belirler.
- Eş anlamlı kelimelerin işlevini belirler.
- Zıt anlamlı kelimelerin işlevini belirler.
- Yakın anlamlı kelimelerin işlevini belirler.
- Eş sesli kelimelerin işlevini belirler.
- Kelimelerdeki anlam değişmelerini açıklar.
- Kelime gruplarının oluşum biçimlerini açıklar.
- Dilde kelime gruplarının varlık nedenlerini tartışır (MEB, 2006).

2015, 2017 ve 2018 Türk Dili ve Edebiyatı programları incelendiğinde kelime öğretiminin, metinden hareketle kelimenin anlamını buldurma yöntemiyle diğer bir ifadeyle bağlamsal tahmin yoluyla yapılması gerektiğinin tavsiye edildiği görülür. Öğrencilerin metinlerden hareketle yeni kelimeler öğrenip aktif kelime hazinelerini artırmaları beklenir (MEB, 2006; MEB, 2015; MEB, 2017; MEB, 2018).

Öğrencilerin aktif kelime hazinesini artırmak dünyadaki bütün diller için önem arz etmektedir. Dünya genelinde ilköğretim döneminden başlayıp ortaöğretim dönemine kadar geçen sürede bir öğrencinin 4-5 bin kelime kullanmasının beklendiği; ancak Türk öğrencilerde bu döneme kadar geçen sürede ulaşılabilen en iyi kelime ortalamasının ilköğretimde düzeyinde 500; ortaöğretim sonuna kadar olan sürede ise 2000-2500 civarında olduğu belirlenmiştir (Pılandı, 2009: 349). Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'deki gençlerin kelime hazinelerinin yeterli olmamasından dolayı kendilerini ifade etmekte zorlandığı ve bundan dolayı eğitim, öğretim ve sosyal yaşamlarında birçok problemle karşılaştıkları ifade edilebilir (Tosunoğlu, 1999). Türkiye'de aktif kelime hazinesine yönelik yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Türkiye'de günümüze kadar hazırlanmış olan öğretim programlarında bulunduğu kademeye göre öğrencinin bilmesi ve kullanması gereken kelime sayıları belirlenmemiştir. Bunun yanında Türklerin yaş gruplarına göre, öğrenim düzeylerine göre, bölgelerin sosyoekonomik ve kalkınma düzeylerine göre bireysel kelime hazinelerinin ne kadar ve hangi aralıkta olması gerektiğine yönelik bir çalışma da bulunmamaktadır (Demir, 2006:3).

Aktif kelime hazinesi artıkça okul başarısı da artmaktadır. Antonacci ve O'Callaghan (2012)'ın yaptığı çalışmalar; okul başarısı ile kelime hazinesi arasında doğrudan ilişki olduğunu kanıtlamış, çok kelime bilen öğrencilerin zihinsel becerilerinin ve okul başarılarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından üç yılda bir yapılan, PISA olarak kısaltılan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment) 15 yaşındaki öğrencilerin başarısını sınamak için yapılan bir sınavdır. PISA'nın amacı, eğitim yöntemlerinde standartlaşmayı ve gelişmeyi artırmak, dünyadaki eğitim sistemlerinin başarısını karşılaştırmak, test etmektir. Türkiye'nin PISA sonuçları incelendiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmaktadır.

PISA – Okuma Sonuçları

- 2003 yılında Türkiye 40 ülke arasından 34'üncü olmuştur.
- 2003 yılında OECD ülkelerinin ortalama puanı 494 iken Türkiye'nin ortalaması 441'dir (PISA 2003 Projesi Ulusal Nihai Raporu, 2005).
- 2006 yılında Türkiye 57 ülke arasından 39'uncu olmuştur.
- 2006 yılında OECD ülkelerinin ortalama puanı 492 iken Türkiye'nin ortalaması 447'dir (PISA 2006 Projesi Nihai Raporu, 2010).
- 2009 yılında Türkiye 65 ülke arasından 41'inci olmuştur.
- 2009 yılında OECD ülkelerinin ortalama puanı 493 iken Türkiye'nin ortalaması 464'tür (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2009 Ulusal Ön Raporu).
- 2012 yılında Türkiye 65 ülke arasından 42'nci olmuştur.
- 2012 yılında OECD ülkelerinin ortalama puanı 496 iken Türkiye'nin ortalama puanı 475'tir (PISA 2012 Araştırması Ulusal Nihai Rapor).
- 2015 yılında Türkiye 72 ülke arasından 50'nci olmuştur.
- 2015 yılında OECD ülkelerinin ortalama puanı 493 iken Türkiye'nin ortalama puanı 428'dir (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2015 Ulusal Raporu).

PISA sonuçları, aktif kelime serveti ile ilgili yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Sınav sonuçları göstermektedir ki öğrenciler okuduklarını anlamakta güçlük çekmektedir, aktif ve pasif kelime servetleri diğer ülkelerdeki yaşlılarına göre oldukça azdır. Öğrencilerin okuduklarını anlamamalarının temel sebeplerinden biri, söz varlıklarının az olmasıdır. Öğrencilerin aktif kelime serveti artırılırsa okuma alanındaki başarısı da artacaktır; bu durum akademik anlamdaki başarılarını da etkileyecektir.

1.2. Kelime Öğretim Yöntemleri

Öğrencilerin okuduğunu anlama, yazılı ve sözlü ifade becerilerinin gelişmesi zengin bir kelime hazinesi ile mümkündür. Bu sebeple ilkokuldan başlanarak çeşitli yöntem ve tekniklerle öğrencilerin kelime hazinesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Alan yazın incelendiğinde kelime öğretiminde etkili olan yöntemler şu şekilde tablolaştırılabilir (Yağcı ve diğerleri (2012) :

Tablo: 1 Kelime Öğretiminde Etkili Olan Yöntemler

<i>Oyunla Öğretim</i>
<i>Drama</i>
<i>Görsellerden Yararlanma</i>
<i>Bulmaca</i>
<i>Farklı Metin Türlerini Okuma</i>
<i>Kelimeyi Cümle İçinde Kullanma</i>
<i>Kelime – Anlam Eşleştirme</i>
<i>Atasözleri ve Deyimlerden Yararlanma</i>
<i>Cümleden Anlam Buldurma</i>
<i>Resimli Sözlük Kullanma</i>
<i>Sözlükten Yararlanma</i>

Kelime öğretimde görsellerden ve resimlerden yararlanma bütün dünyada kabul gören bir uygulamadır. Uygulanabilirlik açısından, resimler öğrencilerin yeni terimlerle bağlantı kurmalarına yardımcı olur. Resimler dil öğretimine üç önemli açıdan katkıda bulunur. Öncelikle, resimler sayesinde öğretimde anlatımdan kaçınılır. İkinci olarak, bağlam oluşturmada resimler her şeyden önemlidir. Son olarak da resimler aracılığıyla bağlamı değiştirmek, öğrencilere verilen yapıyı kullanmaları açısından birçok fırsat sağlar (Buell, 1953). Resimler bir sonuca varılabildiği için/anlaşılabildiği için eğlenceden daha fazlasıdır (Zyzik, 2009). Resim anlamlandırmadaki algının hayati önemini fark etme, görsel anlatımda yapılan çalışmalardan gelir. Bir resme nasıl baktığımız, bilişimize bağlıdır. Resimdeki anlamı aktif olarak oluştururuz. Öğrenmelerimiz resimden çıkaracağımız anlamı etkilemektedir (Szczeponiak, & Lew, 2011).

1.3. Çevresel Öğrenme

Öğrenme amacı olmaksızın gerçekleşen öğrenmelere gizil öğrenme denmektedir (Bacanlı, 1999). Gizil öğrenmede bilgiler hafızada depolanmakta, kullanım zamanı gelince davranışa dökülmektedir. Aslında organizma birçok şeyi farkında olsun olmasın öğrenmektedir; ama bu öğrendiklerini ihtiyaç olduğu durumlarda kullanmaktadır (Hergenhahn, B. R., Olson, Matthew, H, 1993, Akt. Coşkun, 2003). Beyin doğrudan farkında olduğu ve dikkat kesildiği bilgiyi özümser. Ayrıca öncelikli olarak ilgi odağında olanların ötesindeki bilgi ve işaretleri – uyarımları da doğrudan özümser. Çevresel uyarıcılar, ilgi alanının içinde olan ama bilinçli bir şekilde fark edilmeyen (örneğin gülisteki bir ima ya da beden duruşundaki ufak değişiklikler gibi) çok hafif ya da ince işaretleri - uyarımları kapsayabilir. Bu da beynin öğrenmenin ya da

iletişimin gerçekleştiği bütün duyumsal bağlamlara tepki verdiği anlamına gelir (O'Keefe ve Nadel, 1978).

Tolman'a göre davranış, deneme – yanılmadan ziyade organizmanın zihinsel olarak karar vermesine bağlıdır. Performans, öğrenmenin davranışa dönüşmüş şeklidir. Organizma, çevresinde ne varsa onu öğrenir. Bulduğu ortamla ilgili “zihinsel harita (cognitive map)” oluşturur (Coşkun, 2003). Zihinsel süreçler, çevresel uyarıcılar ile bireyin davranışları arasındaki bağlantıyı sağlarlar. Böylece öğrenme sosyalleşmiş olur (Hergenhahn, B. R., Olson, Matthew, H, 1993, Akt. Coşkun, 2003).

Georgi Lozanov 1970'lerin sonunda öğrencilerin başaramayacakları konusunda kaygıya düşerek kendilerini sınırladıkları, öğrenmeye karşı kendilerine psikolojik setler oluşturdukları görüşünü ortaya koymuştur. Öğrencilerin zihinsel kapasitelerinin çok azını kullandıklarını, eğer öğrenme için doğru şartlar sağlanırsa beyin daha fazlasını öğrenebileceğini ve hafızasında depolayabileceğini savunan Lozanov bunun için, öğrenenlere kendilerini sınırlamamayı telkin eden bir öğrenim metodu geliştirmiştir. Lozanov geliştirdiği metoda Telkin Yöntemi adını vermiştir. Lozanov'un temel ilkelerinden biri, her uyarının beyin tarafından kodlandığı, ilişkilendirildiği ve simgeleştirildiğidir. Her ses (bir sözcükten bir sirene kadar), her görsel işaret (boş bir sayfadan kaldırılan bir parmağa kadar) karışık anlamlarla doludur. Çevresel bilgi öğrenmeyi kolaylaştırmak için tasarlanarak düzenlenebilir.

Lozanov (1978b)'a göre; anlama süreci her zaman için anlamlı olmamaktadır. Bu süreç daha çok “farkında olmadan öğrenme” şeklinde gerçekleşmektedir. Farkında olmadan öğrenme tekniği; insanların çevresinde olanları, bilinçli olarak katıldıkları şeylerden daha çok farkına vardığı, algıladığı fikrine dayanır. Çevresel / farkında olmadan alınan uyarımların - işaretlerin çoğu beyne farkında olmadan girer ve bilinçaltı düzeyinde etkileşime girer. Beyne ulaşan bu bilgi biraz gecikmeyle zihinde ortaya çıkar ya da güdülerini ve kararları etkiler. Böylelikle farkına varmadan öğrenme gerçekleşmiş olur. Farkında olmadan öğrenme, öğrencilerin hâlihazırda içinde bulunduğu çevreden öğrenmesi olarak tanımlanabilir. Öğrenciler bilgiyi, dikkatlerini verecekleri bir materyalden ziyade ortamın bir parçası olarak algıladıklarında herhangi bir çaba göstermeden öğrenirler. Harmer (2001) Lozanov tarafından geliştirilen Telkin Yönteminde, fiziksel çevre ve sınıf atmosferinin hayati derecede önemli olduğu görüşünü belirtir. Öğrencilerin dersin başında ilgi çekici bir sınıfa girmeleri öğrenme sürecinde motivasyon kazanmalarına yardımcı olmaktadır. İlgi çekici olmayan bir sınıfa girmeleri hâlinde, motivasyon başlatılamaz. Anlamlı bir bağlam sunulduğunda, öğrenciler iyi bilmediği birçok yapının anlamını kavrayabilir (Lightbown, & Spada, 2003). Çevresel öğrenmede hedef bilgi, afişlerin ve dekorların öğrenme ortamındaki varlığıyla teşvik edilir. Sınıf duvarlarına hedef dildeki afişleri asma yoluyla, öğrenciler önemli olguları çaba harcamadan kavrayacaktır (Freeman, 2000). Farkında olmadan öğrenme tekniğini de içeren Telkin Yöntemi, özellikle kelime öğretimi açısından etkili bir dil öğretim metodu olarak bulunmuştur (Gezer ve diğerleri, 2012; İşcan, 2011).

Dil derslerinin verimli ve etkili olabilmesi için öğretmenin rehberliği, öğrencinin öğrenme isteği, ders araç – gereçlerinin görsellerle desteklenmesi gerekmektedir (Kuşçu, 2017). Bancroft (1978) öğrenmenin etkili olabilmesi için gereken bu üç ana unsuru şöyle ifade eder:

- İlgi çekici bir sınıf ve güzel bir sınıf ortamı,
- Hareketli bir kişiliği olan, materyali canlandırabilen ve öğrencileri öğrenmeye motive eden bir öğretmen,
- Öğrencilerde rahatlamış bir şekilde uyanık / tetikte olma durumudur (Bancroft, 1978).

Telkin Yönteminde, hedef yapıların örnekleri renkli, ilgi çekici afişler aracılığıyla öğrencilere pasif bir şekilde sunulur. Yapılar sınıfta vurgulanmadan önce afişler asılır. Öğrencilerin soyutlanmış dilbilgisini çevresel ve kısmen bilinçli olarak sezmelerine izin verilir. (Bancroft, 1995). Öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla resimler, bilgi kartları şeklindeki grafikler, büyük duvar kağıtları, fotoğraflar ya da illüstrasyonlar kullanılır (Harmer, 2001). Duvarlar aynı zamanda konuyla alakalı afişlerle kaplanır (Lozanov & Gateva, 1988, Akt. Güçlü ve Ayhan, 2015). Bu yolla öğrenciler yapıları farkında olmadan ve kısmen bilinçli olarak öğrenirler (Davies, 2000).

Lozanov’u takiben, Dhority de dilbilgisi materyalinin ve özellikle geleneksel olarak bilinçli, anımsama aşamasında olan bir dilbilgisi görevinin öğretiminde Telkin Yönteminin faydalı olacağına inanmaktadır. Bu teknik; çevremizdeki şeylerden, içinde bulunduğumuz ve dikkat kesildiğimiz şeylere göre, daha çok şey etkilendiğimiz görüşüne dayanır. Sınıf duvarlarına hedef dildeki bazı yapısal bilgileri içeren afişleri asarak öğrencilerin önemli detayları doğal olarak özümseyeceğini ifade eder. Dhority, Telkin Yönteminde dil öğrenmenin gerçekleştiği fiziksel çevrenin önemini vurgular. Sınıf estetik olarak göze hoş görünmeli, ilgi çekici, renkli, konforlu olmalıdır ve duylara hitap etmelidir (Dhority, 1978). Resimler (etnik manzaralar ve kültürel olaylar – görünüm), grafikler, haritalar ve renkli afişler duvarlara asılmalıdır. Bu tür çevresel uyarıcılar estetik ve eğitici. Materyaller düzenli olarak değiştirilmelidir, böylece materyaller ders içeriğiyle bütünleştirilmiş olacaktır. Dil örnekleri; dekoratif, görsel şekillerle ve renklerle harmanlayan afişlerle kullanılmalıdır. Görsel uyarıcılar, öğreticinin bilinçli bir şekilde bu görsellere dikkat çekmeden, eğitim ortamına dâhil edildiğinde dikkate değer öğrenme sonuçları elde edilmiştir (Hall, 1982). Görsel öğelerin öğretim – öğrenim sürecine dâhil edilmesi öğretimi soyut ve tek düze olmaktan kurtarır, konuya odaklanmayı artırır ve konuyu daha anlaşılır kılar (Günday, 2015).

Öğretmen, öğrenenin dikkatinin odaklandığı materyalleri düzenlemelidir. Çevredekiler, gürültü kaygısı, sıcaklık ve buna benzer olan geleneksel unsurlara ek olarak grafikler, illüstrasyonlar, dekor tasarımları, sanat eserleri / resimler, en ünlü sanat eserleri gibi görselleri içerir. Barzakov (1988), öğrenme odağındaki değişimleri yansıtmak için öğretmenlerin sık sık resimleri / sanat eserlerini değiştirmesi tavsiyesinde bulunur (Caine ve Caine, 1990).

Posterler öğrencilerin anlamakta zorluk çektiği konuları kolaylıkla ve anlamlı olarak öğrenmelerini sağlar. Aynı zamanda bilgiyi bulma, özetleme ve kullanma imkânı vererek öğrenci merkezli eğitimi destekleyen, öğrencilerin iletişim becerilerini geliştiren öğretim araçlarıdır (Eker, 2016). Hughes, (2005)’e göre posterler, öğrencilerin öğrenmelerini somutlaştıran, öğrencileri derse karşı motive eden ve aktif katılımlarını artıran ders materyalleridir. Aynı zamanda posterler, sınıf içinde ve dışında çeşitli aktiviteler sağladığı için bilgi paylaşımında önemli fırsatlar sağlar (Dunstan ve Bassinger, 1997). Posterler içeriği daha iyi iletmenin ve kalıcı öğrenmeyi sağlamanın yanında, bilginin yayılmasında alternatif bir yöntemdir (Hubenthal, 2009).

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; ortaöğretimde öğrencilerin söz varlığını geliştirmede çevresel öğrenme unsurlarının etkisini ortaya koymaktır. Ana dilinin imkânlarını istenilen düzeyde kullanmak; dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi zengin bir söz varlığıyla mümkündür. İlk ve ortaokulda Türkçe dersleriyle geliştirilen söz varlığı, ortaöğretimde Türk Dili ve Edebiyatı dersleriyle geliştirilmektedir. Bu bağlamda, Türk Dili ve Edebiyatı dersinde çevresel öğrenme teknikleri kullanılarak öğrencilerin aktif kelime hazinesi artırılmaya çalışılmıştır.

3. SINIRLILIKLAR

Bu çalışma;

- 2016 – 2017 Eğitim – Öğretim döneminde İstanbul ili Sarıyer ilçesi, Ayazağa Anadolu Lisesinde 12. sınıfta öğrenim gören 22 öğrenci ile,
- *Lûgat365* adlı sözlükten random seçilmiş 30 kelime ile sınırlı tutulmuştur.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli

Çevresel öğrenme etkinliklerinin ortaöğretim öğrencilerinin söz varlığına etkisini sınamaya çalışan bu araştırma deneme öncesi (pre-experimental) desenlerden “tek gruplu ön-test-son-test modeli”ne göre hazırlanmıştır (Karasar, 2016). “Tek grup ön-test-son-test” modelinde, gelişigüzel seçilmiş bir gruba bağımsız değişken uygulanır. Hem deney öncesi (ön-test) hem de deney sonrası (son-test) ölçmeler uygulanır. Son-test puanı, ön-test puanından yüksekse bağımsız değişkenin grup üzerinde etkili olduğu varsayılır. Modelin simgesel görünümü Şekil:1’de gösterilmektedir.

Şekil:1 Araştırma Modelinin Simgesel Görünüşü

G1 O1.1 X O1.2’dir.

1. G1: Araştırma Grubu
2. O1.1: Birinci Ölçme (Ön-test)
3. X: Bağımsız Değişken (Çevresel Öğrenme Etkinlikleri)
4. O1.2: İkinci Ölçme (Son-test)

4.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışma 2016 – 2017 Eğitim – Öğretim yılında İstanbul ili Ayazağa Anadolu Lisesinde öğrenim gören 12. sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 22 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubu, 11 erkek ve 11 kız öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma için “*Lûgat365*” ismiyle ve “*bazı kelimeler çok güzel*” etiketiyle bir Twitter hesabı üzerinden yayımlanan, ticari birçok üründe kullanılan ve son olarak da *Can Yayınları* tarafından “*Lûgat365*” adıyla yayımlanan sözlük içerisinde random olarak 30 kelime seçilmiştir.

4.3. İşlem

Araştırmacılar tarafından “*Lûgat365*” adlı sözlükten seçilen 30 sözcüğün içerisinde yer aldığı, tamamı çoktan seçmeli sorulardan oluşan 30 soruluk bir başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testindeki metinler Türk edebiyatının seçkin örneklerinden seçilmiştir. Başarı testinin tam puanı 90 puan olacak şekilde puanlama yapılmıştır. İki alan uzmanının görüşü ile teste son hâli verilmiştir. Geliştirilen başarı testi ön-test olarak uygulanmıştır.

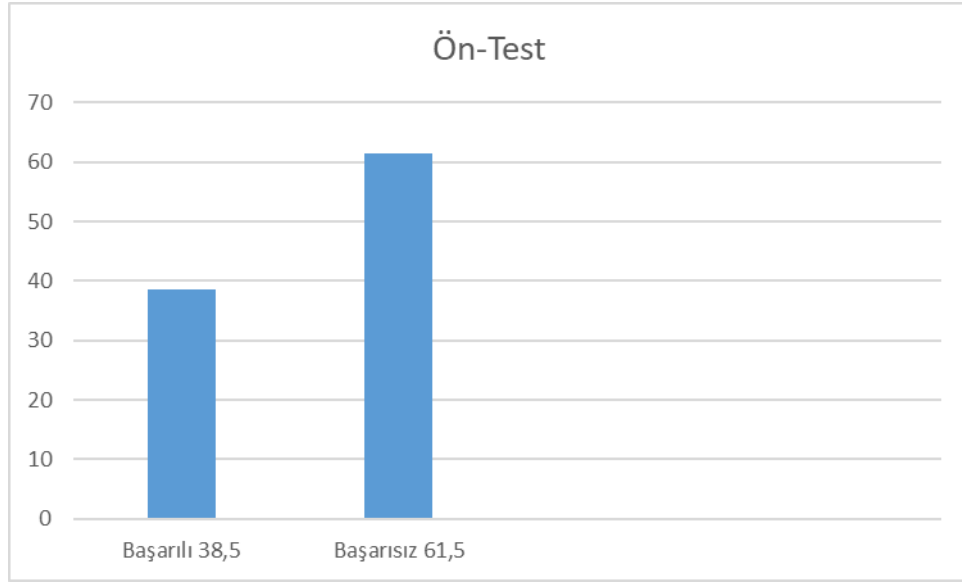
Ön-test uygulandıktan sonra poster boy kâğıda kelime, kelimenin anlamı ve kelimenin cümle içindeki kullanımı yazılmış, poster kâğıt, sınıf tahtasının ortasına bütün öğrencilerin göreceği şekilde asılmıştır. Posterlerin altına edebî metinlerden seçilen örnek cümleler yazılmıştır. Posterler ders süresince tahtada asılı kalmıştır. Bu işlem dışında araştırmacılar tarafından kelime öğretimine dair herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Her hafta üç kelime için aynı işlem tekrar edilmiş, işlem on hafta sürmüştür. Toplamda 30 kelimeye ulaşılmıştır. On

haftanın sonunda geliştirilen başarı testi son-test olarak uygulanmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin ön test ve son test sonuçları yüzdelik değerlere göre analiz edilmiştir.

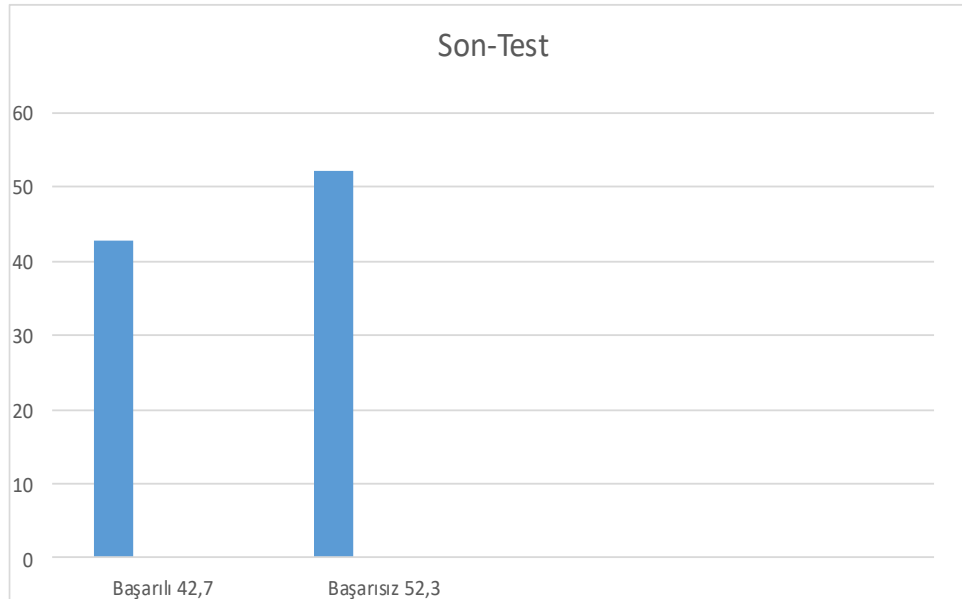
5. BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada öğrencilerin söz varlığını geliştirmek için çevresel öğrenme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda poster boy kâğıda seçilen kelimeler yazılmış, kelimelerin anlamı ve cümle içindeki kullanımıyla birlikte sınıf içinde görünür bir yere asılmıştır. Bu uygulama ile öğrencilerin söz varlığı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde araştırma sonuçlarına yer verilmiştir:

Tablo:2 Ön-Test Sonuçları

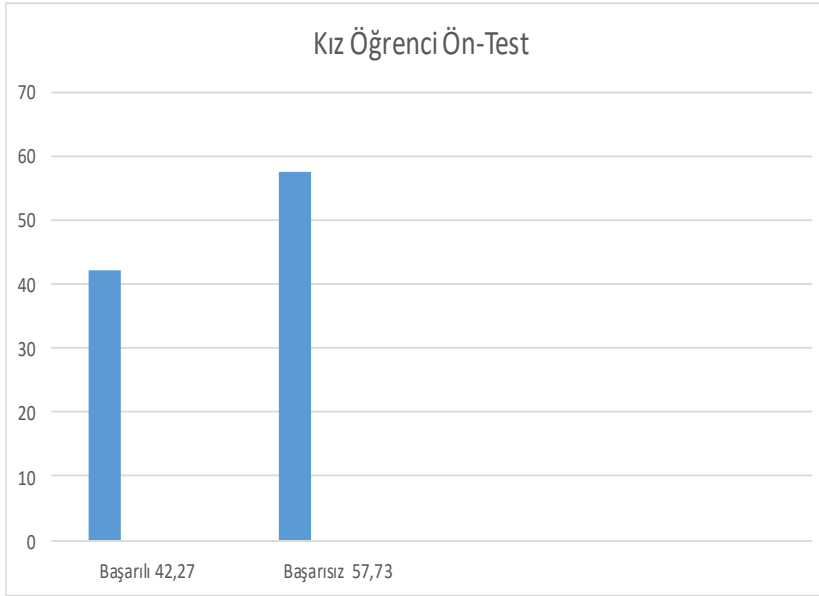

Tablo: 3 Son-Test Sonuçları

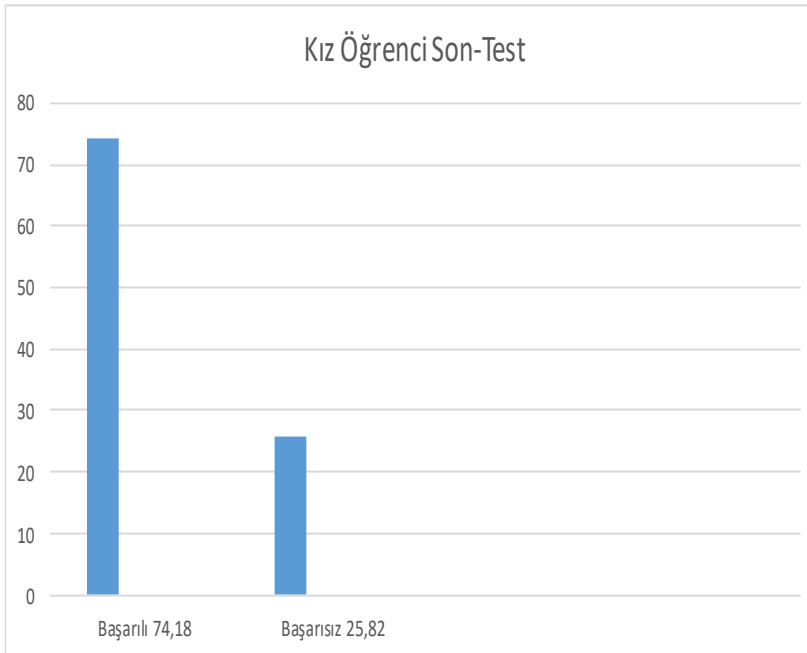

Tablo 2 ve 3'te görüldüğü gibi çevresel öğrenme etkinliklerinin ortaöğretim öğrencilerinin söz varlığına etkisini sınınamaya çalışan bu araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin ön-test ortalamaları %38. 5 iken on haftalık uygulama neticesinde tatbik edilen son-testte ortalama değer %76. 9'a yükselmiştir. Öğrencilerin başarı düzeyinde %29. 18'lik bir artış görülmüştür.

Tablo:4 Kız Öğrencilerin Ön-Test Sonuçları

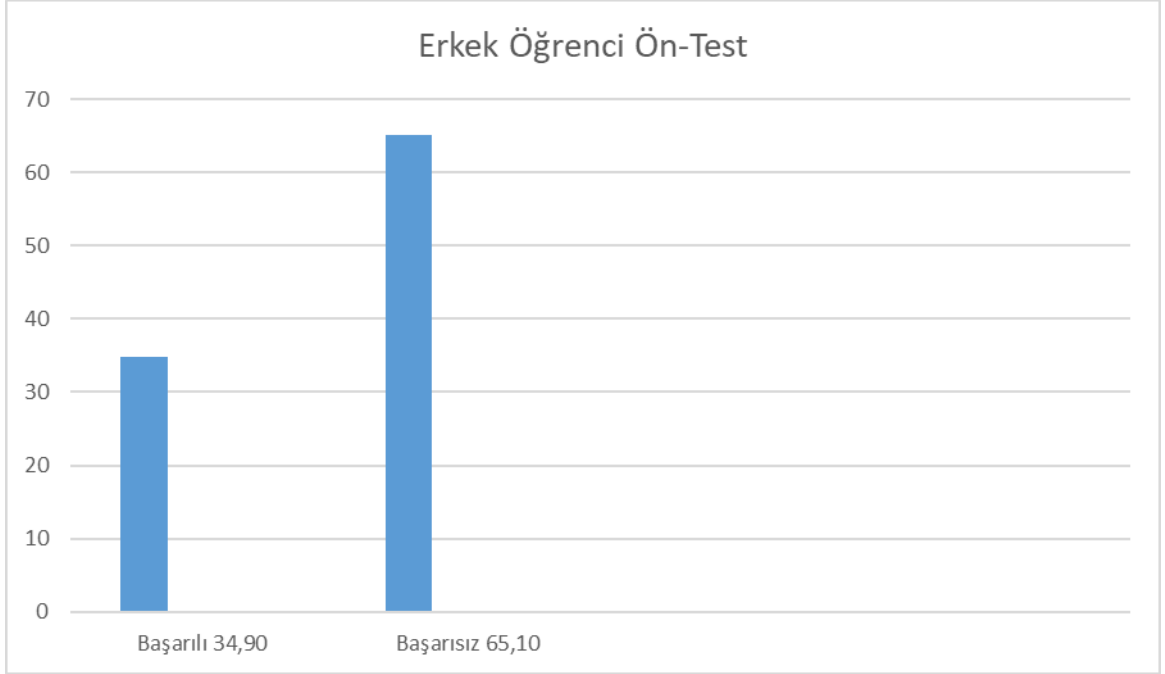

Tablo: 5 Kız Öğrenci Son-test sonuçları

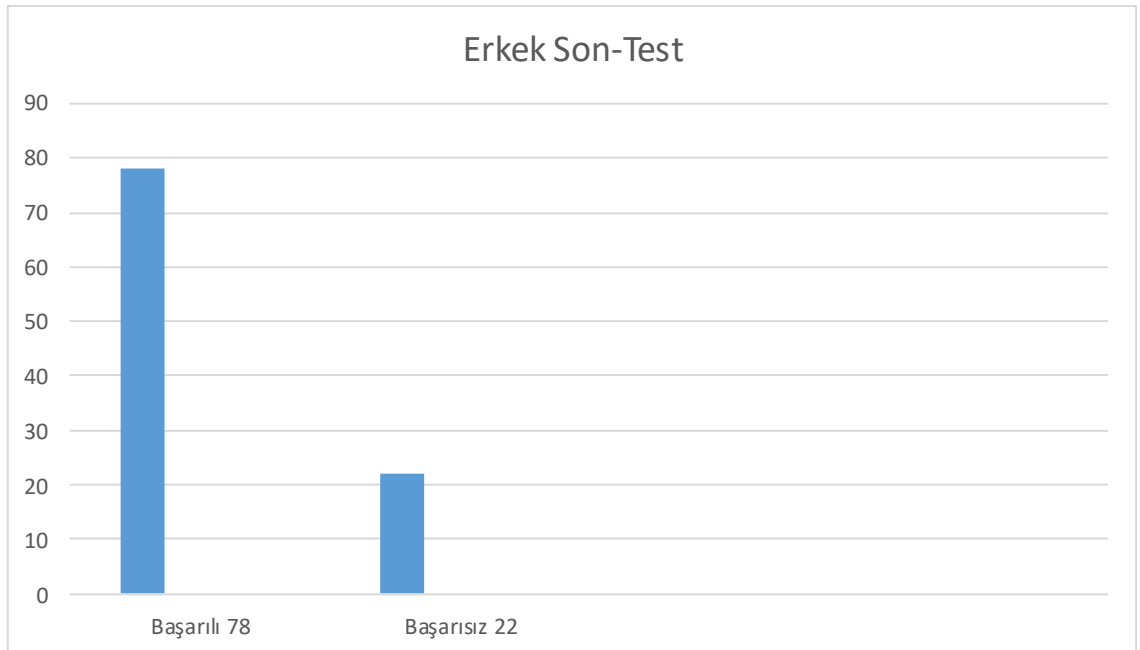

Tablo 4 ve 5'te görüldüğü gibi kız öğrencilerin ön test ortalamaları %42. 27 iken son test ortalamaları %74. 18'e yükselmiştir. Kız öğrencilerin başarı düzeyinde %23. 61'lik bir artış görülmüştür.

Tablo:6 Erkek Öğrencilerin Ön-Test Sonuçları

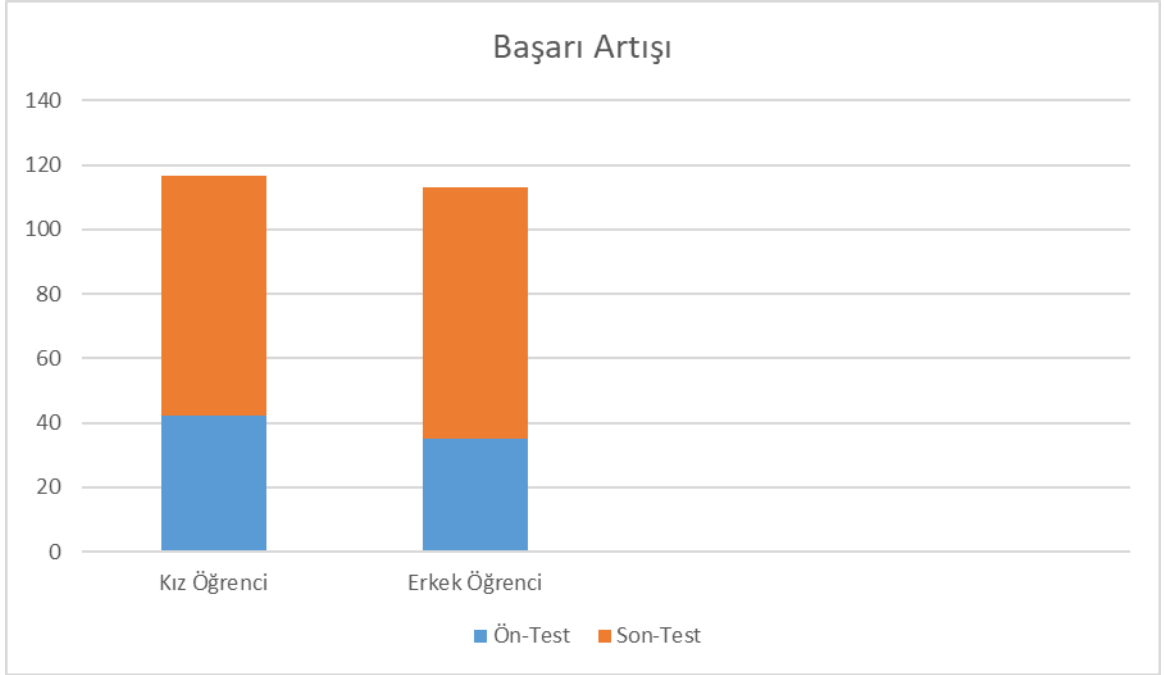

Tablo: 7 Erkek Öğrencilerin Sontest Sonuçları

Tablo 6 ve 7’de görüldüğü gibi erkek öğrencilerin ön test ortalamaları %34. 90 iken son test ortalamaları %78’e yükselmiştir. Erkek öğrencilerin başarı düzeyinde %33. 6’lık bir artış görülmüştür.

Tablo:8 Öğrencilerin Başarı Artış Oranı

Tablo 8’de görüldüğü gibi ön test ve son test sonuçları göz önünde bulundurulduğunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kelime hazinesi, öğrenme yaşantıları neticesinde zihinsel sözlükte depolanan birikimi ifade etmektedir. Öğrencilerin dünya bilgileri ile kelime hazineleri arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Okul öncesinde informal bir ortamda gelişmeye başlayan kelime hazinesi okul öncesinden başlayarak ilk ve ortaokulda Türkçe dersleri; ortaöğretimde ise Türk dili ve edebiyatı dersleriyle zenginleşmektedir (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008). Ana dili öğretiminin ilk aşaması olan ilkökul düzeyinde, somut ve çocuğun yakın çevresiyle ilgili kelimelerden hareket edilmeli, çalışma kitapları kelime öğretim sürecini desteklemeli, hedef kavramların ve kelimelerin görsellerini de içeren materyallerden faydalanılmalıdır (Karatay, 2007). Özellikle ortaöğretim döneminde Türkçenin İslamiyet öncesi devrinden, Osmanlı Türkçesinin kaynaklık ettiği klasik edebiyat tecrübesinden, Tanzimat’tan günümüze uzanan edebî malzemeden; Türk dünyasının farklı coğrafyalarındaki edebî mahsullerinden yararlanılmalı, dünya edebiyatının seçkin eserleri vasıtasıyla da kelime hazinesi yerelden evrensele uzanan geniş bir yelpaze içerisinde varlık alanını genişletmelidir.

Kelime öğretimi için alan yazında birçok yöntem ve teknik önerilmektedir. Alıştırma yoluyla tekrar, eğitsel oyunlar ve serbest kitap okuma yöntemleri, geleneksel yönteme göre daha etkilidir. Deyimlerin, atasözlerinin öğretiminde gösteri ve karikatür tekniği geleneksel yönteme göre daha etkilidir (Okur ve Dağtaş, 2014). Kelime öğretiminde bilişim teknolojilerinin açtığı imkânlar dairesinde dijital oyunlardan, animasyonlardan ve web tabanlı kelime öğretim programlarından da yararlanılabilir.

Söz varlığı, bir dilin anlam örgüsünü, evrenini oluşturan ve iletişimde bir anlama karşılık gelen en küçük anlamlı ses ve ses ögelerinden oluşan sözcüklerin bütünüdür (Karatay, 2016). Dil edinim süresinde daha yoğun olmak üzere hayatın tüm basamaklarında gelişim gösteren söz varlığı, en kapsamlı gelişmeyi okul çağı içerisinde göstermektedir (Kurudayıoğlu ve Sosyal, 2016). İnsanın düşüncelerini ifade etmesi dil vasıtasıyla gerçekleştiği için kelime hazinesinin zenginleştirilmesi aynı zamanda düşünce dünyasının zenginleştirilmesi anlamına gelir (Kurudayıoğlu ve Karadağ, 2006). Kelime öğretimi çalışmalarında öğrencilerin seviyelerine, ilgilerine ve ihtiyaçlarına uygun farklı öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmalıdır (Akyol, 1997; Acat, 2008). Özaslan (2006) yüksek lisans tezinde kelime oyunlarının kelime dağarcığına etkisini ve bu durumun okuduğunu anlama düzeyine etkisini ölçmeye çalışmıştır. Göçer (2009) söz varlığını geliştirmek için sözlüklerden yararlanmış, bu yöntemin başarılı olduğunu saptamıştır. Güney ve Aytan (2014) aktif kelime hazinesini artırmak amacıyla Tabu oyunundan yararlanmışlardır. İltar (2014), kelime öğretiminde grafik düzenleyicilerden yararlanmıştır. Yılmaz ve Doğan (2014)'ın yaptığı çalışma kelime öğretiminde ders kitaplarının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kelime öğretimi için çeşitli yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Kelime öğretimi için kullanılacak yöntemlerden biri de çevresel öğrenme olmalıdır. Araştırmanın sonuçlarına göre çevresel öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin aktif kelime hazinesini artırdığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin ön-test ve son- test sonuçlarında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin başarı puanlarında %29.18'lik bir artış meydana gelmiştir. Alan yazında orta öğretim öğrencilerinin söz varlığı üzerine eğilen bir araştırmaya rastlanmamıştır, bu itibarla araştırmanın sonuçları diğer araştırmaların sonuçları ile mukayese edilememiştir. Son tahlilde kelime öğretiminde sınıf ve okul panolarından azami düzeyde yararlanılması önerisinde bulunulabilir. Öğrenme ortamlarının çevresel öğrenme bileşenleriyle düzenlenmesi, öğrencilerin öğrenmelerine olumlu bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acat, M.B. (2008). Anlamı Bilinmeyen Kelimelerin Öğretiminde Kavram Haritalarının Etkinliği, Eğitim Araştırmaları, 33, 1-16.
- Akyol, H. (1997). Kelime Öğretimi, Millî Eğitim Dergisi, Sayı 134, Ankara.
- Antonacci, P., M. O'callaghan, C. (2012). Promoting Literacy Development 50 Research – Based Strategies for K-8 Learners “Section IV: Essential Strategies for Teaching Vocabulary” 83 – 114.
- Aytan, T. (2016). Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Söz Varlığı Çalışması: Atasözleri, Millî Eğitim Dergisi, Söz Varlığı Özel Sayısı, S. 210, 425 – 446, Ankara.
- Bacanlı, H. (1999). Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Bancroft, W. J. (1978). The Lozanov Method and Its American Adaptations, Modern Language Journal, Vol. 62, s. 172.
- Bancroft, W. J. (1995). The Lozanov Language Class. International Symposium on Suggestology. Washington D.C. 1-53.
- Barzakov, I. (1988), Optimallearning™ Workshop, (Yayınlanmamış Notlar).
- Baykoç, N. – Arı, M. (1989). “12 -30 Aylık Türk Çocuklarında Dilin Kazanılması”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, Ankara.
- Buell, M. G. (1953). Picture Exercises For Oral Drill of Structure Patterns, Language Learning, 1, 97.
- Caine, G., Caine, R. N. (1989). Learning About Accelerated Learning. Training and Development Journal, Vol. 65 – 73.
- Coşkun, A. (2003). Skinner ile Tolman Kuramlarının Karşılaştırılması ve Bu Kuramlar Doğrultusunda Kurulan Bir Okul, Pivolka Dergisi, Sayı:19, 15 - 19, Ankara.
- Çifçi, M. (1991). Bir Grup Yüksek Öğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Davies, P. (2000). Success In English Teaching (1. ed.). Oxford, The United Kingdom: Oxford University Press.
- Demir, C. (2006). “Türkçe/Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti”, *Millî Eğitim Dergisi*” no:169 s,2-8
- Dhority, L. (1992). The Act Approach: The Use of Suggestion for Integrative Learning. New York: Gordon and Breach.
- Dunstan, M. And Bassinger, P. (1997). An Innovative Model: Undergraduate Poster Sessions by Health Profession Majors as a Method for Communicating Chemistry in Context. Journal of Chemical Education, 74 (9), 1067 – 1068 (Akt. Eker, 2016).
- Eker, C. (2016). Alternatif Bir Öğrenme Aracı Olarak Kullanılan Posterlerin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Derse Yönelik Tutumlarına Etkisi, Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 12(1), 103 – 121, Çanakkale.
- Ertuğrul, B., Ertuğrul, O. (2016). Lûgat365 Bazı Kelimeler Çok Güzel, Can Yayınları, İstanbul.
- Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. (2. ed.) Oxford, The United Kingdom: Oxford University Press.
- Gezer, M., Sen, B., Alcı, B. (2012). The Effect of Peripheral Learning Applied in English Instruction on English Idioms Learning. International Journal of Educational Researchers, 3(3), 19 – 34.
- Göçer, A. (2009). Türkçe Eğitiminde Öğrencilerin Söz Varlığını Geliştirme Etkinlikleri ve Sözlük Kullanımı, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4, 1025 – 1055.
- Göğüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Gül Yayınları, Ankara.
- Günday, R. (2015). Yabancı Dil Öğretiminde Yaklaşımlar, Yöntemler, Teknikler ve Multimedya Araç ve Materyalleri, Favori Yayınları, Ankara.
- Güney, N., Aytan, T. (2014). Aktif Kelime Hazinesini Geliştirmeye Yönelik Bir Etkinlik Önerisi: TABU, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5, Sayfa: 617 – 628.
- Güleryüz, H. (2003). Yaratıcı Çocuk Edebiyatı, PegemA Yayıncılık, Ankara.

- Hall, L. (1982). Reading Russian: A Strategy for Rapid Mastery of the Russian Alphabet (Lozanov Approach). Russian Language Journal, Vol. 36, 211 – 20.
- Harmer, J. (2001). The Practice of English Language Teaching (3. Ed.). Essex, England: Pearson Education Limited.
- Hergenhahn, B. R., Olson, Matthew, H. (1993). An Introduction to Theories of Learning, Fourth Edition, New Jersey, Prentice Hall 1993.
- Hughes, A. (2005). A Poster Project for An Undergraduate Sensation and Perception Course. Teaching of Psychology, 32, 58 – 59. (Akt. Eker, 2016)
- Hubenthal, M. (2009). Wallpaper or Instructional Aids: A Preliminary Case Study of Science Teachers Perceptions and Use of Wall-Posters in the Classroom. Paper Presented at the Annual Meeting of the National Association of Research in Science Teaching Annual International Conference (Akt. Eker, 2016).
- İlter, İ. (2014). Kelime Öğretiminde Grafik Düzenleyicileri (Frayer Modeli Örneği), Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9/3, 755 – 770.
- İşcan, A. (2011). Yabancılar Türkçe öğretiminde suggestopediyanın (telkin yöntemi) kullanımı. Turkish Studies, 6(1), 1317-1322.
- Karadağ, Ö. (2005). İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Kelime Hazinesi Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Karadüz, A., Yıldırım, İ. (2011). Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinde Öğretmenlerin Görüş ve Uygulamaları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10 – 2, S.S. 961 – 984.
- Karakuş, İ. (2000). Türkçe Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Sistem Ofset Yayınları, Ankara.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara.
- Karatay, H. (2007). Kelime Öğretimi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, 141 – 153, Ankara.
- Karatay, H. (2016). 6 – 8. Sınıf Öğrencilerini Mecazlı Dili Anlama Düzeyleri, Millî Eğitim Dergisi, Söz Varlığı Özel Sayısı, S. 210, 285 – 286, Ankara.
- Keklik, S. (2015). Çocukta Dil Edinimi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kurudayıoğlu, M., Karadağ, Ö. (2006). Ortak Kelime Hazinesi Kazandırmada İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Durumu, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 7, Sayı 2, 335 – 343.
- Kurudayıoğlu, M., Sosyal, T. (2016). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Söz Varlığının Geliştirilmesi Açısından İncelemesi, Millî Eğitim Dergisi, Söz Varlığı Özel Sayısı, S. 210, 115 – 140, Ankara.
- Kuşçu, E. (2017). Yabancı Dil Öğretimi / Öğreniminde Görsel ve İşitsel Araçları Kullanmanın Önemi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 43, 213 – 224.
- Keskin, N. (2003). Fen Bilgisi Eğitimi 3. Sınıf Öğrencilerinin Gen Klonlama Konusunu Öğrenmelerine Poster Sunumu Etkinliğinin Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Akt. Eker, 2016)
- Lozanov, G. (1978). Suggestology and Outlines of Suggestopedia. New York: Hodder Headline Group.
- Lozanov, G. (1978b). Suggestology and Suggestopedia – Theory and Practice. Working Document for the Expert Working Group, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO). ED-78/WS/119.
- Lightbown, P. M., & Spada, N. (2003). How Languages Are Learned (2. ed.) Oxford, The United Kingdom: Oxford University Press.
- MEB (2006). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar), Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB (2015). Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2006). Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (9, 10, 11, 12. Sınıflar), Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB (2015). Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

- MEB (2017). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı. Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü
- MEB (2018). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- O’Keefe, J., Nadel, L. (1978). *The Hippocampus as a Cognitive Map*. Oxford: Clarendon Press.
- Okur, A., Dağtaş, A. (2014). Ortaokula Yönelik Kelime Öğretimi Çalışmaları, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 66 – 84.
- Özbay, M.; Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı:1, 30 – 45.
- Özaslan, A. (2006). Kelime Oyunları ile Kelime Dağarcığının Geliştirilmesinin Okuduğunu Anlama Düzeyine Etkisi, *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.
- Pilancı, H. (2009). “ 7-9 Yaş Arasındaki Türk Öğrencilerin Kelime Dağarcığı Gelişimi” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* no:9 s, 349-357
- PISA 2003 Projesi Ulusal Nihai Rapor, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2005, Ankara.
- PISA 2006 Projesi Ulusal Nihai Rapor, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2010, Ankara.
- PISA 2012 Araştırması Ulusal Nihai Rapor, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, Ankara.
- Schuster, D., Gritton, C. (1986). *Suggestive – Accelerative Learning Techniques*. New York: Gordon and Breach.
- Szczepaniak, R., Lew, R. (2011). The Role of Imagery in Dictionaries of Idioms. *Applied Linguistics*. Vol. 32(3). 323 – 347. Oxford University Press.
- Türkçe Sözlük(2011). TDK Yayınları, Ankara.
- Tosunoğlu, M. (2000). “Kelime Servetinin Eğitim Öğretimdeki Yeri ve Önemi, *Millî Eğitim Dergisi*, S. 144, Ankara.
- Ünsal, H. (2005). İlköğretim 5. Ve 8. Sınıflar ile 11. Sınıfların Sözlü Anlatımdaki Kelime Hazinesi / Afyonkarahisar Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, Afyonkarahisar.
- Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2009 Ulusal Ön Raporu, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2010, Ankara.
- Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2015 Ulusal Raporu, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, Ankara.
- Yağcı, E., Katrancı, M., Erdoğan, Ö., Uygun, M. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Kelime Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Kullandıkları Yöntem – Teknikler, *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, 1 – 12.
- Yapıcı, Ş.– Yapıcı, M. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, T., Doğan, Y. (2014). 7. Sınıf Öğrencilerinin Anlamını Bilmedikleri Kelimeler ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Kelime Çalışmaları Bağlamında Kelime Öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 279 – 295.
- Zyzik, E. (2009). *Teaching and Learning Idioms: The Big Picture*. *Clear News*, 13(2).

EKLER**Ek:1 Kelime Listesi**

1. Tahayyül
2. Nâmütenâhî
3. Hasbelkader
4. Kalendermeşrep
5. Safderun
6. Velhâsıl
7. Teesüf
8. İlânihâye
9. Ümitvâr
10. Münhasır
11. Lâf ü güzaf
12. Tebessüm
13. Tecessüs
14. Maatteessüf
15. Hemdem
16. Meftun
17. Sükût
18. Muhayyile
19. Efsunkâr
20. Kadim
21. Haysiyet
22. Tahammül-feresa
23. Sirayet
24. Sahih
25. Pinhan
26. Pirüpak
27. Kekre
28. Fecâat
29. Müptelâ
30. Sahih

Ek:2. Başarı Testi

Aşağıdaki boşlukları uygun kelimelerle doldurunuz.

- 1.) “Onu bir an evvel kollarımın arasında tutmak... Yahut sadece yüzüne bakmak, uzun uzun ellerini okşamak ve artık beraber, her zaman için beraber olduğumuzu bilerek karşı karşıya oturmak... Bu artık bir hakikattir, halbuki ben şimdiye kadar bunu etmekten bile çekiniyordum.” (Sabahattin Ali)
A.) Tahayyül B.) Tahassür C.) Teşebbüs D.) Terekküp E.) Müellif
- 2.) “Bir sahile varacak günlerimiz
Günler ki ıstırap;
Kalmayacak bugünkü hasta, harap
Yüzlerde bahtın karanlığından bir iz.” (Orhan Veli Kanık)
A.) Maada B.) Nâmüsait C.) Nâmağlup D.) Nâdân e.) Nâmütenâhî
- 3.) “Evet, işte kırk yıl önce insanın aklını bir şemsiye gibi tersine çeviriveren bu şehir hikâyelerinden birkaçını ben de duymuştum.” (Hasan Ali Toptaş)
A.) Füceten B.) Mütemadiyen C.) Bilâfasıla D.) Hasbelkader e.) Nâgehân
- 4.) “Bir kusuru: olmasıydı. Seylâb-ı vukuata karşı durmanın beyhude olduğuna inanır, işi cereyanına bırakırdı.” (Reşat Nuri Güntekin)
A.) Hercai B.) Kalendermeşrep C.) Müşkölpesent D.) İbretamiz E.) Ma'lumatfürûş
- 5.) “Ben bir maskara değilim ama, bir olduğum, bir koca çocuk olduğum muhakkaktır.” (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)
A.) Müşkölpesent B.) Hemişe C.) Safderun D.) İbretamiz E.) Müftehir

- 6.) “..... onlar vurdu biz büyüdük kardeşim” (Ece Ayhan)
A.) Velhâsıl B.) Müstahsil C.) Ketum D.) Muharebe E.) Muhabere
- 7.) “Dünyada bir anne için hem ciğerpâresini diri diri kaybetmekten, hem de bu kayba bile edememekten daha müthiş ruh azabı mı olur?” (Namık Kemal)
A.) Tesadüf B.) Teessüf C.) Tevafuk D.) İltica E.) Müptezel
- 8.) “Doğuştan bana verilen isme mihlanıp yapıştığımı bilmek nasıl sıkmaz ki canımı, hayattaki yegâne tesellim kendim olmamayı başarabilme şansım iken?” (Elif Şafak)
A.) Mütevazı B.) Tarraka C.) Mendebur D.) Muvazi E.) İlânihâye
- 9.) “..... görünmeye çalışarak, içimde bir mahşer kabarıırken bir taş sükûneti takınarak onu uyutmaya çalıştım.” (Halide Edip Adivar)
A.) İlkircikli B.) Bedbin C.) Ümitvâr D.) Münzevi E.) Meczup
- 10.) “Kitapçı dükkânlarının özel bir kokusu vardır Olric: nevi şahsına derler eskiler, işte ondan.” (Oğuz Atay)
A.) Müteaddit B.) Münfail C.) Mütetekfir D.) Münhasır E.) Mütেকabil
- 11.) “Ben içeri düştüğümden beri
güneşin etrafında on kere döndü dünya.
Ve aynı ihtirasla tekrar ediyorum yine,
ben içeri düştüğüm sene onlar için yazdığımı:
“Onlar ki toprakta karınca, suda balık,
havada kuş kadar çokturlar.
Korkak, cesur, cahil, hâkim ve çocukturlar,
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
şarkılarında yalnız onların mâceraları vardır.”
Ve gayrısı,
meselâ benim on sene yatmam
.....” (Nâzım Hikmet)
A.) Haşrû neşr B.) Hercümerç C.) Zirüzeber D.) Alayı vala E.) Lâfû güzaf
- 12.) “Dünyadaki insanların acaba kaç binde biri şu anda başını aya çevirmiştir? Halbuki o her şeyi, herkesi görüyor ve gafletimizin üstüne o tatlı, o iyi ü serpiyor.” (Sabahattin Ali)
A.) Tefekkür B.) Tevehhüm C.) Tebessüm D.) Tefehhüm E.) Tevellüt
- 13.) “Başkalarının mahrem hayatlarını gözetleme, dedikodu ve, ayıplanma korkusu yaşayanların kendi çektiklerini, belki de başka herkese yaşatma ve böylece kaderlerini paylaşıp sıkıntılarını hafifletme eğilimlerinin bir sonucu olmalıydı.” (İhsan Oktay Anar)
A.) Tecessüs B.) İnziva C.) Muamma D.) Tekebbür E.) Sefahet
- 14.) “Fakat, işte tam bu esnâda, bir tâlihsizlik kapkara yağmur bulutlarını dağıttı ve dolunayın ışığı zeplini bir süre gün gibi açığa çıkardı.” (İhsan Oktay Anar)
A.) İlanihaye B.) Bilvesile C.) Maatteessüf D.) Maslahat E.) Bilafasıla
- 15.) “Bilmezler şimdikiiler “.....” nedir? Demi benimle bir olan kim kaldı ki zaten!” (Ece Temelkuran)
A.) Kıdem B.) Hemdem C.) Hemcins D.) Hemfikir E.) Hemavaz
- 16.) “Şehriban’a hayran, mecnunca bağlı idim.” (Refik Halit Karay)
A.) Meftun B.) Azade C.) Serkeş D.) Muvazi E.) Garazkâr
- 17.) “Zekâmız kelimeleri sevdiği kadar kalbimiz bunlardan nefret eder. Kalbimizin dili
Çünkü hiçbir duyguya isim verilemez.” (Peyami Safa)
A.) Sübut B.) Sükût C.) Sücud D.) Sabit E.) Sühûlet
- 18.) “Kurtulmak için çırpınma,ni serbest bırak, bir gün kendi kendine aynı şeyi düşünmekten zihnin yorulacak, aynı şeyi hissetmekten kalbin yıpranacak, haberin olmadan gençliğin seni başka bir maceraya götürecektir.” (Halide Edip Adivar)
A.) Müzakere B.) Muaccele C.) Mübadele D.) Muhayyile E.) Müşavere

- 19.) “Ne imişsin ah ey didâr-ı hürriyet,
Esîr-i aşkın olduk, gerçi kurtulduk esaretten.” (Namık Kemal)
A.) Payedar B.) Tahammülkâr C.) İsyankâr D.) Devletmend E.) Efsunkâr
- 20.) “Onlar için, sözdür, zulüm gören bir kere ölür, zulmeden her gün ölür, dirilir, gene ölür. Tarihin “men dakika dukka” gerçeğini en çok işkence yapanlar bilirler.” (Yaşar Kemal)
A.) Kadim B.) Nedim C.) Hadim D.) Kebir E.) Sair
- 21.) “Samanyolu, bir ufuktan ötekine kavislenerek parlıyordu. Adam, ona bakakaldı. Gündelik ilişkilerin üstüne insanoğlunun geçmişten geleceğe parıl parıl gidenı görüyor gibi oluyordu.” (Halikarnas Balıkcısı)
A.) Mükedderat B.) Muacelat C.) Mukadderat D.) Haddizat E.) Hüsnühat
- 22.) “Yalnız şu vardı ki, kaybolan ve namus bir daha geriye gelmeyecekti.” (Reşat Nuri Güntekin)
A.) Keyfiyet B.) Haysiyet C.) Kemiyet D.) İşret E.) Zekavet
- 23.) “Bunu görünce öbürü için taşıdığı hasret yüz kat daha artıyor, bir hale giriyor, bağı onulmaz, bir yerinden yaranlıyordu.” (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)
A.) Müskirat B.) Mütenahi C.) Dirayet D.) Hasbihal E.) Tahammülfersâ
- 24.) “Her hastalık evvelâ ruhta başlayıp sonra vücuda etmiş bir isyandır.” (Peyami Safa)
A.) Nezaket B.) Dirayet C.) Sirayet D.) Taravet E.) Sabavet
- 25.) “Saf olana, bozulmamış olana, şeye ulaşmak istiyorsun. Ama yok öyle bir başlangıç.” (Orhan Pamuk)
A.) Mütüşebih B.) Kerih C.) Merih D.) Sahih E.) Mütvekkil
26. “Ben derd ile ah ederim, derdim bana derman imiş
İster idim hasret ile, dost yanımda imiş” (Yunus Emre)
A.) Sühan B.) Rüçhan C.) Duhan D.) Pinhan E.) Nadan
- 27.) “İnsan kendi kendini arındırdığında kendini bağışlar. İşte o zaman insan yeniden doğar, olur.” (Yaşar Kemal)
A.) İnsü cin B.) Lalü ebkem C.) Havf ü reca D.) Akl u dil E.) Pirtüpak
- 28.) “Bu dünyada
Yazık, geçit yok aşka
Bir şey yok
Paylaşacak, acıdan başka” (Metin Altıok)
A.) Kekre B.) Bâki C.) Müsavi D.) Matuf E.) Cavidan
- 29.) “Bütün, insanın, insanla karşıla karşıla, en sonunda kendisini tanımayacak hâle gelmesi.” (Ahmet Hamdi Tanpınar)
A.) Şefaât B.) Şecaat C.) Mükâfat D.) Defaat E.) Fecaât
- 30.) “Senin dışında düşünmemek hastalığına” (Ahmet Hamdi Tanpınar)
A.) Münzevi B.) Maraz C.) Müptelâ D.) Mütেকamil E.) Mütecaviz

KEMALIYE (EĞİN)'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM YÖNETİMİ EKSENİNDE GELECEK PROJEKSİYONU¹

THE FUTURE PROJECTION WITH SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT'S ROUTE IN KEMALIYE (EGIN)

Memet Cem DANACI², Fatma ALDIRMAZ AKKAYA³

ÖZET: Kentleşme ve sanayileşmenin yanı sıra turizm faaliyetleri de doğal ve kültürel değerlerin zamanla tahribine yol açmakta ya da özünden uzaklaştırabilmektedir. Sürdürülebilir turizm, turizm endüstrisinin tahrip edici unsurlarını bertaraf ederek, ekolojik, toplumsal ve ekonomik unsurları bir arada değerlendirmekte ve turizm endüstrisinin kıt kaynaklarından hem bugünkü nesillerin hem de gelecek nesillerin yararlanmasını sağlamaktadır. Sürdürülebilir turizm kapsamına giren kırsal turizm özünde sürdürülebilirliği hedefleyen alternatif turizm türlerinden biridir. Sürdürülebilir turizm yönetimi ile planlı bir gelişim sağlanabilirse kırsal turizm destinasyonlarında ekonomik ve sosyal kalkınmanın yanı sıra yeterli koruma faaliyetleri de geliştirilebilecektir.

Kemaliye eski adıyla Eğin, Erzincan'a bağlı bir ilçemizdir. Fırat nehrinin Karasu kolu üzerinde, sarp kayalık yamaçlarla çevrili, yemyeşil vadilerden oluşan bir coğrafyada yer almaktadır. Özgün mimari dokusu, tarihi eserleri, kültürel değerleri, endemik türler içeren flora ve faunasıyla, sarp kayalıkları ve Karasu nehriyle, ülkemizin kırsal turizme elverişli turizm cennetlerinden biridir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birincil ve ikincil veri toplama kaynaklarından ve doğrudan gözlem ve görüşme tekniklerinden faydalanılarak Kemaliye (Eğin)'de gerçekleştirilen turizm faaliyetleri sürdürülebilir turizm hedefleri kapsamında değerlendirilecek ve bu hedefler çerçevesinde ilçede sürdürülebilir turizm yönetiminin geliştirilebilmesi için çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar sözcükler: Kemaliye (Eğin), Kırsal Turizm, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Turizm Yönetimi

ABSTRACT: Natural and cultural treasures are being destroyed or removed from their own originality as a result of urbanization and industrialization as well as tourism activities. Sustainable tourism eliminates the destructive elements of the tourism industry, evaluates ecological, social and economic elements together and enables the tourism industry's scarce resources benefit for both present and future generations. Rural tourism within the context of sustainable tourism is a types of alternative tourism which is essentially aims the sustainability. If planned development can be achieved through sustainable tourism management, adequate protection activities as well as economic and social development in rural tourism destinations can be developed.

Kemaliye which is formerly known as Eğin is a district of Erzincan province. Kemaliye is on the Karasu which is Euphrate River's branch. This region consists of verdant valley which is surrounded by steep rocky slopes. Kemaliye is one of tourist paradise which conducives rural tourism with its original architectural styles, historical artifacts, cultural values, flora and fauna which are including endemic species, steep rockies and Karasu river.

In this study, by using participant observation and interview techniques of qualitative research, Kemaliye (Eğin)'s tourism activities are evaluated in the context of sustainable tourism targets and some suggestions will be provided for developing the sustainable tourism management within these targets.

Keywords: Kemaliye (Eğin), Rural tourism, Sustainability, Sustainable Tourism Management.

¹ Bu makale, 28 Eylül – 1 Ekim 2016 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler Kitapçığı Cilt 2, Sayfa 927 – 937'de yer alan "Kemaliye (Eğin)'nin Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr.Öğr.Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF, Malatya-Türkiye, memetcem.danaci@inonu.edu.tr

³ Öğr. Gör. Dr., Erzincan Üniversitesi, Kemaliye H.A.A. Uygulamalı Bilimler YO, Erzincan-Türkiye, faldirmaz@erzincan.edu.tr

1. GİRİŞ

Köken itibarı ile Latince “Sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik” (sustainability) kelimesi esas itibarıyla, sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarında kullanılmaktadır (Onions, 1964, s. 2095). Genel anlamda ise, temel kaynaklarımızı gelecek nesillerin ortalama yaşam kalitelerine zarar vermeyecek şekilde yönetmenin bir gereği olarak tanımlanır (Asheim, 1994).

Nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte doğal kaynaklara olan talebin ve bu kaynaklar üzerindeki baskının artışı, küresel boyuttaki zenginliğin ve üretim-tüketim faaliyetlerinin devamlılığı konusunda sorgulama ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Toplumların gelişiminin devamlılığının yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilmesi yerine; ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları bir arada barındıran daha kapsamlı bir değerlendirme önem kazanmaya başlamıştır. Böylelikle çok boyutlu bir kavram olan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ortaya çıkmıştır (Aksu, 2011, s. 5).

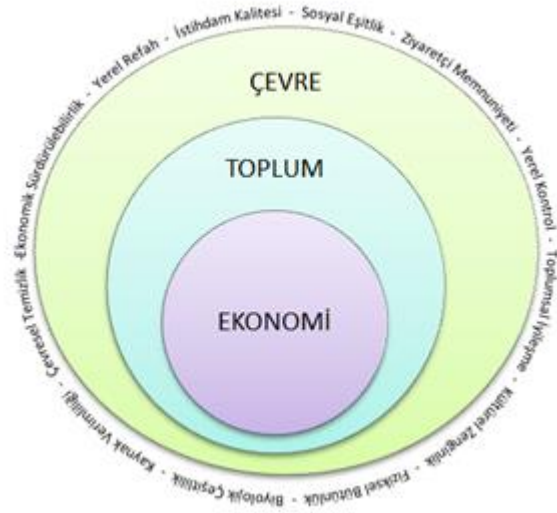
Sürdürülebilir kalkınma, ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir (Gürlük, 2001, s.10).

Turizm sektöründe sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için atılan ilk somut adım “Gündem 21” çerçevesinde gelişmiştir. Dünya Turizm Örgütü (WTO – World Tourism Organisation), Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC - World Travel and Tourism Council) ve Dünya Konseyi (EC - Earth Council) 1992 yılında bir araya gelerek “Seyahat ve Turizm İçin Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınmaya Doğru” (Agenda 21 for The Travel & Tourism Industry: Toward Environmentally Sustainable Development) isimli eylem planını ortaya koymuşlardır (WTO, 2001). Eylem planı devlet, endüstri ve sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkilerin önemini vurgulamakta, seyahat ve turizmin stratejik ve ekonomik önemini analiz etmekte ve endüstriyel sürdürülebilirliğin sağlanmasındaki yararları ortaya koymaktadır (Kahraman ve Türkay, 2014, s. 194).

1995 yılında Dünya Turizm Örgütü (WTO – World Tourism Organisation) tarafından kapsamlı bir “sürdürülebilir turizm kalkınması” kavramı tanımlaması yapılmıştır. Buna göre (Cernat and Gourdon, 2007, s. 1);

Sürdürülebilir turizm kalkınması, bugünkü turistlerin ve ev sahibi bölgenin ihtiyacını karşılarken, gelecek için fırsatları korur ve artırır. Aynı zamanda ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçları sağlarken kültürel entegrasyonu, temel ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği ve yaşam destek sistemlerini sürdürülebilmek için tüm kaynakların yönetimini göz önünde bulundurur.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile Dünya Turizm Örgütü tarafından sürdürülebilir turizm için 12 temel hedef belirlenmiştir. Bu on iki hedefin her biri eşit derecede öneme sahiptir. Hedefler şekil 1.1.’de görüldüğü gibi, sürdürülebilir kalkınmanın tamamlayıcıları olan ekonomi, toplum ve çevre ile etkileşim halindedir.

Şekil 1.1. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizmin 12 Hedefi Arasındaki İlişki
(UNEP&WTO, 2005, s. 20)

Sürdürülebilir turizm ekolojik, sosyo-kültürel, ekonomik, finansal, politik, hukuki, tarihi ve teknolojik birçok boyutu içermektedir. Bu nedenle turizm destinasyonlarının, tüm paydaşların haklarını gözeterek sürdürülebilir planlamalar ve politikalar olmadan kalkınması ve sürdürülebilmesi imkânsızdır. Sürdürülebilir turizm yönetimi, bir turizm destinasyonunda sürdürülebilir turizm hedeflerinin, yönetimin planlama, örgütleme, koordinasyon, yöneltme ve denetim fonksiyonlarını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesidir (Sezgin ve Karaman, 2008, s. 433). Sürdürülebilir turizm yönetimi, uzun dönemli bir vizyona sahip olma, büyüme sınırlarının belirlenmesi, politikaların birbirleriyle ve destinasyon özellikleri ile uyum içinde olması gibi ön koşulları gerektirir (Acuner, 2015, s. 65).

Günümüzde karmaşıklaşan yaşam, stresli ve yoğun çalışma koşulları, doğaya ve doğal kaynaklara olan eğilim, betonlaşan kent yaşamından uzaklaşma isteği, ses ve görüntü kirliliği gibi dış faktörlerin yarattığı baskıyı azaltma isteği, doğanın ve doğal yaşamın çekiciliği gibi faktörler insanları rahatlayabileceği sakin kırsal alanlara yöneltmektedir. (Albayrak, 2013, s. 132). Diğer taraftan, sanayileşmenin hız kazanmasıyla kentsel alanlarda ekonomik refah düzeyi artarken, kırsal alanlarda yapılan geleneksel ekonomik aktiviteler ve tarım üretimi azalmıştır. Bu nedenle, kırsal toplumların kendi alanlarını ve bölgelerini canlandırmak için önemli bir güç olarak sarıldığı turizm, kentlerde yaşayanlara farklı deneyimler sunmaktadır (Nulty, 2004, s. 13).

İngiliz Turizm Konseyi kırsal turizmi, insanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan, geleneksel mimari yapıyı ve doğal çevreyi geliştiren ve koruyan, turizm destinasyonlarından ekonomik fayda sağlayan ve turizm türü olarak sürdürülebilir turizm içerisinde yer alan bir strateji olarak tanımlamıştır (ETC, 2001, s. 11).

Çiftlik turizmi, yeşil turizm ya da yayla turizmi gibi farklı isimlerle de anılsa da (Soykan, 2006, s.75) aslında bunları da kapsayan ve eko turizm, botanik turizmi, kamp ve karavan turizmi, kuş gözlemciliği turizmi, kış turizmi, termal turizm, mağara turizmi, tarım turizmi, köy turizmi, kültür turizmi, doğa turizmi gibi pek çok farklı turistik faaliyet ve turizm türü ile entegre olabilen kırsal turizmin özellikleri aşağıdaki gibidir (Soykan, 2003, s. 2-9; Albayrak, 2013, s. 135-137);

- Kırsal turizm her mevsim yapılabilen bir turizm türüdür. Bu nedenle doğru planlanıp uygulandığında, bir sezona sıkışan turizm faaliyetleri gibi, sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel sorunlara neden olmamaktadır.

- Kırsal turizm, turizmin coğrafi dağılımında denge unsurudur. Böylece turizmin belirli yerlere yığılmasının önüne geçilmekte ve turizmin sosyo-ekonomik faydalarından diğer bölgelerin de yararlanması sağlanmaktadır.
- Kırsal turizm faaliyetleri çok çeşitli ve özgündür. Turistler kırsal alana özgü doğal ve geleneksel yaşamın içine girerek pek çok aktiviteye katılabilmektedir.
- Kırsal turizmin turist profili farklıdır. Uluslararası turizm pazarında, turistlerin turizm anlayışları ve beklentileri değişim göstermektedir. Ufkunu genişletmek, kendini tanımak ve diğer insanlarla iletişim kurmak, yaşamı sadeleştirmek ve doğaya dönmek, yeni deneyimlere açık olmak amacıyla turizme katılan turistlerin toplam talep içindeki oranını giderek artmaktadır.
- Kırsal turizm kadın ve gençlere istihdam olanakları sağlayarak, sosyal ve ekonomik adaletsizliğin giderilmesine katkıda bulunur ve kırdan kente göçü engeller.
- Kırsal turizm doğal ve kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunur. Kırsal turizmin başlıca iki kaynağını kültür ve doğa oluşturmaktadır ve dolayısıyla korumanın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kırsal turizm ayrıca turistlere ve yerli halka koruma bilincini de aşılayarak, bu bilincin dünyaya yayılmasına aracılık etmektedir.
- Kırsal turizm sürdürülebilir turizm anlayışına hizmet eder. Sürdürülebilir turizmin klasik turizm anlayışından farkı, turistlerin yöre insanının yaşam ortamını paylaşması, kültürünü olduğu gibi kabul etmesi ve doğa içinde konfor yerine, doğanın verdikleriyle yetinmesidir. Bir ziyaret yerinin sürdürülebilirlik niteliğini taşıyabilmesi ise; çevrenin kalitesine, çevrenin tüm kaynaklarından koruma-kullanma dengesi çerçevesinde yararlanılmasına ve turisti o yeri ziyaret etmeye motive eden tüm değerlerin devamlı bir süreç halinde korunmasına bağlıdır.
- Kırsal turizm farklı kültürleri kaynaştırarak barış elçisi misyonunu da yüklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı kültür ve doğa turizmi için elverişli bir kırsal turizm destinasyonu olan ve korunması gereken kentlerden biri olarak UNESCO'ya aday gösterilen Kemaliye (Eğir) 'in sahip olduğu doğal ve sosyo-kültürel değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması amacı ile sürdürülebilir turizm yönetimi kapsamında oluşturulması gereken planlara ve politikalara çeşitli önerilerde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, gözlem ve görüşme bulgularından yararlanılarak Kemaliye'de gerçekleştirilen turizm faaliyetleri sürdürülebilir turizm hedefleri kapsamında değerlendirilecek ve sürdürülebilirlik açısından problemler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından bu hedefler çerçevesinde ilçede sürdürülebilir turizm yönetiminin geliştirilebilmesi için çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

2. YÖNTEM

Jeopolitik konumu gereği ve ticaret yollarının önemini yitirmesi sonucunda hızla göç vermekte olan Kemaliye (Eğir) ilçesi için turizm, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi ve göçün engellenebilmesi için başlıca umut kaynağıdır. Erzincan iline bağlı olan bu küçük ilçe, tarihi ve doğal dokusunun tamamına yakını muhafaza etmiş olup, çevresiyle beraber kırsal turizm için büyük bir potansiyel arz etmektedir (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016, s.149). Bu nedenle çalışmada öncelikle araştırma problemi belirlenmiş ve ardından, çalışmanın evrenini oluşturan Kemaliye (Eğir) destinasyonunda, birincil ve ikincil veri kaynaklarından faydalanarak, turizmin gelişiminin en önemli araçları olan kültür ve doğa turizmi ürünlerinin genel bir tanıtımı yapılmıştır.

Araştırmada nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem belirlenmiştir. Tipik durum örneklemesinde genellikle seçilen konuda bilgi sahibi kişiler ve kurumlar ile bu konuda hazırlanmış çeşitli veri tabanları ve

araştırma sonuçları araştırmacıya yardımcı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 138). Bu çalışmanın örneklemini; Kemaliye yerel yönetimleri (Kemaliye Kaymakamlığı, Kemaliye Belediyesi, Köy Muhtarları), Erzincan Üniversitesi Kemaliye H.A.A. Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu ve Kemaliye H.A.A. MYO, Kemaliye turizm sektöründeki ticari kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri temsilcileri oluşturmaktadır.

Araştırma Problemi: Bir turizm destinasyonu olarak Kemaliye (Eğin)'de uygulanan turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir turizm hedefleri çerçevesinde durumu nasıldır ve bu hedefler çerçevesinde sürdürülebilir turizm yönetimi için neler yapılmalıdır?

Bu çalışma, Kemaliye (Eğin)'de gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirebilmek için, nitel bir araştırma olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme ve doğrudan gözlem tekniklerinin yanı sıra birincil ve ikincil veri toplama yöntemlerinden yararlanılarak toplanmıştır.

Çalışmada elde edilen doğrudan gözlem tekniği verileri, 7 yıllık süre içinde evrenin doğrudan analizi sonucunda elde edilmiştir. Görüşme tekniği verileri ise, turizm haftası kapsamında 20.04.2017 tarihinde ilçede turizm paydaşlarının katılımıyla gerçekleştirilen ve Kemaliye'de sürdürülebilir turizmin tartışıldığı, sesli, görüntülü ve yazılı olarak kayıt altına alınan bir toplantıdan elde edilmiştir.

Çalışmada verilerin analizi için betimsel ve sistematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, elde edilecek sonuçların daha sistematik olması için konuşma metinleri yazıya dökülerek, sınıflandırılmaktadır (Altunışık vd., 2010, s. 322). Daha sonra çalışmada oluşturulan tematik çerçeveye göre veriler işlenmiş, elde edilen bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Son olarak ortaya çıkan bulgularla ulaşılan sonuç ve sürdürülebilir turizm hedefleri çerçevesinde ilçede sürdürülebilir turizm yönetiminin geliştirilebilmesi için sunulan çeşitli önerilerle sonuç ve tartışma kısmı oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Kemaliye'nin Coğrafi Konumu

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, Erzincan iline bağlı bir ilçe olan Kemaliye (Eğin), batıdan 2800 metre yükseltisi ile Yama Dağı, doğudan ise 3000 metreyi bulan yükseltisi ile Munzur Dağları tarafından çevrelenmiştir (Karakaş, 2004, s. 20). Kemaliye'nin ilçe merkezi, bu dağlık sahada, Fırat Nehri'nin Karasu kolu tarafından açılmış kuzey-güney doğrultulu vadinin batı yamacında bulunmaktadır. İlçe kuzeyde İliç (Erzincan), güneyde Arapgir (Malatya) ve Ağın (Elazığ), batıda Divriği (Sivas), doğuda Çemişkezek (Tunceli) ve Ovacık (Tunceli) ilçeleri ile sınırlanmış olup, 1168 km² yönetim alanına sahiptir. Kemaliye bu konumuyla doğal ve beşerî çevre özellikleri bakımından Erzincan, Elazığ ve Malatya illeri arasında bir geçiş güzergâhı durumundadır. (Akpınar, 2004, s. 210).

3.2. Kemaliye'nin Tarihçesi

Kemaliye eski adıyla Eğin ilçesinin ne zaman kurulduğu net olarak bilinmemekle birlikte bugünkü adı Yaka olan Venk köyünde Urartu kalıntılarının olduğunun düşünülmesi (Küçük Ermeni Ansiklopedisi, 2011), ilçenin kuruluş tarihini M.Ö. 6. ve 7. yüzyıla kadar götürmektedir. 628 yılında Bizans İmparatorluğu ile Ortodoks Kilisesi piskoposları arasında Erzurum'da yapılan barış anlaşmasından sonra Bizans İmparatorluğu tarafından merkezi Eğin olan on ikiden fazla köye Hay-Horomlar (Ermenice ve Türkçe konuşan Rumlar) yerleştirilmiştir (Hür, 2009). Ancak Eğin, bilinen tarihiyle, 1022 yılında Sebastia'ya (Sivas) göçen Ermeni Ardruni kralları tarafından kurulmuştur (Küçük Ermeni Ansiklopedisi, 2011). Yorke kentin XI.YY'de Ermeniler tarafından kurulmuş olduğunu söyleyerek bu görüşü desteklemektedir (Yorke, 1896, s.333). Kentin 1100 yılında Gümüş Tigin tarafından fethedilerek Selçuklu topraklarına katıldığı

düşünülmektedir (Akpınar, 2004, 214). İlk olarak Çelebi Sultan Mehmet (1413-1421) zamanında Osmanlı egemenliğine giren Eğin'e, bilhassa Yavuz Sultan Selim zamanında çok önem verilmiştir. Yavuz Sultan Selim, sosyal ve kültürel önlemler almış, Kafkasya'dan gelen aileleri Eğin'e yerleştirerek, geçimlerini sağlamaları için İstanbul'da et satışını yönetmek üzere bir ferman vermiştir. Fermanda "Eğin ve 19 pare köyüne ..." deyimini bulunmaktadır. Daha sonra IV. Murad döneminde odun ve kömür kethüdalığı da Eğin'e verilmiştir. Kemaliyelilerin büyük şehirlerde genelde kasap ve kömürcü olmalarının temelinde bunun önemli bir yeri vardır. Eğin'de Türk, Rum ve Ermeni toplulukları XII. yüzyıldan mübadele dönemine kadar birlikte yaşamışlardır ve Eğin kültürünü birlikte yapılandırmışlardır (Kemaliye Belediyesi, 2013).

3.3. Kemaliye'nin Nüfusu

İlçe ile ilgili ilk nüfus verileri 1518 ve 1523 yılına ait tahrir defterinde yer alır. 1518'de hane sayısı 12 iken, bu sayı 1523'te 200'e yükselmiştir. Bu da yaklaşık 1000 civarında nüfus olduğunu gösterir. 19. yüzyıl ortalarına doğru ilçe nüfusu yaklaşık 15.000 kişi olmuştur. 1894 yılındaki Mamuratü'l Aziz salnamesi verilerine göre ilçe nüfusu çevre köylerle beraber 42.560 kişidir. Bu nüfus artışında ilçenin ticaret yolları üzerinde bulunmasının etkisi fazladır (Aksın, 2003, s.115). Cumhuriyet sonrası dönemde ise nüfus, ticaret yollarının değişmesi ve diğer çeşitli nedenlerle, hızla azalmıştır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2016 sonuçlarına göre; ilçe merkezinde 1131 kadın, 1078 erkek olmak üzere 2209 kişi yaşarken, köylerde 1302 kadın, 1394 erkek olmak üzere 2696 kişi yaşamaktadır. Toplamda 2433 kadın ve 2472 erkek olmak üzere 4905 nüfus bulunmaktadır (TUİK, 2017).

3.4. Kemaliye'de Kültür Turizmi Ürünleri

Ortak kültürün izlerini yansıtan ve kuruluşundan bu yana çeşitli kültürlere yaşam alanı olan Eğin evleri, yerele özgü ve yine ortak kültürün izlerini yansıtan kapı ve kapı tokmakları, çeşitli dönemlerden kalma dini yapılar, mimari özellikleri ve hikâyeleriyle dikkat çeken çeşme ve köprüler, çeşitli uygarlıklardan günümüze ulaşmış harabe, kalıntı ve mezarlıklar Eğin'in sivil mimari kültür varlıklarıdır. Diğer taraftan çok kültürlü geçmişinin mozaiki olarak ortaya çıkan özgün folklorik kültürü, yörede yetiştirilen ya da doğada kendiliğinden yetişen meyve, sebze ve bitkilerle üretilen ve yine geçmişin çok kültürlü izlerini taşıyan özgün yemek kültürü, Eğin halısı, gazenne kumaşı, Enver Gökçe, Ahmet Kutsi Tecer, Ali Vecdi Bingöl gibi ozanları Eğin'in kültürel değerleridir (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016, s. 7-9).

3.5. Kemaliye'de Doğa Turizmi Ürünleri

Kemaliye (Eğin) zengin kültürünün yanı sıra, el değmemiş doğal güzelliği, florası, faunası, kendine özgü topografyası, vahşi hayvanlarıyla çok özel bir habitat sergilemektedir. Kemaliye'de 15 milyon yıl önce denizlerin çekilmesi sonucunda kara görünmüştür. Böylece Kemaliye'yi çepeçevre saran Munzur Dağları görkemli kalker yapılar olarak ortaya çıkmış ve bu kalkerli yapıların Fırat Nehri'nin önemli bir kolu olan Karasu tarafından aşındırılması ile Kemaliye (Eğin) vadisi şekillenmiştir (Demirsoy, 2011). Karanlık Kanyon, Karasu Vadi tabanına son derece dik bir biçimde inen ve yüksekliği yer yer 400 ile 500 m'ye yaklaşan birbirine paralel iki yakanın yaklaşık 9 km boyunca karşılıklı olarak ilerlediği muhteşem bir kapalı eko-sistem olarak ortaya çıkmıştır. Genel olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akan Karasu ve vadiye dik yönde akarak nehirle birleşen Küçükdere, Kadıgölü Deresi, Sütlüçeşme Deresi, Hasan Deresi, Koçan Deresi ve Pegir-Ariki Deresi ilçenin akarsu ağını oluşturmaktadır. Fırat Nehri'ne ulaşan derelerden en büyüğü, kasabayı doğu batı doğrultusunda keserek Fırat'a ulaşan Kadıgölü Deresidir (Bulut, 2006). Kemaliye, çevresinde çok sert karasal iklimin yaşanmasına karşın, doğal yapısı itibarıyla yer yer Akdeniz iklimi yaşanarak, oldukça ılıman bir ekolojik yapı göstermektedir. Buna bağlı olarak birçok bitki ve hayvan türü, düşük rakımdan yükseklerle doğru yerleşerek, çok zengin bir biyo-çeşitliliği oluşturmuştur. (Demirsoy, 2011).

Kemaliye, kuzey ülkelerinden buzul dönemlerinde göç ederek, Türkiye'de ancak birkaç yerde sığıntı halinde kalan önemli bir tür olan Salamandranın (Yöre halkı tarafından yağmur böceği olarak adlandırılır) konakladığı bölgelerdendir. Yine birçok yörede soyu tükenmiş dağ keçisi, kurt, tilki, yabani domuz, ayı, su samuru, vaşak, keklik ve birçok yırtıcı kuş türü Kemaliye'de yaşamlarını sürdürmektedir (Demirsoy, 2011).

Kemaliye ilçesinin benzersiz doğal güzellikleri ve hemen her türlü doğa sporuna elverişli coğrafi yapısı ülke turizmi için benzersiz bir kaynak oluşturmaktadır. Nitekim günümüzde ilçede dağcılık sporu için çeşitli zorluk derecelerinde kaya tırmanışı parkurları, yine çeşitli zorluk derecelerinde doğa yürüyüşü parkurları, dağ bisikleti parkurları ve atlayış istasyonları oluşturulmuştur. Bunun dışında kano, rafting, bot safari, su kayağı gibi su sporları ile yamaç paraşütü, base jump, yelken (delta) kanat, ultralight ve mikrolight uçuş sporları yörede yapılabilen doğa sporu etkinliklerindedir (Güneysu, 2013). Foto safari, kuş ve vahşi yaşam gözlemciliği de yörede yapılabilen doğa turizmi etkinliklerindedir.

3.6. Kemaliye (Eğin)'nin Sürdürülebilir Turizm Hedefleri Kapsamında Değerlendirilmesi

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi - I (2007 - 2013)'de nüfusu 20 binden düşük olan il ve ilçe merkezleri ile beldeler ve köyler kırsal alan olarak kabul edilmektedir (YPK, 2014, m. 1.5). Çeşitli nedenlerle sürekli nüfus kaybeden Kemaliye de, nüfusu 20 binden az olduğu için, kırsal alan kapsamına girmektedir. Çok kültürlü geçmişinin mirasını ve kendine özgü doğal yapısını büyük ölçüde bu güne ulaştıran Kemaliye halkı için turizm, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi ve göçün engellenebilmesi için başlıca umut kaynağıdır. Ayrıca ilçenin kültür ve doğal varlıklarının korunması ve faydalarının gelecek kuşaklara aktarılması da önem arz etmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir turizm kapsamında yer alan kırsal turizm ilçede uygulanması gereken bir kalkınma stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci bölümde de belirtildiği gibi sürdürülebilir turizmin 12 temel hedefi vardır ve bu hedeflerin her biri, bir turizm destinasyonunda sürdürülebilirliğin sağlanması için, eşit derecede önemlidir. Bir kalkınma stratejisi olarak ortaya çıkan kırsal turizm uygulamalarının da bu kapsamda geliştirilmesi gerekir. Kemaliye'de 1978 yılında başlayan ve 2003 yılında hız kazanan turizmi geliştirme çabalarının (KEMAV, 2012, s. 3), sürdürülebilir turizmin 12 temel hedefi (UNEP&WTO, 2005, s. 18-19) kapsamında değerlendirilmesi aşağıdaki gibidir;

1) Ekonomik Sürdürülebilirlik: Turizm destinasyonlarının ve girişimlerinin uzun vadede fayda sağlamaya ve gelişmeye devam edebilmesi için süreklilikleri ile rekabetçiliklerini sağlamak.

Kemaliye'de turizminin en önemli tanıtım elemanı her yıl Haziran ya da Temmuz aylarında düzenli olarak yapılan Kültür ve Doğa Sporları Şenlikleridir. Şenlikler kapsamında ilçeye her yıl dünyaca ünlü sporcular, sporculuk federasyonları, ulusal ve uluslararası basın mensupları, siyasetçiler ve bürokratlar gelmektedir (KEMAV, 2012, s. 10-11). İlçede doluluk oranı turizm sezonunda (Nisan – Eylül) yaklaşık olarak ortalama %60'ı bulurken, sezon dışında yaklaşık olarak en fazla %5'e ulaşabilmektedir (Aldırmaz Akkaya, 2013, s.35-42). İlçede etkin bir pazarlama stratejisinin olmaması ve sadece bahar ve yaz aylarında faydalanılabilecek turistik ürünlerin pazarlanması turizm sezonunun yıl içine yayılmamasına neden olmaktadır. Sezon içinde de bazı beklenmeyen nedenlerle turist sayısının azalması ekonomik gelir anlamında sürekliliği engellemektedir. Bu da ilçede yeni girişimlerin sayısını azaltmakta ve turizmin gelişiminin istenilen düzeyde olmamasına yol açmaktadır.

Yapılan toplantıda katılımcılar Ala Mağarası, Dilli Vadisi, köylerdeki kilise ve şapeller, bir Selçuklu mirası olarak günümüze kalan Kırangıç (Mendürgü) Köyü gibi değerlere önem verilmediğini ve Kemaliye'yi bütünüyle kapsayan turizm varlıkları (mitler ve geleneksel tiyatro oyunları da dâhil) envanterinin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Diğer taraftan ekonomik faydaların sürekliliğinin sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuş ancak yatırımlarda

bürokratik engellerin de göz ardı edilemeyeceği dile getirilmiştir. Ayrıca kapı tokmakları gibi Kemaliye'ye özgü değerlerin de tescil problemiyle karşı karşıya olduğu ve yöresel ürünlerin çeşitliliğinin olmadığı ve yetersiz üretim yapıldığı için yöresel gıda ürünleri satıcılarının bu ihtiyaçlarını Malatya, Erzincan gibi çevre illerden temin ettiği dile getirilmiştir.

Hassan'a (2000) göre, turizmde rekabetçilik veya destinasyon rekabetçiliği, bir destinasyonun rakiplerine göre pazar konumunu korur iken kaynaklarını sürdürülebilir hale getirerek katma değerli ürünler yaratabilme ve bu ürünleri bütünleştirme yeteneğidir (Can, 2013, s. 33). Sürdürülebilir rekabet avantajının, işletmelerin sahip oldukları kaynaklara dayalı olduğunu savunan "kaynak temelli yaklaşıma" göre ise, değerli, kıt, ikame edilemez ve taklit edilemez kaynaklar sürdürülebilir rekabet avantajına sahiptir (Bal, 2010, s. 270).

Bu iki tanım çerçevesinde, bir kırsal turizm destinasyonu olan Kemaliye'nin, taklit edilemez, değerli, kıt ve ikame edilemez kaynaklara sahip olduğu için, rekabet avantajına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tam olarak ortaya çıkarılmayan bu kaynakların envanterinin oluşturulması ve koruma-kullanma dengesi içinde, yöresel ürünler de dâhil olmak üzere, etkin bir şekilde bir araya getirilerek sürdürülebilir yönetiminin sağlanması ve etkin bir pazarlama stratejisi çerçevesinde pazarlanması önemlidir.

2) Yerel Refah: Ziyaretçilerin yerelde harcama oranlarını artırmak da dâhil olmak üzere turizmin ev sahibi destinasyonun ekonomik refahına katkısını azami seviyeye yükseltmek.

Kemaliye'de turizm faaliyetleri çoğunlukla ilçe merkezinde yoğunlaşmakta ve turistik ürünler de ilçe merkeziyle sınırlandırılmaktadır. Pazarlama faaliyetlerinde ise ilçe genel olarak doğa sporları ve kültür turizmi ile öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Tablo 3.1.'de Kemaliye'yi tercih eden turist profilinin eğilimi görülmektedir (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016, s. 155).

Tablo 1: Kemaliye'yi Tercih Eden Turist Profilinin Eğilimi

Özel İlgi Alanları	Yıllık Ortalama Katılımcı Oranı (%)
Doğa ve Tarih Araştırmaları	3
Fotosafari – Doğal Hayatı Gözlemleme	7
Bireysel Kültür Turları	30
Camii, Kilise, Türbe Ziyaretleri*	20
Doğa Sporları	10
Anlaşılmalı Acenta Aracılığıyla Gelenler	30
TOPLAM	100
*Genellikle kiliseleri görmek için Ermeniler gelmektedir.	

Turizm sezonunun kısa olması nedeniyle girişimci sayısının az olması, ilçede bulunan esnafın genellikle benzer ürünleri satması, turistik ürün satan işletmelerin az olması ve yöresel ürün çeşitliliğinin az olması ilçeye gelen ziyaretçilerin harcama oranlarını azaltan sebeplerdir.

Toplantıda Kemaliyeli Kadınlar Derneği temsilcisi Ayşe Birler yöresel ürünler pazar yerinin kullanılmadığını, bunun yerine çeşitliliği az olan yöresel el emeği ürünlerin otel önünde birkaç stantta sergilenmeye çalışıldığını dile getirmiştir. Ayrıca yöresel gıda ve ürünlere yeterince sahip çıkılmadığını ya da yeniden üretime başlansa bile, özellikle kadınlarda, girişimci cesareti olmadığı için sürdürülemediğini dile getirmiştir. Kemaliye esnafından Etem Kılıç ise cesareti olanlara da iş yeri temin edilmediğini, ürün çeşitlendirmesi için projeler yapılması gerektiğini söylemiştir.

Sürdürülebilir turizmde çeşitlenme, koruma-kullanma dengesi içinde, zamanın ve mekânın çeşitlenmesi, turistik ürünün çeşitlenmesi ve pazarın çeşitlenmesi anlamlarını içermektedir (Emekli, 2008, s. 1). Kemaliye ilçe merkezi ve köylerinin coğrafi çevre koşulları, çok kültürlü geçmişi ve bu geçmişin kalıntıları hem ürün çeşitlenmesine hem pazar çeşitlenmesine hem de zamanın ve mekânın çeşitlenmesine olanak sağlamaktadır. Koruma-kullanma dengesi içinde planlı bir turizm çeşitlemesi ile ilçenin turistik varlıklarının sürdürülebilirliği sağlanırken, aynı zamanda turizm faaliyetleri yıl içine dengeli bir şekilde yayılacaktır. Dolayısıyla turizmden doğrudan ya da dolaylı olarak gelir elde edecek girişimci ve istihdam sayısında artış olacaktır.

3) İstihdam Kalitesi: Cinsiyet, ırk, engellilik veya başka yollarla ayrımcılık yapmadan, ücret miktarı ve hizmet kalitesini en uygun seviyeye yükseltmek de dâhil olmak üzere turizmin yarattığı ve desteklediği yerel işlerin sayısını ve kalitesini artırmak.

Kemaliye’de turizm sezonunun 12 aya yayılamaması, turizmin yarattığı ve desteklediği yerel işlerin sayısındaki artışın önüne geçerken, turizm iş görenlerinin ücret miktarının da yetersiz olmasına neden olmaktadır. Süreklilik sağlamayan ve yetersiz ücret koşullarında yaratılan işler, işletmeler açısından iş görenlerin sürekli değişimini ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla yapılan işte eğitimsiz ve kalifiye olmayan personellerle çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Bu durum hizmet kalitesini düşürürken, ilçede yaşayan genç nüfusun ekonomik sebeplerle ilçeyi terk etmesine yol açmaktadır.

İlçede yılın bütününe yayılmış, çeşitlendirilmiş turizm faaliyetleri ile kalıcı istihdam olanakları yaratılabilecekken, istihdamın kalitesi ise işletmelerin sertifikalı ve eğitilmiş personel çalıştırmaya teşvik edilmesi ile gerçekleşip, artabilecektir. Sürdürülebilir turizmin uygulamalarının etkin olabilmesi için iş görenlerle birlikte yerel halkın da sürdürülebilir turizm eğitimlerine katılması önemlidir. Belirlenecek olan eğitim süreçlerinin ve programlarının “hayat boyu öğrenme” ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve iletişim stratejilerinin de bu bağlamda geliştirilmesi önemlidir.

4) Sosyal Eşitlik: Yoksullara sunulan hizmetlerin, gelirlerin ve fırsatların geliştirilmesi de dâhil olmak üzere, turizmin ekonomik ve sosyal faydalarının genele adil bir şekilde dağılımını sağlamak.

Kemaliye’de net turizm gelirinin %85’i, doğrudan turizm geliri elde eden 6 işletmenin elde ettiği gelir iken, geriye kalan %15 ise diğer işletme ve şahısların elde ettiği kazançlardan oluşmaktadır (Aldırmaz Akkaya, 2013, s. 43). Bu nedenle ilçede turizmin ekonomik ve sosyal faydalarının genele adil bir şekilde dağıldığı söylenemez. Bu durum yerel halkın gelen ziyaretçilere tepki göstermesine yol açmaktadır. Kemaliye kapı tokmakları üreticisi Mustafa Demirci bu durumu toplantıda “10-15 yıl önce buraya gelen bir yabancımanın ilk duyduğu söz “hoş geldiniz” idi, bu kalmadı, tuhaf!” şeklinde ifade etmiştir.

Birleşmiş Milletler 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin birincisi, “Her türlü yoksulluğu her yerde sonlandırmak”tır (UN, 2015; 14, 23.04.2017). Yoksul odaklı kalkınma için, yaratmış olduğu geniş katılımlı faaliyet alanlarıyla, büyük sermayeler gerektirmeyen el emeği üretimlere ve küçük ölçekli işletmelere destekleriyle, kadın istihdamının artışındaki rolüyle birçok avantaja sahip olan sürdürülebilir turizm (Özkök, 2006, s. 91), turizm endüstrisi ile birlikte kamunun, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın ortak çabasını gerektirir. İlçede turizmin çarpan etkisinden bölgesel olarak daha fazla yararlanabilmek için, doğrudan turizm geliri elde eden ekonomik işletmelerin tedariklerini bölge içinden karşılamaları teşvik edilmeli ve yerel halk katma değerli ve kaliteli ürün ve hizmet üretimi konusunda desteklenmelidir. Ayrıca, özellikle kadın ve gençlerin kooperatif işletmeler çatısı altında bir araya gelmeleri sağlanmalı ve bu kooperatifler desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

5) Ziyaretçi Memnuniyeti: Cinsiyet, ırk, engellilik veya başka konularda ayrımcılık yapmadan bütün ziyaretçilere güvenli, tatmin edici ve doyurucu bir deneyim sunmak.

Her ne kadar hizmet kalitesi ve alan yönetimi yeterli düzeyde olmasa da, Kemaliye halkının her gelen ziyaretçiye sıcak, samimi ve misafirperverce yaklaşımı, genellikle ziyaretçilerin memnuniyeti ile sonuçlanmaktadır. Ancak yapılan toplantıda kapı tokmağı üreticisi Mustafa Demirci ziyaretçilere “Beğendiniz mi?” diye sorduklarında genellikle “cennette yaşıyorsunuz” cevabıyla karşılaştıklarını, “Peki hiç hata yok mu?” diye sorduklarında “Evet çok, çok var, görmemeye çalışıyoruz.” yanıtıyla karşılaştıklarını ifade etmiştir.

2000’li yılların başından itibaren giderek yaygınlaşan “yeşil tüketici hareketi” ne (green consumerism) paralel olarak turizm talebi de bu yönde şekillenmeye başlamıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, son yıllarda ziyaretçilerin geri bildirimlerinde doğal çevrenin ve yöresel kültürün bozulmadığı ve korunduğu, gürültü kirliliğinin olmadığı destinasyon arayışı içinde oldukları ve ürün ve seyahat tecrübelerinde “sahicilik” (authenticity) arayışına yöneldikleri görülmektedir (TÜSİAD, 2012, s. 27). Ziyaretçi yönetimi ve taşıma kapasitesi yönünden doğru planlanmayan turistik destinasyonlarda, özellikle belirli dönemlerde kapasite üstüne çıkan ziyaretçi sayısı, destinasyonlardaki olanakların olumsuz kullanımıyla ve doğal kaynak kapasitesinin gereğinden fazla tüketilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu olumsuzlukların başladığı an, hem ziyaretçilerin hem de yerel halkın kabul edebileceği en alt seviyedeki tatmin düzeyidir (Can, 2013, s.30). Nitekim Kemaliye için de bu sınır geçerli olmaya başlamıştır denilebilir.

6) Yerel Kontrol: Diğer paydaşlar ile iletişim de dâhil olmak üzere, yerel toplumların kendi alanlarında gelişecek olan turizmin planlanması, yönetimine karar verilmesi ve geliştirilmesi süreçlerine katılımını sağlamak ve onları güçlendirmek.

İlçede turizmin geliştirilmesine yönelik çalışmalar genellikle bazı sivil toplum kuruluşları, doğrudan turizm geliri elde eden girişimciler ve yerel yönetimlerce yapılmakta, istenmesine rağmen, halkın katılımı yeterli düzeyde sağlanamamaktadır. Bu da turizmin faydalarının adaletli dağılımını engellemektedir.

İlçede paydaşlar arasındaki iletişim ve koordinasyonda dâhil olmak üzere, sürdürülebilir turizm yönetiminin etkinliği için bir “bölgesel sürdürülebilir turizm konseyi” oluşturulmalıdır. Konseyde akademisyenler, teknik uzmanlar, yerel yönetim temsilcileri, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, mahalle ve köy temsilcileri, esnaf temsilcileri ve turizm işletmeleri temsilcileri gibi bütün paydaşların katılımı olmalıdır. Konsey karar alma, planlama, örgütlenme, koordinasyon, yöneltme ve denetleme yetkilerinin hepsine sahip olmalıdır. Böylelikle ilçede sürdürülebilir turizm yönetiminin gelişimiyle ilgili tüm kararlarda ve uygulamalarda hem tüm paydaşların katılımı sağlanabilecek hem de, eğitim ve bilgi üretme dâhil olmak üzere, Kemaliye’nin ulusal ve uluslararası mecralarda tanıtımı daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebilecektir.

7) Toplumsal İyileşme: Sosyal bozulma ve istismarın herhangi bir şekline izin vermeden, sosyal yapı, kaynaklar, aktiviteler ve yaşam destek sistemlerine erişim de dâhil olmak üzere yerel toplumların yaşam kalitelerini iyileştirmek ve yükseltmek.

Kemaliye’de gelişen turizm faaliyetleri halkın geleneksel kültürüne sahip çıkmasını ve onu yaşatmasını sağlamıştır. Geleneksel kültür ve doğal zenginlikleri koruma ve yaşatma bilinci gelişmiştir. Özellikle kadınlar sivil toplum kuruluşlarında bir araya gelerek, çeşitli projeler aracılığıyla, hem sosyal birlikteliği sağlamaktadır hem de unutulmaya yüz tutmuş geleneksel üretimleri yeniden canlandırarak kültürün yaşatılmasını sağlamaktadır. Ancak ilçenin fiziksel konumu yaşlı ve engelli bireylerin sosyal yaşama aktif katılımını ve yaşam destek sistemlerine erişimini zorlaştırmaktadır. Turizmi geliştirme faaliyetleri arasında yaşlı ve engelli bireylerin engellerini kaldırmaya yönelik çalışmalar bulunmamaktadır.

Erişilebilirlik, sürdürülebilir turizm politikalarının temel unsurudur. Engelli ve yaşlı bireylerin toplumsal yaşama katılma haklarına erişimlerinin sağlanması ve saygın ve eşit muamele ile seyahat özgürlüklerine kavuşmaları ancak ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik çalışmalarının doğru ve planlı bir şekilde yapılması ile mümkün olacaktır. Kemaliye’de engelsiz

turizm uygulamaları, sürdürülebilir turizm yönetimi kapsamında, şehir imar planına dahil edilmelidir.

Kültürel Zenginlik: Ev sahibi toplumların kültürel mirasına, otantik kültürlerine ve geleneklerine saygı duymak ve onları geliştirmek,

Turizm ilçenin kendine özgü mimari yapısının, kültürel değerlerinin ve doğal zenginliklerinin devletin ilgili kuruluşları, üniversiteler ve çeşitli ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından fark edilmesini ve desteklenmesini sağlamıştır. Örneğin, kısa adı ÇEKÜL olan, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı'nın "7 Bölge 7 Kent" projesi kapsamında yer alan Kemaliye, doğal-tarihsel ve kültürel özelliklerinin yanı sıra özgün mimari dokusuyla da Dünya Mirası Tarihi Değerlerinden biri olmak üzere UNESCO'ya aday gösterilmiştir. Kısa adı TKB olan, Tarihi Kentler Birliği'nin de kurucu üyesidir. Kemaliye ve köylerinde Ekim 2011 itibarıyla toplam 68 adet anıtsal yapı ve 117 adet sivil mimari yapı tescil edilmiştir (ÇEKÜL, 2011). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan 2863 sayılı yasa kapsamında, Kemaliye'de bulunan 77 adet anıtsal yapı, 117 adet sivil mimari yapı, sokak düzenlemesi kapsamında 28 adet ev, 44 adet dükkân, 1 adet fırın, 1 adet meydan için toplamda 3.206.093,00 TL hibe desteği alınmıştır (Demirkıyık, 2013). Diğer taraftan Kemaliye (Eğin), 2011 / 1976 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Elazığ-Tunceli-Fırat Havzası Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" içine dahil edilmiştir. Bunların dışında turizmin geliştirilmesi ve geleneksel üretimlerin canlandırılması için Avrupa Birliği ve Kalkınma Ajansı hibe desteklerinden yararlanılmaktadır.

8) Fiziksel Bütünlük: Kentsel ve kırsal alanların çevre kalitesini iyileştirmek ve yükseltmek ve çevrenin fiziksel ve görsel bozulmasını önlemek.

Kemaliye (Eğin) Evleri kendine özgü mimari dokusuyla yıllara meydan okuyarak günümüze ulaşmış kültür mirasıdır. Ancak bütün çabalara rağmen gerekli restorasyon çalışmaları yapılamamaktadır. Sit alanı ilan edilen bölgede yapılan restorasyonlar sadece yapının dışına yapılmakta, o da çoğunlukla yapıyı özgün halinden uzaklaştırmaktadır. Yanlış restorasyon çalışmalarının ana sebebi maddi kaynağın ve bilinç düzeyinin yetersiz olmasıdır. Koruma kurulu tarafından evlerin restorasyonu için verilen destek miktarı ihtiyacı yeterince karşılayamamaktadır. Diğer taraftan evlerin birçoğu birden fazla kişiye miras kalmıştır ve mirasçılar arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ise yapıların kaderlerine terkedilmesine neden olmaktadır.

Şekil 3.1. Yanlış Restorasyon Sonucu Özgünlüğünü Yitiren Ev

Sit alanı ilan edilen ilçe merkezinde yapılan bir diğer yanlış ise, konut ihtiyacının TOKİ konutları gibi geleneksel dokuyu bozan plansız yapılarla giderilmeye çalışılmasıdır. Bu yönelim de ilçenin özgünlüğünü zamanla kaybettirecektir.

Eğin'in özgün mimari mirasının bir ayağını da köprüler oluşturmaktadır. Mimari yapısı ve hikâyeleriyle dikkat çeken Eğin köprülerinin bir kısmı baraj yapımı sonrasında sular altında kalmış, bir kısmı suların yükselmesi sonucu yıkılmıştır. Şekil 3.2.'de görülen Yuva Köyü Köprüsü ise 1991 yılında tescilli anıtsal yapılar arasına alınmış olmasına rağmen, günümüzde koruma imkanlarının kısıtlı olmasından dolayı, zamana daha fazla dayanamamıştır ve sadece kalıntıları kalmıştır (ÇEKÜL, 2011, 1).

Şekil 3.2. Yuva (Geruşla) Köyü Köprüsü ve Kalıntısı

Eğin kültür mirasının önemli yapı taşlarından birisini de çok kültürlü geçmişin izlerini bugüne taşıyan cami, kilise, türbe vb. gibi dini yapılardır. Ancak birçok dini yapının da gelecek kuşaklara aktarılması, şekil 3.3.'te görüldüğü gibi, şu anki durum itibari ile zor görünmektedir.

Şekil 3.3. Sorak Köyü Kilisesi Kalıntısı

Toplantıda sahipsiz evlerin, kilise ve şapellerin, köprülerin restorasyonunun yapılmadığı, bu yapıların kaderlerine terkedildiği dile getirilmiştir. Tahsin Bilgiç bu konu için Paris örneğinde her yıl bir ya da iki binanın restore edildiğini, hepsini birden restore edebilmenin imkânsız olduğunu, başlanan iş bitirilmeden yeni bir işe girmenin doğru olmadığını dile getirmiştir. Diğer taraftan Kemaliye mimarisi ile bütünleşen rıhtım yolların kilit taşlara dönüştürüldüğü ve ilçe merkezinden geçen su arklarının kapatıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca TOKİ konutlarının merkeze yakın ayrı ayrı yerlerde konumlandırıldığı, kentin mimari dokusunu bozduğu, şehir planlamasının talebe göre şekillendiği, toplu konutların tek bir yerde ve ilçe merkezinde olmaması gerekliliği dile getirilmiştir. Kent dokusunun bozulması durumunda herhangi bir yaptırımın olup olmadığı sorgulanmış, bunun önüne geçebilmek için özellikle üniversiteden destek istenmiştir.

9) Biyolojik Çeşitlilik: Doğal alanların, habitatın ve yaban hayatın zarar görmesini en aza indirgeyerek, onların korunmasını desteklemek.

2006 yılında TÜBİTAK ve Hacettepe Üniversitesi'nin işbirliği ile ve Prof. Dr. Ali Demirsoy'un önderliğinde Kemaliye'nin ekolojik değerleri proje kapsamında araştırılmıştır. 3 yıl süren araştırmada Kemaliye'nin sadece %60'ı taranabilmiştir. Bu araştırmada Kemaliye'de 160 tanesi endemik tür ve 15 tanesi de literatürde bulunmayan endemik tür olmak üzere 2400 tür tespit edilmiştir. Bunların dışında ayrıca 150-200 yıl boyunca nesli tükenmiş düşünülen 2 tür

daha bulunmuştur (Gültekin, 2013). İlçenin zengin biyo-çeşitliliğinin bir kısmı, Türkiye'nin en kapsamlı doğa tarihi müzesi olan ve Kemaliyeli ünlü bilim insanı Prof. Dr. Ali Demirsoy öncülüğünde, Hacettepe Üniversitesi, TÜBİTAK ve Erzurum Üniversitesi katkılarıyla, Erzurum Üniversitesi Kemaliye Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu ve Meslek Yüksekokulu binasında kurulmuş olan Prof. Dr. Ali Demirsoy Doğa Tarihi Müzesi'nde sergilenmektedir (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016, s.9).

İlçede doğal yaşamın zarar görmesini en aza indirgeyebilmek için çocuklara ve yetişkinlere yönelik olarak, şekil 3.4.'de görüldüğü gibi, bilinçlendirme faaliyetleri düzenlenmektedir.

Şekil 3.4. Çocuk Kampı Ağaçlandırma Etkinliği

İlçe halkında doğal yaşamı destekleme ve koruma bilinci gelişmiş olmasına karşın, dışarıdan gelen kaçak avcılarının avlanmalarının önüne geçilememektedir. Bunun en önemli sebebi kaçak avcılıkta cezaların yeterince caydırıcı olmaması ve ilçenin doğal sit alanı ilân edilmemesidir. Kemaliye ve çevresinde doğal yaşamı tehdit eden tek unsur kaçak avcılık değildir. İliç ve Divriği gibi yakın ilçelerde kurulan maden ocakları ve iklimsel değişmeye neden olan barajlar da doğal yaşamı tehdit eden diğer unsurlardır.

10) Kaynak Verimliliği: Turizm faaliyetlerinin ve hizmetlerinin geliştirilmesinde ve işletmesinde kıt ve yenilemeyen kaynakların kullanımını en az seviyeye indirmek.

İlçeye turizm kaynaklı ziyaretler genellikle yaz sezonunda yoğunlaşmaktadır. Şu ana kadar turistlere açık olan doğal ve kültür varlıklarının taşıma kapasitesi konusunda ilçede herhangi bir çalışma yapılmamıştır ve sezonda artan atıklara karşı da herhangi bir önlem alınmamıştır. Sit alanı ilân edilen ilçe merkezinden geçen şehirlerarası bağlantı yolunun dışarıya alınması konusunda ve atık su arıtma tesisi kurulması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Bir destinasyonun taşıma kapasitesi, o destinasyonun doğal kaynaklarına, yerel halkına, ekonomisine, kültürüne olumsuz etki yaratmadan ve ziyaretçilerin tatmin seviyesini azaltmadan maksimum kullanımını belirleyen seviyedir. Toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi ve çevresel bozulmayı takip eden popülasyon çöküşü ile karşılaşmamak için ekosistemin taşıma kapasitesine uyumlu olarak yaşamak bir zorunluluktur (Can, 2013, s. 29-30). Diğer taraftan turistik destinasyonlarda turizmin sürdürülebilmesi de doğal ve kültürel kaynakların varlığına ve çevresel dokunun cazibesine bağlıdır. Bu nedenle bu kaynakların korunması turizmin sürdürülebilirliği açısından birincil önem arz etmektedir (TÜSİAD, 2012, s. 27). Turizmin mekânsal gelişimi planlamasının önemli bir bileşeni olan taşıma kapasitesi, sürdürülebilir turizm standartlarının oluşturulma mekanizmalarından biridir. Genellikle turizmin taşıma kapasitesi ile ilgili dört sınıflandırma yapılmaktadır. Bunlar; ekolojik, fiziksel, ekonomik ve toplumsal taşıma kapasiteleridir. Taşıma kapasitesinin belirlenmesinde altyapı kapasitesi, ulaşım kapasitesi, su arzı kapasitesi, atık su kapasitesi, gözlenebilir kirlilik ve gürültü düzeyleri yardımcı unsurlar olarak kullanılabilir. Turistik destinasyonlarda bütün paydaşların katılımı olmadan kaynakların korunması mümkün değildir. Ancak bütün paydaşları bu sürece dâhil edebilmek

zordur. Özellikle turizm işletmeleri, turizm sezonunda ortaya çıkan talep yığılmasının ekonomik getiri cazibesine kapılarak çevresel tahribatı göz ardı edebilmektedirler. Oysaki bu durum çevresel bozulmanın dışında aşırı ve çarpık yapılaşmaya yol açmakta ve hizmet kalitesinin de düşmesine ve dolayısıyla destinasyonun pazarda rekabet avantajını yitirmesine neden olmaktadır (Can, 2013, s. 30, 35).

11) Çevresel Temizlik: Turizm işletmelerinden ve ziyaretçilerinden kaynaklanan hava, toprak ve su kirliliği ile atık üretimini en aza indirmek.

İlçede, ziyaretçilere ve yerel halka yönelik olarak, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarının oluşturulmasına yönelik herhangi bir çalışma yoktur. Geri dönüşüm atıkları, ilçenin fiziksel konumu itibarıyla maliyeti artırması nedeniyle, geri dönüşüm tesislerine götürülememektedir. Evsel atıkların bertarafına yönelik de herhangi bir çalışma olmadığı için, şekil 3.5.'te görüldüğü gibi, kültürel miras ve doğal çevre bundan zarar görmektedir.

Şekil 3.5. Yuva Köyü Şapel Kalıntısı ve Atıklar

Bir insanın yaşamını sürdürürken doğal kaynaklar ve ekosistem üzerindeki yükü “ekolojik ayak izi” hesaplama yöntemiyle hesaplanabilmektedir. Günümüzde insanların doğal kaynaklar ve ekosistemler üzerindeki yükleri hızla artmakta ve büyüyen ekolojik ayak izleri ekosistemin taşıma kapasitesini zorlamaktadır. Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF)’nin yayınladığı bir rapora göre, gezegenimiz 1 yıl içinde tüketilen doğal kaynakları yenilemek için 1,5 yıla ihtiyaç duymaktadır ve bu şekilde devam edilirse 2030 yılında ikinci gezegeni bile tüketilmiş olacaktır. Gezegenimizi, yaşam alanlarımızda sorunsuz bir şekilde yaşamak ve onu gelecek kuşaklara sorunsuz bir şekilde bırakabilmek için ekolojik ayak izlerimizi küçültmemiz gerekmektedir (Taluğ ve Birden, 2014, s. 84). Bunun için enerji, gıda, su ve hava kullanımı da dâhil olmak üzere yaşam alışkanlıklarının sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarıyla yeniden oluşturulması gerekmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Özgün yaşam alanları, doğal doku, yerle özgü yaşam biçimleri, kültürel ve tarihi miras, kırsal alanlar, geleneksel mimari vb. turizm aktiviteleri açısından çekici değerlerdir. Bu çekiciliklerden ekonomik fayda sağlanması, onların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması sürdürülebilir turizm ile sağlanabilir. Yerelde sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında önemli bir araç olan kırsal turizm, kırsal alanda halkın ekonomik ve sosyal yaşam standartlarına ulaşmasını sağlayarak, kırdan kente göçü azaltabilir.

Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada, kültür ve doğal varlıklarıyla kırsal turizm için büyük bir potansiyele sahip olan Kemaliye (Eğin) ilçesinde, gelişen turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir turizmin 12 hedefinin tamamını yeterince gerçekleştirmediği sonucuna ulaşılmıştır. İlçede turizm faaliyetlerinin plansız ve anın gerektirdiği gibi gelişimi, ilçenin bir turizm destinasyonu olarak sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır.

Bu nedenle ilçede öncelikle uzman ve akademisyenlerin de bulunduğu ve tüm paydaşların temsiliyle oluşturulmuş, karar alma, planlama, örgütlenme, koordinasyon, yöneltme ve denetleme yetkisine sahip bir “bölgesel sürdürülebilir turizm konseyi” oluşturulmalıdır. Sürdürülebilir turizm yönetiminden, plan ve politikaların işlerliğinden tamamıyla bu konsey sorumlu olmalıdır. Konsey üyeleri gönüllülerden oluşmalı ve finansal ihtiyaçlar turizm paydaşlarının katılımıyla oluşturulan bir fondan karşılanmalıdır.

Konsey sürdürülebilir turizm ana hedefleri doğrultusunda plan ve politikalarını belirlemelidir. Bu hedeflerin tamamen gerçekleştirilebilmesi için herhangi bir önem sırası yoktur. Ancak öncelikle turizm faaliyetlerinin bütün bir yıla yayılması hem ilçe halkının sürdürülebilir ekonomik kalkınması açısından hem de doğal ve kültürel mirasın kullanımını dengelemesi açısından önemlidir. Bir turizm destinasyonu olarak sahip olduğu kaynaklar açısından rekabet avantajına sahip olan Kemaliye ilçe merkezi ve köylerinde turizm kaynakları envanterinin oluşturulması ve bu kaynakların etkin bir ürün ve pazarlama yönetimi stratejisiyle koruma-kullanma dengesi içinde bir araya getirilerek sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, turizmin yıl içine yaygınlaşmasını kolaylaştıracak bir adım olabilir.

İlçede tespit edilen diğer bir sorun da yerel refahın adaletli olarak dağılmamasıdır. Turizmin bütün bir yıla yayılmaması bu sorunu oluşturan sebeplerden biridir. Turizm varlıkları envanteri sonucunda oluşturulan sürdürülebilir turizm çeşitlemesi ile bu sorun giderilebilir. Koruma ve kullanma dengesi içinde planlı bir ürün, pazar, mekân ve zaman çeşitlemesi ile turizm kaynaklarının sürdürülebilirliği sağlanırken, turizm faaliyetleri yıl içine yayılabilir. Bu da doğrudan ya da dolaylı olarak turizmden gelir elde edenlerin sayısını artırırken, toplumsal yaşama aktif olarak katılanların sayısını artırabilir.

İlçede yılın bütününe yayılmış, çeşitlendirilmiş turizm faaliyetleri ile kalıcı istihdam olanakları yaratılabilir ancak, kaliteli istihdam olanaklarının yaratılabilmesi için istihdam olanaklarından öncelikle ekonomik paylaşımındaki rolü düşük olan engelli, kadın ve gençlerin faydalanması sağlanmalıdır. Kırsal turizm doğası gereği kadın üretimleriyle bağlantılı olarak gelişmektedir. Bu nedenle üretici olan kadınların ürettiklerini pazarlaması ve bundan ekonomik ve sosyal fayda sağlaması önemlidir. Diğer taraftan istihdamın kalitesi ise işletmelerin eğitilmiş ve sertifikalı iş gören çalıştırmaya teşvik edilmesiyle artırılabilir. Sürdürülebilir turizm yönetiminin işlevsel olabilmesi için iş görenlerle birlikte halkın da “hayat boyu öğrenme” ilkesi çerçevesinde oluşturulmuş sürdürülebilir turizm eğitimlerine katılımı önemlidir.

Yapılan araştırmada ilçede sosyal ve ekonomik anlamda turizmin faydalarından yerel halkın adaletli olarak faydalanmadığı bunun sonucunda da halkta ziyaretçilere karşı tepkilerin başladığı, turistik yöresel ürün satıcılarının ürünlerini başka illerden temin ettiği ve girişimci olmak isteyenlerin cesaretsiz olduğu ya da desteklenmediği tespit edilmiştir. Bu sorunun giderilebilmesi için yerel halkın, özellikle kadın ve gençlerin, kooperatif işletmeler çatısı altında bir araya gelmeleri ve katma değerli ürün ve hizmet üretimi konusunda desteklenip, teşvik edilmeleri sağlanabilir. Diğer taraftan ilçe halkının turizmin çarpan etkisinden yararlanabilmesi için, doğrudan turizm geliri elde eden işletmelerin tedariklerini ilçeden karşılamaları teşvik edilebilir.

Araştırma sonucunda tespit edilen diğer bir sorun da ziyaretçi memnuniyetinin en alt seviyedeki tatmin düzeyi sınırında olabileceğidir. Bu sorunun net olarak tespit edilebilmesi için her gelen ziyaretçiye, sürdürülebilir turizm plan ve politikaları çerçevesinde hazırlanmış destinasyon memnuniyet anketi yaptırılabilir.

İlçenin fiziki konumu, ilçede yaşayan ve ilçeye ziyaret için gelen yaşlı ve engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını zorlaştırmaktadır. Ayrıca turistik tesislerde de, özellikle konaklama işletmelerinde, bu yönde bir çalışma tespit edilmemiştir. Kemaliye’de sürdürülebilir turizm yönetimi kapsamında, yatay asansör, yürüyen merdiven vb. engelsiz turizm uygulamaları

ilçe imar planına dâhil edilebilir. Ayrıca işletmelerde de engelsiz turizm uygulamaları teşvik edilebilir. Bu uygulamalar sonucunda hem yerel halk engelsiz erişim olanaklarına kavuşabilir hem de en az 30 ülkede engelliler ile engelsiz turizm destinasyonlarını buluşturan ENAT'a (the European Network for Accessible Tourism – Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı) üye olunarak pazar çeşitlemesi yapılabilir.

Araştırma kapsamında ilçede tespit edilen en önemli sorunlardan biri de kentin mimari dokusunun, ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilebilen şehir planı aracılığıyla bozulmasıdır. Şehir planı, sürdürülebilir turizm yönetimi plan ve politikaları doğrultusunda “bölgesel turizm konseyi” ve yerel yönetimler ortaklığında yeniden gözden geçirilebilir. Diğer taraftan kentsel sit alanının sınırları köyleri de kapsayacak şekilde genişletirilebilir ve biyolojik değerlerin korunması için de belirli bölgelerin doğal sit alanı olması sağlanabilir. Böylece kentsel dokuya ve biyolojik çeşitliliğe zarar veren her türlü uygulama çeşitli yaptırımlarla engellenebilir.

Araştırma kapsamında tespit edilen en önemli sorunlardan biri de çevresel kirliliktir. Kemaliye'nin ekolojik ayak izini küçültebilmek için, uzun zamandır kullanılmayan ve dolayısıyla tarımsal ilaçların zarar vermediği bağ ve bahçelerde organik sebze ve meyvelerin yetiştirilmesi teşvik edilebilir. Mimari açıdan değerli ve özgün olan bu bağ ve bahçeler ile duvarları aynı zamanda turistik ürüne dönüştürülebilir. Yöresel yemek sunumlarında öncelik et yemeklerinden ziyade sebze ve meyveli yemeklere verilebilir. Evsel atıklar, özellikle gıda atıkları, uygun bir alanda depolanarak kompost gübreye dönüştürülebilir. Geri dönüşüm atıkları, pil ve yağ atıkları ve diğer evsel atıklar için uygun atık yönetim sistemleri geliştirilebilir. Diğer taraftan özellikle kış aylarında yoğunlaşan karbon salınımının önüne geçebilmek için alternatif enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilebilir. İlçe merkezinde uygun park yerleri oluşturularak, araç kullanımı yasaklanabilir, ekolojik ulaşım araçlarıyla ulaşım sağlanabilir. Ayrıca ilçedeki konaklama ve yiyecek içecek tesisleri “yeşil yıldız sertifikası” alma konusunda özendirilirken, destinasyonun tamamı için Cittaslow (Sakin Kent) sertifikası alınabilir.

KAYNAKLAR

- Acuner, E. (2015). Zigana turizm merkezi'nin sürdürülebilir turizm kriterleri çerçevesinde yerel destinasyon yönetim örgütleri tarafından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 62-93.
- Akpınar, E. (2004). Doğu Anadolu Bölgesi'nde alternatif turizm merkezi olmaya aday bir ilçe: Kemaliye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 207-236.
- Aksın, A. (2003). *XIX. yüzyılda Eğin*. İstanbul: Kemaliye (Eğin) Kültür Turizm ve Folklor Derneği Kültür Yayınları No:1.
- Aksu, C.. (2011). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre*. Denizli: Güney Ege Kalkınma Ajansı.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif turizm*. (1. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aldırmaz Akkaya, F. ve Güngör, H. Y. (2016). Kemaliye (Eğin)'de kültür ve doğa turizmi. *Birinci Alternatif Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 7-9 Nisan 2016, Erzurum*, 148-157.
- Aldırmaz Akkaya, F. (2013). *Kemaliye (Eğin)'de kültür ve doğa turizminin yöreye finansal katkıları*. Yayınlanmamış Doktora Seminer Çalışması, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TR.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (6.baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Asheim, G. B. (1994). *Sustainability*. [Çevrim-içi: <http://dictionary.reference.com/browse/sustainability>], Erişim tarihi: 30.04.2015.
- Bal, Y. (2010). Rekabet avantajı yaratmada kaynak temelli yaklaşım bağlamında insan kaynaklarının rolü. *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F., Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(20), 267-278.

- Bozok, D., Kaya, Ç., Açıksözlü, Ö. (2014). Alanya'nın engelli turizmüne ilişkin durumunun belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi 15. Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm Bildiriler Kitabı*, 16-31.
- Can, E. (2013). Turizm destinasyonlarında sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir rekabet açısından değerlendirilmesi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 4, 23-40.
- Cernat, L. and Gourdon, J. (2007). *Is the concept of sustainable tourism sustainable? - developing the sustainable tourism benchmarking tool*. Geneva: United Nations Publications.
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL). (2011). *Kemaliye ilçesi tescilli anıtsal ve sivil tescilli yapı envanteri*. İstanbul: ÇEKÜL Yayınları.
- Demirkıyık, H., (2013, 10 Nisan), *Kemaliye Belediyesi turizm gelir ve giderleri*. Yüzyüze mülakat, Kemaliye Belediyesi Hesap İşleri Müdürü, Kemaliye.
- Demirsoy, A. (2011). *Kemaliye'nin biyolojik zenginliği*. Kemaliye Kültür ve Kalkınma Vakfı (KEMAV) Kemaliye Kent Rehberi. İstanbul: KEMAV Yayınları.
- Emekli, G. (2008). Sürdürülebilir turizmde çeşitlendirmenin önemi: Çeşme-İzmir. *A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi 2008 Bildiriler Kitabı*, 1-10.
- English Tourism Council (ETC). (2001). *Working for the countryside – a strategy for rural tourism in England 2001-2005*. London: English Tourism Council.
- Gültekin, Ş. (2013, 5 Nisan). *Kemaliye turizmi*. Yüzyüze Mülakat, Doğaperest Tur Sahibi, Kemaliye.
- Güneysu, R. (2013, 10 Nisan). *Kemaliye'de doğa sporları*. Yüzyüze mülakat. KEMAV Temsilcisi, Kemaliye.
- Hür, A. (2009, 3 Temmuz). *Lozan'ın 38 yıllık ihlali: Heybeliada Ruhban Okulu*. Agos Gazetesi, s.4.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2014). *Turizm ve çevre*. (6. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karakaş, E. (2004). Kemaliye'nin kuruluşu, gelişmesi ve fonksiyonel özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 19-48.
- Kemaliye Belediyesi. (2013). *İlçemizin tarihçesi*. [Çevrim-içi: <http://www.kemaliye.bel.tr/belde.htm>], Erişim Tarihi: 09.12.2015.
- Kemaliye Kültür ve Kalkınma Vakfı (KEMAV). (2012). *Kemaliye Kültür ve Kalkınma Vakfı 2012 yılı faaliyet raporu*, İstanbul: KEMAV Yayınları.
- Küçük Ermeni Ansiklopedisi. (2011). *Akın*. [Çevrim-içi: <http://akunq.net/tr/?p=6289>]. Erişim Tarihi: 9.12.2015.
- Nulty, P. M. (2004). *Keynote presentation: establishing the principles for sustainable rural tourism, rural tourism in Europe: experiences, development and perspectives*. Spain: World Tourism Organization.
- Onions, C.T.(Ed). (1964). *The shorter Oxford English dictionary on historical principles*. (3rd edition). Oxford: Clarendon Press.
- Özkök, F. (2006). Yoksulluğun azaltılmasında turizmin yeri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 85-98.[<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69883>], Erişim tarihi: 23.04.2017.
- Soykan, F. (2006). Avrupa'da kırsal turizme bakış açısı ve kazanılan deneyim. *III. Balıkesir Turizm Kongresi (20-22 Nisan 2006) Bildiriler Kitabı, Balıkesir*, ss. 71-87.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- Sezgin, M., Karaman, A. (2008). Turistik destinasyon çerçevesinde sürdürülebilir turizm yönetimi ve pazarlaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 429-438.
- Taluğ, C., Birden, B. (2014). Sürdürülebilir tüketim ve üretim. *Türkiye Bioetik Dergisi 1 (2)*, 78-91.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2017). *ADNKS İlçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusu*. [Çevrim-içi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>], Erişim tarihi: 21.04.2017.
- TÜSİAD. (2012). *Sürdürülebilir Turizm*. İstanbul: SİS Matbaacılık.
- United Nations (UN). (2015). *Resolution adopted by the general assembly on 25 September 2015 - transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E], Erişim tarihi: 23.04.2017.
- United Nations Environment Programme and World Tourism Organisation (UNEP&WTO). (2005). *Making tourism more sustainable – a guide for policy makers*. France: UNEP & WTO.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorke, V. W. (1896). A journey in the valley of The Upper Euphrates. *The Geographical Journey*, 4(8), 317-335.
- Yüksek Planlama Kurulu (YPK). (2014). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014 – 2020)*. Ankara.
- World Tourism Organisation (WTO). (2001). *Agenda 21 for the travel & tourism industry: toward environmentally sustainable development*. Spain: WTO.

RECAİZADE MEHMET CELÂL'İN *HAYAL-İ CELÂL* ADLI ESERİNİN SADELEŞTİRİLMİŞ METNİNİN DİLİÇİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ANALYSING OF SIMPLIFIED TEXT OF RECAİZADE MEHMET CELÂL'S WORK NAMED *HAYAL-İ CELÂL* IN THE CONTEXT OF INTRALINGUAL TRANSLATION

Gaye Belkız YETER¹, Azize ALTUNSOY²

ÖZET: Bu çalışmada 2017 yılında Cem Aktaş'ın editörlüğünde "Koç Üniversitesi Yayınları" etiketiyle yayımlanan Rezaizade Mehmet Celâl'e ait 213 sayfalık *Hayal-i Celâl* adlı roman dilici çeviri bağlamında değerlendirilecektir. Yüz kırk yıl önce kaleme alınan ve Engin KILIÇ'ın Latin Alfabesine çevirip sadeleştirdiği roman, Türk edebiyatının ilk proto-züppe karakterinin yer aldığı roman olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan Rezaizade Mahmut Ekrem'in ağabeyi Mehmet Celâl'in yazdığı *Hayal-i Celâl* adlı romanın Türkçede yayımlanan ilk romanlardan biri olup olmadığı hususundaki tartışmalar kitabın önemini artırmıştır.

Hayal-i Celâl'in tespit edilip günümüz Türkçesiyle yeniden sadeleştirildiği dilici çeviriden oluşan paralel metin ise Türk roman tarihinin seyrinde değişimlere neden olmuştur. Bu açıdan çalışmada *Hayal-i Celâl* adlı romanın dilici çeviri bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar sözcükler: Rezaizade Mehmet Celâl, *Hayal-i Celâl*, dilici çeviri, sadeleştirme, çeviride sadakat.

ABSTRACT: In this study, the novel named *Hayal-i Celâl* issued by Koç University Publications in 2017 and written by Rezaizade Mehmet Celâl will be analyzed in the context of intralingual translation. It is a 213-page novel and edited by Cem AKAŞ. The novel published one hundred forty years ago, latinised and simplified by Engin KILIÇ is defined as the novel in which the first proto-dandy character of the Turkish literature has been appeared. On the other hand, discussions as to whether *Hayal-i Celâl* published by Mehmet Celal who is the brother of Rezaizade Mahmut Ekrem is the first novel issued in Turkish or not has raised the importance of the book.

Parallel text of *Hayal-i Celâl* which comprises of intralingual translation of it in which it is restated and simplified causes changes in the course of Turkish novel history. In this respect, intralingual translation of the novel named *Hayal-i Celâl* will be analyzed in this study.

Keywords: Rezaizade Mehmet Celâl, *Hayal-i Celâl*, intralingual translation, simplification, fidelity in translation.

1. GİRİŞ

"Bir çevirinin başarısında Türkçe'yi doğru ve zevkli kullanmanın büyük rolü vardır" (Özcan, 2004: 17).

2017 yılında Engin KILIÇ tarafından yayına hazırlanan Rezaizade Mehmet Celâl'in³ *Hayal-i Celâl*⁴ adlı romanının Türkçede yayınlanan ilk roman örneği veya ilk roman

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, gayeyeter@hotmail.com

² Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, altunsoy1209@hotmail.com

³ "Mehmet Celâl Bey, Üdebâ-yı ricâlden Recâ-i Efendi'nin büyük oğludur. Recep 1254/1838'de İstanbul'da doğdu. (...) Lisân-ı Fürsede mâhirdi, tekellüm eder ve şi'ir söylerdi. Hayal-i Celâl nâmında musavver bir hikayesi matbû'dur. Eş'ârı tab' olunmadı, birâderi Ekrem'in nezdinde mahfûz idi. Mizâh-âzim ve hezl-engiz eş'ârı, ciddî eş'ârından fazladır.

örneklerinden biri olup olmadığı hususundaki görüşler Türk roman tarihiyle ilgili bilgileri değiştirmiş gibi gözükmektedir: “1873-1874 aralığında kitap olarak bastırıldığı bir kurmaca anlatıdır *Hayal-i Celâl*” (Kılıç, 2017: 7). Bu konuda Erol Köroğlu *Hayal-i Celâl*'in “Sunuş: Bu Bir ‘Türkçede İlk Roman Değildir!’ *Hayal-i Celâl*'i Konumlandırma Denemesi” başlıklı kısmında Türkçede ilk roman olarak kabul edilen *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın yayın sürecini *Hayal-i Celâl*'in yayın süreciyle şöyle kıyaslar:

“Şemsettin Sami 1872 ve 1873 yıllarında *Hadika* gazetesinde tefrika edilip 1875'te kitaplaştırılan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ından roman olarak söz etmese de bu eser Türkçe'de ilk roman olarak kabul edilir. Dolayısıyla *Hayal-i Celâl* yazarının doğrudan doğruya roman olarak adlandırdığı ilk Türkçe kurmaca metindir diyebiliriz. Kaldı ki, eldeki verilere göre tefrika edilmeden, doğrudan kitap olarak basılan ilk roman da *Hayal-i Celâl* olmaktadır” (s. 10).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere 1873-1874 yıllarında kitaplaştırılarak basıldığı anlaşılan *Hayal-i Celâl*'in eldeki verilere göre tefrika edilmeden doğrudan kitap olarak yayınlanan ilk roman olduğu ifade edilebilir (Köroğlu, 2017). Lakin roman tekniği açısından *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın daha başarılı bir yayın ve ilk roman örneği olduğunu söylemek mümkündür: “*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* olay örgüsüyle, betimlemeleriyle, hatta bugün bize gülünç ve yetersiz gelse bile kişileştirmeleriyle Batı roman biçimine *Hayal-i Celâl*'den daha yakındır” (s. 10).

Bu gibi farklı düşüncelerin paralelinde Recaizade Mehmet Celâl'in romana eklediği “Son söz” kısmında yer alan açıklamalar ‘*Hayal-i Celâl*'in *Türk edebiyatının ilk roman örneklerinden biri olup olmadığı?*’ hususundaki sorunun ve konuyla ilgili görüşlerin aydınlatılmasına katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir: “Ben tasvir ve tahrir edip de tab ve temsili ile enzar-ı umumiyeye arz eylediğim böyle bir ‘romana’ yani hikâye-i musavvereye ‘*Hayal-i Celâl*’ namını verdiğime doğrusu teessüf etmedim desem yalan olur” (s. 211).

Kitabın “Son söz”ünde yer alan bu açıklamaların yanı sıra Seray Demir'in de dikkat çektiği gibi *Hayal-i Celâl* -erken dönem roman yazdığının bilincinde olan- Recaizade Mehmet Celâl'in yayımladığı Türk edebiyatının ilk roman örneklerinden biridir:

“Modern Türk edebiyatının erken örneklerinden biri. Ancak en dikkate değer özelliği, yazarın kitaba yazdığı “Sonsöz”de kullandığı ifadede gizli. Orada ‘Ben tasarlayıp yazdığım ve bastırarak kamuoyuna sunduğum böyle bir ‘romana’...’ der yazar. Bu neden önemli? Aynı dönemlerde Namık Kemal *İntibah* romanına yazdığı ön sözde ‘Fransız lisanında hikâyeye ‘roman’ derler’ diye yazar. Çok sonra Halit Ziya Uşaklıgil'in kaleme aldığı *Hikâye* başlıklı inceleme kitabının konusu da aslında romandır. Dolayısıyla, türsel ayrımların adlandırmaların netleşmediği bir geçiş döneminde, roman yazdığının bilincinde olan ve onu öyle adlandıran bir yazarın romanıdır, *Hayal-i Celâl*” (Demir, 2017).

Tüm bu konumlandırma denemelerinin yanı sıra çeviri kavramını tercüme işinin yapıldığı süreç yani tercüme eyleminin kendisi ve bu süreç sonunda ortaya çıkan ürün, yani çeviri metin

Ekrem Bey merhûm, büyük birâderinden ve eş'ârından bahsolundukça ‘size göstermek isterim Metin, fakat müstehcen manzûmelerdir. İnsan okumaktan sıkılıyor.’ Derdi. Müşârünileyhin irtihâlinden sonra ferzendi Ercümen, amminin şi'ir mecmûalarını i'âre etti, hepsini okudum. Hakikaten sıkılacak derecede fâhiş, fakat pek belig sözlerdir. (...) Celâl Bey'in eşârını ihtivâ eden mecmû'alardan birinde ‘Dibâce’ unvânıyla nâ-tamâm bir makale-i acibe vardır ki hezeliyâta mahsûs olan divânı için yazmış olması muhtemeldir. Mecmû'a, perişân olduğundan makalenin alt tarafı yoktur” (İnal, 1999: 303-304).

Ayrıca bk. Şahin, Seval, *Erol Köroğlu ile Recaizade Mehmet Celâl ve Hayal-i Celâl*, <http://acikradio.com.tr/gunun-ve-guncelin-edebiyati/erol-koroglu-ile-recaizade-mehmet-celal-ve-hayal-i-celal> (ET: 18.05.2018)

⁴ Recaizade Mehmet Celâl (2017), *Hayal-i Celâl*, (Yayına Hazırlayan: Engin Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Çalışmada eserin künyesi verilen bu baskısı kullanıldı. Metin içinde verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Bu makaledeki İngilizce alıntılarının çevirisi ise Azize ALTUNSOY'a aittir.

şeklinde anlamlandırmak mümkündür: “Çeviri (Alm. Übersetzung, Fr. Traduction, İng. Translation) bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirileri anlam ve biçim bakımından eşdeğerlilik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi; bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün” (Vardar, 2002: 60). Bu ilk anlamda kullanılan çeviri, farklı dilleri konuşanlar arasında veya aynı dil içinde farklı hedef kitleler, farklı çağlar arasında iletişimi sağlamak amacıyla anlaşılmayan gösterenlerin anlaşılabilirlerle değiştirilmesi işlemidir. Öte yandan çeviri; siyasi, sosyal, ticari ve ekonomik alanlarda bir ihtiyaç olmanın ötesinde yazınsal dünyadaki rolüyle hem kültürleri hem de dilleri geliştirmeye katkı sağlar: “Tercüme edilmiş kitap dilimiz, binaenaleyh memleketimiz için kazanılmış bir zenginliktir” (Tanpınar, 2008: 76). Nazım Hikmet ise çeviri üstüne yazdığı mektuplarda tercümenin dili zenginleştirme fonksiyonunu şu örnekle açıklar:

“Mesela Ruslar sevgi sözü olarak güvercinim tabirini kullanırlar; biz gözümün nuru, gözbebeğim filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde güvercinim denmez diye yavrucuğum filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken gözümün nuru Rusça’da denmez diye güvercinim diye tercüme etmemeli, biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mıfat alışverişiyle de zenginleşmesi kabil olur” (Hikmet, 2008: 87).

Nazım Hikmet’in bu örnekle açıkladığı konuyu Doğan Aksan “çeviri ögeler” başlığı altında inceler. Bu ögeler “bir yabancı dilden olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dildeki örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerir” (Aksan, 2015: s. III, 33). Doğan Aksan İngilizceden çevrilen “yuvarlak masa toplantısı”nı veya Almandan çevrilen “soğuk savaş”ı bu ögelere örnek göstermiştir (Aksan, 2015: s. III, 34).

Çeviride kaynak ve hedef metinlerin yazıldığı kültürden, mütercimim cinsiyetine kadar pek çok etken tercüme işlemi sonrasında ortaya çıkacak ürünü etkiler. Ancak tercümede en önemli unsur olan anlamın, yani mesajın doğru şekilde hedef kitleye iletilmesidir: “Tercümede değişmesi gereken sesbirimler; değişmemesi gereken anlam ve ana fikirdir” (Gürbüz, 2017: 17). Metnin anlam dışındaki ögelerine “olabildiğince” sadık kalınmalıdır. İncelediğimiz metnin mütercimi de “Yayına Hazırlayanın Notu” kısmında sadeleştirme hususundaki titizliğine özellikle dikkat çekmiştir (s. 20).

Çeviride sadakat her zaman önemli bir husus olmuştur. Öyle ki: “Hepsi aynı, kelimeleri çeviriyoruz, çünkü çevirecek başka bir şey yok; sayfada sadece kelimeler var, başka bir şey yok. Bağımsız kelimeleri çevirmiyoruz. Çevirdiğimiz tüm kelimelerin sözdizimsel, eşdizimsel, durumsal, kültürel ve üslup bağlamlarıyla az veya çok sınırları çizilmiştir” (Newmark, 1988: 73). Anlamı bozulmaya uğramadan aktarabilmek için de kelimelerin bağlam içindeki anlamlarını çevirmek gerekir. Zira “Söz varlığı içinde çoğunluğu oluşturan çok anlamlı ögeler değişik bağlamlar içinde, aynı zamanda sözce’nin ve konunun gerektirdiği yolda, anlamlarından ancak birini yansıtır” (Aksan, 2015: s. III, 189). O anlamın keşfi de mütercimim tercüme yolunda attığı ilk adımdır. Mütercim tarafından anlaşılabilir metin için ikinci adım, metnin hedef dilde eşdeğerliliğini oluşturmaktır. Çeviri sürecinde hedef dilde yeni bir yapı oluşturulur. Mütercim orada kaynak metnin sadakat ipinden kopmadan yeni bir metin meydana getirir. Engin Kılıç da *Hayal-i Celâl*’i sadeleştirirken orijinal metne sadık kalmaya çalıştığını şöyle ifade eder: “... orijinal metnin diline *mümkün olduğu kadar* sadık kalmaya çalıştığımı” siz de göreceksiniz. (...) Metne eklediği son sözde yazarın kendisinin de şikâyet ettiği⁵ gibi, nedendir bilinmez,

⁵ Engin Kılıç’ın yukarıdaki ifadesinde yer almayan; fakat mevzuyu açıklama ihtiyacıyla ilave ettiğimiz bu dipnot *Hayal-i Celâl*’in “Son söz” kısmından alınarak tarafımızca alıntıya eklenmiştir.

Recaizade Mehmet Celâl’in romanın son sözüne yazdığı ve metnini eleştirdiği cümleler şöyledir: “Lâkin ne çare ki risalemin hin-i tab (u) tertibinde bilmem ki nedendir ibarece hayli elfaz nakaisi ile beraber mesela ‘hacalet’ lügatinin havi olduğu hay-ı mu’cem(en)in noktası konulmamış ve ‘unvan’ lafzının ‘ayn’ı üzerine bir nokta vaz ile artık lügatin hiçbir manası kalmayarak büsbütün kör edilmiş olduğum misillü noktalarca dahi pek çok sehve ve

Osmanlıca orijinal metinde şaşkırtıcı derecede fazla sayıda dizgi hatası bulunuyor. Bunları da fark edebildiğim ölçüde düzelttim” (s. 20).

Çevirinin metin türüne, hedef kitlesine, yazıldığı döneme, yazarına ve iki dil arasındaki bağa göre hedef metinde az veya çok değişiklikler olur. Hatta anlam dışında tüm ögeler değişebilir. Eğer iki dilin sözdizimi farklıysa (İngilizce-Türkçe gibi) cümle öğelerinin dizilişi de değişebilir. Yine bu iki dil dizgesi için sesbirimler değişir, biçim değişir, çağrışımlar, kültürel altyapı değişir. Ancak teknik bir metnin tercümesinde çok az hata ve oynama olur. Çünkü sözcükler temel anlamlarında kullanılır; metinde mecaz, deyim gibi çevirmeni zorlayabilecek kültürel öğeler bulunmaz (Newmark, 1988: 151) Çevirmen tüm metni okur, anlar ve yeni metni oluştururken asıl metindeki tüm unsurları hedef dilin imkânları elverdiğince aktarabilmeyi amaçlar. Bu çok boyutlu değişiklikler silsilesi kelimelerin eşanlamlılarını tercih etmek şeklinde düşünülmemelidir. Zaten bazı araştırmacılar eşanlamlılık kavramının doğru bir terim olarak kullanılmadığı görüşündedirler: “Bu kavram öteden beri, pek yerinde sayılmayacak bir terimle anlatılmıştır; çünkü hiçbir dilde, birbirinin tam aynı, eşi anlamına gelen birden fazla yerli sözcüğün bulunmadığı, bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir” (Aksan, 2015: s. III, 190). Aynı şekilde Cemil Meriç’in de eşanlamlılık teriminin kullanımıyla ilgili kanaati şöyledir: “Müteradif, avam için mevcut. Birbirini bütün tedailerıyla karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde rastlarsınız, ne iki ayrı dilde. Mücerredin, manevinin sonsuz ve esrarlı dünyası bir yana, maddenin katı ve sığ gerçeğini belirten kelimeler bile farklı” (Meriç, 1996: 309).

Çeviribilimde *eşanlamlılık* teriminin kullanımıyla ilgili tercihler bu şekildeyken *eşdeğerlilik* teriminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Eşdeğerlilik kavramı ise kaynak metindeki ögenin hedef metindeki karşılığı olarak düşünülür. Her ne kadar kelime anlamı olarak “eşdeğerlilik” aynı değere sahip olma durumu olsa da çeviride bu kavram yakın bir değere sahip olma veya kaynak metnin okuyucusunda oluşturduğu etkiyi hedef metin okuyucusunda da oluşturabilme anlamında kullanılır (Gürbüz, 2017: 119). Eşdeğerlilik kavramı çeviribilimciler tarafından farklı tanımlarla açıklanmış, hatta çeviribilimin birçok teriminde olduğu gibi bu terimde de bir karmaşanın vuku bulduğunu ifade edebiliriz. Örneğin Kenny eşdeğerlilik terimini “Eşdeğerlilik çeviri teorisinin ana kavramlarından biridir, ama aynı zamanda tartışmalı da bir kavramdır” şeklinde ifade etmiştir (Kenny, 2008: 96).⁶ Bu da göstermektedir ki eşdeğerlilik terimi farklı çeviribilimciler tarafından çeşitli boyutlarıyla ele alınmış ve sınıflandırmalar yapılarak incelenmiştir. Kutsal kitap çevirileriyle yakından ilgilenen Eugene Nida ise eşdeğerliliği ikiye ayırmıştır (Kenny, 2008: 97). Biçimsel ve devingen eşdeğerlilik kavramları üzerinde duran Eugene Nida, devingen eşdeğerlilikle kelimenin anlamını vermeyi kastederken, biçimsel eşdeğerlilikte kelimenin biçim ve türüne sadık kalarak çeviri yapmayı tercih etmiştir. Örneğin Eugene Nida sıfatı sıfat olarak çevirmenin uygunluğuna dikkat çekmiştir. Newmark ise işlevsel eşdeğerlilik ve kültürel eşdeğerlilik terimlerinden bahsetmiştir (Newmark, 1988: 83). Bunun dışında düzanlamsal, yanlanlamsal, edinimsel eşdeğerlilik gibi pek çok kavram eşdeğerlilik boyutu olarak çeviribilim terminolojisine girmiştir. Bu çalışmada ise eşdeğerlilik kavramının sınıflandırılmasında Mona Baker’ın dilsel düzeyde bir inceleme yaptığı *In Other Words* adlı kitabından faydalanılmıştır (Baker, 2001: 181 s.) Bu yaklaşımlar göstermektedir ki çeviribilimciler eşdeğerlilik kavramını çeşitli şekillerde ele almışlardır.

İncelediğimiz *Hayal-i Celâl* adlı romanda ise metnin sadeleştirilmesiyle ilgili “Yayına Hazırlayanın Notu” başlıklı kısımda Engin Kılıç’a ait açıklama şöyledir:

hata vuku bulmuş olduğundan ve risalenin tekrar tashih ve tab’ı ise bence zarar ve ziyarı müeddi olacağından artık nokta ve nükte yanlışlıklarının siyak u sibaka nazaran suret-i tashihini mütalaaya rağbet buyuracakların sahh-fermayi-yi vicdan (ve) irfan-ı aşınayilerine havale ile zırde münderiç muhtasar bir hata ve sevap cetveli tertibi ile iktifaya mecbur oldum. Umarım ki ‘Zehi tasavvur-ı batıl zehi hayal-i muhal’ denilmeyip onun yerine ‘Hoşa tasavvur-ı kabil zehi Hayal-i Celâl’ buyrulur (s. 211).

⁶ Bu makaledeki İngilizce alıntıların çevirisi Azize ALTUNSOY’a aittir.

“İyi sadeleştirme yoktur. Mümkünse yapılmamalıdır, yapıldıysa alınmamalıdır, alındıysa okunmamalıdır. Keşke mümkün olsaydı. Ancak, bu kitapta olduğu gibi, içinde ‘... küte-i ırz u iffetini çâkçâk etmek fazahatine kadar mütecasir oldu’ türünden ifadelerin çokça bulunduğu kitapları artık okuyamıyoruz. Üstelik bu noktadan gittikçe daha da uzaklaşıyoruz. Oysa bu kitapların okunabilir, erişilebilir olmasının taşıdığı hayati önem ortada. Sadeleştirme, sayfa sonlarında eskimiş kelimelerin anlamlarını verme, metnin sonuna sözlük koyma gibi alternatifler içinde, bizce en ideali hem orijinal metni, hem onun transliterasyonunu, hem de sözlük kullanmadan okumayı mümkün kılacak bir ‘diliçi çeviriyi’ birlikte vermek olduğundan, *Hayal-i Celâl* bu biçimde hazırlanmış bir baskıyla ilginize sunuluyor” (s. 19-20).

Hayal-i Celâl'in mütercimi Engin Kılıç'ın metnin sadeleştirilmesiyle ilgili yöntem ve notlarının yer aldığı bu ifadeden de anlaşılacağı üzere romanın daha iyi anlaşılabilmesi için çeviri esnasında diliçi çeviriye önem verilmiştir. Bu sebeple biz de bu çalışmada çeviri yöntemlerinden biri olan diliçi çeviriye başvurarak metni inceledik.

I. DİLİÇİ ÇEVİRİ

Dilbilimci Roman Jakobson çeviriyi diliçi çeviri, dillerarası çeviri ve göstergelerarası çeviri olmak üzere üçe ayırır (Berk, 2005: 139-140).

1. Diliçi çeviri: Sözel göstergelerin aynı dilin başka sözel göstergelerine çevrilmesidir.
2. Dillerarası çeviri: Sözel göstergelerin bir başka dile çevrilmesidir.
3. Göstergelerarası çeviri: Sözel göstergelerin sözel olmayan gösterge sistemlerine çevrilmesidir (Jakobson, 2012: 114).

Diliçi çeviri, “... belki en fazla yaşadığımız ama en az kavramsallaştırdığımız çeviri türüdür” (Gürçağlar, 2014: 28). Akşit Göktürk çeviri faaliyetinde sıkça karşımıza çıkan diliçi çeviri yöntemini şu şekilde tanımlar: “Bir dildeki göstergeleri, yalınlaştırma, güncelleştirme vb. amacıyla, aynı dil içinde başka göstergelerle yeniden söyleme edimi”dir (Göktürk, 1994: 110). Bu edim daha çok diliçi aktarımla ilişkilidir:

“Bir dildeki göstergeleri yine o dildeki açıklamalarla, tanımlamalarla, eş anlamlı ya da karşıt anlamlı sözcüklerle yorumlama işlemidir. Diliçi çeviri aynı dil içindeki farklı dönem, amaç veya alıcılara göre oluşmuş metinlerin diliçi aktarımı ve metinlerin farklı çeviri amaçlarıyla yeniden yazılmasıdır... Diliçi çeviride transferin yönü artık dilden dile değil, dilin içine doğrudur. Kaynak dildeki bir iletinin yeni sözcüklerle söylenmesi olarak da ifade edilebilecek olan diliçi çeviriye verilecek örneklerin başında, bir uzmanlık diliyle yazılmış bir metnin herkesin anlayacağı biçimde basitleştirilerek yeniden yazılması gelir” (Doğan, 2011: 2).

Örneğin günlük hayatta herhangi bir kullanma kılavuzundaki anlaşılmayan ifadelerin başka ifadelerle açıklanması veya bazı metinlerin dili yeni öğrenenler için basit düzeyde yeniden ifade edilmesi diliçi çeviriye örnek olabilir: “Bilinmeyen, anlaşılmayan kelimelerin gözden geçirilerek yenileriyle değiştirilmelerinin yanı sıra, eserin üslubunda birtakım değişiklikler yapılması da diliçi çeviri kapsamındadır. Bir yazarın kendi yazdığı eseri diliçi çeviriye tâbi tutması çok sık karşılaşılan bir durum değilse de edebiyat tarihimizde örneklerine rastlanmaktadır” (Doğan, 2011: 1).

Çocuk tarafından anlaşılmayan bir sözcüğün onun anlayabileceği seviyede başka sözcüklerle yeniden ifade edilmesi işlemi de diliçi çeviriye örnek olabilir. Söz gelişi “... Osmanlıca metinler kimi zaman günümüz Türkçesine de aktarılmakta, Osmanlıca sözcükleri bugün kullanımda olan eşanlamlılarıyla değiştirilmektedir” (Gürçağlar, 2014: 29).

Özellikle de Dil Devrimi'nden sonra diliçi çeviri önem kazanmıştır:

“Yüz yıldan fazladır, Türk toplumu, geçirmekte olduğu büyük sosyo-kültürel değişim içinde, her şeyden daha önemli olan, doğal süreci aşan bir dil devrimi yaşamaktadır. İmparatorluk dili bırakılmış, yeni bir ulusal dil oluşturulması yoluna girilmiş, bunda da başarılı olunmuştur. Ancak, eski metinlerin, özellikle de edebiyat eserlerinin okunmasını engelleyen bir durum ortaya çıkmış ve bu durumu telafi etmek için diliçi çeviri bir çıkar yol olarak kaçınılmaz olmuştur” (Arslan, 2011: 125).

Bu bağlamlardan bakıldığında diliçi çeviriye ihtiyaç duyulan iki durum vardır. Birincisi aynı dil fakat farklı hedef kitleler, ikincisi ise aynı dil fakat farklı çağlar.

A. Sözcüksel Eşdeğerlilik

Bu bölümde iki metin arasında eklerde, kelimelerde ve kelime üstü yapılardaki eşdeğerlilik problemleri incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda *Hayal-i Celâl*'de mütercim cümle boyutunda büyük bir değişikliğe gitmediği, genel itibariyle cümle yapısını ve düzenini bozmadığı tespit edilmiştir. Bu tespite ait örneklerden biri aşağıdaki gibidir:

Kaynak metin: “Mesela bunlardan Fatin Efendi birgün akşamüzeri kalemden dağımlacağı esnada odacı ağa marifetiyle esamisi tadad olunan efendilere o akşam kendi hanesinde birleşileceği haberini irsal ve iblağ eyledikte Şeyda Bey aza-yı meduvvinin en genç ve bahadırı bulunduğundan o saat üstünü müstünü temizleyip fesini püskülünü düzeltmeye başlar idi ki bu hal ve hareketi kendisinin davet-i vakıya bila tereddüt icabetini işrab ve ima makamında addolunabilir idiyse de sahib-i davetin hanesine varılıp da kapısı çalınacağı sırada kendisine kemal-i şevk ve şetaretle karışık bir idaresizlik ve şaşkınlık arz olarak ve gözlerini bila ihtiyar harem tarafının kafeslerine dikerek niğah-ı âşikane ve tahassürle etraftan bal alabilecek bir çiçeğin teftiş ve tefahhusunda bulunması bir zamana değin refiklerinin ol kadar nazar-ı dikkat ve intibahını celp edememişti” (s. 30-31).

Hedef metin: “Mesela bunlardan Fatin Efendi birgün akşamüzeri kalemden dağımlacağı sırada odacı ağa aracılığıyla adları geçen efendilere o akşam kendi evinde birleşileceği haberini yolladığında Şeyda Bey davetlilerin en genç ve bahadırı bulunduğundan o saat üstünü müstünü temizleyip fesini püskülünü düzeltmeye başladılar ki bu hal ve hareketi kendisinin söz konusu daveti tereddütsüz kabul ettiğinin dolaylı ifadesi sayılabiliriyse de, davet sahibinin evine varılıp da kapısı çalınacağı sırada kendisine neşe ve coşkuyla karışık bir idaresizlik ve şaşkınlık gelerek ve gözlerini farkında olmadan harem tarafının kafeslerine dikerek aşk ve hasret dolu bir bakışla etrafta bal alınabilecek bir çiçek bulmaya çalışması bir zamana değin arkadaşlarının o kadar dikkatini çekmemişti” (s. 128).

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere mütercim cümle yapısını mümkün olduğunca bozmamış, bağlı yapıları koruyarak tek cümleyi yine tek bir cümle olacak şekilde çevirmiştir. Bu sayede uzun cümleler aktarılabilmiş ve yazarın bu yöndeki tercihleri hedef metin okuyucularına da kolayca yansıtılmıştır.

1. Ek düzeyinde eşdeğerlilik: İki metin arasında kaynak metindeki bir ek hedef metinde kelimeyle karşılanmış veya tam tersi gerçekleşmiştir. Ekler arasındaki değiştirmeler ise ‘Biçimbilimsel Eşdeğerlilik’ başlığı altında incelenecektir.

Civarında kain-Civarındaki (s. 127-29): Kaynak metinde geçen “kain” kelimesi “-ki” ekiyle karşılanmıştır.

Erbab-ı kanaat-Kanaatkâr (s. 121-23): Asıl metinde geçen “erbab” kelimesi isimden isim yapan “-kâr” yapım ekiyle karşılanmıştır.

Adem-i muvaffakiyet-Başarısızlık (s. 123-25): “Adem” kelimesi “-sız” yoksunluk ekiyle karşılanmıştır.

2. Kelime düzeyinde eşdeğerlilik: Kelime düzeyinde genel olarak Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe kökenli karşılıklarıyla değiştirildikleri görülmüştür.

Varidat-Gelir (s. 121-23)

Viladet-Doğum (s. 122-24)

Valide-Anne (s. 122-24)

Mahdum-Oğlan (s. 123-25)

Maslahat-İş (s. 124-26)

Sayfiye-Yazlık (s. 127-29)

Akşam taamı-Akşam yemeği (s. 127-30)

İcra-Gerçekleştirme (s. 124-26)

Muvaffak-Başarılı (s. 124-26)

Bu grupta Arapça sözcük ve Türkçe yardımcı fiille oluşmuş birleşik fiillerin tek kelimelik veya yine iki kelimelik Türkçe kökenlileriyle değiştirildiği görülmektedir.

Teşebbüs etmek-Girişmek (s. 121-23)

Tenakus etmek-Azalmak (s. 122-24)

Tedarik etmek-Bulunmak (s. 122-24)

İhsan etmek-Bağışlamak (s. 122-24)

Tasvip etmek-Uygun görmek (s. 123-25)

Vasıl olmak-Varmak (s. 124-26)

Malik olmak-Sahip olmak (s. 125-27)

Dermeyan etmek-Ortaya çıkarmak (s. 128-30)

Mazhar olmak-Ulaşmak (s. 126-28)

İktifa etmek-Yetinmek (s. 127-30)

Mütercim yaptığı seçimlerle günümüz Türkçesinde çoğunluk tarafından anlaşılan ve kullanılan bazı Arapça-Farsça kökenli kelimeleri büyük oranda Türkçe karşılıklarıyla değiştirmiştir:

Cemiyet-Tören (s. 122-24)

Mahzur-Sakinca (s. 123-25)

Merhamet etmek-Acımak (s. 124-26)

Mektep-Okul (s. 124-26)

Romanın sadeleştirilmiş metnini -kendi tercihleriyle- yayına hazırlayan mütercim bazı yabancı kökenli sözcükleri de aynen muhafaza etmiştir.

Zat (s. 121-23): *Değiştirilmemiş.*

Mütercim bu kararları üslubu bozmamak, o dönemin dilini yansıtabilmek için almış olabilir veya yukarıdaki durumlar gibi "sadeleştirme"ye uygunluğu nedeniyle değiştirmeyi tercih etmiş olabilir. Ancak bize göre anlamda bir eksilme veya bozulma olmadığı müddetçe bu tercihler çevirmenin kararı olarak görülmeli ve bunlara saygı duyulmalıdır. Bunların haricinde

mütercim bazı edat, bağlaç, zarf ve ünlem gibi türlerden kelimeleri de günümüzde kullanılan karşılıklarıyla değiştirmiştir. Bununla ilgili tespit ettiğimiz bazı kullanımlar şu şekildedir:

Ne hal ise-Neyse (s. 122-24)

Cihetle-İçin (s. 121-24)

Dahi-De (s. 122-24)

Binaenaleyh-Bunun üzerine (s. 122-24)

Evveleminde-Öncelikle (s. 123-25)

3. Kelime Üstü Düzeyde Eşdeğerlilik: Bazı durumlarda kaynak metindeki bir kelimenin karşılığı hedef dilde tek kelimeyle karşılanamayabilir veya tam tersi iki kelimelik bir kalıbın tek kelimelik bir karşılığı bulunabilir. Buradaki durum kaynak metindeki kelimenin hedef metin için gereksiz bulunarak atılmasından veya kaynak metinde olmayan bir kelimenin hedef metne eklenmesinden farklıdır. Bu durum, iki dil arasındaki gramatik farklardan da kaynaklanabilir. Örneğin İngilizcede “she” zamiri cinsiyet bildiren bir anlamda olduğu için Türkçede “o” zamirini kullandıktan sonra aynı zamanda kelimenin cinsiyet belirten yönünü de uygun şekilde yansıtmak gerekir. Böyle durumlarda fazladan kelime kullanılması gerekebilir. Deyimlerin çevirisinde de çeşitli stratejiler uygulanabilir; deyim açıklaması verilir, deyim hedef dilde benzer anlamlı deyim karşılığı bulunur veya farklı yöntemler uygulanır.

Sarf-ı efkâr etmek-Düşünmemek (s. 122-24)

Tekabül-Karşılık bulma (s. 125-27)

İstihkak-Hak etme (s. 123-25)

Sefihe-Eğlence düşkününü (s. 124-26)

Nevheveslik-Maymun iştahlılık (s. 125-27)

Zürefa-Zarif kimseler (s. 126-28)

Mecmua-Toplantı yeri (s. 126-28)

Müteverri-Dinin yasaklarına uyan (s. 125-27)

Perhizkar-Günahlardan sakınan (s. 125-27)

Mafiha-Dünyanın içindeki her şey (s. 126-28)

Son üç örnekteki çeviriler kelime grubu yöntemiyle değil de çeviri stratejilerinden ‘açıklama (explicitation)’ yöntemiyle çevrilmiştir. Yani hedef dilde tam karşılığı bulunmayan sözcük açıklanarak çevrilmiştir.

Özellikle deyimlerin çevirisinde “anlambilimsel bir aktarımdan daha çok, iletişimsel etkinin aktarımı önem kazanır” (Göktürk, 1994: 56). Bu bağlamda *Hayal-i Celâl*’deki deyim çevirisi örneklerinden bazıları ise şöyledir:

Tunus gediği: Kaynak metinde kullanılan bu ifade hedef metinde aynen bırakılmış ve mütercim tarafından hedef metnin dipnotunda “Tunus gediği: ‘Vazgeçilmeyecek kârlı iş veya şey’ anlamında deyim” olarak açıklanmıştır (s. 126-28).

Deli pazarı... pazarı: Kaynak metinde kullanılan bu ifade hedef metinde aynen bırakılmış ve mütercim tarafından hedef metnin dipnotunda tamamlanarak şu açıklamayla verilmiştir: “‘Deli pazarı bok pazarı’: ‘Deli ile pazarlık yapılmaz’ anlamında kullanılan deyim” (s. 198-99).

B. Dilbilgisel Eşdeğerlilik

Bu bölümde iki dil arasındaki dilbilgisel farklardan kaynaklanan değişiklikler incelenecektir. *Hayal-i Celâl*'de dilbilgisel olarak en çok rastlanan değişiklik ise ek fiillerin yazımındaki farklılıklardır. Meselâ ek fiiller asıl metinde ayrı yazılırken hedef metinde birleşik yazılmıştır.

Yan gelmişler idi-Yan gelmişlerdi (s. 121-23)

Demiş idik-Demiştik (s. 121-24)

İster idi-İsterdi (s. 122-24)

Bilir idi-Bilirdi (s. 122-25)

Kundakta iken-Kundaktayken (s. 124-26)

Çalışmış isem-Çalışmışsam (s. 124-26)

Başlar idi-Başlardı (s. 129-31)

Vardırılmış idi-Vardırılmıştı (s. 129-31)

Mazhar olamaz idi-Ulaşamıyordu (s. 126-28)

Derkâr idi-Ortadaydı (s. 126-28)

Değil idi-Değildi (s. 127-29)

Gitmiş ise de-Gitmişse de (s. 127-29)

Sever idi-Severdi (s. 127-29)

Yaraşırlar idi-Yaraşırlardı (s. 127-29)

Tüm bu örneklerin yanı sıra kelime sonlarındaki yumuşak ünsüzlerin de sertleştirildiği görülmektedir:

Edeb-Edep (s. 129-31)

Sahib-Sahip (s. 129-31)

C. Sözdizimsel Eşdeğerlilik

Sözdizimsel eşdeğerlilikten kastedilen, iki dilin sözdizimi farklıysa çeviride sözdizimini yani cümle öğelerinin sıralanışını hedef metne ayarlamaktır. İngilizce ve Türkçenin sözdizimi farklı olduğu için (İng. Özne+Yüklem+Nesne, Tr. Özne+Nesne+Yüklem) bu diller arasında bir çeviri yapıldığında sözdizimi mecburen değiştirilecektir. *Hayal-i Celâl*'de ise sözdizimsel olarak cümle boyutunda belirgin değişikliklere rastlanmamıştır. Her iki dil de Türkçedir. Lakin Osmanlı Türkçesindeki Arapça ve Farsça terkiplerin söz dizimi Türkiye Türkçesinin söz diziminden farklıdır. Geçmiş dönemde tamlama yapılırken Arapça ve Farsça tamlama usulü kullanıldığı için tamlamalarda (isim ve sıfat tamlamaları) sözdiziminde değişimler olduğu görülmektedir:

Afıtab-ı zaman-Zamanın güneşi (s. 127-29)

Esna-yı saz ve sohbet-Saz ve sohbet sırasında (s. 129-31)

Daire-i edeb-Edep sınırı (s. 129-31)

Hasais-i rezile-Rezil huylar (s. 129-31)

Çehre-i abus-Asık surat (s. 125-27)

Sahib-i davet-Davet sahibi (s. 129-31)

Halet-i civanî-Gençlik hali (s. 125-27)

Saika-i şebabet-Gençlik güdülere (s. 125-27)

D. Biçimbilimsel Eşdeğerlilik

Biçim sözcüğü metinlerde iki anlamda kullanılır. Birincisi metnin anlamdan bağımsız olan şekliyle alakalıdır. Söz gelişi şiirlerdeki uyak düzeni bu “biçim”e/”form”a örnektir. İkincisi ise kelimelerin kökü ve eki arasındaki ilişki incelenirken biçim terimi kullanılır. Biçimsel (İng. formal) dendiğinde ilk anlam anlaşıldığından, biz burada biçimbilimsel (İng. morphological) terimini kullandık. *Hayal-i Celâl*’deki sözcükler biçim açısından incelendiğinde, Farsça veya Arapça önek veya son ek alan bazı kelimelerin aynı kökten gelen fakat Türkçe ekler almış karşılıklarının kullanıldığı görülmüştür.

Mirasçıl-Vâris (s. 121-23): Aynı kökten gelen “miras” kelimesine Türkçe isimden isim yapan (-cı) eki eklenerek anlam karşılanmıştır.

Rezilâne-Rezilce (s. 129-31)

Bi-edebane-Edepsiz (s. 129-31)

Fevkalhad-Haddinden fazla (s. 130-32): Aynı kökten gelen “had” kelimesiyle “fazla” kelimesi birleştirilerek karşılanmıştır.

Bilatereddüt-Terreddütsüz (s. 129-31)

Bi-hemta-Benzersiz (s. 128-30)

Manendi na-peyda-Eşi görülmemiş (s. 128-30)

E. Metinsel Eşdeğerlilik

Metin düzeyinde eşdeğerlilikten kastedilen iki metnin (kaynak ve hedef metinler) metin türüyle ilgilidir. Her iki metin de aynı türde olmalıdır. “...aslında kutsal olan bir metin karşı dilde seküler, aslında seküler olan bir metin karşı dilde kutsal bir metin olarak tezahür etmez” (Gürbüz, 2017: 190). Bir kullanım kılavuzu çevriliyorsa, hedef dilde yine bir kullanım kılavuzu ortaya çıkacaktır. *Hayal-i Celâl*’de bu boyutlarda bir eşdeğerlilik problemi yoktur. Çünkü her iki metnin türü de romandır. Metnin bütünlüğü ise büyük oranda korunmuştur. “...sadakat bu noktada uygulanması zor bir ilke olarak mütercimim karşısına çıkmaz” (Gürbüz, 2017: 190). Kaynak metni hedef dile başka türde bir metin olarak geçirmek özel bir amaçla ve bilinçli olarak gerçekleşebilir. “Çünkü metinlerin türleri tercüme işlemine bağlı olarak kendiliğinden karşı dile geçer. Bunun için hususi bir gayret ve tercüme ilkesine lüzum yoktur” (Gürbüz, 2017: 190).

F. Eklemeler

Anlamı netleştirmek amacıyla kaynak metinde kelime karşılığı bulunmayan bir ögenin hedef metne eklenmesi durumudur. Örneğin;

Kendince malum olan-Yalnızca kendisinin bildiği (s. 121-23)

Dolayı (s. 129-31): (-den) ekiyle sebep bildiren yapıya bu ekin ardından (*dolayı*) sözcüğü de eklenerek kelimenin anlamının netleştirilmesi amaçlanmıştır.

Ekleme ve çıkarma yöntemi çeviribilimde kullanılan stratejilerindendir. Ekleme ve çıkarma stratejileri çevirmenin niyeti bakımından eleştirilebilir. Çevirmen dilsel sebeplerin ötesinde, ideolojik sebeplerle veya başka sebeplerle metne anlamı değiştirecek öğeleri bilinçli

olarak ekleyebilir. Böyle durumların ise çeviri etiğine uygun düşmediğini ifade etmek mümkündür (Ezber, 2013).

G. Çıkmalar

Kaynak metinde mevcut olan bir ögenin hedef metinde gereksiz görülerek çıkarılması durumudur. Bu strateji, sözü en kısa hâliyle anlatmak için kullanılır. Hedef dilde ise o anlamı ifade etmek için ek bir sözcüğe ihtiyaç duyulmuyorsa atılmalı, kelime kargaşası yaratılmamalıdır.

Hüsn ve melahat-Güzellik (s. 123-25): İki kelime benzer anlamalarda olduğu için çevirmen tek kelime kullanmayı uygun görmüştür.

Müddet-i ömür-Ömür (s. 123-25): “Ömür” kelimesi “yaşanılan müddet” gibi bir anlam taşıdığı için çevirmen kelimeyi tek başına kullanmayı yeterli görmüştür.

İrsal ve iblağ eylemek-Yollamak (s. 129-31): Çevirmen “göndermek” ve “ulaştırmak” manasındaki iki kelimedenden ilkinin çevirisini yapmıştır. Lâkin anlam olarak ikincisini çevirmeye ihtiyaç duymamıştır.

Hakikaten (s. 128): Hedef metinde kullanılmamıştır.

İzhar (s. 129): Hedef metinde kullanılmamıştır.

Neden neşet eylediğini-Nedenini (s. 125-27): “Meydana gelmek” manasındaki fiil atılmıştır.

Cemile ve hasna-Güzel (s. 125-27): Metinde benzer anlamdaki iki kelime için tek kelime kullanılmıştır.

Pederinin işbu vefatı-Babasının vefatı (s. 126-28): “İşbu” sözcüğü çıkartılmıştır.

Müsinn ve ihtiyar bir adam-Yaşlı bir adam (s. 121-23): Aynı anlamda “ihtiyar” kelimesi kullanıldığı için hedef metinde bu kelime çıkartılmıştır.

Sebeb-i hudusu-Sebebi (s. 128-30): “Meydana gelme” manasındaki “hudus” kelimesi gereksiz görülmüştür.

Etraf ve eknaftan-Etraftan (s. 123-25): “Eknaft” kelimesi çıkartılmıştır.

Aza-yı meduvvin-Davetliler (s. 129-31): Üye anlamındaki “aza” kelimesi çıkartılmıştır.

Çalışmaya bu başlıklar dışında *anlamsal eşdeğerlilik*, *kültürel eşdeğerlilik* ve *biçemsel eşdeğerlilik* gibi başlıklar da eklenebilirdi. Ancak metin diliçi çeviri örneği olduğu için bu bağlamlarda belirgin farklılıklara rastlanmamıştır. Kültürel boyutta farklar olsa dahi, hedef kitle de artalan bilgisine sahip olduğu için çevirmen bu farkları aktarmakta sorun yaşamamıştır. Anlamsal eşdeğerliliğini oluşturma konusunda mütercim çevirideki en önemli unsuru koruyabilmiştir. Öte yandan metinde anlam olarak belirgin bir bozukluk veya sapmaya rastlanmamıştır. Son olarak biçem yani üslup mümkün olduğunca korunmuştur. Cümleler asıl metinde uzunsa, hedef metinde de bağlı cümleler oluşturulmuş; asıl metindeki söylem alaycıysa aynı tavır hedef metinde de gösterilmiştir. Çeviride önemli olan hedef metinde mükemmel bir dil ve üslup oluşturmak değil, kaynak metni en iyi şekilde yansıtmaktır. Yani kaynak metin akıcı bir dil ve güçlü bir üslupla oluşturulmadıysa bu nitelikte bir hedef metin meydana getirmek çeviride sadakate uygun düşmeyecektir.

Çeviride üslubu aynen aktarabilmek en zor aşamadır. Özellikle dillerarası çeviride bu eşdeğerlilik düzeyini karşılayabilmek bazen imkânsız görünür.

“Bir kişinin bir kelimeyle kastettiği bir diğerinkiyle tamı tamına aynı değildir ve her farklılık, ne kadar küçük olursa olsun, sudaki bir halka gibi yayılır dilin bütününe. Bu yüzden her anlama aynı zamanda bir anlamama, düşünce ve duygulardaki her mutabakat aynı zamanda bir ayrılıktır” (Chul Han, 2017: 17)

Eserlerdeki edebî incelikler, ustalıklı işlenmiş ayrıntılar, okuyucuya mesajını üstü kapalı şekilde veren cümleler ise çeviride mütercimi düşündürür. Mütercim bu edebî üslubu aktarabilmek için çeşitli yollara başvurur. Meselâ okuduğumuz metinde isim sembolizasyonuna başvurulmuştur. Çevirmen kaynak metindeki bu sembolizasyonu hedef metinde de dipnot aracılığıyla isimlerin anlamlarını vererek yapmıştır.

Kaynak metin: “Bu Şeyda Beyimizin kalem arkadaşları olup akşam taamından evvel hanelerine giderek muâşeret ede geldikleri efendiler beş kişiden ibarettir ki bunların birisi kalemin mümeyyiz-i sanisi Fatin ve diğeri mukayyit-i evvel Fehim ve öbürleri kudema-yı hulefadan Muttali ve Zeki ve Şinasi efendiler idiler” (s. 128).

Hedef metin: “Bu Şeyda Beyimizin kalem arkadaşları olup akşam yemeğinden önce evlerine giderek hoş vakit geçirdikleri efendiler beş kişiden ibarettir ki bunların birisi kalemin ikinci mümeyyizi⁷ Fatin⁸ ve diğeri birinci mukayyit⁹ Fehim¹⁰ ve öbürleri eski halifelerden¹¹ Muttali¹² ve Zeki¹³ ve Şinasi¹⁴ efendiler idiler” (s. 30).

Roman kahramanlarının isimlerinin isim sembolizasyonuna başvurularak kullanılmasının nedeniyle ilgili olarak çeviriye de yansıtılması gereken durum şöyle yorumlanabilir: Başkarakter Şinasi'nin arkadaşlarının isimlerinin anlamı genellikle birbirine benzemektedir. Her birinin ‘akıllı kimse’, ‘zeki’, ‘anlayışlı kimse’ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Oysa metinde Şeyda Bey'in ismi ‘deli’, ‘aklını yitirmiş’ gibi anlamlara gelmektedir. Çevirmen metindeki isim sembolizasyonun anlaşılabilmesi için ise isimlerin anlamlarını dipnot olarak vermeyi tercih etmiştir. Benzer bir şekilde çevirmen aynı paragraf içindeki meslek isimlerini de çevirmeyerek dipnotlarla açıklamayı tercih etmiştir (s. 74). İmlâ hususunda ise mütercim “Yayına Hazırlayanın Notu” kısmında çeviri işleminde yaptığı değişikliklerden bahsetmiştir.

SONUÇ

Herhangi bir metni bir dilden başka bir dile aktarma, tercüme etme ve çevirme şeklinde tanımlanan çeviri faaliyetine aynı dildeki dil ve alfabe değişimlerinin ardından metinde yapılan sadeleştirme de dâhil edilmektedir. Özellikle de yaşanan sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte Türkiye'deki dil devriminden sonra nesiller arasındaki bağın korunması için diliçi çeviri bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu çalışmada ise incelemesi yapılan diliçi çeviri örneği metin, günlük dilden çıkan eski kelimelerin değiştirilmesi ve günümüze uyarlanmasıyla oluşmuştur. Bu durumun aşılması için ise Osmanlıca metinlerin Latin harflerine aktarılması ve diliçi sadeleştirme faaliyetinin yapılması kaçınılmaz bir durum olmuştur. Bu sebeple Türkiye'de bugün kültürel birikimin gelecek nesillere aktarılması için en fazla tercih edilen sadeleştirme yönteminin diliçi çeviri olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunun paralelinde Türkçede yayımlanan ilk roman örneklerinden biri olma özelliğini taşıyan ve mirasyedi, trajikomik bir kahraman Şeyda Bey'in evlilik arayışlarıyla cinselliği konu edinen *Hayal-i Celâl*'in Türk

⁷ Şeyda: Deli, mecnun, sevda nedeniyle aklını yitirmiş, çılgın.

⁸ Mümeyyiz: Yazıları beyaz kâğıda temize çeken kimse.

⁹ Mukayyit: Kayıt memuru.

¹⁰ Fehim: Anlayışlı, zeki, akıllı kimse.

¹¹ Halife: (Buradaki anlamı) Kalemde kâtip.

¹² Muttali: Öğrenmiş, haber almış, bilgi edinmiş.

¹³ Zeki: Anlayışlı, kavrayışlı, zeka sahibi.

¹⁴ Şinasi: Tanımak, anlamak, bilmekle ilgili.

edebiyatı tarihinde roman türünün bilinen seyrini değiştirdiğini ifade etmek mümkündür.¹⁵ Çünkü diliçi çeviride uygulanan yorumlama eylemi büyük oranda kültürel mirası anlama ve aktarma çabasıdır.

Çalışmada verilen örneklerin her iki metinde de hangi sayfalarda yer aldığı bu çalışmada parantez içinde belirtilmiş olduğuna dikkat çekmek gerekir. İncelediğimiz metinde mütercim sadeleştirme çalışması kapsamında seçtiği kelimelerin Türkçe kökenli olması hususuna önem vermiş, günümüzde anlaşılan bazı yabancı kökenli kelimeleri dahi değiştirmeyi tercih etmiştir. Bu bakımdan metinde en çok rastlanan örnekler “sözcüksel eşdeğerlilik” başlığı altında toplanmıştır. İkinci olarak mütercim, Türkçenin dilbilgisi kurallarını metne uygulamış, Farsça ve Arapça kurallarla oluşturulmuş yapıları değiştirmiştir. Bu değişiklikler ise “dilbilgisel eşdeğerlilik” başlığında sıralanmıştır. Her iki metnin de Türkçe olması sebebiyle sözdizimi aynıdır. Bu alanda sadece bazı kalıplarda ve tamlamalarda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikleri ise çalışmada “sözdizimsel eşdeğerlilik” kapsamında değerlendirdik. Mütercim bazı Farsça ve Arapça kökenli ekleri de Türkçe’de aynı anlama gelen karşılıklarıyla değiştirmiştir. Ekler arasındaki bu değişimler “biçimbilimsel eşdeğerlilik” kategorisine dâhil edilmiştir. Her iki metnin türü roman olduğu için “metinsel eşdeğerlilik” sağlanmıştır diyebiliriz. Kaynak metin ve hedef metin boyut olarak hemen hemen aynıdır. Mütercim metindeki cümle yapısına ve üsluba müdahale etmemiş, gerekli olmadıkça bu alanlarda değişikliğe gitmemiştir. Ayrıca “ekleme” ve “çıkarma” stratejilerini yerinde kullanmıştır.

Yukarıdaki tespitler dikkate alındığında, hedef metnin başarılı bir “sadeleştirme”, bir başka deyişle “diliçi çeviri” olduğunu söyleyebiliriz. Çevirideki ilk şart yerine getirilmiş, yani anlam aksamaya uğramadan hedef kitleye iletilmiştir. Yine diliçi çeviri olmasının da etkisiyle üslubu aktarmak mütercimi fazla zorlamamış, hedef kitlenin arka plan bilgisi olduğu için mütercim kültürel öğelerin aktarımında başka stratejilere başvurmaya ihtiyaç duymamıştır.

Diliçi çeviride ve dillerarası çeviride sorun yaratan eşdeğerlilik boyutları ise farklıdır. Örneğin diliçi çeviride biçimsel eşdeğerlilik, kültürel eşdeğerlilik, sözdizimsel eşdeğerlilik gibi gruplarda iki metin (kaynak ve hedef metinler) arasında paralellik çoğunlukla kendiliğinden gerçekleşip, çevirmene çok fazla iş bırakmazken, bazı boyutlarda ise, sözcüksel eşdeğerlik gibi, seçim konusunda kararsızlıklar yaşatabilir. Çalışmamız hem diliçi çevirinin dillerarası çeviriden farklı yönlerini ortaya koymasından hem de eşdeğerlilik kavramının diliçi çeviri bağlamında çeşitli boyutlarıyla nasıl ele alındığına bir örnek oluşturacaktır.

¹⁵ Yazarının erken yaşta vefatı sebebiyle unutulduğu düşünülen romanın ele aldığı konular açısından orijinalliği ve romanesk öğeler içermesi hem yeni malzemeler barındırması açısından hem de romanı konumlandırma çalışmalarında metnin çevirisi gibi metinle ilgili yapılan çalışmalar önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (2015), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim)*, TDK Yayınları, (6. bs.), Ankara.
- ARSLAN, Fahrettin (2011), “Diliçi Çeviri ve Gençliğe Hitabe”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 18, ss. 125-134.
- BAKER, Mona (2001), *In Other Words*, Routledge Publication, (2. bs.), New York.
- BERK, Özlem (2005), “Diliçi Çeviriler ve Mai ve Siyah”, *Dilbilim*, S. 14, ss. 139-149.
- CHUL HAN, Byung (2017), *Şeffaflık Toplumunu*, Metis, İstanbul.
- DEMİR, Seray Şahinler (2017), “İlk Türk Romanı ‘Hayal-i Celâl’miş”, <https://www.yenisafak.com/hayat/ilk-turk-romanihayal-i-celalmis-2639144> (ET: 18.05.2018)
- DOĞAN, Enfel (2011), “Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf’un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine”, *Türkbilim*, S. 21, ss. 1-21.
- EZBER, Gökçen (2013), “Çeviri, İdeoloji ve Etik İlişkisi”, <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/ceviri-ideoloji-ve-etik-iliskisi> (ET: 18.05.2018)
- GÖKTÜRK, Akşit (1994), *Çeviri: Dillerin Dili*, YKY, İstanbul.
- GÜRBÜZ, Faruk (2017), *Çeviride Sadakat Problemi*, Otto Yayınları, İstanbul.
- GÜRÇAĞLAR, Tahir Şehnaz (2014), *Çevirinin ABC’si*, Say Yayınları, (2. bs.), İstanbul.
- HİKMET, Nazım (2008), *Çeviri Seçkisi I*, (Haz. Mehmet Rifat), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- İNAL, İbnü’l-Emin Mahmut Kemal (1999), *Son Asır Türk Şairleri*, (C. 1), (Haz. Müjgân Cunbur), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- JAKOBSON, Roman (2012), *The Translation Studies Reader*, “On Linguistic Aspects of Translation”, (Edt. Lawrence Venuti), Routledge Publication, New York, ss. 114-118.
- KENNY, Dorothy (2009), *Routledge Encyclopedia Of Translation Studies*, “Equivalence”, (Edt. Mona Baker; Gabriela Saldanha), (2. bs.), Routledge Publication, New York, ss. 96-99.
- KÖROĞLU, Erol (2017), “Bu Bir ‘‘Türkçede İlk Roman Değildir’’! Hayal-i Celâl’i Konumlandırma Denemesi”, <https://press.ku.edu.tr/blog/bu-bir-turkcede-ilk-roman-degildir-hayal-i-celali-konumlandirma-denemesi> (ET: 18.05.2018)
- MERİÇ, Cemil (2002), *Umrandan Uygurlığa, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- NEWMARK, Peter (1988), *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, UK.
- ÖZCAN, Mustafa (2004), “Yaşar Nabi Nayır’ın Çeviriye Dair Görüşleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 16, ss.15-29.
- Recaizade Mehmet Celâl (2017), *Hayal-i Celâl*, (Yayına Hazırlayan: Engin Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Seval, *Erol Köroğlu ile Recaizade Mehmet Celâl ve Hayal-i Celâl*, <http://acikradyo.com.tr/gunun-ve-guncelin-edebiyati/erol-koroglu-ile-recaizade-mehmet-celal-ve-hayal-i-celal> (ET: 18.05.2018)
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2008), *Çeviri Seçkisi I*, (Haz. Mehmet Rifat), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- VARDAR, Berke (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, (2. bs.), İstanbul.

GENETICS AND PATHOPHYSIOLOGY OF OBESITY¹

OBEZİTENİN GENETİK VE PATOFİZYOLOJİSİ

Nuray ÖZTAŞAN², Onur ORAL³

ÖZET: Obezite'nin başlangıcı ve gelişiminin temelinde ailesel kalıtım önemlidir. Çevresel faktörler, hareketsizlik ve aşırı beslenme, fazla miktarda yağlı ve yüksek kalorili yiyeceklerin tüketilmesi gibi sosyo-ekonomik durumla ilgili multifaktöriyel bir hastalıktır. Obezite gelişmiş ülkelerde önemli bir sağlık sorunu iken gelişmekte olan ülkelerde de hızla majör bir sağlık sorunu hale gelmektedir. Bundan dolayı tam konulması ve gerekli önlemlerin alınması önemlidir. Fakat tedavisi her zaman başarılı olmayabilir. Sağlıklı obezite terimi, obezitenin sınıflandırılmasında bir alt kategori olarak önerilmiştir. Sağlıklı obez insanlar VKI (Vücut Kitle İndeksi) açısından iki gruba ayrılabilir: İnsülin direnci olanlar veya insülin duyarlılığı yüksek olan bireyler. Henüz bu grupların ayırımı tam yapılamamıştır. VKI arttıkça bazı metabolik hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Sürekli artan VKI, metabolik sendromun tüm bileşenlerinin oluşumunu gittikçe artırmaktadır. Sağlıklı kişiler ve sağlıksız obezite, arasındaki ayırım için özellikle metabolik hastalıkların obezite ile ilişkili mekanizmaları incelenmelidir. Obezite tanımında bu alt gruplar arasında önemli örtüşmelerin dikkate alınması gereklidir.

Bu sebeple yaşam tarzı alışkanlıklarının ve stresin oluşturduğu obesitenin azaltılması, okul öncesi çocukların obeziteye yatkınlığının genetik olarak taranmaları ile nesillerin daha sağlıklı yetişmelerine katkı sağlanabilecektir.

Anahtar sözcükler: Obezite,obezite genetiği,obezite fizyolojisi

ABSTRACT: The origin and progress of obesity depends on genetic background. The disease itself is related to environmental factors, inactivity and socio-economic status such as over-eating, high amount of fat and high-calorie diet. Thus, obesity can be defined as a multifactorial disease. While obesity is considered an important problem in developed countries, it is rapidly becoming a major health issue in developing ones. It is substantial to diagnose and take necessary measures, however this does not always guarantee a successful treatment.

The term “healthy obesity” is suggested as a sub category in the classification of this disease. Healthy obesity, as a biologically different subgroup, arguably refers to extremism. Healthy obese people with certain BMIs can be divided into two groups: people with resistance or people with sensitivity against high levels of insulin. Yet there aren't certain diagnoses to distinguish these groups. In addition, as the BMI increases, various metabolic disorders begin. The disrupted relationship between continuously increasing BMI and components of metabolic syndrome also increases.

The overlappings between these subgroups should considered while defining obesity. To distinguish healthy and unhealthy obesity, the obesity related mechanisms of metabolic diseases should be analysed.

Thus, decreasing the harm of lifestyle habits and on going fatigue, by genetic screening of preschoolers who are predisposed to obesity, can contribute to raising healthy generations.

Keywords: Obesity,obesity genetics,obesity physiology

¹ THE INTERNATIONAL BALKAN CONFERENCE IN SPORT SCIENCESIBCSS 2017 21 – 23 Mayıs / May 2017 Dr. Onur Oral tarafından sözlü sunum yapılmıştır.

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Fizyoloji Bölümü, nurayoztasan@hotmail.com

³ Dr., Ege Üni. Spor Bilimleri Fakültesi, Spor ve Sağlık AD, dr.onuroral@hotmail.com

1. GİRİŞ

The Genetics of Obesity

Obesity is a well-known multifactorial abnormality. There are hard evidences of the disease being genetic origin (Bordoni, Marchegiani, & Piangerelli, 2017). As many studies show the significance exercise and diet in daily life, environmental factors such as high-calorie intake and low physical activity play an active role in the emergence of obesity. In addition, the effect of obesity related genes and polymorphisms to mechanisms explains the heritability of this disease (Faucher & Poitou, 2016). According to GWA, the inconsistencies of findings and differences among adults can be explained with certain age and gender related genes (Pigeyre, Yazdi, & Kaur, 2016).

Despite linkage studies on genome and candidate gene association studies, even the greatest efforts were not able to link genetic variation directly to BMI and obesity risk in population studies before 2007. However, the recent studies on SNPs in genome and GWAS Association's effort to change qualities of individuals' samples, determined the variants that are linked to complex features (Harbron, van der Merwe, & Zaahl, 2014). Over 600 articles were written since 2007 on FTO, the obesity associated gene which was used to called Fatso (Speakman, 2015).

SNP Association identified the first locus with obesity risk on the FTO gene region that is linked to BMI by defining several populations (Sheikh, Nasrullah, & Haq, 2017). Before, FTO's function and effect on adipose by affecting nearby genes wasn't precisely known. Using model organisms, in vitro and in vivo methods to analyse, the association was able to show FTO's nutritional behaviours, its role in energy consumption and stated that the nutrition intake was mostly targeted by FTO (Yeo & Giles, 2014). Being a complex and genetic disorder, obesity is a result of the interaction between genetic susceptibility, epigenetic, metagenomic and environment (Leonska, Zarebska, & Jastrzebski, 2016). Numerous genes linked to syndromic and non-syndromic monogenics, oligogenic, and polygenic obesity were identified through the effort to understand obesity's genetic origin.

The distribution and type of fat differs because of sexual dimorphism. While fat tissue (SAT) is likely to be subcutan in women, men have more visceral fat tissue (KDV). Studies on genetic tissues revealed polymorphisms that indicated the role of biological differences (Pulit, Karaderi, & Lindgren, 2017). It is indicated with evidences which support genetic contribution that in Monogenic Obesity, there are certain mutations in the genes that put the code for appetite adjustment, energy consumption/intake related proteins (Myoungsook, Kim, & Known, 2016). Monogenic obesity can be divided into three groups. The one that is caused by genetic mutation is physiological obesity. It is caused by mutations in Hypothalamic leptin-melanocortin, leptin receptor (LEPR) that codes the energy balance and leptin system (LEP), proopio melanocortin (POMC), melanocortin receptor and neuro endocrine transducers (Cha, Koo, & Park, 2011).

MC4R, one of these factors, is related to morbid obesity which starts during childhood. The most common cause of monogenic form of early-onset obesity is various mutations on MC4R (Zlatohlavek, Vrablik, & Motykova, 2013). Common autosomal dominant forms are mutations on gene that encodes MC4R (Cristina, Marti, & Martinez, 2011). The most common monogenic obesity disorder ever defined is caused by MC4R deficiency (Singh, Rajan Kumar, Kumar, & Kulandaivelu, 2017). The protein encoded by the melanocortin-4 receptor (MC4R) gene, which regulates nutrition intake and energy expenditure, is very well defined. In the family of MCSs (from MC1R to MC5R), activated MC3R and MC4R play a key role in energy homeostasis. MC3R and MC4R that are mediated by two sub groups of neurons in hypothalamus, control nutrition intake and energy expenditure by activating/inhibiting central

melanocortin pathway, leptin and its receptor. It is discovered that polymorphisms in the MC4R coding region are related with obesity in people (Lazopoulou, Gkioka, & I, 2015).

The second category of obesity is caused by the mutation of three genes that are in charge of the development of hypothalamus. Some of the key molecules to modulate orexigenic and anorexigenic pathways such as nutrition regulation or intake are considered to be Homolog 1 (SIM1), brain derived neurotrophic factor (BDNF) and its receptor neurotrophic tyrosine kinase, (NTRK) and 3 BDNF (Haydee, Ezquerro, & Bienvenu, 2011). The third category of obesity is defined as a complex syndrome that is caused by mutations in certain genes which the functional relation to obesity is uncertain. This type of obesity syndromes are also accompanied by other problems such as mental deficiency (Bordoni, Marchegiani, & Piangerelli, 2017).

The most studied variant on obesity in children and adults is FTO. FTO plays a key role in demethylation of nucleic acids, and regulation of body fat mass by lipolysis and energy homeostasis (Kogelman, LJA, Fu, & Franke, 2016). By changing life style, the effect of phenotype on the occurrence of obesity can be affected or weakened (Quach, Levine, & Tanaka, 2017). Thus, decreasing the harm of lifestyle habits and on going fatigue, by genetic screening of preschoolers who are predisposed to obesity, can contribute to raising healthy generations.

Physiology of Obesity

Obesity can be characterised with excess energy and the enlargement of fat tissue through lipid increase. In the last 20 years, it is stated the ratio of obesity cases in puberty period has tripled while obesity in children and adults have doubled (Koster, Stenholm, & Alley, 2010). During adulthood, the fat tissue (adipogenesis) widens in order to adapt to excess energy. This occurs through two different ways: the enlargement and growth of adipocytes in the state of obesity (hypertrophy) or the formation of new fat cells (hyperplasia). When the energy balance is positive, an increase in the adipose tissue is commonly seen in the white fat component (Tchoukalova, Votruba, & Tchkonina, 2010).

White adipocytes first become hypertrophic and then, probably because of a close causal relationship, hyperplastic. In fact, it is suggested that the adipocytes do not cross a certain maximum volume or the genetically established “critical size” which is specific to every storage. The adipocytes that reached their maximum size, increase the number of cells (Nookaew, Svensson, & Jacobson, 2013).

Regarding the proofs on this theory, it is stated that not only paracrine factors but aside from circulatory factors, neural effects also have a crucial role in regulating the tissue development and tissue growth. In the development of obesity, proliferative paracrine factors are secreted as internal regulators in the preadipocyte proliferation of enlarged fat cells. And this proliferative response is regulated by neural stimuli to the fatty tissue and / or serum factors. Either way, it is clear that paracrine factors play an important role. Several factors that may play a role in the modulation of adipose tissue adipogenesis have been determined: IGFI, TGF- β , TNF- α , macrophage colony stimulating factor (MCSF), angiotensin II, autotaxin-lysophosphatidic acid (ATX-LPA), leptin, resistin etc (Phillips & Catherine, 2013). In adults, the renewal speed of adipocytes is high. Approximately one-tenth of the fat cell pool is renewed through adipogenesis. In the body of thin and obese people, the number of adipocytes is determined in childhood and adolescence. In adulthood, being exposed to minor differences, enlargement of fat tissue and hypertrophy of adipocyte development is the main mechanism. Adipocytes are not only lipid storages. They sectarianise white fat tissue (WAT) which also contributes to the pathogenesis of obesity and also are insulin-sensitive. So, considering the development and function of WAT, it can effect metabolic health considerably (Zhu, Liu, Kumar, & Zhang, 2013).

Two different mechanisms and locations can be defined for the fat tissue in human body: visceral (VAT) and subcutaneous (SAT). Different functions of tissue creates this distinction. Visceral fat is the source of proinflammatory cytokines which helps with insulin resistance. In addition, it also produces a large amount of free fatty acids. These acids, with their high lipolytic rate, cause accelerating hepatic glucose production in liver. On the other hand, the subcutaneous storage, protects the body against degenerated glucose metabolism and prevents diabetes related deaths (Palmer & Clegg, 2015).

One of the complications in obesity is occurs as fat cells enlarges the lipids and not store them safely. Lipotoxicity that results in insulin resistance then leads to the ectopic deposition of lipids in other tissues. The increase in the volume of existing fat cells and fat mass or expansions such as adipocytes (hypertrophy) or hyperplasia may form new preadipocytes. However, as the capacity to store rises, insulin sensitivity is lost (Herring, Sailors, & Bray, 2014).

Even though the energy balance equation seems quite simple, in fact it is spectacularly complicated. Any chronic imbalance, too much energy or lack of energy, may easily change body mass. If the calorific value of nutrition intake surpasses the energy that was spent for heat and work; endogenic forms as glycogen, cellular protein and triglycerides are converted into stored energy. Energy balance, aside from metabolic, physiologic, nutritional, psychologic and genetic factors, can be achieved through the potentially effective relationship between these complex factors.

The main function of fat tissue is to store energy at a proper and high level, and then in case of need, to set it free (Palmer & Clegg, 2015). Triglycerides that are stored esterified in adipocytes can be used for energy in between meals and during starvation.

Storing TG on a regular basis and the endocrine function of fat tissue, along with the regulating effect of insulin and catecholamines is absolutely essential for human body mechanism (White & Tchoukalova, 2014). While resting, almost 90% of energy need in skeletal muscle is provided with oxidation of fatty acid. A high-calorie diet and continuous positive fat balance causes lipid accumulation in skeletal muscle. Thus, the increase in lipid storages would lead to mitochondrial dysfunction and insulin resistance. The decrease of insulin sensitivity in skeletal muscle and development of insulin resistance are characterised by the decrease in the oxidation capacity of fatty acids. Along with oxidation, comparatively lower mitochondrial oxidative capacity also lessens (Tchoukalova, Votruba, & Tchkonja, 2010) (Palmer & Clegg, 2015).

It is argued that the changes related to insulin resistance in tissue biology are connected to circulatory disorders of adipokines and cytokines. It was discovered that adiponectin decreased while progranulin, chemerin and fetuin-A increased. Several substantial neuropeptides modulate appetite in brain, and so affect the energy balance (Novak & Levine, 2007). Some of these neuropeptides are related to control of nutrition intake. Hypothalamus is quite important for central integration. It basically focuses on environmental signals that modulate energy balance and two types of cell mechanisms that affect appetite. One type of these cells is orexigenic including peptides such as neuropeptide Y (NPY) and the other type is anorexigenic. It is considered that nutritional activity is modulated by the combination of several environmental signals and behaviour that affect appetite. Nutrition is a result of interaction between two classes. For instance, as leptin receptor mediates the effects of leptin on locomotor activity, nutrition intake occurs via melanocortin signalling pathways. Similarly, Ghrelin also contributes to nutrition by decreasing locomotor activity (Novak & Levine, 2007).

Brain integrates peripheral hormones that are affecting energy intake and the data that shows state of energy balance. Thereby, provides energy hemostasis. It is assumed that there are

existing peripheric sensors and central mechanisms that regulate nutrition and neuropeptide systems more than already known (Lora, Erin, & Gregory, 2006).

Studies showed that other health issues and genetic factors, predetermine obesity and over-weight (Ford, Maynard, & Li, 2014). In addition, it is also stated that disorders in immune system and family history may be crucial factors. Along with these factors, developing inflammation inducers may change the concentration of acute phase proteins and affect the person's life. However, obesity is generally determined by both genetic factors and life style (Blüher, 2012).

Obesity, in other words over accumulation of fat tissue, causes several disorders such as: hyperlipidemia, hypertension, carbohydrate intolerance and diabetes, coronary atherosclerotic heart disease, gout, restrictive pulmonary disease, gallstone bladder disease, cancer, degenerative arthritis and infertility (Faucher & Poitou, 2016). Although the exact relationship between obesity and chronic disorders are not quite understood yet, disorders in fat distribution cause risk factors to develop (Phillips & Catherine, 2013).

In several types of obesity in humans and nonhumans, an increase in cell size (adipocyte hypertrophy) and then in cell numbers (adipocyte hyperplasia) is seen (Cinti, 2005). On the other hand, cellular features of fat tissue is reversible after obesity treatment. But the development of hyperplasia in the adipose tissue is in the form of morbid obesity and has the worst prognosis in terms of treatment (Koster, Stenholm, & Alley, 2010). Worldwide, obesity being recognised more and more as its effect on life quality, economy and health-care worsens. In terms of death risk, obesity is the fifth major factor (Herring, Sailors, & Bray, 2014).

As for the prevalence of these metabolic disorders, there are significant gender differences. Gender specific distribution of body fat has a major influence on the way obesity affects the condition of various morbid diseases. It relates the differences in body fat distribution to gonadal steroids, that have significant effects on the regulation of energy balance (Palmer & Clegg, 2015). In body mass regulating systems, there are important differences between males and females. Females, in case of too much energy or difficult conditions when subcutan fat is being used, keep the energy in their subcutaneous depots. Health risks in obesity mostly caused by storing body fat in abdomen. Therefore, the role of gonadal hormones in body fat distribution should be enlightened. That way, new strategies for therapeutic targets may be established. Moreover, understanding the way the abdominal fat is regulated may be a great opportunity to reduce abdominal fat rates in population and so reduce most of the morbidity associated with increased obesity rates (Zhu, Liu, Kumar, & Zhang, 2013), (White & Tchoukalova, 2014).

A better understanding of the imbalance between anti-inflammatory adipokines pro-adipokines is necessary to help preventive and better treatment strategies for metabolic diseases based on obesity.

By changing life style, the effect of phenotype on the occurrence of obesity can be affected or weakened. Thus, decreasing the harm of lifestyle habits and on going fatigue, by genetic screening of preschoolers who are predisposed to obesity, can contribute to raising healthy generations.

KAYNAKLAR

- Blüher, M. (2012). Are there still healthy obese patients? *Current Opinion in Endocrinology, Diabetes and Obesity*, 341-346.
- Bordoni, L., Marchegiani, F., & Piangerelli, M. (2017). Obesity-related genetic polymorphisms and adiposity indices in a young Italian population. *IUBMB life*, 98-105.
- Cha, S., Koo, I., & Park, B. (2011). Genetic effects of FTO of and MC4R Polymorphisms on Body Mass in Constitutional Types. *Evid Based Complement Alternat Med*, 106390.
- Cinti, S. (2005). The adipose organ. *Prostaglandins Leukotrienes and Essential Fatty Acids*, 9-15.
- Cristina, R., Marti, A., & Martinez, J. (2011). Evidences on three relevant obesogens: MC4R, FTO and PPAR γ . Approaches for personalized nutrition. *Nutrition&Food Researc*, 136-149.
- Faucher, P., & Poitou, C. (2016). Physiopathology, causes and complications of obesity. *Soins; la revue de refence infirmiere*, 20-25.
- Ford, E., Maynard, L., & Li, C. (2014). Trends in mean waist circumference and abdominal obesity among US adults, 1999-2012. *Jama*, 1151-1153.
- Harbron, J., van der Merwe, L., & Zaahl, M. (2014). Fatmass and obesityassociated (FTO) gene polymorphisms areas sociated with physical activity,foodintake, eating behaviors,psychological health, and modeled change in body massindex in overweight / obese Caucasian adults. *Nurients*, 3130-3152.
- Haydee, R., Ezquerro, J., & Bienvenu, T. (2011). Brain-derived neurotrophic factor, food intake regulation, and obesity. *Archives of Medical Research*, 482-494.
- Herring, M., Sailors, M., & Bray, M. (2014). Genetic factors in exercise adoption, adherence and obesity. *Obesity Reviews*, 29-39.
- Kogelman, LJA, Fu, J., & Franke, L. (2016). Inter-Tissue Gene Co-Expression Networks between Metabolically Healthy and Unhealthy Obese Individuals. *Plosone*, e0167519.
- Koster, A., Stenholm, & Alley, D. (2010). . Body fat distribution and inflammation among obese older adults with and without metabolic syndrome. *Obesity*, 2354-2361.
- Lazopoulou, N., Gkioka, E., & I, N. (2015). The combine deffect of MC4R and FTO risk alleles on childhood obesity in Greece. *Hormones*, 126-133.
- Leonska, D., Zarebska, A., & Jastrzebski, Z. (2016). variants influencing effectiveness of exercise training programmes in obesity—an overview of human studies. *Biology of Sport* , 207.
- Lora, K., Erin, E., & Gregory, M. (2006). Serotonin reciprocally regulates melanocortin neurons to modulate food intake. *Neuron*, 239-249.
- Myoungsook, L., Kim, M., & Known, D. (2016). Genome-wide association study for the interaction between BMR and BMI in obese Korean women including overweight. *Nutrition Research and Practice*, 115-124.
- Nookaew, I., Svensson, P., & Jacobson, P. (2013). Adipose tissue resting energy expenditure and expression of genesinvolved in mitochondrial functionare higher in women than in men. *The Journal of Clinical Endocrinology&Metabolism*, E370-E378.
- Novak, C., & Levine, J. (2007). Central neural and endocrine mechanisms of non-exercise activity thermogenesis and their potential impact on obesity. *Journal of Neuro Endocrinology*, 923-940.
- Palmer, B., & Clegg, D. (2015). The sexualdimorphism of obesity. *Molecular and Cellular Endocrinology*, 113-119.
- Phillips, & Catherine, M. (2013). Metabolically healthy obesity: definitions, determinants and clinical implications. *Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders*, 219-227.
- Pigeyre, M., Yazdi, F., & Kaur, Y. (2016). Recentprogress in genetics, epigenetics and metagenomic sunveils the pathophysiology of human obesity. *Clinical Science*, 943-986.
- Pulit, S., Karaderi, T., & Lindgren, C. (2017). Sexual Dimorphisms in Genetic Loci Linked to Body Fat Distribution. *Bioscience Reports*, BSR20160184.
- Quach, A., Levine, M., & Tanaka, T. (2017). Epigenetic clock analysis of diet, exercise, education, and lifestyle factors. *Aging (Albany NY)*, 419.
- Sheikh, A., Nasrullah, A., & Haq, S. (2017). The interplay of genetics and environmental factors in the development of obesity. *Cureus*, 1435.

- Singh, Rajan Kumar, S., Kumar, P., & Kulandaivelu, M. (2017). Molecular genetics of human obesity: A comprehensive review. *Comptesrendus Biologies*, 87-108.
- Speakman, J. (2015). The fatmass and obesity related (FTO) gene: mechanisms of impact on obesity and energybalance. *Current obesity reports*, 73-91.
- Tchoukalova, Y., Votruba, S., & Tchkonina, T. (2010). Regional differences in cellular mechanisms of adipose tissue gain with overfeeding. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 18226-18231.
- White, U., & Tchoukalova, Y. (2014). Sexdimorphism and depot differences in adipose tissue function. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Moleculer Basis of Disease*, 377-392.
- Yeo, & Giles, S. (2014). The role of the FTO (Fat Mass and Obesity Related) locus in regulating body size and composition. *Molecular and cellular endocrinology*, 34-41.
- Zhu, Z., Liu, X., Kumar, S., & Zhang, J. (2013). Central expression and anorecticeffect of brain-derived neurotrophic factor are regulated by circulating estradiol levels. *Hormones and Behavior*, 533-542.
- Zlatohlavek, L., Vrablik, M., & Motykova, E. (2013). FTO and MC4R gene variants determine BMI changes in children after intensive lifestyle intervention. *Clin Biochem*, 313-316.

BİR İÇSEL LİDER: FERRARİ'SİNİ SATAN BİLGE KİTAP İNCELEMESİ

A DOMESTIC LEADER: FARRARI'S SALES BILGE BOOK REVIEW

Utku ÜTÜK¹

ÖZET: İçsel liderlik günümüzde merak uyandıran liderlik türleri arasında yer almaktadır. Çalışmada Robin Sharma'nın tüm dünyada tanınmasını sağlayan eseri –Ferrari'ini Satan Bilge- içsel liderlik bağlamında incelenmiştir. Kitap incelemesi; Giriş ve Sonuç dışında “Kitap Özeti” ve “Tartışma/Değerlendirme” olmak üzere iki bölüm üzerine kurgulanmıştır. İncelemede kitap içeriği analiz edilerek içsel liderlik konusunda kitapta yer verilen temel süreçler ve önemli unsurlar ortaya konulmuş, tespitler yapılan literatür taraması çerçevesinde tartışılarak değerlendirilmiş ve sonuca varılmıştır. Kitap Özeti'nde; Julian'ın yolculuğu öncesi ve sonrası süreç Dönüşüm; Julian'ın yaşamının anlamı arayışında gerçekleşen olaylar Yolculuk ve Julian'ın dönüşüm sırları Yedi Erdem alt bölümlerinde aktarılmış, Tartışma/Değerlendirme'de; kitapta içsel liderlik kapsamında tespit edilen süreçler, içerik ve yöntem açısından literatür çerçevesinde incelenmiş, Sonuç bölümünde ise kitaba ilişkin genel yargıya yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Liderlik, İçsel Liderlik, Motivasyon.

ABSTRACT: Intrinsic leadership is among highly attractive leadership models nowadays. Within this study The Monk Who Sold His Ferrari which led Robin Sharma to become one of the world's most famous writers is examined in the context of instrinct leadership. Apart from “Introduction” and “Conclusion” the book review is built on two chapters : “Book Summary” and “Discussion and Evaluation” . Within the review by analyzing the book context basic processes and key points are set forth, issues identified are discussed and evaluated under respective literature review and a conclusion is set out. “Book Summary” shows forth the period before and after Julian's journey as “Transformation”, the circumstances Julian came across while seeking for the meaning of life as “Journey” and Julian's secrets regarding his transformation as “Seven Virtue”. The instrinsic leadership processes identified throughout the book are examined with regard to context and method within the frame of literature in “Discussion and Evaluation” and general view regarding the book is revealed in “Conclusion” .

Keywords: Leadership, Instrinsic leadership, Motivation.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca önemli başarıları imza atan insanların pek çoğunun içsel liderlik özelliğine sahip oldukları görülmektedir. Günümüzde ise kendi kendine liderlik yapabilme becerisi artık sadece üstün yetenekleri olanlarda değil sıradan insanlarda da aranır olmuştur (Drucker, 2009: 643). Buna bağlı olarak içsel liderlik giderek daha fazla merak uyandıran bir konu haline gelmiştir.

Liderlik konusunda birçok eseri dünya çapında en çok satanlar listesinde yer alan yazar Robin Sharma, dünyanın en başarılı liderlik uzmanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Eserleri Türkiye yayın tarihinde en hızlı satılan kitaplar olma özelliğini taşıyan Sharma'nın tanınmasında Ferrari'sini Satan Bilge adlı kitabı etkili olmuştur. 42'den fazla dile çevrili yapılan kitap rekor bir satış ile uluslararası alanda en çok satanlar listesinin en üst sırasına yerleşmiştir.² İncelenmek üzere Ferari'sini Satan Bilge adlı kitabın seçilmesinde ise çok satanlar listesinde yer

¹ Savunma Sanayii Uzmanı, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, utkuutuk@yahoo.com

² Yazar ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. www.robinsharma.com.

alan bu eserde değinilen konuların içsel liderlik bağlamında değerlendirilmesi isteği etkili olmuştur.

Geçmişte kendisi de bir avukat olan Sharma bu kitapta ünlü ve zengin bir avukatın; Julian Mantle'ın yaşamın anlamını bulma yolculuğunda geçirdiği dönüşüm öyküsü aracılığıyla liderlik sırlarını okuyucu ile paylaşmaktadır.

Sharma kitapta; Julian'ın yaşamı ve değişim kararını, Julian ve uzun yıllar birlikte çalıştığı John arasında geçen dialog çerçevesinde zihin kontrolü, yaşamın amacı, sürekli iyileşme, iç disiplin, zamanın değeri, ilişki geliştirme, anı yaşamaya ilişkin erdem, bilgelik ve tekniklerin anlatıldığı on üç bölümde aktarmakta ve sonsuz mutluluğa; eserde yer verilen erdem, bilgelik ve teknikler ile ulaşılabileceği savunmaktadır.

1. KİTAP ÖZETİ

Bu bölümde Julian'ın; yolculuğu öncesi ve sonrası süreç “Dönüş/üm” yaşamının anlamı arayışında gerçekleşen olaylar “Yolculuk” ve yaşadığı dönüşüme ilişkin olarak paylaştığı sırlar “Yedi Erdem” alt bölümleri altında aktarılmaktadır:

1.1. Dönüş/üm

Julian Mantle ülkenin yüksek nitelikli ve tanınmış avukatlarından birisidir. Büyükbabası ünlü bir senatör, babası ise saygın bir yargıçtır. Varlıklı ve kendisinden hukuk alanında başarı bekleyen bir ailede yetişen Julian, Harvard Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Julian'ın başarısında yetiştiği ortam yanında kaderinin efendisi olma ve kendisini aşma yönündeki inanç ve azminin önemli etkisi olmuştur. Julian, gençlik dönemlerinde mesleğine heyecanla bağlanmıştır. Bu yıllarda hukukun başkalarına iyilik yapma gücü Julian'ın yaşamına anlam katan bir amaç olmuştur. Julian, kazandığı başarı, prestij ve para ile yetinmeyerek hep daha fazlası için mücadele etmiş, edindiği ün ve yüksek gelir, muhteşem malikane, özel jet, tropikal bir adada yazlık ev ve kendisi için çok değerli olan kırmızı bir Ferrari ile bir çok insan için ancak hayal olabilecek bir yaşama kavuşmuştur. Bununla birlikte giderek yaşam amacını kaybeden ve tatminsiz bir insana dönüşen Julian eşi ile yollarını ayırmış, babası ile iletişimini tamamen koparmış ve hızlı gece hayatı ile basında sıklıkla yer almaya başlamıştır. İş yaşamında da konsantrasyon bozukluğu içinde bocalayan Julian mesleki yeteneklerini yitirme noktasına gelmiştir. Julian elli üç yaşına geldiğinde şişman bedeni ve yetmişli yaşlardaki görüntüsü ile duygusal, fiziksel ve ruhsal açıdan çöküntü içerisine girmiş ve bir gün mahkeme salonunda geçirdiği kalp krizi ile yere yığılmıştır. Kriz, Julian için bir uyanış çağrısı olmuştur. Çağrıya uyararak mesleğini bırakma kararı veren Julian malikanesini, uşağını, özel adasını ve çok sevdiği Ferrari'sini elden çıkarmış, yaşamını sadeleştirmek ve sorularına yanıt bulmak amacı ile Hindistan'a gitmiştir.

John ise kendisi henüz bir hukuk öğrencisi iken Julian ile tanışmış ve kalp krizi geçirdiği tarihe kadar on yedi yıl birlikte çalışmıştır. John bu süreçte mesleki açıdan Julian'ı ustası olarak görmüş ve “ya benim yolumdan gidersin ya otobanda inersin” diyen ustasını rol model olarak kabul etmiştir. Julian'ın huysuz görüntüsü altında insanları önemseyen bir yapısı olduğunu ve yaşadığı çöküntüde mesleği dışında etkenlerin bulunduğunu düşünen John için, Julian sadece hoca değil, aynı zamanda en iyi arkadaştır. Bu nedenle John, Julian'ın kendisi ile vedalaşmadan ayrılması nedeniyle ona karşı bir kırgınlık duymuş, ancak ayrılışının ardındaki nedenleri ve sonrasında ne yaptığını merak etmekten de kendini alamamıştır. Gerçekte Julian da John'u her zaman bir kardeş gibi görmüş ve kendisine çok yakın hissetmiştir. Ayrıca John'un şüphelendiği gibi Julian'ın zihnen, ruhen ve bedenen yaşadığı çöküntünün temelinde bir sır yatmaktadır: Yıllar önce küçük kızını kaybetmesi. Bu acıyı unutmaya çabası Julian'ı para için ruhunu bile

satabilecek bir işkolik haline getirmiştir. Julian'ın ayrılışının ardından geçen üç yıl içerisinde bezgin, yilgın ve yaşlı bir avukata dönüşen John da yaşamında bir anlam arayışına girişmiştir.

Ve bir gün otuzlu yaşların ortalarında, uzun boylu, ince ve kaslı, canlılık ve enerji yayan gizemli bir ziyaretçi -tanınamayacak şekilde değişen Julian- John'un kapısını çalmıştır. Julian'ın içindeki değişim gözlerinden ve yaydığı huzurdan dışarıya taşmaktadır. Julian hayret ve şaşkınlık içerisinde kalan ve bu sıra dışı dönüşümün nasıl gerçekleştiğini merak eden John'a ayrılışından itibaren yaşadıklarını hemen anlatmaya başlamıştır.

Uzun zaman sonra bu ilk karşılaştıkları günün sonunda John dünyanın ne kadar küçük bir yer olduğunun farkına varmaya başlamış ve zihninde yaşamda değişiklik yapma düşüncesi uyanmıştır. John'un öğrenme isteğine "öğrenci hazır olduğunda öğretmen gelir" şeklinde bir cevap vererek ofisten ayrılan Julian, mavi başlıklı uzun kırmızı bir cüppe ve boynunda tahta tepsih boncuklarından yapılmış süslü bir kolye ile ve John'a söz verdiği şekilde, öyküsünü anlatmaya devam etmek üzere bir sonraki gün onun evine gelmiştir.

Julian'ın öyküsünü inandırıcı kılan; bizzat kendisi, dışarıdan dahi anlaşılabilir değişimdir. John'un iç ve dış dünyasını geliştirecek bu bilgelik sırlarını onunla paylaşmadan önce Julian'ın John'dan aldığı söz ise öğreneceği bilgeliği başkalarına da aktarması olmuş, John'un tereddütsüz verdiği söz üzerine Julian ona; kendine liderlik etme, kişisel sorumluluk ve spiritüel aydınlanma için anahtarları içeren ve zihinsel, duygusal, fiziksel ve ruhsal değişimi sağlayacak olan Sivana Sistemi'nin yedi temel erdemi ile dönüşüm yolunda ustalık kazandığı teknikleri anlatmıştır.

Julian'ın ziyareti John'un; Julian'ın öyküsü ve geçirdiği dönüşüm çerçevesinde, Julian'a benzer şekilde dünyaya katkıda bulunmak isteği ile başladığı meslek yaşamında bulunduğu noktayı, babasının öğütlerini, ailesi ve arkadaşları ile olan ilişkilerini, kısacası yaşamını sorgulamasını sağlamış ve John'un yeni yaşamı için bir başlangıç oluşturmuştur.

1.2. Yolculuk

Geçirdiği kalp krizi ile ruhunu yitirdiğini ve değişmesi gerektiğini fark eden Julian, gerçekten kim olduğunu ve ne için yaşadığını bulmaya karar vererek gittiği Hindistan'da arayış süresince birçok bilge ve alimle karşılaşmıştır. Ancak yolculuğunun yedinci ayında karşısına çıkan ve kendisi de eski bir avukat iken çıktığı kişisel gelişim yolculuğunda geçmişten ders almanın önemini ve görevinin başkalarına yardım etmek olduğunu anlayan Yogi Krishnan ile tanışması Julian için ilk gerçek aydınlanma olmuştur. Krishnan dengeli ve mutluluk veren bir yaşamın sırlarını kendisine öğretmesini isteyen Julian'a; Himalayalar'ın birçok kimsenin ulaşamadığı tehlikeli, yüksek kesimlerinde kendisinin ve hatta hiç kimsenin bilmediği bir yerde Sivana'nın Büyük Bilgeleri olarak adlandırılan bir grup bilge olduğunu, bu bilgelerin zihin, vücut ve ruhun potansiyelini serbest bırakma konusunda kutsal ve ebedi prensipler ve teknikler geliştirdiğini, ihtiyaç duyduğu bilgeliği ancak onlarda bulabileceğini söylemiştir.

Sezgilerine uyararak tek başına yola koyulan Julian, iç pusulası doğrultusunda az kullanılan bir patikadan Himalayalar'a tırmanışının yedinci gününde rastladığı bir yolcuya, onun Sivana Bilgeleri'nden biri olduğu inancı ile kalbini açmış ve aydınlanmış bir yaşamın kadim ilkelerini öğrenmek için duyduğu tarifsiz arzuyu anlatmıştır. Gerçekten bilgelerden birisi olan ve Julian'ın bu yolda yaşadıklarından ve azminden etkilenen Yogi Raman, Julien'den, ona öğretilen olan bilgeliği batıya dönüp ihtiyacı olanlara öğretme sözü alarak onu köylerine götürmüştür. İlerleyen süreçte Julien'i kaybettiği oğlunun yerine koyacak olan Raman ile bu karşılaşma Julian'ın yaşamının kalanı için bir başlangıç noktası olmuştur.

Tamamen güllerle bezeli köyde hepsi genç, sağlıklı ve mutlu görünen Sivana Bilgeleri ile büyümlü bir tanışma yaşayan Julian, kendisini uzun zaman sonra döndüğü evinde hissetmiştir. Julian zekası ile bilgeler tarafından onur konuğu olarak kabul edilmiş ve onların spiritüel öğrencisi olmuştur. Üç haftanın sonunda her şeyin güzelliğini fark etmeye başlayarak kişisel

gelişiminde ilk işareti alan Julian, fiziksel canlılık kazanmaya ve yaşama saygı duymaya başlamıştır.

Bir gün Raman Julien'e; gözlerini kapatmasını ve kendisini muhteşem bir bahçede düşlemesini söyleyerek bir öykü anlatmıştır. Öyküde bahçenin ortasında bulunan altı kat yüksekliğinde kırmızı bir fener kulesinin kapısından büyük bir gürültü ile çıkan ve sadece özel bölgeleri ince pembe bir kordon ile örtülü bir Japon sumo güreşçisi, bulduğu ve bir başkasının yıllar önce bırakmış olduğu altın bir kronometreye basıp kaymakta, tam son nefesi verdi diye düşünülürken, sarı güllerin güzel kokusuyla uyanmakta, içgüdü ile baktığı solunda gördüğü milyonlarca elmas kaplı uzun patikayı izlemesini söyleyen sese uyup patikadan ilerleyerek tükenmeyen sevinç ve mutluluk yoluna gitmektedir. Öykü ile Julian içsel yolculuğunda sorularına yanıt bulduğu bir evreye adım atmıştır.

1.3. Yedi Erdem

Raman'ın anlattığı öyküde muhteşem bahçe, fener kulesi, sumo güreşçisi, pembe kordon, altın kronometre, güzel kokulu güller ve elmaslarla bezeli yol ile simgeleştirilen yedi erdem gizlidir.

Muhteşem bahçe; akıllı temsil etmektedir. Verimli ve zengin bir bahçeye benzeyen akıl, özen gösterilip beslendiğinde beklenenden çok daha güzel çiçekler açmakta, yabancı otların yani kaygı, korku ve endişenin kök salmasına izin verildiğinde ise kalıcı huzur ve iç denge kişiden uzaklaşmakta, zihin gücü tükenmekte ve ruh yaralanmaktadır. Bu kapsamda ilk erdem kişinin zihninin kontrolünü ele almasıdır. Bunun için kişinin ulaşması gereken üç bilgelik; zihnin geliştirilmesi halinde kazanımların büyük olacağı, düşüncelerin kalitesinin yaşam kalitesinde belirleyici olduğu ve olumsuz tecrübeler hata olarak yaklaşılmayarak engellerin gelişim yolunda fırsat olarak kabul edilmesi gerektiği şeklindedir. Bu yolda uygulanabilecek üç teknik bulunmaktadır: Gülün kalbi tekniği, konsantrasyonu artırarak zihne disiplin kazandırmaya; karşıt düşünce felsefesi ve pratiği, olumsuz düşüncelere kapıldığının farkına varmaya, zihni fırsatlarla dolu bir yaşam sürme fikrine açarak olumsuz düşüncelerin yerini olumluların almasını sağlamaya; gölün sırrı tekniği ise düş gücü ile zihne etkide bulunmaya yöneliktir.

Fener kulesi; yaşamda gidilecek yönü gösteren öncelik ve hedefleri temsil etmekte, amaca yönelik doğru ve tanımlanmış hedefler konulmasının, hedefleri gerçekleştirmek için gerekli olan karakter gücünün ve yaşamın kişiye çağrısını keşfetmenin önemini hatırlatmaktadır. Mutluluğun ebedi sırrı başarıdır. Başarı ise yaşamın amacı yani "dharma" dır. Başarının sırrı; amaca sadık kalmak ve amaçta istikrarlı olmak erdeminde gizlidir. Kişinin; yaşamın asıl amacının amacı olan bir yaşam olduğu, sürekli bir tatmin duygusunun ancak yaşam amacının farkında olunması ve gerçekleştirilmesi ile sağlanabileceği bu nedenle hedeflerin açıkça tanımlanarak ortaya konulması ve gerçekleştirilme cesareti gösterilmesi gerektiği bilgeliğine ulaşabilmesi için iki teknik bulunmaktadır. Tekniklerden biri; insanın zihinsel enerjisini -yani kendisini- keşfetmesi ve zihnindeki gereksiz şeyleri süzerek yaşamının asıl amaçlarına odaklanmasını sağlayan kendini inceleme gücüdür. Diğer ise; zihinde sonucu açık bir şekilde canlandırarak zihinsel görüntüyü berraklaştırmak, kendi içinde bir ödül-ceza mekanizması kurarak motivasyonu canlı tutacak pozitif bir baskı oluşturmak, hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kesin tarihler belirleyerek süre koymak, amaç ve hedefleri kategorize ederek yazılı hale getirmek, negatif alışkanlıkların yerini pozitif alışkanlıkların almasını sağlamak üzere pozitif alışkanlıkları yirmi bir gün tekrarlamak şeklindeki yirmi bir kuralını uygulamak ve hedef yolunda ilerlerken deneyimlerden dersler çıkararak yaşama tutkusu ile süreci zevkli hale getirmek şeklindeki beş aşamalı yöntemdir.

Sumo güreşçisi; sürekli ve bitmeyen bir iç yenileşmeyi-"kaizen" felsefesini anlatmaktadır. Kişinin başkalarına liderlik edebilmesi kendine liderlik edebilmesi ile mümkündür. Dışarıda başarı; güçlü bir karakter, zihinsel dayanıklılık ve cesaret, yaşamına sahip

olma yolunda zihinsel, bedensel ve ruhsal açıdan sürekli gelişimi, dolayısıyla kişinin kendini kontrol etme becerisi kazanarak öncelikle kendi içinde başarı kazanmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda üçüncü erdem sürekli ve bitmeyen iç yenileşmenin uygulanmasıdır. Kişinin; öz-kontrolün yaşamda ustalık kazanma konusunda temel oluşturduğu, ancak içsel başarı sağlandığında dışarıda başarının yakalanabileceği ve aydınlanmanın zihin, beden ve ruhun sürekli gelişmesi ile sağlanabileceği bilgeliğine erişebilmesi için uygulanabilecek iki teknik bulunmaktadır: Kişinin engellerini, zayıflıklarını saptayarak yaşamdaki sınırları kendisinin belirlediği bilinci içerisinde cesaretle korkularının üzerine gitmesi ve mükemmellik olarak adlandırılan on ritüel. On ritüel otuz gün uygulandığında belirgin olumlu sonuçlar doğurmaya başlamaktadır. Bu kapsamda; yalnızlık ritüeli, ruhu dinlendirmeye; fiziksellik ritüeli sağlıklı bir zihin için sağlıklı bir bedene ulaşmaya; yaşamın gıdası ritüeli zihinsel, bedensel ve ruhsal sağlık için sağlıklı bir vücuda kavuşmaya; bereketli bilgi ritüeli yaşam boyu öğrenme ve bilgi gücünü kullanarak amaca ulaşma yolunda çaba göstermeye; kendin hakkında düşünme ritüeli kendini tanıma ve gelişme sağlamaya yönelik düşünmeye; erken uyanma ritüeli güne güzel başlamaya; müzik ritüeli motivasyon sağlamaya; sözcükleri tekrarlama ritüeli zihni doğru yönde etkilemeye; ahenkli karakter ritüeli erdemleri geliştirmeye dönük eylemlerde bulunmaya ve sadelik ritüeli yalnızca gerçekten önemli eylemlere ve önceliklere odaklanmaya yönelik teknikler içermektedir.

Pembe kordon; kişinin kendini kontrol etme, irade ve disiplin gücünü simgelemektedir. Bu güç kişinin kendisi ile olan sürekli ve cesurca yarış ve mücadelesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ağaçlardan kurtulup ormanın bütününe görebilmek, acil olan birçok şey arasından doğruyu seçme özgürlüğünü kazanmak ancak zayıf içgüdülerin kölesi olmaktan kurtularak elde edilebilen bağımsızlığın temel taşı olan irade gücü ile mümkündür. Bu kapsamda dördüncü erdem –disiplini yaşama erdemi- kişinin düşlerini gerçekleştirebilmesi için bir gerekliliktir. Kişi; disiplinin inşasının küçük ancak sürekli ve cesur eylemler gerektirdiği, kişisel disiplinin gelişmesinde emek faktörünün önemli olduğu, düşlerin gerçekleştirilmesinin ancak irade gücü ile mümkün olabileceği bilgeliğine ulaşmalıdır. Bu yolda uygulanabilecek teknikler ise mantralar/yaratıcı düşünce ve sessizlik yemini. Mantra/yaratıcı düşünce tekniği; irade gücünü harekete geçirmek için kişinin kendisine görüldüğünden daha fazlası olduğunu ve dünyanın tüm gücü ve kuvvetinin kendisinin içinde bulunduğunu günde otuz kere tekrarlama ve kendisini hayalini kurduğu kişi olarak zihninde canlandırması, sessizlik yemini tekniği ise; kişinin doğrudan kendisine yöneltilecek bir soru dışında tüm günü konuşmadan geçirmesidir.

Altın kronometre zamanı simgelemektedir. Beşinci erdem de zamana saygı göstermektir. Kişinin zamanı kontrol etmekle yaşamını kontrol ettiğini fark etmesi, yaşamını parça parça yaşamak yerine bir bütün olarak görmesi ve planlaması önemlidir. Kişinin; zamanın elinden kayıp gittiğinde geri getirilemeyecek en değerli varlığı olduğu, yaşamda önceliklere odaklanılarak dengenin korunması ve yaşamın sadeleştirilmesi gerektiği bilgeliğine ulaşabilmesi için geliştirilen üç teknik bulunmaktadır. İlk teknik yirminin kadim kuralının bilincine varmak yani yaşamda elde edilen sonuçların yüzde sekseninin zamanının yüzde yirmisini alan etkinliklerle sağladığının farkındalığı ile tüm zamanı yüksek etkili etkinliklere yönlendirerek zamanı kontrol etmenin sırrına ulaşmaktır. İkinci teknik; sadeleştirme ritüeli uygulayarak önceliklerin öne çıkarılması ve bu önceliklere evet deme cesaretini bulabilmek için küçük şeylere hayır deme cesaretini göstermektir. Üçüncü teknik ise ölüm döşğinde olma zihniyeti ile her günü yaşamın son günü şeklinde düşünerek anlamlı şeylere odaklanmaktır.

Güzel kokulu güller altıncı erdem olan çıkar gözetmeden başkalarına yardım etmeyi simgelemektedir. Kişinin; başkalarının yaşamını iyileştirmek için çalışmanın kendi yaşamını geliştirdiği, yaşam kalitesini yükselttiği, bu nedenle vermek için yaşamak gerektiği bilgeliğine ulaşması gerekmektedir. Bu yolda uygulanan teknikler; kişinin kendisini birey olarak değil, toplumun bir parçası şeklinde algılaması, ruhunu zincirlerinden kurtararak bencilliğinden uzaklaşması ve daha üstün bir amaca odaklanarak her gün iyilik yapması, ihtiyacı olanlara sıcak

davranması ve şefkatle yaklaşması, arkadaşlar edinerek daha zengin ilişkiler geliştirmesi şeklindedir.

Elmaslarla bezeli yol anı yaşamayı anlatmakta ve yedinci erdem olan anı kucaklamayı simgelemektedir. Simge ile mutluluğun bir hedef değil yolculuk olduğu, bu nedenle şu anda yürünmekte olan yolun değerinin bilinmesi, başarı uğruna mutluluğun feda edilmemesi ve bu nedenle de yaşamın ertelenmemesi ve her anın son günmüş gibi yaşanması gerektiği vurgulanmaktadır. Anı yaşamak, kazanmak için mutluluğu feda etmemek ve her gün son günmüş gibi yaşamak; bilgeliktir. Bu doğrultuda uygulanabilecek teknikler ise; kişinin ailesinin değerini bilmesi ve çocuklarının çocukluk dönemlerinin bir parçası olması, her günün sunduğu özel anların tadını çıkararak yaşamın her zaman kişinin istediklerini vermemesine karşın ihtiyacı olan şeyleri verdiğinin farkındalığı ile şükretmesi ve yaşamda özel bir nedenle yer aldığının, mutluluk ve başarı konusunda yüksek bir potansiyel barındırdığının ve yapması gerekenin küçük adımlarla düşlerine ilerlemek olduğunun bilinciyle kaderini geliştirmesidir.

2. TARTIŞMA/DEĞERLENDİRME

Kişilik oluşumunda genetik özellikler ve yaşamın ilk beş yılı önemli ölçüde etkilidir. Ergenlik dönemi sonrası oturan kişiliğin ilerleyen dönemde değişmesi kolay değildir. Bu nedenle genel olarak kişiliğin değişmeyeceği ancak davranışların değiştirilebileceği yaklaşımı doğru kabul edilmektedir (Baltaş, 2010: 121). Bununla birlikte liderlik özelliklerinin öğretilebilir olduğunun kabul gördüğü günümüzde (Sığırı ve Gürbüz, 2013: 383 ve Maxwell, J. C.1998: 3) kişide içsel liderlik özelliklerinin de geliştirilebileceği değerlendirilmektedir. Kitapta da bu yaklaşım doğrultusunda Julien'ın dönüşümünün kişiliğinde değil davranışlarında gerçekleştiği sezdirilmektedir.

Yaşadığımız dönemde herkesin kendisini yönetmesi, geliştirmesi ve yaşamda en fazla katkı sağlayacağı yerde konumlandırılması gerekmektedir (Drucker, ebscohost). Ferrari'sini Satan Bilge ile de kitle ayrımı yapılmaksızın tüm okuyuculara içsel liderlik konusunda yön gösterilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Kitap; içerik ve yöntem açısından amacını gerçekleştirme yeterliliği ölçüt alınarak incelendiğinde yazarın her iki bakımdan da başarılı olduğu görülmektedir:

2.1. İçerik

İncelemede içsel liderlik kapsamında temel süreçlerin kitapta; kişide değişimin gerekliliğine ilişkin farkındalık oluşması, kişinin kendini tanıması, yaşamda amacının ne olduğunu belirlemesi ve bu amacı gerçekleştirme yolunda ilerlemesi şeklinde ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Kitapta ayrıca amaca ulaşma yolunda iç disiplin, zaman yönetimi ve sürekliliğin önemine dikkat çekilmektedir.

Sharma; kişide değişimin gerekliliğine ilişkin farkındalık oluşması sürecini krizler, başkalarının tecrübelerinden yararlanma, okuyarak farkındalık oluşturma ve sezgiler/tecrübeler temelinde ele almaktadır: Julian'ın değişim yönünde uyanışının yaşadığı kalp krizi gerçekleşmesi ile krizlerin yaşamda yön değiştirmede zorlayıcı etkisi vurgulanmaktadır. Sull ve Houlder (2006: 100) tarafından da belirtildiği üzere yaşanan krizler gerçekten önem verilen şeylerin kavranması, yaşamdan ne beklendiğinin sorgulanması, öncelikler doğrultusunda tercihlerde bulunulması, yaşamın yeniden yapılandırılması sonucunu doğurabilmektedir. John'un uyanışı ile ise değişimin gerekliliğinin kavranmasında kişinin yaşadıkları yanında başkalarının tecrübelerinden yararlanılması gerekliliğinin altı çizilmektedir. Benzer şekilde Wademan (2006: 109-110) da farklı sektörlerde görev yapan yöneticiler ile gerçekleştirdiği görüşmelerde kişilerin çok iyi tanımadıkları insanlar ya da rastlantı sonucu edindikleri tavsiyelerin davranışları üzerindeki şaşırtıcı etkisini tespit ettiğini belirtmiştir. Kitapta değinilen

bir diğer konu okumanın kişinin kendine ilişkin farkındalık oluşuma etkisidir. Drucker (2009)'ın "kendini yeniden canlandırmak" başlığı altında aktardığı yedi kişisel deneyimi de kitapla benzer vurgulara sahiptir: kişisel tecrübeler, başkalarının deneyimleri ve okumak uyanışta etkilidir. Kitapta yaşamın anlamını bulma yolculuğunda Julian'ın sezgilerine başvurduğu anlara ve Julian'ın kararlarında sezgilerinin oynadığı role de dikkat çekilmektedir. Kişinin içinden gelen ses beyinde depolanmış deneyimlerin açığa çıkması ile oluşmaktadır ve bu yeti özbilincin temelidir (Goleman, 2000: 67). Dolayısıyla Julian'ın sezgileri tecrübelerinin bir yansımasıdır.

Kitapta gelişim yolunda kişinin kendini tanıması, bu doğrultuda kendisi ve başkaları tarafından nasıl görüldüğü ve gerçekte kim olduğu sorularını cevaplaması, bunun için ise sınırları, güçlü/zayıf yanları ve değerlerini belirlemesi ve başkaları tarafından nasıl görüldüğüne ilişkin arkadaşlarından veri sağlaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Goleman (2002: 15-17) kişilerin kendi duygularını, güçlü/zayıf yanlarını, ihtiyaç ve güdülerini, bunların başkaları üzerinde yarattığı etkileri anlayabilme ve kabul edebilmelerini özbilinç ile açıklamakta ve öz-bilinçli insanların kararları ve değerler arasında uyumsuzluk olmadığı belirtilmektedir. Goleman'a göre (2002: 17) özbilincin farkına varılması için kişinin kendisi hakkında gerçekçi bir değerlendirme yapması gerekmektedir. O halde liderliğin olmazsa olmaz koşulu olan duygusal zekanın ilk bileşenine, özbilince (Goleman, 2002: 111-16) sahip olmak içsel liderlik için de bir zorunluluktur. Kişinin gerçekte kim olduğunun ortaya konulmasında çevresinden geri bildirim sağlaması gerekliliği ise Roberts, Spreitzer, Dutton, Quinn, Heaphy ve Barker (2002: 67-76) tarafından da vurgulanmaktadır.

Kitapta yaşam amacının belirlenmesi sürecine ilişkin olarak; kişinin nereye gideceğine ilişkin bir vizyonu olması gerektiği, amacı belirlenmenin gidilmekte olan yolda değişim için bir başlangıç noktası oluşturduğu, bununla birlikte ancak başkalarına hizmeti temel alan anlamlı bir amacın mutluluk getireceği üzerinde durulmaktadır. Maxwell (1993: 181)' in de belirttiği gibi insanın gördüğü şey aynı zamanda olabileceği şeydir. Amaç yaşamda kişinin yönünü belirlemesini sağlayan duygusal açıdan biçimlendirilmiş bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Kişinin yaşamı çözümlenebilmesi ve mutluluğa ulaşabilmesi, potansiyelini ve amacını keşfetmesi ile mümkündür. Amaç; ihtiyaçların ve arzuların ötesinde kişisel güçler ve insanlığa katkı yönünde kişinin yüreğinin derinliklerinden gelmektedir (Cooper ve Sawaf, 1997: 186). Kitapta amaca ulaşmada hedeflerin öncelikler çerçevesinde doğru olarak belirlenmesi, tanımlanması, somutlaştırılması ve yazılı hale getirilmesi ve amaç altında fiziksel, finansal, kişisel güçlenme, ilişkilerle ilgili veya sosyal hedef, spiritual hedef gibi farklı hedeflere yer verilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Maxwell (1993: 29) başarıyı "(...) önceden belirlenmiş hedefin süreçsel algılaması (...)" olarak tanımlamakta ve başarıda öncelik belirleme disiplininin hedef doğrultusunda çalışma ile ulaşılabilecek başarıda temel olduğunu belirtmektedir. Açık hedeflerin bulunmaması gidilecek yolun kaybedilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Ayrıca hedeflerde bölümlenme yapılması ve her bir hedef altında atılacak adımların belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır (Goleman, 2000: 333-334). Amacı gerçekleştirmek üzere önceliklerin belirlenmesi ve hedeflerin oluşturulması yanında bunlar arasında bağlantılar kurulabilmesi ve belirli zamanlarda değerlendirme yapılabilmesi için yazılı hale getirilmesinin gerekliliği Cooper ve Sawaf (1997: 195-196) tarafından da vurgulanmıştır. Amaç ve hedeflerin netleştirilerek yazılı hale getirilmesi kişinin zamanı iyi yönetebilmesi için de bir gerekliliktir (Tutar, 2007: 56).

Kitapta yaşam amacını gerçekleştirme yolunda başarı, mutluluğun kaynağı olarak sunulmakta, amaca ulaşmanın hedeflerin izlenmesi ile, hedeflerin gerçekleştirilebilmesinin ise eylemlerde tutarlılık ve cesaret ile mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bir başka anlatımla amacı gerçekleştirme yolunda cesurca ve kararlılıkla ilerlenmelidir. Mutluluğun yaşamın en derin ihtiyaçlarının yani amaçların karşılanması ile mümkün olabileceği ancak amaç ve hedeflerin belirlenmesinin yeterli olmayıp gerçekleştirilmesi ve günlük ihtiyaçların da bu doğrultuda planlanması ihtiyacının bulunduğu ve bunun da sorumluluk duygusu ile desteklenen bir kararlılık ve cesaret gerektirdiği Cooper ve Sawaf (1997: 189-197) tarafından da

belirtilmiştir. Yazara göre bu süreçte kişi amaca tutku ile bağlanmalı ve gelişme yolunda kendisi ile yarışmalıdır. En güçlü motivasyon içsel kaynaklarla sağlanmaktadır. Kişi tarafından severek yerine getirilen eylemler bir akış hali yaratmaktadır. Hedefleri gerçekleştirmek üzere kişiyi harekete geçiren duygular, motivasyon sağlayarak dürtü ve algıları aracılığıyla eylemleri şekillendirmekte ve kişiyi hep daha iyiye gitmeye yönlendirmektedir (Goleman, 2000: 135-140). Bu kapsamda amaca yönelik hedef ve eylemlerin severek tutku ile bağlanmak kişiyi kendini geliştirerek başarıya yöneltmekte, başarı ise mutluluk getirmektedir.

İncelemede içsel liderlik gelişiminde; iç disiplinin sağlanmasında zihin kontrolüne ilişkin olarak üzerinde durulan konular; Maxwell (1993: 209-222)'in de dikkat çektiği; kişinin amaca ulaşma yolunda engelinin ve rakibinin kendisi olduğunu kabullenmesi, kişinin işlerin birikmesini önlemesi ve çalışmaya erken başlaması, yapmaktan zevk almadığı işleri de yapması, disiplin eksikliği yaşanan alanların belirlenerek o alanlarda kontrol sahibi olabilmek üzere konuya odaklanması, alışkanlık kazanılmasını teminen sürekli tekrar yapılması ve konuya ilişkin bir denetim mekanizması oluşturulması, fırsatlar için hazırlıklı olma konusunda kişinin kendini çalışmaya yönlendirmesi, önceliklerin belirlenmesi, takvime bağlanması, zamanın bir bütün olarak planlanması, düşünmek, okumak ve yazmak için uygun ortamlar yaratılması gerekliliği ile benzerlik göstermektedir. Hansen (ebscohost)'in vurguladığı korku ile mücadele ve Poscente (ebscohost) nin değindiği olumlu düşünceler geliştirmek, amaca bağlı kalmak, amaç doğrultusunda zihni yönlendirme ve kontrole de yer verilen kitapta, ayrıca zihin kontrolü ve beden sağlığı arasında kurulan bağlantı çerçevesinde uyku, egzersiz ve beslenmeye ilişkin bir iç disiplin sağlanması da öngörülmüştür. Hallowell (2006: 39-41) de sağlıklı bir zihin için beynin fiziksel bakımını sağlamaya yönelik olarak benzer şekilde uyku, doğru beslenme ve egzersiz üzerinde durmuştur. Hallowell (2006: 45-46) 'in sevilen insanlarla zaman geçirmek, görevleri küçük parçalara ayırmak, düşünmek üzere zaman ayırmak, önemli işlere öncelik vermek, ertesi günü planlamak, zaman planı oluşturmak, müzik ile motivasyon sağlamak, kendi üzerinde denetim mekanizması oluşturmak, yavaşlamak şeklindeki önerileri de kitapta iç disipline ilişkin olarak üzerinde durulan konular ile paraleldir. Yine kitapta üzerinde durulan kaliteli uyku, doğru beslenme, düzenli fiziksel egzersiz, zihni odaklayan egzersizler ve doğru nefes egzersizlerinin zihnin işleyişi üzerinde etkili olduğu Sığı ve Gürbüz (2013: 246-260) tarafından da kabul edilmektedir.

Kitapta zamanın en değerli varlık olduğu ve yaşamın kontrolünün ancak zamanı kontrol ile mümkün olabileceğinden hareketle; yaşam hakkında düşünmek, kendini tanımak, zihni eğitmek, amaç ve hedefler belirlemek, ayrıca vücuda özen göstermek ve ruhu beslemek için zaman ayırmak gerektiği, bunları gerçekleştirebilmek için ise yaşamın sadeleştirilmesi, öncelikli iş ve kişilerin belirlenmesi ve yaşamın bütüncül bir bakış açısı ile günlük, haftalık, yıllık olarak planlanmasına ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verilmiştir. Belirtilen konulara Smith (1999: 21-125) ve Tutar (2007: 56-57) tarafından da kısmen değinilmekle birlikte özellikle Tutar (2007: 56-57)'ın sürece değil sonuca odaklanma ve krizleri yaşamdan uzaklaştırma konusundaki görüşleri, krizi fırsat olarak görme anlayışının ve kaizen felsefesinin hakim olduğu (İmai, 1994: 29) kitapta yer verilen öneriler ile çelişmektedir.

Kitapta kişisel gelişimin kaynağı olarak görülen süreklilik; yaşam hakkında düşünme, okuma, öğrenme, kendini artarak geliştirme, amaç ve hedefler doğrultusunda çalışma, iyileşme için değerlendirme ve geri bildirim sağlamaya ilişkin sürekli ve bitmeyen bir çaba olarak ortaya konulmaktadır. Goleman (2000: 87-88) üstün performans gösteren kişilerde özbilincin iyileştirme sürecinin aralıksız devam etmesini sağladığını öne sürmekte ve değişim gereksiniminin kişinin hedefleri, misyon anlayışı ve temel değerleri ile uyumlu olması durumunda özbilincin değişim konusunda önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede sürekli iyileşme zihnin bu yönde disipline edilmesini gerektirmektedir ki bu da kitapta değinilen konular arasındadır.

2.2. Yöntem

Yazar içsel liderlik konusunda pek çok bilimsel kaynaktan yer verilen bilgi ve teknikleri paylaşma yöntemi olarak öyküyü tercih etmiştir. İlgi uyandırıcı bir öykü inandırıcılık sağlamada etkilidir. Kariyer değişim sürecinde önemli bir araç olan iyi öykü anlatma yeteneği (Ibarra ve Lineback, <https://hbr.org/>) eski bir avukat olan yazar tarafından da ikinci kitabında okuyucunun onu zirveye taşımasında etkili olmuştur. Başarılı öyküde olması gerektiği üzere tutarlı bir seyrin içinde; kahraman yaşamının dayanılmaz bir hal aldığı noktada geldiği bu sondan kurtulmasını sağlayacak bir olay ile içgörüyü ulaştırmakta, sınavlardan geçmekte, çileler çekmekte, ancak kaderine meydan okuyarak sonunda gerginlik ve belirsizlikten kurtulmakta ve yaşamında yeni bir sayfa açmaktadır (Ibarra ve Lineback, <https://hbr.org/>) Dikkat çekici bir diğer nokta da yazarın bu yöntemi; kitapta Julian'ın John'u etkilemesinde de kullanmış ve okuyucuya öykünün gücünü kabullendirmiş olmasıdır. Julian'ın öyküsü okuyucuya Julian ve John arasında geçen ve zaman zaman soru cevap şeklinde gelişen diyaloglar ile aktarılmaktadır. Kökü "(...) eski Yunanca'da serbestçe soru sorma ve insan ilişkilerine anlam katma anlamına gelen dia-logos (...)" olan diyalog aracılığıyla Julian'ın öyküsü, neye önem verdiği, ne için yaşadığı, neyi bildiği, ne hissettiği başarılı bir şekilde (Cooper ve Sawaf, 1997: 91) okuyucuya aktarılmıştır. Julian'ın dönüşüm öyküsü içinde yer verilen bir başka öyküde ise yedi erdem sembollerle sunulmakta, erdem ve bilgeliğe ulaşma yolunda ise ritüellerin uygulanması önerilmekte, semboller ve ritüellerin gücünden de faydalanılmaktadır.

SONUÇ

Kitapta okuyucunun kişisel gelişimine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Yapılan incelemede kitap içeriğinin içsel liderlik konusunda pek çok kaynaktan değinilen konuları bir araya getiren bir özellik taşıdığı tespit edilmiştir. Kitabı özellikle çekici kılan ise bu bilgilerin aktarılış yöntemindeki ustalıktır. Öyküde Julian ile John arasında geçen konuşmalara ağırlıklı olarak yer verilerek, okuyucunun oluşabilecek sorularının giderilmesi sağlanmış, her bölümde bir önceki bölümde değinilen konuların özetlenmesi ile de bilgilerin zihinde yer edinmesi mümkün kılınmıştır. Bununla birlikte bir bölümde ve sadece o bölüme özgü imiş gibi sunulan tekniklerin önceki veya sonraki bölümlerde de yer alması çelişkili bir anlatım oluşturmaktadır. Ayrıca kişisel gelişimde başlangıç basamağı olarak farklı bölümlerde farklı olgulara işaret edilmesi, vizyon ve amaç kavramlarının aynı ve farklı anlamlarda kullanımı gibi başka birtakım çelişkiler de mevcuttur. Bununla birlikte genel olarak kitabın başarılı bir şekilde birçok konuyu içeriğinde barındırdığı ve yine başarılı bir yöntemle okuyucuya aktardığı dolayısıyla amacını gerçekleştirdiği değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışmada içsel liderlik açısından incelenen kitaba, bir başka çalışmada Julian-John ve Raman-John arasındaki ilişki çerçevesinde yönetimde liderlik boyutu ile de yaklaşılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Baltaş, Acar (2010) *Türk Kültüründe Yönetmek Yerel Değerlerle Kazanmak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cooper, Robert. K. ve Sawaf, Ayman (1997) *Liderlikte Duygusal Zeka*, Çev.: Z. B. Ayman ve B. Sancar, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Drucker, Peter F. (2009) *Yönetim*, Çev.:İ. Gülfidan, İstanbul: Optimist Yayınları Yayın No: 278.
- Drucker, Peter F. *Leadership Excellence*, 13-14.www.leadership.com, ebscohost veritabanı.
- Goleman, Daniel (2002) “Lideri Lider Yapan Nedir?,” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Çev.: N. Elhüseyni, İstanbul: BZD Yayın ve İletişim Hizmetleri.
- Hallowell, Edward. M. (2006) “Akıllı İnsanlar Nasıl Verimsiz Oluyor?,” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Çev.: A. Kardam, İstanbul: BZD Yayın ve İletişim Hizmetleri.
- Hansen, Victor Mark *Success in Two Steps*, 4.www.LeaderExcel.com, ebscohost veritabanı.
- Ibarra, Herminia ve Lineback, Kent, *What's Your Story*, January 2005 issue of Harvard Business Review, <https://hbr.org/2005/01/whats-your-story> (24 Mart 2018).
- İmai, Masaki (1994) *Kaizen*, Kaizen Institute Ltd.
- Maxwell John C. (1998) *İçinizdeki Lideri Geliştirmek*, Çev.:S. Yeniçeri, İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Poscente, Vince, *Self Leadership*, 4.www.LeaderExcel.com, ebscohost veritabanı (14 Şubat 2014).
- Roberts, Laura Morgen, Spreitzer, Gretchen M., Dutton,Jane E., Quinn, Roberte, Heaphy, Emily D. ve Barker, Brianna. (2002) “Güçlü Yanlarınızı Nasıl Öne Çıkarırsınız?,” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Çev.: A. Kardam, İstanbul: BZD Yayın ve İletişim Hizmetleri.
- Sığırı, Ünsal ve Gürbüz, Sait (Ed.), (2013) *Örgütsel Davranış*, İstanbul: Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş.
- Smith, Hyrum W. (1998) *Hayatı ve Zamanı Yönetmenin 10 Doğal Yasası*, Çev.: A. Çelbiş, İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Sull, Donald N. (2006) “Taahhütleriniz İnançlarınızla Örtüşüyor mu?,” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Çev.: A. Kardam, İstanbul: BZD Yayın ve İletişim Hizmetleri.
- Tutar, Hasan (Ed.) (2007) *Zaman Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wademan, Daisy (2006) “Bugüne Kadar Aldığım En İyi Tavsiye,” *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Çev.: A. Kardam, İstanbul: BZD Yayın ve İletişim Hizmetleri.
- www.robinsharma.com (14 Şubat 2014).

ERZİNCAN İLİNİN TOPOGRAFİK ANALİZİ VE İDARİ SINIRLAR İLİŞKİSİ, BAZI SORUNLAR¹

TOPOGRAPHIC ANALYSIS AND ADMINISTRATIVE RELATIONSHIP BETWEEN ERZİNCAN PROVINCE, SOME PROBLEMS

Vedat KARADENİZ², M. Samet ALTINBİLEK³

ÖZET: Türkiye’de idari taksimata göre en büyük idari birim illerdir. Bu illerden biri de Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü’nde 39° 02’-40° 05’ kuzey enlemleri ile 38° 16’- 40° 45’ doğu boylamları arasında yer alan Erzincan ilidir. İlin yüzölçümü 11903 km² kadardır. Yüzölçümü bakımından ülkemizin 24. büyük ili olan Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesi’nde de Erzurum, Van ve Malatya’dan sonra 4. büyük il durumundadır. Erzincan ili, İl toprakları doğudan Erzurum, batıdan Sivas, güneyden Tunceli, güneydoğudan Bingöl, güneybatıdan Elazığ ve Malatya, kuzeyden Gümüşhane ve Bayburt, kuzeybatıdan ise Giresun illeri ile çevrilidir.

Mülki idari bölünüşe göre Erzincan, 1 merkez ilçe ve 8 taşra ilçesinden oluşmaktadır. İl genelinde 528 köy yönetsel alanı ve 24 kentsel yönetsel alan (1 merkez ilçe, 8 ilçe merkezi ve 15 beldeler olmak üzere) bulunmaktadır. Bu yerleşmelerde 2015 yılı itibarıyla 222.918 kişi yaşamakta olup, nüfus bakımından 81 il arasında 70. sırada yer almaktadır.

Coğrafi mekânın birer parçası olan idari alanların bölünüşünün coğrafi koşullara ve sosyo-ekonomik yapıya uygun olması yapılacak hizmetleri kolaylaştırıcı yönde etkilemektedir. Bu özelliklerin dikkate alınmadığı durumlarda ise başta idari, ulaşım, ticari ilişkiler ve hizmetler sektörü olmak üzere ekonomik ve sosyal açıdan yerleşmeler ile bağlı oldukları idari birimler arasında birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle ülkemizdeki idari birimlerin ayrıntılı olarak incelenmesi, söz konusu olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, Erzincan ilinin idari yapısı irdelenerek fiziki ve sosyo-ekonomik koşullardan kaynaklanan problemler ortaya konulmuş ve yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Erzincan, idari coğrafya, idari bölünüş, kırsal ve kentsel idari alan

ABSTRACT: The biggest administrative unit in Turkey is the provinces. One of those provinces is Erzincan, which locates between 39° 02’-40° 05’ north latitudes and 38° 16’- 40° 45’ southern longitudes in Upper Fırat Part of Eastern Anatolia Region. The acreage of the province is about 11903 km². Erzincan, which is the 24th biggest province in Turkey in terms of its acreage, is the 4th biggest province following Erzurum, Van, Malatya in Eastern Anatolia Region. Erzincan province is surrounded by Erzurum in the east, Sivas in the west, Tunceli in the south, Bingöl in the south-east, Elazığ and Malatya in the south-west, Gümüşhane and Bayburt in the North, and Giresun in the north-west.

According to territorial administrative division, Erzincan consists of 1 central and 8 rural districts. Across the province, there are 528 village administrative domains and 24 urban administrative domains (1 central district, 8 district centers, and 15 towns). 222918 people live in these settlements as from 2015, and Erzincan ranks 70th among 81 provinces in Turkey in terms of population.

If the division of administrative areas, which are a part of geographical areas, is suitable for geographical conditions and socio-economic structure, it has a facilitating effect on services to be held. Unless those attributions aren’t taken into consideration, some economic and social problems, especially in the sense of transportation, business connection and tertiary sector, occur between the settlements and the administrative units to which these settlements are registered. Therefore, that the administrative units

¹ Bu çalışma 28 Eylül-1Ekim 2016 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Erzincan Sempozyumunda sunulan *Erzincan İlinin İdari Coğrafya Analizi ve İdari Sınırlardan Kaynaklanan Sorunlar* adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, vkaradeniz@erzincan.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, m.sametaltinbilek@erzincan.edu.tr

in our country are scrutinized will be helpful in eradicating these problems. In this study, the administrative structure of Erzincan province is examined, the problems which derive from physical and socio-economic conditions are asserted, and actions to be taken are dwelled on.

Keywords: Erzincan, administrative geography, administrative division, rural and urban administrative area

1. GİRİŞ

Yönetim=idare, kavram olarak; görevli olma, sorumlu olma, üstlenme, sevk ve idare etme gibi genel anlamlar yanında; belirlenen kıstaslara göre atfedilmiş miktar ya da alan gibi mekânsal veya sayısal büyüklüklerin sorumluluğunu yürütme gibi anlamlar da taşımaktadır. Yönetim insani bir uğraş olarak; -uluslararası boyuttan başlayıp bireysel seviyeye kadar gerekçeli ve ihtiyaca uygun biçimde belirlenmiş alanın, varlıkların ya da az veya çok nüfusun yönetimi, zamana göre değişebilen, değişik biçimleriyle sürekli yapılması gereken eylem ya da eylemler bütünüdür. Amacı ve işlevleri bakımından farklılıkları bulunan yönetimin; söz konusu edilen ihtiyaca göre değişik tipleri ve buna göre şekillenmiş hukuki dayanakları ile kendi ortaya çıkış amacını ve görevlerini açık bir şekilde (hukuki veya çeşitli açıklamalarla) belirlemesi, varlık nedeni olarak icrasını sürdürmesi için gerekli bütün altyapısını kurmuş olması gerekir.

İdare edilen alanlarda çok sayıda coğrafik parametre kullanılmakta ve bunlar da açmaz kriterler olarak gelişim veya değişim projeksiyonlarının sabitleri olarak kabullenilmektedir. Coğrafi belirleyiciler olarak determinist düzeyde kalınmakta ve hatta bu kabule rağmen idare edilen coğrafi alanların gelişim ve değişimine yönelik planlama kararları da almaktadırlar. Bu çalışmada ise amaç, Erzincan ili özelinde coğrafi belirleyiciliğin ilk parametresi olan topoğrafik kriterin yani yükselti ve eğim şartlarının, nitelikleri ve nicelikleri, mekâna yönelik planlamalarda neleri kontrol edebildiklerini bütün yönleriyle göz önüne sermek olacaktır. Yükselti ve eğim, genel olarak jeomorfolojinin önemli iki parametresidir. Yükselti ve eğim jeomorfolojik birimleri ve süreçleri belirlediği gibi aynı zamanda coğrafyanın her konusunu ayrı ayrı etkilemektedir. Fiziki coğrafya açısından iklimi, hidrografyayı, toprak oluşumunu ve niteliğini, bitki örtüsünün çeşitlenmesini, dağılışını ve katlaşmasını, hayvan dağılışını; beşeri coğrafya bakımından yerleşmelerin siti, büyüklüğü ve paternini, ulaşımı, nüfus dağılışını ve yoğunluğunu, yönetim birimlerinin sınırlarını, kültür farklılığını; ekonomik coğrafya yönünden ise tarımı, hayvancılığı, ormancılığı, endüstriyi, doğa turizmini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca bunların potansiyel olarak alt ve üst eşik değerlerini de belirlemektedir (Elibüyük ve Yılmaz, 2002: 28).

Bu çalışmada Erzincan ilini oluşturan arazilerin topoğrafik analizinden sonra bir yanda mevcut coğrafi belirleyiciliğin güçlü etkileri, bir yanda ise uygulamalarda oluşan sorunlar ve daha akılcı yeniden değerlendirmeler yapılmasının önemi üzerinde durulacaktır. Erzincan ilinin seçilmesi ülkemizin topoğrafik yapısı da göz önüne alındığında örneklem olarak bir uç değer gösterdiği için son derece ilgi çekici bulunmuştur. Erzincan'ın mevcut sınırları içerisindeki idari hizmet alanının bugüne kadar pek de göz önüne alınmamış topoğrafik gerçeklere dayalı olması gereken yaklaşımlar ve çözümleme biçimleri öne çıkarılmakta geç kalınmış önemli bir sorundur. Topoğrafik durumuna göre analiz edilen il idari coğrafyasındaki olgular bakımından daha faydacılık ve bilimsel verilere dayalı analizlerle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu arada idari foksyonu biçimsel olarak belirleyen ise hiç şüphesiz devlettir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Erzincan ilinin topoğrafik analizi ile idari taksimatı ve buna göre belirlenmiş olan il sınırlarının coğrafi koşullar ve sosyoekonomik özelliklere göre uyumlu olup olmadığı irdelenmektedir. Bunun için öncelikle idari coğrafya ile ilgili çeşitli meslek mensupları tarafından yapılmış makale, bildiri, tez çalışmaları, ansiklopediler ve kitaplar incelenmiş,

konuyla ilgili internet kaynakları taranmıştır. Erzincan ve çevresi tarihin eski dönemlerinden itibaren yerleşmeye sahne olmasına rağmen, idari teşkilatlanmayla ilgili bilgi ve belgelere ancak Osmanlı Devleti ve sonraki dönemlerde rastlanmaktadır. Bu nedenle ilin idari coğrafya analizi yapılırken Osmanlı döneminden günümüze geçirdiği değişiklikler esas alınmıştır.

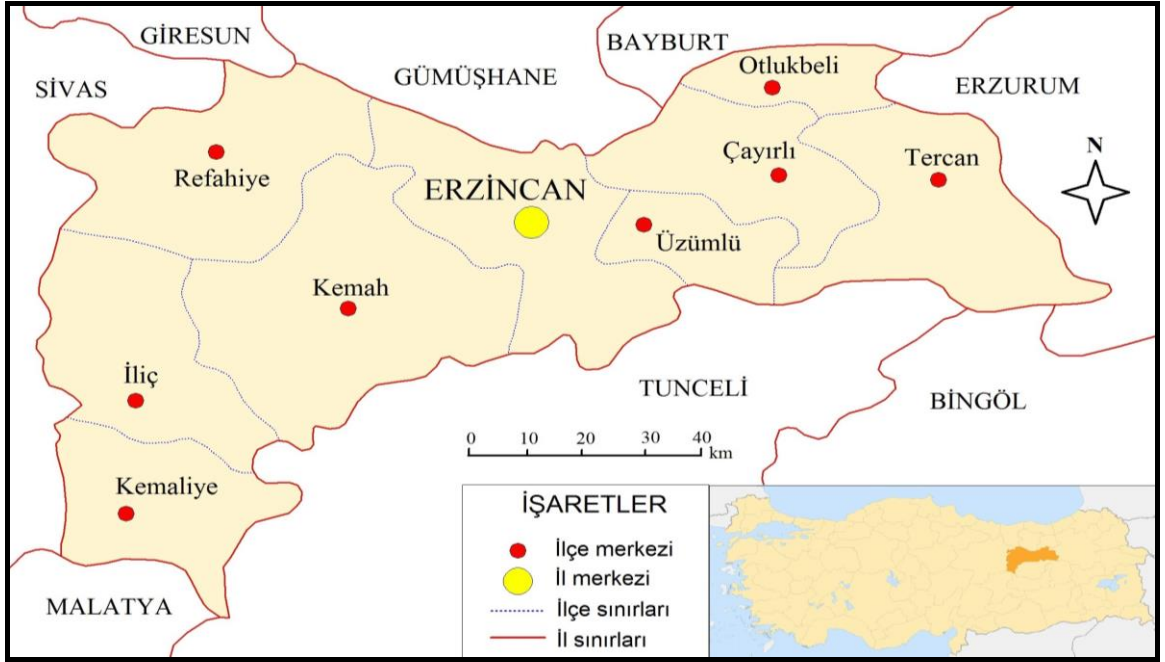
Araştırma sahasının idari bölümlenmesi incelenirken, Osmanlıdan günümüze geçirmiş olduğu idari değişiklikler ve idari sınırların tespitinde yasal çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda konunun tarihi boyutuyla ilgili Osmanlı dönemi Vilayet Salnameleri ve Erzincan'ı konu edinen tarihi eserlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Cumhuriyet dönemi bölümlenmede ise, 1921, 1924, 1961, 1982 anayasaları, 5442 sayılı İller İdaresi Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu, değişik tarihlerde çıkarılmış olan Belediye Kanunları (5272 ve 5393 sayılı) ve 3194 sayılı İmar Kanunu ile hukuki boyutu ele alınmıştır. İlin Cumhuriyet döneminde geçirmiş olduğu sınır değişiklikleri ve yeni ilçelerin kurulmasıyla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl ve İlçe Kuruluş Tarihleri Envanterinden, köy, bucak, belde, ilçe sayıları ve yüzölçümlerinin tespitinde Harita Genel Komutanlığı İl ve İlçe Yüzölçümleri Envanteri ve İller İdaresi Genel Müdürlüğü Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Genel Nüfus Sayımlarından ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarından istifade edilmiştir. Ayrıca idari alanlarla ilgili olarak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden ile kırsal ve kentsel idari alanlarla ilgili bilgiler temin edilmiştir. Bunun yanı sıra sahada muhtelif dönemlerde yapmış olduğumuz arazi gezileri, mülki idareciler ve yerel idareciler ile yerel halkla yapılan mülakatlarla Erzincan Şehri'ne ait fonksiyonel etki sahasıyla idari sınırları arasındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

3. ERZİNCAN İLİNİN COĞRAFİ KONUMU, SINIRLARI VE TOPOGRAFYASININ COĞRAFİ KARAKTERİ

Araştırma sahasını oluşturan Erzincan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Matematik konum olarak yaklaşık 39° 02' - 40° 05' kuzey enlemleri ile 38° 16' - 40° 45' boylamları arasında yer alan ilin yüzölçümü 11.903 km²'dir.* Bu yüzölçümüyle ülke topraklarının %1,5'lik kısmını kaplamakta ve alan bakımından ülkemizin 24. ili durumundadır. Sınırları dahilinde olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Erzurum (25.355 km²), Van (21.334) km² ve Malatya'dan (12.146 km²) sonra 4. büyük il durumundadır. İl siyasi sınırlarının şekli doğu-batı istikametine yönelmiş kabzası güneye uzanan bir tabancaya benzetilebilir. Batıdaki en uç nokta ile doğudaki en uç nokta arasında kuş uçuşu 206 km'lik bir mesafe bulunmaktadır. İlin kuzey-güney yönündeki en uzun kesimi batıda Refahiye ile Kemaliye arasında yer almaktadır. Burada en güney uç noktası ile en kuzey uç noktası arasında 118 km'dir. Ancak il arazisinin orta kısmında bu mesafe daralarak 30 km'ye düşer. Doğu kesiminde ise Tercan, Çayırılı ve Otlukbeli arasında 63 km kadardır.

Erzincan ili, doğudan Erzurum, güneydoğudan Bingöl, kuzeyden Bayburt ve Gümüşhane, kuzeybatıdan Giresun, batıdan Sivas, güneyden Tunceli, güneybatıdan ise Elazığ ve Malatya illeriyle çevrilidir (Harita 1).

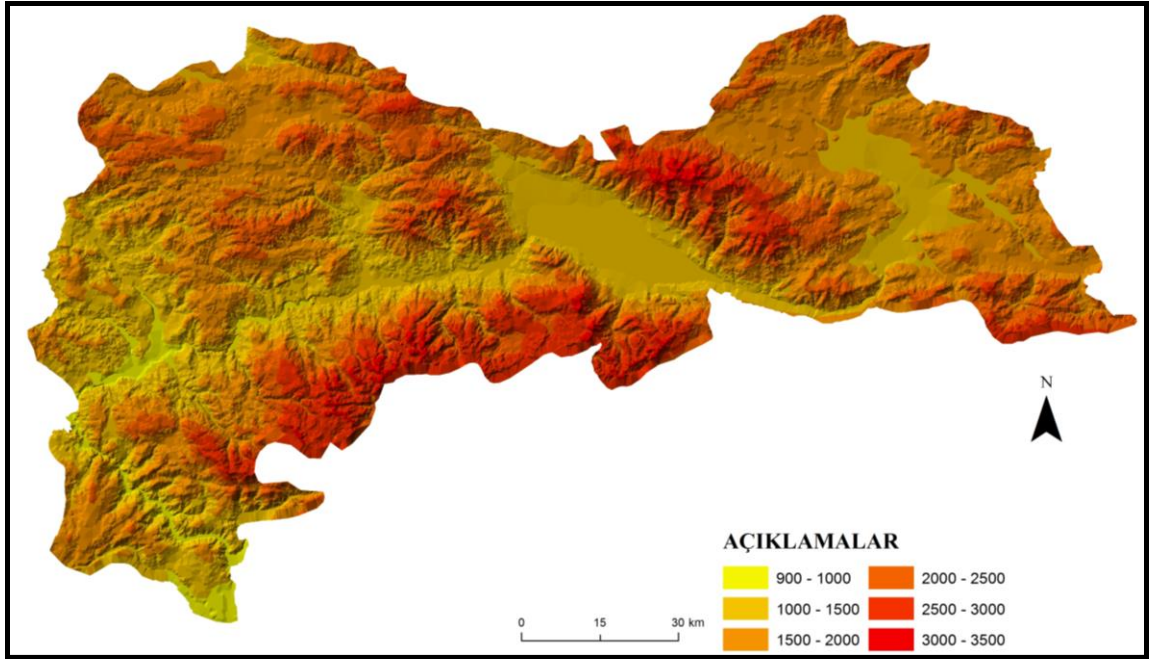
* Arc GIS 10.1 programında 1/25000 ölçekli 70 metre çözünürlük düzeyinde yapılan hesaplamalar sonucunda il yüzölçümünün 11.637 km² olduğu ortaya çıkmıştır. Topoğrafik analizler buna göre yapılmıştır.

Harita 1. Erzincan ilinin idari sınırları ve lokasyon haritası.

HGK'nın 1/1.000.000 ölçekli Türkiye Fiziki Haritası'na bakıldığında, Erzincan il arazilerini oluşturan topoğrafik yapının ana hatları kuzey ve güneyde uzanan kabaca doğu-batı uzanımlı sıradağlar göze çarpmaktadır. Bu durum Erinç'in ifadesiyle "40° doğu boylamı civarında bağlanmış bir demet gibi dağların yaklaştığını ve doğuya doğru uzaklaştığını" belirtmek gerekir (Erinç, 1953: 6).

Ayrıca AKKAN'ın Erzincan Ovası'nın jeomorfolojisine ait çalışmalarında da geniş ölçüde belirttikleri gibi, *bu yüksek ve arızalı topografyayı kolayca kavrayabilmek için il arazilerinin tamamında büyük morfolojik gruplamalar yaparak tanımlamak yerinde bir yaklaşım olacaktır* (Akkan, 1964: 13-39). Aksi takdirde bu morfolojinin izahı karmaşa yaratır (Harita 2).

Harita 2. Erzincan ilinin yükselti basamakları ve topoğrafik görünümü.

3.1. Kuzey ve Güneydeki Büyük Sıradağlar (Kanatlar)

3.1.1. Kuzey Kanadı Oluşturan Esence-Otlukbeli Dağları: Erzincan'ın kuzeydeki sınırlarının başlangıç noktasını batıdan doğuya doğru Sivas Yaylası'nın kuzeyini çevreleyen ve Anadolu'da iç sıralarının devamı olarak Köse dağlarının Suşehri Ovası'nda son bulduğu Gölova ilçe (Sivas) sınırlarının doğusundan Aşkale'ye (Erzurum) kadar uzanan dağlık alanlar Otlukbeli Dağları olarak genel kütleli oluştururlar. Burada dağlık alanlar doğuya doğru ikili, üçlü sıralar halinde Erzincan Ovası'nın kuzeybatısına kadar KAF hattını da aralarına alarak devam eder.

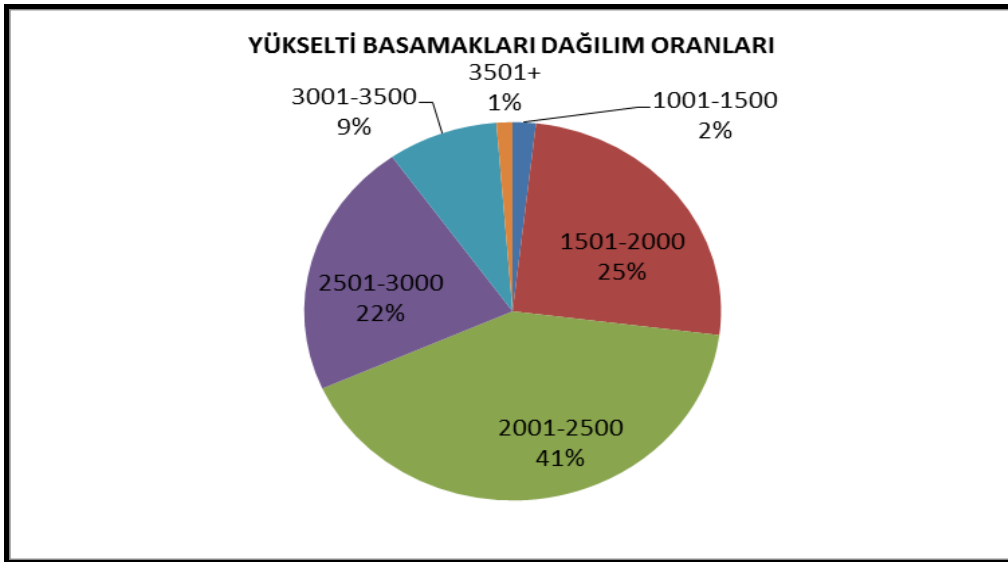
Ancak Erzincan Ovası'nın kuzeyinde Otlukbeli Dağları ikiye ayrılır. Batıdan doğuya doğru Otlukbeli Dağları aynı zamanda Kelkit Çayı Havzası'yla Fırat Havzası'nı ayıran su bölümü çizgisini de oluşturur. İl arazilerinin kuzeyini Gümüşhane ili çevrelerken kuzeydoğuda ise Bayburt il sınırlarının geçtiği yerlere rastlayan kesiminde Otlukbeli çevresi de bir plato karakteri gösterir. Bu sınır Aşkale batısında Kop Dağı ile sonlanır. Burada da yükselti 1500 m'nin üzerine çıkar. Bu plato üzerinde de çok sayıda küçük dağ sıraları ve yüksek tepelik alanlar görünür (Tablo 1, Grafik 1).

Otlukbeli Dağları'nın güneydoğuya doğru uzanan kolunu Esence Dağları oluşturur. Esence Dağları ilin en yüksek zirvesini de barındırır (Keşiş Zirvesi 3549 m'dir). Bu dağlar ova doğusundaki Sansa Boğazı'na erişir ve aynı zamanda ovayı güneyden sınırlayan GB-KD istikametindeki Mercan Dağları ile karşılaşır. KAF hattına uyarak doğuya doğru 30 km boyunca uzanan Sansa Boğazı, Esence ve Mercan Dağları'nın arasındaki yegane doğal ulaşım yoludur. Esence Dağları doğu kısımdaki Tercan-Çayırılı Ovası'nı, KAF üzerine yerleşmiş Erzincan Ovası'ndan ayırarak il arazileri içerisinde ciddi bir kesinti meydana getirir. Hem yüksek ve hem de dik arazileri oluşturan bu kütle, 30 km eninde olup 60 km boyunca uzanış gösterir.

Tablo 1. Erzincan'ın il arazisinin yükselti basamaklarına dağılım ve oranı.

Yükselti Basamakları (m.)	Alan (km ²)	% Oranı
800-1000	208,4	2
1000-1500	2934,2	25
1501-2000	4807	41
2001-2500	2545,8	22
2501-3000	996,8	9
3001-3500	144,3	1
TOPLAM	11636,5	100

Kaynak: HGK.'nın Erzincan iline ait 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarının Arcgis 10.1 programından üretilmiştir.

Grafik 1. Erzincan il arazisinin yükselti basamaklarına göre dağılım ve oranı.

3.1.2. Güney kanattaki Mercan (Munzur) Dağları: Erzincan il sınırlarının güneyini Mercan (Munzur) sıradağları oluşturur. Bu dağlar batıda Kemaliye'de Fırat Nehri dirseğinden başlayıp, doğuda Ağrı Dağı'na kadar uzanırlarıyla Karasu-Aras Dağları adıyla anılmaktadır. Aynı zamanda uzun mesafeli uzanırları nedeniyle değişik ölçekli haritalarda ve bölge ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda Mercan*, Munzur** ya da Karasu-Aras (Erinç, 1953: 6) dağ sıraları olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu dağlık alanın genişliği Erzincan il sınırları oluşturduğu kesimde yer yer 20-25 km'yi bulur. Kuş uçuşu güneybatı-kuzeydoğu yönünde yaklaşık 150 km'lik bir uzanısa sahip Mercan Dağları'nın 2500-2700 m'ler arasındaki ortalama yüzeyini kuzeye ve güneye parçalanmış kesimi Munzur platosu olarak adlandırılmaktadır (Bilgin, 1972: 2-8).

Bu orojenik kuşağın adlandırılmasındaki farklılıklara da bir açıklama getirmek gerekirse; Erzincan il sınırlarını oluşturan bölümü genel olarak batıda Kemaliye'de Fırat Nehri dirseğinden başlayıp kuzeye dönük yamaçları Mercan Dağları adıyla bilinmekte, güneye bakan yamaçları

* Bkz. HGK. 1/1000000 ölçekli Türkiye Fiziki Haritası.

** Bkz. Darkot, B. ve diğ., 1980, Modern Büyük Atlas. Arkın Kitabevi, İstanbul.

ise Ovacık ilçesinden (Tunceli) kaynaklanan Munzur Çayı'nın başlangıç yeri olmasından dolayı Munzur Dağları adıyla tanınmaktadır. Bu dağlar Erzincan Ovası'nın doğu ucuna kadar devam eder. Buradan itibaren doğuya doğru Bağırpaşa Dağları, Koşan (Coşan) ve Serçelik Dağları adıyla Tercan Ovası'nın (Yazıcı, 1991: 1-20) güneyini sınırlayarak Erzurum, Bingöl ve Erzincan il sınırlarının kesiştiği Çat (Erzurum) ilçesi batısına kadar uzanır. Mevcut dağ sıraları bu noktadan sonra da Palandöken Dağları adıyla doğuya doğru devam eder. Erzincan ilinin güneyindeki idari sınırlarının önemli bir kısmını oluşturan bu sıradağlar, aynı zamanda Fırat (Karasu) ve Murat nehirlerinin su bölümü çizgilerini de oluşturmaktadır.

İl idari sınırlarının çizilmesinde Tunceli ilinin Pülümür ilçesi sınırlarına yakın bir yerde su bölümü çizgisi sınırına uyulmadığı görülür. Erzincan Tunceli idari sınırı Erzincan Ovası'nın güneydoğu ucunda dağlık alandan Sansa Boğazı girişiindeki Fırat Nehri'ne aniden indirilerek Sansa Boğazı'nda Fırat Nehri'nin talveg çizgisini takip eder. Sınır Tercan Ovası'na yakın bir yerde tekrar dağlık alanların üzerine çıkarılmıştır. Bu arada Bağırpaşa Dağını takip eden su bölümü çizgisinin idari sınır olarak devam etmesi gerekirken Yedisu ilçesi arazilerinin (Bingöl) başladığı noktaya kadar yaklaşık 350 km²' lik bir alanda mevcut yerleşmeler il arazilerinin dışında bırakılmıştır. En isabetsiz sınır uygulaması burada göze çarpmaktadır. Topoğrafyaya uymayan bu sınır çizginin su bölümü çizgisine kadar olan kısmı idari olarak Pülümür ilçesine bağlı olmasına rağmen hem topoğrafik olarak hem de fonksiyonel anlamda Erzincan'ın etki sahasında kalmaktadır.

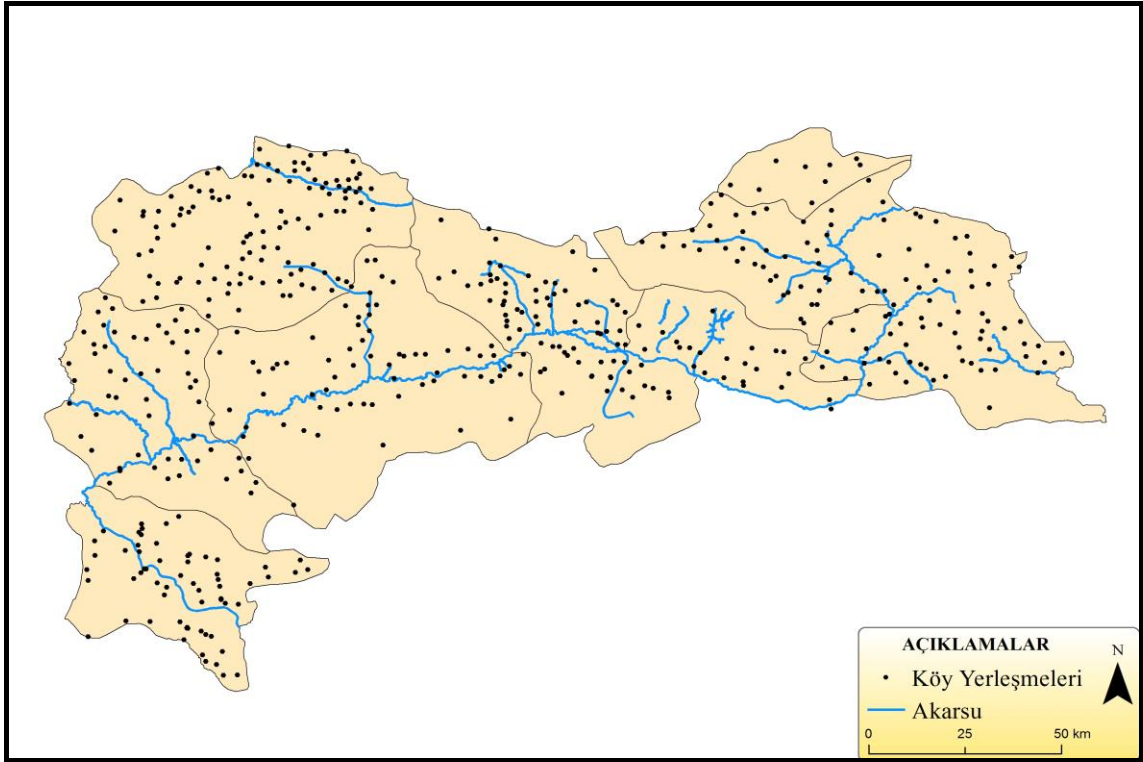
3.2. Batıdaki Refahiye Platosu ve Engabeli Yüzeyler: İç Anadolu Bölgesi'nin doğu ucundaki Köse Dağları ile güneyindeki Tecer Dağları'nın birleştiği yerde tabanı Kızıldağ çevresiyle başlayan ikinci bir yüksek plato doğuya doğru üçgen şeklinde devam eder. Bu üçgenin taban kısmını güneyde Kemaliye, kuzeyde Refahiye ilçesi arazileri oluşturur. Doğu kısmı ise İliç ve Kemah ilçesi arazilerini de içine alarak Erzincan Ovası'nın batı sınırında son bulur. Bu arızalı platonun yüksekliği 1500-1700 metre arasındadır. Bu platonun üzerinde batıda Kızıldağ (3025 m) orta bölümde Dumanlı dağları (2447 m) ve doğuya doğru Köhnem (3045 m) ile Erzincan Ovası'nın batısına kadar devam eder. Bu platonun güneyini sınırlayan çizgi ise, Kemah-Kemaliye arasında uzanan Fırat vadisidir. Bu platonun batısını Kızılırmak Havzası, kuzeybatısını Yeşilirmak havzalarını birbirinden ayıran dağlık alanlar oluşturur. Refahiye Platosunun kuzey sınırı Kızıldağ'dan Suşehri Ovasının kuzeyine çekilecek bir hat üzerinde belirlenmiştir. Erzincan il sınırı Suşehri ovasının güneydoğu ucundan geçirilerek Çatalçam batısında Çimen dağları su bölümü çizgisine erişir. Buradan itibaren Çimen dağlarının Kelkit Çayı ile Fırat havzalarını birbirinden ayıran su bölümü çizgisinden doğuya doğru devam eder.

3.3. Boğazlar: Erzincan iline ait topoğrafyayı KD-GB yönünde adeta ikiye bölen yegane nehir Fırat Nehri'nin kuzeydeki ana kolu olan Karasu'dur. Karasu doğuda Erzurum Ovası'nın sularını alarak Aşkale Boğazı aracılığıyla Tercan Ovası'na (Burada adı Fırat'tır), buradan Sansa Boğazı vasıtasıyla Erzincan Ovası'na ve son olarak Kemah-Kemaliye Boğazını geçerek Kemaliye güneyinde Keban Baraj Göleti'nde il sınırlarını terk eder. Fırat Nehri tarafından derince yarılmış dağlık alanlar arasında oluşan bu boğazlar, AKKAN'ın da ifade ettiği gibi "bölgenin şekillenmesindeki orojenik ve tektonik sürecin etkisinde gelişen antesedan yarma vadiler olarak tanımlanmaktadır (Akkan, 1964: 45-50). Ardışık olarak doğudan batıya doğru sıralanan üç boğaz ve aralarındaki iki ova il morfolojisindeki en düşük rakımlı alanları meydana getirmektedir.

Bu boğazların ilki Aşkale Boğazı olup, 30 km boyunca önce D-B, sonra KD-GB yönünde uzanmaktadır. Bu boğazın kuzeyinde Kop dağları (2409) güneyinde ise Meyran dağı kütleli sıralanmaktadır. Bu doğal güzergâhtan aynı zamanda Erzincan-Erzurum demiryolu hattı geçmektedir. Tercan Ovası ile Erzincan Ovasını birbirine bağlayan Sansa Boğazı ise 33 km kadardır. Bu yarma vadi önce GB yönünde sonra batı yönünde açılmış olup, KAF hattına paralel

olarak batıya doğru devam eder. Erzincan-Erzurum kara (D100) ve demiryolu hatları bu boğaz vadiden geçer.

Fırat Nehri'nin en uzun akış yaptığı üçüncü boğaz ise, Kemah- Kemaliye Vadisi'dir. Erzincan Ovası'nın GB kenarından başlayıp Çaltı Suyuna kadar B-GB yönünde sonra bir dirsekle G-GB yönünde Kemaliye ilçesinin güney sınırında Keban Baraj Göleti'ile il arazisini terk eder. Yaklaşık 185 km uzunluğundaki bu boğaz üzerinde Acemoğlu-Atma-Kemaliye Kanyonları da geçilmiş olur (Harita 3).

Harita 3. Erzincan'da yerleşmelerin dağılışı ve ana akarsular.

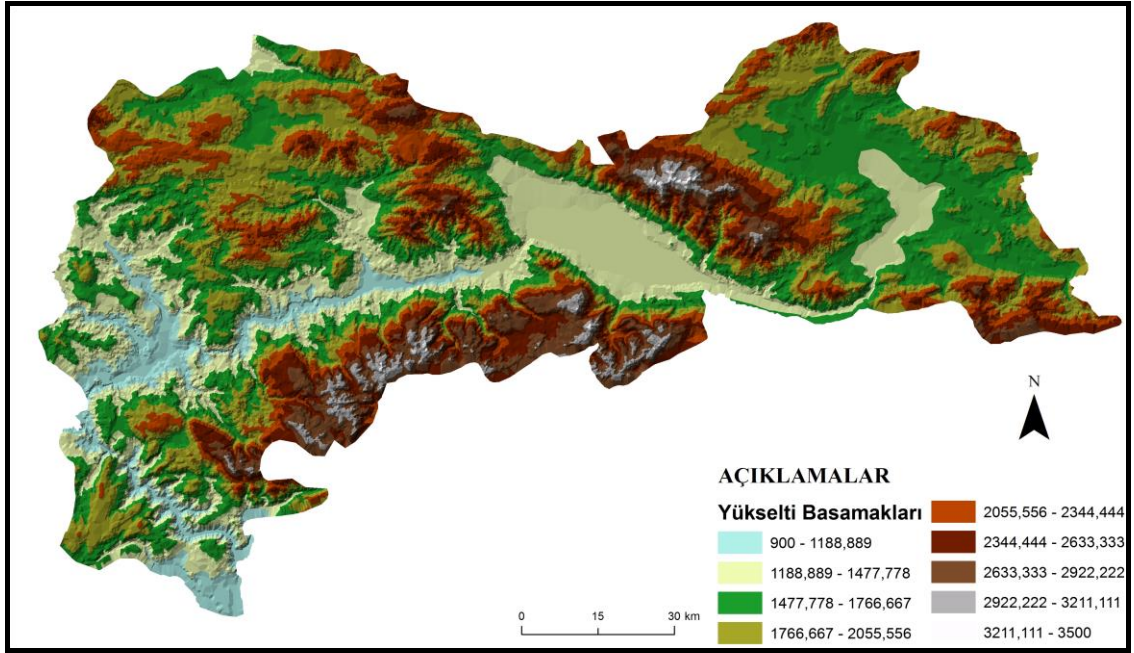
3.4. Ovalar: Yukarı Fırat Bölümü'ndeki ovalar Fırat (Karasu) Nehri boyunca doğudan batıya doğru sıralanmaktadır. Bunlar; Erzurum Ovası (1850 m), Tercan Ovası (1400-1600 m) ve Erzincan Ovası'dır (1200 m). Haritalarda gözlemlenen diğer alçak düzlükler ise, genelde bölgenin ana akarsu hatları boyunca uzanış gösteren akarsu boyu ovalarıdır. Erzincan Ovası oluşumu itibarıyla *tektonik depresyon ovası* olarak tanınırken, onun doğusundaki Tercan Ovası ise hem *tektonik* hem de *akarsu boyu* ovasıdır (Yazıcı, 1991: 18).

İl arazileri içerisindeki en geniş yüzölçüme sahip ova 550-560 km²'lik (Akkan, 1964: 1) alanıyla Erzincan Ovası'dır. Doğudaki Tercan Ovası ise, Karasu-Balıklı Çayı ve Tuzla Çayı tarafından oluşmuş üç vadiye girintiler yaparak tipik akarsu boyu ovasıdır. Yüzölçümü 376 km²'dir (Yazıcı, 1991: 18).

3.5. Erzincan'ın topoğrafik yönden şekillenmesinde Fırat Nehri'nin (Karasu) Rolü

Erzincan ilinde yeryüzü şekilleri, güney ve kuzeydeki dağ sıraları ile bu sıraların arasındaki Fırat Nehri (Karasu) vadisi ve bu vadi boyunca uzanan Tercan ve Erzincan ovalarından meydana gelmektedir. Yükseklikleri yer yer 3500 m'ye varan dağlık alanlar il arazisinin yaklaşık %93'ünü kaplamaktadır (Harita 4). Kuzeyde; doğudan batıya doğru Kop Dağları'nın uzantıları, Otlukbeli, Esence ve Çimen dağları uzanmaktadır. Bunlardan Otlukbeli dağlarının zirve kısımları aynı zamanda Yeşilirmak ile Fırat havzalarını birbirinden ayıran su

bölümü çizgisini oluşturmaktadır (Hayli, 1995: 16). Bu dağlık sahanın en yüksek yeri Esence Dağları'nın Keşiş Zirvesi'nde 3549 m'yi bulmaktadır.

Harita 4. Erzincan ilinin yükselti basamaklarına göre haritası.

İl topraklarının güneyinde uzanan Mercan (Munzur) Dağları silsilesi Tunceli ile Erzincan illerinin sınırını birbirinden ayırmaktadır. Bu dağlık kütle aynı zamanda Fırat Nehri'nin Murat Nehri ile olan su bölümü çizgisinin önemli bir bölümünü de oluşturur. Bu dağlık saha üzerindeki Ergan dağı (3289 m), Kılıçkaya Dağı (Akbaba Tepesi 3447 m), Bakıl Dağı (2826 m) ve Hel Dağı (3320 m) önemli yükseltilerden bazılarıdır.

Erzincan ilindeki en önemli düzlük alanlar Erzincan ve Tercan Ovalarıdır. Fırat (Karasu) Nehri tarafından dış drenaja açılan bu ovalar, orojenik-tektonic faaliyetlerin etkisiyle meydana gelmiştir. Kuzey Anadolu Fayı'na bağlı olarak oluşmuş bu depresyon alanları ile çevresindeki dağlık alanlar arasında nisbî yükselti farkı yer yer 2200-2300 m'yi bulmaktadır. Bu nedenle yüksek ve arızalı topoğrafik yapıya sahip Doğu Anadolu'da bu ovalar, verimli alüvyal toprakları, çevresine göre daha elverişli sıcaklık koşulları ve ana ulaşım güzergahları üzerinde yer alan konumları ile tarımsal faaliyetler açısından oldukça önemlidir (Hayli, 2002: 2).

Erzincan iline topoğrafik karakterini kazandıran en önemli akarsu Fırat (Karasu) Nehri'dir. Bu nehir, Erzurum Ovası'ndan kaynaklanıp Aşkale batısında Kop Dağları ile Serçelik Dağları arasındaki Aşkale Boğazı'nı batıya doğru geçer. Batıda boğaz çıkışında güneye doğru kavis çizerek Tercan Ovası'na kuzeydoğudan girer. Tercan Ovası'nda kaynağını Esence Dağları'nın kuzey yamaçlarından alan Balıklı Çayı ile güneydoğudan Bingöl-Erzurum-Erzincan il sınırlarının kesiştiği noktadan kaynaklanan Tuzla Çayı karışır. Burada Fırat adını alır. Tercan Ovası'nın güneybatı ucunda Sansa Boğazı'nı 33 km kadar batıya doğru geçer. Erzincan Ovası'na doğudan girerek ova içerisinden güneybatıya devam eder. Erzincan Ovası'nda kuzeydeki Esence Dağları ve güneydeki Munzur Dağları'ndan kaynağını alan yan kollarla beslenmektedir. Bu dereler Erzincan Ovası'nın güneyindeki; Mercan, Girlevik ve Delice dereleri ile kuzey kenarı boyunca; Sörperen, Pahnik, Cimin, Handere, Vaşgirt, dereleri, batısında ise Çardaklı ve Göyne dereleridir. Erzincan Ovası'ndan sonra Kemah-Kemaliye Boğazı boyunca yer yer dar ve derin bir boğaz içerisinde akışını sürdüren Fırat'a yine Munzur Dağları'ndan Caferli, Meyvanlı, Atma, Çaltı Deresi güneyden; Kömür, Kuruçay, Karabulak ve Kozluk kuzeyden katılmaktadır. İliç yakınlarında batıdan Çaltı ve Miran Suyu'nu aldıktan sonra Kemaliye ilçe sınırlarında Kemaliye

Kanyonu'na girer (Harita 3). Artık buradan sonra Keban Baraj Göleti'yle karşılaşır. Keban Barajı'nda il sınırlarının dışında Murat Irmağı ve Peri Suyu ile birleşir.

Elibüyük ve Yılmaz Türkiye genelinde yapmış oldukları hipsografik analizde coğrafi bölgeler ve alt bölümler bazında Erzincan'ın da içerisinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi ve Yukarı Fırat Bölümü'nde eğim ve yükselti ortalamaları Türkiye ortalamasının üzerinde çıkmıştır. Bölge 1800 metrenin üzerindeki ortalama yükseltisiyle Türkiye (1141 m) en yüksek bölgesidir. Türkiye eğim ortalaması %17,3 iken Doğu Anadolu Bölgesi ortalaması %21,4'dür. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise Hakkari Bölümü'nden (% 35,5). sonra eğim değerlerinin en fazla olduğu bölüm %22,9 oranıyla Yukarı Fırat Bölümü'dür (Elibüyük ve Yılmaz, 2010: 27-55).

Fırat Nehri doğuda 1630 m ile il arazisine girmekte 1380 m ile Tercan Ovası'na, 1210 m ile Erzincan Ovası'na, 1145 m rakımı ile Kemah-Kemaliye Boğazı'na erişir. Yaklaşık 180 km boyunca önce güneybatı sonra Çaltı Suyu dirseğinde güneye yönelerek 820 m rakımında il arazilerini terk etmiş olur. Bu durumda Fırat Nehri il arazilerini kuzeydoğudan güneybatı yönünde ikiye bölerken sadece kendi yatağı içerisinde 800 m'lik rakım farkı oluşturur.

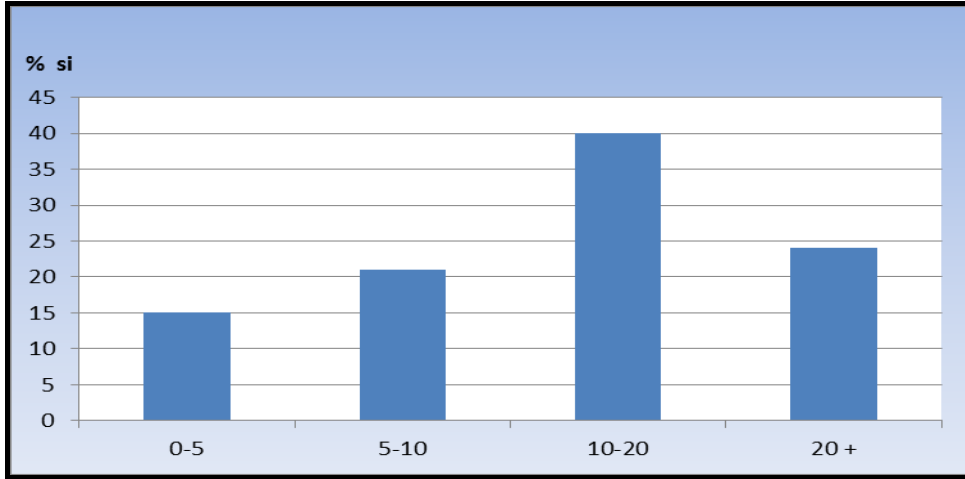
Erzincan il arazisinin hipsografik analizi yapıldığında ortalama yükseltinin üç farklı gruplamada ele alınması uygundur. İl arazilerinin ilk basamağı 800-1500 metre (%27) arasında olup, beşeri ve ekonomik faaliyetlerin en yoğun olarak yapılabildiği yükselti kuşağıdır. İkinci yükselti basamağı 1501-2500 metre (%63) zonudur. İl arazilerinin bu kısmı dağlık, engebeli, derin yarılmış ve eğim değerleri yüksek araziler olup, yaylacılık faaliyet sahasını oluşturmaktadır. Yüksek kayalık zirveler ve bitki örtüsünden mahrum sahalara oluşturan 2500 m'nin üstündeki alanlar ise %10'luk bir kısmı meydana getirmektedir.

Erzincan ilinin eğim değerleri açısından da analizi ARCGIS 10.1 programına göre yaptığımızda tablo 2'de de görüldüğü üzere 0-5 eğim değerlerinin il arazilerinin %15'ini oluşturduğu, 5-10 arasındaki arazilerin %21, 10-20 arasındaki yüksek eğimli kabul edebileceğimiz arazilerin ise %40 ve eğim değeri 20'den fazla arazilerin ise %24'lük oranlarıyla olumsuz topografya şartlarının boyutlarını göstermektedir (Tablo 2, Grafik 2, Harita 5).

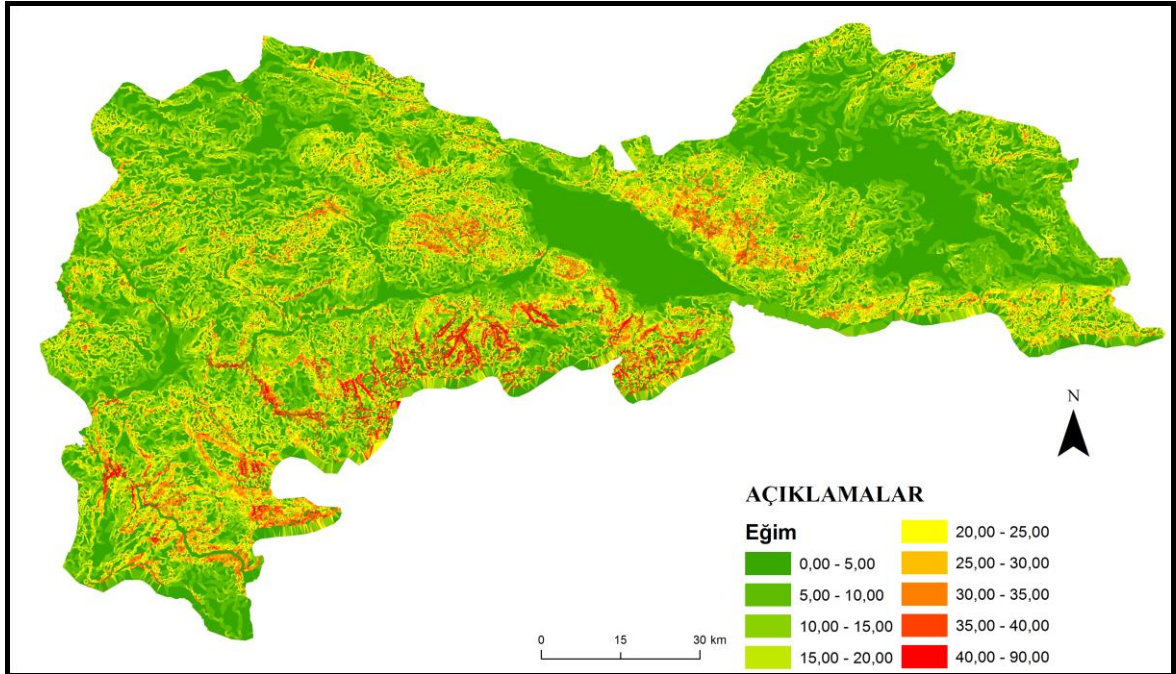
Tablo 2. Erzincan il arazisinin eğim sınıflarına göre dağılımı.

Eğim Sınıfı	Eğim Derecesi	Alan (km ²)	Oran (%)
Düz ve Düze Yakın	0-5	1697	15
Az Eğimli	5- 10	2.451	21
Eğimli	10 - 20	4639	40
Çok Eğimli	20 +	2855	24
	Toplam	11.640	100

Kaynak: HGK.'nın Erzincan iline ait 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarının Arcgis 10.1 programından üretilmiştir.

Grafik 2. Erzincan il arazisinin eğim değerlerine göre dağılımı.

Harita 5. Erzincan il arazilerinin eğim sınıflarına göre dağılımı haritası.

Yukarıda gerek yükselti ve gerekse eğim değerlerini sayısal olarak vermeye çalıştığımız il arazilerinin kullanım koşullarının yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü insanın faaliyetlerini engellemede az çok kabul edilebilir eğim değerleri %5 ve üzerindeki eğimlerdir. İnsanlar yaşamak için gerekli bütün temel faaliyetlerini düz veya düze yakın arazilerde kolayca gerçekleştirebilmektedirler. Yüksekliğin de iklimik sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak bu alanları ve çevresindeki uygun eğimli yerleri yerleşme yeri ve ekonomik faaliyetler için kullanmayı tercih etmektedirler. Bu konuda orta kuşağın izin verebileceği yükseltinin ideal sınırı 1500 m'leri pek geçmemektedir. Eğim değerlerinin %5'i aştığı yerlerde ise iklim koşullarının cazip olması nispetinde bazen %25'lere kadar eğimli sahalarda büyük emekler harcayarak teraslama yöntemiyle yerleşebilmeyi göze almaktadırlar. Buralarda toprağa dayalı ekonomik faaliyetlerinin yanında hayvancılık faaliyetlerini de birlikte yapmayı tercih etmektedirler. Yerleşmelerin çevresinde az ya da çok eğim değerleri fazla olan bu arazilerde dikili tarım tercih edilmektedir.

Diğer taraftan Fırat Nehri'nin il sınırları içerisinde geçerken derin bir şekilde araziye parçalamıştır. Fırat Nehri'nin Erzincan ili sınırlarındaki 800 metreyi aşan kot farkı ve dar boğazlardan akışını sürdürmesi çok sayıda nehir tipi HES'lerin ve küçük göletli barajların yapımına izin vermektedir.* Buna ilave olarak yükseklikleri 2500-3000 m'leri geçen sıradağlardan inerek Fırat'a dökülen çok sayıda yan dere ve çaylar üzerinde de, dağ yamaçlarındaki müsait reliyef avantajlarını kullanan çok sayıda nehir tipi HES ve sulama göletleri de yapılmıştır.** Bu durum Erzincan'da tarımsal sulamanın yanında enerji ve su sporları açısından da fırsatlar sunmaktadır.

4. ERZİNCAN'DA İDARİ FONKSİYONUN TARİHİ SÜRECİ

4.1. Erzincan İlinin Osmanlı Dönemindeki İdari Gelişimi

Bilindiği gibi Türkiye'nin bugünkü idari taksimatı Osmanlı Devleti'nin değişik dönemlerinde yapılan çeşitli düzenlemeler temel alınarak oluşturulmuştur. Devlet başlangıçta Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği şeklinde teşkilatlanmış, ancak fetihler sonucunda yeni kazanılan toprakların genişlemesiyle yeni eyaletler oluşturulma ihtiyacı doğmuştur (Aydın, 1998: 48). Bu kapsamda Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilen Erzincan, Bayburt ile birlikte Erzincan-Bayburt vilayeti adıyla yeni bir uç beylerbeyliği olarak kurulmuştur. Sonraki dönemlerde Erzincan, 1535'te Erzurum Beylerbeyliğinin kurulmasıyla Kemah sancağına, 1566'da ise Paşa Sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir (Miroğlu, 1990: 17-19; Altınbilek, 1997; İnbaşı, 2009: 191; Gül, 2013: 58-59). XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar Paşa Sancağına bağlı olan Erzincan, Tanzimat sonrasındaki düzenlemelerle 1863'te sancak statüsü kazanmış ve Cumhuriyet dönemine kadar idari sınırları değişmekle birlikte bu hüviyeti devam etmiştir. Görüldüğü gibi Erzincan, Osmanlı dönemi idari taksimatında Erzurum Eyaletine bağlı bazen bir kaza, bazen sancak ya da mutasarrıflık şeklinde yapılandırılmıştır (Gül ve Başbüyük, 2011: 47-51). Yapılanmadaki bu değişikliklerle Cumhuriyet öncesinde mülki idare statüsü ve sınırları zaman zaman değişikliğe uğramış ve Cumhuriyetin hemen başlarında (20 Nisan 1924 tarihinde 491 sayılı kanunla) yeni idari yapılanmada vilayet durumuna getirilmiştir.

4.2. Cumhuriyet Dönemi Erzincan'ın İdari Gelişimi

Osmanlı döneminde uygulanan beş kademeli (vilayet, sancak (liva), kaza, nahiye, köy) idari taksimat sistemi TBMM'nin kuruluşuyla birlikte değişikliğe uğramıştır. Osmanlı vilayetleri kaldırılarak mülhak livalar müstakil livaya haline getirilmiş ve yeni müstakil livalar kurularak günümüzün il ölçeği esas alınmıştır. Bu yeni yapılanma dört kademeli (vilayet, kaza, nahiye, köy) idari sistemi getirmiştir. Buna göre, 1920-1924 döneminde 36 mülhak livaya müstakil yapılmış, 6 yeni müstakil livaya kurulmuş, 15 vilayet merkezi ve 17 müstakil livaya ile birlikte toplam il sayısı 74'e ulaşmıştır (Keskin, 2007: 123-124). Bunun yasal dayanağı 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur.* Nitekim söz konusu kanunun 10. maddesinde "*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup, kazalar da nahiyelerden terekkiüp eder*" hükmü yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra 20 Nisan 1924'te kabul edilen anayasanın 89. maddesinde de "*Türkiye, coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir*" ibaresi ile bir önceki anayasadaki mülki idari taksimat korunmuş olup, sadece kavram kargaşasını önlemek amacıyla vilayet yerine il, kaza yerine ilçe, nahiye yerine ise bucak kavramları kullanılmıştır. Bu

* Erzincan ili sınırları içerisinde Fırat Nehri (Karasu) yatağı üzerinde 2018 itibarıyla aktif 7 adet HES, üretim lisansı alan 3, yapım aşamasında olan 1 HES bulunmaktadır.

** Yandere ve çaylar üzerinde ise 3 yapım aşamasında, 9 aktif üretimde, 6 adet üretim lisanslı HES bulunmaktadır.

*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>.

idari yapılanma günümüze kadar devam etmiştir. Ancak 1970’li yıllardan itibaren fiili olarak işlevini yitiren bucaklar 2014 yılında 5747 sayılı kanunda** yapılan değişiklikle kaldırılmıştır.

20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile oluşturulan illerden biri de Erzincan’dır. İlk yıllardaki birtakım değişiklikler dışında Erzincan ili, 1936 yılına kadar merkez ilçe dışında, Pülümür (günümüzde Tunceli’ye bağlı), Refahiye, Kuruçay (günümüzde İliç ilçesine bağlı bir köy), Kemah ve Kiğı (günümüzde Bingöl’e bağlı) ilçelerinden oluşmaktadır. Sonraki dönemde Kiğı ilçesi 1934’te yeni kurulan Bingöl iline, Pülümür ilçesi ise 1935’te yeni il olan Tunceli’ye bağlanmıştır. Aynı dönemde 1936 yılında Erzurum’a bağlı Tercan, 1938’de Elazığ’a bağlı Eğin (Atatürk’e izafeten adı Kemaliye olarak değiştirilmiştir) Erzincan ilinin yönetim sınırlarına dahil edilmiştir. Bu arada 1939’da demiryolunun geçmesiyle birlikte ilçe merkezi Kuruçay’dan İliç’e taşınmıştır (Başbüyük, 2006: 251-274). Tercan ilçesine bağlı Çayırılı kasabası 1954’te, merkez ilçeye bağlı Cimin (Üzümlü) 1987’de, Çayırılı’ya bağlı Otlukbeli (Karakulak) ise 1990’da ilçe statüsüne getirilmiştir. Yeni kurulan bu ilçeler il sınırlarında herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır.

Devlet yönetimi altındaki ülke arazisinin mülki idare ve yerel yönetimlerle ilgili olarak bölümlenmesiyle idari bölümler ortaya çıkmaktadır. Ülke yönetimiyle ilgili planlama çalışmalarında ele alınan bu idari bölümler, coğrafi ortamın bir parçası olup, büyük oranda coğrafi koşullara bağlı olarak şekillenmektedirler. Değişik ölçeklerdeki bu bölümlerin yönetim kademesi içindeki yerlerinin mekânsal ölçekte belirlenmesi ve coğrafi yönden analizi verilecek kamu hizmetlerini önemli ölçüde kolaylaştıracaktır (Özçağlar, 2015: 19-20; Özçağlar, 2005: 2-3). Kuşkusuz mekânın idari bölümlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi devleti idare edenlerin yanı sıra, maliye ve iktisatçılara, sanayi ve ticaret ile uğraşanlar ve ülkeyi yakından tanımak isteyenlere de büyük katkılar sağlayacaktır (Darkot, 1961: 36).

Türkiye’de toplum hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesi ve denetlenmesi amacıyla ülke alanları çeşitli idari birimlere bölümlenmektedir. Türkiye’de bu bölümlenme 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’na* göre yapılmaktadır. Bu kanunun birinci maddesinde; *“Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna göre illere; iller ilçelere ve ilçelerde bucaklara bölünmüştür”* hükmü yer almaktadır. İl ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi, bir ilçenin başka bir ile bağlanması, sınırlarının belirlenmesi ve değiştirilmesi söz konusu bu kanun ile yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi ülkemiz ölçeğinde mülki idare sistematığının en büyük idari birimini iller oluşturmaktadır. Aslında bu bölümlenme bazı farklılıklar olmakla Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar geriye gitmektedir. Değişik yıllarda (1864, 1867, 1871, 1913) çıkarılan Vilayet Nizamnameleriyle vilayet teşkilatları kurulmuş ve ülke; vilayet sancak (liva), kaza, nahiye ve köy şeklinde bölümlere ayrılmıştır (Gençoğlu, 2011: 34-35). Cumhuriyet dönemiyle birlikte 1924 Anayasası’nda ülke yönetiminde vilayetler kaldırılarak sancaklara vilayet adı verilmiş ve günümüzdeki yapılanma (il, ilçe, nahiye ve köy) ortaya çıkmıştır. Bu arada zaman içerisinde illerin idari sınırlarında bazı küçük değişiklikler de meydana gelmiştir. Ancak coğrafi bilgi ve teknik olanakların yeterli olmadığı dönemlerde belirlenmiş il yönetim sınırlarının günümüzde yeterince isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim zaman içerisinde sosyoekonomik yapı, ulaşım şartları ve jeopolitik gelişmeler günümüz imkan ve koşullarına göre

** 11.09.2014 tarihli ve 29116 sayılı Resmi Gazetede (Mükerrer) yayımlanan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2 nci maddesinin dokuzuncu fıkrası; (9) Tüm illerde bucaklar kaldırılmıştır. Kaldırılan bucaklara bağlı belde ve köyler, bucağın bağlı olduğu idari birime bağlanmıştır şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/mukerrer/20140911 M1-1.htm>

*5442 sayılı kanunun yayımlandığı Resmi Gazete için bkz. Tarih:18.06.1949 ve Sayı:7236.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7236.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7236.pdf>

il sınırlarında bazı düzeltmelerin yapılmasını zaruri kılmaktadır (Yazıcı, Koca ve Koca, 2010: 110). Gerçekten de idari bağlantıların coğrafi koşullar dikkate alınarak oluşturulduğu idari bölümlenmelerde ve sınırlarda, yönetim fonksiyonu diğer fonksiyonları geliştiren ve onlara katkı sağlayan bir özelliğe bürünmektedir. Aksi halde coğrafi koşulların bütünlük göstermediği alanlarda yönetim fonksiyonu yetersiz kalmakta ve o idari birime bağlı yerleşmeler başka bir ilçe ya da ilin fonksiyonel etki sahasında kalmaktadır (Yürüdü ve Başbüyük, 2002: 84). Bu nedenle coğrafi ve sosyo-ekonomik faktörlerinin göz ardı edilerek yapıldığı idari bölümlenmelerde ve sınırlarda birtakım sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla yapılacak idari düzenlemelerde ve planlamalarda söz konusu faktörlerin etkisi bilimsel olarak ele alınmadığı sürece sorunlar devam etmektedir.

Değişen ekonomik yapı, ulaşım sistemleri ve koşullarıyla ülkemizde il merkezlerinin etki sahalarında da bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bazı illerin idari sınırları içerisinde kalan bazı ilçeler bağlı olduğu il merkezi yerine komşu illerin merkezleri veya şehirlerinin etki sahaları içerisine girmiştir. Bir başka ifadeyle bazı ilçeler yer aldıkları ilin merkezine sadece resmi olarak bağlı olmakta, fonksiyonel olarak daha gelişmiş ve daha yakın bir ilin hinterlandı içerisinde yer almaktadır (Yazıcı, Koca ve Koca, 2010: 110). Bu durum değişen sosyo-ekonomik yapının ve coğrafi koşulların da bir yansımasıdır. Çünkü bu bağlılık çağımızda insanların erişilebilirlik imkanlarının yanı sıra çekim merkezlerinin etki derecesiyle de yakından ilgilidir. Böyle olmakla birlikte bu ilişkiyi büyük oranda coğrafi koşullar belirlemektedir.

Bu çalışmada, Erzincan ili idari coğrafya açısından incelenecek olup, idari sınırların tespitinde esas alınan ölçütler ve sınırlardan kaynaklanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda ilin mülki idare taksimatının ne derecede isabetli seçildiğinin sonuçları değerlendirilerek, ilin kendi ilçeleri ve komşu illerin fonksiyonel olarak Erzincan'a bağlı ilçeleri coğrafi bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

Erzincan ili 2015 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 222918 nüfusa sahiptir. Bu nüfus miktarıyla içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nde 15 il arasında sadece Tunceli (86076), Ardahan (99265) ve Iğdır'dan (192435) daha fazla nüfusa sahiptir. 2015 yılı verileri itibarıyla Türkiye genelinde 102 kişi olan aritmetik nüfus yoğunluğu Erzincan'da 19 kişidir. Bu özelliğiyle Erzincan, sınır komşusu Tunceli'den (11 kişi) sonra ülkenin nüfus yoğunluğu en az olan ikinci ilidir. Kuşkusuz bunda il arazisinin önemli bir kısmının engebeli ve parçalı alanlardan oluşmasının yanı sıra doğal afetler sonucunda yaşanan göçlerin de büyük etkisi vardır. Sismik bakımdan ülkemizin en aktif faylarından biri olan Kuzey Anadolu Fayı üzerinde yer alan Erzincan'da zaman zaman meydana gelen depremler (1939 ve 1992 depremleri gibi) can ve mal kayıplarına yol açmakta ve sahadan başta büyükşehirler olmak üzere gerek ülke içine gerekse yurt dışına göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Erzincan ve çevresi tarihin en eski dönemlerinden beri yerleşmeye açılmıştır. İlkçağlardan günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan sahada, doğal afetler nedeniyle birçok yerleşmenin ortadan kalktığı ya da yerinin değiştirildiği bilinmektedir. Ancak bu olumsuzluklara rağmen Erzincan verimli ovaları, zengin su kaynakları ve çevresine göre uygun iklim koşullarıyla tarihin her döneminde önemini korumuştur.

Ekonomisini büyük ölçüde fiziki çevre koşullarının belirlediği Erzincan ilinde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Yöredeki verimli alüvyal ovalar ve vadi tabanları tarımsal faaliyetler açısından son derece elverişli olup, bu sahalar aynı zamanda nüfusun da toplanma alanlarıdır. Dağlık kesimlere doğru ise hayvancılık faaliyetleri ön plana geçmektedir. Erzincan Şeker Fabrikası dışında büyük yatırımların olmadığı ilde, genellikle küçük ölçekli sanayi tesisleri egemen durumdadır. Turistik kaynak yelpazesinin yeterince değerlendirilmediği ilde özellikle ekoturizm kaynakları (Şahin, 2009: 73-87) önemli bir potansiyele sahiptir.

4.3. Erzincan İlinin İdari Coğrafya Özellikleri

Genelde il idari sınırlarının topoğrafik yapıya azami ölçüde uyularak çizilmeye ve iç idari taksimatın da bu esaslara göre yapılmaya çalışıldığı görülmekle birlikte bazı istisnalar tespitlerimiz arasında bulunmaktadır. İl arazilerini çevreleyen sınırların geçtiği alanlarda detaylı incelemeler yaptığımızda toplamda 703 km'lik mesafenin olduğu tespit edilmiştir.

Bilindiği gibi ülkelerin arazilerini hiçbir bölümlenmeye tabi tutmadan yönetmek mümkün değildir. Bu nedenle birçok ülke, arazilerini dikey yönde belirledikleri bir sınıflandırmaya göre yönetim kademesine ayırmaktadır (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2011: 25; Özçağlar, 2015: 55). Kuşkusuz bu durum hem yönetim hiyerarşisini hem de verilecek kamu ve yerel hizmetlerini kolaylaştırmak ve verimli kılmak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda ülkemizde de kamu hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülmesi için ülke toprakları çeşitli kademelerde yönetim birimlerine bölünmüştür. Bu bölümlenmede en büyük idare bölgelerini iller oluşturmaktadır. İlleri oluşturan ilçeler ise kendisine bağlı belediye örgütlü yerleşmeler ve köyler ile bu idari alanların içinde ya da dışındaki hazine arazilerinden meydana gelmektedir (Koday ve Erhan, 2008: 237).

4.3.1. Kentsel İdari Alanlar

Bilindiği gibi ülkemizde kasaba ve şehirler fonksiyonel olarak herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan kentsel yerleşmeler olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle belediye teşkilatı bulunan beldeler, ilçe ve il merkezleri kentsel yerleşmeler, bu yerleşmelerin içinde yer aldıkları alanlar ise kentsel alanlar olarak adlandırılmaktadır (Özçağlar, 2005: 9). Kuşkusuz kentsel idari alanları oluşturmadaki gaye, hem beledi hizmetlerin kentsel yerleşmelere daha sağlıklı ve sistemli bir şekilde götürülmesi ve yürütülmesinin sağlanması hem de planlı bir yapılaşmanın tesis edilmesidir (Koday, 2009: 78; Koday ve Erhan, 2008: 242). Nitekim belediye teşkilatı olan yerleşmelerde kentsel bütünlük açısından imar planı uygulanmakta ve belediye sınırları ve aynı zamanda idari alanın da sınırlarını belirlemektedir.

Erzincan ilinde belediye teşkilatı olan kentsel yerleşme sayısı 24'dür. Bunlardan biri il merkezi (merkez ilçe), 8'i taşra ilçesi, 15'i belde. Bu yerleşmelerin toplam nüfusu 177602 olup, il nüfusunun (222918) %79,7'ünü oluşturmaktadır. Kentsel yerleşmeler tarımsal faaliyetlerin yaygın olarak yapıldığı Erzincan ve Tercan ovalarında toplanmıştır. Tarımsal arazilerin geçindirme kapasitesinin yüksek olduğu ovalık alanlar bazı yerleşmelerin nüfus barındırma kapasitesini artırmıştır. Bu durum söz konusu alanlarda belediye örgütlü yerleşme sayısının diğer yörelere göre fazla olmasına neden olmuştur. Buna göre 24 yerleşmeden 14'ü (%58.3) Erzincan ovasında, 6'sı (%25) ise Tercan ovası ve çevresinde yer almaktadır (Tablo 3). Diğer alanlarda ise ilçe merkezleri dışında kentsel yerleşme bulunmamaktadır.

Tablo 3. Erzincan ilinin kentsel idari alanları ve özellikleri.

İlçe Adı	Belediye	Belediye Türü	Belediye Teşkilatının Kuruluşu	Mahalle Sayısı	Belediye Nüfus
Merkez	Erzincan	İl	1865	25	95.596
Merkez	Akyazı	Belde	1995	4	2.541
Merkez	Çağlayan	Belde	1995	7	1.709
Merkez	Çukurkuyu	Belde	1987	8	3.508
Merkez	Demirkent	Belde	1992	3	7.886
Merkez	Geçit	Belde	1994	4	5.226
Merkez	Kavakyolu	Belde	1992	4	5.923
Merkez	Mollaköy	Belde	1996	5	1.588
Merkez	Ulalar	Belde	1992	6	5.156

Merkez	Yalnızbağ	Belde	1998	6	3.912
Merkez	Yaylabaşı	Belde	1992	4	1.655
Merkez	Yoğurtlu	Belde	1994	4	3.217
Çayırılı	Çayırılı	İlçe	1954	3	5.317
İliç	İliç	İlçe	1939	4	3.401
Kemah	Kemah	İlçe	1923	10	2.632
Kemaliye	Kemaliye	İlçe	1923	10	2.089
Otlukbeli	Otlukbeli	İlçe	1971	3	1.533
Refahiye	Refahiye	İlçe	1923	4	4.252
Tercan	Tercan	İlçe	1923	6	5.878
Tercan	Çadırkaya	Belde	1952	3	1.986
Tercan	Kargın	Belde	1970	5	2.075
Tercan	Mercan	Belde	1962	3	2.291
Üzümlü	Üzümlü	İlçe	1930	12	6.478
Üzümlü	Altınbaşak	Belde	1992	5	1.753
Toplam	--	--	--	148	177.602

Kaynak: TÜİK ve ilgili belediyelerin verilerinden derlenmiştir.

4.3.2. Köy İdari Alanları

Ülkemizin idari bölünüş sistematğinde en alt kademedeki idari birim olan köyler sürekli oturulan yerleşmelerdir (Doğanay ve Orhan, 2016: 274-275). Seçimle işbaşına gelen muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilen köy idari alanları, *belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve dönemlik kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, hammadde üretimi (tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık, toplayıcılık) ve evsel sanayi ile ilgili faaliyetlerin egemen olduğu ülkemizin kırsal kesimini oluşturan en küçük idari sahaları* olarak tanımlanmaktadır (Özçağlar, 2005: 6; Özçağlar, 1996: 8). Köy için nüfus sınırı 442 sayılı köy kanunu ve 1580 sayılı belediye kanununda 2000 kabul edilmiştir. Ancak daha sonra değişen sosyoekonomik koşullara göre 2004 yılında 5272 sayılı yeni belediye kanununun 4. maddesinde 5000 ve üzerindeki yerleşmelerde belediye teşkilatı kurulabileceği hükmü getirilmiştir (Resmi Gazete, 2004). Bu yasayla geçmiş dönemlerde belediye teşkilatı kurulmuş yerleşmelerin hakkı saklı kalmak üzere yeni belediye kurulacak yerleşmelerde 5000 nüfus kriteri aranmaktadır. Sonraki dönemlerde çıkarılan 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı kanun* ve 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun** ile bu nüfus sınırı kabul görmüştür. Bu çerçevede 6360 sayılı kanun ile Erzincan'da merkez ilçeye bağlı Bahçeliköy, Dörtler ve Uluköy, Üzümlü ilçesine bağlı Bayırbağ ve Karakaya beldelerinin nüfusu 2000'in altına düştüğü için köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür. Bununla birlikte 2012 yılı ADNKS sonuçlarına göre nüfusu 2000'in altına düşen bazı belediyelere, yakın köyler mahalle olarak katılarak belde statüsü devam etmiştir. Başpınar köyü Akyazı, Güllüce köyü Yaylabaşı, Mahmutlu, Yeşilyurt ve Tepecik köyleri

* 6 Mart 2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı kanunun geçici 1. maddesiyle nüfusu 2000'in altına düşen 862 belde belediyesi 2009 yerel seçimleri öncesinde kapatılmak istenmiş, kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptali sonucunda 862 belde belediyesinden sadece zamanında mahkemeye itiraz etmeyen 7 ve kapatma işlemi mahkeme kararından önce gerçekleşmiş olan 19 belde belediyesi olmak üzere toplam 26'sının kapatılmasına, 832 belde belediyesinin de devam etmesine karar verilmiştir (Tamer, 2009, <http://www.mustafatamer.com/mt yaziyor/habergoster.asp?id=169>).

** 12 Kasım 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı kanunun geçici 2. maddesiyle nüfusu 2000'in altına düşen 559 belde belediyesi kapatılmıştır. Söz konusu kanun için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>.

Mollaköy, Mertekli, Yamaçlı, Erdene ve Derebağ köyleri Çağlayan, Hürrempalangası, Dereyurt ve Davarlı köyleri Yalnızbağ, Süleymanlı ve Büyükkadağan köyleri Altınbaşak, Sucuali ve Yollarüstü köyleri Kargın, Gözeler köyü ise Çadirkaya beldelerine mahalle olarak katılmıştır. Ancak bu beldelerden bazılarının nüfusu, bu katılmalara rağmen 2015 yılı ADNKS sonuçlarına göre 2000'in altına düşmüştür (Çağlayan, Mollaköy, Yaylabaşı, Çadirkaya ve Altınbaşak). İlginç olan bir nokta da, birçok belde belediyesinden daha az nüfusa (1533) sahip olan Otlukbeli ilçe merkezidir.

Erzincan ili dahilinde 528 köy idari alanı bulunmaktadır. Bu köylerin %71,4'ü (377 köy) tek bir yerleşme ünitesinden, %28,6'sı (151 köy) ise birden fazla mahalleli köylerden oluşmaktadır. Bunların yanında mezra, kom ve yayla gibi daimi ve dönemlik yerleşmeler mevcuttur. Bu yerleşmelerin bazıları zamanla nüfus artışı ile daimi oturlan bir yerleşmeye dönüşmekte ve bir köy ya da köy idari alanı içerisinde mahalleleri oluşturabilmektedir.

İldeki köylerin ilçelere dağılımı irdelendiğinde; Refahiye 121 köy ile ilk sırada yer alırken, Otlukbeli 10 köy ile son sırada yer almaktadır. Bu durum arazinin engebeli ve parçalı olmasının yanı sıra yerleşme dokusuyla ilgilidir. Şöyle ki, Erzincan ilinde mahalle yerleşmelerinin en fazla olduğu ilçe, arazisinin önemli bir kısmı Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan Refahiye'dir. Otlukbeli ise, il genelinde yüzölçümü en az (254 km²) olan ilçedir. Diğer ilçelerden Çayırılı'ya 47, İliç'e 58, Kemah'a 73, Kemaliye'ye 62, merkez ilçeye 65, Tercan'a 69 ve Üzümlü'ye 23 köy bağlıdır. İl genelindeki 528 köyde 45316 kişi yaşamakta olup, toplam nüfusun %20,3'ünü oluşturmaktadır. Köy nüfusunun ilçelere göre dağılımında merkez ilçenin 14560 kişi ile ilk sırada olduğu dikkati çekmektedir. Onu Refahiye (6563 kişi), Tercan (5088 kişi), Kemah (4484 kişi), İliç (4094 kişi), Çayırılı (3663 kişi), Üzümlü (3042 kişi) ve Kemaliye (2890 kişi) izlemektedir. Köy nüfusunun en az olduğu ilçe ise 872 kişi ile Otlukbeli'dir (Tablo 4).

Tablo 4. Erzincan ilinin demografik ve idari bilgileri.

İlçe Adı	Belediye Sayısı	Yüzölçümü (Km ²)	Nüfus	Nüfus Yoğunluğu (Km ² /Kişi)	Kentsel Nüfusu	Köy Sayısı	Köy Nüfusu
Merkez	12	1.752	152.477	87,0	137.917	65	14.560
Çayırılı	1	1.230	8.980	7,3	5.317	47	3.663
İliç	1	1.397	7.495	5,4	3.401	58	4.094
Kemah	1	2.354	7.176	3,0	2.692	73	4.484
Kemaliye	1	1.168	4.979	4,3	2.089	62	2.890
Otlukbeli	1	254	2.405	9,5	1.533	10	872
Refahiye	1	1.744	10.815	6,2	4.252	121	6.563
Tercan	4	1.592	17.318	10,9	12.230	69	5.088
Üzümlü	2	410	11.273	27,5	8.233	23	3.042
Toplam	24	11.903	222.918	18,7	177.602	528	45.316

Kaynak: TÜİK ve İl Mahalli İdareler Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

İl genelinde nüfus yoğunluğu tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu Erzincan ve Tercan ovalarında diğer kesimlere göre yüksektir. Erzincan ovasında yer alan merkez ilçe km²'ye 87 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. Aynı ovadaki Üzümlü ilçesi nüfus yoğunluğu (27,5 km²/kişi) bakımından ikinci sırada gelmektedir. Nüfus yoğunluğu en az olan ilçeler ise arazinin engebeli ve parçalı olduğu Kemah (3 km²/kişi), Kemaliye (4,3 km²/kişi) ve İliç (5,4 km²/kişi) ilçeleridir. Zaten Erzincan yukarıda da ifade edildiği gibi, km²'ye 18,7 kişi ile ülkemizin Tunceli'den sonra en az nüfus yoğunluğuna sahip ilidir.

5. ERZİNCAN İLİNDE İDARİ SINIRLARDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Erzincan ilinin arazilerinin bir kısmı Karadeniz Bölgesi'nde kalmaktadır. İlin kuzey sınırı Otlukbeli, Esence ve Çimen dağlarının zirvelerinden geçmektedir. Coğrafi koşulların dikkate alınarak çizildiği bu sınır, bazı farklılıklar dışında bölge sınırlarıyla da büyük ölçüde uyumludur. Ancak ilin kuzeybatı sınırı bölge sınırlarıyla çakışmamaktadır. Gerçekten de Refahiye ilçesi arazilerinin büyük kısmı (Doğandere ve Gümüşakar bucakları hariç) Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Erzincan'ın güney sınırının büyük kısmı Tunceli ile sınırı oluşturan Mercan dağlarının zirvelerinde geçmekte olup, Sansa boğazında Karasu ırmağı sınırı oluşturmaktadır. İlin batı sınırı Kızıllırmak ile Yeşilirmak arasındaki su bölümü çizgisini oluşturan Dumanlı dağ, Karadağ ve Kızıldağ'ın, doğu sınırı ise Serçelik, Beyazdağ ve Dumanlı dağlarının zirvelerinden geçmektedir.

Görüldüğü gibi Erzincan il sınırları genellikle akarsu havzalarını birbirinden ayıran dağlık sahaların su bölümü çizgilerinden geçirilmiştir. Bir başka ifadeyle bazı kısımları hariç coğrafi koşullara uyumlu olarak çizilmiştir. Ancak sahanın ve yakın çevresinin dağlık, engebeli ve parçalı yapısı başta ulaşım olmak üzere birçok konuda yaşamı zorlaştırmaktadır. Bu durum yerleşmelerin bağlı oldukları il ve ilçe merkezleriyle olan ilişkilerine de tesir etmektedir.

Bilindiği gibi şehirlerin büyüklükleri ile etki sahası arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, büyük şehirlerde umland, hinterland ve etki bölgesi, orta büyüklükteki şehirlerde umland ve hinterland, küçük şehirlerde ise sadece umland kuşağı teşekkül edebilmektedir (Göney, 1995: 118). Kuşkusuz şehirlerin söz konusu bu kuşaklarının ortaya çıkmasında şehir ile yakın çevresi ve hinterlandı arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler birinci derecede rol oynamaktadır (Yazıcı, Koca ve Koca, 2010: 119). Erzincan ili DPT tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına" göre dördüncü kademe gelişmiş iller içerisinde yer almaktadır (DPT, 2004: 63-65). Erzincan şehri ise, aynı kurum tarafından yapılan "İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına" göre ise 0,78524 sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi ile ikinci derece gelişmişlik grubunda bulunmaktadır (Dinçer ve Özaslan, 2004: 131).

İl yüzölçümünün yarısından fazlasının engebeli dağlık sahalardan meydana gelmesi nüfus besleme kapasitesini sınırlandırmıştır. İl nüfusunun bir kısmı da gerek coğrafi faktörler gerekse sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenlerle komşu büyük merkezlerin çekim sahasına girmektedir. Bu durum Erzincan şehrinin hinterlandında daralmaya neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle coğrafi olarak Erzincan ili arazisinin bir kısmı komşu illerin etki sahasında kalmaktadır. Buna karşın daha az gelişmiş komşu illerin arazilerinin bir kısmı da Erzincan şehrinin hinterlandında yer almaktadır. Aslında bu tezatlık Cumhuriyet döneminde sadece Erzincan ve çevresinde değil ülkemizin birçok yöresinde il ve ilçe merkezleri oluşturulurken yerleşmelerin tarihi süreçleri, kültürel özellikleri, ekonomik yapısı, erişilebilirliği vb. birtakım özelliklerinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Yürüdü ve Başbüyük, 2002: 84). Gerçekten de, günümüzde Erzincan'a bağlı olan bazı ilçeler geçmişte komşu illerin tarihi, sosyoekonomik ve sosyokültürel özellikleriyle şekillenmiştir. Örneğin tarih boyunca Elazığ ve çevresiyle anılan Eğin (Kemaliye) günümüzde de ekonomik ve sosyal ilişkilerini büyük ölçüde Elazığ ve Malatya ile sürdürmektedir. Benzer durum 1936'ya kadar Erzurum'a bağlı olan Tercan için de geçerlidir. Fonksiyonel etki sahası Erzincan şehrine göre daha geniş olan Erzurum, Malatya ve Elazığ gibi şehirler bu ilçeleri etkisi altında bulundurmaktadır. Günümüzde bu ilçelerin zorunlu haller dışında Erzincan ile ilişkileri yok denecek kadar azdır. Başta sağlık hizmetleri olmak üzere kültürel faaliyetler, eğitim-öğretim hizmetleri ve ticari ilişkiler söz konusu bu merkezlerle gerçekleştirilmektedir. Nitekim Kemaliye'den günlük olarak Elazığ, Malatya ve Erzincan'a birer minibüs seferi yapılmaktadır. Ancak Erzincan'a resmi işlerin takibi için gelinmekte, buna karşın diğer ihtiyaçlar için Malatya ve Elazığ tercih edilmektedir. Aynı şekilde Tercan ilçesi ile Erzincan arasındaki ilişkiler de benzer özellikler göstermektedir.

Geçmiş Erzincan ile anılan yerleşmelerden Pülümür il sınırları dışında kalmasına rağmen, günümüzde ekonomik, coğrafi yapı ve hizmetler bakımından Erzincan ile bütünlük arz etmektedir. Hatta Pülümür ilçesinin eski adının Kuzucan olması yer isimlerinin benzerliğini göstermektedir (Yazıcı, Akpınar ve Şahin, 2005: 24-25). Keza Gümüşhane'ye bağlı Kelkit ve Şiran ilçeleri de ticari ilişkilerini büyük ölçüde Erzincan ile sürdürmektedirler. Nitekim bu ilçelerden Erzincan'a olan günlük minibüs sefer sayısı Gümüşhane'ye olandan daha fazladır (Akpınar, 2000: 316-320, Tablo 5). Kuşkusuz bunda Erzincan'ın Gümüşhane'ye göre gelişmiş bir şehir ve çok daha büyük bir pazar olmasının payı büyüktür (Akpınar, 2007: 173-174). Bu ilçeler birçok bakımdan birinci derecede Erzincan şehrinin etkisi altındadırlar (Altınbilek, 1997: 320). Zaten önemli oranda göç veren bu ilçelerden dışarıya olan göçlerde Erzincan'ın da olması bu birlikteliğin en önemli göstergesidir.

Tablo 5. İlçe merkezleri ile il merkezleri arasında günlük minibüs seferleri.

Yerleşme	Erzincan	Erzurum	Malatya	Elazığ	Tunceli	Gümüşhane	Trabzon
Tercan	3	1	--	--	--	--	--
Pülümür	2	--	--	--	1	--	--
Kelkit	12	--	--	--	--	5	2
Şiran	5	--	--	--	--	1	1
Kemaliye	1	--	1	1	--	--	--

Kaynak: İlgili belediyeler ve taşıyıcı kooperatiflerin verilerinden derlenmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Erzincan ili, 11.640 km² yüzölçümüyle alan bakımından sınırları içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Van ve Malatya'dan sonra dördüncü, ülkemizin ise 24. büyük ilidir. Ancak il arazilerinin yarıdan fazlasının dağlık alanlardan meydana gelmesi ve zaman zaman doğal afetlere maruz kalması nedeniyle Erzincan göç veren iller arasında yer almaktadır. Bu nedenle kilometrekareye 18,7 kişi ile Tunceli'den sonra ülkemizin en tenha ikinci ili durumundadır.

Merkez ilçeyle birlikte 9 ilçesi olan Erzincan'ın bazı ilçeleri komşu illerin fonksiyonel etki sahasında kalmasına rağmen, il sınırları dışında kalan komşu illere ait bazı ilçeler de Erzincan şehrinin etki alanına girmektedir. Kuşkusuz tarım toprakları sınırlı ilçe merkezlerinde ekonomik yatırımlar zayıf kalmış ve kentsel fonksiyonlar yeterince gelişmemiştir. Erzincan Şeker Fabrikası dışında önemli bir sanayi yatırımı olmayan Erzincan şehri de, yönetim fonksiyonu dışında il arazilerinin tamamında yeterli düzeyde etki ve hakimiyet kuramamıştır. Bu nedenle il merkezine nispeten uzak sayılabilecek bazı ilçeler (Kemaliye, Tercan ve hatta İliç) komşu il merkezlerinin çekim alanına girmiştir. Ekonomik gelişmesi, şehirleşme ve sanayileşme düzeyi Erzincan'a göre daha ileri düzeyde olan bu merkezler, sunmuş oldukları hizmet yelpazesıyla il arazilerinin bir kısmını fonksiyonel etki sahaslarına katmıştır. Buna karşılık coğrafi yapının da etkisiyle Gümüşhane ve Tunceli'ye bağlı bazı ilçeler (Pülümür, Kelkit ve Şiran) Erzincan şehrinin etki sahasına girmektedir.

Aslında tarihi süreç içerisinde günümüzde etki sahasında kaldıkları yerleşmelerin birer idari ünitesini oluşturan bu ilçeler, yerinde inceleme yapılmadan masa başında karar verilen idari yapılanmaların ve çizilen keyfi sınırların bir sonucudur. Oysa yörenin coğrafi yapısı, ulaşım olanakları, ekonomik özellikleri ve sosyokültürel yapısı bilinmeden verilen kararlar birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, idari olarak Erzincan'a bağlı bir Kemaliyeli ve Tercanlı'nın Erzincan'a olan aidiyet duygusu yeterince gelişmemiştir. Çünkü geçmişten süregelen sosyal ve ticari ilişkileri, gelenek ve görenekleri Erzincan'dan ziyade etki sahasında kaldıkları merkezlerin tarihi ile şekillenmiştir. Aynı şekilde göçlerle doğduğu ilçenin dışına

çıkan Pülümürlü ve Kelkitlilerin de yerleştikleri yerler arasında Erzincan'ın olması bunu doğrulamaktadır.

Sonuç olarak Erzincan ilinin günümüzdeki idari yapılanmasında tarihi dönemlerin etkisi olmakla birlikte, coğrafi araştırma ve inceleme yapılmadan sosyokültürel yapıdan bihaber değişik zamanlarda alınan politik kararların da rolü büyüktür. Kuşkusuz bilimsel gerçeklerden uzak verilen bu kararların olumsuz yansımalarını yöre insanı çekmektedir. Oysa yapılacak planlama ve kalkınma hamleleri coğrafi bütünlük ve idari birimler arasında sıkı bir koordinasyonun sağlanmasıyla mümkündür. Bu nedenle ülkemiz genelinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında idari birimlerin ve yerleşmelerin coğrafi bütünlük ve fonksiyonel etki alanlarının belirlenerek idari sınırlarının yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Erzincan ili ile sadece idari anlamda ilişkileri olan Tercan eskiden olduğu gibi Erzurum'a, Kemaliye ise günümüzde en fazla iletişimde olduğu Malatya'ya bağlanmalıdır. Buna karşılık Erzincan şehrinin hinterlandında yer alan Pülümür, Kelkit ve Şiran ilçelerinin de Erzincan'a bağlanması yerinde olacaktır. Aksi takdirde yönetimle birlikte başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere birçok yatırımın amacına ulaşacağını söylemek oldukça zordur.

Buraya kadar hipsografik analizini ortaya koymaya çalıştığımız Erzincan ilinin topoğrafya şartlarına dayalı olarak öncelikli durumları ve ortaya çıkardıkları sorunlu konuların birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Erzincan tabanı 800 metrede tavanı 3500 m'lere varabilen yaklaşık 2800 metrelik yükselti farkı barındıran bir ildir. Bunu il arazilerinin %10'dan fazlasının %64'lük yüksek bir oranda olması da doğrulamaktadır.

2. Erzincan ilinin 1000 metrenin altındaki arazilerinin %2'lik (208,4 km²) bir orana sahip olması ve bu alanların da Kemah-Kemaliye vadisi boyunca uzanan çoğunlukla düz olmayan arazilerden oluştuğunu belirtmek gerekir. Yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı 1000-1500 metre kuşağı il toplam arazisinin %25'lik (2934,2 km²) oluşturmaktadır. Düz ve düze yakın arazilerin başında Erzincan ve Tercan ovaları gelmektedir. Ayrıca Erzincan'a bağlı ilçelerin kuruldukları yerlerde ve yakın çevrelerindeki hafif dalgalı tepelik arazilerden oluştuğunu belirtmek gerekir.

3. 1500-2500 m kuşağının %63'lük (7352,8 km²) oranıyla il arazilerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu kuşakta yükselti nedeniyle iklim koşullarının olumsuz yönde değişmesine bağlı olarak sınırlı ekonomik faaliyetler (tahıl yetiştiriciliği ve hayvancılık hariç) yapılmaktadır. Aynı kuşağın dağlık alanlarının akarsular tarafından derin yarılmış olması ve dolayısıyla eğim değerlerinin fazla olması hayvancılık faaliyetlerini bile önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

4. 2500 metrenin üzerindeki alanlar %10'luk (1141,1 km²) oranıyla doğal vejetasyon yetişme sınırının üzerinde olmasından dolayı ekonomik olarak yararlanılabilecek özelliklerden tamamen yoksundur.

5. Yukarıda da ayrı ayrı özelliklerini sıralamaya çalıştığımız bu engebeli ve yüksek topoğrafya ilin kendi idari sınırları içerisindeki bütün idari ve sosyoekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilediği gibi hem de çevresindeki illerle olan bağlantılarında da erişilebilirlik düzeyini zayıflatmaktadır.

6. İl sınırları dahilindeki topoğrafyanın ana hatları dış ulaşım bağlantılarının da yönünü belirlemiştir. Yüksek ve engebeli topoğrafya nedeniyle yegane doğal ulaşım koridoru Fırat vadisi olup, ilin tarihi ve günümüzdeki ulaşım güzergahları (D100 karayolu ve Erzincan-Erzurum demiryolu) yer yer bu vadiyi takip etmektedir. Kuzey-güney yönlü bağlantılarında ise, yükseltileri 2000 metreyi aşan geçitler kullanılmaktadır. Ancak iklim koşullarının olumsuz etkileri ulaşımı güçleştirmekte, sosyoekonomik ve sosyokültürel etkileşimi sınırlandırmaktadır.

İl merkezi ile bağlı bulunan ilçe merkezleri ve kırsal yerleşmelerin bağlantı hatları çoğunlukla dar ve derin yarılmış vadileri takip eder. Ancak vadi sistemlerinin müsait olmadığı yerlerde ise dağlık alanlar üzerindeki geçit sahaları ulaşım güzergahı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle ilin Kemaliye ilçesi Elazığ ve Malatya şehirlerinin etki alanında, Çayırlı, Otlukbeli ve Tercan ilçeleri ise Erzurum şehrinin etki sahası içerisinde kalmaktadır. Bununla birlikte Sivas'ın Suşehri, Gölova ve Akıncılar, Gümüşhane'nin Kelkit ve Şiran, Tunceli'nin Pülümür, Bingöl'ün Yedisu ilçeleri de Erzincan şehrinin fonksiyonel etki alanına girmektedir.

7. Yüzölçümüne oranla ekonomik anlamda kullanılabilir arazi miktarının sınırlılığı yöreden göçleri de zorunlu kılmaktadır. Ekonomik gelişmeyi artıracak büyük ölçekli kamu ve özel sektör yatırımlarının da zamanla atıl kalmasına yol açmaktadır (çok sayıda özet teşebbüse ait işletmeler kapanmış ve devlet yatırımlarından olan Sümerbank Erzincan İplik fabrikası da kapatılmıştır). Sonuç olarak, ilin coğrafi yapısından kaynaklı sorunlar bunlarla sınırlı değildir. Burada Erzincan'ın idari coğrafyasındaki ana hatlara değinilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akkan, E., 1964, Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları Sayı:153, Ankara.
- Akpınar, E., 2001, Kalkınma Yolunda İki İlçe-Kelkit ve Köse. Köse ve Kelkit Kaymakamlığı Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, E., 2007, Şiran İlçesinin Coğrafyası. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Altınbilek, M. S., 1997, Planlama Sorunları Açısından Erzincan Şehir Coğrafyası. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Aydın, D., 1998, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Başbüyük, A., 2006, Demiryoluna Bağlı Olarak Kurulan Bir İlçe Merkezi: İliç (Erzincan). Doğu Coğrafya Dergisi, 11(15), s.251-274.
- Bilgin, T., 1972, Munzur Dağları Doğu Kısmının Glasiyal ve Periglasiyal Morfolojisi. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:69, İstanbul.
- Darkot, B., 1961, Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerine Düşünceler. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 6(2), s.35-46.
- Darkot, B., ve diğ., 1980, Modern Büyük Atlas. Arkin Kitabevi, İstanbul.
- Diñer, B., ve Özasan, M., 2004, İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., ve Şahin, İ. F., 2011, Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. Pegem Akademi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Doğanay, H., ve Orhan, F., 2016, Türkiye Beşeri Coğrafyası (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- DPT., 2013, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011). Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Elibüyük, M., ve Yılmaz, E., 2010, Türkiye'nin Coğrafi Bölge ve Bölümlerine Göre Yükselti Basamakları ve Eğitim Grupları, Coğrafi Bilimler Dergisi, 8(1), s.27-55.
- Eriñ S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:572, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:15, İstanbul.
- Gençoğlu, M., 2011, 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), s.29-50.
- Göney, S., 1995, Şehir Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Yayın No:3908, Edebiyat Fakültesi Yayın No:2274, Coğrafya Bölümü Yayın No:91, İstanbul.

- Gül, A., 2013, Erzincan Kazasının Yerleşme Özellikleri (XVI-XX Yüzyıllar Arası). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), s.57-94.
- Gül, A., ve Başbüyük, A., 2011 Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi (Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası). Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.
- Hayli S., 1995, Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- Hayli, S., 2002, Erzincan Ovasında Genel Arazi Kullanımı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), s.1-24.
- İnbaşı, M., 2009, Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 41, s.189-214.
- Karagel, H., 2010, Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları; 6(1), s.41-62.
- Karagel, H., 2011, Türkiye'de Mülki İdare Alanlarının Belirlenmesi ve Sorunları Üzerine. E-Journal of New World Sciences Academy, 6(1), s.57-69.
- Kaya, F., 2015, Hakkari İlinin İdari Coğrafya Analizi. International Journal of Social Science, 41, s.79-99.
- Keskin, E. N., 2007, Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 2(5), s.119-174.
- Koday, Z., ve Erhan, K., 2008, Erzurum İlinin İdari Coğrafya Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(41), s.231-248.
- Miroğlu, İ., 1990, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özçağlar, A., 1996, Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 12, s.7-24.
- Özçağlar, A., 2005, Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 3(1), s.1-25.
- Özçağlar, A., 2015, Yönetmelik Coğrafya. Nika Yayınevi, Ankara.
- Resmi Gazete., 2004, 5272 Sayılı Belediye Kanunu. Ankara.
- Şahin, İ. F., 1997, Refahiye'nin Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Şahin, İ. F., 2009, Erzincan İli'nin Turizm Potansiyeli ve İldeki Ekoturizm Uygulamaları. Doğu Coğrafya Dergisi, 14(22), s.69-88.
- Yazıcı, H., 1991, Tercan Ovasının Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Yazıcı, H., Akpınar, E., ve Şahin, İ. F., 2005, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hızla Nüfus Kaybeden Tipik Bir İlçe Merkezi: Pülümür. Doğu Coğrafya Dergisi, 10(13), s.7-30.
- Yazıcı, H., Koca, N., ve Koca, M. K., 2010, Coğrafi Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli. Amme İdaresi Dergisi, 43, s.109-124.
- Yürüdü, E., ve Başbüyük, A., 2002, Orta Kelkit Yöresinde İdari Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), s.83-97.

EDWARD BOND, *THE CHILDREN*, SEVGİ VE ŞİDDET

EDWARD BOND, *THE CHILDREN*, LOVE AND VIOLENCE

Erdinc PARLAK¹

ÖZET: Yazarlık görevini topluma ayna tutmak olarak belirleyen günümüz İngiliz oyun yazarlarından Edward Bond (1934-) toplumda gözlemediği aksaklıkları çekinmeden ele almıştır. Daha barışçıl ve sağlıklı toplumda yaşamının insan olarak herkesin hakkı olduğu gerçeğini oyunlarında sıklıkla işlemiştir. II. Dünya Savaşı'nı ve sonrasındaki yıkımı bizzat yaşaması da Edward Bond'un yazarlık yaşamındaki dönüm noktalarındandır. Oyunlarında her kesimden insanları konu edinen Bond, özellikle son dönem oyunlarından *The Children* (Çocuklar) oyununda öteki oyunlarından biraz farklı bir yol izleyerek çocukları ve onların içinde buldukları ortamı ele alır. Yaşanmasını istemediği durumları oyunlarında vermek suretiyle topluma ayna tutma görevini de bir anlamda yerine getirmiştir denebilir.

Anahtar sözcükler: Edward Bond, *The Children*, II. Dünya Savaşı, Toplum, Çocuk

ABSTRACT: Edward Bond (1934-), who is one of the contemporary British Playwrights, sees his playwrighting career as holding a mirror to the society and problems in the society. Again and again he has penned the truth that everybody has the right to live in a more peaceful and happy society. That he himself has witnessed the World War II and the destruction aftermath is one of the turning points of his writing career. Bond, who handles people from every part of the society, writes about the children and their atmosphere in his play *The Children* (Bond, 2000a). By doing this, he has fulfilled his task of holding a mirror to the society.

Keywords: Edward Bond, *The Children*, World War II, Society, Child

1. EDWARD BOND

II. Dünya Savaşı'nın olanca şiddeti ile devam ettiği yıllarda Hitler liderliğindeki Alman faşizminin yarattığı yıkıntı ve acıları olabildiğince yakından yaşayan günümüz önde gelen İngiliz oyun yazarlarından Edward Bond için Alman savaş uçaklarının bombardımanından kaçabilmek için yaşamakta olduğu yeri terk etmekten başka çıkar yolunun olmayışı, onun daha sonraki yıllarda yazacağı oyunlarda değinmeden edemeyeceği önemli konular arasındadır. 1940 yılında Almanların başkentlerini bombalamasının doğal bir sonucu olarak 6 yaşındaki Bond, Cornwall'a, oradan da East Anglia'da Cambridgeshire'daki Ely'ye gider ve büyükanne-büyükbabası ile yaşar. 1944 yılında Londra'ya döner ve Gramer Okulu (Onbir Artı) giriş sınavına katılacak düzeyde görülmediğinden Crouch Yakası ortaokuluna kayıt olur. Bununla ilgili düşünce ve gözlemlerini daha sonraları şu cümleyle anlatacaktır : “ İşte beni ben yapan da bu oldu hiç kuşkusuz” (Hay & Roberts, 1980, s.7). Okuldan ayrıldıktan bir süre sonra gittiği askerlik hizmetinde yaşadıkları, 6 hafta süresince dışarı yüzü görmemesi, ona kötü davranılması, sadece belli kuralların geçerli olduğu sadece öldürmek, ölmek ve nefret etmek üzerine kurulu böylesine insanlıktan uzak ve insanın her şeye yabancılaştırıldığı ortam, kaçınılmaz olarak onun eserlerinde yansımalarını bulacaktır. Bond'un şiddetten hoşlanmayan kişilerin önde gelenlerinden biri olduğunu ve şiddet karşıtlığını deyim yerindeyse bir yaşam felsefesi olarak Kabul ettiğini söylemek pek de abartılı bir söylem olmaz. Bir anlamda Bond “Şiddet ve eşitsizlik dünyaya egemen olduğu için oyunlarında bunları işlemenin gerekliliğinde ısrar eder” (Davis, 2005, s.12). Bond'un yaşamını şekillendiren en önemli etmenlerden birisi de, hiç kuşku yok ki, yaşanan sıkıntılara, çekilen acılara kayıtsız kal(a)mama düşüncesidir. Bu duyarlık, bir oyun

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, erdincparlak@odu.edu.tr

yazarı olarak onun yaşamının farklı dönemlerinde farklı biçimlerde kendini göstermiştir. İnsan olmanın ağır yükünü omuzlarında hisseden bireylerin bu ve benzeri türden sıkıntılara kayıtsız kalmamaları gerektiğinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için olsa gerek Bond, bir sanatçı olarak uzun yıllara dayanan oyun yazarlığı süresince bu görüşü desteklercesine oyunlar kaleme almış ve inandığı, savunduğu doğruları desteklemekten hiç de geri durmamıştır. Onun bu özelliğinden kaynaklanıyor olsa gerek Bond, birçok oyununda sürekli olarak yanlış olduğunu düşündüğü görüşleri açık bir dille eleştirmeyi kendisine bir görev bilmiştir. Oyunlarında yarattığı karakterlerine bu ağır sorumluluğu yüklemenin bir sanatçı olarak yapması gereken bir görev olduğunu belirtmek istercesine onları acı çekmek pahasına da olsa doğru ve eşitlikten yana tavır almaya zorlar.

Bu düşünce evreninden ayrılmayan Bond, dünyayı daha yaşanılır bir yer kılma konusunda her bireyin üzerine düşen bir görevi okuduğunu, özellikle de aydın ve sanatçı kimlikleriyle öne çıkan bireylerde söz konusu bu sorumluluğun daha fazla olduğunu vurgularcasına oyunlarında bu ve benzeri konuları işlemeden gezmez. Aydın sorumluluğunun toplumda azımsanmayacak bir özellik olduğu gerçeğinden yola çıkan Bond, oyunlarında aydın bireylerin nasıl olması gerektiğini açık bir dille anlatma yolunu seçer. Örneğin Bingo oyunundaki Shakespeare karakteri onun aydın, okumuş ve yörenin önde gelen kişilerinden biri olsa da Bond, üzerine düşen aydın sorumluluğunu üstlenmekten kaçınan bir Shakespeare karakteri yaratmıştır. Yine Narrow Road to the Deep North oyununda benzer bir şekilde aydınlanma, bilinçlenme uğruna yola koyulan karakterini sorumluluk üstlenmediği, bencil tutumlar takındığı için eleştirir. Benzer şekilde Bond, Lear oyununda ülkesini düşmanlardan korumak için çepeçevre bir duvar örme işine girenki bu duvar birçok açıdan İki Almanya'yı ayıran Berlin Duvarı'nı anımsatır- Kral'ın bu duvara karşı çıkan herkese şiddet uygulamaktan çekinmemesini ve sonuçta kendi ördüğü duvarın kurbanı olmasını ele alır.

Yazarlık yaşamı boyunca Bond, toplumdaki şiddetin doğası, nedenleri ve işlevi üzerinde sürekli olarak durmuştur. Savaş sonrası İngiliz Tiyatrosu ve bir bütün olarak yirminci yüzyıl tiyatrosunun en unutulmaz ve simgesel (iconic) imge ve olaylarından bir tanesi Bond'un 1965 yılında yazdığı Saved oyununda kundaktaki bir bebeğin halka açık bir parkta bir grup genç tarafından taşlanarak öldürülmesi sahnesinde görülür. Doğal olarak bu sahne çağdaş eleştirmenler ve izleyicilerde şok etkisi yaratmıştır. Oyunun açılış gösteriminde bu sahne olanca rahatsızlık uyandırmıştır. Bond için şiddet temel olarak çürük ve sömürüye dayalı sosyal kurumların bir ürünü ve de göstergesidir (Billingham, 2014, s.6).

Öte yandan Bond'un 'insan' sınıflandırmasını kullanma şekli soyut ve karmaşıktır. Bond'un insan düşüncesi belki de en iyi biçimde oyunlarında görülür çünkü burada insanlığın yokluğu, şiddet ve sosyal yıkım olarak ortaya çıkar; Saved oyununda bebeği taşıyarak öldürmekle insanlık dışı davranış gösteren genç insanlar için de bu böyledir çünkü onlar başkalarının yaşantı gerçekliğinin kendilerinkinden farklı olabileceğini düşünemezler bile (Nicholson, 2003, s.13).

Savaş, kavga ve bunun doğal yaşam alanını oluşturan şiddet ve sıkıntı dolu yaşamı besleyen ana kaynaklardan biri olduğunun ayırında olarak bundan kurtulmak için eğitilmiş ve bilinçli birey olmanın önemini sürekli kaleme alan Bond, bunun çözüm yolunun sorumlu ve eğitilmiş bireyler sahip olmaktan geçtiği düşüncesini savunur.

Bir kitabına yazdığı önsözde Edward Bond, oyunlarında şiddeti ele alma nedenini kendisi şöyle açıklar: "Jane Austen nasıl görgü ve davranış üzerine yazmışsa ben de doğal olarak şiddet üzerine yazıyorum. Şiddet toplumumuzu şekillendirip ona musallat olmuştur ve şiddet şiddet kullanmayı bırakmazsak geleceğimiz de yok demektir. Yazarların şiddet üzerine yazı yazmasını istemeyenler aynı zamanda bu yazarların bizleri ve çağımızı yazmalarını istemiyorlar demektir. Şiddet üzerine yazı yazmamak ahlak dışıdır" (Bond, 1978, s.3).

2. THE CHILDREN, SEVGİ VE ŞİDDET

Yaşamı zaman zaman çekilmez kılabilen olumsuzluk ve şiddetin bir anda ortaya çıkmadığını, aksine bu tür yaşantı tohumlarının daha erken yaşlarda atıldığını belirtmek istercesine Bond, çocukların ana karakter olarak yer aldığı The Children (Çocuklar) (2000a) oyununu yazar. Bond'un tiyatronun güçlü sosyal, siyasal ve tinsel bir amacı olduğuna yönelik inancı, onu eğitim içerikli oyunlar yazmaya yönelmiş ve Bond'a göre bu bizi kendimizi ve ne yaptığımızı anlamaya götürür (Bond, 2000b, s.1).

Oyun, iki yetişkin ve yaş aralıkları 10 ile 14 arasında değişen bir grup çocuk etrafında geçen olaylardan kuruludur. Oyunda iki yetişkin dışında tüm karakterlerin çocuk olması, çocuklar ve onların dünyasını daha yakından bakmak ve onların dünyaya bakışlarıyla yetişkinlerin bakışı arasındaki temel farkları anlamak açısından önemlidir. Bryanston'un deyişleriyle " ...sanırım The Children, Bond için merkezde yer alan önemli bir oyundur. Bond'un 'tezi', onun kendi söylemleridir. Bond'un gençlerle ilgili düşünceleri, onlara nasıl davrandığımız ve bu dünyada onlara barınacak bir yer vermemişimizin özetidir" (Bryonston, 2001, s.29).

Oyunun ana karakteri Joe, annesi tarafından kime ait olduğunu bilmediği ve kimin yaşadığına ilişkin bilgisinin olmadığı bir evi yakması için zorlanır. İstenen bu yangın olayı sırasında evdeki bir çocuk yanarak ölür. Yangının sorumlusu Joe, bir grup arkadaşı ile buldukları yerden kaçmaya karar verirler. Hep birlikte çürümeye yüz tutmuş kıyamet sonrası andıran ıssız bir yere giderler. Beraberlerinde hiç tanımadıkları yaralı bir yabancıyı da götürürler- ki bu yabancının yangında ölen çocuğun babası olduğundan habersizdirler. Yetişkin ve çocuk oyuncuların sahnede birlikte yer alması Bond'a göre yetişkinlerle gençlerin gerçekliği arasında yer alan gerçek yaşamdaki farklılıklara ayna tutmaktadır (Irmer, 2003, s. 57). Yaşlı ve yaralı adam sırasıyla birlikte yola çıktığı çocukların hepsini tek tek öldürür: sonunda tek kalan Joe, gelecek ve gerçekle yüzleşmek zorunda kalacaktır: " Her şeyim var. Dünyada kalan son insan benim. Birilerini bulmam gerek" (Bond, 2000a, s.52) der.

Oyunun açılış sahnesinde Joe, üzerindeki okul üniformasını andırdığı kuklasıyla beraberdir. Buldukları yerin ise bir demiryolu hattının yakınlarında terkedilmiş bir alan olması hiç de rastlantısal gibi görünmemektedir. Kentin bu ıssız ve terkedilmiş hissi uyandıran kısmı, Yahudilerin Nazi toplama kamplarına toplu kıyım için götürüldükleri trajik tren yolculuklarını anımsatır niteliktedir (Billingham, 2014, s. 120). Çocuğu ve onun dünyasını ele alıp sıkıntı, üzüntü ve sevincini kaynağına inerek vermek istemesinin bir göstergesi olarak Bond, oyunda Joe ile kuklası arasındaki konuşmayı bir yetişkin ile çocuğu arasındaymışçasına işlemek suretiyle izleyici /okuyucuyu çocuğun dünyasına açılan kapının hemen yanı başına götürür. Küçük yaşta Joe'ya bu ilişkide yetişkin rolü vererek onun ağzından büyüklerin çocukları sıkıntılar karşısında geçici çözümlerle oyalamalarına gönderme yapmak amacı güder. Çünkü söz konusu sorunun kaynağına inmektense kısa süreli ve geçici çözümlerle çocukların susturulmasının uzun vadeli süreçte kalıcı çözümlere ulaşmada başarı sağlamadığı bir gerçektir. Bunun en güzel örneği Joe ile kuklası arasında geçen konuşmada görülür:

*Joe: Ağlama. Bugün seni getirmemeliydim. Getirdim çünkü
ağlayıp durdun. Şimdi daha çok ağlıyorsun. Korkuyor
musun? Karanlıktan hoşlanmıyorsun. Bir geceliğine her şey
yoluna girecek. Aç mısın yoksa? Sabah sana tatlı getireceğim.
Hangi tatludan getirmemi istersin? (The Children, s. 5.).*

Joe'nun bu ve bundan sonraki konuşması yetişkinler ile küçüklerin dünyası arasındaki uçurumu vurgulaması açısından önemlidir. Böylesi bir durumda sorunun kaynağına inmektense daha zor olan yolu seçen büyüklere Bond bir bakıma göndermede bulunmaktadır. Yine Joe ile kuklası arasındaki konuşmanın satır arasında çocuğun gerçek yaşamda ailesinden kaynaklı ikilemlerle dolu olduğu gerçeği yavaş yavaş gün ışığına çıkar. Şöyle ki Bond, çocuğa verdiği sevecenlik ve yine ona özgü görüntünün yanı sıra onun üzerinde etkili olan çevresel ve ailesel etmenlerin birikimi olan öfke ve katlanmazlık olgusunu birlikte verme yoluna gider. Çünkü bir yandan kuklasıyla konuşan çocuk bir süre sonra gerçek niyetinin ne olduğunu saklamaz: niyeti onu cezalandırmaktır. Bond, Joe karakteri ile aynı zamanda sevgi ve nefretin altında yatan etmenlerden yalnız olmanın hiç de yabana atılır bir olgu olmadığını verme amacındadır. Çünkü Joe bu düşüncelerini ve kuklasına söylediği sözleri kendisini dinleyen gerçek bir arkadaşına söyleme yoluna gitmez. Çocuğun söylediği bu sözler bir anlamda kendi yaşlarında benzeri sıkıntıları yaşayan sayısız çocuğun söylemek istediklerinden başka bir şey değildir. Joe'nun kuklasını alıp getirmesinin gerçek nedeni ise elindeki kukladan hiç zaman kaybetmeden kurtulmak, onu (sözüm ona) öldürmektir. Bu yaşlardaki bir çocuğun ölüm, öldürmekle ilintili sözleri ve bu sözleri eyleme geçirme isteğini oyunda açıkça veren Bond, bir anlamda toplumda yer edinen şiddet eyleminin çocuklara kadar indirgenmiş bir gerçeklik olduğunu vurgulamaktan öte bir şey yapmaz.

Joe dediğini yapar ve karşısında canlı biri varmışçasına yerden aldığı tuğlayı defalarca kuklanın başına indirir. Ama öte yandan bu eylemi yaparken onu bu davranışa yönelten en önemli nedenlerden birisini de bilinçli veya bilinçsiz olarak ağzından kaçıran Joe, toplumdaki parçalanmış aile çocuklarının şiddete daha yatkın davranışlar sergileyebileceği gerçeğini dışa vurur. Çünkü bir an önce evde olması gerektiği düşüncesinin altında yatan asıl neden annesinden olabildiğince korkmasıdır. Çünkü Joe, parçalanmış bir aile bireyidir. Annesi yeni edindiği erkek arkadaşıyla yemeğe gidecektir. Bu yüzden Joe, annesi çıkmadan evde olması gerektiğini, olmaması durumunda ise neler yaşayabileceğinin bilincindedir. Bond, bu bağlamda dikkatleri eve ailedeki bireyler arasında yaşanan ilişkilere çekerek çocuğun ruhsal ve fiziksel açıdan olgunlaşmasında ailenin oynadığı rolün ne kadar önemli olduğunu bir kez daha iletme yoluna gider. Ayrıca Bond, oyunda geçen konuşmaları Joe ile annesi arasına taşımakla söz konusu sorunların nasıl aşılmasına çalışıldığını gösterme amacı güder ve bu ise ilişkilerin var olduğu düzeyi açıkça gösterir. Aile içinde çok basit sayılabilecek nedenlerden dolayı sıcak ve samimi ortamın bir anda gerginleşmesi sıcak görünen ilişkilerin bir anda gerginlik dolu ortama taşınmasının hiç de yabana atılmaması gereken bir olgu olduğu gerçeği anne ile oğlu arasında görülür. Annesinden ona sigara almak için verdiği parayı kaybeden Joe, beklediğinden çok daha sert tepki ile karşılaşır. Çünkü annesine göre Joe'nun bu ve benzeri huylarının temelinde babasına olan benzerliği yatmaktadır (Bond, s.9).

Anne: Hadi şimdi git ve mikrodalgayı aç. Yemeğini ye.

Canımı sıkıyorsun. Sormama bile gerek yok. Cevabı tahmin etmen gerekiyordu. Gittikçe babana daha çok benziyorsun....Nereye gidiyorsun?

Joe: Mikrodalgayı açmaya.

Anne: Ancak ben söylediğimde git, öncesinde değil.

Joe: Ama git aç dedin.

Anne: Cevap verme!. Durumumu görüyorsun (The Children, s.9).

Bu sözler anne ile babanın yaşadığı sıkıntıların çocuğa yansıtılmasının açık ifadesinden başka bir şey değildir. Bond, aile içindeki ortak yaşam ve bu yaşamdaki olumlu ve olumsuz tutumların sadece bu tavırları sergileyen anne ve baba ile sınırlı kalmayacağını da vurgulama yoluna gider ve bunu da annenin kendi oğluna karşı takındığı gergin konuşmalarla verir. Öte yandan yine Bond, parçalanmış bir ailede gözlemlenen sıkıntıların farklı boyutlarda yansımaları olabileceğini, bunun fiziksel, ekonomik ve ruhsal boyutlarda görülebileceğini annenin kendi oğluna takındığı tavırlarla verir. Oğlunu çok da önemli olmayan nedenlerle azarlayan annenin kısa süre içinde tam tersi bir tutum takınıp ona şefkat dolu sözler söylemesi, onun bir çocuk olduğunu hatırlatması, sarılıp kucaklamak istemesi, kötü davrandığını itiraf edercesine konuşması (Bond, 2000a, s.10) yaşanan sorunların bireyde oluşturduğu rahatsızlık ile eşanlamlıdır denebilir. Bu ve benzeri sıkıntıları oyunlarında irdeleyen Bond'un vermeye çalıştığı ileti de bundan farklı değildir. Yani belli düzeyde bir farkındalık oluşturmak ve bu farkındalık ile sıkıntılı davranışları göz önüne sermek öne çıkan hedeflerdendir denilebilir. Sorumluluk bilincinden yoksun ebeveynlerin gelecek inşa etmede temel taş sayılan çocuklar yönlendirmede ne kadar önemli olduğu gerçeği oyunda sıklıkla vurgulanan öğelerdendir. Bond için bu gerçek, yaşam boyu sağlıklı bireyler yetiştirmek için çok önemli bir yer tutmaktadır denilebilir.

Şiddet ve sıkıntı dolu ortamları kendi çocukluk yıllarında Alman saldırıları sırasında yaşayan Bond, benzer durumları oyunlara katmakla o günleri ve anları zihinlerde bir kez daha canlandırma yoluna gider denebilir. Oyunda annenin oğlundan gidip tarif ettiği bir evi kundaklamasını istemesi ile İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Alman bombardımanı altındaki yangın birbirlerine benzetilebilir. İzleyici/ okuyucu gergin bir aile ortamından daha gergin ve huzursuz bir ortama yönlendiren Bond'un yapmak istediği şey gerçekte tüm bu ve benzeri türden olumsuzluklardan arındırılmış bir yaşam sürme/ oluşturma isteğidir denebilir.

Çocuğun yetiştirilme sürecinde aile bireylerinin ne kadar önemli/ etkili olduğu gerçeğini sıklıkla vurgulayan Bond, yine çocuğun yönlendirilme biçiminin onun gelecekteki yaşantısında yadsınmaz sonuçlar çıkaracağı olgusuna gönderme yapmak amacıyla olsa gerek annenin Joe'yu yönlendirme/ ikna etme yöntemini alışılmışın dışında verir:

“ Bunu ben de yapardım ama yasalara aykırı bu. Yanlış değil.

Seni nelerden koruduğumu bir bilsen-ev yakmanın çok da büyütecek bir şey olmadığını anlardın. Bunu ikimiz için düşündüm.

Bu olayı kayıp babaya bağlarlar. Ziyaret ederim seni. Ama

eğer bunu ben yaparsam yıllarca içeri gönderirler beni. Yalnız

kalırsın. Bir kere baban yok. Annesiz de kalacaksın- ki anne baba

bakımına ihtiyacın olduğu yaşta hem de. .Hayatın mahvolur...(The Children, s.12)

sözlerinin bu yaşta bir çocukta yaratacağı baskı ve korku göz önüne alındığında bu, o çocuğun dünyasında hiç de olumlu yansımalar yaratacak türden değildir. Kendi çocuğunu şiddet dolu ve yasa dışı bir eylem için bilerek isteyerek yönlendiren annenin davranışı ise çocuk üzerinde baskıdan öte işkenceyi çağırıştırır türdendir dense yanlış olmaz. Bond, annenin sürekli ikilemler yaşadığını oyunda sıkça verme yoluna giderek sağlıklı olmayan bireylerin (beyinlerin) gelecek nesilleri yetiştirmede ne kadar zararlı olabileceğinden yola çıkarak anneyi buna en güzel örnek olarak verir denebilir. Çünkü annenin yangın sonrası çocuğuna söyledikleri ile öncekiler birbirinden çok farklıdır:

“ Dur! Dur! Gaz kokuyor! Sanırım doğru söylüyor!...Aman tanrım yere damlıyor! Şimdi polis çıkıp gelse seni nasıl koruyacağım? Kalkıp da onlara oğlum sabaha kadar yanımdaydı desem, ‘Yerdeki gaz ne oluyor?’ diye sormazlar mı? Çıkar ayakkabılarını!! Ver pantolonunu bana! Gir hemen banyoya! Her şeyi yıkayacağım! Yine de anlarlar.! Her yeri didik didik ederler. Kötü çocuk seni! (The Children, s.21).

Yine Bond, oyundaki gerginlik ve şiddet içerikli eylemlerin dozunu artırarak vermekle, çok basit gibi görünen bir olayın ne denli beklenmedik sonuçlar doğurabileceğine gönderme yapar. Joe'nun annesinin isteği doğrultusunda kundakladığı evde bir çocuk yanarak ölmüştür. Artık Joe basit bir suçlu olmaktan öte katildir de. İşlediği bu suçtan yakalanmamak için Joe alışılmışın dışında bir yola başvuracaktır. Yanına aldığı kendi yaşlarındaki bir grup çocukla birlikte nerede ve nasıl biteceğini kendilerinin de bilmediği bir yolculuğa çıkacaklardır. Bu yolculukta hiç tanımadıkları bir yabancıнын (ki yangında ölen çocuğun babasıdır) onlara katılması ve ilerleyen süreçte sırayla Joe dışındaki tüm çocukları teker teker öldürmesi oyunda zaten var olan gerginlik ve şiddetin dozunun giderek artmasının asıl nedenidir. Adamın kim olduğu ve oradaki varlık nedeni ise ancak oyunun sonuna doğru Joe ile konuşmasında açığa çıkar:

“ Oğlum öldü!...Annen bir hayat kadınıydı. Benim için çalışıyordu. Para bendeydi. Ev aldım. Benim evime taşınmak istedi. Hayır!. karımla ben taşındım eve. Annen intikam almak istedi. Evi yaktı...(The Children, s.51).

Tek başına kalan Joe'nun oyunun sonundaki iki cümlelik konuşması ise oldukça ilginçtir:

“Her şeyim var artık. Dünyada kalan son kişiyim. Birisini bulmam gerek. (The Children, s.52).

sözleri ile Joe, gelecekle yüz yüze kalmıştır. Ve tek başına gelecekle yüzleşmek zorundadır (Bond, 2000b, s.52). Oysaki Bond'un da vurgulamak istediği üzere her şeyi olduğunu söyleyen Joe'nun gerçekte hiçbir şeyi yoktur. Belirsiz, güvensiz ve arkadaşsız bir gelecek onu beklemektedir. Joe'yu böylesi bir yaşantı içine sürükleyen nedenler ise çok basit gibi görünse de gerçekte bundan daha karmaşıktır. Şöyle ki oyunun kahramanı Joe yıkılan, parçalanmış bir aile bireyi olduğu için bu sıkıntıları yaşamak zorunda kalmıştır ama daha yakından bakıldığında annenin yaşamak zorunda kaldığı sorunlar sadece onun kendi tercihi olmanın ötesinde mevcut toplumsal yapının sonucudur. Bu bağlamda Bond'un vermeye çalıştığı iletilerden birisinin de mevcut sistem ve onun acımasız çarkının bireylere yaşattıklarının sadece bu bireylerle sınırlı kalmayıp gelecek kuşakları da dolaysız olarak etkileyeceği gerçeğidir denebilir.

Toplumsal sorunların kaynağının anlık olmayıp, köklerinin daha derinlerde bir yerlerde olduğu gerçeğinden yola çıkan Edward Bond, küçük yaştaki yaşanmışlıkların daha sonra bu yaşanmışlık doğrultusunda yansımaları olacağına kaçınılmazlığını vurgular denebilir.

KAYNAKLAR

- Billingham, P. (2014). *Edward Bond: A critical study*. Palgrave: Macmillan.
- Bond, E. (1965). *Saved*. Heinemann.
- Bond, E. (1978). *Plays 2: Lear, sea, narrow road to the deep north, black mass, passion*. London, Methuen Drama.
- Bond, E. (2000a). *The children*, Methuen.
- Bond, E. (2000b). *The hidden plot: Notes on theatre and the state* London, Methuen.
- Bryanston, C. (2001). The children. *Drama Magazine*. Winter 2001, pp.29-35.
- Davis, D. (2005). *Edward Bond and the dramatic child*. Trentham, USA.
- Hay, M., & Roberts, P. (1980). *Bond: A study of his plays*. London, Eyre Methuen.
- Irmer, T. (2003). 'Menschen müssen nichtdestruktiv sein': Interview with Bond. *Theater der Zeit*, February, 2003.
- Nicholson, H. (2003). Acting, creativity and social justice: Edward Bond's *The Children*, *Research in Drama Education*, 8(1), 9-23, doi: 10.1080/13569780308325

ERZİNCAN İLİNDE CANLI DOĞAN VE YAŞAYAN ÇOCUK SAYILARININ TÜRKİYE VERİLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

NUMBER OF BORN-ALIVE INFANTS AND LIVING IN ERZİNCAN LIVE TURKEY DATA BY COMPARISON

Hatice BEKİR¹, Remzi AYDIN²

ÖZET: Bu çalışmanın amacı Erzincan ilinde canlı doğan ve yaşayan çocuk sayılarının ve buna bağlı olarak da bebek ölümlerinin ilgili yıllar ve ülke göstergelerine göre karşılaştırılmasıdır. Çalışma, Erzincan ilinde konu ile ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması, ilin sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi ve planlanmasında ilin durumunu göstermesi ve ayrıca ilde canlı doğan, yaşayan çocuk ve bebek ölümleri hakkında yapılacak diğer araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Çalışmada “Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanında” TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Türkiye ve Erzincan iline ait 1990 ve 2000 yılı istatistiklerine ek olarak araştırmanın güncelliğini korumak amaçlı TÜİK (2013)’ün Nüfus ve Konut Araştırması 2011 verileri kullanılmıştır. Verilerde canlı doğum sayısı ve yaşayan çocuk sayısındaki farklılıklar karşılaştırılarak 1990, 2000 ve 2011 yılı boyunca ilde ve ülkemizde mevcut olan ölümlülük düzeyi belirlenmiştir. İstatistikler yüzdeler hesaplanarak tablolar halinde verilmiştir.

Araştırma sonucuna göre, Erzincan ilinde 1990 ve 2000 yılında canlı doğan ve yaşayan çocuk sayısındaki farkların (yaşamayan) oranları ülke göstergelerinin gerisindedir (1990 yılında Erzincan ilinde %16.28, ülkemizde % 15.13, 2000 yılında Erzincan ilinde % 11.33, ülkemizde % 11.30). Erzincan’da 2011 yılı verilerine göre yaşayan çocuk sayısı canlı doğan çocuk sayısının % 90.28’ini oluşturmaktadır. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki farkın (yaşamayan) canlı doğan çocuk sayısına oranı % 9.72’dir. Türkiye’de ilgili dönemde yaşayan çocuk sayısı canlı doğan çocuk sayısının % 92.19’ünü oluşturmaktadır. 2011 yılı verilerine göre yaşayan çocukların cinsiyete göre dağılımında ülke ortalamaları ile paralellikten bahsetmek mümkündür.

Anahtar sözcükler: Erzincan, Canlı Doğan Çocuk, Yaşayan Çocuk

ABSTRACT: The purpose of this study and number of children ever born in Erzincan and consequent infant mortality is compared to the respective year and country indicators . In Erzincan on the subject of a study yet to be the province 's health services evaluation and planning of the relevant provincial status display, and also in the province live births , living children and infant mortality to be conducted on other research to shed light on is important .

In this study, which is planned in descriptive-cross sectional research model, statistics of Turkey and Erzincan acquired in 1990 and the latest statistics acquired in 2000 published by TÜİK (Turkish Statistical Institute) on the “General Census Data Base” are used. By making a comparison of the difference in the number of the live births and living children over the data, the level of mortality throughout 1990, 2000 and 2011 present in the city and our country is specified. The statistics are given in the form of tables by calculating the percentages.

According to the results in live births and the number of children living in the differences (not live) rates the country and in Erzincan in 1990 and in 2000 (in 1990 in Erzincan 16.28% in our country % 15.13 in 2000, in Erzincan % 11.33 in our country, 11.30%) of the country remains behind . According to the Population and Housing Survey 2011 which took place in Erzincan with a live birth rate of live births that took place in our country during the same period when compared to the distribution ratio reveals that almost parallels . Accordingly, the gender distribution of children living in the country with an average of

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi A.B.D., shatice@gazi.edu.tr, hsimsekbekir@gmail.com

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Drama ve Eğitim A.B.D, remziaydin@msn.com

parallelism possible to talk about . However, across the country and in the province of Erzincan at a rate of about 3% of men more than girls who are seen to belong to the child .

Keywords: Erzincan, born-alive infants, living child

1. GİRİŞ

Canlı doğan, hamilelik ürününün, gebeliğin süresine bakılmaksızın anneden tamamen atılması veya çıkarılması, bundan sonra kordonun kesilmesi veya plasentanın içerde kalmasına bakılmaksızın solunumun olması veya kalp atımı, kordon pulsasyonu veya istemli kasların hareketi gibi diğer hayat belirtilerinin görülmesi olarak tanımlanmaktadır (istanbulsaglik.gov.tr, 2018). Ayrıca canlı doğan çocuk sayısı, kadınların bütün hayatları boyunca yaptıkları canlı doğumların kümülatif toplamından oluşmaktadır (Koç vd., 2009, s.67).

Sağlık alanındaki gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli sağlık düzeyi göstergelerinden biri bebek ölüm hızıdır (UNICEF, 2012, s.26). Bebek ölümü bir yıl için de canlı doğan 1000 bebekten kaçının 1 yaşını doldurmadan öldüğünü gösteren bir ölçüdür. Bebek ölümlüğü, erken yeni doğan (erken neonatal) dönemi (0-6 gün), geç yeni doğan (geç neonatal) dönemi (7-27 gün), yeni doğan sonrası (postneonatal) dönemi (28-364 gün) olmak üzere üç dönemde incelenmektedir (istanbulsaglik.gov.tr, 2018).

Dünyada her 1000 gebelikten 30'unun ölü doğumla sonuçlandığı, her yıl yaklaşık dört milyon ölü doğum meydana geldiği tahmin edilmektedir. Ölü doğumların önlenmesi ile ilgili çalışmaların bebek ölümlerinin önlenmesi aktivitelerinin gerisinde kaldığı düşünülmektedir (Lawn, Shibuya ve Stein, 2005, s.409). Türkiye'de 2003 yılında yapılmış olan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) sonuçlarına göre erken-geç yeni doğan ölüm hızı binde 17, yeni doğan sonrası ölüm hızı binde 12 olmak üzere bebek ölüm hızı binde 29 olarak bulunmuştur. Kadınların % 4'ünün ölü doğum yapmış olduğu ve her 100 gebelikten 1'inin ölü doğumla sonuçlandığı tespit edilmiştir (Türkyılmaz, Hancıoğlu ve Koç, 2004, s.82-123).

Birleşmiş Milletler verilerine göre Türkiye'de bebek (0-12 ay) ölüm oranı 1000 canlı doğumda 14'tür. Son yıllarda, yükselen gelirler, annelerin daha iyi eğitim almaları, kentleşme ve doğurganlık alanında daha sağlıklı uygulamalar gibi toplumsal eğilimlere paralel olarak ve doğum öncesi bakım ve izleme, doğumlara nezaret, personelin bilgililiği ve yoğun bakım birimlerinin varlığı dâhil olmak üzere sağlık hizmetlerinin kapsamında ve/veya niteliğindeki iyileşmelerin de etkisiyle, bebek ölümlerinde çarpıcı azalmalar meydana gelmiştir (ancak bu azalmaların yüksek bir düzeyden başladığı hatırlanmalıdır). Buna rağmen bebek ölüm hızlarında bölgeler, kentsel ve kırsal alanlar sosyal gruplar arasındaki eşitsizlikler önemli boyutlardadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Haziran 2012'deki sonuç gözlemlerinde Türkiye'ye bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Sosyoekonomik koşullar, eğitim düzeyi, doğurganlık pratikleri ve ev ile sağlık kuruluşu arasındaki mesafe gibi değişkenlerin yanı sıra bu eşitsizlikler aynı zamanda altyapı ve hizmetlerin dağılımındaki coğrafi farklılıkları ve sağlık personelinin sıkça değişmesini de yansıtır olabilir (UNICEF, 2012, s.24-25). Sağlık alanında toplanan istatistiksel veriler ve bunlardan üretilen objektif göstergeler, toplumların sağlık düzeyinin saptanması, sağlık hizmetlerinin planlanması, önceliklerin belirlenmesi ve hizmetlerin başarılı olup olmadığının değerlendirilmesi karşılaştırmalar yapabilmek için önemlidir. Canlı doğum sayısı ve yaşayan çocuk sayısındaki farklılıkların karşılaştırılması sonucu belirlenen /tanımlanan bebek ölümlülüğü, toplumların sağlık düzeyini ve sosyal refahını karşılaştırmada ilk bakılacak olan anahtar bir ölçüttür (Tezcan, 1985, s.9-11). Özellikle kırsal alanlarda doğum sonrası bebek ölümlerinin nedenlerinin başında annelerin doğum anı ve sonrasında sağlık kurumlarında düzenli sağlık muayenelerini yaptırmaması, doğumların hastanede değil evde gerçekleşmesi gelmektedir.

Bu çalışma Erzincan ilinde konu ile ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması, ilin sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi ve planlanmasında ilin durumunu göstermesi ve ayrıca ilde canlı doğan, yaşayan çocuk ve bebek ölümleri hakkında yapılacak diğer araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir. Çalışma, Erzincan ilinde canlı doğan ve yaşayan çocuk sayılarının ve buna bağlı olarak da bebek ölümlerinin ilgili yıllar ve ülke göstergelerine göre karşılaştırılması amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür.

2.YÖNTEM

Çalışma tanımlayıcı-kesitsel araştırma tipinde planlanmıştır. Kesitsel araştırmalar araştırma konusunun zamanda belirli bir noktadaki halini, yani bir kesitini inceleyen araştırmalardır (Gönç-Şavran, 2012, s.116).

Çalışmada “Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanında” TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Türkiye ve Erzincan iline ait 1990 ve 2000 yılı istatistiklerine ek olarak araştırmanın güncelliğini korumak amaçlı TÜİK (2013)’ün Nüfus ve Konut Araştırması 2011 verileri kullanılmıştır. Verilerde canlı doğum sayısı ve yaşayan çocuk sayısındaki farklılıklar (Canlı Doğan Çocuk Sayısı- Yaşayan Çocuk Sayısı=Yaşamayan Çocuk Sayısı) karşılaştırılarak 1990, 2000 ve 2011 yılı boyunca ilde ve ülkemizde mevcut olan ölümlülük düzeyi belirlenmiştir. İstatistikler yüzdeler hesaplanarak tablolar halinde verilmiştir.

3.BULGULAR

Tablo 1:Cinsiyete Göre Canlı Doğan ve Yaşayan Çocuk Sayısı

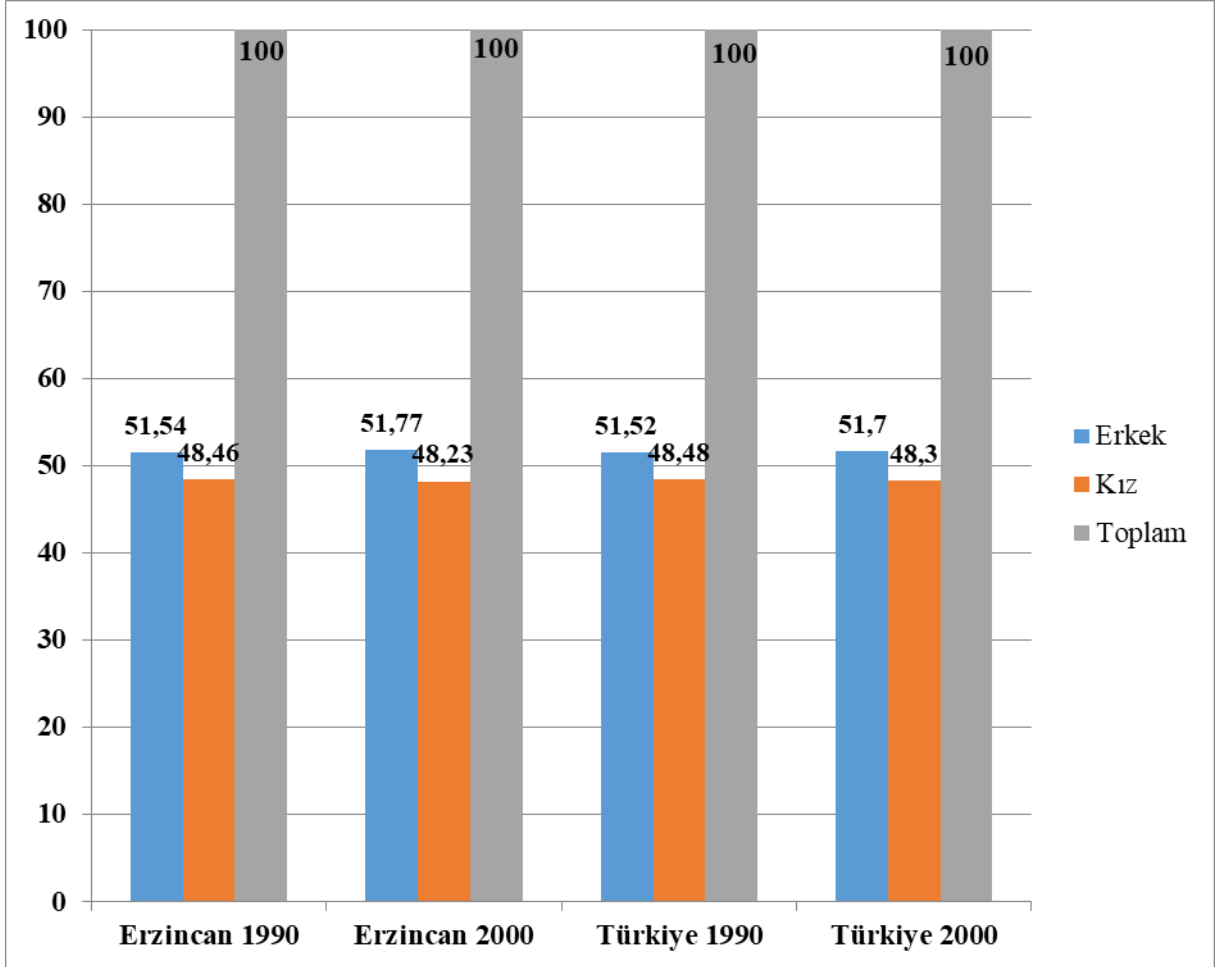
Nüfus Sayımı Veri Tabanı Yılı /Yeri	Cinsiyet	Canlı Doğan Çocuk Sayısı		Yaşayan Çocuk Sayısı		Yaşamayan Çocuk Sayısı	
		n	%	n	%	n	%
1990*	Erkek	153.497	51.54	-	-	-	-
	Kız	144.300	48.46	-	-	-	-
	Toplam	297.797	100,0	249.306	83.72	48.491	16.28
Türkiye	Erkek	26.958.260	51.52	-	-	-	-
	Kız	25.367.752	48.48	-	-	-	-
	Toplamı	Toplam	52.326.012	100,0	44.408.595	84.87	7.917.417
2000	Erkek	148.163	51.77	130.699	45.66	17.464	6.10
	Kız	138.057	48.23	123.101	43.01	14.956	5.23
	Toplam	286.220	100.0	253.800	88.67	32.420	11.33
Türkiye	Erkek	30.496.753	51.70	26.849.609	45.60	3.647.144	6.20
	Kız	28.434.328	48.30	25.414.814	43.10	3.019.514	5.10
	Toplamı	Toplam	58.931.081	100.0	52.264.423	88.70	6.666.658

1990 ve 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı (TÜİK, 2016)

*1990 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanında yaşayan çocukların cinsiyete göre dağılımı verilmediğinden tabloda gösterilememiştir.

Tablo 1 canlı doğan çocuk sayısı bakımından incelendiğinde 1990 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre Erzincan ilinde 153.497 erkek, 144.300 kız olmak üzere toplam 297.797 canlı doğum gerçekleşmiştir. 2000 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre ise Erzincan ilinde 148.163 erkek, 138.057 kız olmak üzere toplam 286.220 canlı doğum gerçekleşmiştir. Ülkemizde ise 1990 yılında 26.958.260'ı erkek, 25.367.752'si kız toplam 52.326.012, 2000 yılında 30.496.753'ü erkek, 28.434.328'i kız olmak üzere toplam 58.931.081 canlı doğum gerçekleştiği görülmektedir.

Erzincan ve Türkiye'de 1990 ve 2000 yıllarında canlı doğan çocukların cinsiyet dağılım oranları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Erzincan ve Türkiye'de 1990 ve 2000 yıllarında canlı doğan çocukların cinsiyet dağılımları (%)

Şekil 1 incelendiğinde Erzincan ilinde 1990 ve 2000 yıllarında canlı doğan çocukların cinsiyet dağılımlarının oranı (1990 yılında % 51.54'ü erkek, % 48.46'sı kız 2000 yılında % 51.77'si erkek, % 48.23'ü kız) ile ülkemizdeki aynı yıllarda canlı doğan çocukların cinsiyet dağılımına göre oranı (1990 yılında % 51.52'si erkek, % 48.48'i kız, 2000 yılında % 51.70'i erkek, % 48.30'u kız) neredeyse paralellik göstermektedir.

Tablo 1'de yaşayan çocuk sayısı 1990 yılında Erzincan ilinde (249.306) canlı doğan çocuk sayısının % 83.72'sini oluşturmaktadır. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki fark (yaşamayan) 48.491'dur. Yaşamayan çocukların canlı doğan çocuk sayısına

oranı % 16.28'dir. 2000 yılında ise yaşayan çocuk sayısı (253.800) canlı doğan çocuk sayısının % 88.67'sini oluşturmaktadır. Yaşayan çocuk sayısının (130.699) % 45.66'sının erkek, % 43.01'inin ise (123.101) kız olduğu belirtilmiştir. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki fark (hayatta olmayan) 32.420'dir. Bu farkın canlı doğan çocuk sayısına oranı % 11.33'dür. Bu oran erkek çocuklarda % 6.10 iken kız çocuklarda % 5.23'tür.

Türkiye'de 1990 yılında yaşayan çocuk sayısı (44.408.595) canlı doğan çocuk sayısının % 84.87'sini oluşturmaktadır. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki fark (yaşamayan) 7.917.417'dir. Yaşamayan çocukların canlı doğan çocuk sayısına oranı % 15.13'dür. 2000 yılında yaşayan çocuk sayısı (52.264.423) canlı doğan çocuk sayısının % 88.70'ini oluşturmaktadır. Bu oran erkeklerde % 45.60, kızlarda ise % 43.10'dur. Canlı doğan ve yaşayan çocuk arasındaki fark (6.666.658) canlı doğan çocuk sayısının % 11.30'unu oluşturmakta bu oran erkek çocuklarda (3.647.144) % 6.20 iken kız çocuklarda ise (3.019.514) % 5.10'dur (Tablo 1).

2000 yılı verilerine göre Erzincan'da yaşayan çocukların cinsiyete göre dağılımının (Erzincan ilinde % 45.66'sı erkek, % 43.01'i kız, ülkemizde % 45.60'ı erkek, % 43.10'i kız) ülke ortalamalarının üzerinde olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak ülke geneli ve Erzincan ilinde erkeklerin kızlara göre yaklaşık % 2-3'lük bir oranla daha çok yaşayan çocuk grubuna girdiği söylenebilir.

Erzincan ilinde 1990 ve 2000 yılında canlı doğan ve yaşayan çocuk sayısındaki farkların (yaşamayan) oranları ülke göstergelerinin altındadır (1990 yılında Erzincan ilinde %16.28, ülkemizde % 15.13, 2000 yılında Erzincan ilinde % 11.33, ülkemizde % 11.30). Canlı doğan ve yaşayan çocuk sayısındaki fark (yaşamayan) oranlarının 2000 yılında 1990 yılına göre daha düşük çıkmasında evde doğumların azalmasının, aile planlamasının daha yaygınlaşmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Ülkemizde canlı doğan ve yaşayan çocuk göstergeleri il ve ilçe bazında en son 2000 yılında yayınlanmıştır. Bazı göstergeleri içeren adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde de il bazlı bulunamayan istatistiklere ülke ve bazı iller bazında bakıldığında canlı doğan bebek sayısı 2011 yılında 1.241.412 iken bu sayı % 3.10 artarak 2012 yılında 1.279.864 olarak gerçekleşmiştir. Doğan bebeklerin % 51'i erkek, % 49'u kızdır. Toplam doğurganlık hızı, 2011 yılında 2.02 çocuk iken 2012 yılında 2.08 çocuktur. Yani, bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı 2012 yılında 2.08'dir. Nüfusun yenilenme düzeyine (2.10) yakın bir doğurganlık seviyesine ulaşılmıştır. Toplam doğurganlık hızı illere göre incelendiğinde, 2012 yılında toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu il 4.39 çocuk ile Şanlıurfa'dır. Şanlıurfa ilini 4.10 çocuk ile Şırnak, 4 çocuk ile Ağrı ve 3.80 çocuk ile Siirt izlemektedir. Toplam doğurganlık hızının en düşük olduğu il ise 1.43 çocuk ile Kırklareli'dir. Kırklareli ilini 1.44 çocuk ile Eskişehir, 1.49 çocuk ile Edirne ve Bartın izlemektedir (tuik.gov.tr, 2018).

Türkiye ve Erzincan ilinde cinsiyete göre 2011 yılında canlı doğum ve yaşayan çocuk sayısı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2:Türkiye ve Erzincan İlinde Cinsiyete Göre 2011 Yılında Canlı Doğum ve Yaşayan Çocuk Sayısı

Nüfus Sayımı Veri		Canlı Doğan Çocuk Sayısı		Yaşayan Çocuk Sayısı		Yaşamayan Çocuk Sayısı	
Tabanı Yılı /Yeri	Cinsiyet	n	%	n	%	n	%
2011	Erkek	113	52.31	101	46.76	12	5.56
	Kız	103	47.69	94	43.52	9	4.16
	Toplam	216	100.0	195	90.28	21	9.72
	Erkek	33.906	51.92	31.057	47.56	2.849	4.36
	Kız	31.394	48.08	29.141	44.63	2.253	3.45
	Toplamı	Toplam	65.300	100.0	60.198	92.19	5.102

TÜİK (2013)'ün Nüfus ve Konut Araştırması 2011 Verileri

Tablo 2 incelendiğinde Nüfus ve Konut Araştırması 2011 verilerine göre Erzincan ilinde 113 erkek, 103 kız olmak üzere toplam 216 canlı doğum gerçekleşmiştir. Doğan çocukların cinsiyet açısından oranları incelendiğinde % 52.31'i erkek, % 47.69'u ise kızdır. Ülkemizde ise 33.906'sı (% 51.92) erkek, 31.394'ü (48.08) kız, toplam 65.300 canlı doğum gerçekleştiği görülmektedir. Erzincan ilinde gerçekleşen canlı doğum oranları ile ülkemizdeki aynı dönemde gerçekleşen canlı doğumlar cinsiyet dağılımına göre karşılaştırıldığında oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Erzincan ilinde yaşayan çocuk sayısı (195) canlı doğan çocuk sayısının % 90.28'ini oluşturmaktadır. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki fark (yaşamayan) 21'dir. Yaşamayan çocukların canlı doğan çocuk sayısına oranı % 9.72'dir. Bu oran erkek çocuklarda % 5.56 iken kız çocuklarda % 4.16'dır. Türkiye'de ilgili dönemde yaşayan çocuk sayısı (60.198) canlı doğan çocuk sayısının % 92.19'unu oluşturmaktadır. Bu oran erkeklerde % 47.56, kızlarda ise % 44.63'dür. Canlı doğan ve yaşayan çocuk arasındaki fark (5.102) canlı doğan çocuk sayısının % 7.81'ini oluşturmakta bu oranın erkek çocuklarda (2.849) % 4.36 iken kız çocuklarda ise (2.253) % 3.45 olduğu görülmektedir (Tablo 2).

2011 yılı verilerine göre yaşayan çocukların cinsiyete göre dağılımında ülke ortalamaları ile paralellikten bahsetmek mümkündür. Ancak ülke geneli ve Erzincan ilinde erkeklerin kızlara göre yaklaşık % 3'lük bir oranla daha çok yaşayan çocuk grubuna girdiği söylenebilir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, Erzincan ilinde 1990 ve 2000 yılında canlı doğan ve yaşayan çocuk sayısındaki farkların (yaşamayan) oranları ülke göstergelerinin gerisindedir (1990 yılında Erzincan ilinde %16.28, ülkemizde % 15.13, 2000 yılında Erzincan ilinde % 11.33, ülkemizde % 11.30). İlgili dönemde Erzincan ilinde 1990 ve 2000 yıllarında canlı doğan çocukların cinsiyet dağılımlarının oranı (1990 yılında % 51.54'ü erkek, % 48.46'sı kız 2000 yılında % 51.77'si erkek, % 43.23'ü kız) ile ülkemizdeki aynı yıllarda canlı doğan çocukların cinsiyet dağılımına göre oranı (1990 yılında % 51.52'si erkek, % 48.48'i kız, 2000 yılında % 51.70'i erkek, % 48.30'u kız) neredeyse paralellik göstermektedir.

Erzincan'da 2011 yılı verilerine göre yaşayan çocuk sayısı canlı doğan çocuk sayısının % 90.28'ini oluşturmaktadır. Canlı doğan çocuk sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasındaki farkın (yaşamayan) canlı doğan çocuk sayısına oranı % 9.72'dir. Türkiye'de ilgili dönemde yaşayan

çocuk sayısı canlı doğan çocuk sayısının % 92.19'unu oluşturmaktadır. Bu oran erkeklerde % 47.56, kızlarda ise % 44.63'dür. Canlı doğan ve yaşayan çocuk arasındaki fark (5.102) canlı doğan çocuk sayısının % 7.81'ini oluşturmakta bu oranın erkek çocuklarda (2.849) % 4.36, kız çocuklarda ise (2.253) % 3.45 olduğu görülmektedir. 2011 yılı verilerine göre yaşayan çocukların cinsiyete göre dağılımında ülke ortalamaları ile paralellikten bahsetmek mümkündür.

Araştırma sonucunda Erzincan İlinde;

- Canlı doğan ve yaşayan çocuk arasında farklılıkların azaltılması için gebelik takipleri artırılarak aile planlamasının il, ilçe merkezi ve köylerde yaygınlaştırılması,
- Ailede kadınlar kadar erkeklerinde gebelik süreci ve doğum hakkında bilgilendirilmeleri için aile eğitimlerinin verilmesi ve ailelerin bu eğitime katılmalarının gerek kamu gerekse özel sektörlerce desteklenmesi,
- İl, ilçe ve köylerde canlı doğum, doğurganlık hızı hakkında çalışmaların yapılarak sağlık kuruluşlarının bu konuda bilgilendirilmesi,
- 2000 yılı sonrası canlı doğan ve yaşayan çocuk sayılarının TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde yer almasının sağlanması,
- Doğum yapılan tüm kuruluşlarda doğum sonrası anne kuruluştan ayrılana kadar olan sürede yeni doğan çocuk eğitimi ve aile planlaması eğitimlerinin verilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Gönç-Savran, T.(2012). Araştırma probleminin oluşturulması ve uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi. *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri* (ed. T. Gönç-Savran), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Koç, İ., Çağatay, P. ve Adalı, T.(2009). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2008*.Ankara:Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK.
- Lawn, J., Shibuya K. & Stein, C. (2005). *No cry at birth: global estimates of intrapartum stillbirths and intrapartum related neonatal deaths*. Bulletin of the World Health Organization .
- Tezcan, S.(1985).*Türkiye'de bebek ve çocuk ölümleri*. Ankara:Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2013). *Nüfus ve konut araştırması 2011*. Ankara:Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkyılmaz, A.S., Hancıoğlu, A. ve Koç, İ.(2004). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması, 2003*. Ankara:Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK.
- UNICEF. (2012). Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi 2012. <http://www.unicef.org.tr>, 01.05.2018
- <http://www.istanbul saglik.gov.tr/w/sb/bisi/verigiris/icd/tan%C4%B1mlama.pdf> , 01.05.2018
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15848>, 01.05.2018

KAMU SEKTÖRÜNDE SÜREÇ OLGUNLUK DÜZEYİ ÖLÇÜMÜ: KALKINMA AJANSLARI ÜZERİNDEN ANALİZ VE MODELLEME

AN ANALYSIS OF COBIT-5 PROCESS CAPABILITY LEVEL FOR REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AT PUBLIC SECTOR

Ahmet EFE¹

ÖZET: Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından 2014 yılında hazırlanan bir inceleme ve araştırma raporunda kalkınma ajanslarının (KA) 43 adet sorununun olduğu tespiti yapılmıştır. Bu sorunlardan performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu ile izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği üzerinde COSO ve COBIT modelleri kullanılarak yapılan kök neden analizi sunucunda süreç yönetimi ve yetkinlik düzeylerinin mevcut olmamasıyla ilişkili olabileceği savıyla KA dinamiklerinde uygulanabilir bir modellemenin yapılabilirliği araştırılmaktadır. Süreç kabiliyet veya olgunluk düzeylerinin ölçülebilmesi öncelikle süreçlerin belirli, ilişkilendirilmiş, dokümente edilmiş ve iyileştirilebilecek şekilde kontrol ve yönetiminin yapıyor olmasını gerektirmektedir. Bu da kurumsal hedeflere ulaşabilmenin, kontrol ve performansın iyileştirilebilmesine olanak sağlamaktadır. COBIT-5 PAM modelinin bu anlamda referans alınabilecek bir entegre yaklaşım ortaya koyup koymadığı analiz edilmektedir.

Anahtar sözcükler: süreç yönetimi, süreç yetkinlik düzeyi, kalkınma ajansları, COBIT-5

ABSTRACT: In a report prepared by State Auditing Board (DDK) in 2014, there exist definitions of 43 different problems that regional development agencies (KA) are facing in Turkey. It is argued that behind real reasons of two out of those problems which are insufficiency and inconformity of performance indicators and lack of monitoring and assessment system, there found to be lack of process management and capability levels of regional development dynamics after root-cause analysis conducted using both COSO and COBIT-5 models. Therefore, in order to define process maturity level of KA, a self-assessment analysis and modelling of maturity level of processes have been outlined. It is found that in order to define process maturity and capability levels of KA, there need to be, predefined, documented, managed and interrelated processes to the extent of monitoring and optimization that provides opportunity to have better controls and performance management to easing organizational objectives.

Keywords: process management, process capability levels, regional development agencies, COBIT-5

GİRİŞ

Türkiye’de 2006 yılında “yönetişim” paradigması üzerine kurgulanan KA, 5449 sayılı Kuruluş Kanunu ile ortaya çıkmışlardır. KA, pek çok gelişmiş ülkede yaygın olarak kullanılan bölgesel gelişme ve sosyal-ekonomik dinamiklerin verimli bir şekilde harekete geçirilmesine olanak tanımayı amaç edinen küçük ölçekli kamu kurumları olarak bilinmektedirler.

Beş altı yıllık uygulama tecrübesinden sonra KA’nın varlık nedeninin Türkiye’de sorgulanması ve KA ile ilgili zayıflıkların ve problemlerin varlığı ile ilgili olarak siyasi, bürokratik, akademik ve iş dünyasından olumsuz söylem ve değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı Makamınca 2012 yılı sonunda görevlendirilmiş olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK) bir yılı aşkın sürede kapsamlı çalışmalar, araştırmalar, analizler ve

¹ Dr., CISA, CRISC, PMP, İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı, icsiacag@gmail.com

değerlendirmeler sonucunda 2014 yılında çıkarılan Araştırma ve İnceleme Raporunda, 43 maddede tespit edilen temel sorunlara parmak basılarak bunların giderilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur. Anılan 43 sorunun kökünde yönetim kurgusunun yanlış yapıldığı varsayımıyla COBIT-5 yönetim çerçevesinin KA için yeniden kurgulanmayı sağlayacak şekilde uygulanabileceği ve temel sorunlarına çözüm olabileceği hususu doktora düzeyinde çalışmalara konu edilmiştir. (EFE, 2015)

DDK tarafından tespit edilmiş olan 43 ana sorunun kök neden analizleri yapıldığında bazı sorunların, kurumsal süreçlerin yeterli düzeyde yapılandırılmamış olmasıyla ilişkili olabileceği tespit edilmiştir. Örneğin performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu ile izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği gibi DDK tarafından tespit edilen bazı sorunların aslında süreç uygunluk modeli olmamasından dolayı bu hususta objektif tespit ve çözümler yapılabilme olanağı olmadığı anlaşılabilmektedir. Bu nedenle de COBIT-5 gibi bir uluslararası çerçeve standardın referans alınarak KA dinamiklerinde süreç yapılandırmasının olanaklı olup olmadığına ortaya konulabilmesi bu çalışmamızda araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Çünkü kamu kurumlarında süreçlerin varlığı, tutarlılığı, ölçülebilirliği ve sürdürülebilirliği kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi, vergi ödeyen vatandaşların alınan hizmetten memnun kalmaları ve kamu kaynaklarının ekonomik bir şekilde amaca hizmet edecek şekilde kullanılabilmesini kolaylaştıran ve hesap verebilirliği sağlayan bir mekanizmaya ihtiyaç duyar. Bunun sağlanabilmesi için de COBIT-5 gibi genel olarak kabul görmüş bir çerçevenin referans alınabilmesi gerekmektedir.

Bir paradigma olarak dikkate alınabilecek olan COBIT, önceleri denetim, kontrol ve daha sonra yönetim çerçevesi iken daha sonraları risk ve katma değer ile ilgili standartları da bünyesine alarak zamanla bir BT yönetim çerçevesi haline gelmiştir. Her versiyonunda paradigmatik bir kırılımla kendisini yenileyen COBIT-5 versiyonunda, en sonunda sadece BT değil diğer iş süreçlerini de kapsayarak kapsamlı bir model haline gelen bütünlükçü, kapsayıcı ve uyarlayıcı bir çerçeve iddiasındadır. COBIT-5 ile ortaya konulan ilkeler ve gerçekleştiriciler ile BT yönetiminin iş süreçleri ile birlikte yönetilebilmesine olanak sağlayacak bir yönetim ve yönetim modellemesi süreçleriyle birlikte ortaya konulmaktadır (EFE,2016).

COBIT-5 çerçeve yaklaşımı 5 temel ilke "*principles*" getirmektedir. Bu ilkeler çerçevenin esas sütunlarını teşkil etmektedirler. Bu ilkeler üzerinde yapılacak olan yapısal kurgu ve süreç uygulamaları da gerçekleştiriciler "*enablers*" vasıtasıyla temellendirilebilmektedir. COBIT-5 beşinci versiyonunda beş temel ilke üzerinde kurulmuştur. COBIT-5, sistem teorisinin temel varsayımlarını kullanarak birbiriyle etkileşim içerisindeki bileşikleri dikkate alarak bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, gerçekleştiriciler kurumsal yönetim ve yönetim açısından birbirini bütünleyen, diğer çerçeve ve standartların eksikliklerini tamamlayan, kurumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan alt sistemlerden oluşan canlı bir sistemin birliğini tamamlamaktadır. (ISACA, 2012)

COBIT-5 gerçekleştiricileri bütüncül yaklaşımı esas alınarak BT ve iş süreçleri ile birlikte bir kurumsal anlamdaki her şey gerçekleştiriciler kapsamına alınabilmektedir. COBIT-5, ISACA tarafından geliştirilen bir BT yönetim çerçevesidir. COBIT, ilk başta finansal ve BT denetim ve kontrol alanlarında ilk önce kendisini göstermişti. İlk baştaki COBIT, "*Control Objectives of IT*" olarak bilinmekteydi. Daha sonra COBIT, göstergeler, süreç araçları, kritik başarı faktörleri, uygunluk modelleri ve BT yönetimi ile ilgili görev ve sorumluluklarının yerine getirilebilmesi için geliştirilen araçlarla birlikte aşamalı bir şekilde toplumsal ve ekonomik koşulların sonucu olarak yeni olarak elde edilen bilgilerle girdiği paradigma gerilimleri sonucunda bir yönetim ve yönetim çerçevesi haline gelivermiştir. Paradigma gerilimi, diğer standart ve çerçevelerin mevcut teknik ilişkiler ağını, gereklilikleri ve sürdürülebilir stratejik yönetimi acımasız rekabet ortamında açıklayamaması ve çözüm bulamamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü her kurumun paydaşları ve ihtiyaçları farklı olduğundan ve kaynakları ile riskleri de aynı

olmadığından kendilerine has uyarlamaların yapılabilmesi aşikâr bir halde belirginleşmiştir. Kendisini çevresel koşullara ve zamanın gereklerine göre sürekli adapte edebilen COBIT bu gerilim içerisinde yeni bir paradigma olarak ortaya çıkarak mevcut sorunlara çözüm sunma iddiasındadır (EFE, 2016).

Süreç olgunluk modeli de CMMI tarafından yapılandırılmış aynı zamanda COBIT gibi kapsamlı çerçevelerde kullanılan bir yaklaşımdır. Süreçlerin yetkinlik düzeylerini, olması gereken ve mevcut süreçler arasındaki farklılıkları, gerekli belgeleme, arşiv ve süreç optimizasyonu için takip edilmesi gereken göstergeleri yapılandırarak süreçlerin etkin ve verimli bir şekilde işletilmesine olanak sağlamaktadırlar.

1. LİTERATÜR

Süreç olgunluk modellemesi ile ilgili olarak alanyazında pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalarda model olarak en fazla CMMI (Capability Maturity Modelling Integration) olarak bilinen ve daha çok yazılım geliştirmeyle ilgili kurumlar tarafından kullanılan bir çerçeve kullanılmıştır. Bunun yanı sıra ISO, PCMM, ITIL ve COPC gibi çerçeveleri kullanan yayınlara da rastlanmıştır. Ancak, COBIT-5 yeni bir çerçeve olarak 2012 yılında meydana geldiği için henüz COBIT-5 modelini kullanan süreç olgunluk çalışmalarının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle de yaptığımız çalışma öncül bir araştırma niteliğinde olmasından dolayı alanyazına ciddi katkıda bulunabilecektir.

Özellikle piyasadaki rekabetçi koşullarda yarışmak zorunda olan firmalar, kalite iyileştirmesi, maliyet minimizasyonunda ve teslimat zamanında daha iyi noktalara varmak için süreçlerini etkin ve verimli hale getirmek üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu kapsamda geri kalmamak ve avantaj elde edebilmek için rakiplerin elde ettikleri CMMI, ISO, PCMM, ITIL ve COPC bazı sertifikasyon süreçlerini kendilerine uygulamak istemektedirler. Ancak yapılan bazı araştırmalarda firmaların bu uygulamalarında istedikleri düzeyde iyileştirme elde edemedikleri tespit edilmiştir. Srinivansan ve Murthy (2010) tarafından yapılan araştırma sonucunda adı geçen çerçeve standartların daha çok yazılım ile ilgili süreçleri kapsamış olması ve bu modellemelerin iş süreçlerinin tamamını kapsamamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (Srinivasan & Murthy, 2010).

Süreç yetkinlik göstergeleri üzerinde de araştırmalar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Bordignon ve Scagliarini (2001) tarafından yapılan bir araştırmada özellikle üretim endüstrilerinde çalışan firmalarda süreç yetkinlik göstergelerinin (PCIs) süreçlerin potansiyelleri ile performanslarının niceliksel olarak belirlenmesi amacıyla geniş ölçekte kullanılmış oldukları tespiti yapılmıştır. Ancak, bu göstergelerin istatistiksel özellikleri üzerinde literatürde çok araştırma mevcutken örneklem verisinin ölçüm hatalarından etkilendiği durumlarda bu özelliklerin değerlendirilmesi üzerinde çok az araştırma yapıldığı belirtilmektedir (Bordignon & Scagliarini, 2001).

CMMI modelini temel alarak e-kurum olgunluğu için bir model üretmeye çalışıldığı (Arifoğlu & Gür, 2017), kamu kurumları için kurumsal yapı olgunluk modelleri, yazılım yetenek olgunluk modelleri ile e-devlet olgunluk modelleri karşılaştırılarak kamuya özgü süreç tabanlı yetenek/olgunluk modeli ihtiyacının tespit edildiği (Gökalp & Demirörs, 2017), olgunluk modeli başarısı için üst yönetimin desteğinin en önemli husus olduğu, üst yönetiminin CMMI uygulamalarına bağlılık göstermesi, inanması, çalışanlarına amacın ne olduğunu açık ve net bir biçimde anlatması ve iyileştirme çalışmalarının bütününe takip etmesi gerektiği (Sümen & Erdoğan, 2009) ve İş Süreci Olgunluk Modeli (OMG-BPMM) ile Süreç ve Kurum Olgunluk Modeli (PEMM - Hammer Modeli) nin süreçlerin optimizasyonunda kullanılabilecekleri (İlisulu, Tarhan, & Türetken, 2017) çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur.

Bu çalışmamızda bahsedilen tespit hareket noktası olarak ele alınarak COBIT-5 modelinin özellikle yönetim ve yönetim süreçleriyle birlikte yazılım süreçlerini de birlikte entegre olarak

ele alan bütünlükçü bir çerçeve ortaya koymasının bu noktada çözümleyici olabileceği savunulmaktadır.

2. Metodoloji

Bu çalışmada kalkınma ajanslarının sorunları analiz edilmektedir bu amaçla da DDK raporu incelenmiş ve süreç olgunluğu ile ilgili iki adet probleme dair çekirdek neden analizleri yapılmaktadır. Ayrıca COBIT-5 süreç olgunluk modeli ile ilgili betimleyici bir çalışma da yapılmaktadır. COBIT-5 süreç değerlendirme modeline göre KA süreç olgunluk düzeyleri üzerinde değerlendirme yapılmaktadır.

Hizmete özel olan DDK raporu ve ilgili eylem planları üzerinde akademik araştırma yapılarak bu alandaki idari bilgi bilimsel literatüre kazandırılmaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki araştırma problemi ve belirtilen araştırma metodoloji ekseninde aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. KA dinamiklerinde süreçler sistemli ve disiplinli bir şekilde belirlenmiş midir?
2. KA süreç yapısında hangi standart veya profesyonel yaklaşım referans olarak alınmıştır?
3. COBIT-5 süreç olgunluk modeline göre KA süreç yetkinliği seviyesi nedir?

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına bilimsel cevaplar bulunabilmesi için öncelikle inceleme nesnesi olan KA dinamiklerinde tespit edilmiş bulunan sorunlardan iki tanesi üzerinde kök neden analizleri yapılarak süreç modelinin olmayışından dolayı uygulanan süreçlerin hangi kabiliyet seviyesinde olduklarının anlaşılabilmesiyle ilişkili olup olmadıkları tespit edilmekte; COBIT-5 çerçevesinde göre öz değerlendirme süreci hakkında betimleyici ve uyarlayıcı bir analitik yaklaşımla, süreç öznitelikleri, değerlendirme göstergeleri, derecelendirme ölçeği ve yetkinlik seviyeleri bağlamında analiz edilmekte; KA dinamiklerinde süreç kabiliyet seviyesi ölçümünün nasıl yapılabileceği COBIT-5 PAM modeli çerçevesinde değerlendirilmekte ve en nihayet araştırma sorularına ne derece cevap bulunabildiği hususunda değerlendirmeler yapılmaktadır.

3. Araştırma Problemi

Kalkınma ajanslarıyla ilgili olarak Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından 2014 yılında hazırlanan bir araştırma raporunda (DDK, et al., 2014), 43 adet temel sorun tespit edilmiştir. Bu sorunlardan bazılarının kalkınma ajanslarındaki süreç kabiliyet seviyeleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunlardan örnek olarak performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği sorunları araştırma problemi olarak alınmıştır. Bu çalışmada iddiamız kalkınma ajanslarında belirli bir süreç model uygulanmadığı ve süreçlerin COBIT-5 modeline göre yapılandırılmamış olduğudur. Aşağıda örnek olarak alınan iki adet problemin COSO ve COBIT-5 modellerine göre karşılaştırmalı olarak çekirdek neden analizleri de yapılmaktadır. Buna göre temel araştırma problemi “*kalkınma ajanslarında süreçlerin yapılandırılmamış olması ve ölçülebilir bir yaklaşımla belirlenmemiş olması*” olarak belirlenmiştir.

3.1. Performans Göstergelerinin Yetersizliği ve Uygunsuzluğu

DDK tarafından yerelde gerçekleştirilen araştırma ve inceleme çalışmaları kapsamında, BKP, program ve projelere ait performans göstergelerinin çoğunlukla objektif bir şekilde ölçülebilir olmadığı, gerçekleşme durumlarının ajanslarca kimi zaman istenilen düzeyde izlenemediği, bazı projelerde belirlenen performans göstergelerinin ölçülemediğinden dolayı izlenebilecek nitelikte olmadığı, bazı performans göstergelerinin ise program ve proje uygulama süreci sonucunda ölçülemeyecek cinsten olduğu görülmüştür. (DDK, et al., 2014)

Tablo 1. DDK Tarafından Tespit Edilen Performans Göstergelerinin Yetersizliği ve Uygunsuzluğu Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
KA'nca sağlanan desteklerin başarı durumlarını, bölge üzerindeki etki ve sonuçlarını ve bölgesel kalkınmaya olan katkılarını ölçmede kullanılacak temel araç olan performans göstergelerinin daha ölçülebilir ve gerçekçi olarak belirlenmesine ve izlenmesine daha fazla önem verilmesi ve bu kapsamda söz konusu performans göstergesi sistematığının gözden geçirilmesi	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden izleme faaliyetleri alanına girmektedir. BKP'ndaki bölgesel öncelikler, program dizaynındaki program öncelikleri ve projeler düzeyinde bakıldığında performans göstergeleri açısından ölçülebilir kriterler konulabilmesi, plan ve programlar ve projelerin kalite düzeyleri ile ilişkilidir. İzleme faaliyetlerinde ölçülebilir olmayan göstergelerin değerlendirilebilmesi veya program/proje sonuçları açısından olumsuz değerlendirmeler, KA performansını olumsuz yansıtacağından dolayı bu süreç yüzeysel olarak değerlendirilebilmektedir
	COBIT-5 değerlendirmesi
	Performans göstergeleri COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. paydaşların ihtiyaçları ile kurumsal ve proje ihtiyaçları ile hedeflerine göre belirlenmeli ve bu hedefler COBIT-5 enformasyon amaç ve kalite kriterlerine uygun olmalıdır. Bu kriterlere uymayan göstergelerin ölçülebilirliği ve sonuçların tutarlılığı güvenceye alınamaz. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu, süreç yönetiminin yetersizliğine ve süreç yetkinliğinin ölçülemediğine işaret etmektedir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
19.1 Bakanlıkça, ajansların mali destek programları tasarımı ve başvuru rehberlerinin hazırlanması çalışmalarında programlara ilişkin hazırlanacak performans göstergeleri gözden geçirilecek; göstergelerin daha ölçülebilir olmasına dikkat edilecektir. 19.2 Etki analizi çalışmalarını da dikkate alarak diğer ajanslarla işbirliği tesis edilmek suretiyle asgari ortak göstergeler seti tanımlanacaktır.	19.3 Performans göstergelerinin daha ölçülebilir olarak belirlenmesi için gerekli hassasiyet gösterilecektir. Ajanslarca, bütün destek programları bağlamında, Program Yönetim Birimi ile koordinasyon ve eşgüdüm içerisinde, alınan belge sayısı ve istihdam artışı gibi mutlak ölçülebilir performans göstergelerinin rehberlere ve KAYS'a işlenmesi sağlanacaktır.

Kaynak: (DDK, et al., 2014) ve (KB-BGYUGM, 2014)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.2. İzleme ve Değerlendirme Sistematığının Eksikliği

Uygulamada muhasebe ve ödeme birimi tarafından yapılması gereken mali kontrol ve mali denetimlerin izleme birimlerince yürütülüyor olmasının bu birimlerin projelerin teknik yönden değerlendirmeleri ve bu anlamda proje yararlanıcılarına destekte bulunmalarını engelleyen en önemli neden olarak tespit edilmiştir. (DDK, et al., 2014)

Tablo 1. DDK Tarafından Tespit Edilen İzleme ve Değerlendirme Sistematığının Eksikliği Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
İzleme faaliyetlerinin, teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak önlemler alınması, bu kapsamda KA'nın izleme ve değerlendirme biriminde istihdam edilen personelin eğitim geçmişi ve niteliği ile bu birimin yapısı ve çalışma sistematığının izlemelerin etkinliğini artıracak şekilde gözden geçirilmesi	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı izleme faaliyetleri alanına girmektedir. İlgili personelin yetkin olmaması ve mali ve teknik işlemlerin tek bir personele verilmesi durumunda kontrol ortamı açısından görevlerin ayrılığı riski ve uzmanlaşma riski gibi yapısal riskler artmaktadır. Aynı zamanda MÖB görevlerinin IDB tarafından yürütülmesi de uygunluk ve etkinlik risklerini arttırmaktadır.
	COBIT-5 değerlendirmesi COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. İzleme ve değerlendirme süreçleri iç ve dış paydaşların ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir. Proje yararlanıcılarının izleme esnasında yol gösterilmesine ve rehberliğe daha çok ihtiyaçları vardır. Bu kalkınmayı sağlayacak olan projelerin başarısını ve etki değerlendirme sonuçlarını da olumlu etkiler. Yoksa bir taahhüdün veya yüklenicinin denetim ve teftişi gibi bir izleme mekanizması doğru sonuçlar doğurmaz. Bu işi yapan personelin de ilgili gerçekleştirici kapsamında gerekli yetkinliğinin sağlanması gerekir. Bu da bununla ilgili olarak gerekli süreçlerin varlığını, dokümantasyonunu, optimizasyonu ve süreç kabiliyet ve yetkinliğinin ölçülebilir olmasını gerektirir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
20.1 Proje izleme alanında çalışmakta olan personelin eğitim niteliği ve geçmişinin uygunluğunun incelenmesi ajans tarafından gerçekleştirilecek, Bakanlık konuyu takip edecektir.	20.2 İzleme faaliyetlerinin teknik ve mali açılardan daha sağlıklı şekilde gerçekleştirilmesi için ajanslardaki ilgili personelin eğitim geçmişi ve niteliğinin gözden geçirilecektir. Mali incelemeyi ilgili bölümlerden mezun ajans çalışanları yapacaktır. 20.3 Sorumlu personelin teknik ve mali konularda gerekli eğitimleri alarak daha nitelikli hale gelmesi sağlanacaktır. İçeriği birbirinden farklı projelerle ilgilenen izleme uzmanlarına teknik bilgi ve becerilerini artırıcı yönde gerekli eğitimler verilecektir.

Kaynak: (DDK, et al., 2014) ve (KB-BGYUGM, 2014)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

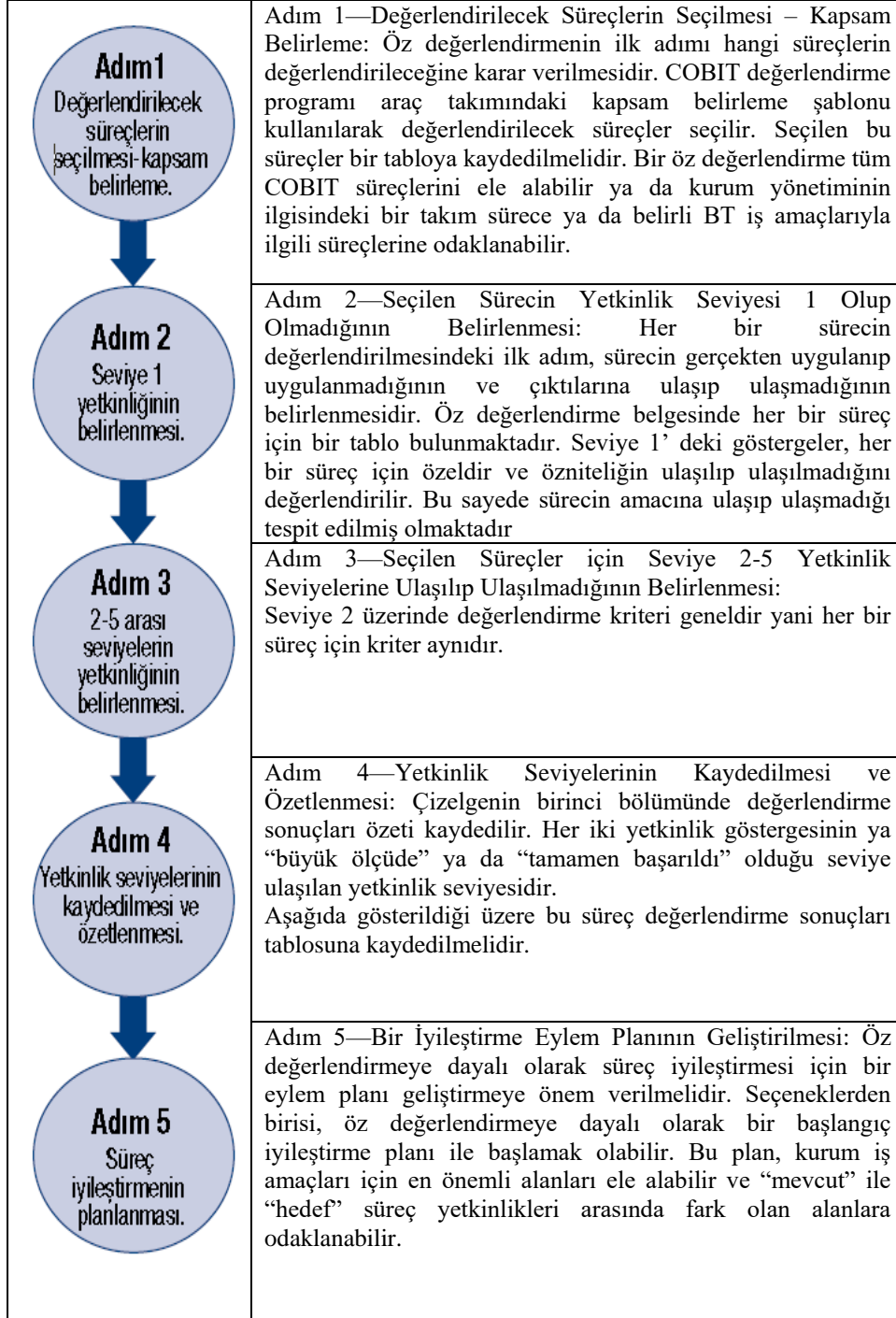
Görüldüğü üzere, performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu ile izleme ve değerlendirme sisteminin eksikliği aslında süreç uygulama modelinin olmaması ve dolayısıyla optimize edilebilecek süreçlerin olgunlaştırılmasına olanak olmadığı ortaya konulmaktadır. Bu nedenle de süreç yetkinliğinin belirlenerek referans alınacak bir çerçeve ile uygulanabilir bir şekilde modellenebilirliği KA dinamikleri açısından önemli sayılmaktadır.

4. COBIT Öz Değerlendirme Süreci

COBIT öz değerlendirme süreci aşağıdaki şekilde gösterildiği üzere kanıt-tabanlı olmayan, bağımsız ya da sertifikalı bir değerlendirici gerektirmeyen ve kurumsal yönetim tarafından daha resmi bir değerlendirmenin öncülü olarak kullanılabilir bir değerlendirme için basitleştirilmiş bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Bu nedenle de bir kamu tüzel kişiliği ve kamu hizmeti amacıyla salt kamu kaynağı kullanan kalkınma ajansları (KA) bir kabiliyet seviyesi değerlendirme aracı olabileceği değerlendirilmektedir. Bir öz değerlendirme, resmi değerlendirme öncesi iyileştirme gerektiren süreç farklarını tanımlamaktadır. Aşağıdaki şekilde

kabiliyet seviyesinin belirlenmesi için yapılması gereken değerlendirme aşamaları adım adım görülmektedir.

Şekil 4. Süreç öz değerlendirme aşamaları

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)’den alınmıştır.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere, öz değerlendirme süreci toplamda beş adımlık bir prosedür işletilmesini gerekli kılmaktadır. Aşağıdaki değerlendirme tablosunda ise yukarıda birinci adımda kaydedilmesi istenilen bilgilerin nereye kaydedilmesini göstermektedir.

Tablo 3. Değerlendirme Özet Tablosu

Süreç Adı	Değerlendirilecek	Hedef Seviye	Süreç Yetkinlik Seviyesi					
			0	1	2	3	4	5
Değerlendir, Yönlendir ve İzle								
EDM01 Yönetim Çerçevesi Kurulum ve Sürdürülmesini Sağla				F	L			
EDM02 Fayda Yaratımı Sağla								
EDM03 Risk Optimizasyonunu Sağla								
EDM04 Kaynak Optimizasyonunu Sağla								
EDM06 Paydaş Şeffaflığını Sağla								
Hizala, Planla ve Düzenle								
APO01 BT Yönetim Çerçevesini Yönet								
APO02 Stratejiyi Yönet								

Adım 1—Hangi süreçlerin değerlendirileceğine karar verin ve kaydedin.

Hedef süreç yetkinlik seviyesini kaydedin.

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)’den alınmıştır.

Hedef süreç yetkinlik seviyesi bu aşamada kaydedilebilir. Bu, süreçten beklenen gerekli yetkinlik seviyesini belirler. Hedef yetkinlik seviyesi belirlenirken, belirlenen seviyeye ulaşılmadığı takdirde kurumun iş amaçları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Göz önünde bulundurulacak ilk nokta süreç ortada yoksa ya da etkin veya verimli çalışmazsa bunun kurum üzerindeki etkisinin ne olacağıdır. İkinci noktaysa, ISO/IEC 15504-4’ten alınan ve aşağıdaki şekilde gösterildiği üzere, sürecin etkin ve verimli yürütülmemesinin yol açtığı ek sonuçlarla ilgilidir.

Tablo 4. Sürecin Etkin ve Verimli Yürütülmesinin Ek Sonuçları

Yetkinlik Seviyesi	Farkın Ortaya Çıktığı Süreç Özniteliği	Potansiyel Sonuç
1	PA 1.1 Süreç Performansı	Eksik iş ürünleri; süreç çıktılarına ulaşamama
2	PA 2.1 Performans Yönetimi	• Maliyet ya da zaman aşımaları; kaynakların verimsiz kullanımı; belirsiz sorumluluklar • Kontrol edilmeyen kararlar; zaman ya da maliyet hedeflerinin karşılanıp karşılanmayacağı üzerinde belirsizlik
	PA 2.2 İş Ürünü Yönetimi	• Kestirilemeyen ürün kalitesi ve bütünlüğü; kontrol edilmeyen versiyonlar; artan destek maliyetleri; • Bütünleştirme problemleri; artan yeniden çalışma maliyetleri
3	PA 3.1 Süreç Tanımı	• Önceki projelerden tespit edilen iyi uygulamalar ve çıkarılan derslerin tanımlanmaması, bunların yayınlanmamış ve organizasyon içinde erişilebilir olmaması • Kurum çapında süreç iyileştirme için temel olmaması
	PA 3.2 Süreç yayılımı	• Uygulanan süreçlerin daha önceki projelerden çıkartılan iyi uygulamalar ve öğrenilen dersleri içermemesi; kurum çapında süreç performansı tutarsızlığı

		• Sürecin anlaşılmasında ve iyileştirmelerin belirlenmesinde kaçırılan fırsatlar
4	PA 4.1 Süreç Yönetimi	• Süreç performans hedeflerine ve tanımlı iş amaçlarına ne kadar iyi ulaşıldığının nicel olarak anlaşılabilmesi • Performans sorunlarını erkenden tespit etmede niceliksel kabiliyetten yoksunluk
	PA 4.2 Süreç Kontrolü	• Süreç, tanımlanan sınırlar içinde yetkin ve/veya kararlı (kestirilebilir) değil • Niceliksel performans hedefleri ve tanımlanmış iş amaçlarının karşılanmaması
5	PA 5.1 Süreç Yeniliği	• Süreç iyileştirme hedeflerinin açıkça tanımlanmaması • iyileştirme fırsatlarının açıkça tanımlanmaması
	PA 5.2 Süreç En iyileştirmesi	• ilgili süreç iyileştirme amaçlarına ulaşmak için süreci etkili biçimde değiştirebilmede yetersizlik • Süreç değişikliklerinin etkililiğinin değerlendirilebilmesinde yetersizlik

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

Yukarıda değerlendirmeye alınacak süreçlerin her yetkinlik seviyesi için potansiyel sonuçları belirtilmekteydi. Aşağıdaki tabloda ise, değerlendirmeye alınacak süreçler için istenilen kriterlerin belirli olup olmadığı, çıktılara ulaşıp ulaşılmadığı ve ne derece karşılandıkları gibi bilgilerin kaydedildiği bir değerlendirme tablosu görülmektedir. Bu tablodaki bilgilere göre hangi seviyede bir süreç olduğu anlaşılabilir. Daha sonra her seviye için belirlenmiş çıktılar ve bu çıktıların ölçülmesine olanak sağlayacak kriterler kullanılmakta ve buna göre kriterler eldeki sonuçlarla karşılaştırılmaktadır. Ardından her bir durumda kriterin karşılanıp karşılanmadığının muhakemesi yapılmalı, karar bir derecelendirmeye dönüştürülmeli ve seçili süreç için şablona kaydedilmelidir. Bu, her bir yetkinlik seviyesi “büyük ölçüde” ya da “tamamen başarılı” biçiminde derecelendirilinceye kadar tekrar edilmelidir.

Tablo 5. Detaylı Değerlendirme Çizelgesi Bölüm 1

Süreç Adı	Seviye 0	Seviye 1	Seviye 2		Seviye 3		Seviye 4		Seviye 5	
EDM01		PA 1.1	PA 2.1	PA 2.2	PA 3.1	PA 3.2	PA 4.1	PA 4.2	PA 5.1	PA 5.2
Kritere Göre Derecelendirme		F	F	L	P	N				
Ulaşılan Yetkinlik Seviyesi				2						
Kısaltmalar: N (Başarısız, 0-15%) P (Kısmen Başarılı, >15%-50%) L (Büyük Ölçüde Başarılı, >50%-85%) F (Tamamen Başarılı, >85-100%)										

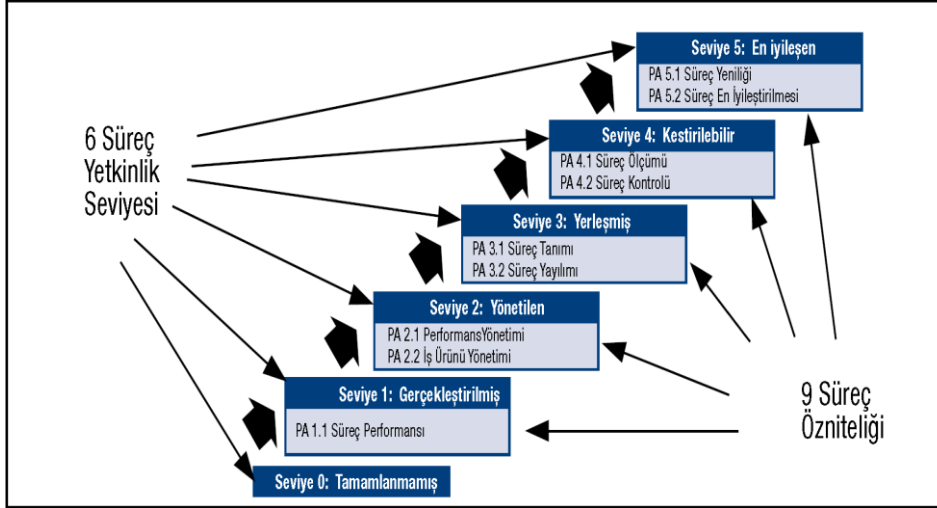
Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere, her süreç için belirlenen kriter derecelendirmeleri kısaltmalarla ifade edilmekte ve ulaşılan yetkinlik düzeyleri de buna göre ifade edilebilmektedir.

4.1. Süreç Öznitelikleri

COBIT PAM dâhilinde, yetkinliğin ölçüsü Şekil 3'te gösterilen ve ISO/IEC 15504-2'te tanımlanan dokuz süreç öznitelğine (PA olarak kısaltılmıştır) temellendirilmiştir. Her bir öznitelik belirli bir süreç yetkinliği için geçerlidir. Süreç öznitelikleri bir sürecin verilen yetkinliğe ulaşp ulaşmadığının belirlenmesinde kullanılırlar.

Şekil 5. Süreç Öznitelikleri

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere, tamamlanmamış, gerçekleştirilmiş, yönetilen, yerleşmiş, kestirilebilir ve en iyileşen olarak ifade edilen 6 adet süreç yetkinlik seviyeleri 9 adet süreç özniteliği dikkate alınarak belirlenmektedir.

4.2. Değerlendirme Göstergeleri

COBIT PAM'daki değerlendirme göstergeleri süreç özniteliklerinin aşağıdakilere ulaşip ulaşmadığının belirlenmesinde bir temel oluştururlar:

- Yetkinlik Seviyesi 1–Göstergeler her bir süreç için özeldir ve şu öznitelige ulaşılıp ulaşılmadığını değerlendirirler: *Uygulanan süreç, süreç amacına ulaşmaktadır.*

- Yetkinlik Seviyeleri 2-5–Yetkinliğin değerlendirilmesi genel süreç performans göstergelerine dayanır. Bunlara genel denilir çünkü tüm süreçlere uygulanabilirler, fakat bir yetkinlik seviyesinden diğerine farklıdır. Seviye 1, 37 COBIT 5 sürecinin “ayrıntılı içeriğinin” her birisiyle özellikle ilgilenir. 2.-5. seviyelerinde tüm süreçlerin “genel öznitelikleri” ile ele alınmıştır. Genel olarak, süreç yetkinlik seviyesinin artmasıyla sürecin istenilen amacına ulaşamama riskinin azaldığı anlaşılır. Yine genel olarak yetkinlik seviyesinin artmasıyla sürecin işletim maliyetinin arttığı anlaşılır.

4.3. Derecelendirme Ölçeği

Her bir öznitelik ISO/IEC 15504 standardında tanımlanan standart derecelendirme ölçeği kullanılarak derecelendirilmiştir.

Derecelendirme aşağıdakileri içerir:

- **N**–Başarısız. Değerlendirilen süreçte, tanımlanan öznitelige ulaşıldığına dair ya hiç kanıt yok ya da çok az kanıt var.

- **P**– Kısmen başarılı. Değerlendirilen süreçte, tanımlanan öznitelige ulaşmaya yaklaşıldığına dair ve kısmen ulaşıldığına dair kanıtlar var. Özniteligin başarılığuna dair bazı boyutlar belirsizdir.

• **L**– Büyük ölçüde başarılı. Değerlendirilen süreçte, tanımlanan öznitelige sistematik bir yaklaşım ve belirgin biçimde ulaşıldığına dair kanıtlar var. Bu öznitelige dair süreçte bazı zayıflıklar bulunabilir.

• **F**– Tamamen başarılı. Değerlendirilen süreçte, öznitelige tam ve sistemli bir yaklaşım vardır ve öznitelige tamamen ulaşılmıştır. Değerlendirilen süreçte, bu öznitelikle ilgili kayda değer bir zayıflık yoktur.

Bir derecelendirmeye karar verileceğinde yorumlanan derecenin tutarlılığının garanti altına alınması gerekir. Aşağıdaki tablo hem (daha önce tanımlanan) orijinal derecelendirme ölçeğini hem de bu derecelendirmenin başarı boyutunu gösteren yüzdeliklere çevrilmiş halini göstermektedir.

Tablo 6. Derecelendirme seviyeleri

N	Başarlamadı	%0-15 başarı
P	Kısmen Başarıldı	>%15-50 başarı
L	Büyük Ölçüde Başarıldı	>%50-85 başarı
F	Tamamen Başarıldı	>%85-100 başarı

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

Değerlendiriciler bu ölçekleri mevcut başarı seviyesinin muhakemesi için değerlendirmelerinde kullanırlar.

4.4. Yetkinlik Seviyesinin Belirlenmesi

Bir sürecin yetkinlik seviyesi, bu seviyedeki süreç özniteliklerine büyük oranda ya da tamamen ulaşıp ulaşılmadığına ve daha alt seviyedeki süreç özniteliklerine tamamen ulaşıp ulaşılmadığına göre belirlenir. Aşağıdaki tablo her bir seviyeyi ve ulaşılmaması gereken derecelendirmeleri özetler.

Tablo 7. Seviyeler ve Gerekli Derecelendirmeler

Ölçek	Süreç Öznitelikleri	Derece
Seviye 1	Süreç Performansı	Büyük ölçüde veya tamamen
Seviye 2	Süreç Performansı Performans Yönetimi İş Ürünü Yönetimi	Tamamen Büyük ölçüde veya tamamen Büyük ölçüde veya tamamen
Seviye 3	Süreç Performansı Performans Yönetimi İş Ürünü Yönetimi Süreç Yayılımı	Tamamen Tamamen Tamamen Büyük ölçüde veya tamamen Büyük ölçüde veya tamamen
Seviye 4	Süreç Performansı Performans Yönetimi İş Ürünü Yönetimi Süreç Tanımı Süreç Yayılımı Süreç Ölçümü Süreç Kontrolü	Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Büyük ölçüde veya tamamen Büyük ölçüde veya tamamen
Seviye 5	Süreç Performansı Performans Yönetimi İş Ürünü Yönetimi Süreç Tanımı Süreç Yayılımı Süreç Ölçümü Süreç Kontrolü Süreç Yeniliği Süreç En iyileştirilmesi	Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Tamamen Büyük ölçüde veya tamamen Büyük ölçüde veya tamamen

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

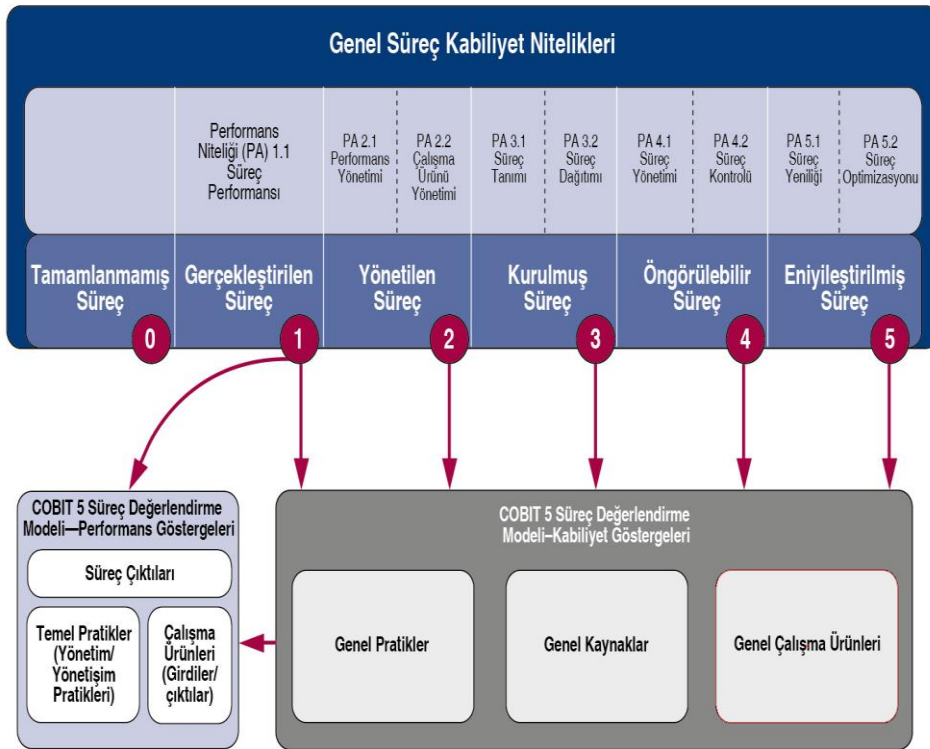
5. Süreç Kabiliyet Seviyesi Ölçümü

COBIT-5, ISO/IEC 15504 standardına dayanan süreç kabiliyet değerlendirme şeması içermektedir. Özetle, süreç kabiliyet seviyesi hem hedeflere ulaşılma seviyesini ve hem de iyi uygulama tatbiklerini ölçer. Biz de burada yönetim süreçlerinin KA üzerindeki uygulanabilirliğini araştırdığımızdan dolayı, bu uygulamanın ölçülebilirliğine dair bir fikir edinilmesi de gereklidir.

COBIT 5, uluslararası tanınan ISO/IEC 15504 Yazılım Mühendisliği-Süreç Değerlendirme standardına dayalı bir süreç kabiliyet modeli bulunuyor. COBIT-5 süreç kabiliyet seviyesi ölçümü, CMMI ile ve COBIT'in önceki olgunluk modelleriyle benzerlik göstermekle birlikte farklılıkları da mevcuttur. Bu model, süreç değerlendirme ve süreç iyileştirme desteğinin tüm hedeflerine erişecektir. Örneğin, herhangi bir yönetim (EDM tabanlı) sürecinin performansını ya da yönetim (PBRM tabanlı) süreçleri ölçmek için araç sağlayacaktır ve iyileştirilmesi gereken alanların tanımlanmasına olanak tanıyacaktır. (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)

Her ne kadar bu yaklaşım süreçler hakkında değerli bilgiler sağlayacak olsa da, süreçler yedi yönetim ve yönetim gerçekleştiricilerinden sadece birisidir. Sonuç olarak, süreç değerlendirmeleri, bir kuruluşun yönetiminin durumu hakkındaki tam resmi sağlamayacaktır. Bunun için diğer gerçekleştiricilerin de değerlendirilmesi gerekir. (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)

Şekil 6.COBIT 5 Süreç Kabiliyet Modelinin Özeti

Kaynak: (ISACA, 2012)' dan alınmıştır.

COBIT 5 süreç kabiliyet yaklaşımı, yönetim ve yönetim süreçlerinin uygulanma düzeyleri yukarıdaki şekilde gösterilmektedir.

Bir sürecin erişebileceği altı kabiliyet seviyesi vardır, pratikler sürecin niyet edilen amacına ulaşmadığı takdirde verilen “tamamlanmamış süreç” adlandırması da bunlara dâhildir:

Tamamlanmamış süreç seviyesi: 0

Süreç uygulamaya konmamış ya da süreç hedefine ulaşmakta başarısız olmuş demektir. Bu seviyede, süreç amacının sistematik başarısı hakkındaki kanıtlar ya çok azdır ya da yoktur. KA açısından mevcut durumu ifade etmektedir. Çünkü COBIT-5 tarafından belirlenmiş 37 ana süreçten hiçbirisi KA dinamiklerinde tanımlı olmadığı gibi uygulamada da mevcut değildir.

Gerçekleştirilmiş süreç seviyesi: 1

Uygulanan süreç, amacına ulaşır. Süreçler modellendikten sonra KA tarafından uygulandığında ulaşılabilecek olan seviyeyi göstermektedir. Sürecin uygulandığını gösterdiğinden performans niteliği olarak süreç performansının olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bu anlamda performansın yönetildiği veya çalışma ürünlerinin yönetildiği anlamına gelmemektedir.

Yönetilen süreç seviyesi: 2

Daha önce anlatılan gerçekleştirilen süreç artık yönetilen (planlanmış, izlenmiş ve uyarlanmış) bir tarzda uygulanıyor ve sürecin iş ürünleri uygun şekilde kurulmuş, kontrol edilmiş ve sürdürülmüş. Bu anlamda süreçlerin performans yönetiminin yapıldığı ve çalışma ürünlerinin de yönetildiği anlaşılabilir. Bu anlamda süreçlerin performans yönetiminin yapıldığı ve çalışma ürünlerinin de yönetildiği anlaşılabilir.

Kurulmuş süreç seviyesi: 3

Daha önce anlatılan yönetilen süreç, artık, süreç çıktılarında başarıya ulaşabilecek yetenekte bir tanımlı süreç kullanılarak uygulanıyor. Süreçler tanımlanmış ve süreç dağılımları alt gruplara kadar yapılmış demektir.

Öngörülebilir süreç seviyesi: 4

Daha önce anlatılan kurulmuş süreç, artık tanımlanan limitler içinde, süreç çıktılarını başarmak için işliyor. Burada da süreç bazında yönetim ve süreçlerin kontrolü seviyelerinde öngörülebilirliğin olduğu anlamına gelmektedir.

Eniyileştirme süreci seviyesi: 5

Daha önce tanımlanan öngörülebilir süreç, mevcut ve öngörülen ilgili iş hedeflerini karşılamak için sürekli olarak geliştiriliyor. Yani yenilikçi bir yaklaşımla süreçler yenilenebiliyor ve süreçler optimize ediliyor anlamındadır. Burada süreçlerin değişen teknolojik ve iş gerekliliklerine göre değişim yönetiminin yapılabildiğini söylemek olanaklıdır.

Her bir kabiliyet seviyesine, ancak bir alttaki seviye tamamen başarılı olduğunda ulaşılabilmektedir. Örneğin, seviye 3 olan bir süreç kabiliyeti (kurulmuş süreç), süreç kabiliyet seviyesi 2'nin (yönetilen süreç) tüm niteliklerinin başarılmasının üstüne bir de süreç tanımlarının ve süreç dağıtım niteliklerinin büyük oranda gerçekleştirilmesini gerektirir. (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)

Tablo 8. Süreç yetkinlik seviyeleri açıklamaları

Süreç Seviyesi	Yetkinlik
0 (Tamamlanmamış)	Süreç uygulanmıyor ya da süreç amacına ulaşmakta başarısız olmaktadır. Bu seviyede, süreç amacının sistematik başarısı hakkındaki kanıtlar ya çok azdır ya da yoktur.
1 (Gerçekleştirilmiş)	Uygulanan süreç, amacına ulaşır.
2 (Yönetilen)	Gerçekleştirilmiş süreç artık yönetilen (planlanmış, izlenmiş ve uyarlanmış) bir tarzda uygulanmakta ve sürecin iş ürünleri uygun şekilde yerleşmiş, kontrol edilmiş ve sürdürülmektedir.
3 (Yerleşmiş)	Yönetilen süreç, artık, süreç çıktılarında başarıya ulaşabilecek yetenekte bir tanımlı süreç kullanılarak uygulanır.
4 (Kestirilebilir)	Yerleşmiş süreç artık, süreç çıktılarını elde etmek için tanımlanan limitler içinde işler.
5 (En iyileşen)	Kestirebilir süreç, mevcut ve ileriyeye dönük ilgili iş amaçlarını karşılamak için sürekli olarak iyileştirilir.

Kaynak: (ISACA, Process Assessment Model Using Cobit-5, 2013)'den alınmıştır.

Süreç kabiliyet seviyesi bir ile daha üstteki kabiliyet seviyeleri arasında dikkate değer bir ayırım vardır. Süreç kabiliyet 1 seviyesini başarmak, süreç performans niteliklerinin büyük oranda başarılmasını gerektirir. Bu da aslında sürecin başarımı şekilde işletilmesi ve gerekli çıktılarının kuruluş tarafından elde edilmesi anlamına gelir. Daha yüksek kabiliyet seviyeleri daha sonra buna farklı nitelikler eklerler. Bu değerlendirme tertibinde, 5'lik bir ölçekte bile bir seviye 1 kabiliyetine erişmek, hâli hazırda kuruluş için önemli bir başarıdır. KA açısından bütçe faydası ve yapılabirlik nedenleri temelinde hedefini ya da arzu ettiği seviyeyi seçilmesi önem arz etmektedir. Yukarıdaki şekilden den de anlaşılacağı üzere, Süreç yetkinlik seviyesi 0 her hangi bir özneliğe sahip değildir. Seviye 0, uygulanmayan bir süreci ya da çıktılarının bazılarını kısmi de olsa ulaşamayan bir süreci yansıtır. Kapsam belirlemenin bir parçası olarak, kurum iş birimlerinin amaçlarına göre ihtiyaç duyduğu yetkinlik seviyesini seçmelidir. Kapsam belirleme de değerlendirmenin karmaşıklığını, çabasını ve maliyeti azaltmak için bir değerlendirmeyi sınırlandırabilir.

SONUÇ

DDK tarafından tespit edilmiş olan 43 ana sorunun kök neden analizleri yapıldığında bazı sorunların aslında süreçlerin yapılandırılmamış olmasıyla ilişkili olabileceği tespit edilmiştir. Örneğin performans göstergelerinin yetersizliği ve uygunsuzluğu ile izleme ve değerlendirme sistematığının eksikliği gibi DDK tarafından tespit edilen bazı sorunların aslında süreç olgunluk modeli olmamasından dolayı bu hususta objektif tespit ve çözümler yapılabirlik olanağı olmadığı anlaşılabilir. Bu nedenle de COBIT-5 gibi bir uluslararası çerçeve standardın referans alınarak KA dinamiklerinde süreç yapılandırmasının olanaklı olup olmadığı ortaya konulabilmesi bu çalışmamızda araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Çünkü kamu kurumlarında süreçlerin varlığı, tutarlılığı, ölçülebilirliği ve sürdürülebilirliği kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi, vergi ödeyen vatandaşların alınan hizmetten memnun kalmaları ve kamu kaynaklarının ekonomik bir şekilde amaca hizmet edecek şekilde kullanılabilmesini kolaylaştıran ve hesap verebilirliği sağlayan bir mekanizmaya ihtiyaç duyar. Bunun sağlanabilmesi için de COBIT-5 gibi genel olarak kabul görmüş bir çerçevenin referans alınabilmesinin olanaklı olduğu yapılan analizler sonucunda anlaşılabilir.

KA dinamiklerinde süreçler sistemli ve disiplini bir şekilde belirlenmiş midir?

Hayır. Her hangi bir sistematik ve disiplin gözetilmemiştir. Süreçler mevzuatta belirtilen sorumluluklar olarak algılanmaktadır.

KA süreç yapısında hangi standart veya profesyonel yaklaşım referans olarak alınmıştır?

Belirli bir standarda göre süreç yönetimi mevcut değildir. Süreç yönetimi kültürü gelişmemiş olduğu gibi profesyonel olgunluk modellerine de ilgi duyulmadığı tespit edilmiştir.

COBIT-5 süreç olgunluk modeline göre KA süreç yetkinliği seviyesi nedir?

Süreç olgunluk düzeyi sıfır olarak ölçülmüştür. Süreç yetkinlik seviyesi 0 her hangi bir özneliğe sahip değildir. Seviye 0, uygulanmayan bir süreci ya da çıktılarının bazılarını kısmi de olsa ulaşamayan bir süreci yansıtır. Kapsam belirlemenin bir parçası olarak, kurum iş birimlerinin amaçlarına göre ihtiyaç duyduğu yetkinlik seviyesini seçmelidir. Kapsam belirleme de değerlendirmenin karmaşıklığını, çabasını ve maliyeti azaltmak için bir değerlendirmeyi sınırlandırabilir.

KAYNAKLAR

- Arifoğlu, A., & Gür, M. H. (2017). *e-CMM : e-Kurum Olgunluk Modeli*. Elektronik Mühendisleri Odası: http://www.emo.org.tr/ekler/b927d5224306de1_ek.pdf adresinden alınmıştır
- Bordignon, S., & Scagliarini, M. (2001). Statistical analysis of process capability indices with measurement errors. *Statistical Applications*, 273-285.
- DDK, Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelîk, A., Boyali, C., et al. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/ddkraporlari/>.
- Arifoğlu, A., & Gür, M. H. (2017). *e-CMM : e-Kurum Olgunluk Modeli*. Elektronik Mühendisleri Odası: http://www.emo.org.tr/ekler/b927d5224306de1_ek.pdf adresinden alınmıştır
- Bordignon, S., & Scagliarini, M. (2001). Statistical analysis of process capability indices with measurement errors. *Statistical Applications*, 273-285.
- DDK, Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelîk, A., Boyali, C., et al. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/ddkraporlari/>.
- EFE, A. (2015). *Türkiye'de Kalkınma Ajansları için Bir Yönetişim Modellemesi: COBIT-5*. Ankara: TODAİE (Basılmamış Doktora Tezi).
- Efe, A . (2016). *Türk Kamu Sektöründe Organizasyonel Yapılanmaya Teknik Bir Yaklaşım: Kalkınma Ajansları Özelinde COBIT-5 BT Yönetişimi Çerçevesiyle Çözümleyici Analiz ve Modelleme*. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (2), 0-0. <http://dergipark.gov.tr/aicusbed/issue/24307/257601>
- Gökalp, E., & Demirörs, O. (2017). Kamu Kurumları için Süreç Yetenek Modeli Geliştirilmesi . *CEUR Workshop Proceedings* . http://ceur-ws.org/Vol-1221/32_Bildiri.pdf: CEUR-WS.org.
- İlisulu, F., Tarhan, A., & Türetken, O. (2017). İş Süreci Olgunluğu İçin Bir Öz-Değerlendirme Aracı. *CEUR Workshop Proceedings* . http://ceur-ws.org/Vol-1483/61_Bildiri.pdf: <http://ceur-ws.org>.
- ISACA. (2012). *COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT*. Rolling Meadows, IL: ISACA.
- ISACA. (2013). *Process Assessment Model Using Cobit-5*. USA: ISACA.
- KB-BGYUGM. (2014). *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajansları Araştırma Ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbîrler*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (hizmete özel).
- Srinivasan, S., & Murthy, M. (2010). Process Maturity Model Can Help Give a Business an Edge. *Six Sigma*, 1-7.
- Sümen, H., & Erdoğan, U. (2009). *Süreç İyileştirmede Cmmi Modelleri Ve Türkiye'de Cmmi Uygulamalarının Durumu (basılmamış YLS tezi)*. İstanbul: <http://hdl.handle.net/11527/1927>.

ERZURUM ÜNİVERSİTESİ

Anadolu da Bir Dünya Üniversitesi

www.erkincan.edu.tr

kapak tasarımı: özgüraydınbekar